T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR VE TOPLUMBİLİMLERİNİN YENİDEN BİÇİMLENMESİ

IŞILAY GÖKTÜRK
2502050037

Tez Danışmanı
Prof. Dr. ERTAN EĞRİBEL

İSTANBUL/2012

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ



DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı	**:Işılay GÖKTÜRK**	Numarası	**:2502050037**
Anabilim/Bilim Dalı	**:Sosyoloji**	Tez Savunma Tarihi	**:29.06.2012**
Danışman	**:Prof.Dr.Ertan EĞRİBEL**	Saati	**:11:00**
Tez Başlığı	**:"Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi"**		

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **35. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OY~~ÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Ertan EĞRİBEL		kabul
2- Prof.Dr.İsmail COŞKUN		Kabul
3-Prof.Dr.Sebahattin GÜLLÜLÜ		Kabul
4-Prof.Dr.Ayhan BIÇAK		Kabul
5-Doç.Dr.Ufuk ÖZCAN		Kabul

ÖZ

Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi

Işılay Göktürk

Kültürel çalışmalar yaklaşımı ortaya çıkış koşulları/süreçleri ile kültürün özerkliğine ontolojik bir bağlılık geliştirmiştir. Kültürel çalışmaların öncülleri ve kurucu metinleri öncelikli olarak, kültürü bir mükemmellik ölçüsü olarak alan estetik/hümanistik tanım ile antropolojik düzeydeki tanımı birleştiren "bütün bir yaşam tarzı" biçiminde gelişen kültür tanımına ulaşmıştır. Ardından kültürü metinsel okuma süreçleri içinde "anlam haritaları" olarak gören yaklaşım söz konusu olmuştur. Kültürel çalışmaların Amerikanlaşması süreci ile erken dönem kültürel çalışmaların açıklamada sınıf temelli, tarih ve toplum temelli görece zayıf bağı tümüyle belirsizleşmiştir. Bu dönemle birlikte kültürel çalışmalar gündelik yaşam kültürünün sınırsız konularının metin okuma süreçleri üzerinden açıklanması biçiminde tarih-dışı ve toplum-dışı bir tartışma biçimi haline gelmiştir. Gündelik yaşamın sınırsız konuları ve anlık doğası gereği disiplinlerarası/ötesi/dışı/karşıtı olarak biçimlenen bu yeni yöntem anlayışı toplumbilimlerinin yöntemi yerine geçmeye çalışmaktadır.

Kültürü tartışma konusu yapmış antropoloji ve sosyoloji başta olmak üzere genel olarak toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçlerinde kültürel çalışmalar yaklaşımının önemli bir etkisi vardır. Batı'da toplumbilimlerini açın tartışmasıyla başlayan yeni toplumbilimsel kategoriler/sınıflandırmalar disiplinlerarasılık yaklaşımı ile gündeme getirilmiştir. Toplumbilimlerinin bunalımı/krizi ile gündeme gelen tartışmaların kavşağında kültürel çalışmalar yer almış, postmodern anlayış kültürel çalışmalarda cisimleşmiştir. Bu çalışmada toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreci ile kültürel çalışmaların gündelik yaşamı temel alan, geçmişte marj-dışı olarak görülen konuları merkeze çeken tarih-dışı, toplum-dışı yaklaşımı bir darlaşma ve yüzeyselleşme olarak ele alınmıştır. Sosyolojinin bilim olarak kuruluş temellerine ve kimliğine ters düşen bu anlayışın toplum etkinliğini amaçlamadığı, tarihsel ve toplumsal gerçeği temellendirme çabasından uzak kültür/iletişim endüstrisinin belirlediği magazin-gündelik gerçeğe dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Cultural Studies and the Restructuring of the Social Sciences

Işılay Göktürk

With its conditions or processes of existence, the approach of the cultural studies has brought an ontological attachment to the autonomy of culture. The antecedents and the founding texts of cultural studies have reached, foremost, to a definition of culture as 'a whole way of life' deriving from the combination of the aesthetic/humanistic description of culture as a measure of perfection with the anthropological description of culture. Then, the approach which takes culture as 'maps of meaning' in the textual reading process has become another topic in the area. The already relatively weak connection of the explanation of the early period in the cultural studies depending on class, history and society has diminished altogether with the American influence on the cultural studies. After that, the cultural studies has become an explanation of the infinite number of topics of the daily life culture, through text reading processes and an ahistorical and asocietal form of discussion. Shaped by the infinite number of topics of the daily life and its momentary nature into an inter/trans/a-/anti disciplinary approach, this new methodological approach is trying to take place of the methodological approach of the social sciences.

The approach of the cultural studies has a significant influence on the restructuring processes of the social sciences in general, and anthropology and sociology in particular, which have taken culture as one of their topics of discussion. The new social scientific categorizations/classifications which have began with the 'open the social sciences' discussion in the West, are brought forward on the agenda with the interdisciplinary approach of the cultural studies. At the junction of the discussions brought forward by the crisis in the social sciences, cultural studies took the central place and the idea of the postmodern solidified in it. Together with the restructuring process of the social sciences, the approach cultural studies has, which takes the topics thought to be marginal to the center and the daily life as its basis, is evaluated in this study as being superficial in its explanations. In this study, it has been reached to the conclusion that this approach which is contrary to the established basis and character of sociology as a science does not aim at the social action but has turned into some magazine-daily life reality determined by the culture/communication industry which is far from establishing the historical and social reality.

ÖNSÖZ

Kültür kavramı tanımına ilişkin sınırsızlığı, kültürel çalışmalar yaygınlığı ve toplumbilimleri geniş tartışma alanı ile birlikte muazzam bir geçmiş ve literatüre sahiptir. Bu muazzam geçmiş ve literatür, ortaya çıkış koşulları ve günümüzde geldiği biçimler bakımından belli bir serüvene sahiptir. Çalışmamız kültürel çalışmalar ve toplumbilimleri üzerinden kurulacak ikili bir bağ ile bu serüvenin toplumbilimlerinin temel yönelimleri adına tartışmaya açılmasına yönelik bir girişimi temsil etmektedir. Bu girişim, kültürel çalışmaların, toplumbilimleri ile kurduğu ilişkiyi nedenleri ve sonuçları ile birlikte tartışmaya açma amacına dayanmaktadır.

XIX. yüzyıl Kıta Avrupası düşüncesinde köklerini bulan kültür kavramı tartışması, XX. yüzyıl ile birlikte Anglosakson bir eksene yerleşmiştir. Anglosakson düşüncesinden doğan kültürel çalışmalar Atlantik'in diğer kıyılarına geçişi ile birlikte tümüyle Amerikan bir görünüm kazanmıştır. Bu süreçle birlikte kültürel çalışmalar gerek akademi içi gerekse akademi dışı düzeylerde hızlı bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Amerikanlaşan kültürel çalışmalar gündelik yaşamın en ince detaylarına metinsel okuma biçimleri ile odaklanmıştır. Kültüre dönüş yaklaşımının temsilcisi olan kültürel çalışmaların akademik çalışma biçimi bakımından gündelik yaşam kültürüne odaklı tarih-dışı, toplum-dışı bir hal aldığı söylenebilir. Toplumbilimlerinin yeniden biçimlenmesine paralel bir süreçte kültürel çalışmalar disiplinlerarası/ötesi/dışı duruşu ile ilgi çekici/popüler bir çalışma biçimi haline gelmiştir. Çalışmamız bu yeniden yapılanma sürecini kültürel çalışmaların serüveni üzerinden tartışmayı hedeflemektedir.

Akademik çalışma her yönüyle, her daim -yeni- sorular arama ve her daim -yeni- cevaplar bulma sürecine işaret etmektedir. Ancak bu sürecin bütünlüğü, soru ve cevaplara ilişkin geliştirilecek temel yöntem anlayışının olmazsa olmaz varlığına dayalıdır. Doktora tez çalışması gibi uzun soluklu ve oldukça önemli akademik çalışma süreci ise aynı zamanda bakış açısının belli bir konuya uygulanmasıdır. Bu nedenle bu süreç gerek bilinçli gerekse fark etmeksizin gelişen çeşitli duygu ve düşünce kazanımlarını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla doktora tez çalışması süresince çalışma biçimi/yöntemi/etiği adına edinilebilecek kazanımları gözden kaçırmamak oldukça önemlidir. Ancak daha da önemli olan araştırmacının düşünce iklimini olumlu anlamda zenginleştirecek bu kazanımların geliştirilerek sürdürülmesi, gelecek çalışmalara yansımasıdır. Kendi payıma bu süreci, -eksiklikleri ve hataları olduğu kuşku götürmez- bu şekliyle izlemeye ve yakalamaya çalıştım. Elbette bu süreç kendi başına ilerlememiştir. Hocam, ailem, dostlarım ve sevgili eşim ilgi ve destekleri ile bu sürece her daim olumlu katkılarda bulunmuşlardır.

Bu çalışmayı tez danışmanım ve "*hocam*" Prof. Dr. Ertan Eğribel ile birlikte yürüttük. Hocamın düşünceleri/görüşleri çalışmamızın ortaya çıkmasında, temel tartışma biçiminin oluşturulmasında ve bu çalışma için özellikle gerekli eleştirel perspektifin yakalanmasında belirleyici ve etkili olmuştur. Çalışmamızın eksiklikleri ve hataları bana ait olmakla birlikte, kendisine, çalışma süresince gösterdiği ilgi ve sabır, her aşamada destekleyici, cesaretlendirici, teşvik edici yönlendirmeleri ve yalnızca bu çalışma ile sınırlı kalmamış çalışma yöntemi/kuramsal bütünlüğü/biçimsel özelliklerine ilişkin yol göstericiliği için çok teşekkür ederim. Prof. Dr. Ayhan Bıçak'a çalışma konumuza gösterdiği ilgi ve sunduğu katkılar için, Doç. Dr. Ufuk Özcan'a çalışma yoğunluğunun arasında kaynaklara ulaşmamdaki desteği ve tüm bu çalışma süresince gösterdiği ilgi için teşekkür ederim. Bölümümüzdeki tüm hocalarımıza ve çalışma arkadaşlarıma dolaylı/dolaysız/özel/idari katkıları için teşekkür ederim. İSAM kütüphanesi ve çalışanlarına sundukları çalışma ortamı için teşekkür ederim. Kaynakçada yer alan ya da konu bütünlüğü dolayısıyla kaynakçaya girmemiş tüm yazarlara bu çalışmayı bir yönüyle de birlikte sürdüğümüz için teşekkür ederim.

Her daim gösterdikleri/esirgemedikleri sevgi, ilgi ve destek için Esra Işık, Elif Süreyya Genç, Ayşe Mahinur İnan ve tüm dostlarıma teşekkür ederim. Elbette yalnızca bu çalışma süresince değil, tüm yaşamım boyunca maddi ve manevi hiçbir desteği evlatlarından esirgemeyen çok kıymetli anneciğim ve babacığıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak sevgili eşim Gökhan'a, kendimi teşekkür/minnet kabilinden kelimelerin yetersiz kalacağı son(uç)suz bir çabaya koşmadan, tüm yaşamım adına "*iyi ki varsın*" diyorum.

Çalışmamızın Türkiye'de toplumbilimleri ve kültürel çalışmalar alanına ilişkin yapılan tartışmalara eleştirel bir katkıda bulunmasını ve Türkiye toplumbilimleri alanında dikkate alınmasını diliyorum.

İstanbul/Mart 2012 Işılay Göktürk

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM: Kültürel Çalışmaların Kurumsallaşması 15
A - Kültür Kavramı, Gelişmesi ve Serüveni 16
B - Kültür Çalışmalarının Yeni Bir Yön Kazanması: Frankfurt Okulu 51
C - Kültürel Çalışmaların Kendini Tanımlama Çabası ve Temel Kaynakları 91

II. BÖLÜM: Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimleri 143
A - Tarihin Reddi ve Gündelik Yaşam Temelinde Alt Disiplinler: Kültürel Çalışmaların Alanları ve Alt Dalları 144
B - Kültürel Çalışmalar ve Disiplinlerarasılık Sorunu: Toplumbilimleri Açın Tartışması 194
C - Antropoloji, Sosyoloji, Kültürel Çalışmalar Yöntemi ve Gündelik Yaşam Kültürü 234

III. BÖLÜM: Türkiye'de Kültürel Çalışmaların Biçimlenmesi 274
A - Türkiye'de Kültürel Çalışmaların Kurumsallaşması: İlk Örnekler 275
B - Kültürel Çalışmaların Alanları ve Alt Dallarına İlişkin Türkiye Yansımaları 309
C - Türkiye'de Kültürel Çalışmalar, Modern Kültür Anlayışının Eleştirisi: Kuramsal-Pratik Tartışmalar 343

SONUÇ 378
KAYNAKÇA 396
ÖZGEÇMİŞ 433

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	Aynı Eser
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CCCS	Centre for Contemporary Cultural Studies
CSS	Ege University Cultural Studies Symposium
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Edt.	Editör
et. al.	Ve Diğerleri (Uluslar arası)
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Ibid.	Aynı Eser (Uluslar arası)
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KAD	Kültür Araştırmaları Derneği
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
op. cit.	Adı Geçen Eser (Uluslar arası)
p.	Sayfa (Uluslar arası)
pp.	Sayfalar Arası (Uluslar arası)
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar Arası
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
TKAG	Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu
t. y.	Basım Tarihi Yok
v. b.	Ve Benzeri
v. d.	Ve Diğerleri
Vol.	Volume
y. y.	Basım Yeri Yok

GİRİŞ

Bu çalışmada kültürel çalışmalar[*] alanının toplumbilimleri içindeki yerini ele alacağız. Günümüzde kültürel çalışmalar, disiplinlerarası duruşu ve bu duruş ötesinde disipline olma çabası ile oldukça yaygınlık göstermiş ve rağbet görmüş bir alan haline gelmiştir. Bu konuda toplumbilimleri içindeki farklı bilim dalları, çok sayıda araştırma/inceleme/tespitlerde bulunmuşlardır. Kültür olgusunun kendisi üzerinde dahi yüzlerce tanımlama mevcutken ve bu tanımlamalar üzerinde uzlaşılamamışken, kültürel çalışmalar alanının bu denli yaygınlaşması ve toplumbilimlerinde merkezi bir yere gelmesi ilgi çekicidir. Bu yaygınlaşmayı ve yaygınlaşmanın sebebini belli bir çerçeveye oturtmak mümkündür. Bu çalışmada kültürel çalışmaları ele alacağız. Öncelikle kültürel çalışmalar alanına ilişkin çerçevenin ortaya çıkış koşullarını, kaygılarını ve neye karşılık geldiğini toplumbilimleri ile ilişkili olarak belirlemeye çalışacağız.

Günümüzde kültürel çalışmalar alanının disipline olma çabası göze çarpmaktadır. Ancak bu disiplin olma durumu tartışmalıdır. Kültürel çalışmalar belli bir disiplin olarak tanıtılmasına rağmen kendini aynı zamanda disiplinler dışı/ötesi/arası/karşıtı olarak da tanıtmaktadır. Esas ilgi çekici olan da budur. Her disiplin ve disiplin olma çabasındaki her oluşum kendi yöntemini belirlemeye çalışır. Her disiplinin ilk başta ve en çok tartıştığı sorun yöntem ve bakış açısı sorunudur. Ancak kültürel çalışmalar bu anlamda *anti* bir tavırla kendini temellendirmektedir. Bu tartışmaların yöntem yerine, gündelik yaşam temelinde çok yönlü metinsel tartışmalar biçiminde olduğu görülmektedir. Burada yöntem açısından bir zaaftan söz etmek mümkündür. Bu durum kendi alanımız olan sosyolojiyi de etkilemektedir. Bu çalışmada amacımız sosyolojinin de dâhil olduğu tartışmada kendi yerimizi belirlemektir. Bu açıdan kültürel çalışmaların ortaya çıkış serüvenini tartışmak gerekmektedir.

[*] Batı literatürüne '*cultural studies*' olarak geçen kavramın Türkçe'de '*kültürel incelemeler*', '*kültürel etütler*' ya da '*kültürel araştırmalar*' gibi çeşitli kullanım biçimleri söz konusudur. Biz çalışmamızda 'kültürel çalışmalar' kavramını kullanacağız.

Kültürel çalışmalar günümüzde oldukça yaygınlaşmış ve akademik analiz süreçleri bakımından toplumbilimlerinin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Kültürel çalışmaların serüveni, geçmiş kültür tartışmalarından kopuk bir biçimde oluşmuştur. Kültür, XIX. yüzyıldan itibaren toplumbilimlerinin temel konularından biri olmuştur. Ulus-devletle birlikte güçlü bir kültür fikri ortaya çıkmıştır. Ancak kültürel çalışmalar bu birikimden uzaktır. Erken dönem kültürel çalışmalarda belirli kültür tanımlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan özellikle kültürel çalışmaların kültürü tanımlama biçimi ilgi çekicidir. Kültürel çalışmalarda kültür, elitist tanım ve antropolojik tanımın ikiliğine dayalı "bütün bir yaşam biçimi" şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların kültür tanımı "bütün bir yaşam biçimi'ni oluşturan -sınırsız- öğeler arasındaki ilişkilerin bir bütün teşkil etmeyen bağlamına dayalıdır. Bu bağlam kültürün özerkliğini gündeme getirmiş ve kültüralist anlayış kültürel çalışmaların hareket noktası olmuştur. Kültüralizm söylemi temelde II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır ve kültürel çalışmalar için ekonomizme ve özellikle Marxizm'e karşı bir meydan okuma fırsatı yaratmıştır. Erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımı ile birlikte altyapı-üstyapı argümanları Marxizm'in aleyhine tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma biçimi ile birlikte ekonomizm ve kültüralizm tartışmaları/ikiliği kültürel çalışmalara temel formunu kazandırmıştır. Kültüralist yaklaşımla birlikte kültür, üst yapılar karşısında mutlaklaştırılmaktadır ve kültür araçsallaştırılmaktadır. Kültüralizmle birlikte evrensel, bütüncül ve merkezi olanın yerini yerel, özgül ve tekil olan almıştır. Kültüralist açıklamalarla kültürel çalışmalar, kültürel farklılıkları kutsayan, kültürün mikro alanlarını mutlaklaştıran, gündelik yaşam tarzlarını ve gündelik yaşam dünyasını merkeze çeken bir açıklama biçimini işaret etmektedir. Bu anlamda kültürün ekonomiden görece bağımsızlığı kültürel çalışmalar aracılığı ile vurgulanarak iletişim alanı kültürle eşitlenme noktasına gelmiştir.

Hâlihazırda kültürel çalışmalar olarak adlandırılan akademik çalışma biçiminin sınırlarının belirlenmesinde çeşitli güçlükler söz konusudur. Kültürel çalışmalar alanına ilişkin bu güçlüklerin ortaya çıkardığı belirsizlik aynı zamanda kültürel çalışmalara bir genişlik de kazandırmaktadır. Dolayısıyla kültürel çalışmalar alanı içine ilk elden -bir bütün içinde anlamlandırılmasına gerek duyulmayan- '*her şey*'

girebilmektedir. Temel bir bakış açısı olmadığından tartışma biçimi anlık, geçici, gündelik görüntüler şeklinde ifade edilmesinin veya gündelik bilgilerin toplanmasının ötesine gidememektedir. Kültürel çalışmalar alanına ilişkin sınırların belirsizliği meselenin teorik koşullar altında anlaşılmasını ve bir bütün olarak eleştirel perspektif imkânını ortadan kaldırmaktadır. Kültürel çalışmalar bu özelliği dolayısıyla bütün bilimleri, bütün teorik unsurları, süreçleri, eğilimleri ezcümle her şeyi kapsama ya da içine alma iddiasında görünmektedir. Kültür bağlamına ilişkin her şeyi kapsama iddiası ile kültürel çalışmaların temel perspektifi kültürelcilik/kültüralizm yahut kültürel indirgemecilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bir yaşam biçimi kavramsallaştırması ile -mümkün olmasa dahi- her şeyin tanımlaması ve açıklaması çabası sonucu kültürel çalışmalar alanının konusu her şey olmuş ve alanın içine her şey girmiştir. Bu nedenle kültürel çalışmalar alanı disiplinlerarası ve ötesi bir tutum sergilemektedir. Kültürel çalışmaların bu disiplinlerarası yaklaşımı dolayısıyla sınırlarını çizmek güç görünmektedir. Kültürel çalışmalar bu haliyle pek çok bilimsel alt dalı kapsamaktadır. Ancak bu dalların başlıcaları -gözden kaçırma ve iç içe geçmiş olma riskine rağmen- iletişim/medya, televizyon, reklam, müzik vb. metin okuma/edebiyat kuramı, kimlik, toplumsal hareketler, feminizm, gündelik yaşam, boş zaman olgusu, tüketim, moda, popüler kültür, kitle kültürü, kültür endüstrisi, modernizm/postmodernizm, postyapısalcılık olarak tespit edilebilir. Kültürel çalışmalar alanındaki bu yaklaşım, kültürel çalışmaların bütünlüğü konusunda kendi güçlüklerini de beraberinde getirmekte ve bu şekliyle kültürel çalışmaların sınırlarını tespit etmek güç görünmektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların toplumbilimleri içerisindeki özgül konumunu, kültürel çalışmaların tematik seyri veya kültürel çalışmaların kendi serüveni açısından tespit etmek gerekmektedir. Kendi çalışma alanını/çerçevesini anti bir tutumla disipline etme çabasına rağmen, disiplin olup olmadığı tartışılması gereken kültürel çalışmalar pek çok alt dalı bünyesinde barındırmakta ve sosyoloji, antropoloji, iletişim gibi mevcut disiplinlerin teorik zemininden, metodolojik biçimlerinden ve çalışma alanlarından faydalanmaktadır. Dolayısıyla doğduğu topraklar olan Avrupa, yayıldığı topraklar olan Amerika ve bugün Türkiye de dâhil olmak üzere uluslar arası biçimde tüm dünyada gördüğü ilgi göz önüne alındığında, kültürel çalışmaları anlamaya ve açıklamaya çalışmak, toplumbilimsel saha için

zaruri hale gelmiştir. Kültürel çalışmaların serüveni ile toplumbilimlerinin bakış açısının Amerikanlaşması birbirine bağlı olarak gelişmiştir. Kültürel çalışmaların Amerikan eksenli temel bir bakış açısı haline gelmesi modern toplumbilimlerinin tartışılmasını gerektirmiştir.

Kültürel çalışmaları temellendirmek ancak onun kendi serüveni içinde mümkündür. Biz de bu yönde bir açıklama getirme çabası içinde olacağız. Bu nedenle *birinci bölümde* kültürel çalışmalar alanını ve serüvenini ele alacağız. Bu doğrultuda kültür kavramının tanımlanma çabaları, kültür uygarlık ayrımı ve kültür kavramının XIX. yüzyıl Kıta Avrupası geleneğinden gelen kökleri ve ardından Anglosakson eksene yerleşen temel biçimi tartışılacaktır. Bu biçim kültürel çalışmaların temel kaynaklarına bağlanacak ve Frankfurt Okulu kitle kültürü/kültür endüstrisi merkezli/temelli tartışmaları üzerinde durulacaktır. Birinci bölüm kültürel çalışmaların kendisini tanımlama çabaları, öncüller ve kurucu metinler, kültürel çalışmalarla ele alınan kültür kavramı ve kültürel çalışmaların yaygınlaşması ve Amerikanlaşması konuları ile tamamlanacaktır. *İkinci bölümde* ise, kültürel çalışmaların özellikleri ve yeni gündeme getirdiği temel konular ele alınacak, kültürel çalışmaların alan ve alt dalları tartışmaya açılacaktır. Bu doğrultuda kültürel çalışmalar ve temelde toplumbilimlerinde gündeme gelen disiplinlerarasılık ve ötesilik/dışılık anlayışının gelişim biçimi üzerinde durulacaktır. İkinci bölüm antropoloji, sosyoloji ve temelde toplumbilimlerinde gözlenen yeniden yapılanma kültürel çalışmaların gündelik yaşam kültürü açıklamalarıyla yaygınlık gösteren yöntem anlayışı tartışması ile tamamlanacaktır. *Üçüncü bölümde* bu çalışmaların bizim açımızdan anlamı üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması, alan ve alt dallarına ilişkin olarak biçimlenmesi ele alınacaktır. Öncelikle belirtilmesi gereken kültürel çalışmalar alanının sınırlarının belirlenmesinde belli zorlukların olduğudur. Alanın içine pek çok konu girebilmektedir. Bu durumda meseleyi anlamak da, meselenin anlaşılması da ve eleştiri de giderek güç hale gelmektedir. Kültürel çalışmalar ile birlikte marj-dışı olarak görülen sorunlar aslında gündeme çekilmekte ve bu konular temel konu haline getirilmektedir. Bu anlamda tarih-dışı yeni bir disiplin veya çalışma biçimi oluşturulmaya çalışıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Kültürel çalışmalar

başlığı altında toplanan tartışmalar, geçmişteki kültür/uygarlık konularını gündeme getirmemektedir. Yine bu noktada marj-dışı konuların merkeze çekildiğini söylemek mümkündür. Alt-üst kültür çatışmaları da bu gündeme ait görünmektedir. Geçmişteki kültür tartışmalarının temel çerçevesi değiştirilmektedir. Toplum birliği/dayanışma ve temel dünya görüşü yerine, anti/karşıtlık ve belirsizlik gündeme getirilmektedir. Türkiye'de de gelinen yer kültür/uygarlık ayırımından alt-üst kültür tartışmalarının merkeze çekilmesidir. Sonuçta Türk sosyolojisinin Batı'ya bağlı da olsa, Ziya Gökalp ile başlayıp devam eden, gelişen bir serüveni vardır. Türkiye'de de kültür tartışmaları denildiğinde sosyolojide ilk akla gelen isim Ziya Gökalp'tır. Kültürel çalışmalar bu çizgiye ters yönde gelişen bir yeni çalışma konuları önerisi biçimindedir. Bu nedenle konumuz sosyolojinin yeri ve rolünün üzerinedir. Türkiye'de kültürel çalışmalar bir yerde resmi görüşe bir karşıtlık oluşturmaktadır. Ancak resmi görüş eleştirilerinin bakış açısı Amerikanlaşmaktadır. Biz çalışmamızda bu sonucu ortaya çıkartma çabasındayız.

Türkiye'de kültür tartışmaları ile tarih arasında kurulan sıkı bir işbirliği ve çeşitli açıklamalar söz konusudur. Ancak kültürel çalışmalar söz konusu olduğunda bu yönde bir tanımlama/açıklama çabasından uzak duruş söz konusudur. Yine Türk sosyolojisinin temel konusu olarak Batılılaşma bir uygarlık değişimi olarak gündeme getirilmiş ve sosyolojinin temel konularından birisi olmuştur. Fakat bu konu da kültürel çalışmaların dışında tutulmaktadır. Bu yönde oluşmuş mevcut birikim göz ardı edilmektedir. Türkiye'de kültürel çalışmalar bu minvalden ayrı sorunlar ve kaygılarla gündeme getirilmiş durumdadır. Geçmişteki birikimi ve literatürü kapsama çabasından yoksun bir görünüm sergilemektedir. Kültürel çalışmaların bu genel görünümü yeni bir rolün tanımlanması yerine toplumun ve toplum içinde görülen gündelik/anlık olayların tanımlaması olarak karşımıza çıkmıştır. Bundan en çok kaçınması gereken tarih disiplini içinde de bu yönde -sosyal tarihçilik- bir değişim söz konusudur. Genel olarak bugün kültür üzerine yapılan araştırmalar/tartışmalar, çoğu zaman gündelik görüntüleri olduğu gibi aktarma ve listeleme gibi betimleyici çalışmaların ötesine gidememektedir. Buna eklenen gündelik yaşam tarzına yönelik çalışmalar siyasetin, temel dünya görüşünün küçümsenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla oluşan biçim, eleştirel ya da

çözümleyici bakış açısı getirmekten ve bütünlüğe varmaktan uzak kalmaktadır. Bu yönüyle tartışmaların değişik bir biçimde ele alınması veya kültürel çalışmaların sorun, konu ve problemleri, geçmişteki tartışmaların dışındır. Bu noktada bir şeye daha işaret etmek lazımdır. Türkiye'de kültürel çalışmalar alanında Batı'daki mevcut birikimi kapsama konusunda da belli bir çekingenlik söz konusudur. Sorunların ve tartışma konularının değişmiş olmasında da bunun etkisi vardır. Ancak bu gözden uzak tutma tavrı ilgi çekicidir. Belki de bu, gözden uzak tutma da değildir. Temel metinler konusunda bir uzlaşı olmadığından kaynaklanmaktadır. Genelde bugün kültür üzerine yapılan araştırmalar, giderek bir önem sırası gözetmeden betimleyici çalışmalar biçiminde kendisini göstermektedir. Eleştirel ya da çözümleyici bakış açısı getirmekten ve bütünsellikten uzak kalmaktadır. Kültürel çalışmalar konusu ile ilgili belli bir kaynakça vardır. Oluşmuş olan bu kaynakçanın/literatürün çeşitliliği ve yoğunluğu kültürel çalışmaların sınırlarının belirsizliği ile paralel olarak gelişmiştir. Biz bu kaynakçayı oluşturan/ortaya çıkaran serüveni belirttiğimiz temel sorunlar çerçevesinde ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Kültürel çalışmalara ilişkin Türkiye içerisinde oluşturulan kaynakçanın 1980'lerden itibaren başladığı söylenebilir. Türkiye'de bu konuda yoğun bir çeviri/aktarma faaliyeti mevcuttur. Buna karşılık hâlâ konu ile ilgili kaynaklar bütünü ile Türk literatürüne kazandırılmış değildir. Konunun kendi içinde sistematiğinin olmaması dağınık çeviri/aktarma faaliyeti haline dönüşmesine yol açmaktadır.

Kültürel çalışmalarda toplumbilimleri ile doğal bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki toplumbilimlerine dâhil disiplinleri ne şekilde etkilemektedir? Toplumbilimsel alanı nereden nereye götürmektedir? Bu değerlendirmeler mevcut sosyoloji birikimimizi zenginleştirmekte mi yoksa tam tersine mevcut birikimi dışlayan, mevcut birikimden yararlanmamıza imkân vermeyen bir anlayış mı gündeme getirmektedir? Mevcut birikim eleştirilebilir ve eleştirilmelidir. Ancak önemli olan bu mevcut birikimi reddetmek değil mevcut birikimi kapsayarak zenginleştirmektir. Aksi durum bilimsel çaba, birikim ve gelişmenin amacına aykırıdır. Sosyoloji, mevcut birikimi eleştirse dahi kapsayacak bir sürekliliktir. Hâlbuki kültürel çalışmalar, yeni bir sosyolojik ele alma, konularla ilgili yeni bir aşamalandırma gözetmeksizin ya da yeni bir çaba olmaksızın konuları, sorunları *yığın* haline getirmektedir. Kültür geçmişte de çeşitli

disiplinlerin ilgi alanında yer almıştır ve daha başlangıçtan itibaren Türk sosyolojisinin temel konularından birisi olmuştur. Geçmişte de çeşitli biçimleriyle kültüre ilişkin konulara önem verilmiştir. Bu yönüyle mesele kültürel çalışmalar dolayısıyla yeni bir çalışma biçiminden bahsedilmesi ve farklı disiplinlerin yöntem temellerinin tartışma konusu edilmesidir. Bu tartışma biçimi Türk sosyolojisini veya genelde sosyolojiyi zenginleştirmekte midir ya da tam tersine sınırlandıran/belirsizleştiren bir konu olarak mı gündeme gelmektedir? Bize göre bu tartışmalar ekseninde toplumbilimleri genelinde bir zenginleşme yerine dağıtılma, parçalanma ve giderek belirsiz hale getirme söz konusudur. Bu görüşümüzü kültürel çalışmalar temelinde sınayacağız.

Sosyoloji toplumların kendi üzerine bir bilinçlenmesidir. Günümüzde yapılan kültürel çalışmalar gerçekten toplumların kendi üzerine bilinçlenmesine izin veriyor mu? Toplumların kendi sorunları üzerinde etkili olmalarına izin veriyor mu? Buna olumlu cevap vermek mümkün görünmemektedir. Öncelikle kültürel çalışmalar yaklaşımında, toplum, sınıf, uygarlıklar, tarihsel perspektif temel birim olmaktan çıkmış, toplumsala ilişkin bütüncül eğilim ortadan kalkmıştır. Oysa bu toplumsallaşma biçimleri sosyolojinin temel birimleridir. Kültürel çalışmalar yaklaşımı bütün hakkında yargıda bulunmamızı engellemektedir. Bütünsel görüşleri engellemesi şu açıdan dikkat çekicidir. Kültürel çalışmalar temel bir çelişki, çatışma sunmamaktadır. Birbirlerini engelleyen karşıtlıklarda birbirlerini engelleyen sorunlar çözümsüz ve anti bir tutumla sunulmaktadır. Buradan bir çıkış yakalamak, toplumsal gelişmeye ait bütünsel bir görüş sunmak ve sorunlar üzerinde etkili olmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle kültürel çalışmalar alanı, bir disiplin olarak kendini tanımlamada güçlük çekmektedir. Bütünsel perspektiften uzak durulduğunda bilgiler yığın haline gelmekte ve giderek sıradanlaşmaktadır. Toplumbilimlerinde görülen konu, olgu ya da sorunları parçalarına bölen parçacı postmodern bilim anlayışı ve toplumsala ait temel üst belirlenimleri göz ardı etme eğilimi kültürel çalışmalar alanı ile görünür hale gelmiştir. Ele alınan konu ve sorunların çeşitliliği ve bu konu ve sorunları ele alış biçimlerinin bütünsellikten uzaklığı ezcümle kültürel çalışmaların akademik/bilimsel bir bilme biçimi olarak ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zemininin kayganlığı alanın kendine içkin temel problemidir. Dolayısıyla kültürel

çalışmalar, kendi alanının disipliner konumunu hâlen tartışma konusu olarak gündeme getirmektedir. Tartışma biçimleri kültürel çalışmalar alanının ilk elden disiplinlerarası bir konum benimsediği yönündedir. Bunun ötesinde kültürel çalışmalar disiplinlerötesi, anti disipliner, çok disiplinli, disiplin dışı gibi disipliner konum çeşitlemeleriyle birlikte tartışılmaktadır. Ancak diğer taraftan kültürel çalışmalar özellikle üniversitelerde lisans düzeyinde bölümlerle, lisansüstü düzeyde enstitülerle ve çeşitli dernekler, örgütlenmeler, konferans, seminer, toplantılarla disipliner anlamda çeşitli kurumsallaşma girişimlerinde bulunmaktadır. Kültürel çalışmalar bu haliyle kendisini temellendirmede bir çelişki içerisindedir. Kültürel çalışmalar alanının disipliner konumu ile ilgili olarak belli bir uzlaşmaya varılamamış olması ve bu tartışmaların hali hazırda yapılıyor olmasına paralel olarak akademi içinde/dışında belirleyici olan belli bir kurumsallaşma düzeyine ulaşmış olması ilginçtir.

Toplumsal yaşamı biçimlendiren unsurların bütünlüğü ile birlikte kuşkusuz ki kültür; toplum, tarih, ideoloji, sınıf, iktidar ve ekonomi gibi bütüncül kavramlarından ayrı olarak düşünülemez. Kültürün toplumsal bir pratik olarak ortaya çıkan değeri de, anılan kavram ve kuramlar kadar önemli ve araştırılmaya değerdir. Bu doğrultuda, kültürel çalışmalar alanının, kullanım değeri üzerinden bir iktidar/mücadele alanı olduğunu söylemek mümkündür. İzlediği tarihi seyir de göz önüne alındığında kültürel çalışmaların bugün toplumsal alanın bir yansıması olan kültürü, metne indirgediğini, parçalara ayırdığını ve tarih-dışı bir yaklaşım ile eş değer bir düzlemde ele aldığını ilk elden tespit etmek mümkündür. Bu düzlemin amacını ve kolonyal/sömürgeci tutum/tavır/değerlerle ilişkisini tespit etmek gerekmektedir. Antropoloji-oryantalizm-kültürel çalışmalar üçgeni içinde düşünüldüğü vakit oluşan tablo ve esas çaba Batı toplumlarının Batı-dışı veya Doğu toplumlarını tanımlama çabası üzerine kuruludur. Bu çabada kültür en temel bileşen ve aracıdır. Kültür kavramı ve tanımı üzerine bir belirsizlik söz konusudur. Kültürel çalışmalar, geçmiş dönemde ortaya çıkan kültür tanımları konusundaki belirsizliğin yeni koşullarda ve özellikle yeni/farklı bir biçimde ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Ancak farklı olan tek yön geçmiş dönemlerde Batı kendisini ve kendi toplum modelini evrenselleştirirken ve buna bağlı olarak kültür açıklamaları belirlerken, günümüzde

Batı'nın artık kendisini evrensel bir toplum modeli olarak tanımlamaktan vazgeçmiş olmasıdır. Batı günümüzde Batı-dışı toplumlarla farklılığını gündeme getirmektedir. Farklılık vurgusunun çatışma yaratmaması adına düzene uygunluğun gündeme gelmesi ise bireysel düzeyde ve gündelik yaşam düzeyinde söz konusu olacaktır. Bu yönüyle kültürel çalışmalar farklı yaşam tarzlarını ve bireysellik düzeylerini vurgulayacak, bu anlayışın bir uzantısı olarak ortaya çıkacaktır. Batı uygarlığının Batı-dışı toplumları yeni bir inceleme/tartışma/tanımlama biçimi olarak kültürel çalışmaların karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Batı'nın kendi dışındaki toplumlarla ilişkisinde ve kendini tanımlamada bir meşruiyet krizi yaşanmaktadır. Batı meşruiyet zeminini, geçmişte antropolojide, yakın geçmişte oryantalizmde aramış ve günümüzde de kültürel çalışmalarda aramaktadır. Günümüz tek merkezli ABD dünya egemenliği dengesinin tartışmasız benimsenmesi kültürel çalışmaların yaygınlık kazanmasına ve kurumsallaşmasına imkân vermektedir.

Batı literatüründe kültürel çalışmalar alanının tarihi, ele aldığı konular, ele alınış biçimleri, sınırları, kısaca bu alanın kendisi üzerine yapılmış çok sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Ancak Türk bilim literatürü, akademi içinde veya akademi dışında kültürel çalışmaları bu denli sahiplenmiş olmasına karşın, bu alanın "*ne olduğu*" ya da "*ne olmadığı*" üzerine yapılmış konunun kendisine içkin bilimsel çalışmalara sahip değildir. Ancak bu Türk bilim literatürüne ait bir zaaf değil, alanın kendisinden kaynaklanan bir zaaftır. Hem akademik arenada hem de diğer pek çok alanda bilimsel olsun ya da olmasın üzerine bu denli söz söylenmiş olan bu alanın, ne'liği hakkında ortak bir görüş olmaması ilgi çekicidir. Ancak bütün bu zaaflara karşın kültürel çalışmaların kaynaklarını tespit etmek mümkündür. Kültürel çalışmalarla ilişkili olarak bize verilen bir tarihçe veya kültürel çalışmalar alanını çeşitli şekillerde tanımlama çabaları söz konusudur. Kültürel çalışmalar tarihsel olarak II. Dünya Savaşı sonrasında dünya konjonktüründe meydana gelen toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Toplumbilimlerinde kültürel çalışmalar yaklaşımının köken olarak 1920'lerde oluşan Frankfurt Okulu'na kadar uzandığını söylemek mümkündür. Frankfurt Okulu'nun kapitalist kültür bağlamında ele aldıkları kültür endüstrisi merkezli/temelli analizleri eleştirel çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Bu eleştirel çalışmaların ortak paydası

genel görünümü açısından kültür aracılığı ile kapitalist-ekonomik düzene ve liberal-siyasal sisteme yönelttikleri eleştirilerden oluşmaktadır. 1960'lara gelindiğinde ise, Richard Hoggart, E. P. Thompson, Raymond Williams ve Stuart Hall'un öncülük ettiği kültürel çalışmalar, İngiltere Birmingham Üniversitesi bünyesinde, Birmingham Çağdaş Kültür Araştırmaları Merkezi'nin -*Centre for Contemporary Cultural Studies* -*CCCS*- kurulmasıyla akademik ve kurumsal bir önem kazanmıştır. Richard Hoggart, E. P. Thompson ve Raymond Williams çalışmalarında İngiliz işçi sınıf kültürünü ve işçi sınıfının gündelik yaşamına yönelik kültürel değişimleri tartışmaya açmışlardır. Dönemin koşulları itibariyle işçi sınıfının kültürünün direnme biçimlerini saptamaya yönelik çalışmalarında, kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünü ve kapitalist egemenliğin hegemonik biçimlerini incelemişlerdir. Merkez'in çalışmaları, erken dönem kültürel çalışmaların temel biçimi başta işçi sınıfının olmak üzere, belirli grupların/altkültürlerin gündelik yaşam pratiklerini anlamaya yönelik olmuştur. Bu çalışmalarda kültüre bir inşa süreci olarak pozitif potansiyel bir güç/anlam yüklenmiş ve kültürlerinin yorumlanması için gündelik yaşamda yansımasını bulan tecrübe/yaşantı/deneyim bir anlam kaynağı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Merkez kültürü toplumların anlamlandırma ve temsil pratikleri üzerinden anlamaya çalışmıştır. Merkez'in çalışmalarıyla birlikte konu-dışı olarak görülen araştırmalar -altkültürün de önemli ve tartışmaya değer olduğu önermesiyle- akademik ve düşünsel alanlarda gündeme gelmeye başlamıştır. 1960'larda kurumsal bir kimlikle gündeme gelen kültürel çalışmalar 1980'lerden itibaren belli değişimlere uğramış, içerik ve biçim olarak günümüzdeki görünümüne ulaşana kadar da değişim geçirmeye devam etmiştir. 1980 öncesi geliştirilmiş olan eleştirel tavır 1980'lerle birlikte kendisini betimleyici metinsel analizlere bırakmıştır. Temel biçim, kültürel metinlerin betimsel analizlerine dayalı, çeşitli metinsel analizler ve açıklamalar üzerine kurulmuştur. Aynı tarihler kültürel çalışmaların Amerika kıtasına yayılmaya başladığı yıllardır. Kültürel çalışmalar ABD'ye sıçradığında ABD bilimsel sahasında başka yansımalar bulmuştur. ABD'de John Storey, David Robee, John Fiske, Lawrence Grossberg gibi isimlerden söz etmek mümkündür. Kültürel çalışmaların ortaya çıkışı ve gelişmesi önce antici Alman geleneğinden süzülerek, İngiltere'de ardından ABD'de gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmalar daha sonra İngilizce konuşulan ülkeler başta olmak üzere uluslar arası

düzeyde bir yaygınlık kazanmıştır. Özellikle metinlerin ve durumların çoğul yorumlarını destekleyen "*postmodern*" denilen dönem ve onun antropoloji destekli yeni tarih ve kültür anlayışı, kültürel çalışmalar alanının da dönüşmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Türkiye ise bu dönüşümün takipçiliğini yapmıştır. Burada göze çarpan isimler arasında Murat Belge, Ünsal Oskay, Hasan Bülent Kahraman'dan söz edilebilir. Ancak günümüzde bu pratik üzerine, çeşitli alanlarda sayılamayacak kadar çok çalışma yapılmıştır.

Kültürel çalışmalarda öncülüğü belli disiplinler üstlenirken aynı zamanda kendi temellerini de sorgulamak durumunda kalmışlardır. Kültürel çalışmalar pratiğinin gelişim süreci içinde geçirdiği değişim çeşitli soruları da beraberinde getirmiştir. Bu pratik kendisini geçmişte, eleştirel kuram çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu tutumu Frankfurt Okulu ve onun temsilcileri ile özdeşleştirmek mümkündür. Daha sonraları ise, aynı paralelde işçi sınıfı temelli bir yaklaşımla kültürel faaliyetlerin sorgulanması üzerinden bir bağlam geliştiren İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu ve onun temsilcilerinde yeni bir misyonu gözlemlemek mümkündür. 1980'li yıllarla birlikte ise dünya konjonktüründe meydana gelen; Doğu bloğunun yıkılması, yenidünya düzeni, küreselleşme ve postmodernizm tartışmaları ile birlikte, kültürel çalışmalar da biçim değiştirmiştir. Bu değişim, kültürel çalışmaların Amerika kıtasına yayılmaya başlaması ile eş zamanlıdır. Kültürel çalışmalar pratiği Avrupa kıtasından Amerika kıtasına geçerken, sınıf temelli ve eleştirel/ideolojik kuram pratiğinden uzaklaşmıştır. Günümüzde tarihi reddeden ve toplumsal yaşamı söylemlere ve metinlere indirgeyen postyapısalcı bir anlayışla çalışılmaktadır. Bu dönüşümü, yapılan çalışmaların ve disipliner bağlama ilişkin teorik düzlemin gittikçe mikrolaşması ve parçalanması üzerinden gözlemlemek mümkündür. Bu parçalanma ile birlikte, faili öne çıkaran kültürelci/kültüralist, formalist ve dar metinselci bir eğilim ön plana çıkmaktadır. Ortaya çıkan tabloda ise, kültürel çalışmaların, kültürel alanı açıklamak ve analizlerde bulunmaktan çok metinsel bir betimleme yaparak, kültürel farkların çoğulluğunu gündeme getirdiğini ve bu çoğulluğa vurgu yapmakta olduğunu söylemek mümkündür. Kültürel çalışmalar ile ilgili oluşturulan tarihçe bu temel çalışmaların kaynağını göstermesi yanında aynı zamanda kültürel çalışmaları temellendirme çabası biçimindedir. Bu tarihçenin geçmişteki kültür tanımlarıyla ne

kadar ilişkili olduğu soru konusudur. Elbette kültür konusu kültürel çalışmalar ile birlikte gündeme gelmiş değildir. Kültürel çalışmalar geçmişteki bu tartışmalardan bağımsız olarak kendisini temellendirmeye çalışmaktadır. Gerçekte, kültür konusunda başlangıçta tanım bolluğu ile karşılaşmaktayız. Özellikle antropologların kültüre yönelik sayısız tanımı bulunmaktadır. Antropolojide Persons'a göre 100'e yakın tanım bulunmaktadır. Yine Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn'a göre 160'a yakın tanım bulunmaktadır. Bu örnekler artık klasik bir hale dönüşmüş durumdadır. Esasında burada kültürün tanımlanamamasındansa bir tanımın belli bir antropoloji kuramı ile ilişkili olarak öncelik verdiği konu, sorun ve problemlere göre değiştiğini söylemek mümkündür. Bu tanım çabasını alan/ilişki bağlantısı ekseninde ele almak gerekmektedir. Ancak günümüzde artık kültür kavramı tanımlarının çokluğundan, kültür kavramının tanımlanamazlığından söz etmek yerine bu belirsizlik temel bir bakış açısı olarak benimsenmiştir. Bu bir anlamda tartışmaların da bittiğini göstermektedir. Ancak tartışmaların bitmesi bir çözüm değil çözümsüzlüğün temel bakış açısı haline gelmesi ile ilgilidir bu nedenle kültür her şeydir anlayışı yaygınlaşmıştır.

Kültürel çalışmalar pratiğini, kültürel çalışmaların konumunu, tarihi seyrini, kurumsallaşma sürecini ve toplumbilimleri ile kurduğu ilişki biçimini tartışacak ve bunları Türkiye'deki kültürel çalışmalara ilişkin bir değerlendirmeye bağlayacak olan bu çalışma, kültürel çalışmalara ilişkin toplumbilimsel bir eleştirel konumun geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, disiplinlerarası konumu dolayısıyla herkesin üzerine bir şeyler söyleyebildiği kültürel çalışmalar pratiğinin, sosyoloji, antropoloji gibi disiplinler ile ilişkisi tartışma konusu edilecektir. Kültürel çalışmalar konusunun ele alınış sebebi, şeklî bir meraktan öte günümüz egemenlik ilişkileri düzeyi ile ilgilidir. Bu sorun kültürel çalışmalar alanının bir disiplin olmamasına karşın kurumsal düzeyde egemen hale gelmesi, biçimsel olarak çelişkili bir karakter kazanmasına neden olmuştur. Bu anlamda kültürel çalışmaların diğer geleneksel disiplinler ile kurduğu ilişki ele alınmalıdır. Ancak bunun için önce alanın özellikleri ve biçimleri ele alınmalıdır. Kültürel çalışmaların ortaya çıktığı dönem veya kültürel çalışmaların egemen olması 1980'li yıllardadır. Bu dönem aynı zamanda Batı-dışı ülkelerde Batı öğretilerine ve Batı

uygarlığının üstünlüğüne karşı belli eleştiri ve kaygıların ortaya çıktığı dönemin sonudur. Yeni dönemde sorun, düzenin kendisini bütünsel dünya görüşü veya siyasal düzeyde tanımlayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda modern toplumbiliminin yeri ve rolü de tartışmalı hale gelmiştir. Kültürel çalışmaların bütün toplumbilimleri alanını kapsama çabası bu dönüşümü belirtmektedir. Ancak bu kapsama çabasına uygun bir yöntem/dünya görüşü söz konusu değildir.

Kültürel çalışmalar, özenle geçmişteki tartışmaları gündeme getirmekten kaçınmaktadır. Buna hem Batı'dan hem Doğu'dan çeşitli örnek verilebilir. Batı'da ortaya çıkan sosyoloji disiplini ve onun kültür ile kurduğu ilişki yerine tam tersine sosyolojinin kültür ile temellendirilmesi ile karşılaşılmaktadır. Günümüzde kültür ile ilgili çalışmaların eksen değiştirmesi bu nedenle bizi ilgilendirmektedir. Geçmişte kültürel çalışmalar sosyolojide yenileşme, Batılılaşma çabasının ayrılmaz bir parçası olarak gündeme gelmişken günümüzde kültürel çalışmalar bu perspektiften uzaklaşmıştır. Geçmişte marj-dışı olarak görülen konular, -gündelik yaşam pratiklerinin mikro görünümleri- akademik tartışma alanı olarak merkeze çekilmiştir. Biz bu tartışmalar içerisindeki yerimizi ve tavrımızı belirlemek için konuyu ele alarak bu alanla ilgili belli sonuçlar ortaya koyma çabası içerisinde olacağız. Kültürel çalışmaları ele almamızın nedeni geçmişte hem sosyoloji hem de diğer toplumbilimleri açısından önemli olan modernleşme çalışmalarına kültürel çalışmalar temelinde bir eleştiri getirilmesidir. Bu eleştiriye sosyolojinin kendi uğraşı alanımız olması nedeniyle ilgisiz kalmamız mümkün değildir. Günümüzde modernleşme eleştirileri aynı zamanda yeni Türkiye devletinin de kuruluş temellerine yönelik belli bir eleştiri de getirmektedir. Bu eleştiri mevcut Batı dünya egemenliği eleştirisi biçiminde değil tam tersine yeni ilişkileri doğrulayacak biçimde yeniden kurulmaktadır. Bu yönüyle de konu tartışılmaya muhtaçtır. Kültürel çalışmalar sonuçları itibariyle anti-özcü, bütünsel dünya görüşünün reddine dayalı yeni bir yöntem anlayışı getirmektedir. Bu belirsizlik, anti-özcü, tarih-dışı, toplum-dışı, gerçeklikten ve bütünsellikten kopuş olarak ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada, kültürel çalışmalarla ortaya çıkan modernleşme eleştirilerini, anti-özcü tutumu, belirsizlik ve tarih/toplum-dışı açıklama biçimlerinin toplumbilimlerinin yeniden yapılanma

süreçlerindeki rolünün, toplumbilimlerinin ve kültürel çalışmaların Amerikanlaşması olarak yeniden kurumsallaşmasının olduğu sonucuna ulaşmaya çalışacağız.

I. BÖLÜM:

Kültürel Çalışmaların Kurumsallaşması

A - Kültür Kavramı, Gelişmesi ve Serüveni

Konumuz kültürel çalışmaların dönemimizde yaygınlaşması ve toplumbilimlerinin temel belirleyicisi haline gelmesidir. Kültürel çalışmalar ile ilgili belli bir tarihçe sunulmaktadır. Bu tarihçenin kültürün tanımlarıyla ne kadar ilişkili olduğu soru konusudur. Kültür kavramının kendisini, gelişimini ve serüvenini, kültürel çalışmaların toplumbilimlerindeki yerini tespit etmek için ele alacağız. Bu bir anlamda kültürel çalışmaların biçimlenmesi ve farklılaşmasını ele alma imkânı verecektir. Kültür tartışmaları yeni gündeme gelmiş değildir. Kültür, XIX. yüzyıldan itibaren toplumla ilişkili olarak toplumbilimlerinde ele alınan ve tartışılan bir kavram olmuştur. Kültür kavramını kendi başına ele aldığımızda çok çeşitli tanımlarla karşılaşmaktayız. Bunların sadece tasnifi ve tespiti de kendi başına bir araştırma ve tartışma konusudur. Ancak kültür kavramına ilişkin bu kadar çok tanımın olması ve bir noktadan sonra "*bu kadar çok tanımı olan bir kavram tanımlanamaz*" denilerek kavramın tanımlanmasından da vazgeçilebiliyor olması kültürel çalışmalar için bir başlangıç olmuştur.

Kültür kavramının etimolojik kökenine yahut sosyal teori bağlamına ilişkin bir tanım bolluğu ile karşılaşmaktayız. Toplumbilimlerinde kültüre, içerik ve anlam bakımından günlük kullanımların sınırları dışında bir bağlam geliştirilmiştir. Antropoloji, sosyoloji ya da felsefe gibi disipliner yaklaşımlar kültür kavramının tanımı, özellikleri, bileşenleri, biçimleri üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle kültürü kendi çalışma alanına ait veya disipliner anlamda varlık nedeni olarak gören antropologların getirdiği sayısız kültür tanımı bulunmaktadır. Erken dönem kültürel çalışmalar alanı da kültürü tanımlamaya yönelik çeşitli/farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak "kültürel çalışmalar" bu tip antropolojideki gündeme getirilen kültür tanımlarıyla da ilgili görünmemektedirler. Günümüz kültürel çalışmalar alanının bunun ötesine toplumbilimlerinden uzak bir biçimde kendisini ayrı bir disiplin olarak tanımlama çabaları dikkate değerdir. Esasen kültürün tanımlanamamasından çok konuya yaklaşım çeşitliliğinden söz etmek gerekmektedir. Her kuramın/disiplinin öncelik verdiği konu, sorun ve problemlere

göre kültür tanımı da değişmektedir. Kavrama yönelik yapılan tanımlar da buradaki önceliklere göre değişmektedir. Bu nedenle kültürü tanımlamadan önce bu tanımların nasıl ortaya çıktığını tespit etmek daha anlamlıdır. Kültürü ve kültüre yönelik değerlendirmeleri toplumlar arası ilişkiler ve farklılıklar temelinde ele almak konuyu yerli yerine oturtmaya izin verecektir.

Kültür kavramının tanımlanmasına yönelik en sık başvurulan ve klasik olarak verilen bir örnek haline dönüşmüş kaynaklardan biri Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn oluşturdukları kültür tanımları derlemesidir. Kroeber ve Kluckhohn çalışmalarında kültür kavramının tarihsel serüveni üzerinde durmuştur. Kültür ve uygarlık kavramları ilişkisini tartışmış olan Kroeber ve Kluckhohn İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde kavramın gelişimini incelemiş ve kültür tanımlarına yönelik belli sınıflandırmalara gitmişlerdir. Kroeber ve Kluckhohn kültür tanımlarına yönelik temel odak noktalarını belirterek kültür tanımlarını yedi şekilde sınıflandırmışlardır. Bu odak noktalarını sekize veya yirmiye çıkarmak da mümkündür. Bu nedenle bu tasnif de sorunlu bir tasnif olmaktan öteye geçmemektedir. Bu sınıflamada ilk olarak, kültürü toplumsal yaşamın kapsamlı bir bütünü olarak gören ve kültür tanımında genellikle Tylor'un tanımından etkilenilmiş *betimsel tanımlamalar* yer almaktadır. Betimsel tanımlamalar kültürü toplumsal yaşamı meydana getiren tüm unsurlarla birlikte geniş ölçekli bir tanımlama biçimi geliştirmiştir. İkinci olarak *tarihsel tanımlamalar*, kültür tanımında toplumsal miras, kültürün kuşaklar aracılığı ile aktarımı ve geleneğe odaklanmıştır. Bu tanımlamalarda kültür, toplumların tarihsel süreç içerisinde meydana getirdikleri toplumsal birikimin aktarımını ifade etmektedir. Üçüncü olarak *normatif tanımlamalar*la kültür tanımında toplumun maddi ve toplumsal değerleri, kuralları, yaşayış biçimleri, davranış örüntüleri esas olarak alınmıştır. Dördüncü olarak kültür tanımına bireylerin problem çözme, uyum sağlama, öğrenme, alışkanlık ya da iletişim kurma aracı olarak yaklaşılmış *psikolojik tanımlamalar* bulunmaktadır. Beşinci olarak *yapısal tanımlamalar* ise kültür tanımına, toplumsal organizasyon olarak yaklaşmışlar ve kültürü soyut unsurları içinde taşıyan bir yapı olarak analiz etmişlerdir. Kroeber ve Kluckhohn'un oluşturdukları sınıflama altıncı olarak kültür tanımına kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir ürün, bir insan eseri olarak

odaklanmış -biyolojik etkiden ayrı olarak- *genetik tanımlamalar* ve son olarak *tamamlanmamış tanımlar* olmak üzere şekillenmiştir. Kroeber ve Kluckhohn oluşturdukları bu sınıflama ile 160'a yakın kültür tanımına ulaşmışlardır.[1] Kültür kavramına ilişkin bu tanım bolluğu üzerine belli yargılar da mevcuttur. Örneğin bu derlemeyi eleştiren Amerikalı davranış bilimci Berelson, "*Bilimsel bir tanımın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerekir*"[2] demiştir. Kültür kavramının çokanlamlılığı dolayısıyla ortaya çıkan tanım bolluğunu kültür tarihçisi Burke ise, "*kültür can sıkacak kadar çeşitli tanımları olan bir kavramdır*"[3] şeklinde ifade etmiştir. Kültür kavramının tanımlamaya yönelik girişimlerde buna benzer pes edişlere örnekler vermek mümkündür. Bu örneklerin yanında, kültür kavramını ve kavramın bilimsel araştırma konusu olarak ele alınmasını reddeden antropolog Radcliffe-Brown'un yaklaşımı ilginçtir. Radcliffe-Brown'a göre, "*Bir kültür bilimimiz olamaz. Kültürü yalnızca toplumsal bir sistemin niteliği olarak inceleyebilirsiniz… Toplumsal yapı kültürün mevcudiyetini a priori olarak bilen eylemli bireysel insanların toplumsal davranışlarından oluşur. Bu nedenle eğer kültürü inceliyorsanız, toplumsal bir yapı içerisinde birbiriyle birleşmiş belirli kişiler kümesinin davranış eylemlerini inceliyorsunuzdur.*"[4] Radcliffe-Brown antropolojiye içkin disipliner bir tartışmaya girmiş gibi görünmekle birlikte, esasında kültür kavramını başat alan bir araştırma sisteminin mümkün olmayacağını -daha da ileri giderek kültür kavramını reddetmektedir- bu nedenle eğer bilim yapılacaksa, o bilimin toplumsal sistemlerin bilimi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Radcliffe-Brown'un ifadeleri aracılığı ile yapısalcı yaklaşımın kültürü, toplumsal yapının unsurları ile birlikte bütüncül olarak işleyen, soyut ve birey'siz süreçler olarak kabul ettiği izlenebilir. Dolayısıyla Radcliffe-Brown kültür kavramını göz ardı eden, toplumsal yapıyı kültür kavramına göre önceleyen bir tutum sergilemektedir.

---

[1] A. L. Kroeber, Clyde Kluckhohn, **Culture A Critical Review of Concepts and Definitions**, Cambridge, The Harward University Printing, 1952.

[2] B. Berelson, G. A. Steiner, **Human Behavior: Inventory of Scientific Findings**, New York, Harcourt, Brace and World Inc., 1964'ten yorumlayan Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1996, s. 95.

[3] Peter Burke, **Tarih ve Toplumsal Kuram**, Çev.: Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 115.

[4] A. R. Radcliffe-Brown, **A Natural Science of Society**, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1957, pp. 106-108.; Ayrıca bkz.: Adam Kuper, **Anthtopology and Anthropologist The Modern British School**, London and New York, Routledge, 1995, pp. 36-67.

Esasında yapılan bir yer değiştirmedir ve bu bitmez tükenmez kültür tanımlamalarına toplumsal yapı tartışmaları eklenmektedir.

Kültür kavramının, bütün anlamlarını içeren, bütün özelliklerini kapsayan, temel eğilim ve bakış açılarını yansıtan bütünlüklü bir tanımına ulaşmak kolay görünmemektedir. Kültür kavramının içeriğine ilişkin anlam çokluğu tanımı daha da güçleştirmektedir. Güvenç, kültür kavramının içeriğini dört ayrı başlıkta sınıflamıştır. İlk sınıflama, uygarlığı işaret eden -Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam kültür ya da uygarlığı gibi- bütün kültürler, eğitim türleri, sanatlar ve teknolojileri kapsayan, tarihsel, bütünsel ve evrimsel niteliklere sahip *bilim alanındaki kültür*dür. Burada Güvenç'in kültür ve uygarlık kavramlarını eşanlamlı kullandığı görülebilir. İkinci olarak, örneğin; genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din, sanat ve fen eğitimi; örgün ve yaygın eğitim ya da öğretim gibi eğitim sürecinin ürünü olan *beşeri alandaki kültür*dür. Bütün özel eğitim türleri sanatlar ve teknolojileri kapsayan bu içerik, değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı nitelik ve görevlere sahiptir. Üçüncü olarak, örneğin; gotik, barok, Rönesans ve modern sanat; resim sanatı, müzik sanatı, ilkel ve modern sanat; romantik ve gerçekçi sanat gibi bazı özel eğitim türlerini ve güzel sanatları kapsayan *estetik alandaki kültür*dür. Bu içeriğin eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici güzel ya da güzelleştirici ve estetik nitelikleri vardır. Dördüncü olarak, örneğin; avcılık, tarım ve endüstri kültürü gibi üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmeyi kapsayan *maddi (teknolojik) ve biyolojik alandaki kültür*dür. Bazı mesleki ve teknik zanaat ve sanatlardır; üretim, malzeme ve her ikisini birleştiren iş bilgisi olmakla birlikte günlük toplumsal yaşamı destekleyici; üretici, deneyci, çoğaltıcı ve besleyici nitelik ve görevleri vardır.[5] Güvenç'e göre kültür, antropolojide şu temel kavramlar ışığında kullanılan soyut bir sözcüktür: Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır; belli bir toplumun kendisidir; bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir; bir insan ve toplum teorisidir. Güvenç'e göre, kültürü sadece bir kelimeyle ifade etmek kolay olmadığı gibi başlı başına bir deneyimle bile anlatmak, tanımlamak mümkün görünmemektedir. Kültür kavramına ilişkin belli bir tanımlamada uzlaşılamamasının

[5] Güvenç, **İnsan ve Kültür**, ss. 97-99.

nedeni kavramın çok anlamlı oluşunda aranabilir. Bu tanımlamalardan hareketle Güvenç "*Bir sözcük veya kavram bu kadar çok ve çeşitli anlamla yüklenince, onun tanınmaz ya da tanımlanamaz hale gelmesi doğal ve olağandır.*"[6] demektedir. Kültür kavramının tanımlanamazlığına ilişkin bu saptamaları yapan Güvenç, kültürün özelliklerini ise şu başlıklar altında toplamaktadır. Kültür; öğrenilir, tarihidir ve süreklidir, toplumsaldır, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir, ihtiyaçlar karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır, değişir, bütünleştiricidir ve bir soyutlamadır.[7] Sonuçta bu şekilde bir kültür tanımının -somut olarak- yapılması mümkün görünmektedir. Fakat kültürün konusunu ve alanını sınıflandırmaya yönelik bütüncül bir tanıma ulaşılamamaktadır. Kültür kavramının özelliklerine yönelik farklı bir betimleme de Amerikalı antropolog Kottak'tan gelmiştir. Belirli bir kültür tanımı yapmayan Kottak, kültür her şeyi kapsayıcıdır, hem genel hem özeldir, öğrenilir, simgeseldir, doğaya el koyar, paylaşılır, örüntülüdür, hem uyum sağlayıcı hem bozucudur gibi başlıklarla kültür kavramına ilişkin temel özellikleri sıralamaktadır.[8] Yine Güvenç'e göre, kültürün çok sayıda tanımı vardır ama çoğunluğu tanımın tanımına uymayan tanımlardır. Örneğin; *"Kültür, toplumun üyesi olarak kişilerin yaşamları boyunca öğrendiklerinin tümüdür."* şeklinde bir tanımlamada öğrendiklerimizin tümü kastedilmektedir ancak öğrenileceklerin neler olduğu açıklanmamaktadır. Bir başka tanım ise; *"Doğanın ya da Tanrı'nın yarattıklarına karşılık insan türünün yarattıklarının tümü."* şeklindedir. Ancak bu tanımda da kültürün insan tarafından yaratıldığından öte fazla bir şey ifade edilmemektedir.[9] Soyut ve kavramsal bir model olarak kültürün, hangi nesnel değişkenler, kurumlar ve ilişkilerden oluştuğuna yönelik sorgulamada geniş bir değişkenler listesi oluşturmak mümkündür. Ancak Güvenç'e göre kültür, öncelikle toplumsal sistemlerin içinde olduğu bir doğal çevrenin-coğrafyanın var olduğu, ardından toplumsal sistemlerin kendilerine özgü tarih ve kaynakları olduğu esasına dayalıdır. Toplumsal sistemin kendisi tarihi bir unsur olduğu gibi, içerdiği her kurum ve değişkenin de kendi tarihçeleri vardır ve bu tarihçeler, toplumun kültürel kaynaklarını ve o günkü

[6] **A. e.**, s. 95.
[7] **A. e.**, ss. 101-104.
[8] Conrad Phillip Kottak, **Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2001, s. 46-52.
[9] Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, ss. 54-56.

kurumlarını belirlemektedir. Diğer değişkenler ise aile ve akrabalık, sağlık ve beslenme, eğitim süreci, yerleşim şekilleri, ekonomi ve teknoloji, bilimler ve sanatlar, din ve devlet, kişilik sistemi ve dil, kültürel çevre ve tarih çevresidir. Bu kültür kavramı şemasında, kültürü oluşturan kurum ve değişkenlerden her birinin kendi başına bir disiplin olan bilimlere konu teşkil ettiği görülmektedir.[10] Dolayısıyla kültür kavramının tanımına ilişkin bütün sorunların çeşitliliği içinde farklı tanımlar getirilmeye çalışılmıştır. Bu tanımlar ya çok geniş ya da dar bulunarak eleştirilmekte sonuçta bir ilerleme sağlanamamaktadır.

Kültür tanımında başta antropoloji olmak üzere modern toplumbilimlerine kaynaklık etmesi bakımından en çok başvurulan kaynaklardan biri İngiliz antropologu E. B. Tylor'un tanımıdır. Tylor 1871'de kültürü, uygarlıkla eş anlamlı bir biçimde, "*kültür ya da uygarlık, insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür.*"[11] şeklinde tanımlamıştır. Tylor bu tanımıyla, kültürel evrimin ırk ya da toplumun doğuştan üstünlüğü ile ilişkili olduğu fikrini açık bir şekilde reddetmiştir. Tylor, kültürlerin bir dizi evrimsel aşamayla ilerlediği temel öncülünü savunmakla birlikte toplumu, kendi büyüme yasalarıyla yönetilen, dolayısıyla kaçınılmaz olarak belli bir gelişim aşamasından daha olgun ya da ileri olan diğerine geçen canlı bir organizmaya benzetmektedir.[12] Tylor'un kültür tanımında "*bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı*" ifadesi dikkat çekicidir. Tylor'un tanımı belli bir toplum içinde, belli bir kültürel gelenek içinde yetişerek edinilen inanç ve davranışlara coğrafi/mekânsal birliği işaret ederek odaklanmıştır. Tylor'un bu tanımında dikkat çeken bir başka nokta ise kültürün yine son aşamada "*karmaşık bir bütün*" olarak tanımlanmasıdır. Burada karmaşık bir bütün açıklaması kültür tanımlarının belirgin bir niteliği haline gelmiştir. Bu da bir yönüyle kavrama ilişkin nitelikleri bütüncü bir yaklaşımla kapsayabilme eğilimine dayanmaktadır. Özellikle Tylor'un kültür tanımının antropolojiye yön verici olduğu, kültür tartışmalarına yol göstericiliği ve

[10] Güvenç**, İnsan ve Kültür**, ss. 105-109.
[11] Edward B. Tylor, **Primitive Culture Researches into the Develepment of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**, London, John Murray, 1920, p. 1.
[12] Daniel G. Bates, **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, Çev.: Suavi Aydın v.d., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 23.

yaygınlığı düşünülürse, bütüncül bir kültür tanımına ulaşmada Tylor'un tanımının esas alındığı söylenebilir. Buradaki kültür ve uygarlık eş anlamlı olarak -birbirinin yerine geçse de- toplum temel birim olarak ele alındığı için tartışma bitmemektedir.

Kültüre yönelik farklı bakış açıları söz konusudur. Bu aşamada özellikle kavramının anlamına yönelik bütüncül yaklaşımlar ile belli eğilim ve paradigmaları esas alan indirgeyici yaklaşımların ikiliği göze çarpmaktadır. Kültür kavramı çeşitli kuramsal çerçeve ve sayıltılarla -Tylor'un "karmaşık bütünlük" tanımlaması örneğinde olduğu gibi- bütüncülük yaklaşımı aracılığıyla incelerken, indirgemeci eğilimler aracılığıyla kültür ve kültürel içerik bazı temel eğilimlere indirgenmektedir. Bütüncül yaklaşımların kaynağı tanımsal-kavramsal-kuramsal öncüllere dayanırken, indirgemeciliğin gerekçesi yöntembilimseldir. Ancak kültür kendisini oluşturduğu varsayılan değişkenlerin yüksek derecede karşılıklı bağımlılığına dayanmaktadır. Kültür kavramının ve kavramın temel öğelerinin karmaşık bütünlüğü bir yönüyle kendisini oluşturduğu varsayılan değişkenlerine indirgenmekte, parçalarına, bileşiklerine ayrılmakta iken, diğer yönüyle bütüncülük yaklaşımı içinde kapsam ve süreçler yönünden karmaşık bir bütün soyutlaması oluşturulmaktadır. İndirgemecilik eğilim ve yaklaşımı Güvenç'in saptamasıyla *psikolojizm* -kültür ve kişilik incelemeleri-, *çevrebilimcilik* -bölgecilik akımı, ekolojik coğrafyacılık-, *bilimsel sosyalizm, Marxizm* -ekonomik-politik gerekircilik-, *yapısal-işlevselcilik* -morfoloji-, *bilimsel fonksiyonalizm* -biyolojiye ya da morfolojiye indirgeme-, *tarihçilik* -tarih, etnografya ve arkeolojiye indirgeme-, *sosyolojizm* -toplumsal gerekirciliğe indirgeme- şeklinde görülmektedir.[13] Bunlara başkalarını da eklemek mümkündür. Görüldüğü üzere indirgemeci yaklaşım süreçleri içerisinde kültür kendisini oluşturan temel unsurlarına ayrılmaktadır. İndirgemeci yaklaşım temel boyutuyla kendisini ekonomizm-kültüralizm ikiliğinde göstermiştir. Bu bir yönüyle de Marxizm'in temel argümanı olan altyapı/üstyapı ikiliğine -*altyapı üstyapıyı belirler*- işaret etmektedir. Toplumsal olguları ele alış biçimlerinde temel kuram ve öncüllerin ekonomik/iktisadi belirlenimlere dayanacağı yahut kültürel belirlenimlerin esas alınması gerektiği tartışması indirgemeciliği toplumbilimsel kurama ilişkin temel bir problem halinde

[13] Bozkurt Güvenç, **Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir İnceleme**, y. y., Hacettepe Basımevi, 1970, ss. 5-7.

görünür kılmıştır. Konumuz açısından da ileride değinileceği üzere tarihsel olarak II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelmiş olan kültüralizm, kültüre yönelik tartışma biçimlerinin, *kültüre dönüş*'ün[14] ve kültürel çalışmaların temel kaynağı haline gelmiştir. Kültür, yapılmaya çalışılan tanımların hepsidir, ancak tek tek hiç biri değildir. Kültür kavramının bütün bu niteliklerini, özünü ve biçimlerini içine alan tanım denemeleri yapılmıştır. Bu tanımlar olguyu bütünüyle yansıtmamaktadır. Ancak kültür kuramının temel savını dile getirmektedir.[15] Bu yönüyle indirgemecilik konunun çeşitli yönlerini dışlayarak kapsama gibi bir amaç taşımaktadır.

Kültür tanımlarında özellikle kültürel çalışmalar geleneğinin teorik ilişkide bulunması bakımından XIX. yüzyıl estetikçilerinin tanımları önemlidir. Örneğin edebiyat eleştirmeni İngiliz T. S. Eliot kültürü öncelikle antropolojik anlamda, bir yerde ve birlikte yaşayan belli bir toplumun yaşayış şekli olarak tanımlamaktadır. Ortaya çıkan kültür, toplumların sanatlarında, toplumsal sistemlerinde, alışkanlık ve adetlerinde ve dinlerinde gözle görülür bir şekle bürünmüştür. Ancak bir araya gelen bu unsurların toplamı, basit bir şekilde kültürü oluşturmaz. Eliot bu aşamada organik bir analoji ile bir insanın kendisini oluşturan parçaların toplamından daha anlamlı bir bütün olması gibi, kültürün de sanatlarının, adetlerinin ve dini inanışlarının toplamından daha büyük ve farklı bir şey meydana getirdiğini belirtmektedir. Kültür kendisini meydana getiren tüm unsurları ile etkileşim halindedir ve bu unsurlardan birini anlamak için, hepsini anlamak gereklidir.[16] Eliot, bireyin kültürünün, bir sınıfın kültürüne; bir sınıfın kültürünün ise, içinde ürediği bütün bir toplumun kültürüne bağlı olarak geliştiği fikrini savunmaktadır. Bunun için temel olan toplumun kültürüdür. İlk olarak incelenmesi gereken şey ise bütün bir toplumla ilişkisi bakımından kültür kelimesinin anlamıdır. Eliot'a göre kültür, bireyin kendi düşünsel sürecini işlemesi anlamında düşünüldüğünde, nispeten anlaşılabilir bir kavramdır. Doğaldır ki, bireyin kültürü, içinde bulunduğu sınıfın ve toplumun kültüründen

[14] Kavram Batı literatüründe '*cultural turn*' olarak geçmektedir. Bu haliyle de kültüralizme paralel bir şekilde önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir. Tercümesi ile *kültürel dönüş* yahut *kültüre dönüş* tartışmaları yapısalcılık/ekonomizmin karşısında gelişen reaksiyoner kültürelci biçimin göstergesidir.
[15] Güvenç, **İnsan ve Kültür**, ss. 100-101.
[16] Thomas Stearns Eliot, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 133.

soyutlanamaz.[17] Eliot bu aşamada kültür kavramının tanımlanmasına ilişkin "*Kültür hakkında edindiğimiz bilgi soyut olduğu için özden yoksundur.*"[18] ifadesinde bulunmuştur. Kültürü ise *"bir bütün olarak toplumun mahsulüdür. Bir başka ifade ile "toplumu, toplum yapan" şeydir.*" şeklinde tanımlamıştır. Eliot kültürü bir toplumun herhangi bir kesiminin, herhangi bir sınıfının yarattığı şey olmadığını, kültür anlayışının "*kültürün organik bütünlüğü içinde, daha üst seviyede bir kültür gelişmesini gerçekleştiren kişiler olarak düşünülmesi daha uygundur.*"[19] ifadesine dayandığını belirtmektedir. Eliot'a göre, kültürün üç şartı vardır. Birincisi, kültürün sadece planlanmayıp büyüyen, kültür içinde, genç nesillere iletilmesini teşvik eden organik yapısıdır. Bu ise, sosyal sınıfların varlığını gerektirir. İkincisi, mahalli kültürler olarak tahlil edilebilen kültürün, coğrafi ölçüler içinde oluşudur. Üçüncüsü, dinde benzerlikler ve farklar arasındaki dengedir, yani doktrin evrensel olduğu halde kült ve ibadetin özel ve şahsi oluşudur.[20] Son aşamada Eliot kültürün sadece çeşitli kültür pratiklerinin bir toplamı olmadığını ve "*bütün bir hayat tarzı*"[21] olduğunu belirtmektedir. Eliot'un kültür kavramının tanımına yönelik organik bütüncülük anlayışı içinde olduğu söylenebilir. Eliot'un kültür yaklaşımı özellikle "*bütün bir hayat tarzı*" argümanına bağlı olarak, daha sonra edebiyat eleştirmeni F. R. Leavis, Matthew Arnold gibi isimlerle birlikte kültürel çalışmalar anlayışına kaynaklık edecektir. Esasında bu anlayış sonuç olarak görüntüyü ve anlık ilişkiyi kültürün temeline koymaktadır. Bütünlük çabası "her şey" anlayışına dönüşmektedir.

XIX. yüzyıl itibariyle klasik sosyal teoride kültür kavramına yaklaşım ise çeşitli biçimleriyle tartışma konusu olmuştur. Özellikle Karl Marx ve Max Weber'in yaklaşımları kültür kavramına teorik yaklaşımlarda belli bir ikiliği gündeme getirmiştir. Öncelikle Marx'ta altyapı-üstyapı modeli, üretim araçlarının mülkiyeti, üretim tarzı/ilişkileri sistemi, tarihsel materyalizm, metalaşma yahut emek gücünün nesnel sömürüsüne dayalı yabancılaşma kavramları Marxist teorinin en önemli yönleri olarak tanımlanabilir. Marxist teori bu kavramlarla birlikte bir sınıf sistemi

[17] **A. e.,** s. 11.
[18] **A. e.,** s. 36.
[19] **A. e.,** s. 31.
[20] **A. e.,** s. 4.
[21] **A. e.,** ss. 37-38.

etrafında düzenlenmiş geniş bir toplumsal yapıdan bahseder. Toplumsal yapı ise temelde mülkiyet sahipleri ve işçilere bölünmüştür. Sanayi toplumunun bu materyalist kavrayışı altında kültür -politika ve hukuk da dâhil olmak üzere- belirleyici ekonomik bir temel üzerinde inşa edilmiş bir üstyapı modeli olarak görülmektedir. Dolayısıyla bir üstyapı unsuru olarak kültürü belirleyen etken ekonomik koşullardır. Bu daha sonra hem Marxizm kaynaklı kültür çalışmalarını hem de eleştirilerini belirleyecektir. Marxist teorinin en temel argümanı olan "altyapı üstyapı'yı belirler" önermesi ile bir formülleştirme geliştirilecek olursa Marxist teoride ekonomi, kültürü belirlemektedir. Ayrıca Marxist kültür anlayışı kültürün özgül tarihsel belirlenimlerine odaklanmıştır. Kültür, Marx'a göre sanayi toplumunda, egemen ideoloji olarak işlev görmektedir. Kültürün egemen ideoloji olarak belli ayrıt edici özellikleri mevcuttur. İlk olarak kültür, burjuvazinin yani yönetici, mülkiyet sahibi kapitalist sınıfın çıkarlarını ve görüşlerini yansıtmaktadır ve onların otoritesini meşrulaştırmaya hizmet etmektedir. İkinci olarak kültür, temel üretim ilişkilerinden ortaya çıkmakta ve temel üretim ilişkilerini ifade etmektedir. Daha sonra kültür, örneğin ücretli emek, meta formu gibi unsurlarla geleneksel olanı ve toplumsal olarak kurulanı doğal ve kaçınılmaz kılmaktadır. Son olarak kültür, yanlışlanmış ya da çarpıtılmış bir gerçeklik algısını ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu yanılgıya dayalı gerçeklik algısı, örneğin dinin, proletarya arasında sınıf bilincinin, bir ortak sınıf kimliğinin ve çıkarlarının farkında olma oluşumunu engelleyen bir "afyon" olma durumu gibi yanlış bilinç olarak bilinen bir sonuca neden olmaktadır. Dolayısıyla yanlış bilinç insanların kendi kötü kaderleri ile birlikte mutlu olmalarına izin vermektedir. Marxist teorinin oluşturduğu çerçevenin etkisi, kültürü iktidar ve ekonomik yaşam ile sistematik biçimlerde ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak ekonomik belirlenimlerle oluşturulan kuram, kültürün özerkliğine bağlı ve insan eylemliliğini determinist ilkelere dayalı bir çerçevede değerlendirme görüşleriyle belli bir eleştiriye uğramıştır. Marxist teoride ekonomi hem kolektif ideoloji hem de insan eylemliliği üzerinde temel belirleyicidir.[22] Marxist teoride kültüre yaklaşım kültürün, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şey olduğu yönündedir. Dolayısıyla kültür ile doğa

[22] Philip Smith, **Kültürel Kuram**, Çev.: Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, İstanbul, Babil Yayınları, 2005, ss. 20-22.

arasında Marxist teorinin çatışmacı perspektifine dayanan bir ikilik kurulmaktadır. Ancak açıklamalar bunun üzerinde durmamaktadır veya bu yönde bir temellendirme çabası içinde değillerdir. Bundan da öte "*Basit bir "Doğaya dönüş" nosyonu üzerine inşa edilmiş bir sosyalizm sona ermiştir. Tartışmasız bir biçimde Kültür'ün Doğa üzerinde egemenlik kurduğu "ikincil evreler"de yaşıyoruz.*"[23] denilerek kültüre ilişkin sorunların doğaya dönüş yoluyla çözülemeyeceği ileri sürülmektedir. Kültür ve doğa arasında kurulan ilişkiye dayalı kültür tanımı önemlidir. Kültür kavramının kökenini anlama açısından bu tanımlardan yararlanmak ancak bunun da ötesine geçerek, farklılıkları, çatışmaları da kapsayacak bir açıklama gerekmektedir. Burada *kültür* ile *doğa* arasındaki ayrımın bulanıklaşması çok önemlidir. Yaşayan organizma piyasa ya da toplum olarak *kültürün doğallaştırılması*nın diğer yüzü, hayatın kendisinin, kendi kendini yeniden üreten bir veriler kümesi olarak kavrandığı *doğanın kültürleştirilmesi*dir. Nitekim bu yeni hayat anlayışı, doğal-kültürel ya da *yapay* süreçler arasındaki ayrım karşısında tarafsız kalır ve piyasa, temel yapıları şifreleme, şifre çözme, enformasyon sürecinin terimleriyle tanımlanan, kendi kendini düzenleyen sistemler olarak görülürler.[24] Kültür-doğa ikiliğinin ötesinde kültür Marxist teorinin temel argümanları ve özellikle ekonomi odaklı düşünülmektedir. Kültür, üstyapının bir öğesi olarak ekonomik belirlenimlere dayalıdır ve özünü meydana getiren unsur olarak üretim biçimine bağlıdır. Marxist teori etrafında oluşmuş bu temel bakış açısı, toplumbilimleri, eleştirel teori, Frankfurt Okulu ve son olarak kültürel çalışmalar geleneği için kaynak olmuştur. Özellikle Frankfurt Okulu ve ardından kültürel çalışmalar geleneği, kültürel biçimler ve belirlenimlerle ilgili olarak, Marxist teorinin unsurları ve ortaya koyduğu çerçeve ile kuramsal bir hesaplaşmaya girmiş ve bilimsel, teorik, metodolojik, ontolojik temellerini bu hesaplaşma etrafında oluşturmaya çalışmışlardır. Kültürel belirlenimin unsurları ile ilgili olarak girişilen bu hesaplaşmada Marxist teorinin ekonomi ve sınıf yönelimli anlayışı ile sınıfı bölen -ırk, cinsiyet, etnik köken, kimlik, alt-üst kültür- eğilim ve kültürel biçimi çoğullaştıran yaklaşımlar karşılıklı olarak tartışmaya açılmıştır.

[23] Stuart Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", Der.: Stuart Hall, Martin Jacques, **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 121.
[24] Slavoj Žižek, **Kırılgan Temas**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, ss. 270-271.

Gündeme gelen bu tartışma ise yeni biçimiyle diğer sonracı çalışmalar gibi *post*marxist kuram adını almıştır.

Kültür kavramına ilişkin olarak klasik sosyal teoride bir başka yaklaşım ise Weber'e aittir. Weber'in kuramı bürokrasi, iktidar, örgütlenme biçimleri, Protestan etiği, ideal tip gibi tartışma biçimleriyle birlikte sosyoloji tarihinde ve sosyolojik düşüncede önemli bir yere sahiptir. Weber'in düşüncesinde kültür kavramı ise toplumsal olanın soruşturulmasında başat rol oynamaktadır. Weber'in kültürel kurama ilgisinin merkezinde, insan eylemini kavrayışı yatmaktadır. Weber, Wilhelm Dilthey'den yararlanarak toplumsal analizde insan eylemlerinin/faillerinin aktif ve anlam-yönelimli olarak düşünülmesi gerektiğini öne sürmüştür. Weber yorumcunun temel görevinin, bir eylemin ardındaki güdü ya da öznel amaç/niyeti açığa çıkarmaya çalışmak olduğunu belirtmektedir.[25] Kültür ise, "*...insan varlığının anlam ve önemle oluşturduğu dünya işleyişinin sonsuz sayıdaki anlamsız kesitlerin sınırlı bir parçasıdır.*"[26] Weber'in bu tanımında kültür, kültürel varlık olarak insan aracılığıyla görünür hale gelmektedir. Kültürel değişme çerçevesinde, insan varlıklarının belli bir değer ya da dünya görüşüne bağlanmalarından dolayı hayat tarzları -kökten- yeni yönelimler edinebilir yahut gündelik varoluş içerisinde kalabilir. Weber'in kültür anlayışında toplumsal gerçekliğin ve toplumsal yaşamın kültür yoluyla dönüştüğü -Marxizm'in iktisat merkezli kültür açıklamalarına karşıtlık oluşturacak biçimde- anlayışı merkezi bir görünüm arz etmektedir. Weber, toplumbilimsel soruşturmasının insan varlıklarının kültürel varlıklar oldukları gerçeğinde kökleşmesinden dolayı modern Batı rasyonalizminin kültürel önemi ya da anlamı üzerinde odaklanmıştır. İlk elde kültürün toplumsal gerçekliğin bütünüyle ilgili olmadığını belirten Weber, kültürel varlıkların modern toplumsal yaşamını belirleyici bir tarzda şekillendiren boyutu ile ilgilenmektedir. Weber'e göre, modern dünyanın büyüsünün bozulması, kapitalizmin demir kafesinin yaratılması gibi gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuçlara yönelik açıklamalar yapmak kültür bilimi ya da gerçekliğin bilimi girişiminin görevi olacaktır. Weber'in kültür kavrayışında kullandığı terminoloji "*düşünceler, dünya*

[25] Smith, **a. g. e.**, ss. 28-29.
[26] Max Weber, **The Methodology of the Social Sciences**, Translated and Edited by, Edward A. Shils, Henry A. Finch, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1949, p. 81.

görüşleri, değerler, inançlar" gibi kavramları içermektedir. Weber -Marxist düşünce ve toplum ilişkisi anlayışının çağrıştırdığı üzere- ideoloji ve toplum arasındaki ilişkiden ziyade kültür ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye odaklanmış ve ideoloji nosyonundan sakınmıştır. Weber düşünce ve inanç[27] dünyasının belli bir anlamda diğer toplumsal güçlerden bağımsız olarak insanların davranışları üzerinde bir etkisi olduğunu düşünmektedir.[28] Weber'de kültürel olgular Marx'ta olduğunun aksine, maddi unsurlara indirgenemez ve toplumsal olguları meydana getiren yahut mümkün kılan unsurlar insani değerlerdir.[29] Weber'e göre kültür dünyasını araştırmak, insan istemleri ışığında gerçekliğin uçsuz bucaksız çeşitliliğinden seçim yapmak demektir. Weber'de kültür bu yönüyle, anlam barındırmayan sonsuz dünya sürecinin insanı esas alan bir bakış açısından anlam ve değerle donatılmış olan sınırlı bir kesitidir[30] ve Weber'in kültür kuramında birey kavrayışı önemli yer tutmaktadır. Karizma ve karizmatik lider kavramları etrafında oluşturduğu kuramda örneğin entelektüel seçkinler hayat tarzları itibariyle birer kültür taşıyıcılarıdır.[31] Weber'in birey kavrayışının temelini oluşturan kişilikle birey, belli toplumsal normlara bağlanmakta ve gündelik dünya ile baş edebilmesi için gerekli olan mesafeyi yaratmaktadır. Weber'e göre her kişi maddi dünyanın belirleyiciliği karşısında bireycidir ve gündelik yaşamda çok katlı bir normlar ve inançlar dizisiyle karşılaşmaktadır.[32] Weber modern kapitalizmin iktisadi/ekonomik gelişmeleriyle ilk elden ilgilenmemekte, temel olarak toplumsal gerçekliğin kültürel hayat ile ilgili boyutlarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla Weber, kültürün özerkliğine değinmiş, toplumsal yapı üzerindeki etkisine öncelik tanımıştır. Weber kuramında kültüre tanınan öncelik, Weber'in zaman zaman gerçekliğin bilimi dediği kültür bilimlerine atfettiği rolde de görülebilir.

---

[27] Weber, kültürel hayatın biçimlenme süreçlerinde özellikle dinin etkisini vurgular. Bkz.: Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev.: Zeynep Aruoba, İstanbul, Hil Yayınları, 1997.

[28] Ralph Schroeder, **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Çev.: Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, ss.17-19.

[29] Weber, **The Methodology of the Social Sciences**, p. 68.

[30] Fritz Ringer, **Weber'in Metodolojisi Kültür ve Toplumbilimlerinin Birleşimi**, Çev.: Mehmet Küçük, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2003, s. 65.

[31] Schroeder, **a. g. e.,** s. 42.

[32] **A. e.,** ss. 30-31.

Marx ve Weber aslında kültürü tanımlamaktan çok modern Batı toplum modelinin üstünlüğünü, Batı toplumlarının farklılığını, açıklama çabasındadırlar. Bu nedenle sonsuz gibi görünen antropolojik açıklamalardan tanımlardan koparak Batı temelli/merkezli kültür tanımı getirme çabasındadırlar. Bu tanımlamalardan sosyoloji de etkilenmiştir ve antropolojiden daha farklı tanımlar getirmek böylelikle daha mümkün olmuştur. Marx ve Weber'in kültüre ilişkin sırasıyla, kültürü, üstyapı modelinin bir unsuru olarak ekonomik belirlenimler etrafında şekillendiği ve kültürün toplumsal yapının bir unsuru olarak inanç ve değerlerin etrafında şekillendiği, özerkliği yönündeki ki kutuplu yaklaşımları toplumbilimlerinde çok çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Marx ve Weber tarafından oluşturulmuş kültür denklemleri iki kutuplu bir şema meydana getirmiştir. Dolayısıyla kültür kavramına yönelik olarak yapılan tüm bu açıklamalarla birlikte Marx ve Weber'in yaklaşımları ile ilişkili olarak düşünülecek maddi kültür-idealist kültür anlayışlarının ikiliği dikkat çekicidir. Maddeci kültür kavramı, birey ile toplum arasındaki diyalektiği farklı biçimlerde ele almaktadır. İlkin, kültür kavramı -insanın oluşumundan bugüne kadarki süre içindeki- toplumsal ilerleme ve bireyin gelişmesi arasındaki karşılıklı ilintiyi oluşturmaktadır. Toplum ile kültür arasındaki tarihsel diyalektik, toplumsal oluşumlar sonucu, bireyin içinde bulunduğu -örneğin emek, işbölümü, birlikte çalışma, dağıtım ve değişim yasaları, iletişim vb.- gibi temel ilişkilerde yer alan değişimleri ve bu değişimlerin bireyin öznelliğinin oluşması üstünde etkilerini dile getirmektedir. Bu şekliyle kültür, ilerleyen uygarlıkla birlikte bireyin süreç içinde toplumsallaşması sürecidir ve kültür kavramı, toplumsal ilerleme ile bireyin gelişmesi arasındaki bağlantıyı bu düzlemde kurmaktadır. Kültür kavramı -Marxist teoride görüldüğü üzere-, toplumun doğa ve toplumsal ilişkiler üstünde egemenliğini aynı zamanda insanın doğayla, toplumla ve kendisiyle olan konumu ne şekilde değişime uğrattığını ortaya koymaktadır. İdealist kültür yaklaşımında ise, bir toplumun kültürüne ilişkin öğeler farklı şekillerde yer almaktadır. Marxist kültür kavramı, kültürün her zaman için somut tarihsel bir topluma bağlı olduğunu göstermektedir ve kültür, zaman ve mekân açısından sınırlı bütünler olarak toplumda ortaya konmakta, tarihsel somut bir biçimde var olmaktadır. İdealist yaklaşımda ise, toplumda yetenek ve gereksinimlerin, üretici güçlerle beğenilerin, toplum üyelerinin kişilik gelişimlerine ilişkin toplumsal önkoşullar öncelenmektedir. İdealist kültür

anlayışında önkoşullar insanların yaşam koşullarının somut tarihsel içeriğini oluşturmaktadırlar. Bu ön koşullar üretimin biçimlerinin, birlikte yaşamın, işbirliği ve iletişimin, eğitimin, gelenek ve göreneklerin düzene konma biçimlerinin gelenekselleştirilip yeniden yaratılmış sonuçlarıdır. Marxist kültür yaklaşımı, her toplumun kendi içinde bulunduğu yapıya, toplumsal öbeklere uygun kullanılabilir bir kültür kavramına sahiptir. Yaşam koşullarında görülen bu tür özellikler/farklılıklar belli bir topluluğun sınıfsal ya da kesimsel olarak kendine özgü kültürünü ya da kendine özgü kültür öğelerini göstermektedir. Marxist kültür anlayışına göre sınıflı toplumlarda kültür de sınıfsal bir özellik taşımaktadır. Buna karşılık idealist kültür anlayışında her kültür her zaman için nesnel ve öznel bir biçimde var olur. İdealist kültür anlayışında toplumsallaşma ya da özümleme sürecinin manevi yansısı ve ideolojik yönlendirme aracı olarak kişilik ideali geliştirilmiştir. Toplumun kültür anlayışını ise din, sanat, ahlak, dünya görüşü, hukuk, siyasa, toplumsal psikoloji, ideoloji ayrı ayrı tarzlarda ve toplumun değerler sistemi içinde meydana getirmektedir. Toplumsallaşma ve özümleme sürecinde oluşan pratik, kuramsal, ahlaksal ve estetiksel gereksinim ve yeteneklerinin kendisidir. Marxist kültür anlayışında her türlü kültürün kaynağı emektir. Kültür, tarihte yaşamış ve etkin olmuş, bugün de etkin olan tüm toplumsal toplulukların, halkların ve ulusların eseridir. Belli bir toplumun kültürünün içeriği ve gelişme biçimleri, ekonomik toplumsal oluşumların temel yapısıyla, bunların tarihsel-somut görünüş biçimleriyle belirlenmektedir. İdealist kültür anlayışında ise kültür, pratik yaşam ötesinde özerk bir yüksek değerler dünyasına"ruhsal manevi" dünyaya indirgenmektedir.[33] Maddi kültür ve idealist kültür anlayışına yönelik oluşan bu ikilik temelde, kültürü oluşturan unsurlardan hangisinin esas alınacağına ilişkin tartışmadır. Ancak her halükarda sonuçta modern Batı toplum modelini ve ilişkilerinin üstünlüğünü ve kaçınılmaz olacaktır. Buradan sosyolojide günümüzde yapılan farklı açıklamalara geçilebilir.

Giddens'a göre kültür, sosyolojik olarak bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerini ifade etmekte ve insanların nasıl giyindiklerini, evlilik gelenekleriyle aile yaşamlarını, çalışma kalıplarını, dinsel törenlerini ve boş zaman

[33] **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, "Kültür", Çev.-Düzenleyen: Aziz Çalışlar, y. y., Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, ss. 267-275.

etkinliklerini içermektedir. Giddens'a göre kültür, kavramsal olarak toplumdan ayırt edilebilse de esasında bu iki kavram arasında çok yakın bağ/ilişkiler bulunmaktadır. Bir toplum, bireyleri birbirine bağlayan bir karşılıklı ilişkiler sistemidir ve hiçbir kültür toplum olmadan var olamazken hiçbir toplum da kültür olmadan var olamaz.[34] Giddens burada kültür ve toplum kavramlarını aralarındaki yakın ilişkiye dikkat çekerek bu iki kavramı birbirine eşitlemektedir. Kültür kavramına ilişkin çok çeşitli tanımların yanı sıra konuya yaklaşım farklılıkları dolayısıyla da temel eğilimler değişmektedir. Williams, üç geniş etkin kullanım kategorisi belirlemiştir. İlk olarak kültür, XVIII. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci ifade eden bağımsız, soyut bir kavram olarak ele alınmaktadır. İkinci olarak kültüre, ister özgül ister genel biçimde kullanılsın bir halkın, dönemin, grubun gerekse genel olarak insanlığın belli bir yaşama biçimini anlatan bağımsız ad olarak yaklaşılmaktadır. Bununla birlikte burada kültür, entelektüel ve özellikle sanatsal etkinliğin ürünleri ve uygulamalarını anlatan bir yapıya sahiptir. Son olarak ise en yaygın olarak kullanılan anlamına bürünmüştür. Burada kültür, müzik, edebiyat, resim ve heykel, tiyatro ve filmdir. Son kullanım biçiminin Williams'a göre tarihini belirtmek güçtür ancak İngilizcedeki belirleyici gelişimi XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında oluşmuştur.[35] Williams'ın kültür kavramına yaklaşımlar konusunda yaptığı ayrıştırma girişimi çeşitliliği, farklı ele alış biçimlerini yansıtması açısından genel görünümü vermekle birlikte bu ayrıştırma farklı şekillerde de geliştirilebilir. Kültür kavramının gerek maddi temele bağlayarak, gerekse aklın yapısına, ideallere, inançlara, simgeye, mitos'a ve gerekse estetik/sanatsal bağlamları içinde çeşitli şekillerde ele alınıp değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Bu temellerin birbirleriyle çatıştığı veya çatışmadığı alanlar söz konusudur. Marxizm'e göre maddi yaşantıların kültürel, zihinsel bilinci belirlediği gibi tartışmalar örneğin, ekonomik temelli kültürel açılamalar ile kültür temelli açıklamalar arasındaki farklı bakış açıları söz konusudur. Kültür üzerine yapılan farklı paradigmal yönelimleri çok daha geçmişe götürmek ve farklı biçimleriyle örneklendirmek mümkündür. Sonuçta kültür -maddi veya ideal- dünyayı anlama ve açıklama çabasından ve yine ilişkiler

[34] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Yay. Haz.: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 18.
[35] Raymond Williams, **Anahtar Sözcükler**, Çev.: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 109-110.

üzerinde etkili olma çabasından bağımsız ele alınamaz. Bütün bu tartışma biçimlerinden yeni sonuçlar çıkmaktadır. Buradan kültürün göreceliğine ve belli bir tarihsel düzleme ait olduğu gibi sonuçlara ulaşmak mümkündür. Burada da yeni bir tartışmaya daha girilmektedir ve kültüre ilişkin yeni yeni tanımlar ortaya çıkmaktadır. Kültürün tarihi, göreceliği, özgünlüğü, yerelliği, evrenselliği, çoğulluğu, özgünlüğü gibi tartışmalar ortaya çıkmakta, bu durum da kültüre yönelik yeni yeni tanımları ve tartışmaları beraberinde getirmektedir. Gerçekte, bir kere modern Batı toplum modeli, kültürü ve yaşam tarzının üstünlüğünü temelinde verildiğinde ve Batı-dışı toplumların açıklanması gerektiğinde maddi-manevi kültür ayrımı getirilecek böylelikle farklılıkların açıklanması da mümkün olabilecektir. Bu şekilde Batı ve Batı-dışı toplum modelleri arasındaki farklılıklar bir açıklamaya kavuşacaktır. Antropolojik kültür tanımlarında ortaya çıkan çokluk kültür-uygarlık ayrımına dayanarak bir yönüyle de ikiye indirgenmektedir.

Kültürün analiz ve gözlemini bu şekliyle son derece güç kılan, kültür kavramının hem bir yapı hem de bir dinamik oluşudur. Kavram yapı olarak sonsuz bir öz izlenimi verirken, tarihsel açıdan ise uzun süreli sabit öğeler içermektedir. Fakat dinamik olarak değişime, değişebilirliğe ve çeşitliliğe tabidir.[36] Kültür kavramının tanımlanmasına yönelik girişimlerde ortaya çıkan kültür tamlamaları çeşitliliği, konu üzerine yapılan tartışmaları da aynı oranda farklılaştırmıştır. Bu tartışmalar içinde kültür kavramının aldığı ad'lar ve soyad'lar çeşitlenmektedir. Kültür kavramına yönelik nitelikçe belli bir gelişmeye ilişkin olarak kullanılan, sanayi kültürü, kent/köy/sokak/mahalle kültürü, kültürlü insan, tüketim/alışveriş kültürü, yerleşim kültürü, estetiksel kültür, sanatsal kültür, dil kültürü, spor/futbol kültürü gibi kavramlar bir yönüyle buna örnek gösterilebilir. Bu kavramlar kültürel görüşün değişik öğeleri arasındaki bağları belli bir alandaki koşullar ile etkinlikler arasındaki karmaşık ilişkileri, belli bir toplumsal bütünlüğü ya da bulunulan düzeyi ve niteliği gösteren, kavramlardır.[37] Kültür kavramının aldığı önadlar bu haliyle günümüzde çeşitlilik olarak daha da arttırılabilecek kavramlar, dolayısıyla da tartışma alanları meydana getirmiştir. Bir yönüyle de kültür kavramının inşa biçimine yönelik kültürel

[36] Dominique Desjeux**, Sosyal Bilimler**, Çev.: Kemal İnal, Ankara, Dost Kitabevi, 2005, s. 65.
[37] **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, ss. 275-276.

süreçlerden de bahsetmek mümkündür. Buradaki tutum, kültür üzerine yapılan tartışmalarda, konu ve sorunlarda, belli sürekliliklerin öncelenmesi ve bu sürekli oluşlara süreç şeklinde yaklaşılmasıdır. Kültür kavramı içinde çok sayıda kültürel süreç bulunmaktadır. Bunlara kültürleme, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürel gecikme, kültürel özümseme -asimilasyon-[38] gibi kavramlar örnek gösterilebilir. Bu kavramlar hem yeni modern toplum biçimini hem de Batı-dışı toplumlar önünde Batı yayılmacılığını açıklamak için getirilmiştir.

Kültür bir süreç olarak ister taklitle, ister maddi güçlerle, alışkanlıklarla v.s. belirlensin mutlaka belli sınır(lılık)ları içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla buradan da kültür tartışmasına yönelik yeni tanımlamalar ve yeni açıklamalar ortaya çıkmıştır. Kültürel yayılma, yozlaşma, çatışma, uyum, kültürleşme, değişme, durgunluk gibi kavramlar etrafında çeşitli perspektifler veya tanımlar gündeme gelmiştir. Bu şekliyle ne türden incelenirse incelensin, kültür alanındaki varoluş sorunu, köken sorununa dönüşmektedir. Toplumsal alanda kültürel inşa sürecinin çeşitli unsurları konunun kökenine yönelik bir bütünlüğün kurulmasını da olumsuz yönde etkilemektedir. Kültürel varoluş sorununa getirilen cevaplar, büyük ölçüde kültür kavramına içkin bir arayışa ve oradan derlenen verilerle ortaya konulmaktadır. Kültürün inşa süreçlerinin açıklanması -ister istemez- kültürün en ilk durumundan en son ulaştığı seviyeye kadar olan geçmişini değerlendirmekle mümkün olacaktır.[39] Kültüre yönelik tartışma biçimleri/anlayışlar ve aldığı tüm şekilleri ile birlikte kültür, köken ve amaç yönünden varoluş temeline dayanmakta, kuruluş, önem, yaygınlık bakımından değişik boyutlar gösteren pek çok çeşitli öğelerden meydana gelmektedir.[40] Bu öğelerdeki sorunların tanımlanmasında, çözümünde ve gelecekte alacağı durumun görülebilmesinde kültürün tarihlilik boyutu birinci dereceden rol oynamaktadır.[41] Bu şekliyle kültür üzerine oluşturulacak perspektif ve yapılacak bir tartışma girişimi tarihi olmak, tarihsel konumlar dikkate alınmak durumundadır.

---

[38] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Güvenç, **İnsan ve Kültür**, ss. 122-126.
[39] Ayhan Bıçak**, Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2004, s. 33.
[40] Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, s. 18.
[41] Ayhan Bıçak, "*Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü*", **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XL, Ankara, 1999, s. 206.

Kültür kavramı toplum ile ilişkilendirildiğinde temel öğelerinin karmaşık bütünlüğü, yapılan tanımların ve konuya metodolojik, kuramsal yaklaşımların çeşitliliğini de arttırmaktadır. Yaygın açıklamalara göre kültür tanımlanamaz denebilmektedir. Ancak kültüre her yaklaşım, konusuna bütünlüklü bir anlam ve çerçeve kazandırma çabasıdır. Bu bütünlük Batı toplum modeline/yaşantısına verilen üstünlük temelinde kurulacaktır. Kültür, bir anlamda konusu ve yöntemi ile ilgili olarak, karmaşık bir bütün olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu tanımların hepsi geçerlidir ve konuya belli bir yönden açıklayıcılık getirdiği için belli bir bütünün ve ilişkilerin parçası olarak hiç biri reddedilmemektedir. Kültürün birden çok tanımının olması birbiriyle çeliştiği, birbirlerini reddettikleri anlamına gelmemektedir. Birbirlerini reddetmeden ve bir birlerine değmeden/değerek yan yana yer almaktadırlar. Bu çok parçalılığı aşmak adına daha bütünsel kültürel değerlendirmelere/tasniflere ulaşma yolunda da belli çabalar mevcuttur. Görüldüğü üzere kültürü ve kültür ile ilgili unsurları temelde iki eksen üzerinde sınıflama çabası söz konusudur. Bu eksenler Batı ve Batı-dışı toplum açıklamasına yönelik olarak iktisadi, maddi temellere dayalı açıklamalar ve idealist -inanç/değer gibi belli mutlak değerlere dayalı açıklamalar- yaklaşımlar olarak özetlenen tanımlamalardır. Bu aşamada maddi-manevi kültür gibi terimler de açıklığa kavuşacaktır. Parçacı yaklaşımlar ve yöntemler de bu tasnif içinde dağıtılabilecektir. Kültürel unsurlara ilişkin maddi güçler veya manevi güçler bir birleriyle hem farklı hem de çelişkili olarak ortaya çıktığından dolayı bu tip ayrımları yapmak da mümkün olabilmektedir. Kültür nasıl tanımlanırsa tanımlansın alanı ile ilişkili olarak -alan: bilgi, inanç, alışkanlıklar, örf, adet, aile, donanımlar, davranışlar, kuşaktan kuşağa aktarılması v.s.- hepsini sayarak, bunların içine katarak da söylenebilir. Bu tasnif kendi içinde belli bir rahatlama da sağlamaktadır ancak yine de sorunların aşıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Kültürün farklılaşması, yayılması, orijinalliği, evrenselliği ya da yerelliği gibi konular ile yeni yeni tartışma biçimleri gündeme gelmekte ve bu tartışmayı sürdürmek mümkün görünmektedir. Bu açıdan kültür ve uygarlık ayrımı/açıklaması gösterilebilir. Ancak bu ayırım da konunun açıklanması açısından yeni tanım ve tartışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu gelişim aşamasını izleyebilmek için kültür kavramının etimolojik açıdan gelişim serüvenine bakmak yararlı olacaktır.

Toplum Farklılaşmaları ve Kültür-Uygarlık Ayrımı

Batı'nın başlangıçta kültür tanımını Batı ile ilişkili olarak alma/temellendirme çabası söz konusudur. Bu anlayışı etimolojik temelde de göstermek mümkündür. Kültür sözcüğü köken olarak Romalıdır ve etimolojik kaynağı Latince "*cultura*" sözcüğüne dayanmaktadır. *Cultura*; işleme, toprağı ekip biçme, ürün yetiştirmek, çiftçilik, tarım; terbiye, yetiştirme, uygarlık, yaşama biçimi, giyinme biçimi, kıyafet, giysi, tapma, hürmet, saygı[42] anlamlarına gelmektedir. *Cultura* kök sözcük *colere*'den gelmektedir. *Colere* ise, ikamet etmek, yetiştirmek, korumak, ibadetle onurlandırmak anlamlarını taşımaktadır ve insan-doğa arasında, insanın yerleşmesine uygun hale gelinceye kadar doğayı işlemek, uğraşmak anlamında bir etkileşimi ifade etmektedir. Bu anlamda doğaya karşı müşfik bir tutumu anlatmaktadır ve doğayı insan tahakkümüne sokmayı amaçlayan bütün girişimlere karşıdır. Kavramsal olarak zaman zaman doğanın türevi sayılan, zaman zaman da zıt anlamlısı olarak -doğanın yarattıklarına karşılık insanın yarattığı her şeydir örneğinde olduğu üzere- kullanılan kültür, etimolojik olarak doğadan türemiş bir kavramdır. Kavramın etimolojik kökenine ilişkin olarak ortaya çıkan bir başka çelişki ise, başlangıç olarak tümüyle ekonomik/materyalist süreçleri imlemesine rağmen, çok sık kullanılan "kültürel materyalizm" teriminin etimolojik açıdan bir tekrar içermesidir. Eagleton'a göre kavram etimolojik olarak materyalist süreçleri imlemekte iken kavramın anlamsal değişimi zamanla mecazi olarak tinsel meselelere kaymıştır. Bu yönüyle sözcük bir diğer ilginç anlamsal karşıtlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Colere*'deki "ikamet" anlamı *colonus* aracılığıyla *colony*'ye -sömürgeleştirme/kolonyalizm- dönüşmüş, "ibadetle onurlandırmak" anlamı da *cultus* üzerinden *cult*'a -inanç, tapınma- dönüşmüştür. Burada bir taraftan "kültür ve emperyalizm" şekline gündeme gelen başlıklar kendi içinde bir başka etimolojik tekrarı göstermekte iken diğer taraftan, kültür *cult*'ta olduğu gibi -dinsel- otoritenin konumunu miras almıştır. *Cultura* kavramının bir başka anlam değişimi ise, ruh ve akıl ile ilgili konularda, -kavramı ilk kullanan kişi Cicero'da olduğu üzere- *cultura animi*'yi içerecek biçimde, yetiştirme veya bakma anlamlarını kazanmıştır. Bu açıdan kültür sözcüğünün

[42] Sina Kabaağaç, Erdal Alova, **Latince-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1995, s. 143.

metaforik içeriği çok yoğun bir biçimde doludur. *Cultura*'nın Fransızca biçimleri ise, kendi özel anlamını geliştiren eski Fransızca *couture* ve XV. yüzyılın başlarında İngilizce'ye geçen *culture*'dır. Temel anlamı ise çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesidir. *Culture* ilk kullanımlarının tümünde özellikle ekinler ve hayvanların bakımı gibi bir sürecin adını ifade etmektedir. Sözcük XVII. yüzyılda *culture*'a kadar -*coulter, culter, colter* gibi- farklı dilsel rotalar izlemiştir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren doğal büyümenin gözetilmesi insan gelişimi sürecini içine alacak biçimde genişlemiş ve çiftçilikteki özgün anlamının yanı sıra XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarına kadar bu temel anlamda kullanılmıştır. Sözcük ilk olarak tarımsal bir içerikle ortaya çıkmıştır. Ancak gerek geçmişin anıtlarına göz kulak olmak anlamında gerekse doğayı insanların ikamet edebilecekleri bir yer haline koymak anlamında kültür, içerik ve anlamı belirlemeye tarih boyunca devam etmiştir. Bu gelişimin çeşitli noktalarında birincisi insan bakımını doğrudan hale getiren eğretilemeye belli derecede alışma, ikincisi sözcüğün soyut biçimde taşıyacağı genel bir süreci içine alacak biçimde özel süreçlerin genişletilmesi olarak iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bağımsız isim olarak *culture*, karmaşık modern tarihine ikinci gelişmeden başlamıştır. Ancak değişim süreci o denli karmaşık ve anlam gizillikleri o denli yakındır ki Williams kesin bir tarih vermenin mümkün olmadığını belirtir ve Williams'a göre sözcük -*culture*- İngiliz dilindeki en karmaşık iki üç sözcükten biridir. Bu kısmen birkaç Avrupa dilindeki birbirine girişmiş tarihsel gelişiminden, ancak esasen birkaç ayrı entelektüel disiplindeki, birkaç ayrı ve bağdaşmaz düşünce sistemindeki önemli kavramlar için kullanılmasından dolayı meydana gelmiştir. Bağımsız bir sözcük yahut soyut bir sürecin ürünü olarak kültür XVIII. yüzyıldan önce fazla dikkat çekmemiş ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmıştır. İlk kez Voltaire *culture* sözcüğünü, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır.[43] Fransızca'da ise *culture,* XVIII. yüzyıla kadar İngilizce kullanımında belirtildiği üzere, yetiştirilen maddeyi anlatan bir dilbilgisel biçimle birlikte kullanılmıştır. Bağımsız bir isim olarak

[43] Williams, **Anahtar Sözcükler**, ss. 105-106.; Hannah Arendt, **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, ss. 251-253.; Güvenç, **İnsan ve Kültür,** ss. 95-96.; **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, ss. 275-276.; Tuncer Baykara, **Türk Kültürü**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 12.; Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, Çev.: Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, ss. 9-10.

civilization -uygarlık- ise XVIII. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır ve kültür-uygarlık ilişkisi günümüzde de karmaşık bir yapı sunmaktadır. Bu noktada Almanca'da önemli bir gelişme yaşanmış, *cultur* XVIII. yüzyılın sonlarında Fransızca'dan Almanca'ya geçmiş, 1793 tarihli bir Alman dili sözlüğünde *cultur* olarak yer almş, XIX. yüzyıldan itibaren ise *kultur* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Almanca'da temel anlamı gerek *civilized* -uygarlaşmış- ya da *cultivated* -kültürlü- olmaya dair genel bir süreç olarak soyut anlamda gerekse insanın seküler gelişme sürecinin tanımı olarak Aydınlanma tarihçileri tarafından uygarlığı anlatmak için kurulmuş olan anlam uygarlıkla eştir. Almanya'da 1840'lardan itibaren, *kultur civilization* -uygarlık- ile aynı anlamda kullanılmıştır.[44] Batı ile Batı-dışı toplumlar arasındaki ayrımlar yanında Batı içinde de çeşitli toplumlar ve sınıflar arasındaki ayrımlar kültürü farklı tanımlama çabasını getirmiştir. XIX. yüzyıl ortalarında Fransız-İngiliz dünyasının etkili kavramı *civilisation*'ken, Almanlar ise *kultur*'u daha çok kullanmışlardır. *Civilisation*, bu dönemde insan zekâsının ulaştığı en son mükemmel durum olarak kabul edilmekte, her şeyi ile mükemmelliği belirtilmektedir.[45] Almanların *kultur* kavramını tercih etmelerinde ise, kültürel bir öz savunma ve tepki hareketi, arka planında tikelci ve göreci bir kültürelcilik yatmaktadır. Buna göre, kültürün bilgeliği, bilimsel bilginin tersine, özneldir, evrensel yasalara dayanmaz, görelidir. Şu halde Almanya'nın *kultur* kavramındaki ısrarı, manevi kimliklerini tehdit eden kozmopolit, maddeci uygarlık karşısında dillerini, sanatlarını ve zanaatlarını, kısacası *kultur*larını savunmaktır.[46] Kültür ve uygarlığın benzer anlamlarda kullanıldığı Almancada uygarlık sözcüğüne en yakın sözcük *kültürleşmiş* sözcüğüdür. Bir anlamda en ileri *uygar oluş* düzeyini, insanların konutlarını, çevreleriyle ilişki biçimlerini, dillerini, giyimlerini ifade etmektedir. Bir süreci anlatan uygarlık, sürekli hareket halinde olan, daima ileriye doğru hareket eden şeye işaret etmektedir. Almancada kültür ise, başka bir hareket yönüne sahiptir. Bu kavram, bir halkın özelliklerini içeren sanat yapıtları, kitaplar, dini ya da felsefi sistemler gibi var olan insan ürünlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla Almancadaki kültür kavramı ulusal farklılıkları, grupların özelliklerini sınır çekici bir şekilde

[44] Williams, **Anahtar Sözcükler**, ss. 107-109.; Güvenç, **İnsan ve Kültür,** ss. 95-96.
[45] Baykara, **a. g. e.**, s. 13.
[46] Sibel Özbudun, "*Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın!...*", Edt.: Sibel Özbudun v.d., **Yeni Düzen(sizlik)den Başkaldırıya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 124.

vurgulamaktadır. Alman kültür kavramının hareket yönü bu haliyle, sınırları belirleme, altını çizme, grupsal farklılıkları ortaya çıkarma eğilimindedir.[47] Almanya kültür-uygarlık ikiliğine bu şekilde yaklaşmışken temelde uygarlık kavramı ile birlikte yeni tartışmalar ortaya çıkmış ve kültür, uygarlık kavramı ile gerek bir çatışma gerekse benzerlik üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Batı ile Batı-dışı toplumlar arasındaki ayrım Batı üstünlüğüne dayalı olarak evrensellik anlayışını yaygınlaştırırken bu evrenselin tartışılması veya tek bir toplumun öncülüğü/sözcülüğü temelinde tanımlama çabası kültür ve uygarlık ayrımına ve kendi içinde yeni bir tartışmaya neden olmuştur.

Civilization -uygarlık-[48] sözcüğünün etimolojik kökeni ise, İngilizce'de *civilize* -uygarlaş(tır)mak- sözcüğünde gözlenmektedir. Sözcük XVII. yüzyılın başlarında XVI. yüzyıldaki Fransızca yakın kök *civiliser*'den gelişmiştir, o da, bir suç sorununu uygar bir sorun haline getirmek, buradan da bir toplumsal örgütlenme biçimi içine taşımak anlamında orta Latince *civilizare*'dan türemiştir. Kök sözcük yurttaş anlamına gelen *civil* Latince *civis*'den türemiş yurttaşlara ait olandır. Bu haliyle *civil* İngilizce'de XIV. yüzyıldan itibaren kullanılmış ve XVI. yüzyıla terbiyeli ve eğitimli anlamlarını kazanmıştır. Sözcük, XVII. yüzyılın sonralından itibaren, özellikle XIX. yüzyılda yaygınlaşmıştır.[49] Kavramlara ilişkin temel paradoks ve paradigma kendisini İngiltere/Fransa-Almanya arasındaki anlamsal gerilimle ilişkili olarak gösterecektir. Alman geleneğinde kültür-uygarlık eşitliği ön plandayken, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler, uygarlık sözcüğünü kültüre tercih etmişlerdir. Uygarlık kavramı, Fransızlar ve İngilizlerce, vahşilik/ilkellik ya da az gelişmiş bir uygarlık karşılığı olarak benimsenmiş, Almanlar ise, *kultur*'la uygarlık kavramını eş anlamlı kullanmışlardır. Dolayısıyla Fransız uygarlığına karşı Alman kültürü ikiliği gündeme gelmiştir.[50]

---

[47] Norbert Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çev.: Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss. 75-76.

[48] Kavrama ilişkin etimolojik ve tarihsel açıdan verilmiş oldukça detaylı bilgi için bkz.: Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, ss. 111-117.

[49] Williams, **Anahtar Sözcükler**, ss. 70-71.

[50] Güvenç, **İnsan ve Kültür,** ss. 95-96.

Temelde İngiltere/Fransa-Almanya üzerinden kendisini gösteren tartışmada uygarlık kavramı Batı içerisinde farklı anlamlara ve içeriklere sahiptir. Bu konuda İngilizce ve Fransızca kullanımlar ile Almanca kullanımlar arasında belirgin bir fark vardır. İngilizce ve Fransızca'da kavram, o ulusun Batılı toplumların ve insanlığın gelişimine duyduğu övüncü içermektedir. Burada uygarlık kavramı siyasi, ekonomik, dinsel, teknik, ahlaki ya da toplumsal olgular için kullanılabilir. İngilizce ve Fransızca'da uygarlık, yapılan şeylere işaret edebilir, ancak aynı zamanda tavırlar'ı içerir. Almanca'da ise, yalnızca insanın dışında bulunan şeyleri, insan varlığının dışsal yönünü, ulaştığı düzeyle ve kendi varlığıyla övüncünü ifade etmektedir. Burada uygarlık/kültür özünde, düşünsel, sanatsal ve dinsel olguları ifade eder ve bu tür olgular ile siyasi, ekonomik ve toplumsal olgular birbirinden mümkün olduğunca ayrılır. Almanca'da kültür kavramının en önemli anlamı, bu sözcükten türetilmiş, *kültürel* sıfatında ortaya çıkmaktadır. Bu sıfat bir insanın sahip olduğu değerleri değil, belirli insan ürünlerinin özelliklerini ve değerlerini tanımlamaktadır. Bu kavramların anlam ve içerikleri Elias'a[51] göre son derece açıktır. Ancak bu kavramların ortaya koydukları dünya modelleri, bazı alanları içerirken bazı alanları dışlayışları, açık bir şekilde belirtilmese de taşıdıkları gizli değer yargıları kavramın tanımına yönelik çoğulluğu ve ötesinde belirsizliği getirmektedir.[52]

Kültür ve uygarlık ayrımı hem Batı-dışı hem Batı içindeki toplumlar arasındaki farklılaşmayı/ayrımları üstünlüğü belirtmektedir. Bu nedenle bu tartışmayı iki yönlü olarak yürütmek gerekmektedir. Bir yandan Batı-dışı toplumlar dışlanmakta diğer yandan da Çin, Hint gibi Türk, Arap gibi toplumlar arasında da ayrımlar gündeme getirilmektedir. Bunun ötesinde Batı-dışı toplumlar içerisinde Batı'nın keşifler sırasında karşılaştığı tarih-dışı toplumlar da bulunmaktadır. Başlangıçta Doğu

[51] Norbert Elias'ın oldukça ünlü *Uygarlık Süreci* adlı çalışması, daha önce konu-dışı olarak görülen yemek yeme alışkanlıkları/biçimleri, beden terbiyesi, insanların zihniyet ve duyarlılıkları gibi gündelik yaşamın en ince ayrıntılarına -oturup kalkma, utanma v.b.- yönelik birçok konuyu uygarlık problematiki etrafında tartışmaya açmaktadır. Bkz.: Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**.; Norbert Elias, **Uygarlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 2, Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çev.: Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002. Elias'ın çalışmasına yönelik önemli saptmalar için Bkz.: Ayşe Öncü, "*Elias ve Medeniyetin Öyküsü*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: Bahar 84, 2000.

[52] Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, s. 74.

uygarlıkları ile bu tarih-dışı toplumlar arasındaki ayrım antropolojide gözetilirken daha sonra gözetilmez olmuştur. Batı-dışı tüm toplumlar aynı anlayış çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle kültür ve uygarlık kavramları çok farklı anlamlarda kullanılan ve birbirleriyle ilişkileri bakımından çok tartışılan kavramlar arasındadır. Oxford İngilizce Sözlüğü uygarlaştırmak kavramını "*barbarlıktan kurtulmak, yaşam sanatı için yetenekler kazanmak; aydınlandırmak ve rafineleştirmek*" şeklinde tanımlamaktadır. Uygarlık bu yönüyle "*uygarlaşmış koşul ya da durum*"u ifade etmektedir. Kültür ise, "*aklın, zevklerin ve edimlerin eğitilmesi ve inceltilip geliştirilmesi; bu nitelikte yetişmek/eğitilmek*" anlamında uygarlığın entelektüel yanı olarak görülmektedir.[53] Terbiyeli olmakla ahlaki davranmak arasındaki muğlâk bağıntıya işaret eden kültür kavramı, XIX. yüzyılda genel bir entelektüel, tinsel ve maddi ilerleme sürecini ifade eden, uygarlık Batı ile eş anlamlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu yönüyle uygarlık'ın yeni anlamı Aydınlanma'nın genel ruhunun bir parçası olarak XVIII. yüzyılın sonralarından itibaren süreç ve ulaşılmış durum anlamlarının özgül bir birleşimini ifade etmektedir. İnsanın kendi kendine seküler ve ileriye doğru gelişmesine yaptığı vurguyla gerisinde Aydınlanma'nın genel ruhu vardır. Uygarlık bu tarihsel süreç anlamını dile getirmekte iken aynı zamanda buna bağlı olarak ulaşılmış incelik ve düzen durumunu belirten modernlik anlamını yüceltmektedir. Uygarlık iddialarına karşı gösterilen tepkide, insanın gelişiminin diğer türlerini anlatmak için başka sözcükler, başka ölçütler, özellikle *kültür* geliştirilmiştir. XIX. yüzyılın başlarından itibaren uygarlık, davranış ve tutumdaki incelik kadar, toplumsal düzen ve bilginin de vurgulandığı modern anlamına doğru gelişimini devam ettirmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında kültür ve uygarlık kavramları farklı şekillerde değişimini sürdürmüştür. Bu değişimde, kültür uygarlığın eşanlamlısı olmaktan çıkarak zıt anlamlısı haline gelmiştir. Kültür-uygarlık arasında gündeme gelen gerilim, Almanya ve Fransa arasındaki rekabetle yakından ilişkilidir. Uygarlık daha çok siyasi, ekonomik ve teknik yaşamı kapsamayan nitelikleri ile Fransa kökenli bir kavramken, buna karşın Alman kökenli kültür, dinsel, sanatsal ve entelektüel işaret etmektedir. Kavramlara ilişkin meydana gelen bu anlamsal değişim çok önemli bir tarihi sapmayı resmetmektedir. Kültür gibi

[53] Tom Bottomore, **Toplumbilim**, Çev.: Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınları, 1977, s. 135.

uygarlık da bir yönüyle betimleyici, bir yönüyle de normatiftir. İki kavram da bir yaşam biçimini tarafsız bir biçimde imleyebilir/betimleyebilir yahut bir yaşam formunu örtük bir biçimde övebilir. Sıfat hali olan *uygar/uygar olmayan*, günümüzde bunu son derece açık bir biçimde yapmaktadır. Esasen sanayi öncesi Avrupası'nın orta sınıf terminolojisine ait olan, terbiyeyi, inceliği, nezaketi ve ilişki konusundaki incelikli bir rahatlığı anlatan uygarlık kelimesinin betimleyici ve normatif yanlarının birbirinden ayrılmaya başlaması temel sorunun ortaya çıkmasının nedenidir. Uygarlık XIX. yüzyılın sonlarında kaçınılmaz olarak emperyalist bir görünüm kazanmıştır. Bu nedenle, toplumsal yaşamın nasıl olduğundan çok nasıl olması gerektiğini belirtecek başka bir kelimeye gereksinim duyulmuştur. Almanlar da bu gereksinimi karşılamak adına Fransızca'dan *culture* kelimesini almışlardır. Böylece kültür, erken dönem Marxistlerin kapitalist sanayiye ilk eleştirisini gündeme getirmiştir. Hâlihazırda uygarlık daha yağmacı, açgözlü ve yoz göründükçe, kültür düşüncesine daha eleştirel bir tutum oluşturulmuştur. Bu aşamada kültürel eleştiri, uygarlıkla uyum değil savaş halindedir. Bu şekliyle kültür kavramının ortaya çıkmasının nedenlerinden biri, uygarlık'ın bir "değer-terim" olarak giderek daha az makul olmaya başlamasıdır. Aydınlanma ile birlikte gündeme gelen kültür kavramı, vahşilik/ilkellikle birlikte atalarına karşı savaş açmıştır.[54] Ancak uygarlık hâlen belirli -Batı uygarlığı- bir tekâmül kavramı ile uyuşmaktadır.[55] Üstünlük yani uygarlık bilinci kavrayışı zamanla, sömürgeci fetihler haline gelen, Batı-dışı ülkeler açısından bir üst tabaka haline dönüşen ulusların, uygarlık, *civilite* gibi kavramları kendi iktidarlarını/egemenliklerini gerçekleştirmede kullandıkları bir kavram haline gelmiştir.[56] Batı kendi toplum çıkarlarını gündeme getirmek adına kültür-uygarlık ayırımına başvurmuştur. Burada kültür ve uygarlık Batı ile ilişkili yeni tanımlarmış gibi getirilmektedir ancak bu da tartışma konusudur.

Tarihin başlangıcından itibaren uygarlıkların ortaya çıkmasıyla birlikte uygar-barbar/vahşi/ilkel ayırımı yapılmıştır. Buna Yunan uygarlığı, Mısır uygarlığı, Mezopotamya uygarlığı gibi örnekler verilebilir. Bu süreçlerde toplumlar uygar ya da

[54] Eagleton, **Kültür Yorumları**, ss. 18-20.; Williams, **Anahtar Sözcükler**, s. 71.
[55] Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Kalite Matbaası, Ankara, 1975, s. 219.
[56] Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, ss. 129-130.

barbar olarak tanımlanmışlardır. Uygarlıklar arası farklılaşmalar, çekişmeler, çözüm ve çözümün sınırlılığı ile ilgilidir. Toplumlar arası farklılaşmaların başlamasıyla, toplumlar kendi çıkarlarını ve sorunlarının çözümünü iki temelde -Doğu-Batı uygarlıkları temelinde- ifade etmeye başlamışlardır. Bu biçim bir yönüyle belli sınırlamaların oluşmasına neden olurken, diğer yönüyle de bir çatışma alanı yaratmıştır. Ancak Doğu ve Batı arasındaki bu farklılaşmaya rağmen ilişkiler çeşitli yönlerde devam etmiş ve dünya tarihi bunun üzerine kurulmuştur. Ancak Batı XIX. yüzyılda kendi toplum modelini evrenselleştirmek, diğer toplumlara örnek olarak göstermek istediğinde kültür ve uygarlık farklı anlamlar kazanmıştır.

Sosyolojide kültür ve uygarlık tanımları toplumsal ilişkileri Batı'nın geliştirmiş olduğu tanımlar içinde sınırlandırmıştır. Batı böylelikle toplum farklılıklarına kuramsal bir dayanak getirilebildiği gibi, toplumlar arası ilişkileri de bu tanımlar içinde kuşatabilmiştir. Buradaki uygarlık Batı uygarlığıdır. Yapıları ve akılları nedeniyle uygarlığa ulaşabilecek tek toplum modeli Batı modeli olarak sunulmuştur. Kültür ise, bu durumda belli uygarlık çevreleri içinde her topluma kendi özelliklerini kazandıran nitelikler olarak tanımlanmıştır.[57] Örneğin uygarlık kavramının genel işlevi üzerine düşünen Elias'a göre uygarlık, "*Batılı özbilinci ifade etmek için kullanılır. Ya da ulusal bilinci anlatmak için kullanıldığı söylenebilir.*" Uygarlık bu anlamda Batılı toplumların XIX. yüzyıldan bu yana Batı-dışı toplumlardan ya da ilkel/vahşi/barbar olarak adlandırılan toplumlardan farkını ortaya koymak için kullanılmıştır. Batılı toplumlar bu kavramla kendilerinin üstünlüğünü, dünya görüşünü ifade etmeye çalışmışlardır.[58] Kültür ve uygarlık kavramları gittikçe değişen anlamsal içerikler ve karşıtlıklarla analiz edilmiştir. Bu karşıtlığın anlamı ve işlevi de değişmiş, içerik ağırlıklı toplumsal antitezden ağırlıklı ulusal antiteze dönüşmüştür.[59] Batı toplumları tarafından uygarlık aracılığı ile ulusal/kültürel farklar özgün ve ayırıcı olana yönelik olarak vurgulanmıştır.

[57] Baykan Sezer, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006, ss. 135-137.
[58] Elias, **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, ss. 73-74.
[59] **A. e.**, s. 106.

Kültür ve uygarlık kavramlarının karşıtlığına ilişkin zıtlıkları ya da benzerlikleri ile çeşitli betimlemeler yapılmıştır. Buna göre, kültür veya tinsel kültür semboller ve değerleri ifade ederken, uygarlık ya da maddi kültür teknolojiyi, iktisat ve toplumsal yaşamı kuran tüm faaliyetleri tanımlamaktadır.[60] Başka şekilde ise, uygarlık, kültürden oluşurken, kültür uygarlığın parçasıdır. Uygarlığın yazısı ve tarihi vardır, kentleşmiş bir toplumsal yaşamı, kültür ise, töresel veya gelenekseldir, göçebe/küçük yerleşme alanlarını işaret etmektedir. Uygarlık, tekile varan evrenselliği imlemekte, bilim-teknoloji üretimine dayanmakta, güçlü, egemen bir yapı sunmakta, uluslarüstü bir karakter taşımaktadır. Kültür ise, çoğulcu bir çeşitliliğe dayanmakta, bilim-teknoloji kullanımına dayanmakta, zayıf, bağımlı bir yapıya sahip, ulus veya uluslaraltı bir karakter taşımaktadır.[61] Bir başka şekilde ise uygarlık soyut, yabancılaşmış, parçalanmış, mekanik, maddi sürece duyulan bir inanca dayalıdır. Kültür ise bütünsel, organik, duyumsal, kendinde amaçlı ve geçmişi kapsayıcıdır. Bu nedenle, kültür-uygarlık arasındaki çatışma, gelenek ve modernlik arasında hâlen sürmekte olan çekişmenin bir parçası olarak tanımlanmıştır. Ancak bu temel görünüm önemli bir paradoks yaratmıştır. Eagleton'ın deyişiyle, kültür bir yönüyle kendisini barbar/ilkel olandan ayırırken diğer yanan da kendisini, küçümsediği uygarlıkların *imdadına* koşarken bulmuştur. İki kavram arasındaki siyasi bağlar iç içe geçmiş olsa da modern Batı toplumu açısından uygarlık tümüyle Batılı ve burjuvayken, kültür hem aristokrat hem de popülist/halkçıdır. Kültürün bu halkçı dönüşü ile birlikte Alman idealistlerinden itibaren özgün/bütün bir hayat tarzını ifade eden günümüz anlamını taşımaya başlamıştır. Herder'de bu Aydınlanma'nın evrenselliğine yönelik bilinçli bir saldırı olarak yansımıştır. Herder, kültürün evrensel insanlığın büyük, tek yönlü anlatısı değil, her biri özgün evrim yasalarına sahip bir dizi özgül yaşam biçiminin toplamı anlamına geldiğini savunmaktadır.[62] Herder'den itibaren yansımalarını bulan farklı bir yaşam tarzı olarak kültür düşüncesinin kökeni, sindirilmiş "yabancı" toplumlara duyulan romantik antikolonyalist sempatiye dayanmaktadır. Egzotisizm, XX. yüzyılda modernizmin ilkelci niteliklerinde, modern kültürel antropolojinin büyümesiyle başa baş ilerleyen bir ilkelcilik

[60] Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2000, ss. 586-587.
[61] Güvenç, **Kültürün ABC'si**, s. 97.
[62] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 21.

anlayışında yeniden su yüzüne çıkacaktır; daha sonra da popüler kültürün romantikleştirilmesiyle, "ilkel" kültürlerin önceden oynadığı açıklayıcı, kendiliğinden rolü günümüzde postmodernizm kılığında oynayacaktır. Örneğin Herder, postmodernizmin ilk işaretlerini veren kültür kelimesini çoğullaştırmayı önermiştir ve farklı ulusların ve dönemlerin kültürlerinin yanı sıra bir ulustaki farklı ekonomik ve toplumsal kültürlerden bahsetmiştir. Kelimenin bu anlamı, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş kabul görmeye başlamış ve ancak XX. yüzyılın başlarında kalıcı hale gelebilmiştir.[63]

Williams'a göre, "*modern İngilizce'de uygarlık hâlâ genel bir duruma gönderme yapar ve hâlâ vahşilik ya da barbarlıkla karşıttır.*" Ancak karşılaştırmalı çalışmaların doğasındaki görelilik ve bunun uygarlığın kullanımına yansıması, bu temel anlamı etkilemiş ve sözcük artık, Batı uygarlığı, modern uygarlık, sanayi uygarlığı gibi belli tanımlayıcı sıfatları çevresine toplamaktadır.[64] Batı toplumunun kendisini temellendirme çabaları uygarlık kavramına yönelik oluşturulan Anglo-sakson kökenli yaklaşımlar/anlamlar aracılığı gözlenmektedir. XIX. yüzyıl itibariyle Batı'da gelenekselin tasfiyesi ile yeni bir düzen yeni bir toplum anlayışı gündeme gelmiştir. Batı kendi toplum modelini oluşturmak ve gündeme getirmek istemiştir. Hem Batı içerisinde geleneksel ilişkilerin tasfiyesi, hem de yeni düzenin kurulması sırasında yeni değerler, açıklamalar, çözümler gündeme getirilmiştir. Bu nedenle kültür ve uygarlık kavramları ile birlikte toplumbilimsel, siyasi, kültürel pek çok düzeyde yeni bir örgütlenme söz konusu olmuştur. Kültürün yayılmacılığı, evrenselliği, sınırlılığı, altkültür/üstkültür -altyapı/üstyapı ikiliğini çağrıştırdığı biçimiyle- gibi görüşler bütün bu sorunların ifade edilmiş biçimidir. Batı kendi toplumsal modelini evrenselleştirirken, geleneksel ilişkileri veya geleneksel kültür-uygarlığı, dini, inançları diğer bir deyişle geleneksel ilişkilerin ister içinde/altında ya da ister dışında/üstünde olsun bu unsurları birer engel olarak tanımlamıştır. Ancak paradoksal olarak yüksek-alçak, alt-üst, aristokrat-halk kültürü gibi kavramların altını çizmekten de kaçınmamıştır. Bu aşamada biçim, bir yandan bu tartışma

[63] **A. e.**, s. 22.
[64] Williams, **Anahtar Sözcükler**, s. 73.

biçimlerinin gündeme gelmesi diğer yandan da geleneksel düzenin tasfiyesi ile Batı-dışı toplumlarda Batı değerlerinin yaygınlaştırılması çabasına dönüşmüştür.

XIX. ve XX. yüzyılda kültür-uygarlık ayrımına yönelik anlam ve bakış açısı çoğulluğu giderek yeni bir literatür oluşmasına neden olmuştur. Bu literatürde sosyoloji de antropoloji ile birlikte yeni bir kavram olarak kültür ve uygarlık arasındaki farklılıklar nedeniyle ayrı bir disiplin olarak öne çıkmıştır. Sosyoloji, Batı toplumlarını ele alacak, Batı-dışı toplumları ele almak için de antropoloji gündeme gelecektir. Batı kendi toplum örgütlenmesine bu aşamada belli bir üstünlük vermiştir. Antropoloji tarafından Batı-dışı toplumların ele alınması da Batı'ya, Batı toplum modelinin amaçlarına uygun bir biçimde olacaktır. Antropolojideki kültür yaklaşımında kültürlerin taşıdıkları özgül değer ve unsurlar yerine, Batı-dışı toplumların kültürlerinin betimlenmesi eğilimi hâkimdir. Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler ve farklılıklar her dönem devam etmiştir. Ancak XIX. yüzyıldan sonra Batı, modernleşme aracılığıyla kendi toplumsal modeline ilişkin çözümünü Batı-dışı toplumlar için bir çözüm olarak gündeme getirmiştir. Batı toplum modeline ilişkin gündeme gelen yeni anlayışta geleneksel düzen tasfiye edilmiş durumdadır. Ancak Batı dünya egemenliği ve Batı'nın kendisini evrenselleştirmesinin getirmiş olduğu sorunlar belli çabalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bunu açıklama çabasının sonucu olarak toplumbilimsel alanda sosyoloji gündeme gelmiştir. Batı toplum modelini gerçekleştirmeye yönelik olarak sosyoloji Batı toplumlarını temellendirecek, Batı-dışı toplumları ise antropoloji temellendirecektir. Kültür kavramının tarihine bakıldığında XIX. yüzyılda netleşen bir kırılma göze çarpmaktadır. Bu kırılma, Batı'da gelişen tarihselci kültür anlayışı ile Anglo-Sakson kaynaklı yapısal-işlevselci kültür anlayışı arasında gerçekleşmiştir. Bu aşamada XIX. yüzyılın egemen toplumları için tarihselci kültür anlayışı dünya kurguları bakımından zararlı görülmüştür. Bu nedenle Batı, tarihi dışlayan bir kültür kavramına ve dolayısıyla antropolojik olanı beslemiştir. Fransa, İngiltere ve ABD'deki akademik gelenek bu anlayışa dayanmış ve gelişmiştir.[65]

[65] Suavi Aydın, "*Bir Kavramın Bunalımına Dair Düşünceler: Tarih Karşısında Kültür Kavramı*", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 94, Güz 2002, s. 16.

İlk dönem toplumbilimcileri XIX. yüzyılda kültür kavramına yönelik meydana gelen bu kırılmadan etkilenmiş ve tartışmalarını kültür-uygarlık-ilkel/vahşi/barbar karşıtlıkları etrafında şekillendirmişlerdir. Daha sonra kültür-uygarlık-ilkel/vahşi/barbar arasında ikili bir ayırım yapmaktan vazgeçilerek uygarlık ve kültür terminolojisi sadece evrensel bir uygunluk sorunu olarak, bütün toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Kültür kavramının oldukça çeşitli ve farklı görünümleri, öncelikle antropologları harekete geçirmiştir. Kültür, özellikle sosyal antropolojide çok kullanılan odak terim haline gelmiş ve çok geniş bir anlam kazanmıştır. Daha sonraları ise, kültür uygarlık ayırımı yerine, maddi ve maddi olmayan kültür ayırımı kullanılmaya başlanmıştır. Uygarlık da, birden fazla ve birbirine benzer özellikler gösteren toplumları gruplandırmak için kullanılmıştır.[66] Gündeme gelen kültür kuramı, ırksal açıklamaların yanlışlığını göstermiş ancak bireylere ve toplumlara üstünlük duygusu veren, üstünlük kompleksini besleyen ırkçılığı tümüyle ortadan kaldıramamıştır. Beyaz tenli toplumbilimciler kültürlerin göreceliği tezini savunurken, ırkçıklar beyaz tenli ırkların üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmışlardır.[67] Avrupa başlangıçta ırka yahut fiziki antropolojiye dayalı açıklamalar yaparken belli bir dönemden sonra kültür gündeme gelmiştir. Batı üstünlüğü ve ayrıcalığının uygulama çabasına antropoloji ve sosyolojide çeşitli kültür tanımlarını bulmak ve göstermek mümkündür. Bu aşamada kültür, insanların ve toplumların kendilerini var etmesiyle ve kimlikleriyle de özdeşleşmektedir.

Kültür kavramının XIX. yüzyıl itibariyle serüveni, çeşitli yaklaşım ve içeriklerle kavrama ilişkin belli tanımlara ulaşma çabalarının serüvenidir. XIX. yüzyıl boyunca kavramın çoğul anlam ve biçimlerine yönelik farklı açıklama girişimlerinde bulunulmuştur. Kültür kavramı ile birlikte uygarlık kavramının gündeme gelmesi ile oluşan yeni durum çeşitli biçimleriyle tartışılmış ve bu yeni duruma göre yeni konumlar alınmıştır. Maddi kültür-manevi kültür ayrımı ile farklı tartışmaların yapılması söz konusu olmuştur. XIX. yüzyıl bu yönüyle kültür tarihi için temelde belli yaklaşımların kendisini konumlandırması açısından oluşturduğu kuramların etrafında gelişmiş, kavrama yönelik tanımlama girişimlerinin ve kültür-uygarlık,

[66] Bottomore, **Toplumbilim**, ss. 135-136.
[67] Güvenç, **Kültürün ABC'si**, s. 45.

maddi-manevi kültür gibi ikiliklerin çatışmasına dayanan açıklama biçimlerinin yüzyılı olmuştur. XIX. yüzyıl itibariyle kültür kavramı, ele alınan temel unsurların farklılığı, benzerliği, çatışan yönleri ve inşa süreçleri ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır. XX. yüzyılda ise kültür kavramı başka şekillerde tartışılmaya başlanmıştır. *Kültür nedir* sorusunu soran XIX. yüzyılın ardından, postmodern denilen dönem ile açılan XX. yüzyıl aynı soruyu *her şey kültürdür* şeklinde cevaplamıştır. Kültür tartışmanın ekseni XX. yüzyılın başlarında temelde kitle kültürü, popüler kültür üzerine kurulu iken ardından çokkültürcülük tartışmaları ile birlikte kitle/popüler/halk/alt/üst kültür tartışmalarını aşan kültürün çoğul görünümleri gündeme gelmiştir. Bu dönemde kültür *bütün bir hayat biçimi* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım toplumsal olanın ötesinde bireyin gündelik yaşamının anlık görünümlerini ifade eden yaşam *tarz*larına dayanmaktadır. XX. yüzyıl kültür tartışmaları temel olarak Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi merkezli kitle toplumu/kültürü eleştirisi ile açılmıştır. Frankfurt Okulu'ndan gelen gelenek bağlamında kültür endüstrileri bugün toplumbilimlerinde en sık tartışan konulardan biridir. Ancak günümüzde kültür analizi, kitle kültürü eleştirisi başlığında -özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kitle iletişim araçlarının gündeme gelmesi ile birlikte- medya eleştirisine indirgenir hale gelmiştir. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi analizinde kültür endüstrisi ile sunulan *hayat tarzı* vaktiyle yadsıma unsuru barındıran bir estetik kategorinin meta tüketiminin bir niteliğine dönüşmesini temsil etmektedir. Bu yönüyle Frankfurt Okulu'nun görüşünde, birbirine rakip hayat tarzlarının artması, bu stillerin ev içine nüfuz etmesi, müziğin yaygınlığı, ürünlerin reklamlardaki imgelerinin dolaysız birer uzantısına dönüşmesi gibi unsurlar kültür endüstrisi ile gündelik yaşam arasındaki uçurumun kapanmasına ve bunun sonucu olarak toplumsal gerçekliğin estetize olmasına işaret etmektedir.[68] Kültür endüstrisinin aracılığı ile egemen kapitalist sistemin kültürel unsurlarını eleştiren Frankfurt Okulu'nun kültüre ilişkin tartışma biçimlerinin temel eksenini değiştirmiştir. Kültür tarihine/analizine yönelik olarak Frankfurt Okulu'nun ardından gündeme gelmiş kültürel çalışmalar yaklaşımının kültür kavramına ilişkin tanımlama girişimlerinde konu öncelikle Batı merkezli olmaktan çıkmıştır. Ancak Batı

[68] J. M. Bernstein, "*Sunuş*", Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, Sunuş: J. M. Bernstein, Çev.: Nihat Ülner v. d., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, ss. 37-38.

üstünlüğü ve egemenliğini meşrulaştıran/doğallaştıran bir anlayışla kültürel çoğulculuk ve görelilik anlayışını savunmuşlardır. Temel yaklaşımını kültürel olana odaklayan kültürel çalışmalar kültüre ilişkin çeşitli tanımlama girişimlerinde bulunmuştur.

Kültür kavramı ve tartışması çokluk, karşıtlık, tezatlık, ikilik, birlik, bütünlük gibi birbirine zıt nitelikler barındırmıştır. Ancak kültür kavramının XIX. yüzyıldan günümüze işlevsel açıdan emperyalizm, sömürgecilik veya farklı olanı/diğer kültür'leri -öteki- işaret etme değeri değişmemiştir. Geçmiş dönemlerde ortaya çıkan kültür tanımları konusunda da gündeme gelen belirsizliğin yeni koşullarda ve yeni bir biçimde ortaya çıkmasından öte gidememiştir. Farklı olan tek yön geçmiş dönemlerde Batı hem kendisini hem kendi toplum modelini evrenselleştirirken ve buna bağlı olarak kültür açıklamaları getirirken günümüzde I. ve II. Dünya Savaşı ile Batı'nın evrenselliğine duyulan inanç sarsılmıştır. Batı artık kendisini evrensel bir toplum modeli veya evrensel bir dünya modeli olarak yerleştirmemektedir. Bunun temel nedeni XIX. yüzyıl ile birlikte yapılmaya başlanan Batı kaynaklı ve Batı'nın everenselliğine dayalı kültür tanımlarıdır. Kültür tanımları daha çok Batı kaynaklı tanımlarla belli bir dönemde özellikle XIX. yüzyılda belli bir toplum tipini evrenselleştirmekte ve tanımlar *modern* olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu aşamada geleneksel ve tarih-dışı kalmış toplumların kültür biçimlerinin tanımlanmasına yönelik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Batı'nın bütün evrensellik iddialarına rağmen kültür tanımları karmaşık olarak kalmıştır. Kültür kavramının tanımında yahut kavramın tartışmasına yönelik girişimlerde uygarlık/medeniyet, toplumsal yapı, doğa, barbar/ilkel/medeni/kültürlü olan gibi kavramlarla eşitlik ya da karşıtlığı içeren niteliksel ilişkiler kurulmuştur. Dolayısıyla temel eksende kültür-uygarlık ayrımı ortaya çıkmış, Batı, Batı-dışı toplumları kültür-uygarlık ayrımı üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. Aynı zamanda XIX. yüzyılda ortaya çıkan sınıfsal ve ulusal düzeyde yaşanan çelişki ve çatışmaların vurgulanması için kültür-uygarlık ayrımı önemli hale gelmiştir. Hem Batı-dışı toplumlar açısından ve hem de Batı içi çelişkilere rağmen Batı çözümü tek bir çözüm olarak sunulmuştur. Bu çözüme yönelik olarak geleneksel kültürün, dinin/kilisenin tasfiyesine gidilmiştir. Batı kendisini geleneksel toplumdan, kendisinden önceki toplumlardan ayırmak için,

kültürü tanımlamak istediğinde de maddi kültür-manevi kültür ayrımına gidecektir. Bu aşamada Batı toplum modeli olarak maddi kültür ön plana çıkmıştır. Batı-dışı toplumları tanımlama çabası içinde kültür-uygarlık ayrımı ortaya çıkarken, Batı'nın kendisini geleneksel toplumlardan ayrıma çabası içinde de maddi kültür-manevi kültür ayrımına gidilmiştir.

XIX. yüzyıl toplum düzeninin belli bir toplum modeli ve belli bir düzen üzerinden evrenselleştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle evrensellik ve ulusallık arasında bir ayırım ve gerilim söz konusu olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşı ile sosyalizm, faşizm, Stalin'in uygulamaları hem Doğu halkları açısından hem de Batı tarafından tartışılmıştır. ABD, I. Dünya Savaşı ile birlikte ancak özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeninde etkili tek güç olmuş ve bu dönemde giderek üstünlük kazanmaya başlamıştır. Batı aydınları Batı'nın evrenselliği konusunda kuşku duymuş ve içe kapanmışlardır. Frankfurt Okulu da bu dönemde gündeme gelmiştir. Bu nedenle XIX. yüzyıl kaynaklı modern açıklamalar geçerliliğini yitirmiştir. Batı'nın kendi evrenselliğini çözüm temelinde gerçekleştiremeyişi Batı'nın yeni arayışlar oluşturmasını gerektirmiştir. Hem Batı-dışı toplumlara yönelik hem de Batı içinde düzeni oluşturabilmek açısından belli iletişim araçları özellikle radyo-televizyon gibi kitle iletişim araçları gündeme gelmiştir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının güdümünde oluşan kültür endüstrisi üzerinden kitle kültürü veya popüler kültür tartışmaları yapılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan kitle kültürü veya popüler kültür bir yönüyle de Batı toplum modeline uyumun temsili haline gelmiştir. Ancak bu uyumu çözüm temelinde sağlamak mümkün olmamıştır. Getirilen çözüm Batı'da da tartışılır hale gelmiş ve Batı-dışı modernlik tanımlarının yapılmaya başlaması ile sonuçlanmıştır. Batı'nın Batı temelli evrensel toplum modeli bu yönüyle siyaset temelinde bir bütünlüğü yansıtmamaktadır. Bu model tezahürleri ile birlikte gündelik yaşam düzeyinde, bireyselliğe dayalıdır. 1980'den sonra bu tür tartışmalar otoriterlik olarak görülmüştür ve postmodernizm tartışmaları ile birleştiğinde de bütünsel açıklamalar pek çok yönüyle terk edilmiştir. 1980'lerden sonra kitle iletişim araçlarının rolünü ön plana çıkaran yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu dönem ile birlikte kültür temelde

"bütün bir yaşam tarzı" olarak tanımlanmaya başlamıştır. Yapılan bu yeni tanımın temsilleri ise kendisini temelde kültürel çalışmalar ekseninde oluşturacaktır. Genel görünümü itibariyle, kültüre yönelik tartışmanın ekseni, bütünsellikten uzak, yaşam tarzlarına ait farklılıkları vurgulayan ve önceleyen, bireysel yaşantının an'lık pratiklerine dayalı, tarih-dışı, toplumsal alana yönelik siyasi ya da ekonomik üst belirlenimleri göz ardı eden bir alana kaymıştır. Meselenin uygarlık düzeyinde açıklanması yerine gündelik yaşam düzeyinde açıklanmasına/tanımlanmasına başlanmıştır. ABD kendisini bir model olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu tanımlama bireysel yaşam düzeyine dayalıdır. Bireysel yaşam düzeyinin vurgulanmasında oluşturulmuş olan "*Amerikan rüyası*" algısı bu çekimin yaratılmasında en görünür araç haline gelmiştir. ABD egemenliği ile birlikte Batı'nın artık kendi toplum modelini evrensel olarak tanımlamaktan vazgeçmesi ile birlikte modernizm eleştirisi söz konusu olmuştur ki kültürel çalışmalar da kendini modernliğin eleştirisi temelinde kurgulamıştır. Modernizm eleştirisi ile birlikte küreyerelleşme, yenidünya düzeni gibi tartışmalar ön plana çıkarılırken bütünlük, yaşam tarzlarının farklılıklarını vurgulayan çözümlerde aranacaktır. Oluşturulan farklılıklar çatışma ve çelişkiye dönüşmeyecektir. Küreselleşme aracılığıyla *bütün bir yaşam tarzı* evrenselleştirilirken, yerelleşme aracılığıyla *tarzlar*'ın farklılıkları vurgulanacak, çeşitli görünümleriyle küreyerelleşme sentezi içinde bütünleştirilecektir. ABD egemenliği ile çatışma temelinde değil uyum temelinde bütünleşme söz konusu olmuştur. Kültürel fark toplumsala ilişkin mikro ayrımların saptanmasında temel paradigma haline gelmekte, bunun temel görüntüsü kimlik tartışmaları ekseninde şekillenmekte ve kültürel bir mercii olarak kimlik farkları kutsanmaktadır. Kültürel yahut kimlik'e ilişkin farklar/farklılıklar kültürle temellendirilirken -çokkültürcülük tartışmalarının kaynağı burada aranabilir- fark'ın yaratacağı çatışma/çelişkiyi aşmak adına, kültür kavramının bütün bir yaşam tarzı tanımı ekseninde uyuma yönelik arayışlar söz konusudur. Kültüre yönelik bütün bir yaşam tarzı ekseninde oluşan tanımlamalar, hem farklılıkların hem de benzerliklerin yaşam tarzı düzeyinde bir araya gelişini temsil etmektedir. Kültürel çalışmalar bu temeller üzerinden yeni bir disiplin olma iddiasıyla kendisini biçimlendirmektedir.

B - Kültür Çalışmalarının Yeni Bir Yön Kazanması: Frankfurt Okulu

Kültür olgusu, kendi başına bir sorun, konu ve inceleme alanıdır. Bu doğrultuda kültür kavramı üzerine yapılan inceleme ve tartışmaların çeşitliliği de artmaktadır. Bu çeşitlilik içinde kültür kavramını tanımlama çabasının ne denli güç olduğu üzerinde durulmuştur. Amacımız kültür olgusunun tartışmasına tümüyle girişmek ve yeni tanımlamalar aramak değildir. Değinildiği üzere bu, mevcut açıklamalar temelinde mümkün de görünmemektedir. Ancak yeni bir tanım getirmek veya mevcut tanımları benimsemek yerine kültür kavramının tarihsel serüvenini ortaya koymak, çalışmamızın seyri açısından gerekli ve önemlidir. Kültürel çalışmaların tarihsel ya da kuramsal serüvenini ortaya çıkartmak, oluşturmak ve ilgilendikleri konuları vermeye çalışmak adına bu gelişim seyrini ele almak gereklidir. Günümüzde geçerli olan kültürel çalışmalar ile ilgili bir çerçeve oluşturmak gerekirse bunu kültürel çalışmaların serüveni ve ilgilendikleri konular çerçevesinde yapmak gerekmektedir. Bu nedenle hem bu serüvenin hem de bu serüven içersinde ilgi konularının nasıl farklılaştığını, değiştiğini ve hangi yönleriyle ortaya çıktığı tespit edilmelidir. Kültürel çalışmalarda ilgi konuları bakımından yalnızca kültürün bütünsel yapısı değil, kitle kültürü, popüler kültür, alt/üst kültür vb. kavramlara doğru değişmiştir. Kültür kavramına yönelik bu tartışma biçiminin eksen değiştirmesinde XX. yüzyıl itibariyle Kıta Avrupa'sından yükselen eleştirel yaklaşımın etkisi önemlidir ve bu etki kültür tartışmaları açısından temel dönüm noktalarından biri olmuştur. Kültür kavramının üzerine belli tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde de kültürel çalışmaların tarihsel açıdan kaynakları ve biçimlenme serüveni üzerinde durulacaktır.

Kültürel çalışmaların kaynakları açısından Frankfurt Okulu'nun ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Frankfurt Okulu'nun kitle kültürüne yönelik eleştirel çalışmaları yeni tema ve konuların gündeme gelmesine izin vermiştir. Bu nedenle Frankfurt Okulu ile başlayan ve genel olarak Britanya Kültürel Çalışmaları olarak anılan özel olarak da Birmingham Üniversitesi'nde kurulan Birmingham Çağdaş

Kültürel Çalışmalar Merkezi -*Birmingham, Centre for Contemporary Cultural Studies* -*CCCS*- önemli bir konuma sahiptir. Bu iki teorik oluşum, kültürel çalışmalara bakış açısını vermesi dolayısıyla alana kaynaklık eden iki kurumsal yapıyı oluşturmaktadır. Bu kurumsallaşma süreçleri aynı zamanda kültürel çalışmaların seyrini de kendi içinde barındırması sebebiyle bir anlamda kültürel çalışmaların tarihini de içermektedir. Konuyla ilgili olarak belli bir literatür birikimi söz konusudur. İlk elde bu birikimi ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle literatür belli aktarmalarla birlikte değerlendirilecektir. Bu aktarma genellikle temel kaynaklar üzerinden ilerleyecek ve ele alınacaktır. Esasen bu aktarma bir anlamda hem kurumsallaşmanın yönünü hem de dönemlerinin kendi içindeki çelişkilerini ele almaya imkân verecektir.

Kültürel çalışmalar günümüzde toplumbilimleri disiplinlerinin çalışma konularında giderek merkezi bir konuma gelmektedir. Kültürel çalışmaların toplumbilimleri alanındaki bu yaygınlığı sorusu konusudur ve bu soru kültürel çalışmalar alanının çıkış noktasını tespit etme gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu alanın serüvenini ve tarihsel gelişim süreci içindeki öncüllerini, kültürel çalışmalar alanı üzerinden ortaya koymak temel soru, konu ve problemleri tespit etmek açısından oldukça önemlidir. Buradan hareketle toplumbilimlerinde kültürel çalışmalar yaklaşımının köken olarak 1923'te kurulan Frankfurt Okulu'na kadar uzandığını söylemek mümkündür. Frankfurt Okulu oluşumundan itibaren ve özellikle günümüzde, yaygın bir akademik dikkat çekmiş, bu alanın üzerine farklı yönleriyle yoğun bir literatür oluşturulmuştur. Dolayısıyla, kültür kavramını tanımlamak ve üzerine tespitlerde bulunmak ne denli güç ise, Jay'in ifadesiyle "*Frankfurt Okulu'nun tarihini yazabilmek için de ayrı bir Frankfurt Okulu oluşturmak gerekmektedir.*"[69] Bu nedenle XX. yüzyıl düşüncesinde önemli bir yer tutan Frankfurt Okulu'nu bütün bir açıdan incelemek yerine Frankfurt Okulu'nun günümüzde kültürel çalışmalar olarak anılan alan ile olan ilgisinin tespiti gereklidir. Bu tespit kuşkusuz Frankfurt Okulu'nun tarihsel serüvenini de içine almaktadır. Kuramsal olarak ise bu ilgi, Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi merkezli/temelli analizleri doğrultusunda

[69] Martin Jay, **Diyalektik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün Tarihi 1923-1950**, Çev.: Ünsal Oskay, İstanbul, Belge Yayınları, 2005, s. 11.

kurmak gerekmektedir. Frankfurt Okulu'nun çalışmaları, eleştirel çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Frankfurt Okulu üyeleri için kültür her zaman temel konulardan biri olmuştur. Buna paralel olarak kültürel eleştiri, kültür endüstrisi ve kitle kültürü Frankfurt Okulu'nun temel düşünceleri ve belirgin özelliklerindendir. Bu özellikler ve XX. yüzyıl düşüncesinde kültür kavramına ilişkin olarak Frankfurt Okulu'nun açtığı tartışma daha sonra kültürel çalışmalar alanına temel tartışma konuları bakımından kaynaklık etmiştir.

Frankfurt Okulu terimi, yaygın fakat dağınık bir biçimde hem bir grup entelektüeli hem de özgün bir teorik oluşumu belirtmek için kullanılagelmiştir.[70] Frankfurt Okulu'nun geliştirdiği teorik temel, 1923'te Frankfurt Üniversitesine bağlı *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü*'nde oluşturulmuştur. Ancak enstitünün kendisi Felix Weil (1898-1975) tarafından 1920'lerin başlarında gerçekleştirilen çeşitli radikal projelerin büyük ve sürekli bir sonucudur.[71] Weil bu girişimle, Alman üniversite sisteminin katı, hiyerarşik yapısını aşacak, bağımsız ve kendine özgü bir enstitü kurmayı hedeflemiştir. Weil'in toplumbilimleri alanında çalışacak bağımsız bir enstitü kurma fikri gerçekleşirse Alman üniversite sisteminin sıkıntıları yaşanmadan bu çalışmalar aşılabilecektir. Böylelikle işçi hareketinin tarihçesi ya da anti-Yahudiliğin kökenleri gibi Alman üniversitelerinde işlenmemiş konular işlenebilecektir.[72] Bu doğrultuda sürekli çalışacak bir enstitü oluşturma fikri, 1922'de yine Weil tarafından düzenlenen "*Birinci Marxist Çalışma Haftası*"nda daha çok belirginlik kazanmıştır. Toplantıya katılanlar arasında Georg Lukacs (1885-1971), Karl Korsch (1886-1961), Friedrich Pollock (1895-1970) gibi isimler bulunmaktadır. Çalışma haftasının amacı ise, Weil'in ifadesiyle, Marxizm'deki farklı eğilimlerin bir araya gelip çeşitli sorunları birlikte tartışma olanağı bulabilmeleri halinde, gerçek ya da arı bir Marxizm oluşturabilecekleri umudu ile bir şeyler yapmaktır.[73] Bu seminerler dizisinin bir ikincisi yapılmamıştır. Ancak Weil, enstitünün kuruluşu ile ilgili gerekli girişimleri başlatır. Kuruluş aşamasında Weil ve yine okulun önemli

[70] Phil Slater, **Frankfurt Okulu Kökeni ve Önemi Marksist Bir Yaklaşım**, Çev.: Ahmet Özden, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1998, s. 9.
[71] Tom Bottomore, **Frankfurt Okulu,** Çev.: Ahmet Çiğdem, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s. 7.
[72] Jay, **a. g. e.,** ss. 26-27.
[73] **A. e.,** s. 24.

temsilcilerinden Max Horkheimer (1895-1973) ve Friedrich Pollock profesörlük unvanına sahip değillerdir. Ancak enstitü yöneticisinin Frankfurt Üniversitesi'nden bir profesör olmasını gerektirmektedir. Bunun üzerine Weil, Avusturyalı Marxist tarihçi Carl Grünberg'e (1861-1940) yönelmiştir ve Grünberg 1923 sonlarında Enstitü'nün ilk yöneticisi olmuştur.[74] Böylece bir Alman Üniversitesi'ne tarihte ilk kez bir Marxist girmiştir ve Grünberg, Enstitü'nün açılış konuşmasında, açık bir dille, bilimsel bir metodoloji olarak Marxizm'le olan yakınlığını dile getirmiştir.[75] Bu açıdan enstitünün toplumsal sorunları belirleme ve çözmede izleyeceği taslak program, yöntem, strateji ve teknikler Marxist yönteme bağlı olacaktır. Grünberg'e göre Marxizm öncelikle kendi kendine bir ekonomik teori ve bir araştırma yöntemidir. Grünberg için Marxist araştırmaların amacı ise, toplumsal değişimin yasa ve nedenlerini keşfetmektir.[76] Grünberg döneminde Frankfurt Okulu'nda öne çıkan düşünürler arasında August Wittfogel (1896-1988), Henryk Grossmann (1881-1950) ve Pollock anılabilir.[77] Bu dönemde düşünürler genel hatlarıyla, teorik analizlerle belirli somut tarihsel çalışmaları birleştirmeye uğraşmış, daha çok kapitalist ve sosyalist ekonomiler, işçi hareketinin tarihi ve tarihsel materyalizm üzerine yoğunlaşmışlardır.[78] Frankfurt Okulu'nun kurucusu Weil, Grünberg döneminde ortaya çıkan altı çalışma alanı saptamaktadır; tarihsel materyalizmin ve Marxizm'in felsefi temelleri; teorik ekonomi politik; planlı ekonominin sorunları; proletaryanın durumu; sosyoloji ve son olarak toplumsal öğretilerin ve partilerin tarihi.[79] Sonuç olarak Grünberg'in yöneticiliği döneminde enstitünün yapısında "*Ortodoks Marxist*" anlayışın hâkim olduğu söylenebilir.[80] Grünberg'in 1927 yılında geçirdiği kalp krizi ile birlikte enstitü ile olan pratik bağı zayıflamıştır ve 1930 yılında enstitü yöneticiliğine Horkheimer atanmıştır. Horkheimer'in enstitü yöneticiliğine gelmesiyle birlikte enstitünün ilgilendiği sorunlar ve alanlar

---

[74] Slater, **a. g. e.,** ss. 16-17.
[75] Orhan Koçak, "*Önsöz: Horkheimer ve Frankfurt Okulu, Max Horkheimer*", Max Horkheimer, **Akıl Tutulması**, Çev. Orhan Koçak, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 8.; David Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1980, p. 29.
[76] Sezgin Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2000, s. 17.
[77] **A. e.**, s. 20.
[78] **A. e.**, s. 21.
[79] Slater, **a. g. e.,** s. 21.
[80] Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 20.

değişmiştir. Enstitü bu süreçte (1934) Almanya'dan ABD'ye göç etmiştir. Jay bu süreci, Horkheimer'in dönemi enstitünün en başarılı ve en yaratıcı dönemi olmuştur şeklinde ifade etmekle birlikte[81] ABD yıllarının Frankfurt Okulu'nun eski radikalliklerinin törpülendiği yıllar olduğunu belirtmektedir.[82] Held'in filozof, sosyolog ve sosyal psikolog olarak nitelendirdiği[83] Horkheimer ile birlikte enstitünün belirgin Marxist yönelimden uzaklaştığını yahut temel ilgi konularının ve teorik yönelimlerin zemin değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu değişimde tarihsel açıdan yaşanan süreçlerin ve özellikle ABD'ye göçün önemli bir etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Horkheimer döneminde Enstitü'nün ana yayın organı Toplumsal Araştırmalar Dergisi -*Zeitschrift fur Sozialforshung*-dir. Derginin ilk sayısında, Horkheimer'in "*Tarih ve Psikoloji*" ve "*Bilim ve Bunalım Üzerine Notlar*" adlı iki yazısının yanında, Henryk Grossmann'ın (ekonomist) Marx'ta kapitalizmin çöküşü sorunu üzerine bir yazısı, Leo Löwenthal'in (popüler kültür ve edebiyat, 1900-1993) edebiyat sosyolojisinin görevlerine değinen bir yazısı, Theodor W. Adorno'nun (filozof, sosyolog ve müzikolog, 1903-1969) müzik sosyolojisi üzerine bir denemesi ve Eric Fromm'un (sosyal psikolog, 1900-1980) Marxizm-psikanaliz ilişkisi üzerine bir incelemesi yer almıştır.[84] Horkheimer dönemi ile birlikte üç ana yönelim üzerinde odaklanılmıştır. İlk olarak Okul disiplinlerarası bir araştırma programını benimsemiştir. İkinci olarak Okul Marx'ın teorisinin yeniden kurgulanmasına yönelik bir ikame biçimi ile Ortodoks Marxizm'in reddine dayalı bir çağrı yapmıştır. Üçüncü olarak Okul sosyal teori için gerekli olan toplum, ekonomi ve kültür dönüşümlerini ve yeniden üretimlerini açıklamayı mümkün kılacak bağlantı kümelerine odaklanmıştır.[85] Horkheimer ile birlikte Frankfurt Okulu metodolojik, teorik yönelimi ve inceleme konuları bakımından yön değiştirmiş ve temel kimliğini bu yönelim ile birlikte kazanmıştır. Bu değişimin izlerini Horkheimer'ın "*Toplumsal Felsefenin Bugünkü Durumu ve Bir Toplumsal Araştırma Enstitüsünün Görevleri*"

[81] Jay, **a. g. e.,** ss. 47-48.
[82] **A. e.,** s. 413.
[83] Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, p. 14.
[84] Koçak, **a. g. e.,** s. 12.; Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, p. 14.
[85] **Ibid.**, p. 33.

başlıklı açılış konuşmasında takip etmek mümkündür. Horkheimer'a göre, toplumsal felsefenin nihai amacı salt bireyler olarak değil bir topluluğun üyeleri olarak insanların yazgılarında değişimlerin felsefi açıdan yorumlanmasıdır. Toplumsal felsefe her şeyden önce, insanların toplumsal yaşamıyla bağlantılı olarak anlaşılabilecek olgularla yani devlet, hukuk, ekonomi, din ya da kısaca insanlığın bütün maddi ve tinsel kültürü ile ilgilidir.[86] Horkheimer başkanlığında enstitünün ilgilendiği konular, toplumun ekonomik hayatı, bireylerin ruhsal gelişimi ve dar anlamıyla kültürel değişimler arasındaki bağlantılardır. Daha geniş olarak da, yalnızca kültür alanına ait olan bilim, sanat ve din gibi entelektüel olarak adlandırılan öğeler değil aynı zamanda hukuk, adetler, moda, kamuoyu, spor ve boş zaman etkinlikleri, yaşam tarzları gibi öğeler etrafında billurlaşmaktadır.[87] Jay'in ifadeleriyle Horkheimer'ın yaklaşımıyla ondan öncekilerin yaklaşımı arasındaki fark dolaysız bir biçimde kendisini göstermektedir. Bu yönüyle Horkheimer'a göre toplum felsefesi gerçekliğe ulaşmada tek başına yeterli bir bilim özelliği taşımamaktadır. Toplum felsefesi tıpkı doğa felsefesinin diyalektik olarak tek tek çeşitli disiplinlerle bağlantılı oluşu gibi, daha çok ampirik araştırmalar aracılığı ile zenginleştirilmesi ve desteklenmesi gereken bir teori olmak durumundadır. Bu nedenle, enstitünün de disiplinlerarası bir yaklaşımla enerjisini değişik ve çeşitli alanlara yöneltmesi gerekmektedir.[88] Horkheimer konuşmasında Marxizm'in ekonomist yorumuna ve her türlü ampirik araştırmayı dışlayan dogmatizme karşı olduğunu ifade etmektedir. Horkheimer dönemi ile birlikte araştırmaların ağırlığı da "altyapı"dan "üstyapı"ya başka bir deyişle bu ikisi arasındaki ilişkiye kaymıştır.[89] Bu aşamada Frankfurt Okulu'nun yetersiz olarak işaret edilen orijinal amacı disiplinlerarası araştırmayı geliştirmektir.[90] Horkheimer'a göre toplumun en ileri gruplarında bile kuramın anlamını köreltme tehlikesi içeren pozitiflik ve bağımlılık talebi yalnızca kurama değil pratiğe de yöneliktir.[91] Bilimlerin arasındaki ayrım

---

[86] Max Horkheimer, "*Toplumsal Felsefenin Bugünkü Durumu ve Bir Toplumsal Araştırma Enstitüsünün Görevleri*", Çev.: Alber Nahum, **Lapsus**, Sayı: 1, Bahar 2006, s. 159.
[87] **A. e.,** s. 168.
[88] Jay, **a. g. e.,** ss. 48-49.
[89] Koçak, **a. g. e.,** ss. 10-11.
[90] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** s. 83.
[91] Max Horkheimer, **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**, Çev.: Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 379.

değişik alanlara ilişkin önermeler, aynı öncüllere dayandırılarak aşılmıştır.[92] Horkheimer disiplinlerin yeniden düzenlenmesi gerektiği inancına sarılmıştır ve filozoflar, sosyologlar, ekonomistler, tarihçiler ve psikologlar arasında geliştirilecek disiplinlerarası bir çalışma biçimine/ortaklığına odaklanmıştır.[93] Dolayısıyla Horkheimer 1930'lu yıllardan itibaren disiplinlerarası materyalizm olarak adlandırılan bir entelektüel yol seçmiştir. Horkheimer'in başkanlığı ile birlikte disiplinlerarası materyalizm Frankfurt Okulu'nun özgül bir teorik anlayıştan beslenmesini gündeme getirmiştir. Bu yol Marxizm'i yeniden düşünmek ve Marxizm karşısında yeniden konumlanmak isteğinden meydana gelmiştir. Horkheimer metafiziğin eleştirisi dolayısıyla Marxizm'le yüzleşmiş ve Hegel felsefesinin eleştirisinden ve döneminin felsefi, sosyolojik ve Marxist akımlarının eleştirisinden faydalanmıştır. Bu da onun disiplinlerarası yanını oluşturmaktadır. Horkheimer'e göre Marxizm yeni bir felsefe, yeni bir iktisat teorisi değil, özellikle bir *eleştiri*dir. Horkheimer'da Marxizm, bir yandan iktisadi, felsefi bilinç biçimleri olarak teorilerin eleştirisi diğer yandan bu teorilerin konusunun, yani kapitalizmin ve burjuva toplumunun bir eleştirisidir. Horkheimer bu Marxist yaklaşımı benimsemiş ve Marx'ın savunduğu, burjuva toplumunun kendi ilkelerini, değerlerini gerçekleştirerek aşılması anlamında "gerçekleştirerek aşma" şeklindeki entelektüel gerekliliğin rehberliğini kabul etmiştir.[94] Frankfurt Okulu'nun açıkça Marxist yönelimli ilk Alman araştırma kurumu olduğunu belirten Mattelart da ilk incelemelerinin konusu kapitalist ekonomi ve işçi hareketinin tarihi üzerineyken, Horkheimer'ın başkanlığı ile birlikte tarihin Marxist açıdan yorumlanması yöntemini kültür felsefesinden ve toplumsal psikolojiden alınan araçlarla değiştirildiğini belirtmektedir.[95] Jay de Frankfurt Okulu'nun ilk yıllar boyunca Marxizm'e önemli katkılarda bulunduğunu, ancak son dönemde Marxist kuramın -işçi sınıfının devrimci potansiyeli ve sınıf mücadelesinin tarihin motoru oluşu, toplumsal analizlerin merkezini ekonomik altyapının oluşturması gibi- en temel görüşlerinden çoğunu terk ettiğini ifade etmektedir. Jay'e göre Frankfurt Okulu, "…*Marksçı düşüncenin içinde*

[92] **A. e.**, s. 340.
[93] Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, pp. 32-33.
[94] Jan Spurk, **Toplumsal Aklın Eleştirisi Frankfurt Okulu ve Toplum Teorisi**, Çev.: Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2008, ss. 24-27.
[95] Armand ve Michèle Mattelart, **İletişim Kuramları Tarihi**, Çev: Merih Zıllıoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 59.

yer alan örtük argümanları ufuk açıcı bir tarzda kültürel görüngülere uygulayarak materyalist kültür eleştirisini toplumcu gerçekliğin kısır ve dar görüşlü anlayışından" kurtarmıştır. Bu kurtarma giderek Marxizmden, sosyalizmden kopmaya dönüşmüştür. Frankfurt Okulu'nu çoğu yönüyle olumlu yaklaşan Jay yine de Frankfurt Okulu'nun Marxist kuramın felsefi varsayımlarını sürekli olarak sorgulayıp incelemekle Marxist düşünce alanındaki tartışmaların düzeyinin yükseltilmesine ve Marxizm'in Marxist çevrelerin dışında da önemli bir araştırma ve inceleme alanı olarak kabul edilmesine yardımcı olduklarını savunmaktadır. Ne var ki Jay Frankfurt Okulu'nun yeni Marxizm yorumuyla birlikte Marxizm'in temel niteliklerinde revizyonlarda bulunduklarını ve Marxizm'in yan dallarından biri sayılabilme hakkını bile yitirdiklerini kabul etmektedir.[96] Frankfurt Okulu'nun Marxizm ile kurduğu bu ilişkinin yörüngesi çeşitli şekillerde kurgulanabilir yahut tartışılabilir. Ancak Frankfurt Okulu temel olarak kültür endüstrisi bağlamında, kitle kültürü/toplumu ve kapitalizm eleştirisine girişmiş, Marxist kavramların felsefi yorumlarını bu eleştiri biçimine uygun olarak değişime uğratmış ve dolayısıyla XX. yüzyıl kültür tartışmalarının yeni bir eksende -günümüzde de hâlen güncelliğini koruyan bir biçimde- belirleyici olmasında etkili olmuştur.

Horkheimer'ın Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'ne yönetici oluşu ile birlikte enstitünün çekirdek kadrosu da değişmiş, okula gerçek kimliğini ve imajını kazandıracak yeni bir ekip oluşmuştur. Horkheimer döneminde enstitüde öne çıkan düşünürler, Herbert Marcuse (filozof, 1898-1979), Theodor W. Adono, Friedrich Pollock (iktisatçı, ulusal planlama sorunları konularında uzman), Walter Benjamin (edebiyat eleştirmeni, 1892-1940), Leo Löwenthal, Eric Fromm, Franz Leopold Neumann (siyaset bilimci, 1900-1954), Henryk Grossmann, Karl August Wittfogel (1896-1988), Franz Borkenau (1900-1957) ve Otto Kirchheimer'dir (siyaset bilimci, D.-1905). Tüm bu düşünürlerden Frankfurt Okulu'nun birinci kuşağını oluşturan veya temsil eden düşünürler arasında Horkheimer, Adorno ve Marcuse belirleyici isimlerdir. Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşağı ise, yalnızca Jürgen Habermas (1929-) ile özdeşleşmiştir. Dolayısıyla eleştirel teoride enstitünün iç grubunu ya da çekirdek

[96] Jay, **a. g. e.,** ss. 427-428.

kadrosunu oluşturan birinci kuşak düşünürlerin, teorik ve metodolojik yönelimleri esastır. Özet olarak eleştirel teoriyi şekillendiren düşünceler toplamı, Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un ve onların devamcısı Habermas'ın görüş ve argümanlarının bileşkesine eşit bir şekilde düşünülebilir.[97]

Horkheimer'ın Enstitü'ye başkanlık yaptığı 1930'lu yıllardaki Almanya'nın toplumsal-siyasal yapısına bakıldığında en önde gelen eğilim faşizmdir. Bu anlamda Frankfurt Okulu, özellikle iki yönden Almanya'da sorun yaşamıştır. İlk olarak enstitünün Marxist eğilimleri, ikincisi ve daha önemlisi ise üyelerin hemen hepsinin Yahudi olmalarıdır. Frankfurt Okulu'nun Yahudi kökeni ile Okul'un diyalektik düşüncesi arasında net bir paralellik kurmak zor görünse de biri ile diğeri arasında belirli etkileşimlere dayanan bazı ortak noktalar olduğunu söylemek mümkündür. Jay'in de ifadesiyle, bu etki ile Frankfurt Okulu'nun üyelerinin etnik kökenlerinin etkilerini toplumbilimsel yönden ele aldıklarını, bu duyarlılığı taşıdıklarını, bunun da ötesinde bu sorunun kültürel yanlarına eğildiklerini belirtmek gerekmektedir. Aynı etki Frankfurt Okulu'nun psikanalizi benimsemiş oluşu için de düşünülebilir.[98] Frankfurt Okulu dönemin koşulları itibariyle kapitalizm, faşizm ve anti-semitizm arasında kurucu bir bağ geliştirmiştir. Faşizme dayalı totaliter düzen liberalizmin doğrudan sonucudur ve anti-semitizm de onun öncüsüdür. Frankfurt Okulu'na göre, faşizmin analizini liberal ideoloji yapamaz ve faşizmi anlamak için kapitalizmden söz etmek gereklidir. Çünkü liberal dönemin sonunda sınıf egemenliği faşist halk cemaatine dönüşmüştür. Kitleler üzerinde meydana gelen tahakküm, sert ve derin bir disipline tabi olan toplumların toplumsal karakterlerini değiştirmektedir.[99] Bu yönüyle Frankfurt Okulu'nun temel yönelimlerinin değişiminde Alman Nazizminin önemli etkileri vardır. 30 Ocak 1933 yılında Nazilerin iktidara gelişiyle, enstitünün de geleceği değişmiş ve yine 1933 yılı mart ayında enstitü "*devlete karşı eğilimler taşıdığı*" gerekçesi ile kapatılmıştır. 13 Nisan 1933 tarihinde Horkheimer, Frankfurt Üniversitesi'nden atılan ilk bilim adamı olmuştur ve Almanya-İsviçre sınırından geçerek İsviçre'ye sığınmıştır. Frankfurt Okulu'nun kütüphanesine de Alman

[97] Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 32.; Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, p. 14.
[98] Jay, **a. g. e.,** ss. 60-61.
[99] Spurk, **a. g. e.,** ss. 52-53.

hükümeti tarafından el konulmuştur. Daha sonra enstitünün kadrosunu oluşturan tüm üyeler Frankfurt'u terk etmiştir.[100]

Almanya'dan ayrılan enstitü üyeleri öncelikle Avrupa'da çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak her biri çeşitli nedenlerden sonuçsuz kalmıştır. Marxist bir görüş taşımasına rağmen, Doğu'ya Stalin yönetimindeki Rusya'ya gitmeyi ise ciddiye alıp görüşmemişlerdir. Geriye kalan tek ciddi seçenek ise ABD olmuştur. Böylece, 1934 Mayıs ayında Horkheimer ABD'nde Columbia Üniversitesi'ne ilk ziyaretini yapmıştır. Jay'in ifadesiyle sonunda; "*...1920'lerde Frankfurt'ta devrimci ve Marksist bir enstitü olarak kurulan Uluslararası Sosyal Araştırma Enstitüsü, kapitalist dünyanın merkezi New York'a taşınıp yerleşmiştir.*" [101] Burada Columbia Üniversitesi'nde Robert MacIver gibi o dönemde radikal olan öğretim üyeleri, Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün yeniden kurulmasını sağlamışlardır. Frankfurt'ta "*Toplumsal Araştırmalar Dergisi*" adıyla yayınlanmış olan dergi, 1941'e kadar, Felsefe ve Sosyal Bilim İncelemeleri -*Studies in Philosophy and Social Science*- adıyla hem İngilizce hem de Almanca olarak yayımlanmıştır. 1941'de ABD'nin savaşa girmesi ve radikal girişimlerin kısıtlanmasıyla birlikte enstitü üyeleri de dağılmışlardır. Ancak bu dönem Frankfurt Okulu için verimli bir dönem olmuştur. Horkheimer *Akıl Tutulması*'nı ve Adorno ile birlikte *Aydınlanmanın Diyalektiği*'ni (1944) bu yıllarda yazmıştır.[102] Özellikle *Aydınlanmanın Diyalektiği* Frankfurt Okulu'nun en etkili yapıtlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde Aydınlanma projesi eleştirilmektedir ve eser Frankfurt Okulu ile özdeşleşmiştir. Bu eserlerin niteliği ve biçimi bakımından ABD yıllarına ait olması ilgi çekicidir. Frankfurt Okulu'na temel özelliğini kazandıran kültür endüstrisi, kitle toplumu ve tüketim toplumu eleştirisi ABD yıllarında geliştirilecektir. ABD deneyimi Frankfurt Okulu'nun kültür eleştirisinin ve diğer çalışmalarının sistematiğinin oluşmasında belirleyici olmuştur.

[100] Jay, **a. g. e.,** ss. 53-54.
[101] **A. e.,** ss. 64-66.
[102] Koçak, **a. g. e.,** s. 13.

Frankfurt Okulu oluşumunun tarihsel bağlamı, aynı zamanda onun gelecekteki teorik yönelimini de ortaya koymaktadır. Almanya'da 1930'lu yıllarda, nasyonal sosyalistlerin Hitler'in kumandası altında iktidara gelişi ile birlikte Frankfurt Okulu ABD'ye göç etmiştir. Yaşanan bu değişimlerin izleri Frankfurt Okulu'nun çalışmalarına da yansıyacaktır.[103] Frankfurt Okulu, ABD yılları boyunca Avrupa'da faşizm etkisiyle ile başlamış olan burjuva toplumunun post-liberal dönemine ilişkin analizlerinin ana hatlarını sistematik biçimde geliştirmişlerdir. ABD yılları modern kapitalizme ve kültür endüstrisine ilişkin eleştirel tutumlarının temellendiği yıllar olmuştur. Ancak Okul üyeleri Almanya'ya dönmek konusunda da çok istekli değillerdir. Çünkü savaşın ardından ülke faşizmi geride bırakmış değildir ve Amerikan tarzı modernleşme faşist modernleşmeden nöbeti devralmaktadır. Ancak Alman kültürüne ve özellikle de Alman felsefe ve diline olan bağlılıkları ve yeniden bir enstitü kurma yönündeki davetler Almanya'ya dönüşlerinde etkili olmuştur.[104] 1950'lerin başında Horkheimer, Pollock ve Adorno, Batı Alman hükümetinin çağrısı üzerine Frankfurt'a dönmüşlerdir. Marcuse, Neumann, Löwenthal ve Kircheimer ABD'de kalmışlardır. 1953'te Enstitü Horkheimer'in müdürlüğünde yeniden kurulmuştur. 1955'te Adorno da profesörlüğe yükseltilerek Enstitü yöneticiliğine getirilmiştir. Horkheimer ve Pollock 1958'de emekli olmuşlardır.[105] 1950'lerde Frankfurt'a geri dönüş sonrasında, faşizm, Nazizm ve anti-semitizm Frankfurt Okulu için önemli konular olmaya devam etmiştir. Ancak bu çalışmalar, ABD çalışmaları ve Federal Almanya Cumhuriyeti toplumu üzerine gelecek yirmi yıl çalışmaları arasında bir kavşak oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra konunun uygunluğu, Batı Almanya'daki toplumsal, ideolojik ve politik duruma sıkı bir şekilde bağlıdır ve faşizmi, Nazizm'i ve anti-semitizmi anlamak, geçmişi ve bu geçmişten gelen toplumu anlamada belirleyici olacaktır.[106] Dolayısıyla 1950 ve sonrası dönem Frankfurt Okulu Alman toplumsal düşüncesi üzerinde önemli bir etki yaratmaya başlamıştır. Özellikle 1956'dan sonra, Yeni Sol'un ortaya çıkışıyla Avrupa'nın büyük bir kısmında ve Enstitü'nün birçok üyesinin özellikle Marcuse'un ABD'de

[103] David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev.: Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998, ss. 83-84.
[104] Spurk, **a. g. e.,** s. 83.
[105] Koçak, **a. g. e.,** s. 13.
[106] Spurk, **a. g. e.,** ss. 139-140.

kalmasıyla Frankfurt Okulu'nun etkisi ABD'de de yayılmaya başlamıştır. Bu dönem Frankfurt Okulu'nun düşünsel ve siyasal en büyük etkiye sahip olduğu dönemdir ve 1960'larda radikal öğrenci hareketinin hızlı büyümesiyle zirvesine ulaşmıştır.[107] 1970'lerden başlayarak Frankfurt Okulu'nun etkisi yavaşça çökmeye başlamış ve gerçekte Adorno'nun 1969'daki ve Horkheimer'in 1973 ölümleriyle birlikte artık *Okul* olarak var olmaktan hükmen uzaklaşmıştır.[108] Bu dönem sonrasında Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü farklı bir kadroyla sendika araştırmalarına odaklanmış, 1971'de dizi olarak yayınlanan Sosyolojiye Frankfurt Katkıları'nın -*Frankfurter zur Beitrage Soziologie*- son cildi çıktıktan sonra 1974'te sadece sendika ve sanayi çalışanları araştırmasının sonuçları yayımlanmıştır. Genç üyeler zaman içinde Enstitü'yü terk etmişlerdir. Habermas 1971'de Enstitü'den ayrılmıştır ve 1970'lerden itibaren dünya çapında öne çıkan isim Habermas olmuştur.[109]

Kültüre Yönelik Teorik Açıklamaların Çerçevesi

Frankfurt Okulu'na ilişkin tarihsel gelişim çizgisi ana hatlarıyla I. ve II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla ilişkili olarak biçimlenmiştir. Bu tarihsel çizgi içinde Frankfurt Okulu'nun teorik yönelimlerini belirleyen önemli gelişmeler dikkat çekmektedir. Frankfurt Okulu'nun teorik yönelimleri üzerine değerlendirmelerde bulunmuş düşünürler Frankfurt Okulu'nu farklı dönemselleştirmeler içinde ele almışlardır. Bu dönemselleştirmeler kendi içinde farklılaşmaktadır. Örneğin; Bottomore, Frankfurt Okulu'nun tarihini dört ayrı döneme ayırmaktadır. İlk dönem, 1923 ve 1933 arasında Enstitü'deki araştırmanın değiştiği ve sonraları eleştirel teoride biçimlendiği gibi tekil bir Marxist düşünce kavramı tarafından yönlendirilmediği dönemdir. Nitekim ilk yöneticisi Carl Grünberg zamanında Enstitü çalışmalarının büyük bir kısmı Ortodoks-Marxistlerin bakış açılarıyla yakından ilişkili olarak güçlü bir ampirik karaktere sahiptir. İkinci dönem, Enstitü'nün etkinliklerini yöneten bir ilke olarak yeni -Hegelci eleştirel teorinin ayırt edici

[107] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** ss. 10-11.
[108] **A. e.**, s. 11.
[109] D. Beybin Kejanlıoğlu, **Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 75.; Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, p. 38.

fikirlerinin açıkça ortaya konulduğu ABD'deki 1933 ve 1950 arasındaki sürgün dönemidir. Fikir ve araştırma istemlerinin bu yeniden yönlendirimi, gerçekte birkaç yıl önceden 1930'da Horkheimer'ın Enstitü yöneticisi olarak atanmasından etkilenerek başlamıştır. 1950'de Enstitü'nün Frankfurt'a dönmesiyle birlikte 'eleştirel teorinin' asıl fikirleri birçok temel metinde ortaya konulmuştur. 1956'dan sonra ise, Avrupa'nın büyük bir kısmında ve ABD'de Okul'un etkisi yayılmaya başlamıştır. Bu dönem Frankfurt Okulu'nun düşünsel ve siyasal en büyük etkiye sahip olduğu dönemdir. Enstitünün dördüncü dönemi ise, 1970'lerden başlamakta ve günümüze kadar uzanmaktadır. Bu dönem ile birlikte Frankfurt Okulu köken olarak kendisini etkileyen Marxizm'den kopmaya başlamıştır.[110]

Frankfurt Okulu'nun 1923-1950 yıllarına ilişkin ayrıntılı tarihsel incelemelerde bulunan Jay, Okulu üç ana dönemde incelemektedir. İlk dönem, kuruluş aşaması diyebileceğimiz 1920 ile 1933 yıllarıdır. Bu yıllar arasında, 1920-1922 Kurt Albert Gerlach dönemi, 1923-1930 yılları arası Carl Grünberg ve Friedrich Pollock dönemi ve 1930-1933 Max Horkheimer dönemleri yer almaktadır. İkinci dönem, 1933-1950 ABD'ye göç dönemidir. Son dönem ise, 1950'den sonrası dönem, tekrar Almanya'ya dönüş dönemidir.[111] Frankfurt Okulu'nu Marxist teori bağlamında ele alan Slater ise, Okulun tarihini dört dönem içerisinde incelemektedir. İlk iki dönem, eleştirel teorinin oluşum yılları olan 1922 ile 1930 ile Marxist yönelimin belirleyici olduğu 1930 ile 1940 yılları arasıdır. 1940 ve 1960 dönemi, anti-semitizm gibi araştırmaların baskın olduğu yıllardır. Son dönem ise, 1970'ler ve sonrası olmak üzere, eleştirel teorinin Marxist teori ve yaklaşımdan uzaklaşılan -Jürgen Habermas- dönemdir.[112]

Frankfurt Okulu ile ilgili çeşitli dönemselleştirmeler yapılmaktadır. Değinilen dönemselleştirme çabalarında tarihsel bir çizgi belirleme çabası göze çarpmaktadır. Yapılan açıklamalarda farklı biçimlerde kullanılan ayırımlar mevcuttur. Bu çabalarda; kuruluş yılı ve 1970 ve sonrası, ABD'ye göç yılları, Okul'un değişen

[110] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** ss. 9-11.
[111] Martin Jay, **Diyalektik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün Tarihi 1923-1950**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1989'dan aktaran Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 12.
[112] Phıl Slater, **Frankfurt Okulu-Kökeni ve Önemi**, Çev.: A. Özden, İstanbul, B/F/S Yayınları, 1989'dan aktaran Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 13.

üyeleri, teorik olarak değişen temel bakış açıları ve ele alınan konularda hâkim olan eğilim ve dönemin tarihsel koşulları temel değişkenler olarak göze çarpmaktadır. Bu ayrımın vurgulanmasının nedeni kültüre ilişkin bakış açısını tespit etmeye çalışmaktır. Yapılan çeşitli dönemselleştirmeler açısından hemen söyleyebileceğimiz bir bir diğer geçerli özellik, Marxizm ile kurulan ilişki düzeyine göre, uzaklaşıp yakınlaşmaya bağlı olarak değişmektedir. Aynı şekilde Marxizm ile ilişkili olarak teorik ve pratik düzlemde kendini tanımlama çalışma girişimi daha sonra kültürel çalışmalarda da görülecektir. Frankfurt Okulu'na ilişkin değişikliklerin dönemselleştirmelerin, Batı'da sosyalizmin serüveni ile kurulan belli bir ilgiye de bağlıdır. Avrupa'da sosyalizm yerine Rusya'da sosyalizmin ortaya çıkması, sosyalizme öncülük etme çabasından çok bir anlamda mevcut sosyalizm anlayışının eleştirisine dayalı olarak ortaya çıkan gelişmeler, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'dan sonra sosyalizmin bloklar arası ve devletlerarası bir hal alması da bu farklılıkların belirleyici nedenidir. Frankfurt Okulu'nun tarihsel gelişimine ilişkin yapılan dönemselleştirme çabalarının listesini uzatmak mümkündür. Ancak enstitüye ilişkin değerlendirme çabalarının başlıcaları ve hâkim yaklaşımlarını bu tartışma ekseni temsil etmektedir.

Frankfurt Okulu I. Dünya Savaşı ile açılıp Soğuk Savaş ile kapanan bir çağın ürünüdür.[113] Bu açıdan Jay, I. Dünya savaşının, aydınlar üzerindeki etkileri bakımından, yol açtığı en önemli değişikliklerden birinin de sosyalist hareketin ağırlık merkezini Doğu'ya kaydırması olduğunu belirtmektedir. Bolşevik Devriminin bir zafer kazanması, o zamana dek Avrupa Marxizmi'nin merkezini oluşturan Alman sol kanat aydınları için ciddi bir ikilem yaratmıştır. Bu ortam içinde aydınların önünde üç seçenek bulunmaktadır. İlk seçenek; Ilımlı sosyalistleri ve onların yeni kurdukları Weimar Cumhuriyetini desteklemek, devrimi unutmak ve Rusya'daki deneyimi görmezden gelmektir. İkinci seçenek; Moskova'nın liderliğini kabul etmek, yeni kurulmuş Alman Komünist Partisine katılmak ve Weimar'ı oluşturan burjuva uzlaşmasının temellerini yıkmaya yönelmektir. Son seçenek ise, savaşın ve savaş sonrası günlerin yol açtığı bir kopmanın, Marxist varsayımlarından radikal bir

[113] Koçak, **a. g. e.,** s. 7.

kopmanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu son seçenek, Marxist teorinin, bir taraftan geçmişteki yanlışlıkları açıklayabilme, öte yandan da gelecek için bir eylem çizgisi belirleyebilme çabasıyla, temelindeki düşünsel dayanakların yeniden ele alınıp incelenmesi olmaktadır. Bu yolun benimsenmesi de, inceleme ve yeniden-değerlendirme süreci bakımından Marx'ın felsefi geçmişinin de ele alınmasını gerekmektedir.[114] Bottomore da, Enstitü'yü dönemin tarihsel koşulları açısından değerlendirerek, bu süreci, Rusya'da yaşanan Bolşevik devrimi ve başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın yenilgisiyle ortaya çıkan özel şartlara bağlamaktadır. Bu anlamda Frankfurt Okulu'nun, kuram ve pratik arasındaki ilişki ve Marxist kuramı yeniden canlandıracak sol kanat entelektüeller tarafından hissedilen ihtiyaca bir karşılık olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bir anlamda da, hem ileri kapitalist toplumlara ilişkili olarak Marxist teorinin Hegelci yorumlamalarıyla, hem de Sovyetler Birliği'ndeki devlet ve toplum gelişiminin eleştirel görüşüyle belirlenen ve '*Batı Marxizmi*'[115] olarak adlandırılacak geniş bir düşünce hareketinin bir kısmını teşkil etmektedir.[116] Frankfurt Okulu üyeleri Batı Marxizminin eleştirisinden veya faşizmin eleştirisinden yola çıkmışlardır. Ancak sonuçta eleştiri Doğu'ya doğru bir açılım biçiminde değildir. Bu nedenle ABD siyaset ve toplum düşüncesi ile kolaylıkla özdeşleşeceklerdir. Hem faşizm eleştirileri hem reel sosyalizm eleştirileri ile ABD'nin soğuk savaş söylemlerine uygun düşecektir. Bu nedenle ABD sosyolojisi siyaseti ile bir çelişkileri yoktur ve kolaylıkla ABD düşüncesine ve siyasetine eklemleneceklerdir. Frankfurt Okulu'nda Marxizmin kendisinin de giderek "eleştirel" bir teori veya teorilerin eleştirisi olarak tanımlanması da bu nedenledir.

---

[114] Jay, **a. g. e.,** ss. 21-22.

[115] Batı Marxizmi 1920'lerde Orta ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan felsefi ve politik bir Marxizm yorumudur. Bu akım, Marxizm'in ekonomi politik ve devlet üzerindeki vurgusunu kültür, felsefe ve sanat üzerine kaydırmıştır. Bu açıdan Batı Marxistleri kültür, sınıf bilinci ve öznellik kategorilerine özel dikkat göstererek Marx'ı yeniden okumuşlardır. Batı Marxistlerinin projesi burjuva kültürünün düşünsel ve maddi güçleriyle hesaplaşmaktır. Daha geleneksel Marxist temel ideolojik üstyapı şemalarının terk edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Çünkü böylesi şemalar ne hakikati ne de egemen kültürün inatçı niteliğini gözetmektedir. Dolayısıyla burjuva kültürünü açıklamak ve yıkmak için kendi yapıtlarının başlıklarında yanlış bilinç, şeyleşme ve kültürel hegemonya kavramlarını kullanmışlardır. Batı Marxistleri edebiyat, müzik ve sanatı da kapsayan birçok kültürel çalışma yapmışlar ve giderek daha çok popüler, kitle ve ticari kültüre odaklanmışlardır. 1930'lardan itibaren Frankfurt Okulu bu düşünce tarzının sürdürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Russel Jacoby, "*Batı Marksizmi*", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, Çev.: İrfan Cüre, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 66-69. Ayrıca Bkz.: Perry Anderson, **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Çev.: Bülent Aksoy, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004.

[116] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** s. 8.

Buradan bütünsel teorilerin eleştirisine giden yol da ardına kadar açılacaktır. Günümüz postmodernizm tartışmaları ile eleştirel teori arasında bağlantı kurulması bu nedenle yadırgatıcı değildir. Frankfurt Okulu tasviri yapılmaya çalışılan siyasal ortamın içinde şekillenmiştir. Dolayısıyla Frankfurt Okulu, Almanya solunun parçalanmış halinden, uluslar arası komünist hareketteki bölünmeden ve Almanya'daki devrimci hareketin yenilgisinden etkilenmiş ve ilk çalışmalarını faşizmin yükselişe geçtiği bir dönemde yapmıştır. Herhangi bir düşünürü ya da düşünce okulunu çalışmalarını oluşturduğu tarihsel koşullardan kopuk bir biçimde tartışan yaklaşımlar çeşitli sorunlar barındıracaktır. XX. yüzyıl düşüncesinde önemli bir yeri bulunan Frankfurt Okulu'nu da kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla burada yapılmaya çalışılan, döneme ilişkin mümkün olduğunca eksiksiz bir tarih yazımından çok, ele alınan dönemdeki olayların Frankfurt Okulu'na etkileri bağlamında hatırlatılmasıdır.[117] Frankfurt Okulu'nun dönemin şartlarıyla ilişkisinin yanında, XIX. yüzyıl Batı düşüncesi içindeki yerini de hatırlatmak gerekmektedir. Aksi takdirde I. ve II. Dünya Savaşları, reel sosyalizm ve faşizm deneyleri Batı tarihinde yol kazaları olarak anlaşılabilir. Frankfurt Okulu düşünürleri güncel şartların yanında XIX. yüzyıl Batı düşüncesi ile de eleştirel düzeyde bir ilişki içindedir. Bir anlamda bunu Avrupa düşüncesi ve karşı çıkış olarak ele almak mümkündür. Diğer deyişle XIX. yüzyıl düşüncesi ile kurdukları ilişkinin eleştirel düzeyde olması Amerikan sosyolojisi ve toplum düşüncesi ile kolaylıkla buluşmalarını da sağlamıştır.

Frankfurt Okulu sosyal felesefe ve sosyal psikoloji olmak üzere iki temel ilgi ile ilişkili olmuştur.[118] Frankfurt Okulu'nun ve eleştirel düşüncenin zihinsel kökenlerini ise XIX. yüzyılın Alman entelektüel tarihinin 1840'lı yıllarına ait düşünsel dokusunda aramak gerekmektedir. 1840'lı yıllarda Hegel'in ardılları hızlı bir değişim ve modernleşme sürecini yaşayan Almanya'daki toplumsal, siyasal olaylara ve problemlere felsefi bir düşünce çerçevesi içinde bakan ilk kuşak olmuştur. Bu düşünürlere Sol-Hegelciler denilmektedir ve bu kuşağın hemen ardından Karl Marx

[117] Erdem Sönmez, "*Önemli Bir Düşünce Kuruluşu Frankfurt Okulu Üzerine*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 159, Mart 2007, ss. 42-43.
[118] Held, **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, p. 40.

ön plana çıkmıştır. Eleştirel düşünürlerin bu ilk kuşağı gibi, Frankfurt Okulu'nun üyeleri de felsefe ve toplumsal analizlerin birbiriyle birleştirilmesi sorunu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Jay'e göre bu yönüyle Frankfurt Okulu Almanya'daki Sol-Hegelciler ve Marx'ın öğretilerinden büyük oranda etkilenmiştir. Frankfurt düşünürleri de Hegel'in geliştirdiği diyalektik yöntemi kullanmışlar ve öncülleri olan Sol-Hegel'cilerin yapmak istediği gibi diyalektiği maddeci bir yöne kanalize etmeyi amaçlamışlardır.[119] İdealizm/Hegel ile materyalizm/Marx arasında konumlanan Frankfurt Okulu, Marxçı ve Hegelci kavrayışın ruhuna uygun olarak, Marxizm'in çağdaş tecrübe ve koşullarının ışığı altında canlandırılmasını önermiştir. Bu canlanış ya da yenileniş Hegel'e, ilk dönemin daha Hegelci Marx'ına ve felsefeye bir geri dönüşü içermektedir. Frankfurt Okulu'nun görüşlerinin merkezinde modernitenin ikircikli mirasının bilincinde olmaları olgusu yer almaktadır ve Okul kapitalizmi, modernitenin patolojisinin önemli bir emaresi olarak değerlendirmektedir. Ancak Frankfurt Okulu Marx'ın düşüncelerinin Ortodoks Marxizm'in tarihsel materyalizmine dönüşerek yozlaşmasını da, aynı patolojinin başka bir yansıması olarak görmektedir.[120] Frankfurt Okulu düşünürleri Marxçı toplumsal kuramdan bir geri çekilişle birlikte esasında felsefi ve yeni-Hegelci ideoloji eleştirisine doğru yönelmişlerdir. Kötümserlikleri dolayısıyla '*ümitsizlik içindeki radikaller*'[121] olarak adlandırılan Frankfurt Okulu düşünürleri, kültürel görünümlerini vurgulayan kapitalist bir toplum kuramından hareket etmişlerdir.[122] Bu anlamda Frankfurt Okulu düşünürleri, klasik Marxizm'deki ekonomik determinizmi -ekonomizm- ve kaba

---

[119] Jay, **a. g. e.,** ss. 70-71.

[120] West, **a. g. e.**, ss. 83-84.; Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, İstanbul, Say Yayınları, 2007, ss. 27-31.

[121] Frankfurt Okulu'nun en kötümseri olarak bilinen Adorno kültür analizinin yapısına hâkim karamsar/kötümser/kuşkucu tutumlarının nedenini şu şekilde açıklamaktadır: "*Kültür kavramının olumsuzlanması, kendini hazırlıyor. Bunun başlıca bileşenleri: özerklik, kendiliğindenlik, eleştiri gibi kavramların hükümsüzleştirilmesi. Özerklik: çünkü özne, bilinçli karar vermek yerine, önceden belirlenmiş olana boyun eğmek zorundadır ve bunu ister; çünkü geleneksel kültür kavramı uyarınca kendisi yasa koyması gereken tin, salt var olanın ezici talepleri karşısındaki güçsüzlüğünü her an deneyimler. Kendiliğindenlik ortadan kaybolur: çünkü bütünün planlanması bireysel heyecana önceldir, onu önceden belirle, bir görünüşe indirger ve özgür bir bütünü doğurması beklenen güçler oyununa artık hiç tahammülü yoktur. Son olarak eleştiri de yok olur, çünkü kültürel olanın modelini giderek daha çok belirleyen bu süreç içinde, eleştirel zihin, makinedeki kum kadar rahatsızlık vericidir.*" Theodor W. Adorno, "*Kültür ve Yönetim*", Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, Sunuş: J. M. Bernstein, Çev.: Nihat Ülner v. d., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, ss. 139-140.

[122] Peter Hamilton, "*Önsöz*", Tom Bottomore, **Frankfurt Okulu Eleştirel Kuram**, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1989, s. 6.

materyalizmi eleştirmişlerdir. Başka bir deyişle, Frankfurt Okulu düşünürleri, Marx'ın ekonomi politiğe yaptığı katkıyı önemsemekle birlikte, söz konusu görüş ve katkının günümüz toplumunu anlamak bakımından yetersiz kaldığını savunmuşlardır. Frankfurt Okulu'na göre altyapı ve üstyapı'nın artan kenetlenmesi, kültür endüstrisi olgusunun yayılması, otoriterliğin gelişmesi gibi konular ekonomi politiğin diğer ilgi alanlarıyla bütünleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Böylelikle siyaset sosyolojisi, kültürel eleştiri, psikanaliz ve diğer disiplinler, bu düşünce çerçevesinde kendisine yer bulmuştur. Mülkiyet ve kontrole ilişkin temel sorunun yanı sıra iş bölümü, bürokrasi, kültürel örüntüler ve aile yapısına ilişkin sorunları ortaya atan Frankfurt Okulu eleştirinin konusu olan alanı genişletmiş ve siyasal nosyonunun dönüşmesine yardımcı olmuştur. Frankfurt Okulu, tüm bu düşünceleri nedeniyle, ekonomik determinizmini eleştirmiş, Marxist teorideki kimi boşlukları sosyoloji ve psikolojiden ödünç aldığı bir takım öğelerle kapatmış ve kapitalist toplumda, işçi sınıfının mücadelesi yoluyla gerçekleşecek devrimsel bir değişim imkanını yadsıdığı için, revizyonist bir hareket olarak adlandırılmıştır.[123]

Frankfurt Okulu'nun Marxist bağlamı çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Örneğin Bottomore, Frankfurt Okulu'nun Marxizm ile kurduğu ilişki bağlamında yaklaşımının tarih-dışı olduğunu ileri sürmektedir. Bottomore'a göre, Frankfurt Okulu toplumsal çözümlemelerinde tarihsel ve karşılaştırmalı bir açıdan sistematik olarak incelenmemiş olaylardan etkilenmeye son derece eğilimlidir. Bu tavrın da, Frankfurt Okulu'nun 1930'lar ve 40'ların anti-semitizmi ve Nasyonal Sosyalizmiyle, 1950'lerin kültür endüstrisiyle ve 1960'larda Marcuse'nin tarihin yeni bir "devrimci öznesi"nin öğelerini oluşturduğunu savunduğu öğrenciler, etnik azınlıklar ve Üçüncü Dünyadaki farklı toplumsal hareketler düşüncesini benimseyişindeki ilgilerinin muhtevasında açığa çıkmaktadır. Bu yönüyle Bottomore'a göre Frankfurt Okulu Marx'ın tarih teorisini bir bütün olarak yeniden kurmaya çalışmamış aksine görmezden gelmiştir.[124] Kültür çalışmalarına ağırlık vermesi de bu yönüyle değerlendirilmelidir. Bottomore Frankfurt Okulu'nun tarih-dışı yaklaşımının yanı

[123] David Held, "*Frankfurt Okulu (Eleştirel Kuram)*", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, Çev.: Meral Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 248.; Cevizci, **a. g. e.**, s. 392.
[124] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** s. 85.

sıra ekonomik çözümlemenin de Frankfurt Okulu tarafından görmezden gelindiğini belirtmektedir. Bunların ötesinde Frankfurt Okulu'nu çok keskin bir biçimde Marxizm'den koparan sınıf kavramının tartışılma biçimindedir. Sınıf kavramı Marx'ın toplumsal teorisinde hayati bir önem taşımakta iken Frankfurt Okulu'nun öğretisi sınıfların tarihsel gelişimi veya sınıf yapısına yönelik çözümlemelerle desteklenmemiştir.[125] Bottomore bu eleştirileri ile birlikte Frankfurt Okulu'nun kendi özgün biçiminde, bir sosyoloji ya da Marxizm okulu olarak sonra erdiğini belirtmekte ve Marx'ın teorisinin merkezi ilgilerine çok yaklaşan bir yol izlediğini de belirtmektedir.[126] Bottomore'un Frankfurt Okulu'nun tarih-dışı bir yaklaşım belirlemesi ve sınıf kavramına ilişkin yapıyı değişimi uğratmış olması eleştirisinin yanında Radway de, Frankfurt Okulu düşünürlerinin, eleştirilerinde metin-merkezli olduğunu ifade etmiştir. Frankfurt Okulu ilk olarak, sanatsal metinlerin kendi içlerinde, kendiliklerinden anlamlı ve estetik olarak değerli olduklarını, daha sonra ise böylesi anlam ve değerleri, uygun biçimde donatılmış, hazır hale getirilmiş bütün okuyucuların kolaylıkla keşfedebileceklerini varsaymışlardır. Frankfurt Okulu temsilcileri, herhangi bir verili kitle kültürü biçiminin etkilerini, kendilerinin bu kültürde buldukları biçim ve anlamla eşit saymaya eğilimli olmuşlardır. Radway'e göre böyle düşünmelerinin nedeni ise, okuma sürecinin kendisinin de bir sorunsal olduğunu kavrayamamış olmalarıdır ve kendi okuma edimlerinin, herhangi bir kitle kültürü fenomeninin anlamını ortaya koyma işiyle aynı olduğunu varsaymalarıdır. Başka bir şekilde ise, Frankfurt Okulu en çok tekrarladığı şekliyle kitle kültürünün kitlelerin bilincine baskıcı ideolojiyi şırınga etmekten başka bir şey yapmadığını ifade etmişlerdir. Ancak kitle kültürünü kimlerin ve nasıl kullandıklarına, böylesi biçimleri nasıl anladıklarına/değerlendirdiklerine ilişkin yanıtları açık bırakmışlardır. Bu haliyle Radway'e göre kültürel eleştirinin rolü ussal bir karşı koyma şekli, en yalın haliyle *eleştiri* olmuştur.[127] Jameson'a göre ise, Frankfurt Okulu'nun konumunun yetersizliği, onun olumsuz ya da eleştirel çalışmaları değil, daha çok bu çalışmaların dayandığı olumlu değerdir. Frankfurt Okulu'un vurgulanması gereken

[125] **A. e.**, ss. 88-90.
[126] **A. e.**, s. 92.
[127] Janice Radway, "*İdeolojik Çakışmaların Tanımlanması: Kitle Kültürü, Analitik Yöntem ve Siyasal Pratik*", Der.: Süleyman İrvan, Mutlu Binark, **Kadın ve Popüler Kültür**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995, ss. 43-44.

olumlu değeri ise geleneksel modernist yüksek sanata gerçekten eleştirel ve yıkıcı, özerk bir estetik üretimin mekânı olarak kıymet biçmiş olmasıdır. Jameson burada Frankfurt Okulu'nun kitle kültürünün meta yapısına ilişkin çözümlemesini oldukça önemli bulmaktadır. Modernizmi bir çözüm olmaktansa tepkisel olarak, kültürel bunalımların bir belirtisi ve bir sonucu olarak tanımlayan Jameson'a göre hem modernizm hem de kitle kültürü toplumsal ve estetik durumlar içerisinde antitezsel biçimlerde çözülmektedir.[128] Bu aşamada Swingewood'dan gelen bir başka eleştiri dikkat çekicidir.

Swingewood'a göre, Frankfurt Okulu kitle toplumu yahut kültür endüstrisi tartışmasında, kültür kavramının üretim ile olan bağlantısını tamamen olmasa da genel ve yüzeysel bir anlamda kopartmıştır. Bu şekilde kültür, kendi kural ve kavramlarıyla açıklanabilen, insan eylemi/eylemsizliği ile meydana gelen, bağımsız ve özerk bir alan haline dönüştürülmüştür. Kültür ile sınıf oluşumu arasında olduğu gibi yapı ile ideoloji arasındaki ilişkiler de bulanıklaştırılmıştır. Swingewood, -Bottomore gibi- Frankfurt Okulu'nun kültürü soyut, idealist ve tarih-dışı kategorilerle çözümlediğini ileri sürmektedir.[129] Frankfurt Okulu'nun iddialarına karşı çok sayıda eleştiri yöneltilmiştir. Bu yönde bir diğer eleştiri de kitle kültürü kavramı etrafında oluşturulan kültür anlayışının, geleneksel ve seçkinci olan estetik değerlerin bir anlatımı olmasıdır. Bu yönüyle kültür endüstrisi, yaygınlaşmanın, halka ulaşmanın kültürü yozlaştırdığı ve yoksullaştırdığı sayıltısını ima etmektedir. Ne var ki, modern toplumlara ilişkin tartışmalar bu tezi sarsmaya başlamış ve kitlelerin kültür endüstrilerinin elinde -Frankfurt Okulu'nun ısrarla vurguladığı üzere- bu denli edilgin, bu denli çaresiz olup olmadığı tartışılır hale gelmiştir.[130] Bu eleştirilerle birlikte Frankfurt Okulu'nun ayırt edici özellikleri hem Batı'nın olguculuğuna, hem de Marxist bilimciliğe karşı çıkan bir tür yeni-Marxist ve Yeni Sol düşünceyi dile getirmesi, ayrıca hem Batı kapitalizmini, hem de Bolşevik

[128] Fredrick Jameson, "*Kitle Kültüründe Şeyleşme ve Ütopya*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 257-260.
[129] Alan Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Çev. Aykut Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 38.
[130] Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995, s. 217.

sosyalizmin yarattığı toplum biçimlerini eleştirmesidir.[131] Frankfurt Okulu bu eleştiri biçimini Marxist kavramların yörüngesini, kuramsal içeriğini felsefi yorumların ötesinde değişime uğratarak gerçekleştirmiştir. Örneğin bir araya gelmez görünen Marxizm'in argümanları ile psikanaliz, Frankfurt Okulu tarafından bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bundan ötürü Frankfurt Okulu'nun Marxizm ile giriştiği ilişki dolayısıyla tutarlı bir Marxist toplumsal kuram paradigması oluşturup oluşturmadığı tartışma konusu olmuştur.

Bottomore'a göre Frankfurt Okulu, olgun dönemiyle birlikte çalışma konularında temel olarak üç eğilim göstermiştir. İlk olarak Frankfurt Okulu üyeleri toplumbilimlerde pozitivizm ya da çok daha geniş olarak bilimciliğin epistemolojik ve metodolojik bir eleştirisine girişmişleridir.[132] Frankfurt Okulu'nun pozitivizm eleştirisi, yeni bir egemenlik biçimi olarak, XX. yüzyılın ileri endüstriyel toplumlarının niteliği olarak bilimsel ve teknolojik rasyonalitenin eleştirel bir biçimde ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.[133] İkinci olarak, teknokratik-bürokratik açıdan yeni bir egemenlik biçiminin yaratılmasında ana unsur olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik eleştirel tutum ve son olarak kültür endüstrisi ya da daha genel bir biçimde tahakkümün kültürel boyutlarıyla ilgilenmiştir.[134] Frankfurt Okulu'nun kötümser dünya görüşü, biçimsel bir anlamda modern Batı toplumunun bir çözümlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, özellikle Almanya'da baskın olan ve XIX. yüzyılın sonundan itibaren yalnızca bir bilim teorisi olarak pozitivizme muhalefet biçiminde değil aynı zamanda bilim ve teknolojiye karşı genel bir karşı duruşla, bunların toplumsal/kültürel sonuçları çerçevesinde oluşan daha geniş bir toplumsal düşüncenin arka planını ortaya çıkarmıştır.[135] Spurk da Frankfurt Okulu'nun çalışma konularına ilişkin yine üç evrenin ayırt edilebileceğini belirtmiştir. İlk olarak oluşum yılları ile 1930'lu yılların başında Frankfurt Okulu'nun çalışmalarında, felsefe ve iktisat ağırlıklı çalışmalar egemendir, sosyolojik bir yönelimin ilk adımları gözlemlenir ve disiplinlerarası materyalizm

[131] **A. e.**, s. 112.
[132] Bottomore, **Frankfurt Okulu,** s. 61.
[133] **A. e.**, s. 26.
[134] **A. e.**, s. 61.
[135] **A. e.**, s. 44.

oluşmaya başlar. İkinci olarak Almanya'da faşizm iktidarı ile gündeme gelen sürgün yılları, II. Dünya Savaşı ve ABD deneyimi ile 1920'li ve 1930'lu yılların çalışmalarının aşılması evresinden söz edilebilir. Bu gelişimin en belirleyici noktaları aklın sorgulanması ve bu teorinin sosyolojikleştirilmesidir. Burada eski teorilerin terk edilmesi değil, buna karşılık bu teoriler temelinde özellikle ABD sosyolojisiyle ilişkili bir eleştiri alma süreci içine girilmiştir. 1950'den itibaren ABD'den Frankfurt'a dönüş Frankfurt Okulu için üçüncü evrenin açıldığı yıllardır. Bu yıllarda temel soru akla dayalı düşünce ve eylemin mümkün olup olmadığıdır.[136] Frankfurt Okulu'nun teorik yönelimine ilişkin belirlemelerde dönemin tarihsel koşulları oldukça etkili olmuştur. Kapitalizmin bilimi olarak görülen pozitivizm eleştirisi ekseninde değerlere bağımlı bir eksende biçimlenen teori, Marxizm'in -determinist anlayışını görmezden gelerek- temel argümanlarının bu eksende kullanımı ile temelde felsefe, psikanaliz, kültür ve medya eleştirisi ekseninde gelişmiştir.

Modern Aklın Sorgulanması ve Kültür Endüstrisi/Kitle Toplumu Eleştirisi

Frankfurt Okulu kapsamlı bir modernlik eleştirisinden yola çıkmıştır. Eleştirel bir bağlamdan hareket eden Frankfurt Okulu ve onun üyeleri toplumsal dönüşümün belirgin bir şekilde kendisini hissettirdiği, kapitalizme ilişkin değişimlerin gün yüzüne çıktığı bir dönem içerisinde oluşmuştur. Bu bağlamda Frankfurt Okulu üyeleri kapitalist toplumun temel ilkesi olan araçsal akılcılığa karşı tavır almışlar ve kültür ve modernizmle ilgili problemler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Modern toplumda, bürokrasinin ve örgütlülüğün yayılması sonucu, araçsal aklın, eşdeyişle toplumsal yaşamın, araçları, önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda verimli olarak kullanmaya yönelik ilginin yayılması suretiyle daha çok rasyonelleştiğini dile getiren eleştirel teori savunucuları, ekonominin değil de, kültürün önemimi vurgulamış ve müzik, edebiyat ve estetik alanında önemli çalışmalar yapmışlardır.[137] Kültür, başından beri Frankfurt Okulu için her zaman çok önemli bir alan olmuştur. Ancak II. Dünya savaşı ve sonrasındaki yapıtlarında kültürel boyutun toplumsal eleştiride ön plana çıkması daha da belirginleşmiştir. Bunun temel nedeni ise, geç-

[136] Spurk, **a. g. e.**, ss. 13-14.
[137] Cevizci, **a. g. e.**, s. 392.

kapitalizm sürecinin kendisini özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte hissettirmesidir.[138] Frankfurt Okulu üyeleri çalışmalarında modern Batı toplumunun kapitalist oluşumu dolayısıyla bireyselliğin değerine çeşitli sonuçlarla bağlanmıştır. Kültür endüstrisi tahakkümü bireyin özgürleşmesinin önünde bir engeldir. Kültürün endüstrileşmesi ile birlikte bireyin bilinci parçalanmış, tek tipleşmiş ve tüketim kültürünün kölesi haline gelmiştir. Dolayısıyla Frankfurt Okulu ileri endüstriyel toplumlardaki tek tipleştirilmiş bireyin ve kitle toplumunun konumu ile ilgilenmişlerdir.

Frankfurt Okulu'nun kültür olgusu ile kurdukları ilgi temelde ve en önemli biçimiyle kendisini, oluşturdukları "kültür endüstrisi" kavramında gösterir. Kitle kültürü eleştirilerinin önemli bir bölümünü oluşturan; Horkheimer ve Adorno'nun birlikte yazdığı *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Horkheimer'in *Akıl Tutulması* ya da Adorno'nun yazdığı ve okulun ana metinlerinden olan çeşitli makaleleri Okul'un ABD'li yıllarının ürünüdür. Kültür endüstrisi anlayışına zemin oluşturan öğeler arasında da ABD deneyimi önemli yer tutarken, Adorno'nun müzik olgusuna olan özel ilgisi, Benjamin ve Löwenthal'ın çalışmaları ve Almanya'daki faşizm de oldukça etkilidir.[139] Swingewood'un da belirttiği gibi, Frankfurt Okulu düşünürleri yazılarını, liberal demokrasinin çöküşünün, Marx'ın öngördüğü tarzda değil de totaliter siyasetin -faşizmin- ve totaliter ekonominin -dev tekel ve karteller- iç içe girmesi sonucunda, 1930'larda yazmışlardır. Bu dönemde faşizm sivil toplumu yıkmış, tüm kurumlar siyasallaşmıştır. Dolayısıyla Frankfurt Okulu üyeleri 1930'lar boyunca faşizmin hızlı yükselişine ve Avrupa Komünizmi ve sosyalizminin çöküşüne tanık olmuşlardır.[140] ABD deneyimi boyunca Frankfurt Okulu düşünürleri Avrupa'ya göre daha ileri bir kapitalizmi yaşayan Amerikan toplumundaki gelişmeleri yakından izleme fırsatını elde etmişlerdir. Böylelikle faşizm analizleri ile birlikte başlayan ideoloji ve kültür alanında yoğunlaşma, ABD deneyimi etkisiyle devam etmiştir. Örneğin Adorno, rejimin ideoloji ve kültürün kullanımı yönünden kendini idame ettirmesinde, Almanya'daki Nazizm ve ABD'deki modern kapitalizm arasında

[138] Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, s. 87.
[139] Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 209.
[140] Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, ss. 32-33.

benzerlikler kurmuştur.[141] 1930'lardan 1940'lara kadar olan sürgün dönemleri boyunca Frankfurt Okulu'nun mensupları ABD'de kitle iletişiminin ve kültürün gelişmesine, tüketim toplumunun ortaya çıkışına tanık olmuşlar ve bu gelişmeleri ilk elden deneyimlemişlerdir. Bu deneyim bağlamında, kültür endüstrisi diye adlandırdıkları kurum ve pratikleri, kültürü, reklamı, kitle iletişimini ve yeni toplumsal deneyim biçimlerini kapitalist toplumun yeni biçimlerine rıza sağlamak amacıyla kullanan kapitalist modernitenin özsel bir parçası olarak görmeye başlamışlardır.[142] Bu dönem boyunca ABD'de toplumu yönlendirme ve manipüle etmede başat formlar/öğeler olarak gördükleri basın, radyo ve sinema üzerine yoğunlaşmışlar ve genel olarak da söz konusu kitle iletişim araçlarının egemen güçlerin sınıfsal çıkarlarına nasıl işlevde bulunduklarını analiz etmişlerdir.[143] Frankfurt Okulu üyeleri Alman faşizmi-Nazizm dönemi deneyimlerinden sonra ABD'de faşizme yönelik eğilimleri büyük bir hassasiyetle aramak ve görmek zorunda kalmışlardır. Jay'e göre, Frankfurt Okulu'nun ABD'deki gelişkin kapitalizmi ve kitle toplumunu oluşturan, yalnızca ABD'ye özgü ve Avrupa'daki çağdaşı toplumlardan kendisini farklı kılan tarihsel faktörleri gözden kaçırmamış olmaları doğaldır.[144] Burada Alman faşizmine özgü gelişme bir bütün olarak kapitalizme genelleştirilirken, Amerikan kültür endüstrisinin faşist devletle aynı işlevleri gördüğü iddiası kurulmuştur.[145]

İlk kez *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde yer alan "*Kültür Sanayii, Kitlelerin Aldatılması Olarak Aydınlanma*" adlı makalede işlenmiş olan kültür endüstrisi Frankfurt Okulu ile özdeşleşmiş bir kavramdır. Horkheimer ve Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin ilk karalamalarında "*kitle kültürü*" terimini kullanmışlar fakat daha sonra bunun yerine "*kültür endüstrisi*" terimini tercih etmişlerdir. Burada kültürün aşağıdan ya da kitlelerden yükselmediği, kültür endüstrileri tarafından yukarıdan yönetildiği iması vurgulanmak istenmektedir. Dolayısıyla temelde amaç kitle kültürü/popüler kültür üzerinden bir kültür eleştirisi

[141] Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, 1995, s. 119.
[142] Mutlu, **a. g. e.**, s. 231.
[143] Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, s. 222.
[144] Jay, **a. g. e.,** s. 429.
[145] Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, s. 33.

yapmak yerine, bu kültürlerin yukarıdan nasıl denetlendiği/yönetildiği üzerinden *kültür endüstrisini* eleştirmektir. Kültür endüstrisi kavramına ait '*endüstri*' terimi Adorno'nun deyişiyle, ilk anlamından yani doğrudan doğruya üretim sürecinden ziyade, kültürel mal'ın standardizasyonunu ve dağıtım tekniklerinin rasyonelleştirilmesini ifade etmektedir.[146] Kitle kültürü kavramı onlara göre anti-demokratiktir. Popüler kültür kavramı da ideolojik bir biçimde kullanılmaktadır.[147] Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi kavramı tercih edişleri iki farklı biçimde tartışılabilir. İlk olarak kavramda, kültür ve endüstri gibi bir birinden tamamen farklı iki alanı ifade eder görünen iki terim birlikte kullanılmaktadır. İkinci olarak, bu kavramın kitle kültürü yerine kullanılmasıdır. Oysa Frankfurt Okulu'nda kültür endüstrisi ile öne çıkarılmaya çalışılan nokta, kültür endüstrisi kavramında varolan kültürün oluşmasında kitlelerin sanılandan daha az katkısının olması ve kültürün bu süreçte bir ikna aracı oluşu gerçeğidir. Frankfurt Okulu'nun yaklaşımında kültür endüstrisi kavramı, bir kültür teorisi değil bir endüstri teorisi geliştirmek için kullanılmıştır. Kültür endüstrisi kavramı ile kültür eleştirisi yerine, geç-kapitalizm eleştirisi ve tümeli sorgulayan bir ideoloji eleştirisi yapılmıştır.[148] Örneğin Adorno'ya göre diyalektik materyalizmin birçok başka unsuru gibi, ideoloji de bir bilgi edinme aracı olmaktan çıkıp bilginin dizgini haline gelmiştir. İdeolojiler eleştirilmemekte aksine kullanımları denetlenmektedir. İdeolojinin nesnel içeriği ile ilgilenmek yerine amaca hizmet etmeleri yeterli görülmektedir. Dolayısıyla ideolojilerin işlevi giderek soyutlaşmaktadır. Artık önemli olan özgün ideolojik içeriklerden çok, her şeyi elinden alınmış bilincin boşluğunu dolduracak herhangi bir şeyin olması ve dikkati başka yöne çekmesidir. Burada kültür, nesnel tinin öznel biçimde imal edilmiş tezahürleri olarak en çok da özel yaşam alanı olarak ideolojik hale gelmiştir. Özel yaşamın bir yanılsamadan ibaret olan önemi ve özerkliği, onun toplumsal sürecin sadece bir eklentisi olarak sürüklenip gittiği gerçeğini gözlerden uzak tutmaktadır.[149]

---

[146] Theodor W. Adorno, "*Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*", **Cogito**, Sayı: 36, Yaz 2003, ss. 76-78.
[147] Jay, **a. g. e.,** s. 312.
[148] Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, 1995, ss. 85-86.
[149] Theodor W. Adorno, "*Kültür Eleştirisi ve Toplum*", Theodor W. Adorno, **Edebiyat Yazıları**, Çev.: Sabir Yücesoy, Orhan Koçak, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, ss. 173-174.

Frankfurt Okulu'na göre, kültür ürünleri ne sınıf çıkarlarının basit bir yansıması, ne de bütünden tamamen bağımsız bir alanın ürünleridir. Kitleleri manipüle etme çabasında olan kültür endüstrisinin ideolojisi, kontrol etmek istediği toplum gibi kendisiyle çelişmektedir ve panzehirini kendi içinde taşımaktadır.[150] Adorno kültür endüstrisi aracılığı ile kurulan eleştirel ilginin önemini/gerekliliğini şu şekilde açıklamaktadır. "*Yakın geçmişte kültür araştırmacıları ve sosyologlar arasında kültür endüstrisinin küçümsenmesine karşı uyarılarda bulunma ve tüketici bilincinin gelişimindeki büyük önemine işaret etme alışkanlığı peyda oldu. Gerçekten de, kültürel seçkinciliğe kaçmamak, bu kavramı ciddiye almak gerekiyor. Kültür endüstrisi, günümüzde egemen olan anlayışın bir uğrağı olarak büyük önem taşır.*"[151] Adorno devamında "*Kültür endüstrisinin kitlelerin ruhsal yapısındaki önemli rolü, hiç değilse kendini pragmatik gören bir bilim tarafından, onun nesnel meşruluğu ve özsel nitelikleri üzerine düşünülmesini gereksiz kılmaz. Tersine, tam da bu nedenle onlar üzerine düşünmek zorunludur. Kültür endüstrisini sorgulanmamış rolü ölçüsünde ciddiye almak, onu alabildiğine ciddiye almak ve tekelci karakterini göz ardı etme korkaklığına düşmemek demektir.*"[152] Dolayısıyla Frankfurt Okulu'nun II. Dünya Savaşı sonrası kültür eleştirisine odaklanma amacı eskinin geleneksel tahakkümcü burjuva bireyini yeniden canlandırmak değildir. Frankfurt Okulu'nun bu çalışmalarında söylenmek istenen geleneksel burjuva bireyinin yerini güdümlemenim altına alınmış kitle toplumunun kitleleştirilmiş insanına bırakmakta oluşunun bir özgürlük yitimi oluşudur.[153] Frankfurt Okulu kültür eleştirisi amacıyla oluşturduğu kültür endüstrisi çerçevesini ideolojik bir biçimde kullanmaktadır. Burada kültür endüstrisi gerçek bir kültür değil, kendiliğindenliği olmayan, şeyleşmiş bir kültür üretmektedir. Modern kitle toplumunda artık yüksek kültür-altkültür farklılığı da kalmamıştır. Bu farklılık ve ayrılık kitle kültürünün "stilize barbarlığı" içinde erimiş, yok olup gitmiştir.[154] XIX. yüzyıl burjuva liberalizminde kültür üretimi, özellikle Almanya'da devlet koruması altında olup özerktir ve yüksek kültür-eğlence/pop kültür arasında kesin bir ayırım bulunmaktadır. Yüksek kültür burjuva sınıfına diğeri

[150] Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, 1995, ss. 85-86.
[151] Adorno, "*Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*", s. 79.
[152] **A. e.**, s. 80.
[153] Jay, **a. g. e.,** s. 398.
[154] Jay, **a. g. e.,** s. 312.; Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, 1995, s. 89.

ise alt tabakaları nitelemektedir. Frankfurt Okulu eleştirisinde kapitalizmin bir ürünü olan kitle toplumunda ise yüksek kültür, eğlence kültürüne ya da pop kültürü yüksek kültüre karıştırılarak tüm kültür, kitlesel ve tecimsel hale getirilmiştir.[155] Teknoloji, bürokrasi, ideoloji, kültür endüstrisinin ürünleri bireyi sınırlandırarak pasif bir *kitle* yaratmıştır. Bu haliyle kitle toplumu standardize edilmiş, tek tipleştirilmiştir. Frankfurt Okulu kitle kültürü eleştirel kaynağını da burada bulmuştur. Herbert Marcuse ise bunu *tek boyutlu insan*[156] olarak adlandıracaktır. Frankfurt Okulu yüksek ve altkültür arasındaki geçmiş ayrımın aksine kültürü geniş bir yelpaze içinde, benzeşik, aynılaşmış ve kitleleşmiş kitle toplumu argümanı içerisinde değerlendirmiştir. Bu değerlendirme ile birlikte sınıf olgusuna yaklaşım da geçmiş tartışmaların aksine netliğini/bütünlüğünü yitirmiştir. Frankfurt Okulu'nun başlattığı bu tartışma biçimi kültürel çalışmalar tarafından devralınacak ve altkültürlere, tekil olana ve marj-dışı konulara yönelik olarak sürdürülecektir.

Frankfurt Okulu'nun kitle toplumu kuramı, modern kapitalist sistemde, proletaryanın örgütlü olmaktan ziyade atomize bir yapı göstermesi ve faşizm gibi irrasyonel ideolojiler tarafından kolayca etki altına alındığı tezi üzerine kuruludur. Frankfurt Okulu'na göre, Marx'ın bahsettiği kapitalizm verili koşullara denk düşmemektedir. Aksine piyasa yoğun bir devlet müdahalesi, teknoloji ve bilimin üretim tarzı ve idaredeki özerk ve somutlaştırıcı rolü, tüketime yönelmiş bir işçi sınıfının ortaya çıkışı Marxist sınıf mücadelesi anlayışını geçersiz kılmıştır. Uysal ve itaatkâr kitlelerden oluşan toplumlara yol açan süreçler hem Batı kapitalizminde hem de Sovyetler Birliği'nde gözlemlenmektedir.[157] Kapitalist üretim tarzının gelişimiyle birlikte, toplumsal eklemlenme sorunu devlete devredilmiş ve meşruiyet kavramı giderek sorunlu hale gelmiştir. Marx'ın devrimci sınıfı, artık kültür endüstrisi yani televizyon, radyo, gazete ve dergiler gibi kitle iletişim araçları tarafından yukarıdan eklemlenmektedir.[158] Frankfurt Okulu kitle kültürü ve kitle toplumunu oldukça rahat, yarı refah ve yarı organizasyon toplumu olarak nitelemektedir. Kitle toplumunda

[155] Erhan Atiker, **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998, s. 54.
[156] Herbert Marcuse, **Tek-Boyutlu İnsan İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1990.
[157] Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, s. 8.
[158] **A. e.,** ss. 117-118.

geleneksel bağlar örgütlenmeler yok denecek şekilde azalmış yahut tamamıyla erimiştir. Birey temel olarak tüketici haline gelmekte, kitle iletişim araçları tarafından üretilen fikirler de bu kitle kültürü ve toplumunu desteklemektedir.[159] Frankfurt Okulu geleneksel Marxistlerin aksine modern toplumun kültürel üst yapısına ilişkin sorunlar üzerinde iki konuya önem vermiş, tartışmalarını bunlar üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Jay'in ifadesiyle bunlar: Otoritenin yapısı ve gelişmesiyle, kitle kültürünün ortaya çıkması ve yayılıp toplumsal yaşamı istila etmesidir. Ancak bu tür analizlerin yetkin düzeyde yapılabilmesi için klasik Marxist modeldeki altyapı ile üstyapı arasındaki boşluğun giderilmesi gerekmektedir. Frankfurt Okulu bu boşluğu psikanaliz ile doldurmaya çalışmış ve Freud teorisinden yararlanmıştır.[160]

Frankfurt Okulu üyeleri kendi politik sempatilerini belli etmekte tereddüt etmemişlerdir. Her ne kadar Adorno, Horkheimer ve Marcuse'un özel hedefleri, kitle kültürünün bireysel biçimleri ve türleri olsa da, eleştirilerinin gerçek konusu saygınlığını yitirmiş kültürü etkin bir biçimde üreten ve üzüntülerinin kaynağı olan kapitalist ekonomi ve toplumdur.[161] Tekelci kapitalizm koşullarında bireyin görece bağımsızlığı sona ermiştir. Bireyin artık kendine ait düşünceleri yoktur. Kitle inanışının içeriği, ekonomi ve devletteki egemen bürokrasilerin dolaysız bir ürünüdür ve bu inanışın yandaşları gizliden gizliye sadece kendi atomlaşmış ve bu nedenle doğru olmayan çıkarlarını izlemektedirler. Ekonomik mekanizmanın katıksız işlevleri olarak eylemde bulunmaktadırlar. Horkheimer'a göre kültürel olanın ekonomik olana bağımlılığı kavramı bu yüzden değişmiştir. Tipik bireyin yok edilmesiyle bu kavramın eskisine göre daha kaba materyalist bir biçimde anlaşılması gerekmektedir. Bu aşamada toplumsal fenomenlerin açıklanışları daha basitleşmekte ve aynı zamanda daha da karmaşıklaşmaktadır. Horkheimer'de ekonomi ve kültür arasındaki ilişki henüz bağlamsaldır ve toplumsal koşulların doğrudan doğruya ekonomik gelişmelerden doğan anlatımını yalnızca kültürün tek tek dallarını değil

[159] Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, ss. 201-202.
[160] Jay, **a. g. e.,** s. 129.
[161] Radway, **a. g. e.**, s. 42.

onların ekonomiye bağımlılıklarının anlatımını da içermektedir.[162] Dolayısıyla Frankfurt Okulu tarafından eleştirilen konu, kitle kültürü sıfatıyla kitle kültürünün gelişmesi değil, temel konu, tekelci kapitalizmin himayesinde kitle kültürünce yüklenilen veya zorlanan baskının özgül biçimidir.[163] Kitle kültürüne ilişkin en köktenci eleştiriler Frankfurt Okulu'ndan gelmiştir. Gittikçe yaygınlaşan teknolojinin güçlendirdiği kapitalizm, kültürel yaşamı görülmemiş ölçüde denetleme konumuna ulaştırmıştır. Kitle kültürü biçimleri kitle iletişim araçları kanalıyla, kültürel yaşamı asgari ortak noktaya indirgeyerek tekbiçimli bir kitle kültürü yaratmıştır.[164] Bu açıdan Frankfurt Okulu'nun kitle toplumu kuramında iki tema hâkimdir. İlk olarak, yoğun ekonomik ve teknolojik gelişme karşısında geleneksel toplumsallaşama kurumları zayıflaması, ikinci olarak bireyin emek ve etkinliği sonucu ortaya çıkan nesnelerin insan kontrolünün dışında gözüken bağımsız, özerk güçlere dönüştüğü kültürün artan somutlaştırması söz konusudur. Böylece, kitle toplumunun parçalanmış insanı anlaşılmaz bir zorunluluk tarafından yönetilmektedir.[165] Frankfurt Okulu, kitle kültürünü, yalnızca burjuva toplumunun bir ürünü olduğu için değil, aynı zamanda ciddi ve düzeyli sanatın değersizleştirilmiş bir biçimi olduğu için de eleştirmiştir. Frankfurt Okulu'nun kitle kültürüne ilişkin eleştirileri, toplumsal örgütlenme biçimine dayanan ve onun içinde içerimlenen kültürel üretimin özel biçimleriyle paralel olarak gelişen bir dizi estetik ölçüt ve kurallar üzerine inşa edilmiştir.[166]

Swingewood, kitle toplumu kavramının tarihsel kökenini/dayanağını, -kitle kavramına dayalı olan modern sınıflı toplumun belirmesi için gerekli toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları hazırlayan- Batı Avrupa kapitalizminin XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki hızlı gelişimine bağlamaktadır. Kitle kültürü tartışmaları, hem burjuva sınıfının yükselmesine, hem de modern işçi sınıfı hareketinin ve sosyalist kuramın ortaya çıkmasına denk düşecek biçimde, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca

[162] Horkheimer, **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**, s. 393.
[163] Slater, **a. g. e.**, s. 233.
[164] Mutlu, **a. g. e.**, s. 217.
[165] Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, s. 32.
[166] Radway, **a. g. e.**, s. 42.

geliştirilmiş ve giderek sanayi proletaryasını ima etmek üzere kullanılmıştır.[167] XIX. yüzyıl kapitalizmi gibi kitle kültürü de dinamik, devrimci bir güç olup, eski sınıf, gelenek, beğeni engellerini yıkıp parçalamakta, tüm kültürel farklılığı yok etmekte; türdeşleşmiş bir kültür üretmekte, değerleri yok etmektedir.[168] Kapitalizmin aracı kitle kültürü, sınıflararası farkları, iktidar ve güç mücadelelerini kendi lehine gizlemekte ve sistemini meşrulaştırmaktadır. West bu sınıf olgusuna yaklaşımdaki yayılmayı "*Kültür endüstrileri…. Batılı kapitalist demokrasilerin işçi sınıfları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uzun ve hızlı ekonomik gelişmenin göreli olarak rahat koşulları altında, düzenle giderek daha çok bütünleştirilmiş ve uysallaştırılmış hale geldi. İşçi sınıfının politik eylemciliği, çoğunluk ya sosyal demokrasi ya da sendikacılık yoluna sokuldu.*"[169] şeklinde ifade etmiştir. Aynı şekilde Adorno da bu süreci kültür kavramının burjuvazinin ve Aydınlanma'nın yükselişiyle yaşadığı, yaşam süreçlerinden kurtuluşu sayesinde büyük ölçüde nötrleşmiş, mevcut olana karşı sivriliğinin törpülenmiş olmasına bağlamaktadır. Kültürün nötrleşme süreci, olası her türlü pratikten vazgeçmiş bir şeye dönüşmesi, kendini sürekli arındırmış olduğu mekanizmaya karşı koymadan ve tehlikesizce uyum sağlamasını olanaklı kılmaktadır. Bu durumda, kültürel olan bir yandan nötrleşirken bir yandan da yönetimle bağdaşabilirliğine ilişkin bir yapı kazanmaktadır. Adorno'ya göre, kültür kavramı pratikle olası ilişkisini yitirirken, kendisi de mekanizmanın bir momenti haline gelmektedir ve bu momentin meydan okuyan yararsız yanı, işe yaramaz olarak, başka türlü var olan olarak, hakikat dışı olarak, kültür endüstrisinin müşteriler için tasarlanmış mal'ı olarak hoş görülmektedir.[170] Dolayısıyla kültür endüstrisinde kültür, açıkça herhangi bir meta üretimi sektöründeki üretim kurallarına uyan bir sanayi haline gelmiştir. Bir bütün olarak kültürel üretim kapitalist ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kültür, artık bugünün kurtarılmış bir gelecek tasavvuru çerçevesinde kavranmasına dayanan bir kaynak değil bugünün ironik bir temsilidir.[171] Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisinde zıtlıkları birlikte kullanarak, kitle kültürünün ürünü olan ideolojik ve araçsal dil'i betimlemeye

[167] Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, ss. 17-18.
[168] Mutlu, **a. g. e.**, ss. 215-216.
[169] West, **a. g. e.**, s. 84.
[170] Adorno, "*Kültür ve Yönetim*", ss. 132-133.
[171] J. M. Bernstein, "*Sunuş*", Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, Sunuş: J. M. Bernstein, Çev.: Nihat Ülner v. d., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 19.

yönelmişlerdir. Kültür endüstrisi aracılığıyla eleştiri prematüre bir uzlaşmanın değil, daha güvenilir saydıkları olumsuzlamaya yönelik olmuştur.[172] Kültür eleştirisindeki yaklaşımlarında kötümser/karamsar tutumları dolayısıyla eleştirilen Frankfurt Okulu düşünürleri, kültür endüstrisini kapitalist üretim sürecinin ve hatta yeniden üretim sürecinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu yeniden üretim sürecinde tekniğin gittikçe gelişen olanakları kapitalizm lehine kullanılmaktadır ve tekniğin olanakları ile kültür endüstrisi ürünlerinde eskinin yeniden kullanım sürecine, kitlelerin tüketimine sunulması söz konusudur. Frankfurt Okulu'nun önemli isimlerinden Benjamin, "*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı*" adlı oldukça dikkat çeken makalesinde bu süreci sanat eserleri/yapıtları üzerinden işlemiştir. Benjamin'e göre mekanik yeniden üretim sanat yapıtının biricikliğini, şimdi ve burada'lığını, hakikiliğini ve öz olarak *aura*sını yeniden üretilmiş olanla birlikte, geleneğin alanından koparıp almaktadır. Yeniden üretilmiş olan sanat yapıtı, kopyalarıyla birlikte çoğalarak, onun bir defaya özgü varlığının yerine, onun kitlesel varlığını geçirmekte, tarihini ve otoritesini elinden almaktadır. Sanat yapıtının tekniğin olanaklarıyla yeniden üretimi sürecinde kitleselleşmesine getirdiği eleştirilerle birlikte Benjamin makalesinde dönemin tarihsel koşulları itibariyle temel olarak faşizmi de hedef alan bir sanat tartışmasına girişmiş ve makalesini şu şekilde bitirmiştir. "*Sanat olsun, isterse dünya batsın diyen faşizm, tekniğin değişime uğrattığı, duyusal algılamanın sanatsal düzlemde doyuma ulaştırılmasını ... savaştan bekler. Bu, herhalde tam anlamıyla sanat sanat içindir'in gerçekleşmesi olmaktadır. ... insanlık, şimdi kendi kendisi için bir sergi malzemesi olup çıkmıştır. Kendine yabancılaşması, ona kendi yıkımını birinci sınıf bir estetik haz kaynağı niteliğiyle yaşatacak boyutlara varmıştır. Faşizmin politikayı estetize etme çabalarının vardığı nokta, işte budur. Komünizm, buna sanatın politize edilmesiyle yanıt verir.*"[173]

Kültür endüstrisi bağlamında kültürü ele alan Frankfurt Okulu'nun önemli kuramcıları Adorno ve Horkheimer'a göre kültür paradoks bir metadır[174] ve her şeyi

[172] Jay, **a. g. e.,** s. 380.
[173] Walter Benjamin, "*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı*", Walter Benjamin, **Pasajlar**, Çev.: Ahmet Cemal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 79.
[174] Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar II**, Çev.: Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 56.

birbirine benzetmektedir.[175] Sanayi toplumunun gücü ile dünya kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilerek yönetilmektedir.[176] Kültür endüstrisi eleştirisinin temelinde Marx'ın meta fetişizmi analizi yatmaktadır. Kültür endüstrisinin ürettikleri metalaşan sanat eserleri değil, pazar için üretilmiş metalardır ve Adorno için kültür endüstrisinin en eleştirel özelliği aldatıcı olmasıdır.[177] Kültür endüstrisi insanın bağımlılaşması ve köleleşmesine neden olmakta ve aldatıcı bir memnuniyet duygusunu devreye sokarak yine aldatıcı bir refah havası yaratmaktadır.[178] Kültür endüstrisi içinde eğlence endüstrilerinin kapitalist bir işletme olarak yükselmesi kültürel unsurların standartlaşması ve rasyonalizasyonuna neden olmuştur. Kültür endüstrileri tarafından üretilen kültürel şeyler/mallar, kapitalist birikim ve kâr elde etme amaçlarına uygun olarak kitlelerin tüketimi için biçimlendirilip hazırlanmakta ve kitle kültürü ürünleri de sanatsal/içsel nitelikleri nedeniyle değil, üretim ve değişim mantığına göre üretilmektedir. Frankfurt Okulu'na göre, kültür endüstrisi bir yandan kültürü metalaştırmakta, bir yandan da metaları tüketicilere satılmaz sanat eserleri olarak sunmaktadır. Örneğin, Beethoven'in bir konseri radyoda dinlendiği zaman yahut Verdi'nin bir operası televizyonda görüldüğü zaman, para el değiştirmez. Ancak paranın el değiştirmemesi yalnızca bir yanılsamadır ve gerçekte karmaşık ve çeşitli alış verişler tüketimin dışında önceden yapılmıştır. Tüketici bir sanat eseri ile doğrudan karşı karşıya olduğunu sanmaktadır. Gerçekte ise tüketicinin arkasında tüketici dahi bir meta olarak görülmektedir.[179] Kültür endüstrisi tüketiciye ihtiyaçlarını kültür endüstrisi tarafından karşılanabilir şeklinde düşünmesini, ancak diğer taraftan bu ihtiyaçları, kendisini yalnızca tüketici olarak kültür endüstrisinin bir nesnesi olarak görecek şekilde düzenlemesini emretmektedir. Bununla birlikte kültür endüstrisi tüketiciyi yalnızca kandırmakla kalmamakta aynı zamanda her ne olursa olsun sunulan ile yetinmesi gerektiğini dayatmaktadır. [180]

[175] **A. e.,** s. 7.
[176] **A. e.,** ss. 14-15.
[177] Dellaloğlu, **Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum**, 1995, s. 87.
[178] Adorno, "*Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*", s. 83.
[179] Alemdar ve Erdoğan, **a. g. e.**, s. 202.
[180] Horkheimer, Adorno, **a. g. e.**, ss. 30-35.

An'lık-Gündelik Yaşam Kültürü ve Eğlence: Kitle İletişim Araçları ve(ya) Kültür

Gündelik yaşamın tek düzeliğinden kaçışı mümkün kılan kültür endüstrisi insanlara cennet diye yine anı günlük yaşamı sunmaktadır. Bu yönüyle kültür endüstrisi tüketiciyi daima aldatmaktadır. Tüketicilerin ihtiyaçlarını yönlendiren, disiplin altına alan kültür endüstrisi tüketici adına yeni ihtiyaçlar üretmektedir ve yüceltici değil baskı altına alıcıdır.[181] Tüketicilerin gereksinimlerine uygun ürünler ürettiğini savunmaktadır ancak temel amacı, üretimin tüketilmesi için tüketicide yanlış gereksemeler uyandırmaktır. Tüm kitle kültürü üretimi, ekonominin çıkarları doğrultusunda programlanmıştır ve dolayısıyla ekonomi, tüketicide yanlış gereksemeler yaratarak ve tüketime yönelik yaşam biçimleri oluşturarak kültürü araçsallaştırmaktadır.[182] Kültür endüstrisi, kasıtlı olarak tüketicileri kendisine uydurmakta, tüketicileri tepeden bütünleştirmektedir. Adorno'ya göre kültür endüstrisi bin yıllardır ayrı duran yüksek ve düşük kültür alanlarını her iki alanın da zararına olarak bir araya getirmeye zorlamaktadır. Böylece, kültür endüstrisi yöneltilmiş olduğu kitlelerin bilinçlerini yönlendiriyor olmasına rağmen, kitleler birincil değil ikincil role düşmekte ve makinenin tali parçaları olarak nesneleşmektedirler. Dolayısıyla kültür endüstrisi, kültürel ürünü -artık yalnızca diğer niteliklerinin yanında değil- bütünüyle bir mal'a dönüştürmüştür.[183] Adorno'ya göre ise kültürün anlamı nesneleştirmenin askıya alınmasıdır. Kültür piyasada, mübadele, iletişim ve müzakereler ağının içinde ama doğrudan bir var kalma mücadelesinden ayrı bir şey halinde ortaya çıkmış, kapitalizm çağında ticaretle yakın akraba haline gelmiştir Kültürel *değer*lerin -Adorno burada ticaret diliyle olan benzerliği bilhassa vurgulamaktadır- artırılması, kültürü piyasanın hizmetine sunmaktadır.[184]

Frankfurt Okulu düşünürleri kültür endüstrisi terimi aracılığı ile bu tür endüstrilerin kapitalizmin egemenliğini pekiştirip güçlendirmek için kullanıldığını

[181] **A. e.,** ss. 30-35.
[182] Atiker, **a. g. e.**, s. 52.
[183] Adorno, "*Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*", ss. 76-77.
[184] Adorno, "*Kültür Eleştirisi ve Toplum*", ss. 163-168.

savunmuşlardır. Buna göre kültür endüstrisinin öncelikli amacı, bireyin kapitalizmi benimsemesini kolaylaştırmaktır. Kültür endüstrisi, günlük yaşamın sorumluluğundan çok az bir çaba ile geçici bir kaçış sağlamakta, oyalanma ve zihinsel uzaklaşma yaratmaktadır. Kültür endüstrisinin sunduğu bu kaçış gerçek bir kaçış değil, dinlenmeye ve insanların azimlerini yeniden yaratmaya hizmet etmeye yöneliktir. Bu amaca ulaşmak için ise, bir takım standardizasyon teknikleri kullanarak, sıradan tepki mekanizmaları geliştirir ve sözde bir bireysellik için uygun yollar ortaya koyar.[185] Bu aşamada kültür endüstrisinde kültürel anlamda eski sürekli olarak yenilenir çünkü yeni olanın üretimi risklidir. Burada bir birine zıt kültürel unsurlar yan yana gelse de, çelişki ve farklılıkları oluşturan öğeler yok edildiği için gerilim ve yenilik yaratmazlar. Kitle toplumunun üyeleri ise, eskinin yeni biçimde üretilmesine direniş göstermeden boyun eğerler. Çünkü onlar için artık öncelikli olan, kültürde yaratıcılık değil, eğlencedir. Kültür endüstrisinin tüketiciye seslenen dilinde biçim ve içeriğin birbirinden ayrıştırılması, izleyiciyi deneyimlerinden koparmaktadır. Toplumsal veya kişisel deneyimlerden bağımsız olarak kelimeye -gösteren- belli amaçlı içerikler -propaganda- verilmekte böylelikle dil, güncel yaşam alanından yalıtılarak kültür endüstrisinin çıkarları doğrultusunda yönetilmektedir. Bu ise güç ilişkilerinin belli çıkarlar doğrultusunda gündelik kültüre işlenmesi anlamına gelmektedir. Kültür endüstrisi de bu tür bir araçsal söylem üretmektedir. Kelimelere ve işaretlere/simgelere verilen yapay içerikle kişi, belli yaşam biçimlerine yönlendirilerek denetlenebilmektedir.[186] Bu denetimle kültür endüstrisi giderek egemen bir konuma gelmektedir ve kapitalist sistemin çıkarlarına hizmet etmesi bakımından geleneksel toplumsallaşma araçlarının yerini almıştır. Bu aşamada kültür endüstrisinin yaygınlaşma, kitleselleşme, standardizasyonu sağlama, tek tipleştirme, bilinçsizleştirme yönündeki temel aracı ise *kitle iletişim araçları*dır.

Frankfurt Okulu kültür endüstrisi kuramını, basının, radyonun ve sinemanın baskın kültürel biçimler şeklinde göz önünde oluğu dönemde ABD'de geliştirilmiştir. Kültür endüstrisi Adorno ve Horkheimer'ın önemini öngörmüş oldukları televizyonun devreye girişinin ilk dalgasından hemen önce tartışmaya açılmıştır. Bu

[185] Cevizci, **a. g. e.**, s. 589.
[186] Atiker, **a. g. e.**, ss. 54-56.

dönemde yeni iletişim araçlarına duyulan ilgi büyümüş, bu araçların toplumsal etki ve işlevlerini incelemek üzere yeni bir disiplin ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD'de kitle iletişim araçlarına yönelik araştırmalar ise, temelde Columbia Üniversitesi'nde konumlanan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde Lazarsfeld ile arkadaşları tarafından '*Radyo Araştırmaları Projesi*'nde başlatılmıştır. Frankfurt Okulu üyeleri ABD yılları boyunca, Roosevelt'in radyoyu siyasal ikna amacıyla başarıyla kullanışını, 110 milyon Amerikalının her hafta film seyretmek için para ödediği bir dönem boyunca sinemanın giderek artan popülerliğini, dergilerin, çizgi romanların, ucuz romanların ve kitlesel olarak üretilen diğer kültür ürünlerinin yaygın popülerliğini deneyimlemişlerdir.[187] Adorno'nun popüler müzik analizleri, Löwenthal'ın popüler edebiyat ve dergi çalışmaları, Horkheimer ve Adorno'nun kültür endüstrisi çalışmalarında geliştirilen kitle kültürü perspektifi ve eleştirileri Frankfurt Okulu'nun yaklaşımını dikkat çekici kılmıştır. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi teorileri/eleştirileri ile kitle iletişim kültürü ve iletişime sistematik analiz ve eleştiri getirilmesine kapı aralamıştır. Bu tartışma ekseninde kitle kültürü ve iletişim, modern toplumlardaki boş zaman aktivitelerinin merkezinde yer almaktadır, sosyalleştirme sürecinin önemli aktörleridir ve politik gerçekliğin taşıyıcılarıdır.[188] Frankfurt Okulu üyelerinin ABD'ye göç etmesi, daha tipik ABD araştırması olan ampirik bir yaklaşımla, eleştirel bir Avrupa geleneğinin çapraz gelişimiyle sonuçlanmıştır. Frankfurt Okulu düşünürleri bu dönemde özgül ölçülebilir etkilerden çok, medya içeriğinde yansıyan değerler ve ideolojik imgelerle ilgilenmişlerdir. Bu imge ve değerlerin özellikle bilginin, edebiyatın ve diğer kültür unsurlarının, -ABD'de malların satılması için geliştirilmiş olan teknikler aracılığıyla popülerleştirilmesini hedefleyen pazarlama stratejilerinin- değiştirmiş olduğu biçimler üzerinde durmuşlardır. Eleştirel bakış açısına göre, iletişim araştırmaları, mesajın açık içeriğinde dolaysız olarak izlenebilen özel etkiler yerine, medya

[187] Douglas Kellner, "*Kültür Endüstrileri*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 234-236.
[188] Douglas Kellner, "*İletişim ve Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*", Çev.: Hediyetullah Aydeniz, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerha.html, 12 Aralık 2008.

içeriğindeki üstü örtük temaları ve altta yatan yapının daha incelikli/uzun dönemli uzantılarını ele almalıdır.[189]

Frankfurt Okulu eleştirel iletişim çalışmalarını bu anlamda resmen başlatmıştır. Bu başlangıç medya ekonomi-politiği, metinlerin kültürel analizi, kitle kültürü ve iletişiminin ideolojik, kültürel ve toplumsal yansımalarının izleyici alılmaması üzerindeki sonuçlarına yönelik çalışmalara yönlenmiştir. Frankfurt Okulu analizlerini eleştirel toplumsal teori çerçevesinden gerçekleştirmiş ve böylece kapitalist toplum çalışmaları bağlamında iletişim ve kültür çalışmalarını birleştirmişlerdir. Kültür ve iletişimin karşılıklı bağımlılığını incelemiş, düzende oynadıkları rolleri ve işlevleri ve üretildikleri yolları analiz etmişlerdir. Frankfurt Okulu, kültür endüstrilerinin ürünlerinin diğer seri üretim ürünleriyle aynı özellikleri gösterdiğini varsayarak kitle kültürü ürünlerini endüstriyel üretim bağlamında analiz etmişlerdir. Bu açıdan kültürel ürünler ticarileşme, standardizasyon ve kitleselleşme süreçlerinden geçmekte ve bununla beraber kapitalist toplumun ideolojik açıdan meşrulaştırılması ve bireylerin/tüketicilerin kitle kültürüne ve topluma üstten entegre edilmesi işlevini görmüştür.[190] Eleştirel çalışmalarda toplumsal bütünleşme açık ve net bir biçimde toplumsal denetim olarak yeniden tanımlanmıştır. Eleştirel çalışmaların kurduğu iletişim bağlamı ise toplumsal ilişkilerin, iletişim ilişkilerinin, erk ilişkilerinin karmaşık bir toplumsal örüntü şeklinde tahakküm biçimini de aldığı varsayımına dayalıdır.[191] Frankfurt Okulu'na göre kültür endüstrisi ürünleri, kitle iletişim araçlarıyla üretilen ve yayılan, sadece kitlesel pazar için imal edilen standardize olmuş kültürel ürünlerdir ve bunların kullanımlarında ve tüketimlerinde de kitlesel yani standardize bir davranış kalıpları söz konusudur.[192] Dolayısıyla Frankfurt Okulu'nun yaklaşımında kitle iletişim araçları egemen ideolojinin izleyicilere yayılması amacına hizmet etmektedirler. Bu açıdan hem kültürel çalışmalar ve hem de Frankfurt Okulu iletişim araçlarını kültürel ve ideolojik araçlar olarak görmektedirler. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi eleştirisi temelinde geliştirdiği

[189] Kurt Lang, "*İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 38.
[190] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".
[191] Mutlu, **a. g. e.**, s. 110.
[192] **A. e.**, s. 215.

tezin günümüze kadar gelen bir süreçte iletişim tartışmalarının başlangıcını oluşturduğu ve temel tartışma biçimini şekillendirmiş olduğu söylenebilir. İletişim araçlarını egemen ideoloji tarafından kitleleri yönlendirme/manipüle etme aracı olarak gören Frankfurt Okulu, iletişim araçlarının ideolojik/kültürel sonuçlarını kültür endüstrisi bağlamında tartışmaya açmışlardır. Frankfurt Okulu'na göre kültür endüstrisi ürünleri manipülatif ve ideolojiktir. Bu yönüyle kültür endüstrisi terimi XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında kültürel biçimlerin/unsurların emtialaştırılmaları anlamında kullanılmıştır. Frankfurt Okulu'nun başlattığı bu tartışma kitle toplumu, kitle kültürü, halk/folk/popüler kültür daha da ileride alt/üst/çok kültür şeklinde çeşitlenmiştir.

XX. yüzyıl kültür tartışmaları Frankfurt Okulu'nun geliştirdiği kültür endüstrisi kuramı ile eksen değiştirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürü konuyu temel yönleriyle belirlemiştir. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kurumsallaşması ve belli bir kültür tartışmasına girişmesi ise, Frankfurt Okulu'nun başlattığı geleneğe dayanmaktadır. İki okul arasında bu doğrultuda temel teorik yönelimler açısından belli benzerlikler/farklılıklar kurulabilir. Öncelikle hem Frankfurt Okulu hem de Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmaları, teorik ve tarihsel gelişmeler karşısında sürekli olarak değişime uğramıştır. Frankfurt Okulu gibi, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi de çalışmalarında kullandıkları üst-teori ve pratikleri açısından disiplinlerarası bir geçişkenlik sergilemişlerdir. Bu durum, mevcut akademik sınırları, toplumsal teori, kültürel analiz ve eleştiri iki oluşum bünyesinde ortadan kaldırmıştır.[193] Bu oluşumlar ekonomi-politik, sosyal teori, kültür analizi, felsefi spekülasyonu, siyasi eleştiriyi birleştirerek kültür tartışmalarını disipliner sınırların ötesinde disiplinlerarası bir alana taşımışlardır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda disipliner sabitlikten uzak duruşları ile farklı disiplinlerden ilham alarak kültür eleştirisinin teorisini yapmışlardır.[194] Frankfurt Okulu disiplinlerarası/ötesi bir projenin sentezini içermektedir ve kültürel çalışmaların emel argümanı disiplinlerarasılıktır.

[193] Douglas Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*", Çev: Ünsal Çığ, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerunsal.html, 12 Aralık 2008.
[194] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".

Disiplinlerarası bir yaklaşım belirlemiş olan her iki oluşum, ampirik araştırma, teori, eleştiri ve pratiği harmanlamış bir tartışma sentezini içermektedir ve disipliner sınırların dışında yer almıştır. Bir diğer açıdan her iki oluşum da geleneksel yüksek-alçak kültür ayrımlarını reddetmiştir. Erken dönem kültürel çalışmalar politik kültürel araştırma trendlerini, muhalif altkültürlere -ana akım kültürüne alternatiflere- daha fazla önem vererek izlemiştir. Yine kültürel çalışmalar, Frankfurt Okulu'nun ekonomi politiğe, manipülasyona, kültür hâkimiyetinin yeniden üretimine olan ilgisini, modernizm tehlikeli ve yıkıcı alanlara uzanan özgürlükçü potansiyele sahip kültür ürünlerinin gözden geçirilmesiyle harmanlamıştır.[195]

Kültürel çalışmalar Frankfurt Okulu'nun yaklaşımına benzer şekilde, kültür siyasetinin değerini belirleyen kültür yaklaşımlarına imkân tanımış, ancak ırk/sınıf/cinsiyetle ilgili çalışmaları kültür çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir ve farklı siyasi etkileri olan farklı kültür biçimleri arasında ayrım yapmamıştır. Her iki oluşum da, radyo televizyon, film ve diğer medyanın nasıl dönüştürüleceği ve toplumsal bir aydınlanma için nasıl kullanılabileceğini tartışılmamıştır. Frankfurt Okulu medya teknolojilerine şüphe ile yaklaşmış ve hepsini de tamamıyla kapitalist kurumların kontrolünde görmüştür. Bu, esasında kültür endüstrisinin klasik teorileri şekillendirilirken odaklandıkları konu olmuştur. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi de, Frankfurt Okulu gibi temel olarak politik kaygılarla yola çıkmıştır. Ancak her iki oluşum da somut politik pratikler ve siyaset stratejileri önerme alanında zayıf kalmışlardır. Kültürel çalışmalar asıl vurgusunu kültür üzerine yapmış ve politik ekonomi, kurumlar ve pratikleri geri plana atmıştır. Frankfurt Okulu teorisini, analiz objelerini her zaman modern kapitalizmin gelişim şablonu içine yerleştirmiş, kültürü, bir meta, ideoloji ve hâkim yöneten sınıfın bir enstrümanı olarak incelemiştir. Frankfurt Okulu kültür endüstrisinin "*herkes için bir şey var ve kimse kaçamaz*"ı nasıl üretiyor olduğu ve farklılığın ve çoğulluğun bireyleri var olan toplum içinde kaynaştırmak için nasıl kullanıldığı üzerine durmuştur. Frankfurt Okulu çalışmalarına çoğunlukla kapitalizm ve ekonomi-politiğe jest yapmıştır -analiz

[195] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".; Douglas Kellner, "*Cultural Studies and Philosophy: An Intervention*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, p. 149.

objesinin önemli bileşenleri gibi- ancak nadiren ekonomi-politiği derinlemesine sorgulamış veya somut analizlerle birleştirmiştir.[196] İki oluşum yorumda ayrılmış olsalar da ortak noktaları, kültür endüstrisinin işleyişi ve bu işleyişin ortaya çıkardığı olumlu veya olumsuz etkiler, özellikler olmuştur. Yorum farkları olmuş olsa bile temelde bu yönelim değişmemiştir. Bu anlamda kültürel çalışmalar kitle/popüler kültürün hem tanıtımı hem de eleştirisi veya özgürleştirimi, özgürleştiriciliği olarak da görünmektedir. Bu görünüm değişebilmekle birlikte temeli değişmemektedir.

II. Dünya savaşından sonra kültür kavramı etrafında belli bir tartışma yürütülmüştür. Bu tartışmanın kendine özgü belli özellikleri mevcuttur. Almanya'da oluşan Frankfurt Okulu XX. yüzyıldan itibaren -dönemin tarihsel koşullarına oldukça bağımlı- politik/siyasi kaygılarla yola çıkmış ve belli bir otoriterlik eleştirisi ile gündeme gelmiştir. Bu aşamada kültür tartışmalarında ulusal geleneklerin payı önemli dönüşümlere neden olmuştur. Örneğin ABD'de toplumsal antropoloji alanında Margaret Mead, Clifford Geertz'den Chicago Okulu'na kadar uzanan erken dönem çalışmaların katkısı ardından popüler kültür ve kitle kültürünün üretimi arasındaki geçişleri kitle iletişim araçları bağlamında ele alan çalışmalar büyük ilgi görmüştür. Fransa kendi aydınlar kültürü ile bunu kuramsallaştıran çalışmalarını evrensel değerde bir katkıya dönüştürmeye çalışmıştır. Almanya'nın katkısı, XIX. yüzyılda Humboldt/Herder ve XX. yüzyılda Frankfurt Okulu ile geniş bir yayılma göstermiştir. Kültür tartışmalarına ulusal geleneklerin uyandırdığı ilgi bu şekliyle çok çeşitlidir. Ancak İngiltere'nin katkısı kültürel çalışmalar başlığı altında kabul gören yeni bir geleneğin uluslar arası çapta yaygınlaşması yönündedir. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi XIX. yüzyıl İngilteresinde toplumsal gruplar, toplumun yeniden örgütlenmesi üzerine yapılan tartışmalar II. Dünya Savaşı sonrası özgün bir tartışmanın girişimin başlatılmasına yol açmıştır. Bu anlamda kültür kuramına ulusal geleneklerin katkısında İngiltere'nin katkısı kültürel çalışmalar ile olmuştur. 1960'larda akademi ile Britanya solunun örgütsel ağı arasında marjinal bir araştırma alanı olarak gündeme gelen kültürel çalışmalar, 1980'lerden sonra hızlı bir yayılma göstermiştir. Yapılan çalışmalar tür'e, etnik kökene, tüm tüketim pratiklerine bağlı

[196] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".

kültürel bileşenleri kademeli olarak kapsayan bir şekle gelmiştir. Bu haliyle kültürel çalışmalar günümüzde "*Gezegenimiz çapında bir yayılma gösterir.*"[197] Almanya'da Frankfurt Okulu ile başlayan kültür endüstrisi tartışması, kültür kavramının bağlamını ve eksenini değişime uğratmıştır. Bu tartışma biçimini Frankfurt Okulu'ndan devralan Britanya kültürel çalışmalar geleneği kültür kavramının günümüze kadar uzanan değişiminin taşıyıcısı olmuştur. XX. yüzyıla kadar kültür kavramının bağlamı temel bir evrensel/ulusal paradigmayı içermiş, buna dikkat edilmiştir. Ne var ki Frankfurt Okulu ve kültürel çalışmalar eş zamanlı olarak modernliğe ilişkin eleştirilerin de gündeme gelmesiyle, evrensellik ve ulusallık kavramlarını kültürel bağlamın bütünlüğü aleyhine tartışmaya açmıştır. Evrenselliğin, ulusallığın veya uygarlığın, kültürün tartışılır hale gelmesiyle birlikte geçmişte dışarıda bırakılan marj-dışı konular yeni/temel tartışma alanları olarak gündeme gelmiş ve bu konular kültürün konusu edilmiştir. Kültüre ilişkin geçmiş bütüncül yaklaşımlar/tartışmalar baskıcı/otoriter görülmekte ve marj-dışı konular olumlanmaktadır. Kültürel çalışmalarla birlikte artık bütün değil parça/tekil olan kendisini merkeze çekmiştir. Kültürel bağlamın günümüze dek uzanan eksen kaymasının biçimini, 1960'larda gündeme gelen kültürel çalışmalar geleneği belirlemiştir.

[197] Armand Mattelart, Erik Neveu, **Kültürel İncelemelere Giriş**, Çev.: Hüsnü Dilli, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, ss. 1-3.

C - Kültürel Çalışmaların Kendini Tanımlama Çabası ve Temel Kaynakları

Kültür kavramını tanımlama biçimleri yahut kültür kavramına yönelik açıklamada bulunma girişimleri, felsefi, disipliner, kuramsal bağlamlar içerisinde, XIX. yüzyıldan bu yana çok çeşitli şekillerde, farklı boyutları ve farklı bakış açıları ile birlikte ortaya konulmuştur. Kültür kavramının gelişimi, serüveni, tarihi seyri dönemin koşullarına, kuramsal yönelimlerine, paradigmal değişimlerine bağlı olarak değişim göstermiştir. Bu serüven belirli parametrelere bağlı kırılma noktalarını da kendi içinde taşımıştır. Bu anlamda günümüze ulaştığı biçimiyle kültür kavramı, oldukça yoğun bir tarihsel serüveni miras almıştır. Kültür kavramını tanımlama çabaları; kültür-uygarlık ayrımı, maddeci-idealist kültür anlayışı, kültür endüstrisi, kitle kültürü, popüler kültür tartışmaları, bütün bir yaşam anlayışına dayalı kültür kavrayışı, alt-üst kültür ve diğer pek çok kuramsal, felsefi, disipliner yaklaşım farklılıkları ile birlikte gelişmiştir. Bu seyir kültür kavramı serüveninin yoğunluğunu da arttırmaktadır. Ancak belirtilen temel tartışma biçimleri kültür kavramının serüveninde ortaya konulabilecek temel kırılma noktalarıdır. Bu kırılma noktaları genel hatları ile belli bir yönelim çizgisini işaret etmektedir. Kültür kavramının serüveni esasında kültürel çalışmalar alanının serüvenidir. XIX. yüzyıla dayanan bu serüven, XX. yüzyılda Frankfurt Okulu'nun başlattığı tartışma geleneği ile temel görünümünü kazanmıştır. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi merkezli analizleri, kültür tartışmaları serüveninde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu kırılmada dönemin tarihsel koşulları, kuramsal yönelimleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler, Batı üstünlüğüne duyulan inancın sarsılması, bu inancın tartışılmaya başlanması, modernitenin sorgulanır hale gelmesi, faşizm, sosyalizm, kapitalizm gibi temel olguların tartışmaya/eleştiriye açılması etkili olmuştur. Frankfurt Okulu ile başlayan tartışma/eleştiri geleneği, erken dönem kültürel çalışmalarla birlikte belli bir politik kaygı zeminine sahiptir. Başta kültür endüstrisi/kitle toplumu eleştirileri tartışmaları olmak üzere kültür ile ilgili tartışmalar da bu çerçevede bir biçim kazanmıştır.

XX. yüzyıl kültür tartışmaları belli bir otoriterlik eleştirisi ile gündeme gelmiştir. Bu dönemde dünya görüşü ve toplum örgütlemesi düzeyinde belli değişimler söz konusudur ve bu değişimlere uygun olarak temel paradigma da değişmiştir. XX. yüzyıl kültür tartışmaları dönemin koşullarına bağlı olarak değişmiş ve dönüşmüştür. Eleştiri, bilimsel anlamda disipliner sınırların ötesine geçmiş ve bu gelişmeler temel olarak kötümserlik/karamsarlık, çatışma üzerinden *akıl dışılık* olarak açıklanmıştır. Kitle endüstrisi, kitle iletişimi tartışmaları bu nedenle egemenlik ve denetim eleştirisine dayalı olarak kitlelerin edilgenliği/pasifliği etrafında tartışılmıştır. Kitle endüstrisi/toplumu eleştirisi tahakküm-eklemlenme-direniş süreçleri içinde etkileyen-etkilenen taraflar üzerinden ele alınmıştır. Temel odak noktası ise tahakküm süreçlerine etkileyen tarafa odaklıdır. Kitle iletişim araçlarının belli imkânlar taşıdığı görüşlerinin yanı sıra, bu edilgenliğin tartışmada/eleştiride başat hale gelmesi nedeniyle etkilenen tarafın özelliklerine ilişkin konular merkeze yerleşmiştir. XIX. yüzyılda etkin/etkili durumda olan kitleler giderek edilginleşmiş, yeni bir çıkış bulamamıştır. Karamsarlık-akıldışılık-şüphecilik genel görünümü de bu nedenle ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Batı toplumbilimlerinde yaşanan yapısalcılık-postyapısalcılık dönüşümü ve klasik Marxizm'e yöneltilen eleştirilerle birlikte -faşizme, kapitalizme yönelik eleştirilere rağmen- Marxizm'in kuramsal bunalımı, Frankfurt Okulu'nun ardından kültürel çalışmaların paradigmal tutumunu belirlemesine kapı aralamıştır. Bu tutum girerek teorinin/kuramın reddine kadar varan görüşlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle İngiltere/ABD kaynaklı yeni açıklamalar ön plana çıkmıştır. İngiliz kültürel çalışmalar geleneği de bu çerçeve içinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmaların temelde altkültürler bağlamında gündeme gelmesi de egemen kültürün artık tartışma konusu olmaktan çıkmasıyla ilgilidir. Batı'da altkültürler öne çıkarken üst/egemen kültür tartışma bağlamından uzak tutulmuştur. Bunun Batı-dışı ülkelerdeki yansıması ise tam tersine bir yol izlediği söylenebilir. Altkültürlerin Batı-dışı ülkelerde gündeme gelmesi özellikle ulusal kültürün veya ulus-devletin tartışılması biçimindedir. Ancak başlangıçta bu eğilim henüz belirginleşmemiştir. Temel paradigmanın ortaya çıkışı II. Dünya Savaşı sonrasındadır. Bunu izleyen ikinci değişim paradigması ise 1980 sonrasında gerçekleşecektir. Nitekim kültürel çalışmalar savaş sonrası İngilteresindeki gençlik tepkilerini, toplumsal hareketleri altkültürler bağlamında

anlamaya yönelik olarak gündeme gelmiştir. XX. yüzyıl kültür tartışmaları II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan önemli gelişmeler, toplumbilimlerinin temel parametrelerinde görülen farklılıklar ile birlikte başlamıştır. Bu tartışmanın en görünür yüzü Frankfurt Okulu olmuştur. İlgi çekici olan 1960 sonrası Frankfurt Okulu etkisini yitirirken veya Avrupa solu dönüşüme uğrarken bu tarihten itibaren kültürel çalışmalar alanında kurumsal düzeyde sözcülük İngiltere'ye geçmiştir. Bu dönemde kültür tartışmaları öncülüğü Kıta Avrupasından uzaklaşmış ve Anglosakson bir yapı kazanmıştır. Alman kökenli Frankfurt Okulu, ABD ile Avrupa toplum düşüncesi arasında temel bir ikiliğe düşmüştür. Ancak Britanya kültürel çalışmalarında böyle bir ikilik bocalama söz konusu değildir. Bu açıdan kültürel çalışmaların özerk bir alan, yeni bir disiplin iddiası ile ortaya çıkışında Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin -*Birmingham, Centre for Contemporary Cultural Studies, -CCCS*- önemi ve katkısından söz edilmek durumunda kalınmıştır. Bu düşüncenin biçimi Anglosakson düşüncesine uygun bir şekilde gelişmiştir. Frankfurt Okulu'nun başlattığı Kıta Avrupası kültür tartışması geleneğini, kültürel çalışmalar yaklaşımı devralmış ve günümüze dek çeşitli şekilleri ile ulaşmasında aracı olmuştur. Kültürel çalışmalar yaklaşımının kurumsallaşma serüveni ise konunun ele alınması bakımından oldukça önemlidir. Gerek kurumsallaşma düzeyinde gerekse teorik kökenleri bakımından kültürel çalışmaların serüvenini tespit etmek bir yönüyle de Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Merkez'in bünyesinde meydana getirilen çalışmaları kültürel çalışmaların kurucu metinleri olarak adlandırmak uygun olacaktır. Günümüz kültürel çalışmalarında ise bir yayın enflasyonundan söz edilebilir. Kültürel çalışmalar konusunun üzerine düşünmek/tartışmak adına yapılacak bir girişimde bu yayın enflasyonunun üstesinden gelmek kolay görünmemektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların kökenleri, teorik yönelimlerinin serüveni bu kurucu metinler üzerinden izlenebilir.

Günümüzde kültürel çalışmalar yaklaşımı gerek kurumsallaşma düzeyinde gerekse toplumbilimlerinin tartışma konularında merkezi bir konuma ulaşmış olması bakımından oldukça yaygınlık gösteren bir yapıya sahiptir. Kültürel çalışmaların kurumsal ve teorik düzeyde yaygınlaşması dağınıklığını/parçalı duruşunu da

beraberinde getirmiştir. Dağınık, parçalı yapısı dolayısıyla kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüvenini, özellikle teorik yönelimini tespit etmek güç görünmektedir. Kültürel çalışmaların dağınık parçalı hale gelmesinin temel nedeni ise esas etkileyen yapının tartışma dışı kalması etkilenen çeşitli grupların -altkültür, marjinallikler- tartışma konusu edilmiştir. Bu anlamda kültürel çalışmaların tarihi serüveni tartışmalı bir yapı ortaya koymaktadır. Bu serüvenin tartışmalı olması ise geçmişte kültür tanımının yapılamayacak olması yönündeki tartışma gündeminin veri/temel olarak kabul edilmesidir. Kültür kavramına ilişkin olarak miras alınan çeşitlilikle birlikte çeşitli toplumsal kesimler, davranış kalıpları, marjinallikler temelinde kültürel yapı parçalanmış bir şekilde tartışmaya açılacaktır. Bu parçalı yapıyı bütünleştiren ise yine kitle kültürü veya kitle iletişimi, kültür endüstrisi olacaktır. Bu nedenle meselenin iletişim boyutunun temelinde tartışılması rastlantı değildir. Kurumsal olarak kültürel çalışmaların tarihini günümüzde temel bir başarı öyküsüne dönüştüren temel etken ise bu kurumsallaşma sürecinde yatan ve kültürel çalışmaların tarihine belli bir yoğunluk alanı sağlayan görüş ayrılıklarıdır.[198] Bu açıdan kültürel çalışmalar günümüzde Avrupa, ABD, Avustralya gibi kıtalarda gerek akademi içinde pek çok düzeyde[199] -lisans, yüksek lisans, doktora, araştırma enstitüleri-, gerekse akademi dışında -dernekler, araştırma merkezleri- ve gerekse düzenli olarak yapılan konferans, seminer ve sempozyumlarla uluslar arası düzeye ulaşmıştır. Bu kurumsallaşma düzeyinin temelleri üzerine belli tespitlerde bulunmak mümkündür. 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında özellikle İngiliz edebiyat eleştirmenleri Richard Hoggart ve Raymond Williams'ın çalışmaları kültür tartışmalarının yeni bir eksene girmesinde etkili olmuştur. Hall kültürel çalışmaların ortaya çıkış koşullarını şu şekilde açıklamaktadır. "*Ciddi, eleştirel entelektüel*

[198] Stefan Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies - Interdisciplinarity and Translation*", Edt.: Stefan Herbrechter, **Critical Studies Cultural Studies Interdisciplinarity and Translation**, Amsterdam and New York, Rodopi, 2002, p. 1.

[199] Akademi içindeki kurumsallaşma muazzam bir yaygınlaşma ile devam etmektedir. Yaygınlaşma yalnızca lisans/lisansüstü düzeyde kültürel çalışmalar bölümleri ile değil, aynı zamanda diğer toplumbilimleri içinde, sosyoloji/antropoloji/edebiyat/tarih gibi farklı bilim dallarında "*cultural studies*" gibi derslerle gerçekleşmektedir. Üniversite içindeki bu yaygınlaşma kültürel çalışmalar öğretimi ve pedagojisine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Disipliner, teorik, metodolojik eksenlere ilişkin kuşkuların tartışılması henüz bitirilmemişken, kültürel çalışmaların pedagojisine yönelik tartışmalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu konu etrafında yapılacak tartışmaları bir araya getiren -Routledge tarafından çıkarılan- bir dergi dahi mevcuttur. Bkz.: *The Review of Education Pedagogy and Cultural Studies.*

çalışmalarda, "mutlak başlangıçlar" hiç yoktur ve kırılma meydana gelmeyen çok az devamlılık vardır… Asıl değer taşıyansa önemli kırılmalardır… Kültürel çalışmalar, kendine özgü bir sorunsal olarak, 1950'lerin ortalarında böylesi bir anda ortaya çıkmıştır."[200] Dolayısıyla kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüveninin kökenleri başlıca ilk uygulamaları 1950'li yıllarda Hoggart ve Williams'ın çalışmalarında ve 1960'larda İngiltere Birmingham Üniversitesi'nde kurulan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin oluşumunda aranabilir. Kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecinin başlangıcı İngiltere'de oluşan bu merkeze dayanmaktadır. XX. yüzyıl itibariyle kültür tartışmalarının günümüze dek oluşan yapısı içinde merkezi bir rol oynayan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin etkisi genel olarak Britanya kültürel çalışmalar olarak adlandırılmakta, Merkez kısaca Birmingham Okulu olarak anılmaktadır. Britanya kültürel çalışmalar geleneğinin yoğun etkisi aracılığı ile kültürel çalışmalar günümüzde Anglosakson/anglofon bir etki yaratmış, uluslar arası bir görünüm kazanmıştır.

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi 1964 yılında Birmingham Üniversitesi'nde; kültürel biçimler, pratikler, kurumlar ve onların toplumla ve toplumsal değişmeyle ilişkileri konusunda doktora çalışmaları/mezuniyet sonrası araştırma merkezi olarak kurulmuştur. Modern İngiliz Edebiyatı profesörü olan Richard Hoggart bu merkezin ilk yöneticisidir. Merkezin amacı çağdaş kültür ve toplum alanında, kültürel biçimleri, pratikleri, kurumları bunların toplum ve toplumsal değişme ile olan ilişkileri üzerine bir araştırma biçimini geliştirmektir. Merkez İngiltere'de kültürel çalışmaların gelişmesinde temel bir rol oynamış, İngiliz kültürel çalışmalarının önde gelen isimlerinden önemli kısmı, kariyerlerinin belirli aşamalarında Merkez'de rol almışlardır. Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kurucuları ve ilk kuşak temsilcileri arasında Richard Hoggart, Raymond Williams, Edward P. Thompson ve Stuart Hall bulunmaktadır. Charlotte Brundson, Phil Cohen, Cas Critcheer, Simon Frith, Paul Gilroy, Dick Hebdige, Dorothy Hobson, Tony Jefferson, Andrew Lowe, Angela McRobbie, David Morley, Paul Willis gibi isimler ise, kültürel çalışmaların ikinci kuşağı olarak adlandırılabilecek kuşağın en

[200] Stuart Hall, "*Cultural Studies: Two Paradigms*", **Media, Culture & Society**, Volume: 2, January 1980, p. 57.

tanınmışlarındandır. Hoggart, 1968'de Unesco'nun genel müdür yardımcısı olmak üzere Merkez'den ayrılmış, Stuart Hall 1979 yılında kadar onun yerini almıştır. Merkez'in, çatısı altında birleştiği "*New Left Review"* dergisinin atağa geçmesine denk düşen bu dönemde Merkez en parlak çağını yaşamıştır. 1972'de "*Working Papers in Cultural Studies*"[201] dergisi çıkarılmıştır. Başlangıçta 1979 yılına kadar Richard Hoggart ve Stuart Hall'un yönetiminde olan Merkez, kültürel çalışmaların günümüzdeki tipik konularının çoğunu ve analiz tekniklerini belirginleştirmiştir. Durkheim'ın deyişiyle *kolektif coşkunluk* olarak nitelendirilebilecek bu dönem, yoğun bir entelektüel verimliliğe yol açmıştır. Merkez'in oluşumundaki başlıca ilham kaynağı Hoggart'ın, dönemin koşulları ile birlikte geleneksel işçi sınıfı kültürlerinin nasıl değişime ve dönüşüme uğradığı yönünde bir analizine dayanan *The Uses of Literacy*[202] -Okur Yazarlığın İşlevleri- adlı çalışmasıdır. Merkez, Hoggart'ın ortaya koyduğu temel soru ve sorunların ciddi analizlerine ulaşılacak lisansüstü araştırmalar için kurumsal bir temel olmayı hedeflemiştir. Ancak özellikle Hall'un yöneticilik dönemi ile birlikte Hoggart'ın çalışması *The Uses of Literacy*'de ortaya konulan yönelim evrilmiş, araştırma konuları açısından, farklı sınıfların yaşayan kültürlerine yönelik başlangıçtaki bir ilgiden, kitle iletişim araçları, gençlik ve alt-kültürler, eğitim, ırk ve toplumsal cinsiyetin merkeze alınmasına doğru kaymıştır. Merkez, kurulduğu günden itibaren disiplinlerarası bir özelliğe sahip olmuştur. En fazla sosyoloji ve edebi eleştiriye, fakat aynı zamanda önemli bir ölçüde E. P. Thompson'un etkisiyle tarihe başvurmuştur. Althusser ve Barthes'in yapısalcılığı yahut Gramsci'nin hegemonyası dâhil, zamanın Avrupa'sının entelektüel kaynaklarından yararlanmış olan Merkez, medyayı ideolojik ve hegemonik kurumlar olarak ele almıştır. Merkez'in çalışmalarının yayın serileri, gerek kendi üyeleri ve gerekse doktora öğrencileri için temel bir yayın aracı olmuştur. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kitapları 1960'lar ve

[201] Derginin ilk dokuz sayısından oluşturulmuş bir seçki kitabı *Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)* adıyla basılmıştır. Bkz.: Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980.

[202] Kitabın ilk basım yılı 1957'dir. Bkz.: Richard Hoggart, **The Uses of Literacy**, New York, Oxford University Press, 1970.

1970'lerde çoğunlukla Hutchinson yayınevi tarafından basılmıştır.[203] Daha sonraki yıllarda ise pek çok farklı yayınevi kültürel çalışmalar konusuna son derece ilgi göstermiştir. Günümüzde bu yayınevlerinin başını ise Routledge yayınevini çekmektedir. Bu yayınlar göstermektedir ki Merkez öncelikli olarak altkültürler başlığı altında toplanmış olduğunu takip etmek mümkündür. Hall 1979'da Merkez'den ayrılmış, sosyoloji profesörü olarak *Open University*'e geçmiştir. Ancak Hall'un kültürel çalışmalara katkısı sona ermemiş aksine kültürel çalışmalarda çok önemli bir isim olmuştur. Richard Johnson ve ardından Jorge Lorrain'in yönetiminde Merkez'in araştırmalarındaki odak noktasının metne dayalı medya analizinden uzaklaştığı ve gündelik yaşamın tarihine doğru kaydığı söylenebilir. Bu dönem 1980'lerden sonrası bir döneme denk düşmektedir. 1988 yılında Merkez, *Kültürel Araştırmalar Şubesi*'ne dönüşmüş daha sonra Sosyoloji'yi de bünyesine katarak, *Kültür Araştırmaları ve Sosyoloji Bölümü* adını almıştır. Bu aşamada doktora araştırmalarına ek olarak üniversite öğrencilerine de dersler vermeye başlamıştır. 1980'lerin başlarına kadar Merkez'in içinde ve Merkez etkisiyle yürütülen çalışmaların, Britanya kültürel çalışmaları için temel metinlerin yayılmasını içeren bir tür klasik dönem oluşturduğu söylenebilir. Fakat 1990'lardan itibaren bu enerji büyük ölçüde azalmıştır. Enerjinin azalmasının nedeni ise artık Batı-dışı ülkelerde belli dergiler ve yayınlarla bu merkeze uygun olarak yapılan çalışmaların başlamasıdır. Dolayısıyla Merkez'in temel paradigmayı ortaya koyarak misyonunu yerine getirdikten sonra Batı-dışı ülkelerde gündeme gelen kültürel çalışmalar Merkez'den bağımsız bir hale gelmiştir. *Birmingham Üniversitesi Kültür Araştırmaları ve Sosyoloji Bölümü* 2002 ağustos ayında Birmingham Üniversitesi ekonomik yeniden yapılandırma uygulamasının bir parçası olarak kapatılmıştır. Merkezin kapatılması merkez bünyesine yer alan isimlere büyük bir şaşkınlık

[203] Çalışmamızda da zaman zaman atıf yapılmış olan bu kitapların önde gelen örnekleri için tarih sırasıyla Bkz.: Stuart Hall, Tony Jefferson, **Resistance Through Rituals Youth Subcultures in Post-War Britain**, London, Hutchinson, 1976.; Centre for Contemporary Cultural Studies -CCCS, **On Ideology**, Hutchinson, London, 1978.; Centre for Contemporary Cultural Studies -CCCS, **Women Take Issue**, Hutchinson, London, 1978.; John Clarke et. al., **Working Class Culture**, London, Hutchinson, 1979.; Centre for Contemporary Cultural Studies -CCCS, **Unpopular Education: Schooling and Social Democracy in England Since 1994**, London, Hutchinson, 1981.; Centre for Contemporary Cultural Studies -CCCS, **The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain**, London, Hutchinson, 1982.; Centre for Contemporary Cultural Studies -CCCS, **Making Histories: Studies in History - Writing and Politics**, London, Hutchinson, 1982. Bu kitaplar daha sonraki yıllarda Routledge ve Tylor & Francis yayınevleri tarafından tekrar basılmıştır.

yaratmıştır. Ancak Merkez bünyesinde bir araya gelen isimler yayın faaliyetleri ile kurumsallaşmalarına devam etmişlerdir.[204] Merkez'in kapatılması kültürel çalışmalar yaklaşımının da devam etmediği anlamına gelmemiş, yine Birmingham Üniversitesi'nde *Kültür, Toplum ve İletişim*[205] bölümü kurulmuştur. Yine Birmingham Üniversitesi bünyesinde etnisite ve kültür çalışmaları merkezi, kültürel inceleme -*cultural inquiry*- yüksek lisans programı kurulmuştur. Bu programların disiplinlerarası çalıştıkları belirtilmektedir. İngiltere'deki bir merkezde başlayan kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüveni,[206] 1980'li yıllar boyunca Kanada, ABD ve Avustralya'da çeşitli üniversitelerde kültürel çalışmalar bölümleri kurulmasına, akademik dergiler, kitaplar, derlemeler, toplantılar, internet siteleri[207] ve dernekler çerçevesinde yaygınlık kazanmasına temel oluşturmuştur.[208] Bu yaygınlığın kökenleri Britanya kültürel çalışmalarının öncülleri olarak kabul edilen Hoggart, Williams ve Thompson'un çalışmalarında ve kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünün tahakkümlerine karşı işçi sınıfının -gündelik yaşam-

[204] CCCS çalışmalarının toplandığı ve yayın faaliyetleri düzeyinde kurumsallaşmaya bir örnek olması bakımından Bkz.: Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007.; Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 2**, London and New York, Routledge, 2007. Gray'in ifadeleriyle CCCS çalışmalarının bir araya getirilmesine yönelik bu proje kültürel çalışmaların ve Merkez'in sürekliliğine yönelik bir girişimdir. Ann Gray, "*Formations of Cultural Studies*", Edt.: Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007, p. 1.

[205] Bkz.: http://www.csc.bham.ac.uk/study.shtml

[206] Aynı yıllar medya, popüler kültür ve kitle iletişimine olan ilgi paralel bir kanaldan başka kurumsallaştırmaların gerçekleştirildiği yıllardır. Örneğin, 1966 yılında İngiltere University of Leeds'de *The Centre for Television Research*, yine 1966'da University of Leicester'de *Centre for Mass Communication Research*, 1967 yılında University of London'da film çalışmaları kürsüsü kurulmuş, Open University'de *Mass Communication and Society* dersleri 1977 yılında verilmeye başlamıştır. Daha da ileri düzeyde Open University popüler kültürde program derecesi vermeye başlamıştır. Graeme Turner, **British Cultural Studies An Introduction**, Boston, Unwin Hyman, 1990, pp. 65-67. Bu kurumsallaşmalar Birmingham Okulu'nun kurumsallaşma süreci ile paralel ilerlemiştir ve kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecinin bir başka yüzünü, özellikle kitle iletişim araçları araştırmalarına ve popüler kültüre olan ilgi ile ilişkili yüzünü temsil etmektedir.

[207] Örneğin Bkz.: www.theory.org.uk, www.cultralstudies.net.

[208] Turner, **British Cultural Studies An Introduction**, 1990, p. 77.; Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., "*Preface*", Edt.: Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980, pp. vi-vii.; Graeme Turner**, British Cultural Studies An Introduction**, Third Edition, New York, Routledge, 2003, pp. 62-65.; Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 36.; Stuart Hall, "*Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems*", Edt.: Stuart Hall et. al., **Culture, Media, Language Working Papers in Cultural Studies, 1972-79**, London, Routledge, 1980, pp. 3-7.; John Hartley, **A Short History of Cultural Studies**, London, Sage Publications, 2003.; Mattelart, **a. g. e.**, ss. 83-84.; Nurçay Türkoğlu, **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim Tanımalar Kavramlar Tartışmalar**, İstanbul, Babil Yayınları, 2004, s. 184.; Smith, **a. g. e.**, s. 212.; Andre Edgar, Peter Sedwick, **Key Concepts ın Cultural Theory**, London/New York, Routluge, 1999, p. 1-3.

kültürünü esas almış bir kitle kültürü eleştirisini gündeme getiren yaklaşımlarında bulunabilir. Örneğin Williams "*Başka insanlar için biz de kitleyiz. Kitleler diğer insanlardır. Aslında kitleler yoktur, sadece insanları kitleler olarak görme biçimleri vardır. İnsanları kitleler olarak görme biçimi siyasal ya da kültürel sömürü amacıyla başatlaştırılmıştır.*"[209] şeklinde kitle kültürüne yaklaşım biçimini ifade etmiştir. Dolayısıyla Britanya kültürel çalışmalar geleneği, Frankfurt Okulu ile başlayan seçkinci/karamsar ve oldukça eleştirel kültür endüstrisi tartışmalarını, kültür endüstri*leri* bağlamında kitleleri anlamaya yönelik -kitleler/gruplar/altgruplar'ın lehine- bir yaklaşım geliştirmişleridir. Britanya kültürel çalışmaların geliştirdiği yaklaşım kültür endüstrilerinin tahakküm altına aldığı kitlelerin kültürel bağlamda oluşturdukları direnç ve eklemlenme araçları üzerine ve bu araçların anlamsal bağıntıları üzerindedir.

Kültürel Çalışmalar: Öncüller ve Kurucu Metinler

Tamamen İngiliz olan bir bağlamda, Britanya kültürel çalışmalarının öncülleri, bazı yönlerden Frankfurt Okulu'na benzer bir biçimde bir kitle kültürü eleştirisi ortaya koymuşlardır. Bu eleştiri, olumlu bir biçimde işçi sınıfının kültürünü ve direncini cesaretlendiren bir yapı sergilemektedir. Richard Hoggart, Raymond Willams ve Edward P. Thompson, kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünün saldırılarına karşı işçi sınıfının kültürünü öne çıkarmanın yollarını aramışlardır. Bu anlamda Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin temel düşüncesi kendisini Richard Hoggart, Raymond Williams ve Edward P. Thompson'un çalışmalarında göstermektedir. İlk olarak Hoggart'ın *The Uses of Literacy* adlı kitabı, İngiliz işçi sınıfının kurumları ve yaşamının canlılığıyla, yoğun biçimde Amerikan kurumlarının ve kültürel formlarının kolonizasyonuna uğramış, İngiliz hayatının banal benzeşik yapısı şeklinde görülen kültür endüstrisi ürünlerinin yapaylığını karşılaştırmıştır.[210] Hoggart kitabının girişinde popüler kültür hakkındaki kitapların,

[209] Raymond Williams, **Culture and Society 1780-1950**, New York, Columbia University Press, 1983, p. 300. Ayrıca Bkz.: Stephen Heath, Gillian Skirrow, "*Raymond Williams ile Söyleşi*", Edt.: Tania Modleski, **Eğlence İncelemeleri Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Çev.: Nurdan Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.
[210] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".

halk ile kimin kastedildiğinin yeteri kadar netleştirilmediğini vurgulamıştır. Hoggart'a göre bu kitaplar, *halk*'ın yaşamlarının belli biçimlerine yönelik incelemelerini, yaşadıkları yaşamı bütünüyle ve eğlencelerine taşıdıkları tutumlarla yetersiz bir şekilde ele almakta, bu şekilde de güçlerini yitirmektedirler. Hoggart devamında, "*Ben bu nedenle, işçi sınıfının kendine özgü ilişki ve tutumlarını bu şekilde bir arka plana yerleştirip elimden geldiğince betimlemeye çalıştım… Bu kitap büyük ölçüde kişisel deyime dayanır ve sosyolojik bir incelemenin bilimsel olarak sınanmış içeriğine sahip değildir.*"[211] Hoggart'ın ifadelerinde, Frankfurt Okulu'nun kitle kültürü eleştirisinde kitle'nin kim olduğuna dair bıraktığı soru işaretlerinin yanıtlarını aramaya yönelik çabanın, kültürel çalışmalara kapı aralamış olduğu tespit edilebilir. Bu anlamda kültürel çalışmalar yaklaşımı ile Frankfurt Okulu arasında hem bir kırılma/kopuş hem de bir devamlılıktan söz etmek mümkündür. Bir başka şekliyle de Hoggart'ın bu ifadelerinde, eğlence incelemelerine yönelik olması, gündelik yaşamın anlık görünümlerinin deneyimlere dayalı betimlemelerle analiz edilmesi bakımından günümüz kültürel çalışmaların izleri de sürülebilir. Hoggart *The Uses of Literacy* adlı çalışmasında işçi sınıfının gündelik yaşam pratiklerini anlamaya çalışmıştır. Hoggart'ın belirli sınıfların gündelik yaşamını/kültürünü anlamaya yönelik projesinin medyada gördüğü ilgi, merkezin araştırmalarının bu konu üzerinde odaklanmasına neden olmuştur.[212] Hoggart bu kitapta sonuç olarak, medya ve popüler kültür hakkında yapılan kamusal tartışmalara oldukça görünür bir katkıda bulunmuştur ve Hoggart hâlâ alanında bir otorite olarak anılmaktadır. *The Uses of Literacy* kültürel çalışmaların teorik gelişimi üzerinde son derece önemli bir etkiye sahiptir.[213] Hoggart'ın, ticari televizyonun kurulduğu yıl, dolayısıyla henüz halk sınıflarına ulaşmadığı yıl yayınlanan bu kitabı, içinden çıktığı işçi sınıfı topluluklarının ticari kültüre direnen geleneksel yaşam biçimlerine bir övgü olduğu gibi, ticari kültürün anlarım biçimlerinin de katı bir eleştirisidir. Ertesi yıl 1958'de, o sırada çalışanlar için bir eğitim kurumunda eğitici olan Raymond Williams'ın, toplum ve kültür arasında sıklıkla yapılan ayrıştırmayı eleştirdiği *Culture and Society*

[211] Hoggart, **The Uses of Literacy**, p. 11. Ayrıca Hoggart'ın 1930 sonrası İngiliz işçi sınıfının günlük yaşamını tartıştığı bir başka kitabı için Bkz.: Richard Hoggart, **Everyday Language and Everyday Life**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2003.
[212] Turner**, British Cultural Studies An Introduction**, 2003, p. 63.
[213] **Ibid.**, p. 41.

1780-1950[214]-Kültür ve Toplum 1780-1950- adlı kitabı yayınlamıştır.[215] Williams'ın kitabı Eagleton'a göre gerçekte idealist ve akademist bir projedir ve erken Yeni Sol'un karakteristik tarzında, toplumsal ilişkileri, üretim tarzlarını, etik, politik ve estetik ideolojileri kültürün boş, antropolojik soyutluğuna yıkarak bunların tehlikeli bir yığılımına yönelmiştir.[216] Williams'ın kitabı kültür kavramının İngiliz düşüncesine endüstri devrimi döneminde yerleşmiş olmasının nedenleri üzerine kuruludur. Williams kültür kavrayışına ilişkin oluşturmaya çalıştığı haritada beş temel parametre belirlemiştir. Bunlar endüstri, demokrasi, sınıf, sanat ve kültürdür. *Culture and Society 1780-1950* İngiliz toplumunda XVIII. yüzyıldan bu yana yaşanmakta olan gelişmelerin, değişimlerin "*düşüncelerimizi ve hislerimizi nasıl etkilediğinin anlatılması ve yorumlanmasıdır*". Kültür kavramının kullanım biçimleri ve bu kelime ile anlatılmak istenen ancak bu şekilde ele alındığında anlaşılır olacaktır.[217] Ortak bir kültür fikri yaratma anlayışından yola çıkan Williams'a göre insanlar anlamlarını ve değerlerini ortaklaşa yaratmaktadır. Ancak bu ortak süreç daha sonra politik hegemonyanın yaptırımlarıyla kesilmekte ve bölünmektedir.[218] Bir işçi ailesinden gelen ve yüksek öğrenim gören Williams için kültür eşitsizliğin gerçekleşme biçimidir ve her yerde özellikle İngiltere'de kültür, "*insanlar arasındaki temel ayrımları oluşturan sınıf olgusunun kendini ifade etme tarzlarından biridir.*"[219] Williams'ın kültür analizi ve yaklaşımı günümüzde hâlen tartışılan atıf yapılan[220] ve kültürel çalışmalara kaynaklık eden bir yapı taşı olmuştur.

Anglosakson kültürel çalışmalara temel kimliğini kazandıran Hall'a göre kültürel çalışmalar daha önce yapılan kültür tanımlarının aksine 1950'lerle birlikte farklı bir problematikle olarak ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın ilk örnekleri *The Uses of*

---

[214] Kitabın ilk basım yılı 1958'dir. Bkz.: Raymond Williams, **Culture and Society 1780-1950**, New York, Columbia University Press, 1983.
[215] Mattelart, **a. g. e.**, ss. 83-84.
[216] Terry Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, Çev.: Esen Tarım, Serhat Öztopbaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 31.
[217] Williams, **Culture and Society 1780-1950**, pp. vii-xiii.
[218] Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, s. 39.
[219] Raymond Williams, "*Ortak Bir Kültür Fikri*", Çev.: Alev Özkazanç, **Mürekkep**, Sayı: 8, 1997, s. 11.
[220] Williams'ın çalışmaları pek çok çalışmaya referans olmuş olmasının yanında Williams'ın bizzat düşünsel serüveni üzerine de pek çok yazı yazılmıştır. Örneğin Bkz.: John Higgins, **The Raymond Williams Reader**, Oxford, Balckwell Publishers, 2001.

Literacy ve *Culture and Society 1780-1950* adlı çalışmalar ile birlikte verilmektedir. Hall, kültürel çalışmaların temel kaynakları tespit etmek açısından Hoggart ve Williams'ın çalışmalarının önemini vurgulamaktadır. Hoggart çalışması aracılığı ile işçi sınıfının gündelik kültürünü metin eleştirisine dayanan eleştirel yöntem içerisinde ve mevcut kültür örüntüleri içinde okumaya çalışmıştır. Dolayısıyla Hoggart yüksek alçak kültür ikiliğini reddetmektedir. Williams ise toplum ve kültür ilişkisi içerisinde, toplumsal-tarihsel değişimin niteliğini kültürel biçimlerde oluşan anlamlarda aramaktadır.[221] Eagleton'a göre *The Uses of Literacy* tümüyle ampirist ve fenomenolojik yöntemlerini aşma uğraşındadır ve teorik terimlerden yoksundur. *The Long Revolution* da İngiliz kapitalizminin yapısal analizi, en basit yöntemden bile yoksun olarak, konuşma-alışkanlıkları üzerine izlenimlere dayanan yorumlar üzerine kuruludur.[222] Yine During'e göre, Britanya kültürel çalışmaların 1950'lerde İngiltere'de gündeme geldiği dönemdeki gelişim biçimlerini Hoggart ve Williams'ın çalışmaları üzerinden iki boyutlu olarak analiz etmek mümkündür. İlk olarak kültürel çalışmalar bireysel yaşantılara yönelik kültür ilişkilerini incelemiş ve öznel olana odaklanmışlardır. Bu kültürel çalışmaların kurucu metinlerinin üzerinden gözlemlenebilir. Örneğin Hoggart'ın kitabı oldukça kişisel bir çalışmadır. Hoggart kendi deneyimleri aracılığıyla savaş sonrası İngiltere'sinde işçi sınıfının yaşamında meydana gelen değişiklikleri ifade etmiş ve meydana gelen değişimlerin bireylerin yaşamlarında nasıl etkiler oluşturduğunu göstermek istemiştir. Hoggart için bu değişiklikleri izlemede kültür önemli bir kategori olmuştur. Çünkü Hoggart'ın yaklaşımında bir yaşam deneyimi -örneğin okumak gibi- birçok başka yaşam deneyimi -örneğin çalışmak, cinsel yönelim, aile yaşamı gibi- tarafından oluşturulan geniş bir ağın dışında düşünülemez. During'e göre erken dönem kültürel çalışmaların ayırt edici bir diğer özelliği analiz biçimleri ile ilişkilidir. Bireylerin aynı eğitim, para veya sağlık koşulları içerisine doğmadığını ve toplumların eşitsiz bir biçimde inşa edildiği gerçeğinden kaçınmayan erken dönem kültürel çalışmalar, toplum içerisinde kıt kaynaklara sahip olan bireyler üzerine çalışmalar yapmışlardır. Bu durumda kültürel çalışmalar yalnızca toplumbilimlerinden değil kültürel eleştirinin daha eski biçimlerinden ve özellikle kültür beğenisi ile ilişkili olarak politik soruları dikkate

[221] Hall, "*Cultural Studies: Two Paradigms*", pp. 57-62.
[222] Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, s. 42.

alan edebiyat eleştirisinden de farklıdır. Kültürel çalışmalar için kültür, zaman ve mekân boyunca sabit bir değer taşıdığı varsayılan yüksek kültürün bir özeti değildir. Bir diğer kurucu metin olan Williams'ın *Culture and Society 1780-1950*'sinde toplum ile kültür ve tüm bir yaşam biçimi olarak kültür ile yüksek kültür arasındaki bağların koparılmasının sonuçlarını eleştirmiştir. Williams bu aşamada Hoggart gibi, yüksek veya popüler kültür ayırımı yapmamaktadır. Erken dönem kültürel çalışmaları bu iki tanımlayıcı özelliği ile yakından ilişkilidir. Çünkü kültürel çalışmalar toplumsal eşitsizliğin kültürel etkilerinin en belirgin olduğu alan bireysel yaşantının düzeyi üzerinde durmaktadır.[223]

Williams'ın bir başka önemli kitabı *The Long Revolution*[224] -Uzun Devrim- kültür kavramına yaklaşımda gözlenen kopuşu iki açıdan yansıtmaktadır. Bu kopuş ilk olarak, kültür tanımını geçmiş tanımlardan farklı olarak *bütün bir yaşam tarzı* olarak tanımlama temelinde bir kopuştur. Williams geçmiş kültür yaklaşımlarının yerine kültürün insanbilimsel bir tanımını yerleştirmiştir. İkinci kopuş ise indirgeyici bir Marxizm'den kopuştur. Williams, kültür ile diğer toplumsal pratikler arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir Marxizm'den yana bir tutum sergilemiştir. Williams'ın Marxizm yorumu, kültürü toplumsal ve ekonomik belirleyiciliğin egemenliği altına sokarak kısıtlayan altyapının üstyapıya üstünlüğü konusunu kültürel çalışmalar genelinde tartışmaya açmıştır. Williams bu konuda, Avrupa'da sol aydınların tümünü etkileyen ve Frankfurt Okulu düşünürlerinin öncüsü olduğu bir düşünce hareketi ile tam bir uyuşum içindedir.[225] Williams'a göre belirleyen altyapı ve belirlenen üstyapı sorunsalı ekonomik olanın lehine ikinci plana itilen kültür adına çözümlenmelidir. Bu çözüm ise örneğin Gramsci'nin yaklaşımında aranabilir. Williams'ın amacı kültürü üstyapıya bağlı belirlenen bir öğe olarak ele alan yaklaşımı aşmaktır.[226] Bu amaçla Marxizm ile düşünsel bir serüvene girişen

---

[223] Simon During, "*Introduction*", Edt.: Simon During, **The Cultural Studies Reader**, London and New York, Routledge, 1999, pp. 1-2.
[224] Kitabın ilk basım yılı 1961'dir. Bkz.: Raymond Williams, **The Long Revolution**, England, Penguin Books, 1965.
[225] Mattelart, **a. g. e.**, ss. 84-85.
[226] Raymond Williams, "*Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory*", Edt.: Meenakshi Gigi Durham, Douglas M. Kellner, **Media and Cultural Studies KeyWorks**, USA, Blackwell Publishing, 2006. (Özgün metin 1973 yılında *New Left Review* dergisinde yayınlanmıştır.)

Williams *Marxsizm ve Edebiyat*[227] adlı kitabında, altyapı-üstyapı, üretici güçler gibi Marxizm'in temel kavramları ile birlikte, kültür, dil, edebiyat, estetik, görenekler, türler, biçimler, tarzlar, yaratıcı pratik gibi Marxizm'in çok da ilgileniyor görünmediğini düşündüğü kavramları madde madde incelemiştir. Williams, Marx'ın tarih, değişim, sınıf ile kültür arasındaki zorunlu bağlantı üzerine yaptığı vurguyu önemli bulmaktadır. Ancak bunu yapış tarzının kabul edilemez olduğunu belirten Williams "*ekonomik hayat ile kültürün birbirinden soyutlanması ve ikisi arasında bir kutuplaşma söz konusuydu ve bence bu, benim ve başkalarının kültür konusunda yaşadıkları toplumsal deneyime uymuyordu.*" der. Dolayısıyla kültür konusunda alternatif bir vurguyu araştırma ve bu karmaşık alanda bir görüş açısı keşfetme yolu olarak bir '*ortak kültür*' kavramından söz etmek gereklidir.[228] Williams'ın ortak kültür kavrayışı sınıflı toplum dönüşümünde sosyalist araçlar/kurumlarla topluma yön verecek farklı bir toplum/sosyalizm kavrayışının kapılarını aralamış ve Williams bir diğer boyutta da katılımcı demokrasi/kültür, sosyalist demokrasi/kültür tartışmalarına girişmiştir. Bu açıdan Birmingham Okulu öncüllerinin yaklaşımları kısmen seçkinci/estetik edebiyat eleştirmenleri kısmen de Frankfurt Okulu'nun kültüre yaklaşımları ve Marxizm'in yeni kuramsal yorumu ile çeşitli şekillerde benzerlikler göstermektedir. Birmingham Okulu'nun yaklaşımında da kültür, kapitalist toplumun/kültürünün veya endüstrileşmenin gündelik yaşam pratikleri temelinde eleştirilmesinde bir araç'tır. Kültürel çalışmaların kurucu metinlerinde temel olarak görülen en önemli özellik kültür tartışmasının, kültürü gündelik görüntülere indirgeyen pratik bir yaklaşımla ele alınmasıdır. Kurucu metinlerin analiz biçimi bu yönüyle kültürel çalışmalar geleneğine öncülük etmiştir.

Kültürel çalışmaların bir diğer kurucu metni Thompson'un İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu[229] -*The Making of the English Working Class*- adlı çalışmasıdır. Thompson İngiliz işçi sınıfının oluşumunda faile olduğu kadar koşullanmaya da yönelik bir sürecin tespitine girişmiştir. Thompson sınıftan, "*ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi*

[227] Kitabın ilk basım yılı 1977'dir. Bkz.: Raymond Williams, **Marksizm ve Edebiyat**, Çev.: Esen Tarım, İstanbul, Adam Yayınları, 1990.
[228] Williams, "*Ortak Bir Kültür Fikri*", s. 12.
[229] Kitabın ilk basım yılı 1963'tür. Bkz.: E. P. Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2006.

görünen bir dizi olayı, hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçle birleştiren tarihsel fenomeni" anlar ve sınıfı "*bir "yapı" ve hatta bir "kategori olarak*" görmez. Bunun yerine sınıf, "*İnsan ilişkilerinde gerçekten olan (ve oluşumu da gösterilebilen) bir şey*"dir.[230] Thompson günümüz kapitalist toplumlarının sınıfsal karakterine dikkat çekerek, sınıfların yalnızca ekonomik parametrelerle ele alınamayacağını, sınıfın oluşumunda kültürel unsurların katkılarının da aynı derecede önemli olduğunu vurgulamıştır. Çünkü her sınıf diğerinden, sahip olduğu kültürel miras ile de ayrılmaktadır. Bu noktada Thompson, kültürün evrensel ve şematik olmadığına, farklı toplumsal yapıların aynı zamanda farklı birer tarihsel ve kültürel oluşum olduğuna dikkat çekmiştir.[231] Thompson sınıf olgusu üzerinden toplumsal ve kültürel dönüşümü izlemektedir. Kültürel çalışmalar geleneğine katkısı da sınıf olgusunu kültür bağlamında incelemiş olmasıdır. Thompson kitabında İngiliz işçi sınıfı kültürü ve direnme biçimlerine yönelik tespitlerde bulunmuş, Williams ve Hoggart'a benzer biçimde, İngiliz kültürünün değişimlerini endüstrileşmeye ve kentleşmeye karşı bir tepki olarak değerlendirmiştir. Gerek Hoggart ve gerekse Williams ve Thompson, kentsel endüstri gelişiminin aşırılıkları ve korkularını eleştiren bir tutumla kültürel değerleri tespit etmiştir. Her üçünün yaklaşımında da kültür kutsanmış ve insanları geliştirilen ve kalkındıran pozitif potansiyel bir güç olarak görülmüştür. Burada kültür demokrasinin önemli bir gücü olarak değerlendirilmiş ve İngiltere'deki kültürel eleştiriciliğin muhafazakâr geleneğine karşı koyan anti-elitist bir tutum sergilenmiştir. Örneğin kendi kültürel araştırma formlarını ilerici sosyal değişimin bir aracı olarak gören Williams ve Hoggart, yoğun bir biçimde işçi sınıfı eğitimi projelerine dâhil olmuşlar ve kendilerini sosyalist politikaların çeşitli biçimlerine aktif olarak yönlendirmişlerdir. Birmingham Okulu öncüllerinin kitle kültürü eleştirileri, Frankfurt Okulu'nun bazı erken dönem çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Ancak Frankfurt Okulu Almanya ve Avrupa'nın büyük bir bölümünde gündeme gelen faşizmden dolayı, işçi sınıfına yönelik özgürlükçü bir sosyal değişim için güçlü bir birikimi ön görmemiştir.[232] Birmingham Okulu ise bu birikimi pratik düzeyde de sosyal politikaların çeşitli uygulamalarına aktif katılımda,

[230] **A. e.**, s. 39.
[231] Serdar Turgut, "*Karşı Koyma'cı Geleneğin Aydını: E. P. Thompson*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 24, Kış 1984, ss. 95-101.
[232] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".

yazınsal/teorik düzeyde işçi sınıfının gündelik kültürünün öğelerinde aramışlardır. Erken dönem kültürel çalışmalar öncülleri özellikle Thompson ve Hoggart, II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'sinin çalkantılı dönemini kültürel yaşamın gündelik görüntüleri üzerinden analiz etmişlerdir. Analizleri işçi sınıfının değişimi, geleneksel toplumun aşınması, kitle iletişim araçlarının rolü üzerinden gündelik yaşam odaklıdır.

Hall kültürel çalışmaların tam da II. Dünya Savaşı sonrası İngiliz toplumunda ve İngiliz toplumunun kültüründe meydana gelen oldukça hızlı ve kökten değişim sırasında ortaya çıktığını belirtmektedir. Hall'a göre kültürel çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin yaşadığı sürece belli yanıtlar bulmayı sağlamış, aynı zamanda modern kitle tüketiminin ve modern kitle toplumunun etkilerini, kültürün Amerikanlaşmasını, savaş sonrasında kitle iletişiminin yaygınlaşması ve bu durumun yeni anlamları, gençlik (alt)kültürünün doğuşu gibi konuları tartışmaya açmıştır.[233] Birmingham Okulu dönemin koşulları bağlamında politik çatışma sürecine katkıda bulunacak hâkimiyet ve direniş güç odaklarını içinde barındıran toplumsal dönüşümün siyasi tasarısını yapmayı amaçlamıştır. Bu açıdan erken dönem kültürel çalışmaların temel kaygısı, farklılık fikri ile farklılıkları tanıma ve onlara hoşgörüyle bakmanın liberal kavramsallaştırmasına atıfta bulunmak -1980'lerle birlikte kültürel çalışmaların hâkim eğiliminde görüldüğü üzere- değil, karşıtlık fikri ile çatışmanın taraflarında var olan gücün asimetrik ilişkilerini barındıran hâkimiyetin yapısal güçlerine atıfta bulunmaktadır.[234] Hoggart, Williams ve Hall, egemen kültürün, her bir kültürle olan eşitliğini teorik anlamda öğelerine ayırmışlardır. Birmingham Okulu'na itici gücü kazandıran unsur, mücadele, müzakere ve direnç için gerekli alanı oluşturan kültürün tanımının yeniden yapılması, bu bağlamda İngiltere'deki ikincil, marjinal ya da alt konumda olan kültürel unsurlar tarafından dikkate alınmasında yatmaktadır. Birmingham Okulu'na göre toplumda tek bir kültür bulunmamakta, toplumlar birbirleriyle egemenlik ve bağımlılık ilişkisi içinde olan farklı kültürleri içinde barındırmaktadır. Bu kuramsal çerçeve kültürel çalışmaların

[233] Stuart Hall, "*Race, Culture, and Communications: Looking Bakcward and Forward at Cultural Studies*", Edt.: John Storey, **What is Cultural Studies A Reader**, London & New York, Arnold, 1996, p. 337.
[234] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".

kültürel mücadeleye yönelmesini sağlayan önemli bir etken olmuştur.[235] Hall'a göre, kültürel çalışmalar eski hegemonik düzenden kaynaklanmamaktadır. Aksine bu düzeni sarsıcı bir etki ile tamamen yeni bir uzmandan ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmalar kendisini oluşan bu uzam içinde ortaya koymuş, yeni sosyo-kültürel düzeni anlamaya çalışmakta ve özellikle sınıfla ilgili güç ilişkilerinin eleştirisini yapmaktadır. Hall, II. Dünya Savaşı sonrası dönemi, İngiliz toplumunun neofeodal yapısının siyasal bakımdan zayıf ve dengesiz duruma sokulduğu zaman olarak tanımlamaktadır. İngiltere'nin sonunda 'modern dünyanın' bir parçası olmasıyla birlikte, kültürel çalışmalar, alternatif olarak "*sosyolojik analiz tarafından işgal edilecek*" olan alana yerleşmiştir. Örneğin, güçlü bir teorik burjuva geleneğinin -sosyoloji gibi- olmayışı, İngiltere'de 'İngiliz' kültürel çalışmaların gelişimi için olanak sağlamıştır. Bu nedenle, kültürel çalışmaların tarihsel olarak, İngiliz tarihi ve kültürünün kendine has özelliklerinin ürünü olduğu söylenebilir. Ancak Hall İngiliz kültürel çalışmalarının ortaya çıkışını sağlayan, özellikle tüketim toplumu ve kitle iletişim araçlarına yönelik tarihsel koşulların bütünüyle İngiliz olmadığını, bunların ulus ötesi boyutlarının da bulunduğunu belirtmiştir.[236] Bu çalışmaların yaygınlaşmasının nedeni de budur.

Hall'a göre, temelde belli politik kaygılardan ve kültüre yönelik eleştiri biçimi farklılığı dolayısıyla Birmingham Okulu'nun, uluslar arası kültürel çalışmaların merkezi olarak konumlandırmak çeşitli sorunları gündeme getirecektir. Hall, İngiliz kültürel çalışmalarının neden İngiltere dışında da olumlu bir biçimde karşılanabileceği sorunsalı ile ilgili de olmamıştır. Stratton ve Ang'a göre Hall özellikle erken dönem çalışmalarında, kültürel çalışmaların ulus ötesi boyutları ile ilgili olmamıştır. İngiltere, kültürel çalışmalar pratiği için hem doğallaştırılmış sınırı hem de verili bağlamı oluşturmuştur. Bu bağlamda, Hall, kültürel çalışmaların tarihsel olarak İngiltere'de ortaya çıkışını, içsel doğal güçler tarafından belirlenmiş ve İngiltere'ye özgü doğal bir gelişme olduğu üzerinde durmaktadır.[237] Hall'un temel

[235] Jon Stratton and Ien Ang, "*On the Impossibility of a Global Cultural Studies 'British' Cultural Studies in an 'International' Frame*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, p. 376.
[236] **Ibid.**, p. 370.
[237] **Ibid.**, p. 368.

argümanına göre, İngiliz kültürü ve sınıf ilişkileri farklı yerlerdeki Avrupa çağcıllığını tanımlayan sınıf politikalarına direnç gösteren bir süreklilik göstermektedir.[238] Stratton ve Ang, Birmingham Okulu'nu yalnızca postkolonyal bir bakış açısı ile değil aynı zamanda İngiltere'nin kendi içinden de sorgulanacak bir bakış açısı ile konuya yaklaşmaktadırlar. Stratton ve Ang'a göre Birmingham Okulu kendisini İngiliz olarak aday göstermiş, eşzamanlı olarak da İngiliz ulusal kimliğini sorgulamaktadır. Hall'un çalışmalarının özelinde İngilizliğin içeriden sorunsallaştırılması için imkân bulan kültürel çalışmalarda, bu durumun gelişimi, ırk konusuna entelektüel ve politik bir uğraşı alanı olarak bakılmasıyla hız kazanmıştır.[239] Buna bağlı olarak Williams gibi isimler İngilizlilik ve "beyaz olma" denklemini sorgulamazken, Gilroy[240] ve Hall -ikisi de siyahîdir- siyah İngilizlere yönelik yaptıkları çalışmalarda bu konuyu bir problem sahası olarak ortaya koymuşlar, bunun sonucu olarak İngiliz ulusal kimliğinin düşünsel temellerini sarsmışlardır.[241] Bu çalışmalarda birlikte İngiliz kültürel çalışmalarının temel kırılma noktalarından biri olan ırk/etnisite konularının temelleri atılmıştır. Birmingham Okulu'nun kurucularının yaşam öyküleri, hegemonik İngiliz kültüründe marjinal özellikler taşımaktadır. Raymond Williams, Galli'dir. Richard Hoggart kuzeyli bir işçi ailesinden gelmekte, Stuart Hall ise siyahî bir Jamaikalı'dır. Ulusal kültürden kopuk toplumsal özneler olarak, her üçünün de İngiliz toplumsal yapısı içindeki muhalif konumlarına rağmen, İngiliz akademik dünyasındaki elit çevrelere girmeyi başarmışlardır.[242] Kültürel çalışmaların teorik yönelimlerinin belirlenmesinde/kökeninde kültürel çalışmalar öncüllerinin kimlikleri, yaşam öyküleri ve deneyimleri oldukça etkili olmuştur. Özellikle Hall yazılarında bireysel deneyimlerini, İngiliz toplumu içerisindeki deneyimlerini çalışmalarının teorik zeminine örnek olarak göstermiştir.[243]

---

[238] **Ibid.**, p. 369.
[239] **Ibid.**, p. 381.
[240] Örneğin Bkz.: Paul Gilroy, **There Ain't No Black in the Union Jack The Cultural Politics of Race and Nation**, London, Hutchinson, 1987.
[241] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 382.
[242] **Ibid.**, pp. 375-376.
[243] Bu tür yazılara önemli bir örnek olması bakımından Hall'un kendi yaşamından da örneklerle ilişkilendirdiği kimlik, etnisite, yerel, küresel kavramları etrafında giriştiği tartışmalar için Bkz.: Stuart Hall, "*Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*", Der.: Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Çev.: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve

Kültürün Antropolojileşmesi: Bütün Bir Yaşam Tarzı, Gündelik Yaşam Kültürü, Anlam Haritaları

Birmingham Okulu, II. Dünya Savaşı sonrası İngilteresinin tarihsel koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmaları başlangıçtan itibaren kendi çevre ve dönemlerinin problemlerine yönelmiştir. 1960'larda gündeme gelen toplumsal hareketliliklerle, İngiliz toplumu içindeki sınıf eşitsizliği, sınıflar arası farklılaşmalar ve baskılara karşı verilen mücadeleye duyarlı olmuşlardır. Birmingham Okulu'nun kurduğu politik ilgi, sınıf ve ideoloji ilgisi bu zemine dayanmaktadır. Bu açıdan Birmingham Okulu, İngiltere'deki işçi sınıfının mevcut sisteme, muhafazakâr ideolojilere ve partilere entegre olmaya başladığı görülünce, altkültür çalışmaları ile toplumsal değişimin yeni etmenlerini araştırmaya yönelmiştir. Birmingham Okulu'nun zamanla ırk konusuna yöneliminin kökenleri ise günün anti-ırkçı mücadelelerinden beslenmiş, feminizme yönelim bu dönemde gündeme gelen feminist hareketten etkilenmiş, eğitimi tetkike yönelim 1960'lardaki mücadelelere rağmen burjuva hegemonyasının devam etmesiyle bağlantılı siyasi kaygıdan kaynaklanmıştır. Thatcher politikalarıyla sağa kayan İngiliz siyaseti, 1970'leri yeni muhafazakâr hegemonyanın otoriter popülizmini anlamaya yöneltmiştir. İdeoloji, hâkimiyet ve direniş ile ilgili çalışmaları, kültürün bir yandan hegemonik ilişkiler içerisinde hâkimiyet aracı olduğuna, diğer yandan direniş ve mücadeleye kaynaklık ettiğini tespit etmeye yönelik olmuştur.[244] Dolayısıyla erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımı, belirli politik kaygılarla ele aldığı kültürü, bir çatışma, eklemlenme ve mücadele alanı olarak görmektedir. Kültürel çalışmalara göre kültür, ayrıca günlük yaşamdaki toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi sürecinde anahtar bir rol oynamaktadır.[245] Birmingham Okulu, sınıf farklılıkları/altkültür bağlamında, ideoloji, tahakküm ve hegemonyayı analiz yöntemi yapmıştır. Birmingham Okulu'nun ideoloji, tahakküm ve hegemonya eleştirisi temelde

---

Sanat Yayınları, 1998.; Stuart Hall, "*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*", Der.: Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Çev.: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

[244] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".

[245] John Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, Çev.: Koray Karaşahin, İstanbul, Babil Yayınları, 2000, ss. 9-12.

Althusser ve Gramsci olmak üzere Marxizm ve Frankfurt Okulu geleneğine dayanmaktadır. Kültürel çalışmaların kültür kavramını kuramsal bağlamda ele alış biçimi de bu çerçevede şekillenmiştir.

Birmingham Okulu temel olarak bir kültür tartışmasına girişmiş ve kurucu metinlerde kültür kavramına yönelik belirli tespitlerde bulunmaya çalışmışlarıdır. Bu tespitler temel olarak belli ortak argümanlara sahiptir ve kültürel çalışmaların yörüngesinde önemli etkiler yaratmıştır. Kültür kavramına yönelik kuramsal ve pratik dönüşümlerin bir göstergesi olan kültürel çalışmalar alanın önemli kuramcılarından Raymond Williams'a göre bir kültür, üyelerinin yetiştirilirken elde ettikleri anlamlar ve önerilen/sınanan yeni gözlem ve anlamlar olmak üzere iki boyuta sahiptir. Williams burada kültürü iki anlamda kullanmaktadır. İlki bütün bir yaşam tarzı olarak ortak anlamları içermekte, ikincisi ise keşfin ve yaratıcı çabanın özel bir süreci olan sanat ve öğrenmeyi kapsamaktadır. Williams bazı yazarların bu iki boyuttan birini ya da diğerini tercih etme durumuna düştüklerini ancak kendisinin ikisinde de ısrarcı olduğunu belirtmektedir.[246] Williams kültürün bu iki çelişen tanımını *The Long Revolution*'da dönüştürerek kültür kavramının tanımını üç kategoride incelemektedir. Bu kategorilerin ilki ideal'dir. İdeal, belirli mutlak ya da evrensel değerler ile ilgili olarak kültürde biçimlenen insan mükemmelliğinin bir durumunu ya da sürecini ifade etmektedir. İkinci kategori ise 'belgeler'dir. Burada kültürden, insan düşünce ve deneyimlerinin çeşitli şekillerde kaydedildiği, hayal gücüne ve entelektüel çalışmalara dayanan belgeler anlaşılır. Üçüncü ve en önemli kategoride ise kültürün toplumsal tanımı vardır. Kültürün toplumsal tanımında kültür, belirli anlamlar ve değerler dizisini ifade eden yaşam biçimlerinin, belirli bir şekilde tanımlanması içermektedir. Bu içerik yalnızca sanat ve eğitimde değil, aynı zamanda kurumlarda ve günlük davranışlarda bulunan belli anlam ve değerlere işaret eden özel bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Kültür analizi bu tanıma göre, belirli bir yaşam tarzı, yani belirli bir kültürdeki açık ya da örtük anlam ve değerlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu anlam ve değerlerin incelenmesi ise, bunları bir ölçüt oluşturarak değil, toplumsal ve kültürel değerlerin bir bütün olarak daha iyi anlaşılmasını

[246] Raymond Williams, "*Culture is Ordinary 1958*", Raymond Williams, **Resources of Hope Culture, Democracy, Socialism**, Edt.: Robin Gable, London and New York, Verso, 1989, p. 4.

sağlayan belli başlı genel kurallar ve eğilimlerin keşfedilmesi için gereklilik gösteren değişim metotlarını incelemeyi ve karşılaştırmayı hedeflemektedir.[247] Williams'a göre bu düzeyde kültür *bütün bir yaşam biçimi* demektir ve kültürü çalışmak da bütün bir hayat biçiminin içinde bulunan unsurlar arasındaki ilişkileri çalışmaktır.[248] Williams kültürü, *bütün bir yaşam biçimi* şeklinde kavramlaştırarak, İngiliz akademik çevrelerinde baskın olan biçimiyle, kültürün edebi kavranışının ötesinde bir anlama taşımıştır. Bu yeni yaklaşım, duyarlılığın, değerlerin ve eylemlerin olduğu kadar, yapaylıkların da biçimsel türlerini, farklı tarzlarını çevrelemektedir. Williams'ın bütün *bir yaşam biçimi* yaklaşımı ile yüksek-alçak kültür ayrımını reddedilmiş ve tanım Britanya kültürel çalışmalarının yörüngesini derinden etkileyen bir seri yayın üretmiştir.[249] Williams'ın tanımında kültür yaşam biçimini oluşturan öğelerin tümünü kapsamaktadır. Dolayısıyla Williams'ın kültür analizi bu yaşam biçimini oluşturan öğelerin tümü arasındaki ilişkileri anlamak üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda Williams'ın kültür tanımı kültür-toplum ilişkisi içinde gelişir. Williams burada gündelik yaşamın kendisi ve görünür yüzünün ardında kalan nedenlere yönelik daha geniş bir kültür tanımı önermektedir. Williams'ın betimleyici bu tanımı antropolojiye kaynaklık etmekle birlikte ve esasında kültürün antropolojik ve sanatsal/estetik tanımını birleştirmektedir. Kültürel çalışmalarda kültür antropolojik açıdan bütün bir yaşam biçimi olarak ele alınırken, sanatsal/estetik anlamda -Eliot, Leavis, Arnold gibi estetikçilerin etkisiyle- kültürün giderek sanatsal/estetik boyutundan da öte mutlaklaştırılması söz konusudur.

Kültürel çalışmalar içinde yer alan Hebdige bir kültür yorumu yaptıktan sonra bu ikili kavrayışı şu şekilde açıklamaktadır. Hebdige'a göre kültür, oldukça farklı ve genelde de çelişik anlamlar kazanmış belirsiz bir kavramdır. Bilimsel bir terim olarak bile örneğin hem mikroskobik organizmaların gelişimi açısından bir süreci, hem de üretilen organizmalar olarak bir ürünü ifade etmektedir. Daha belirleyici bir şekilde ifade etmek gerekirse İngiliz aydın ve edebiyatçıları tarafından, XVIII. yüzyıl sonralarından itibaren, pek çok çelişkili tema üzerinde eleştirel bir dikkat ile

[247] Williams, **The Long Revolution**, pp. 57-58.
[248] **Ibid.**, p. 63.
[249] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".

yaklaşılması için kullanılmıştır. Klasik ve muhafazakâr tanımda kültür bir estetik mükemmellik ölçüsü olarak kendisini göstermektedir. Bu tanımla birlikte kültür opera, edebiyat, drama, bale, sanat gibi klasik estetik bir beğeniden ortaya çıkmıştır[250] ve kültürde belli bir seçkinciliğe gönderme yapmaktadır. Örneğin Arnold'a göre, kültür mükemmelliğin bir uyumu olarak gerçek insan mükemmelliğini kavramak, insanlığın ve toplumların tüm yönlerini geliştirmek için sunulmuş mükemmel bir kavramdır.[251] Arnold'a göre kültür *dünyada düşünülen ve söylenenlerin en iyisini* ifade eder.[252] Arnold *Kültür ve Anarşi* (1869) adlı klasik eserinde kültürü 'mükemmelliğin' bir çalışma biçimi olarak 'mükemmelliğin uyumu' kavramı etrafında tartışmıştır. Hebdige'ın deyişiyle Arnold'un tanımında kültür neredeyse kutsal bir işlev üstlenmiştir.[253] Kültür havarisi Arnold'un modern liberaller ve sosyalistler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.[254] Hebdige'a göre kültürel çalışmalar kültürün iki temel tanımına ait yörüngelerden birini Arnold'un tanımı etrafında oluşmaktadır. Bu yörünge içinde kültür tanımı klasik ve muhafazakâr bir görünüm kazanmaktadır. Bu aşamada kültürel çalışmalar kültürü "mükemmellik ölçüsü" olarak tanımlayan seçkinci yaklaşım ile kültürü "bütün bir yaşam biçimi" olarak tanımlayan betimleyici-antropolojik tanım arasında oluşmuştur. Hem Williams hem de kültürel çalışmaların önemli ismi Hoggart'ın yaklaşımları bu iki eksen üzerinde oluşan bir yeniden kurma çabasına dayanmaktadır. Her ikisi de bütün bir hayat tarzı olarak ifade edilen betimleyici-antropolojik yaklaşıma yakın durmayı aynı zamanda estetik kültür tanımını da göz ardı etmemeyi amaçlamışlardır. Bu eksenler arasındaki denge-köprü ise edebiyat aracılığı ile sağlanacaktır.[255] Kurucu metinlerde kurgulanan bu kültür yaklaşımı ile bir yandan kültür mutlaklaştırılırken diğer yönden de metodolojik olarak kültürel bağlama ait sınıf, ideoloji, tarih, toplumsal yapı/belirlenim gibi kategorilerin göz ardı edilerek metne indirgenmesine giden yolu aralamıştır.

---

[250] Dick Hebdige, **Subculture the Meaning of Style**, London and New York, Routledge, 1979, pp. 5-6.
[251] Matthew Arnold, **Culture and Anarchy**, Edt.: Jane Garnett, New York, Oxford University Press, 2006, p. 9.
[252] **Ibid.**, p. xxii.
[253] Hebdige, **Subculture the Meaning of Style**, p. 6.
[254] Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, s. 132.
[255] **Ibid.**, pp. 7-8.

Popüler kültür tartışmasının önemli isimlerinden Storey'e göre ise, kültürel çalışmalar kapsamlı bir kültür tanımıyla işlemektedir ve Matthew Arnold'ın "düşünülen ve söylenenlerin en iyisi" şeklinde verdiği şema içerisinde incelenmesinden çok, düşünülen ve söylenen *her şeyin* incelenmesi anlamında "*demokratik*" bir projedir. Storey'e göre kültür, doğayı yaşama şeklimizdir; günlük yaşamlarımızda ürettiğimiz ve karşılaştığımız paylaşılmış anlamlardır. Storey bir yandan kültürün, belirli metinlerde somutlaşan özsel bir süreç, kendisine anlam yüklenebilecek bir meta, nesne ya da olay olmadığını belirtirken, diğer taraftan da kültürün, günlük yaşamlarımızda karşılaştığımız metinler aracılığıyla ve onlar üzerinden anlam üretme pratikleri ve süreçleri olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla kültür ve metinsel bağ arasındaki ilişki Storey'in yaklaşımında da belirginleşmektedir. Storey devamında kültürlerin anlamların üretimi, dolaşımı ve tüketiminden meydana geldiğini belirtmektedir. Storey'e göre kültürel çalışmaların kültürü paylaşılan anlamların üretim pratikleri ve süreçleri olarak görmesi, kültürlerin ahenkli organik bütünler olduğuna inandığı anlamına gelmemektedir. Tersine, kültürel çalışmalar, dünya ve içindeki her şeyin çok farklı tarzlarda anlama sahip kılınabildiğini öne sürmektedir.[256] Bu şekliyle de, Hoggart ve Williams'ın yaklaşımlarında belirginleşen bütün bir yaşam tarzı olarak kültür yaklaşımına, kültürel çalışmalara temel kimliğini kazandıran Hall'un kültürel unsurları anlamsal düzeyde ve anlam haritaları olarak ele alma yaklaşımı eklenecektir.

Kültürel çalışmalar yaklaşımın önemli isimlerinden Hall, kültürün kapsamlı bir tanımına girişmeyeceğini belirterek "*bizim kültür hakkındaki sorularımız bireylerin ve grupların birbirleriyle iletişim kurmak için oluşturdukları anlam haritaları ve toplumların-grupların yaşam biçimlerini değiştirmeleri ilişkilidir.*" der.[257] Hall'a göre kültür, herhangi bir özgül tarihsel toplumun pratiklerinin, göreneklerinin ve dillerinin gerçek, yerleşik alanıdır. Hall kültür ile popüler/halk yaşamının şekillenmesine katkıda bulunan ve köklerinde yer alan ortak akıl formlarının

[256] John Storey, "*Kültür İncelemeleri*", Edt.: Stuart Sim, **Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**, Çev.: Mukadder Erkan, Ali Utku, Ankara, Babil Yayınları, 2006, ss. 317-318.
[257] Hall, "*Race, Culture, and Communications: Looking Bakcward and Forward at Cultural Studies*", 1996, p. 336.

çelişkisini kastetmektedir.[258] Hall'a göre özellikle kültürel çalışmalarda ve kültür sosyolojisinde olmak üzere toplumsal ve beşeri bilimlerde kültürel dönüş olarak adlandırılan süreç kültürün tanımına yönelik anlamların önemini vurgulama eğilimindedir. Kültür bir süreç olarak ya da bir dizi uygulama olarak romanlar, resimler ya da tv programları, karikatür gibi şeyler değildir. Kültür öncelikle bir toplumun ya da grubun üyeleri arasında karşılıklı verilen ve alınan anlamların üretimi ve değişimi ile ilgilidir.[259] Hall'da kültür, toplumsal grupların farklı yaşam kalıpları geliştirdikleri ve kendi toplumsal ve maddi deneyimlerine dışavurumcu bir şekil kazandırdıkları düzeydir. Bu yönüyle kültür, toplumsal ve maddi yaşam içinde gruplar aracılığıyla üretilen bir pratik, kendisini toplumsal örgütlenme içinde ifade eden özgül biçimlerdir. Kültür, bir grup ya da sınıfın geliştirdiği anlam ve değerler, maddi yaşamları, kurumları, toplumsal ilişkileri, inanç sistemleri, adet ve gelenekleri ve kullandıkları nesnelerde cisimleşen kendine özgü ve ayırt edici yaşam biçimleridir. Bir kültür kendi üyelerine şeyler'i -dil, fikirler, anlamlar, değerler, kodlar- anlamlandırma ve bunları deneyim ile yaşantı tarzı'na dönüştürmesi için "*anlam haritaları*" sunmaktadır. Anlam haritaları, basit bir şekilde kafalarda dolaşmaz, bireyi toplumsal birey haline getiren toplumsal örgütlenme ve ilişki kalıplarında nesneleşmektedirler.[260] Nesneleşme ise belli kültürel kodlamaları ifade etmektedir ve kodlar belli toplumsal gerçeklik haritaları oluştururlar. Bu toplumsal gerçeklik haritaları, kendisine kayıtlı bütün toplumsal anlamları, pratikleri, erk ve çıkarlarını içermektedir.[261] Hall'a göre "*Anlamlar, yapısalcı işlevselciliğin ve maddeciliğin indirgemeci biçimlerinin öne sürdüğü gibi, kökenlerinde içerilmiş değildirler. Bunlar belirli bir toplumsal ya da sınıfsal yapının ikinci-düzey sonuçları değildirler. ... Anlamlar, tümüyle toplumsal ilişki ve yapılarda içerilmektedirler. Belirli kültürel ve siyasal pratikler aracılığıyla, çeşitli toplumsal konumlara eklemlenebildikleri ve toplumsal özneleri oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları*

---

[258] Stuart Hall, "*Gramsci's Relevance for the Study of Race and Ethnicity*", **Journal of Communication Inquiry**, Vol.: 10, No.: 2, June 1986, p. 26.
[259] Stuart Hall, "*Introduction*", Edt.: Stuart Hall, **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**, London, Sage Publications, 2003, p. 2.
[260] John Clarke, Stuart Hall et. al., "*Subcultures, Cultures anda Class*", Stuart Hall, Tony Jefferson, **Resistance Through Rituals Youth Subcultures in Post-War Britain**, London, Hutchinson, 1976, pp. 10-11.
[261] Stuart Hall, "*Kodlama, Kodaçımlama*", Çev.: Yiğit Yavuz, Der.: Şahinde Yavuz, **Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma**, Ankara, Vadi Yayınları, 2005, s. 93.

ölçüde toplumsal olarak işlev görürler ve işlerler."[262] Hall yine devamında, "*Anlamın üretimi ve dönüştürümü modern toplumlardaki kültürel ilişkilerin bir parçası ve bölümüdür; sağduyunun ve toplumsal dünyaya ilişkin gündelik "bilgi"nin nasıl yapılanacağını ve alan boyunca süreklilik gösteren iktidar oyununu -tahakküm kurma ve tabi olma oyununu- düzenler. Yapı, anlam ve iktidar oyunu dışında işleyen güçsüz ve sınırsız "iletişim şebekesi" modeli artık terk edilmelidir.*"[263] Özellikle Althusser'den, sonra da Gramsci'den etkilenen kültürel çalışmalar, kitle iletişim alanını toplumsal tahakküm ve erk için çeşitli sınıfların söylemsel bir savaşım verdiği uzamlardan biri olarak tanımlamaktadır.[264] Bu şekliyle Hall'un çalışmaları ve yaklaşımı, günümüzde iletişim bilimlerinin önemli tartışma metinleri olarak ele alınmaktadır. Pek çok çalışmasında iletişim ve kültür bağlamını kendi yaklaşımı perspektifinde ele alan Hall, iletişim bilimlerinin temel okuma metinlerinden olan "*Kodlama, Kodaçımlama*"[265] adlı makalesinde kitle iletişim araçlarının mesajlarını okuma biçimleri üzerine tartışmaktadır. Örneğin anlamlı bir söylem olan televizyon metni bir iletişimsel alışveriş sürecine tabidir. Televizyondaki üretim mesajı oluşturmaktadır. Hall burada kitle iletişim araçlarında izleyici ile medya üretimi arasındaki ilişkiye anlam/kod üretim süreçleri olarak bakmaktadır. Kültürel çalışmalar geleneği bu bakış açısı ile metin, okuma ve kodlama kavramlarını literatüre kazandırmış ve bu kavramlar iletişim bilimlerinin temel argümanları haline gelmiştir.

Kültüre ilişkin tanımlama girişiminde oluşturduğu anlam haritalarını Hall şu şekilde açmaktadır. "*Anlam kendine özgü doğası gereği çokanlamlıdır; ayrılamaz derecede bağlam-bağımlıdır… Bu bağlamda, anlam bir ayna gibi değil, bir dil gibi işlev görür. Anlam bir şey değil, bir pratiktir. Dünyayı farklı biçimlerde temsil etmede hem dillerin nasıl anlam inşa ettiklerini hem de simgeleştirmenin nasıl işlev gördüğünü anlamamız gerekiyor.*"[266] Anlam haritaları kavramı kültürel çalışmalar

[262] Stuart Hall, "*İdeoloji ve İletişim Kuramı*", Der.: Süleyman İrvan, **Medya, Kültür, Siyaset**, Ankara, Ark Yayınları, 1997, s. 91.
[263] **A. e.**, s. 93.
[264] Mutlu, **a. g. e.**, s. 111.
[265] Stuart Hall, "*Kodlama, Kodaçımlama*", Çev.: Yiğit Yavuz, Der.: Şahinde Yavuz, **Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma**, Ankara, Vadi Yayınları, 2005.
[266] Hall, "*İdeoloji ve İletişim Kuramı*", s. 90.

için belirleyici hareket noktalarından biri olmuştur ve son derece önemlidir. Williams'ın tüm bir yaşam biçimi şeklinde geliştirdiği kültür tanımlamasının ardından anlam haritaları kültüre ilişkin bireyin deneyimlerini önceleyen yoğunluklu bir göndermede bulunmaktadır. Clarke ve Hall'un tanımından da anlaşılacağı üzere bireyin gündelik yaşama ait deneyim/yaşantı/tecrübeleri kültür kavramsallaştırmasında öncelikli hale gelmiştir. Erken dönem kültürel çalışmalar tartışmaları da bu argümana dayalıdır. Thompson ve Hoggart'ın çalışmaları başta olmak üzere bu çalışmalar genel olarak işçi sınıfının/belirli grupların/altkültürlerin gündelik yaşantısı dolayısıyla inşa ettikleri kültürlerinin yorumlanması için tecrübe/yaşantı/deneyim bir anlam kaynağı olarak kullanılmıştır. Böylelikle anlam haritaları terimi ile kültürel yapılanmada gündelik yaşam pratikleri merkeze almış, kültürel inşa sürecinde bireyin deneyim/yaşantı/tecrübeleri öncelenmiştir.

Kültür teriminin tanımı ve pek çok anlamına dayalı belirsizlik kültürel çalışmalar biçimlerine bir eklemleme alanı sağlamıştır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların kültür kavrayışı ilk olarak, modern Avrupa'nın sömürgeleştirme ve emperyalist yapılanması sürecinde oluşan kültür eklemlenmesinin bir sonucudur. İkinci olarak yalnızca nostaljik toplum kavrayışını değil aynı zamanda kültür ve eleştirinin romantik-estetik-etik kavrayışını da içermektedir. Bu aşamada kültür kavrayışı, modern Avrupa devletlerinin idari stratejileri ve disipline edici süreçleri ile ilişkili olarak kültürün eklemlenmesinin bir sonucudur. Üçüncü olarak kültür kavrayışında, sadece anlamlar ve göstergeler alanına ilişkin olarak kültürün azalması değil aynı zamanda ve daha da önemli olarak kültürün keşfi ve yayılmasına yönelik belli itirazlara sahiptirler. Bu aşamada kültür, farklılıklar alanına, insan varlığının devamına, deneyim-bilgi alanı olarak kişi-gerçeklik arasında yer alan aracılık görevine ve son olarak hem toplumsal hem de bireysel olarak insan varlığının tarihselliği ya da geçiciliğine yönelik bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu kültür kavrayışı modern Avrupa'nın değişen entelektüel ve sınıf gücü biçimlerine ilişkin olarak oluşan kültür eklemlenmesi sonucudur. Grossberg'e göre kültür alanı her zaman değişmektedir. Kültürün anlam belirsizliğine yöneltilen bu itirazlar kültürel çalışmalar yapmanın

bizzat kendisidir.[267] Kültürü tüm bir yaşam biçimi olarak tanımlayan Mitchell, kültürü farklılaştırılmış dünyanın bir aracı olduğu kadar küresel ve hegemonik olarak değerlendirmektedir. Kültürel yapı unsurlarını ırk, söylem, metin, toplumsal cinsiyet ya da dil gibi toplumsal yapılar üzerinden analiz eden Mitchell, eğer kültür bütün bu unsurları içermekteyse ve bu şekilde tanımlanmaktaysa kültür ile ilgili coğrafi bir kuram geliştirmenin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Bu coğrafik kültür kuramı çokkültürlü olmalıdır. Kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde yeşeren kültürel teorinin gelişimi ile çokkültürlülük gerekli hale gelmiştir. Kültürel çalışmaların temel amacı, dünya kültürlerinin -*hatta belki de bu farklılıkları kutsayarak*- farklılığını incelemek tam olarak analiz etmektir.[268] Kültürel çalışmalarda, kültürü *yapış biçimi, yapış pratiği* olarak ele almanın yerini *hayat olduğu gibi* vurgulamasından oluşan *karmaşık anlamlar* ve toplumsal sisteme yönelik pragmatik adaptasyon almıştır.[269] Frankfurt Okulu'nun kültür yaklaşımında hâlâ geçerliliğini koruyan ideoloji, sınıf, ekonomi, toplumsal yapı gibi unsurlar, Birmingham Okulu'nun tartışma biçiminin başlattığı gelenekle birlikte gündelik yaşamın anlık görüntülerini pragmatik bir biçimde gündeme getiren, metin, okuma, gösteren, gösterge, kod, söylem, anlam, çok anlam, çok dil argümanları ile temel tartışma biçimini oluşturan bir eksene kaymıştır.

İkili Kültür Kavrayışının Teorik Uğrakları: Teorik Hesaplaşmalar

Kültürel çalışmalar, kültür çalışmalarını iki düşüncel eksende değişime uğratmıştır. Bu eksenlerden ilki kültür nosyonudur. Bu anlamda kültür toplumun üstünde ve ötesinde olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu düzeyde kültür yüksek sanatların ve sanatsal dehanın kültürü olarak mutlaklaştırılmaktadır. Kültürel çalışmalar bu yaklaşıma, antropolojik yaklaşımı da ekleyerek, kültürü gündelik yaşamın pratiklerine ve simgelerine kazınmış bir kültür anlayışını ilgilenim odağına yerleştirmiştir. İkinci eksen ise özellikle Ortodoks Marxist anlayışın kültür veya ideolojiyi ekonominin belirlenenleri olarak kavramlaştırımıdır. Kültürel çalışmalar

[267] Lawrence Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", Edt.: Rhonda Hammer, Douglas Kellner, **Media/Cultural Studies: Critical Approaches**, USA, Peter Lang Publishing, 2009, p. 30.
[268] Don Mitchell, **Cultural Geography A Critical Introduction**, Oxford, Blackwell, 2000, p. 64.
[269] İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Pozitif Matbaacılık, 2002, s. 394.

ise bu ekonomik belirlenimcilik biçimini reddetmekte ve ekonomizmi kendi dinamiği olan kültürel yaşamın karmaşıklıklarını açıklayamayacak kadar katı olarak değerlendirmektedir. Kültürel çalışmaların ekonomik belirlenimcilikten kurtulmasına Althusser ve Gramsci'deki ideoloji kavramlaştırımları ve eklemlenme kuramı dayanak sağlamıştır.[270] Hegemonya, evrensel ve belirli bir sınıfın mevcut egemenliğine 'verili' değildir, kazanılmalıdır, yeniden üretilmelidir ve beslenmelidir. Gramsci'nin de söylediği gibi hegemonya, herhangi bir yöne doğru hareket halinde olan olumlu veya olumsuz etkenleri içeren bir 'denge'dir.[271] Kültürel çalışmalarda ideoloji kavramının tanımı ve konumu Hall'un Gramsci'nin 'hegemonya' kavramı aracılığı ile geliştirdiği tanıma ile örtüşmektedir. Hall'a göre ideolojik unsurların belirli koşullar altında nasıl oluştuğunu, bir söylem içinde birlikte nasıl uyum içinde olduğunu, belirli konjonktürler altında nasıl eklemlendikleri eklemlenme kuramı ile açıklanabilir.[272] Bu açıdan kültürel çalışmalar yaklaşımı ideolojiyi, metnin sınıfa dayalı kod açımlaması olarak görmektedir. Real'a göre kültürel çalışmalar bilincin tarihsel biçimlerini ve altyapı-üstyapı ilişkisini -popüler- kültürün kurumsal belirlenimi içinde ele almaktadır. Kültürel çalışmalar kültürel pratiklerin özerkliğinin reddini muhafaza etmekte fakat özgül pratikleri, belli bir kültürdeki bütünlüğü daha genel şekillerde altyapı bağlamıyla ilişkilendirmektedir. Egemen bir kültürün alternatifleri içine nasıl sızdığı gösterilirken Gramsci'nin hegemonya misyonu esas alınmaktadır.[273] Kültürel çalışmalarda anlam, toplumsal bir üretimdir ve dünya anlam üzerine kurulmalıdır. Kültürel alan bir anlamın veya değişken anlamların telaffuz edildiği alandır. Ne var ki aynı anlam, uygulama ve olaya farklı anlamlar yüklenebildiği için aynı zamanda, potansiyel bir çatışma sahasıdır. Bu nedenle kültürel çalışmalar için kültür alanı, hem ideolojik mücadelenin yapıldığı hem birleşme/direniş'lerin olduğu hem de hegemonyanın kazanılıp kaybedildiği geniş bir alandır.[274] Toplumsal/kültürel pratiklerin, kodların ideoloji içinde ne şekilde

[270] Mutlu, **a. g. e.**, s. 234.
[271] John Clarke, Stuart Hall et. al., "*Subcultures, Cultures anda Class*", p. 40.
[272] Lawrence Grossberg, "*On postmodernism and Articulation An Interview With Stuart Hall*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, pp. 141-142.
[273] Michael Real, "*Marksizm ve Popüler Kültür: Kültürel Eleştirinin Keskin Gücü*", **Popüler Kültür ve İktidar,** Derleyen: Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 329.
[274] Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, s. 12.

konumlandığını tespit etmek için Gramsci'nin hegemonya kavramı kültürel çalışmalar için başat hale gelmiştir. Hall'a göre Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kavramı, yapısalcı ve kültürelci düşünmeye çalışan kültürel çalışmaların araştırma alanının gereklerini karşılamak için oldukça uygundur. Kültür ve ideoloji kavramları altyapı ve üstyapı metaforlarına daima bir dönüşü ifade etmektedir. Bundan ötürü kültürel çalışmalar, idealizm ile indirgemecilik arasındaki bitmek bilmeyen gidiş gelişleri ve yaşanan gerilimleri aşmak zorundadır.[275] Bu yönüyle kültürel çalışmaların Marxizm bağlamında aldığı konum iki temel kaynaktan beslenmektedir. Birincisi hegemonya kavramı doğrultusunda Gramsci, diğeri ise ideoloji kavramı esas alınan Althusser'dir. Klasik Marxizm'e yönelik ekonomizm eleştirisi yeni Marxist bakış açılarına kapı aralamıştır.

Kültürel çalışmalar ile Marxizm arasındaki ilişkinin başlangıcı için en azından kaba bir tarih koymak mümkündür. Bu süreç 1968 ve 1972 yılları arasında yer alır. Sparks, bu tarihleri 1968'deki radikal öğrenci hareketleri sonrası doğan Marxist kültürel çalışmaların, SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermiş olmasına bağlı olarak tespit etmiştir. Dolayısıyla Sparks, Marxizm'le kültürel çalışmalar arasında kurulan ve yaklaşık yirmi yıl süren yakın ilişki sonucunda, kültürel çalışmaların, başlangıçta İngiliz edebiyat çalışmalarındaki marjinal konumundan çıkıp, ABD ve Avustralya'nın yanı sıra, İngiltere'deki beşeri bilimler çalışmalarında merkezi bir konuma geldiğini belirtmektedir.[276] Bu açıdan kültürel çalışmalar ile Marxizm arasında uzun yıllar boyunca kimliksel olmasa da kuramsal temellerini gerçekleştirme anlamında ve tartışma düzeyinde yakın bir ilişki kurulmuştur. Örneğin, Grossberg, kültürel çalışmaların İngiliz kültürel çalışmaların entelektüel çerçevesini tanımlayan etkili bir deneme yazmış ve Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin içindeki İngiliz Marxist kültürel çalışmaların ABD'deki etkisinin oldukça önemli olduğunu iddia etmektedir.[277] Grossberg kimlik açısından olmasa da Marxizm ve Britanya kültürel çalışmaları arsında belirli bir ilgi

[275] Stuart Hall, "*Cultural Studies: Two Paradigms*", p. 72.
[276] Colin Sparks, "*Stuart Hall, Cultural Studies and Marxism*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, p. 72.
[277] Lawrence Grossberg, "*History, Politics, Postmodernism: Stuart Hall and Cultural Studies*", **Journal of Communication Enquiry**, 10 (2) Summer, 1986, p. 61.

kurmaktadır. Hall ise, kültürel çalışmalar ile Marxizm arasındaki ilgiyi Marxizm'in kompleks yapısı üzerinden kurmaktadır.[278] Marxizm'le kurulan uzun süreli ilişkiye rağmen, Hall 1990 yılında Illinois Üniversitesi'nde düzenlenen konferansta yaptığı "*Şimdi ve Gelecekte Kültürel Çalışmalar*" adlı konuşmasında -konuşma daha sonra "*Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası*" başlığı ile yayınlanmıştır- "*kültürel çalışmalar ve Marxizm'in mükemmel bir teorik uyumu temsil ettiği tek bir an bile*" olmadığını belirtmektedir.[279] 1990'larda kültürel çalışmaların Marxizm'e ilişkin bağını bu şekilde ifade eden Hall yaklaşık on yıl önce ise "*Kültürel çalışmaları ideoloji kategorisinden yoksun bir Marxist paradigma içinde düşünmek zordur.*"[280] demiştir. Esasında bu ifadelerle kültürel çalışmaların Marxizm ile kurduğu ilişkinin teorik ve tarihsel anlamda net bir zeminde bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu açıdan kuramsal, metodolojik ve ele alanın konuların tematik düzlemi bakımından kültürel çalışmaların Marxizm'e yönelik entelektüel akışı Hall'un ifadeleriyle *Garantisiz Marxizm*[281] şeklinde kendisini ortaya koymaktadır.

Marxizm ve kültürel çalışmaların teorik bağı kültürel çalışmalara içkin bir tartışma konusu olmuştur.[282] Örneğin Storey'e göre kültürel çalışmalar Marxizm'e dayandırılmaktadır. Marxizm, kültürel çalışmaları iki ana boyutta ele almıştır. Buna göre öncelikle, bir kültürel konu -metin- ve uygulamanın -pratik- doğru anlaşılabilmesi için, onun toplumsal/tarihsel açıdan üretim/tüketim koşulları içerisinde analiz edilmesi gereklidir. Ancak Storey'e göre kültür, her ne kadar belirli bir tarihsel sürecin ve belirli bir toplumsal yapının üzerine kurulmuş olsa da, bu yapı ve tarihin basit bir yansıması olarak algılanamaz. Tarih ve konu-uygulama aynı

[278] Hall, "*Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems*", pp. 12-13.
[279] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992, p. 279.
[280] Stuart Hall, "*Cultural Studies: Two Paradigms*", p. 69.
[281] Stuart Hall, "*The Problem of Ideology Marxism Without Guarantees*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996.
[282] Bu tartışma erken dönemlerde kültürel çalışmalar öncülleri tarafınan çeşitli şekillerde yapılmış ve yayına dönüşmüştür. Örneğin 1980'li yıllarda Raymond Williams'ın editörlüğünde Marxizm odaklı bir dizi yayın serisi üretilmiştir. Bkz.: Raymond Williams, **Marxism and Literature**, New York, Oxford University Press, 1987.; Ralph Miliband, **Marxism and Politics**, New York, Oxford University Press, 1987.; Hugh Collins, **Marxism and Law**, New York, Oxford University Press, 1987.; Alex Callinicos, **Marxism and Philosopsy**, New York, Oxford University Press, 1987.; Maurice Bloch, **Marxism and Anthropology**, New York, Oxford University Press, 1987.

sürecin bir parçasıdır ve bir arada ele alınarak, bir arada kaydedilir. Storey'e göre, kültürel çalışmalar kültürün, yapıyı oluşturan öğelerden biri olduğu ve tarihi şekillendirdiği konusunda ısrarcı bir tavır takınmışlardır. Diğer bir deyişle kültürel konular, tarihe basit bir biçimde ayna tutmakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel süreçlerinin ve uygulamalarının birer parçası olurlar. Bu nedenle konular, yansıttıklarından ziyade yaptıkları çalışmalarla incelenmelidir. Storey'e göre kültürel çalışmalar Marxizmi'nin üzerinde durduğu ikinci nokta, kapitalist sanayi toplumunun etnik, cinsel ve sınıfsal açıdan eşitlikçi olmayan temeller üzerine olan bir toplum biçimi şeklinde algılanması gerektiğidir. Kültürel çalışmalara göre, bu eşitsizliğin oluşturulduğu temel alanlardan en önemlisi kültürdür. Bu açıdan kültür, tabi - yönetilen- grupların, egemen grupların çıkarlarını yansıtan anlamların tahakküm altında kabul ettirilmesine karşı direndiği bir sürekli egemenlik ve mücadele alanıdır. Bu da kültürel çalışmaların kültür anlayışındaki ideolojik akışın yansımasının temelidir.[283] Yine Grossberg'e göre kültürel çalışmalar, kültür ve güç ilişkilerini anlama girişimidir ve kültürel çalışmaların temel ilgisi ilk bakışta kültürel pratiklerdir. Bu durumda kültürel çalışmaların elde ettiği başarı, hızla nesneleşmiş olmasından biraz daha fazladır.[284] Storey ve Grossberg'in yaklaşımlarında örneklenen kültürel çalışmaları olumlama ve belli bir kuramsal paradigmaya yerleştirme girişimleri çeşitlendirilebilir. Ancak kültürel çalışmaların Marxizm ile kurduğu ilişki temelde Marxizm'i kültürel olanın lehine dönüştürme eğilimindedir. Bu eğilim erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımında temel hassasiyetlerle kurulmuş olsa da günümüz kültürel çalışmaları bu kaygılara çok yakın görünmemektedir. Kültürel çalışmalar yaklaşımı özellikle erken dönemlerinde altyapı-üstyapı argümanlarını Marxizm'in aleyhine tartışmaya açmıştır. Bu tartışma biçimi ise ardından ekonomizm ve kültüralizm tartışmalarını/ikiliğini beraberinde getirmiştir. Ekonomizm ve kültüralizm ikiliğinin gelişim seyri özellikle Hall'un yaklaşımında izlenebilir.

[283] Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, ss. 10-11.
[284] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 27.

Kültürel çalışmalar yaklaşımını daha yakından tanımaya çalışmak Hall'un zihinsel serüvenini[285] ele almakla yakından ilgilidir. Hall'un ismi kültürel çalışmalar alanının teorik güzergâhı ile özdeşleşmiş, yazıları kültürel çalışmaların kültüralizm, yapısalcılık ardından postyapısalcılığa akabinde de postmarxizme doğru evrilen yörüngesine ilişkin adeta bir -bir yönüyle de Hall'un yaklaşımındaki anlam haritalarına benzer şekilde- bir harita görevi görmektedir.[286] Birmingham Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi'nin itici gücü olan Stuart Hall, Merkez'in başkanlığını yaptığı dönem boyunca Marxizm üzerine tartışmalar yapılmış ve merkezin karakteristik özellikleri bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Hall bu çalışmaların uluslar arası düzeyde yayılmasında ve entelektüel anlamda gelişmesinde de merkezi bir figür olmuştur.[287] Hall kültürel çalışmalara Yeni Sol[288] -*New Left*-'dan giriş yaptığını ve Yeni Sol'un, Marxizm'i bir çözüm olarak değil her zaman bir sorun-tehlike olarak gördüğünü belirtmiştir. Çünkü Yeni Sol'un bu gibi teorik sorunlarla

[285] Hall'un kültürel çalışmalara katkısı yalnızca yazıları ile olmamış aynı zamanda bu yazılar kültürel çalışmacılar için bir yönerge olmuştur. Dolayısıyla Hall'un kendisi ve yazıları, pek çok çalışmada gerek referanslarla gerekse bütünüyle Hall incelemeleriyle yer almıştır. Hall'un düşünsel serüvenini yazılarından, kitaplarından ve özel yaşamından yola çıkarak detaylı bir şekilde izleyen bir çalışma için Bkz.: Helen Davis, **Understanding Stuart Hall**, London, Sage Publications, 2004. Hall'a adanmış bir başka derleme için Bkz.: Paul Gilroy, Lawrence Grossberg, Angela McRobbie, **Without Guarantees in Honour of Stuart Hall**, London, Verso, 2000. Yine Hall'un yazılarını, Hall üzerine yazıları ve Hall ile yapılmış çeşitli röportajları içeren bir derleme için Bkz.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996.

[286] Janice Peck, "*Itinerary of a Thought: Stuart Hall, Cultural Studies, and the Unresolved Problem of the Relation of Culture to 'Not Culture'*", **Cultural Critique**, No: 48, Spring, 2001, p. 200.

[287] Sparks, **op. cit.**, p. 71.

[288] Yeni Sol, 1950'lerin sonunda ortaya çıkan, 1960'larda ise özellikle ABD'nin Vietnam'a müdahalesine ve Çekoslovakya'nın Varşova Paktı ülkeleri tarafından işgal edilmesine muhalefet etmesiyle güçlenen geniş bir siyasi öğreti ve toplumsal hareketler yelpazesinin hepsi için kullanılan betimleyici bir terimdir. Yeni Sol, radikal öğrenciler, barış hareketinin çeşitli kesimleri, ilk feminist ve ekolojist hareketler, muhalif komünistler, anarşistler, sol kanat sosyalistler ve kültür eleştirmenlerini gibi son derece farklı kökenlerden ve yönelimlerden kişileri çok da mümkün görünmeyen bir ittifak ile bir araya getirmiştir. Aynı yıllar, Marxist düşüncede felsefi ve toplumbilimlerinde genel bir değişimin yaşandığı yıllardır: Gramsci'nin yazıları keşfedilmiş, Alhtusser'in yeni yapısalcı Marxizmi gündeme gelmiş, Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramının etkileri devam etmektedir. Bu dönemde, tekrar kurulan biçimiyle Marxizm, yeni ortaya çıkan anarşizm, ütopyacı sosyalizm, ekoloji ve feminizm Yeni Sol üzerindeki entelektüel etkilerdir. Bkz.: Tom Bottomore, "*Yeni Sol*", Edt.: William Outhwaite, **Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 875-876. Kültürel çalışmalar yaklaşımının Yeni Sol'un açıklanan yapısı ile iç içe olması şaşırtıcı değildir. Hall'un sözleriyle kültürel çalışmalar adeta Yeni Sol ile özdeşleşmiştir. Stuart Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", **The Humanities as Social Technology**, October, Volume: 53, Summer 1990, p. 12. 1960'larda Yeni Sol içinde yer alan pek çok isim *New Left Review* dergisi çatısı altında birleşmiştir. Kültürel çalışmalar öncülleri -özellikle Hoggart, Williams, Thompson ve Hall- de bu isimler arasındadır ve dergide çeşitli yazıları ile yer almışlardır. *New Left Review*'ın Türkiye seçkisi Agora kitaplığı tarafından yayınlanmıştır. Örneğin Bkz.: **New Left Review Türkiye Seçkisi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.

ilgisi yoktur ve bundan yalıtılmıştır. Hall devamında, "*Bu anlamda Marxizm'e gecikmeli girdim; adeta Budapeşte'deki Sovyet tanklarına karşı.*" der ve dolayısıyla başlangıçtan itibaren kültürel çalışmaların Marxizm'in teorik bir proje olarak gündeme getirdiği sorulardan kesinlikle etkilendiğini belirtir. Bu merkezi sorunların arasında örneğin; sınıf sorunu, politika, teori, pratik, ekonomik, siyasi/ ideolojik ve benzeri sorunları birbiriyle ilişkilendirecek genel bir teori sorunu, kültür söylemleri içinde tespit etmek bakımından iktidar ya da iktidar ve sömürü arasındaki ilişki, sermayenin küresel menzili ve tarih yazma kapasitesi, eleştirel bir yöntemle hayatın farklı alanlarını ele almak, eleştirel bilgi nosyonunun kendisi ve bir pratik olarak eleştirel bilginin üretilmesi yer almaktadır. Bu şekliyle Marxizm ile ilişkili olmak, Marxizm üzerine, Marxizm'e karşı, Marxizm ile birlikte ve Marxizm'i geliştirmek adına çalışmak demektir. Kültürel çalışmaların başlangıçtan itibaren Marxizm ile girdiği teorik uyumsuzluğu Hall "*Marx'ın hiç söz etmediği ya da anlamış görünmediği kültür, ideoloji, dil ve simgesel olan gibi bazı konular bizim çalışmamızın öncelikli konularıydı*" şeklinde ifade etmektedir. Bu sorunlar Hall'a göre, bir düşünce biçimi, bir eleştirel uygulama faaliyeti olarak -Marxizm'in içine sızmış olan Ortodoksluğu, doktriner yapısı, belirlenimciliği, değişmez tarih yasası, indirgemeciliği, bir üst anlatı konumu gibi durumlara gerek kalmaksızın- kültürel çalışmalarda her zaman mevcuttur.[289]

Hall, Birmingham Okulu'nun *teori karşıtlığının* ve kurumsallaşma ile birlikte kültürel çalışmalar teorisine karşı oluşan direncin üstesinden gelindikten sonra *herhangi bir basit teslimiyet içindeki Marxistler olmamak adına* teori konusuna giriş yaptıklarını belirtir. Hall, Avrupa düşüncesini üzerine okumalar yaptıklarını Alman idealizmini okuduklarını, Weber'i, Hegel idealizmini, idealist sanat eleştirisini okuduklarını ve sonunda 1970'li yıllarda Britanya kültürel çalışmaların Marxizm sorunu içinde ilerleme gösterdiğini ifade eder. Hall'a göre Marxizm modern dünyanın sorularına temel yanıtları üretmekte yetersizdir. Bu aşamada Gramsci bu sorulara belli yanıtlar sağlayabilmektedir. Kültürün kendi doğası, konjonktürel disiplin, tarihsel özgüllüğün önemi, çok önemli ölçülerde katkılar sağlayan

[289] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", pp. 279-280.

hegemonya metaforu gibi kavramlar aracılığı ile bu sorular belli ölçülerde cevaplanabilecektir. Hall burada Britanya kültürel çalışmalarının Marxizm ile karşı karşıya gelişinin öncelikle bir teori ile değil bir problemle çarpışma olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Hall kültürel çalışmaların Marxizm ile ilgili olarak bir problem çarpışması olarak adlandırdığı şey Marxizm'in ekonomik indirgemeciliğidir. Kültürel çalışmaların mücadelesi Marxizm'in toplum, ekonomi ve kültür arasındaki ilişkiyi kurguladığı temel üstyapı modeliyle kurduğu mücadeledir.[290] Williams ve Hoggart'ın kültürel geleneğinde kapılarını araladığı ekonomik indirgemeciliğe karşı çıkış kültürel çalışmaların, kültürel pratiklerin ürünü olarak yaşantıyı vurgulamasına[291] bu yönüyle de bir kültür indirgemeciliğine dönüşmüştür. Bu yönüyle kültürel çalışmalar Hall ile birlikte teorik olarak ilki yapısalcılık ve ikincisi ise kültüralizm olmak üzere iki temel paradigma etrafında biçimlenmiştir. Oluşturulan bu teorik inşa Marxizm'e içkin altyapı ve üstyapı sorunlarıyla yüzleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Hall'un *Cultural Studies: Two Paradigms* -Kültürel Çalışmalar: İki Paradigma- adlı yazısı bu yörünge değişiminde bir dönüm noktası olarak tartışılmıştır. Bu yazıda Hall, Hoggart ve Williams'ın çalışmaları/yaklaşımları üzerinden ve Gramsci ve Althusser'in kavramları aracılığı ile kültürel çalışmaları kültüralist ve yapısalcı paradigma içinde konumlandırmaya çalışmıştır.

Hall, kültürel çalışmaları "*Cultural Studies: Two Paradigms*" adlı yazısında kültürelcilik/kültüralizm ve yapısalcılık paradigmaları içerisinde tartışmaktadır. Hall'a göre kültürelcilik yapısalcılığın ortaya çıkışından etkilenmiştir. Kültürelcilik bilinç ve koşulların kesiştiği yerdeki öznenin deneyimlerine vurgu yaparken, yapısalcılığın ilgisi deneyimden çok deneyimin gerçekleştiği koşullara ilişkin baskın ve yönlendirici kategoriler üzerinedir. Kültürelcilikte kültürel biçimler, deneyim ve toplumsal yaşamın temel görüntüleri iken, yapısalcılıkta deneyimi üreten ve belirleyen unsur kültürel biçimlerdir. Kültürelcilikte vurgu pratiklerin özerkliği ve kültürün ekonomi içerisinde erimemesi gerektiğine odaklanırken, yapısalcılıkta

[290] **Ibid.**, pp. 279-280.
[291] Hanno Hardt, "*Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması*", Der.-Çev.: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ankara, Ark Yayınevi, 1994, s. 37.

pratiklerin özerkliği bağlamsal olarak ve simgelenen pratikler üzerinden ele alınmaktadır. Kültürelcilikte temel hareket noktası tüm bir yaşam biçimi olan kültür iken, yapısalcılıkta ideolojidir.[292] Hall kültürel çalışmaları, kültürelcilik ve yapısalcılık olmak üzere iki temel eksende tartışmaktadır. Yapısalcılık, Althusser'in yaklaşımı ile kültürelcilik Williams ve Hoggart'ın yaklaşımında şekillendirilmiştir. Kültürel alanda hegemonik süreçlere eklemlenme yahut direniş gösterme analizinde de Gramsci'nin yaklaşımı esas alınmıştır. Bu teorik akışlar ise kültürün özerkliğine birincil derecede bağlı bir ontolojik temel ile oluşturulmaktadır.

Kültür tartışmalarında, kültür kavramının serüveninde pek çok eksen kaymaları gündeme gelmiştir. Ancak bu eksen kaymalarının en önemlisi kültürel çalışmalar yaklaşımının gündeme gelmesi ve literatüre kültüralizm kavramının eklenmesi birlikte gerçekleşmiştir. Kültüralizm söylemi II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da sosyalistler ya da Marxist hümanistlerle birlikte ortaya çıkmıştır ve teorik dayanağı Marx'ın ekonomi ve felsefeye ilişkin erken dönem çalışmalarıdır. Hall, Thompson ve Yeni Sol'da bulunan yazarlar için Marx'ın erken dönem bu çalışmaları Marxizm'de "*ekonomizme karşı meydan okuma fırsatı*" yaratmıştır.[293] Kültüralizm ile gündeme gelen tartışma biçiminde kültür üst yapılar karşısında mutlaklaştırılmaktadır ve kültür bireyin gündelik yaşantılarının anlık görünümlerine indirgemiştir. Bu mutlaklaştırma biçimi günümüzde kültürel olanın araçsallaşmasına hizmet etmektedir. Kültürün araçsallaşması aracılığı ile kültüralizm daha ileri düzeyde kültürel farklılıklar ve ayrılıkları kutsamaktadır. Kültüralizmde evrensel, bütüncül, merkezi olanın yerini yerel, özgül, tekil olan almıştır. Kültür ekonomik belirlenimcilik koşullarına indirgenemez önermesi ile kültür tartışmalarının temeline fail/birey/aktör yerleştirilmiştir. Kültürel belirlenimcilik kültürü toplumundan, tarihten, sınıftan, ideolojiden ve diğer temel kategorilerden bağımsız ele alan bir geleneği gündeme getirmiştir. Bu tartışma biçiminde kültür özerk daha da ileride temel üst yapılar karşısında başat bir konuma yerleşmiştir. Bu yaklaşımı -toplum yerine- birey merkezli ABD kültürel çalışmalara geçiş oluşturacaktır.

[292] Stuart Hall, "*Cultural Studies: Two Paradigms*", pp. 64-70.
[293] Peck, **op. cit.**, p. 207.

Kültüralizm, Marxist kuramdaki ekonomik indirgemeciliğin toplumsal, siyasal ve ideolojik incelemelerde kültürel unsurların göz ardı edildiği eleştirisi ile gündeme gelmiştir. Marxizm'in kültürü ekonomiye indirgediği eleştirisine dayanan kültüralizm, ekonomiyi -ve belki de tüm diğer üst yapıları- kültüre indirgeyerek kendi içerisinde bir çelişkiye düşmüştür. Bu çelişki Grossberg ve Garnham'ın iki yazısında yansımasını bulmuştur. İlk olarak Garnham "*Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?*" adlı yazısında kültürel çalışmaların ekonomi politiği kendi kurucu sayıtlısı ve radikal bir girişim olarak meşruiyetinin kaynağı biçiminde tartıştığını, bu tartışmayı sıklıkla ekonomizm ve indirgemecilik gibi suçlamalardan kaçınmak amacıyla da retorik bir sis perdesinin arkasında yaptığını ileri sürmektedir. Garnham'a göre kültürel çalışmalar ekonomi politikle köprüyü yeniden inşa ederse ancak başarıya ulaşabilecektir. Kültürel çalışmaların ortaya çıkış nedeni, İngiliz işçi sınıfının ve popüler kültürünün, egemen kültür karşısında yeniden değer kazanmasıdır. Bu biçim, endüstriyel kapitalizm ve kültürel üretim/dağıtım/tüketimin gittikçe ticarileşen sistemi tarafından biçimlenen sınıf yapısı bağlamına yerleşmişti. Ancak bu ilk yaklaşımlarda popüler kültüre değer atfetme şeklinde değil daha geniş ölçüde kültürel mücadeleyi, kapitalist toplumsal ilişkileri işçi sınıfı lehine dönüştürmeyi amaçlayan muhalif ve geniş ölçüde sosyalist politik bir hareketti. Bu şekilde kültürel çalışmalar ilk aşamada egemenliğin ve bağımlılığın belirli bir biçimini elde kabul ederek kendine de meşrulaştırma ve mobilizasyon gibi ideolojik bir görev tanımladı. Garnham kültürel çalışmaların bu kurucu sorunsalının dışında düşünülemeyeceğini ileri sürmektedir. Ancak kültürel çalışmaların kültürel pratiklere analitik bir öncelik verdiğini ve kültürel tüketime, boş zamana ilişkin kültürel pratiklere, kültürel üretimden daha fazla ve bunaltıcı derecede odaklandıklarını belirtmektedir. Kültürel çalışmacılar ekonomistik olmamalarına rağmen ileri kapitalist ülkelerin sorunları, politik/ideolojik mücadele süreçleri, refah, istihdam, işsizlik gibi ekonomik olduğu inkâr edilemez konulara odaklanmaktadırlar. Garnham'a göre kültürel çalışmalar yaşam tarzı, kimlik politikaları gibi isimlendirmelerin ardındaki ekonomik kökleri görmezden gelmekte ve tüketime, alılmamaya, anlamlandırmaya odaklanan yaklaşımları ile gündelik yaşamı abartmaktadır. Bu açıdan kültürel çalışmalar, farklılığın diğer potansiyel göstergeleri yanında ırk ve cinsiyeti, hiç bir biçimde sınıf tarafından belirlenmeyen, alternatif

tahakküm yapıları olarak görmekte iken ekonomi politik, sınıfı tahakküm yapısının bir anahtarı olarak görmektedir.[294] Grossberg ise "*Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politiğe Karşı Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı?*" diyerek, Garnham'ın yazısına eleştirel bir cevap geliştirmiştir. Garnham'ın kültürel çalışmalar ve ekonomi politik arasında bir evlilik-boşanma ilişkisi kurduğunu ancak kültürel çalışmaların ekonomi politik ile asla o kadar içli dışlı olmadığını belirtmektedir. Grossberg'e göre kültürel çalışmalar ekonomi politiği özünde reddetmemiş, kapitalizm tartışmaları her zaman çalışmalarının merkezinde yer almıştır. Bu açıdan kültürel çalışmalar daha ziyade belli ekonomi politikçilerin ekonomi politiği uygulama biçimlerini reddetmiştir. Ancak Grossberg "*Bununla birlikte, kültürel çalışmalar içinde yerel ve özgün olana bağlılık adına, kültüre fazlaca kutlayıcı yaklaşan belli konumların varlığının, her tür eşitsiz iktidar ilişkisinin daha geniş toplumsal bağlamlarına ilişkin duyguları çok daha fazla gölgelediğini*" kabul etmektedir." Garnham'ın kültürel çalışmaların ırk ve cinsiyeti sınıfa alternatif, potansiyel tahakküm yapıları olarak gördüğü eleştirisini kabul eden Grossberg, kültürel çalışmaların -ırk, cinsiyet, sınıf ya da cinsellik olsun- her tür farklılığın ve onun yaşama biçiminin diğer farklılıklarla karşılıklı olarak eklemlenme süreçlerini tartıştığını öne sürmektedir. Garnham'ın eleştirilerine çeşitli yanıtlar getiren Grossberg, bazı kültürel çalışmacıların popüler kültür pratiklerinin direniş kapasitesine fazla vurgu yaptıklarını, tahakküm sistemlerinin nasıl yaşadığını tahakküm sistemlerinin kendilerinden daha sık ele aldıklarını kabul etmektedir. Öte yandan kültürel çalışmaların hâkim kültürel pratiklere eğilmediğini söylemenin doğru olmayacağını belirtir. Grossberg'e göre kültürel çalışmaların eleştirel olmayan bir popülizmi benimsediğini söylemek de doğru olmayacaktır. Çünkü kültürel çalışmalar her türlü hazzın iyi olduğunu veya politik olarak ilerici olduğunu zannetmez. Tam tersine sıklıkla hazzın baskıcı iktidar biçimleri ve var olan eşitsizlik yapıları tarafından manipüle edilebileceğini kabul eder. Bu feminizm, postkolonyalizm ve eleştirel ırk çalışmaları için temel bir önermedir. Kültürel çalışmalar, muhalefet, direniş, mücadele ve ayakta kalmanın aynı şey olduğu kanısında değildir. Ancak ilk ikisinin olanaklılığının son ikisinin gerçekliği ile karmaşık bir bağ ile ilişkili olduğunu varsaymaktadır. Grossberg'e göre kültürel

[294] Nicholas Garnham, "*Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?*", Çev.: Sevilay Çelenk, **Teori ve Politika**, Sayı: 8, Güz 1997. (Özgün metin 1995 yılında basılmıştır.)

çalışmalar -Garnham'ın zannettiğinden- hem daha geniş hem de daha dardır. Ayrıca Grossberg kültürel çalışmaların kapitalizme, kapitalizmin sömürüsüne karşı çıkmış olabileceğini ancak bunun ekonomi politiği bir açıklama biçimi olarak devraldığı anlamına gelmediğini belirtmektedir. Tam tersine -kurucu metinlerde olduğu üzere- kültürü salt ekonomik terimlerle açıklamak isteyen her türlü girişimden kendilerini bilerek ayırmışlardır. Son aşamada Grossberg tartışmayı kültürel çalışmaların pek çoğunun ekonomiyi yeterince ciddiye almayı başaramadığını kabul eder ve ancak ekler ekonomi politik de kültürü yeterince ciddiye almamaktadır. Burada riske edilen ise kültürel çalışmalar ve ekonomi politik arasındaki ilişki değil, ekonomi sorunlarının kültür siyaseti analizine eklemlenebilme olanaklarıdır.[295] Kültürel çalışmalar temel olarak ekonomi politiği hedef almamıştır ancak Marxizm ile giriştiği teorik hesaplaşmadan ekonomi politik de payını almıştır. Garnham ve Grossberg'in 1995 yılında giriştiği bu tartışma aracılığı ile kültürel çalışmaların konumu, konuları ve teorik yörüngesi tespit edilebilir.

Kültürel Çalışmaların Yaygınlaşması ve Amerikanlaşması

Kültürel çalışmalar sürekli değişen tarihsel ve siyasal koşullara uyum sağladığı için her zaman göz önünde bulundurulan bir alan olmuş ve çoğu zaman tartışma, anlaşmazlık ve müdahale ile şekillendirilmiştir.[296] Bu açıdan kültürel çalışmalar teorik sorularını çözümsüzlüklerle baş başa bırakan kalıcı bir gerilim içinde gelişmiş ve yayılmıştır. 1950 ve 1960'larda kurucu metinlerle birlikte belli politik kaygılara bağlı bir mevcut düzen eleştiriyle gündeme gelen kültürel çalışmalar özellikle 1980'lerle birlikte bu kaygı ve eleştiri zemininden kopmuştur. Kültürel çalışmalar 1980'lerden sonra kültürel olanı postmodern ve postyapısalcı yaklaşımlarla birlikte tartışmaya başlamıştır. 1980'lerle birlikte, 1950-60'ların yapısalcılığı yerini postyapısalcılığa, modern dönemin eleştirisi yerini postmodernizme, kolonyalizm eleştirisi yerini postkolonyalizme, Marxizm tartışmaları postmarxizm tartışmalarına, sınıf, altyapı-üstyapı tartışmaları yerini cinsiyet/cinsellik, etnik kimlik, feminizme,

[295] Lawrence Grossberg, "*Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politiğe Karşı Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı?*", **Teori ve Politika**, Sayı: 9, Kış 1998. (Özgün metin 1995 yılında basılmıştır.)
[296] Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, s. 9.

toplumsal hareketler incelemeleri yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Hall Birmingham Okulu'nun oluşturduğu geleneği, iki düşünsel akışın kesintiye uğrattığını belirtmektedir. Bu kesintilerin ilki feminizm ikincisi ise ırk konuları etrafında biçimlenen tartışmalardır. Kültürel çalışmalar açısından bu iki uğrak ancak özellikle diğer pek çok teorik projenin yanı sıra feminizm müdahalesi özel ve kesin bir kopuş niteliği taşımaktadır. Birmingham Okulu'nu kesin bir biçimde Britanya kültürel çalışmalarını da belirli bir ölçüde rotasından çıkararak merkezsizleştiren unsur ise dilbilimsel dönüş, söylemselliğin ve metinselliğin/metinlerarasılığın keşfidir.[297]

Birmingham Okulu başlangıçta İngilizlerin kendi kültürlerine bakışı ile ilişkili olmuştur. Esas önemli olan ise İngilizlerin kendisine bakışından çok diğer toplumlara bakışını da içerecek bir entelektüel akışın gerçekleşmesidir. İngiliz kültürel çalışmalar geleneği bu kapsamı içerdiği ve mevcut teorilere belli bir eleştiri biçimi getirdiği için kendisini genelleştirebilmiştir. İngiltere'nin Kıta Avrupası ile ilişkisi ve farklılığı, dünya egemenlik ilişkisindeki rolü, imparatorluk deneyimi, II. Dünya Savaşı sonrasında gücünü ABD'ye bırakmış olmasına rağmen ABD ile ilişkisi bu çalışmaları İngiltere ile sınırlı çalışmalar olmaktan çıkaracaktır. II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin üstünlüğü artık tartışmalı olmasına rağmen, kendi sorunlarına yaklaşım biçimi ve bu sorunları ABD ile ilişkili olarak çözme çabası sonucu kültürel çalışmalar, İngiltere ile sınırlı bir kültür yaklaşımı olmaktan çıkarak yaygınlaşmasını, genelleşmesini sağlamıştır. Bu dönemde kültürel çalışmaların ABD'de yayılması ile birlikte Birmingham Okulu'nun kurduğu temel politik bağlam üst yapılara ilişkin kaygılarını yitirmiştir. Farklı bir ifade ile "*Yabancı teori Atlantik'i geçince (geçtiği zaman) çoğu bağlamsal siyasal ya da sınıfsal vurgusunu kaybediyor.*"[298] Hall Amerikan kültürel çalışmaları ile ilgili olarak şunları söyler: "*Amerikan kültürel çalışmaları ile ilgili olarak ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Bu konuda serseme dönmüş durumdayım.*"[299] Birmingham Okulu'nun kurduğu ilgi günümüzde

[297] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", pp. 282-283.
[298] Fredric Jameson, "*On Cultural Studies*", **Social Text**, No.: 34, 1993, p. 28.
[299] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 286.

kimilerince dikkate alınsa da[300] günümüzde kültürel çalışmalar Amerikan bağlamına yerleştikten sonra tümüyle eksen değiştirmiştir. ABD'nin liberal disipliner genişliği içinde rahatlıkla organize olan kültürel çalışmalar popüler bir araştırma alanı ve akademik meslek haline gelmiştir. ABD'de kültürel çalışmalar güçlü bir patlama yaratmış, hızla profesyonelleşmiş ve kurumsallaşmıştır. ABD kültürel çalışmaları iktidar, tarih ve politikaya dair eleştirel sorunların varlığı olmaksızın şekillenmekte ve politikayı, ırkı, sınıf, toplumsal cinsiyeti, baskılamayı, dışlamayı, marjinalliği, ötekiliği yaygın ve sonu gelmez bir biçimde teorikleştirmeye çalışmaktadır. Amerikan kültürel çalışmaları teorik olarak önemli ölçüde seyreltilmiş, muazzam düzeyde detaylandırılmış ve mali bakımdan ise çok iyi desteklenmiştir.[301]

Birmingham'da kültürel çalışmalar eğitimi almış Amerikalı Grossberg, kültürel çalışmaların ABD'deki karşılığını bir yönüyle, Amerikan geleneğinin içinde özellikle iletişim alanında Chicago Okulu'nun pragmatik toplumsal düşüncesi ile kök salmasına bağlamaktadır.[302] Kültürel çalışmaların tarihi kırılma noktalarından birisi ABD'de kültürel çalışmaların farklı teorik ve kurumsal yapılanmalarla yaygınlaşmaya başlamasıdır. Anglosakson Britanya kültürel çalışmalarının ABD kültürel çalışmalarına dönüşmesi kültürel çalışmaların tüm bağlamlarını değişime uğratmıştır. Birmingham Okulu'nun kapitalist kitle kültürü eleştirisine yönelik bir sol/eleştirel görüşü bulunmaktadır. Ancak ABD kültürel çalışmaları bu yapısal eleştiriden tümüyle kopmuştur. ABD'ye yayılmasıyla birlikte kültürel çalışmalar, sınıfsal ve tarihsel bağlamından göreceli olarak kopmuş ve Amerikan tarzı kültürel çalışmaları yaratmıştır. Kültürel çalışmalar Amerika kıtasına sıçrayışıyla birlikte kültürelci/formalist bir biçim kazanmıştır.[303] ABD'de kültürel çalışmaların yaygınlaşması ile birlikte kültürel çalışmalar mevcut akademik müfredatlara hızla

[300] Michael Denning, "*Culture and the Crisis the Political and Intellectual Origins of Cultural Studies in the United States*", Edt.: Cary Nelson, Dilip Parameshwar Gaonkar, **Disciplinarity and Dissent in Cultural Studies**, New York, Routledge, 1996, p. 266.
[301] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 286.
[302] Lawrence Grossberg, "*The Formations of Cultural Studies An American in Birmingham*", **Relocating Cultural Studies Developments in Theory and Research**, Edt.: Valda Blundell, John Shepherd, Ian Taylor, London and New York, Routledge, 1993, p. 21.
[303] Kuan-Hsing, Stuart Hall, "*Cultural Studies and the Politics of Internationalization An Interview with Stuart Hall by Kuan-Hsing Chen*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, p. 398.

dâhil edilmiştir. Bu şekliyle ABD'de kültürel çalışmalar yalnızca akademik müfredatta yer almasıyla değil hızla profesyonelleşmesi ile de dikkat çekmektedir. 1990 sonrası dönemle birlikte gündeme gelen postmarxizm tartışmaları ise, Marxizm ile ilgili belli tartışmalara girişmiş kültürel çalışmaları tümden bozguna uğratmıştır.[304] Bu açıdan kültürel çalışmaların geçmişteki, şimdiki veya gelecekteki herhangi bir birikimini ele almak sadece toplumsal yapı konularına değil aynı zamanda kültürel çalışmaların bir bilgi formasyonu olarak içsel özellikleri üzerine eğilmeye ihtiyaç duyar.[305] Kültürel çalışmalar kendi içinde değişen bir tarihçeye sahiptir. Bu tarihçe dönemin toplumsal, siyasi ve teorik koşullarına bağlı olarak sürekli değişmektedir. Kültürel çalışmaların değişimi uluslar arası düzeyde yaygınlaşması ile paralel ilerlemiştir.

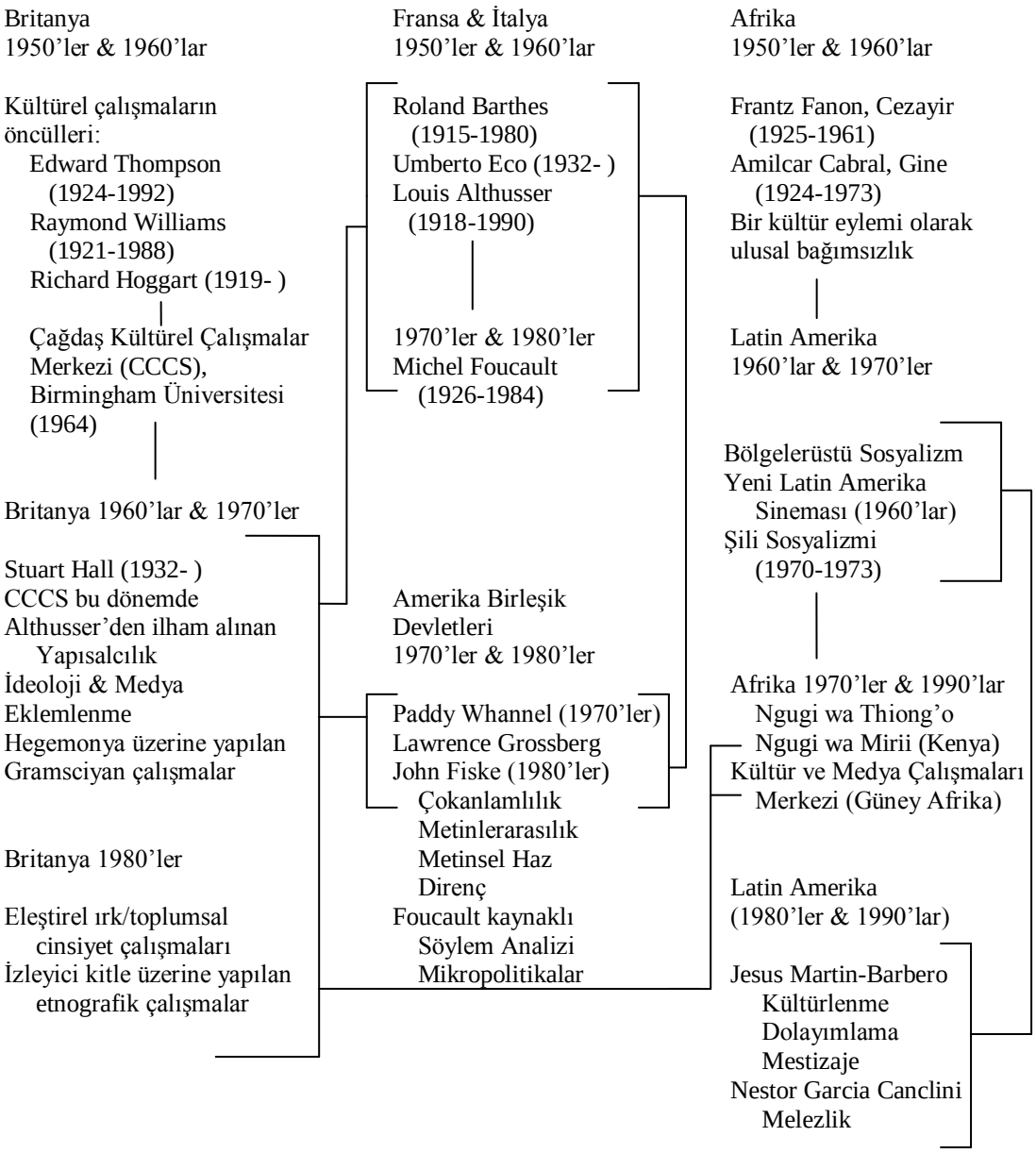
Kültürel çalışmalar, her yerde ama hiçbir yerde, canlı ve kargaşa içindedir. Daha ileri düzeyde kültürel çalışmaların bu iki yüzü son kertede birbirine karışmış durumdadır. Kültürel çalışmaların kendisini hem entelektüel açıdan her daim farklılaşan ve kurumsal açıdan marjinal hem de entelektüel açıdan tükenmiş ama kurumsal açıdan patlama noktasında şeklinde tanımlaması olağan dışı değildir. Kültürel çalışmalar, ciddiyetsiz ve akademik standartları baltalayan/altını oyan, bundan da öte titiz bir entelektüel faaliyettense uçarı konulara düşkün ya da siyasi mağduriyetleri -etnik kimlikleri- temel konu edinen bir alan olarak tanımlanmaktadır. Kültürel çalışmalar enerjik, coşkulu, yeni ve yaratıcı/değişik gibi sıfatlara sahip olması dolayısıyla şaşırtıcı bir hızla yeni konular ve teoriler üreten entelektüel faaliyet alanı olarak heyecan verici görünmektedir. Sosyologlar, psikologlar, edebiyatçılar, coğrafyacılar, tarihçiler bu heyecan verici çalışma alanına katılmak istemekle birlikte, kültürel olanı çalışmalarını açıklamak için bu alanı bir önek olarak benimsemişlerdir. Dahası kültürel çalışmalar, kültürel, toplumsal ve politik değişim hareketlerinin ön planda tutulduğu radikal ve ilerici bir alan için üstün olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan da kültürel çalışmaların ortaya koyduğu birikim içeriği oldukça tartışmalı belli bir

[304] Peck, **op. cit.**, p. 236.
[305] Karl Maton, "*Popes, Kings & Cultural Studies: Placing the Commitment to Non-Disciplinarity in Historical Context"*, **Cultural Studies Interdisciplinarity and Translation**, Edt.: Stefan Herbrechter, New York, Rodopi, 2002, p. 49.

başarıya ulaşmıştır.[306] Ancak bir diğer resim daha çok başarılıdır ki, kültürel çalışmalar bugün kurumsal açıdan, teorik düzeyde ve pratik düzeyde uluslar arası bir hal almıştır. Maxwell küresel kültürel çalışmaların bu yaygınlaşmasının takip edilebileceği ve genel bir tarihçenin gözlemlenebileceği detaylı bir haritasını sunmuştur.

[306] Maton, **op. cit.**, pp. 31-33.

***Tablo 1*:** Kültürel Çalışmalar: Kökenler ve Yenilikler



1990'larda İngilizce konuşulan dünyada kültürel çalışmalar

Feminist yazarlar, ırkın eleştirel analizi, etnografik saha çalışması ve Queer teori kültürel çalışmalarda bir üstünlük elde etti.

Kültürel çalışmalar; İngiltere, Amerika, Kanada, Güney Afrika ve Avustralya'daki akademik saha, bilimsel kuruluşlar ve üniversitelerde sağlam bir konuma ulaşmıştır ve popüler kültür çalışmaları için gittikçe büyüyen bir oranda öğrenci talebi içindedir.

Kültürel çalışmalar giderek 1980'lerin ve 1990'ların neo-muhafazakâr politik bağlamı içerisinde pazar kriterleri ile daha uyumlu hale geldi.

Kültür politikaları çalışmaları ortaya çıktı.

Kültürel çalışmalar kendi tarihinin parçalanma ve depolitizasyonu içinde devam etmektedir.

***Kaynak*:** Richard Maxwell, "*Cultural Studies*", Edt.: Gary Browning et. al., **Understanding Contemporary Society: Theories of The Present**, London, Sage Publications, 2000, p. 292.

1940'lı yıllarda Almanya'da kültür endüstrisi tartışması ile gündeme gelen Frankfurt Okulu'nun ardından, İngiltere'de Birmingham Okulu özellikle toplum, politika ve kültürün üst-üsteliğini tasvir etmeye yönelik çalışmalarla, kültüre ve topluma eleştirel ve disiplinlerarası bir perspektiften yaklaşan kültürel çalışmaları başlatmıştır. Günümüzde ise kültürel çalışmaların ABD, Kanada ve Avustralya'da Birmingham Okulu'nun taşıdığı eleştirel ve politik yönü kaybeden birçok farklı biçimi ortaya çıkmıştır.[307] Kültürel çalışmalar oluşumundan bu yana uluslar arası akademik camianın en canlı ve en tartışmalı alanlarından biri haline gelmiştir. Kültürel çalışmalar alanındaki üniversite programları, düzenlenen konferanslar ve bu alanda yapılan düşündürücü olduğu açık ve tartışmasız bir biçimde hızla artmaktadır. Fakat bu hızlı gelişim, kültürel çalışmaların gerçekte ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varılmasını da zorlaştırmıştır. Geleneksel disiplinlerin aksine, kültürel çalışmalar, kendisini ne doğruluğu herkesçe kabul edilen ve kanıtlanmasına gerek görülmeyen bir önerme olarak ne de çoğunlukça veya resmen kabul edilen bir düşünce olarak tanımlamaktadır. [308] Bilimsel olmayan dışlayıcı bir söylemsel strateji aracılığı ile kendi hegemonyasını dayatan, retorik bir yapı içinde olan kültürel çalışmalar, hakiki bilim ile bilim öncesi mitoloji arasındaki farkı açık bir çizgi ile ayırma çabasını ifşa etmektedir.[309] Bu yönüyle kültürel çalışmaların disipliner sınırlar ve teori ile kurduğu ilişkinin toplumbilimleri bağlamında tartışmaya açılması gerekli görünmektedir. Kültürel çalışmaların teori ile kurduğu ilişki ilk bakışta bir karşıtlık ilişkisi gibi algılanmaktadır. Hall ise bu sorunu aşmak adına kültürel çalışmaların esasında entelektüel ve teorik çalışmanın siyasal bir pratik olarak gerçekleştirme koşulları ile ilgili olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.[310] Hall'a göre kültürel çalışmalar entelektüel ve akademik hayatın sınırlarında yer alan bir gerilim ve değişim noktasında yer almaktadır. Kültürel çalışmalar ince hat içinde bulunan entelektüel özen ve toplumsal ilgi arasındaki ilişkiyi, yeni sorular, yeni yollar ve yeni modeller üzerinden sorgulamaktadır. Akademik hayatın kabuğunda bu tür tahriş

[307] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".
[308] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 360.
[309] Slavoj Žižek, "*Cultural Studies Versus the Third Culture*", **The South Atlantic Quarterly**, Volume: 101, Number: 1, Winter 2002, p. 25.
[310] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 281.

edici kaynaklar gereklidir ki, bu kaynak yeni bir alan üretecektir.[311] Bu yaklaşım da kültürel çalışmaların teorik temeline ilişkin meşruiyetini disiplinlerarasılık temelinde kazandırmasına kapı aralayacaktır. Bu meşruiyet kazandırma girişimi modern toplumbilimlerinin aynı potada eritilmesine bir düzeyde de zemin hazırlayacaktır Britanya kültürel çalışmalarının temel ilgisi araştırma konuları ve kurumsal etkileri bakımından belirgin bir biçimde disiplinlerarasıdır. Teorik zeminin meşruluğu adına oluşturduğu disiplinlerarasılık argümanı kültürel çalışmaların gerçekte bir disiplin olup olmadığı yahut bir akademik düşünme biçimi olup olmadığı yönünde tartışmalara yol açmıştır.

During, editörlüğünü yaptığı geniş derlemede yer alan makalelerin okunduktan sonra kültürel çalışmaların diğerleri gibi akademik bir disiplin olmadığının ortaya çıkacağını belirtmektedir. During'e göre, kültürel çalışmalar ne iyi tanımlanmış bir metodolojiye ne de araştırma konuları için belirlenmiş net alanlara sahiptir. Kültürel çalışmalar elbette kültürün ya da çağdaş kültürün üzerine çalışmaktır. During bu aşamada çağdaş kültürün tam olarak ne olduğu sosyolojik veya ekonomik olarak pek çok çeşitli yollardan analiz edilebilir diye eklemektedir. Kültürel çalışmalar kendisini kurulan bu analiz biçimlerine yönelik belli bir yönlendirme ile oluşturabilecek midir? During bu sorunun da yanıtının verilmediğini belirtmektedir.[312] Bu soruların cevapları çeşitli şekillerde aranmıştır. Örneğin kültürel çalışmaların ne olduğu sorusuna Grossberg, onun sürekli tanımlanması gereken bir yapı olduğu, çünkü her şeyin kültürel çalışmalar demek olmadığı yönünde cevaplar aramıştır.[313] ABD kültürel çalışmaların önemli isimlerinden Grossberg'e göre kültürel çalışmalar radikal olarak bağlamsaldır. Kültürün kendisi bağlamın özerkliği açısından tanımlanmayabilir ancak kültürel çalışmaları bağlamsal olarak üç düzeyde tanımlamak mümkündür. Birincisi, kültürel çalışmalardaki kültür kavramı, toplum -toplumsal yapılanmalar-, bütünsellik -yaşamın genel biçimi- ve estetik -temsili pratik- arasında daha genel nosyonların kullanımı için ele alınır. İkincisi, yalnızca kültür değil, aynı zamanda kültürel çalışmaların kendisi kültür ve güç arasındaki

[311] Hall, "*Race, Culture, and Communications: Looking Bakcward and Forward at Cultural Studies*", 1996, p. 337.
[312] During, **op. cit.**, p. 1.
[313] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 31.

ilişkidir. Üçüncüsü, kültürel çalışmalar üzerinde çeşitli güçlerin eklemlendiği -tanımlamalar ve etkiler- bir alandır. Kültürel çalışmalar bu bağlamların dışında bir kimlik ortaya koyamaz. Bu nedenle kültürel çalışmalar ne tam olarak bir metinsel yorumlama pratiği ne de izleyici etnoğrafyasıdırlar.[314] Kültürel çalışmalar insan davranışları tarafından oluşturulan farklı türlerdeki biçimlere, gerçekliğin tüm farklı şekillerine inanmaktadır. Bu türler birinden diğerine azalmamaktadırlar. Bu nedenle kültürel çalışmalar kültürün yalnızca kültürel terimlerle açıklanabileceğine inanmamaktadır. Kültürel çalışmalarda kültür, ilişkili olduğu her bir terim içinde anlaşılabilir. Bu bakımdan kültürel çalışmalar her zaman materyalisttir.[315] Kültürel çalışmaları olumlayan Grossberg kültürel çalışmaların temel özelliklerine ilişkin oldukça çeşitli yazılar yazmıştır. Ancak kültürel çalışmalar yaklaşımının, kültürü ele alma konusunda teorik olduğu kadar metodolojik olarak da kaygan bir zeminde bulunmaktadır. Bu zemin kültüre ilişkin içkin yapıları tartışırken maddeciliğe/materyalizme yahut kültürü toplumsal yapı içinde tartışırken idealizme kadar götürmüştür. Tartışma biçiminin metodolojik olarak biçimsel özellikleri dışarıdan bu şekilde tespit edilebilirken bahsi geçen -diğer pek çoğu gibi- *izm*'ler tartışma dışıdır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların ne olup ne olmadığı yönünde yapılan tartışmalar, kültürel çalışmaların günümüzde oluşturduğu yayın enflasyonunun içinde ağırlıklı bir kısmı oluşturmaktır. Bu yönüyle de kültürel çalışmaların tarihsel serüveninde ve bibliyografik künyesinde, oluşturulan pek çok farklı tematik çalışmalar, alanının ne'liğini tespit etmeye yönelik tartışmalara paralel ilerlemiştir. Bu tartışma günümüzde hâlen bitmiş/sonlandırılmış değildir. Bitmemiş bu tartışma içerisinde kültürel çalışmaların sınırları, çalışma konuları, özellikleri ve tanımı üzerine farklı farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Grossberg'e göre kültürel çalışmalar görecelik karşısında disiplin otoritesini korumak için çalışan bir uygulama olarak tanımlanabilir.[316] Kültürel çalışmalar her zaman ve ancak bağlamsal olarak belirli teorik ve kurumsal oluşumlar içerisinde inşa

[314] Lawrence Grossberg, "*Kültürel Çalışmalar ve Yeni Dünyalar*", Der.: Nazife Güngör, **Popüler Kültür ve İktidar**, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 244.
[315] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 34.
[316] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 32.

edilmiştir.[317] Grossberg'e göre İngiliz Kültürel Çalışmaları teori ve bağlam arasındaki ilişkileri kültürel pratikler üzerinden ortaya koymaktadır. İngiliz kültürel çalışmalarının ortak bir dil yaratmasını kültür ve toplumdaki güç ilişkileri arasındaki bağlantıları eleştirel bağlamda kurmak isteyen bakış açısı sağlamıştır. Kültürel çalışmalar bilinen teorinin ön kabulsüz uygulanmasını reddettiği kadar teorisiz ampirisizmi de reddetmektedir. Grossberg bir uygulama olarak kültürel çalışmaları üç aşamada tanımlamaktadır. Birinci olarak kültürel çalışmalar gerçekliğin insan eylemiyle oluşturulduğunu kabul etmektedir ki bu nedenle tarihin bir garantisi yoktur. İkinci olarak kültürel çalışmalar popüler olanı sosyolojik bir kategori olarak değil, insanların çağdaş dünyada yaşamlarını oluşturduğu ve politik mücadelelerini verdikleri bir alan olarak ele alır. Son olarak da kültürel çalışmalar radikal bağlamsallığa bağlıdır. Kültürel pratikler basit bir metin olarak değerlendirilemezler. Kültürel pratikler belirleyici ve etkileyici güç unsurlarının çoğulluğunda yer almaktadır ve kompleks bir yapı oluşturmaktadırlar. Bu nedenle bağlam dışında var olamaz ve bağlam dışında ele alınamazlar.[318] Ancak ilginçtir ki kültürel çalışmaların en önemli ismi Hall kültürel çalışmaların akademik bir disiplin olarak bağlamsal olmadığını vurgulamaktadır.[319] Hâlen estetik ayrımcılık söylemleri, antropolojik ritüel söylemleri ve yaşam biçimleri, sosyo-psikolojik iletişim söylemleri ve politik kamusal alan söylemleri gibi farklı kültürel söylemleri düzenleyen çok geniş yelpazede tartışma biçimleri mevcuttur. Toplum, ideoloji, hegemonya, kimlik, iktidar oluşumları gibi tartışma biçimlerinin kesişme noktalarında bir dizi sorunsal oluşmaktadır. Fakat bu durum belirli bir şekilde kedilerini inşa etmek için belirli bir obje -kültür gibi- ile bağ kuran diğer disiplinler için de farklı değildir. Grossberg kültürel çalışmaları entelektüel pratikleri belli bir konuyu farklı bağlamları içinde ele almanın ve politik olan ile kurulan bağlamın bir yolu olarak görmektedir. Ancak Grossberg'e göre kültürel çalışmalar ne entelektüel anlamda '*her derde deva*'dır ne de rakiplerinin yerini almaya çalışan yeni bir paradigmadır. Kültürel çalışmalar entelektüel çalışma biçimlerine ve gerek akademinin içinde gerekse dışındaki önemine yönelik belli bir yükümlülük üstlenmiştir. Grossberg'e göre ne yazık ki

[317] **Ibid.**, p. 31.
[318] Lawrence Grossberg, "*Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication?*", **Journal of Communication**, 43 (4), Autumn 1993, pp. 89-90.
[319] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", p. 12.

kültürel çalışmalar genellikle popüler/kültürel nesneler kullanılarak yeni bir alanda yer almak için yalnızca bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan geleneksel disiplinler içindeki pek çok araştırmacı televizyon[320] ya da rock müzik hakkında tartışmaya başladıklarında aslında kültürel çalışmalar yapmaktadırlar.[321]

Grossberg'e göre, çağdaş kültürel çalışmalarla ilgili incelemelerin çoğunluğu, küresel ve yerel arasındaki karşıtlıklar içinde yitip gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak eğer yerel ile küresel arasındaki ilişki, kendiliğinden bir biçimde birinin, diğerinin yerine geçmesi ve onun içinde yer alması biçimindeki bir eklemlenmeden oluşmakta ise, kültürel çalışmalar bu iki kavram arasındaki bağlantı hatlarını gösteren bir haritadır. İngiliz kültürel çalışmaların tartışmaya açtığı alan içinde konumlanmış olanlar için kültürel çalışmalara ilişkin çeşitli karmaşıklıkların sorgulanmasını içermektedir. Kültürel çalışmalara ilişkin bu yeni açıklamalar; kültür, toplum, göreceli özerklik, ideoloji gibi kendi entelektüel dayanaklarını, pratiklerini, modern ile modern kurumlar ve iktidar teknolojilerini içermektedir. Grossberg'e göre bu kültürel çalışmalar içinde *post* anıdır.[322] Sardar ise, kültürel çalışmaların beş özelliğini şu şekilde açıklamaktadır: İlk olarak kültürel çalışmalar, kültürel pratikler ve bu pratiklerin güç ile olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Temel hedefi bu ilişkilerin kültürel pratikleri nasıl etkilediği ve nasıl şekillendirdiği ortaya koymaktır. Örneğin altkültürlere yönelik bir çalışmada çalışan kesimin sosyal pratiklerini, bu kesimin egemen sınıflarla olan ilişkisi bağlamında incelemektedir. İkinci olarak kültürel çalışmaların amacı basitçe kültürün çalışılması değil, kültürü tüm karmaşık formları bağlamında anlamak ve kültürün kendisini içinde bulduğu sosyal ve politik bağlamı incelemektir. Üçüncü olarak kültürel çalışmalarda kültür her zaman iki işlevi gerçekleştirir. Burada kültür, hem bir çalışma hem de politik eylem alanıdır. Kültürel çalışmalar bu yönüyle hem entelektüel hem de pragmatik bir girişim olmayı

[320] Televizyon üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar kültürel çalışmalar dâhilinde düşünülebilir. Bu açıdan kültürel çalışmalar alanının öncüllerinden başlamak üzere günümüze kadar televizyon incelemeleri çeşitli boyutlarıyla yapılmıştır. Kültürel çalışmaların öncüllerinden olması bakımından Bkz.: Raymond Williams, **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev.: Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003.; Raymond Williams, "*Teknoloji ve Toplum*", **Doğu Batı**, Sayı: 15, 2001.
[321] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 26.
[322] Grossberg, "*Kültürel Çalışmalar ve Yeni Dünyalar*", ss. 245-246.

hedeflemektedir. Dördüncü olarak kültürel çalışmalar, bilginin nesnel -evrensel olarak anılan- biçimi ile zımni -yerel kültürlere dayalı sezgisel bilgi- bilgi arasındaki bölünmenin üstesinden gelmek adına bilgi dağılımın açık ve uzlaşıma yönelik olmasına çalışır. Kültürel çalışmalar 'bilen' ve 'bilinen', 'inceleyen' ve 'incelenen' arasında ortak bir ilgi ve ortak bir kimlik olduğunu varsaymaktadır. Son olarak kültürel çalışmalar modern toplumun ahlaki değerlendirilmesi ve politik eylemin radikal bir değerlendirmesi üzerinde durur. Kültürel çalışmalar geleneği özellikle endüstriyel kapitalist toplumlarda egemen yapıları anlamaya ve değiştirmeye amaçlamaktadır.[323] Kültürel çalışmalarda kültür, iktidar ve direnişin işlediği bir alan olarak bu süreçlere etnik olanın, farklı olanın, tekilin, cinsiyetin ve diğer pek çok ayrık unsurun eklemlenme aracıdır.

Kültürel çalışmalar kültürün hegemonik etkileri üzerine eleştiriler getirmiştir. Bu bağlam içinde kültürel çalışmalar kültürü yerel toplumsal yaşamın bir göstergesi olarak ele almak yerine, geniş bir egemen sistem içinde bir '*aparat*' olarak düşünmüşlerdir. Eleştirileri yoğunlukla göstergebilimsel analiz formları üzerine odaklanmaktadır.[324] Bu da kültürün belirli kurumlar ve medya tarafından dağıtılan 'pratik simgeleri' ya da 'söylemleri' mesajlara ayırdığı anlamında gelmektedir.[325] Örneğin Hall'a göre kültürel çalışmalar söylemsel oluşumlardır. Kültürel çalışmalar üzerine çok sayıda tez ve birbirinden farklı tarihçeler sunulmaktadır. Kültürel çalışmalar esasında tüm bunları içeren bir oluşumlar bütünüdür. Geçmişte kendisine özgü farklı konjonktürleri ve çekim alanları olmuştur. Kültürel çalışmalar birçok farklı türdeki çalışmayı içermektedir. Hall, kültürel çalışmaların, istikrarsız oluşumlar dizisi olduğunu, birbiriyle mücadele halinde olan pek çok farklı metodoloji ve teorik konumlar tarafından yapılandırıldığını belirtmektedir. Hall'a göre kültürel çalışmalar pek çok farklı yörüngeye sahiptir ve pek çok farklı kişi alan içinde pek çok farklı yörünge bulmaktadır -bulmaya devam etmektedir-. Hall, en sade anlatımıyla kültürel çalışmaları tırnak içerisinde "merkezlendirilmiş" olarak nitelemektedir. Daha da net bir şekilde, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'ndeki

[323] Ziauddin Sardar, Borin Van Loon, **Introducing Cultural Studies**, Cambridge, Ican Books, 1999, p. 9.
[324] During, **op. cit.**, p. 4.
[325] **Ibid.**, p. 5.

teorik çalışmanın *teorik bir gürültü* olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını, bu gürültüye de muazzam bir olumsuz hissiyat, tartışma, değişken olabilen kaygılar ve öfkeli suskunlukların eşlik ettiğini ifade etmiştir. Hall bu aşamada kültürel çalışmaların denetimli bir disipliner alan olup olmadığı tartışması konusunda pek memnun olmadığını belirtir. Kültürel çalışmalar bir proje olarak açık uçlu[326] olmasına rağmen bu şekliyle çoğulcu olamaz. Kültürel çalışmalar herhangi bir türdeki ana söylem veya üst söylem olmaya itiraz etmektedir. Ancak henüz adlandıramadığı şeylere her zaman açık bir projedir ve bağlantı kurmak konusunda da bir iradeye sahiptir. Bu aşamada kültürel çalışmaların ne olup ne olmadığı gerçekten önemlidir. Kültürel çalışmalar ciddi bir girişim, bir projedir. Bu niteliği hâlihazırda kültürel çalışmaların politikası olarak belirlenmiş tek bir politika olmasa da onun politik yönüne gönderme yapmaktadır.[327] Kültürel çalışmalar Hall'un ifadeleriyle çoklu söylemlere sahip oluşumlar olarak anlaşılmaktadır.

Kültürel çalışmalar alanında tarih-dışı, toplum-dışı, teori-dışı pratik sorunlara dayalı veya bu pratik sorunlarla ilişkili belli açıklamalarla sınırlanmıştır. Nasıl ki Avrupa'da Amerikan görüşlerinin yaygınlaşmasında Frankfurt Okulu önemli iken bir yandan da kapitalizm eleştirisi ile bu yaygınlaşmayı sağlarken, Britanya kültürel çalışmalar geleneği bu eleştirilere girmemiştir. Britanya kültürel çalışmalar geleneği doğrudan doğruya pratik sorunlara girmiş ve tarih-dışı, toplum-dışı kültürel çalışmaların önü bütünüyle açılmıştır. Frankfurt Okulu ve Birmingham Okulu'nun sonuçta Batı toplum düşüncesinde yarattığı temel etki kültürü tarihten üretimden sınıflardan bağımsızlaştırarak/kopartarak kendi başına bağımsız özerk bir alan haline getirmeleridir. Böylece ancak kültürel çalışmalar kendi başına yeni bir çerçeve oluşturarak XIX. yüzyıl açıklamalarına daha farklı eleştirel bir çerçeve oluşturacak

[326] Kültürel çalışmaların önemli ismi Hall bir başka yazısında "*Sorun, biz Sol görüşü benimseyenlerin böyle açık-uçlu bir tarzda çalışmaya alışkın olmamamızdır. Biz, muhtemelen sonuca ulaştırabileceğimiz türden net ve güvenli fikirler içeren kesinliklerle ilgilenmeye alışkınız. Sol, ayak basılmamış topraklarda macera aramayı pek sevmez*." ancak "*Sol'un yavaş yavaş değişimle ve kendi dışındaki dünyayla temasını yitirdiği ve birçok bakımdan kültürel olarak tutucu bir güç haline geldiği*" bir çağa girdiklerini belirtir. Bkz.: Stuart Hall, Martin Jacques, "*Giriş*", Der.: Stuart Hall, Martin Jacques, **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 19. Hall'un sol anlayışınının zemininde *Yeni Sol, Yeni Zamanlar* gibi kavramsallaştırmalarla kişisel arayışlar içinde söylenebilir.

[327] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 278.

disiplinlerarasılık yönü ile tüm diğer alanların -üretimden sınıflara kadar- kendisine bağlı olarak yeninde biçimlendirmek isteyecektir. Kültürün iletişime indirgenmesiyle inceleme tv radyo, popüler basın incelemesine dönüşecektir. Artık siyaset, ideoloji, toplum biçimlenmesinin temel değerleri/görünümleri, gelenekler belirleyici olmaktan çıkacak, kültür doğrudan doğruya iletişim konusu haline gelecektir. Tersinden söylersek kültür doğrudan doğruya kendisine iletişimi konu edinecektir. Diğer toplumbilimlerinin de konuya katılmasına ancak bu düzeyde izin verilecektir. İletişimin teorisi yerine iletişim araçlarının işleyişi, biçimlenmesi, diğer bir deyişle teorik disiplin değil iletişim araçlarının biçimlendirdiği bir disiplinle kültür konusu kendi başına her şeyi kapsayan veya toplumbilimini de biçimlendiren "*temel disiplin*" haline gelecektir.

Kültürel çalışmalardan disipliner olarak söz edilmesi bir anlamda ortada bir açıklama olmamasına rağmen kültür tartışmalarının da sona ermesine, kültür kavramına ilişkin yapılan yüzlerce tanım çabaları yahut tanımlara yönelik bir uzlaşmazlıktan artık ne söz edilecek ne de bu konuda bir tanım yaratma çabası olacaktır. Geçmişte yapılan bu tartışmalardan yararlanılması da söz konusu değildir. Diğer bir deyişle kültürel çalışmalar, kültür konusunda yapılan tartışmaların gelişmesi, yeni teorik açıklamalara ulaşması sonucu ortaya çıkmış değildir. Tam tersine bu tartışmaların artık gereğinin ortadan kalması ve mevcut düzenin mutlaklaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Batı ile Batı-dışı toplumları toplumlar arasındaki farklılıkları toplumlar içinde uygarlıklar içindeki farklılıkları tanımlamak için getirilen sosyolojide, antropolojide çeşitli kültür tanımları artık önemli olmaktan çıkmıştır. Batı'nın ne kendini ne de kendi dışındaki toplumları anlama/tanıma çabası söz konusu değildir. Batı dünya egemenliğinin kendine kazandırmış olduğu güçle ABD bu tartışmaları bırakarak iletişim araçlarına dayalı olarak toplumların yönlendirilmesi/biçimlendirilmesini gündeme getirmektedir. Alternatifsiz kalan, yeni bir görüş getiremeyen kitleler de bu sunuşu kabul ederek bu oyuna katılmışlardır. O nedenle iletişim araçlarının üstünlüğü ve gücünden bahsedilmiştir. Kültürel çalışmalarda kültürün, çoğulculuğa-fark'a-öteki'ne yaptığı vurgu ile toplumlararası farklılaşmalardan ve tarihten koparılması söz konusudur. Bu kopuş kültürel bağlamın yüzeysel ve güncel/günlük görüntülerin içinde tartışılmasında, an'ın öne

çıkartılmasına yol açmıştır. Kültürel çalışmalarda kültür, özerk, bağımsız bir alan olarak diğer alanları da belirsizleştirmiş ve kendine katmıştır. Bir anlamda kültür ile tarih-toplum arasındaki ilişkiler belirsizleştirildiği oranda kültür başat bir unsur olarak öne çıkartılacaktır. Burada kültürün giderek tarih-dışı, toplum-dışı kategoriler ile yeninde temellendirilmesi söz konusudur. Buradan yola çıkarak gündelik yaşamın mikro görüntüleri eşliğinde kültürün yoksullaşması, niteliksizleşmesi söz konusu olacaktır.

II. BÖLÜM:

Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimleri

A - Tarihin Reddi ve Gündelik Yaşam Temelinde Alt Disiplinler: Kültürel Çalışmaların Alanları ve Alt Dalları

Kültürel çalışmalar günümüzde gerek akademi içinde, akademi dışında, gerekse dernekler, sempozyumlar, konferanslar[1], araştırma merkezleri ve gerekse kitap[2], dergi[3] gibi yayın faaliyetleri ile uluslar arası düzeyde bir yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların çalışma alanları ve alt dalları bakımından sınırları tespit edilemeyecek derecede çeşitlilik göstermiştir. Kültürel çalışmaların bu çeşitliliğe bağlı olarak yaygınlık göstermiş bir alan olduğunu ilk elden tespit etmek mümkündür. Bu çeşitlilik ve yaygınlaşmada akademi içi, akademi dışı ve yayınlar düzeyinde kurumsallaşma girişimleri oldukça etkilidir. Kültürel çalışmalar 1960'larda Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi ile temel kurumsallaşma ve teorik yönelimlerini belirginleşmiştir. Merkez bünyesinde oluşturulan çalışmalar kültürel çalışmalara temel itici gücünü kazandırmıştır ve bu

[1] *Cultural Studies* başlığı ile uluslar arası/ulusal düzeyde sayısız konferans ve sempozyum düzenlenmektedir. Bu konferans/sempozyumlarda ele alınan tartışma konuları toplumbilimsel sınırları aşan daha öte bilimsel sınırlara ilişkin kuşku uyandıracak derecede çeşitli konular ele alınmaktadır. İlk dikkat çeken konferans dizisi ise 1996 yılında Tampere/Finlandiya'da düzenlenen, Pertti Alasuutari, Ien Ang, Lawrence Grossberg, George Ritzer, Paul Willis gibi önemli isimlerin katıltığı -Kültürel Çalışmalarda Kavşaklar- *Crossroads in Cultural Studies An International Conference*'tır. Konferans kültürel çalışmalarda bir dönüm noktası olmuştur. Konferansın tartışma konularında -bağlamlarından öte- ilk elden tespit edilebilecek anahtar kavramlar şu şekildedir: İletişim, iletişim teknolojisi, etnisite, beden, kimlik, antropoloji, yabancılaşma, eğitim, kent, feminizm, iktidar, semiyoloji, siyaset, sanat, toplumsal cinsiyet, medya, gençlik kültürü, çokkültürlülük, gündelik yaşam daha da öte çocukların gündelik yaşamı'dır. Bu anahtar kavramlar kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarının sınırsızlığına ilişkin ipuçları vermektedir. Günümüzde düzenlenmekte olan konferansların ana temaları ise bu anahtar kavramlar etrafında şekillenmekle birlikte bağlamsal olarak daha da mikro düzeylere ulaşmıştır. *Crossroads in Cultural Studies* konferanslar dizisi periyodik olarak-her iki yılda bir- hâlen uluslar arası çapta düzenlenmektedir. Bu konferanslar dizisi girişiminden 2002 yılında *Association for Cultural Studies (ACS)* (Bkz.: http://cultstud.org/) kuruluşu meydana gelmiştir. Bu kuruluş ve benzerleri kültürel çalışmaların kurumsallaşma boyutunun bir başka göstergesidir. Kuruluşa pek çok başka ülke ile birlikte, Türkiye *Kültür Araştırmaları Derneği* aracılığı ile üyedir. Bu konferanslar dizisinin altıncısı 2006 yılında Türkiye'de -İstanbul- düzenlenmiştir.

[2] Örneğin uluslar arası yaygınlık kazanmış bir kitap satış sitesinde -www.amazon.com, (Çevrimiçi) 18 Ekim 2010- "*cultural studies*" anahtar kelimeleri ile arama yapıldığında yalnızca kitabın adında "*cultural studies*" kavramı yer alan kitap sayısı kırk bine yakındır.

[3] Bu dergiler; *Theory, Culture and Society*; *Cultural Studies; Cultural Studies, Critical Methodologies; Cultural Studies of Science Education; European Journal of Cultural Studies; International Journal of Cultural Studies (Avustralya); Jorunal for Early Modern Cultural Studies; Journal of African Cultural Studies; Journal of Latin American Cultural Studie; French Cultural Studies; Journal of Spanish Cultural Studies* gibi dergilerdir. Bu dergilere diğer pek çokları eklenebilir. Ancak burada anılanlar dahi kültürel çalışmaların uluslar arası yaygınlığının bir göstergesidir. Bunun dışında burada anılanlar yalnızca adında *Cultural Studies* kavramı geçen dergilerdir. Bunun dışında farklı pek çok dergi kültürel çalışmalar alanına yayın zemini hazırlamıştır.

kurucu metinler günümüzde hâlen tartışılmaktadır. Günümüzde de kültürel çalışmalar üzerine çok sayıda yayın üretilmektedir. Ancak bu yayınların teorik serüvenini kurucu metinlerle başlatılan kültürel çalışmalar tartışması üzerinden izlemek mümkündür. Merkez'in takip eden süreç içerisinde kapanmış olması kültürel çalışmaların sona erdiği anlamına gelmemiştir. Tam tersine Merkez kültürel çalışmalar için bir dönüm noktası olmuş, Merkez'in çalışmaları, daha sonraki yıllarda günümüz kültürel çalışmacılarının örnek aldığı çalışmalar olmuştur. Özellikle kurucu metinlerde bilimsel teorinin çeşitli parametreleri ile girişilen hesaplaşma sonucu teorinin bütüncül unsurlarının parçalara ayrılması, günümüz kültürel çalışmalarına kapı aralamıştır. Merkez kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecini de bir yönüyle başlatmıştır. Yaygınlaşma süreci ise kültürel çalışmaların Amerikanlaşması ile birlikte gerçekleşmiştir. Kültürel çalışmalar günümüzde gerek akademi içi gerek akademi dışı kurumsallaşma düzeyinde -disipliner ontolojisi hâlâ tartışılıyor olmasına karşın- önemli bir varlık elde etmiştir. Kültür kavramı ile kurduğu ilgi ve kavrama yönelik olarak geliştirdiği bütün bir yaşam biçimi yönündeki tanımlama, kültürel unsurların anlam haritaları olarak yorumlanması önerisi, Marxizm ile "*Garantisiz Marxizm*" şeklinde kurulan ilişki, altyapı-üstyapı kavramlarının tartışmaya açılması, altkültür unsurlarının, işçi sınıfı kültürünün gündelik yaşamının temel inceleme konusu yapılması gibi konular Anglosakson kültürel çalışmalar geleneğinin belirleyici özellikleri olmuştur. 1950'lerin sonları 1960'ların başlarında oluşturulan bu belirleyici özellikler kültürel çalışmaların 1980'li yıllarda ABD'de yaygınlaşması, Amerikan tarzı bir hal alması ile birlikte daha da parçalı, bütünsellikten uzak bir görünüm kazanmıştır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların alanları ve alt dalları sınırları tespit edilemeyecek kadar genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

XIX. yüzyıl Kıta Avrupası geleneğinden beslenen kültür tartışmalarını, XX. yüzyılla birlikte Anglosakson bir eksene yerleşen kültürel çalışmalar geleneği izlemiştir. Kültürel çalışmalar serüveni XX. yüzyıl sonları ve XXI. yüzyılda tümüyle Amerikan bir yapıya bürünen bir serüveni izlemiştir. Bu serüvenin kendi içerisinde belli kırılma noktaları mevcuttur. Ancak özellikle Amerikan kültürel çalışmaların başlaması, kültürel çalışmalar için dönüm noktası olmuştur. ABD'de kültürel çalışmalar,

parçalarına ve alt bileşenlerine ayrılmış ancak henüz tam anlamıyla bütünden koparılmamış teoriyi, gerek teoriye ilişkin tüm bu unsurları/parçaları yeniden parçalara ayırarak, gerekse fark'ı marjinalleştirerek ve marj-dışı olanı teorinin ötesinde merkeze çekerek *post* bir durağa taşımıştır. Kültürel çalışmalar bu dönemde yapısalcı paradigmadan postyapısalcı ve postmodern paradigmaya doğru evrilmiştir. Kültürel çalışmaları tanımlama girişimleri ise kimi zaman kültürel çalışmalar *her şey*'dir şeklinde olmuş, kimi zaman ise belli bir eleştiri ile *hiçbir şey*'dir şeklinde gelişmiştir. Yahut Maton'un deyişiyle "*Kültürel çalışmalar, kargaşa ve düşüş içinde, tam gelişmemiş, parçalara ayrılmış, öldürücü bir çatışmayla kuşatılmıştır ve kültürel çalışmaların sonu yaklaşmaktadır.*"[4] şeklinde düşünülmektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların kapsamlı bir tanımına girişmek güç görünmektedir. Temel ilgisi küresel kültür ya da kültürün küreselleşmesine yönlenmiş olması ile birlikte kültürel çalışmaların kendisinin ortaya koyduğu çıkarım önemli olmaktadır. Şu soru sorulduğu zaman bu çıkarımın kanıtı ortaya çıkacaktır: Kültürel çalışmalar hangi dili konuşmaktadır? Kültürel çalışmaların dilinin İngilizce olduğunu söylemek mümkündür. Burada kurumsallaşma önemli bir rol oynamaktadır. Kurumsallaşma sürecinin İngilizce konuşulan dünyada çok daha gelişmiş olmasından dolayı ve İngilizcenin küresel ölçekte yaygınlaşması dolayısıyla kültürel çalışmalar akademi içinde ve de ulusal uluslar arası düzeyler içinde yer almıştır. Kültürel çalışmaların hegemonya ve küreselleşme süreci üzerindeki yoğun Anglo-merkezci perspektifi dolayısıyla, Anglo-Amerikan kültürel hegemonya ile ilişkisini belli bir eleştiriye girmeksizin sürdürmüştür.[5] Scott bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir *"...kültür çalışmaların, bir akademik disiplin olarak İngilizceyi nasıl ele geçirdiğini düşününüz*."[6] Anglosakson bir kökene dayanması ve ardından Amerikanlaşması süreci ile birlikte kültürel çalışmalar bir yönüyle de İngilizce konuşulan dünyaların çalışma biçimidir ve kendi "*beyaz akademisyen*"ini yaratmıştır. Bu şekliyle kültürel çalışmalar öteki/farklı/marjinal olan ile postkolonyal bir uğrağa yerleşmiştir. Kültürel çalışmalar temel/geleneksel akademik disiplinlerin üzerinde durmadığı konularla ilgilenmektedir. Bu anlamda kültürel çalışmaların marj-dışı konuları gündeme

[4] Maton, **op. cit.**, p. 33.
[5] Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies-Interdisciplinarity and Translation*", pp. 9-10.
[6] Derek B. Scott, "*Postmodernism and Music*", Edt. Stuart Sim, **The Routledge Companion to Postmodernism**, London and New York, Routledge, 1999, p. 145.

getirdiğini söylemek mümkündür. Toplumbilimleri alanında yapılan mikro düzeydeki çalışmaların artışı bunun bir göstergesidir. Toplumbilimleri içerisinde geçmişte marj-dışı olarak görülen konular ve sorunlar kültürel çalışmalar başlığı altında giderek merkeze çekilmektedir. Kültürel çalışmalar kültürel ürünleri bağlı oldukları kültürel süreçlerden görece bağımsız bir perspektifte ele almaktadır. Kültürel çalışmaların vurgusu toplumsal açıdan bütüncü bir yaklaşım yerine tikel olana ve tikelliğe yöneliktir. Bu yönüyle kültürel çalışmalar tikel pratiğin kültürel anlamlandırma düzeyleriyle ilgilidir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların tartışma alanı tarih-dışı, öznel, toplumsal gerçeklikten uzak bir şekilde popüler olana doğru yöneltmiştir.

Kültürel çalışmalar toplumsal alana ait tarihsel bütünlüğü konu-dışı olarak görmektedir. Toplumbilimsel tartışma alanı ekonomik, toplumsal, tarihi ve bilimsel bütünlükten kültüralizme/kültürel determinizme doğru evrilmiştir. Metin analizine dayalı bir çözümleme yöntemi kullanan kültürel çalışmalar görünümünde toplumsal eylemin açıklayıcılığı yerini, yazılı ya da görsel metine dayalı tematik okumaya bırakmıştır. Bu yönüyle kültürel çalışmaların metinselciliği içinde tartışmalar, sınıf tartışmaları yerine bireyin günlük yaşamına ilişkin eylemlerinin an'lık görünümlerine bırakmıştır. Tartışma ekseni Sivanandan'ın deyişiyle "*dünyayı değiştirmekten sözcüğü değiştirmeye*"[7] yönelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da ortaya çıkan bunalımla ilişkili olarak gerek sosyalizm, gerek kapitalizm ve gerekse liberalizm bir çatışma sürecine girmiş, ideolojilere, geleneksele duyulan inanç eleştirel ve fiili tartışmaya/çatışmaya açılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan bu gelişmeler özellikle 1960'larda başlayan ve 1968 olaylarıyla da doruğuna ulaşan bir görünüm sergilemiştir. 1950'lerin sonlarında İngiltere'de sınıfa dayalı hiyerarşik yapı çözülmeye ve İngiltere sömürgeler üzerindeki gücünü kaybetmeye başlamıştır. Hall'un "modern dünya" olarak adlandırdığı şey "Amerikan" olandır ve İngiltere'nin Atlantik'in ötesindeki küresel güç ABD karşısındaki ikincil konumunu kabullenmek durumunda kalmıştır. İngiltere'de bu dönemde yaşanan kültürel çalkantı, yalnızca -tedirgin edici- Amerikanlaşmış tüketim alışkanlıkları ve kitle iletişim araçlarının

[7] Ambalavaner Sivanandan, **Communities of Resistance: Writings on Black Struggles for Socialism**, London, Verso, 1990, p. 49.

getirmiş olduğu etkilerden değil aynı zamanda İngiltere'nin geçmişteki dünya egemenliğini yitirmesinden kaynaklanmaktadır.[8] 1960'lar Batı dünyasında, hem Avrupa'da hem de ABD'de yeni gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Avrupa'da gündeme gelen 68 hareketi, bu hareketin özellikle Vietnam Savaşı dolayısıyla ortaya çıkmış ABD'deki karşılığı yaşanan gelişmeleri doruğuna ulaştırmıştır. Vietnam Savaşı ile hem geleneksel siyasete hem medyaya karşı, mevcut düzenin değerlerine karşı inançsızlık ortaya çıkmış, dolayısıyla toplumsal hareketlerin tabanını oluşturmuştur. Erken dönem kültürel çalışmalara Williams'ın sözleriyle bir geri dönüş yapılacak olursa "*hem politik hem de ekonomik süreçte, yeni ve radikal olarak alternatif ilişki biçimleri ile kronik bir başıboşluk ve savaş arasında bir tercih yapılması kaçınılmazdır.*"[9]

1985 yılında yazdığı *İkibin'e Doğru* adlı kitabında Williams 1960 Britanyasınınn toplusal koşullarını tartışmaktadır ve sözleriyle yeni dönemde ortaya çıkan yeni/radikal ilişki biçimlerini dolayısıyla toplumsal hareketleri önemsemektedir. Bu dönemde toplumun her alanında yeni oluşumlar söz konusu olmuştur. Başlangıçta düzene karşı olan bu hareket, zamanla düzenin bir parçası haline dönüşmüştür. Ortaya çıkış koşulları ve nedenleri mevcut düzene karşı, mevcut kültüre karşı, geleneksel kültüre karşı bir eleştiri, mevcut düzene ve değerlerine karşı inançsızlığa bağlı bir eleştiriye dayanmaktadır. Bu gelişmeler yalnızca mevcut düzene karşı değil, düzenin diğer unsurlarını da -Marxizm'i de- kapsayacak biçimde genişlemiştir. Mevcut düzene/değerlere karşı inançsızlığa dayalı eleştiri Almanya dolayısıyla Nazizm/faşizmi, ABD dolayısıyla liberalizm, Sovyetler Birliği dolayısıyla sosyalizmi içine almaktadır. Bu dönemde ideolojik tüm olgular ve geleneksel düzen düşünsel bir çatışma sürecine girmiştir. Çatışma süreci gelişmelere bağlı olarak belli temaları gündeme getirmiştir. Eleştirel teorinin gündeme gelmesi de bu sürece bağlıdır. Bu gelişmeler II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler ve sonrasında Sovyet bloğunun çözülüşü ile de ilintilidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler ve günümüz postmodern toplumbilim anlayışı ile birlikte sınıf temelli, toplum temelli, tarih temelli bütüncül yaklaşımlar yerine marj-dışı konuların, sorunların ön

[8] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 375.
[9] Raymond Williams, **İkibin'e Doğru**, Çev.: Esen Tarım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1989, s. 208.

plana çıktığını bu anlamda kültürel çalışmaların bu alanları oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu yönüyle kültürel çalışmalar ile tarih-dışı, toplum-dışı, sınıfsal ve toplumsal bağlamın bütünlüğünden uzak yeni bir disiplin -ki kendi içinde dahi tartışmalıdır ve tartışılmaktadır- veya çalışma biçimi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Kültürel çalışmalar alanının temel sorunsallarından biri alanının sınırlarına ilişkindir. Disiplinlerarası bir bağlamdan hareket etmesi nedeniyle kültürel çalışmaların sınırlarını çizmek, çalışma konularını ve alt dallarını tespit etmek güç görünmektedir. Esasında bu alanın kendisine ilişkin bir zaaftır ve bu zaafın nedenleri, bu zaafı aşmaya yönelik çözüm önerileri çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Kültürel çalışmaların belli bir tanımını yapmak güç görünmekle birlikte, alanı ve alt dallarına ilişkin bütüncül, dağınık olmayan ve sınırları belli açıklamalara ulaşmak da güçtür. Grossberg'in ifadeleriyle "*Kültürel çalışmalar belirli bir metin tarafından tanımlanmış değildir, bu anlamda, hemen hemen her şeyin kültürel çalışmalarını yapabilirsiniz.*"[10] Dolayısıyla günümüzdeki yaygınlığı ve disiplinlerarası duruşu ile kültürel çalışmalar pek çok alt dalı ve farklı konuları içermektedir. Ancak bu alanı ve bu alanın konularının çeşitliliğini belli bir perspektif ile ve temel yönelimleri üzerinden çeşitli ortak başlıklar altında tespit etmek mümkündür. Bu başlıkları alana ilişkin ortaya çıkmış temel tartışma metinlerinden üzerinden ortaya koymak mümkündür. Temelde bu metinler ve tartışma biçimleri alanın alt dallarını genel bir çerçeve içerisinde ortaya çıkaracak ve kültürel çalışmaların genel -güncel- görünümünü oluşturacaktır. Kültürel çalışmaların güncel görünümünün kökleri erken dönem kültürel çalışmalar üzerinden izlenebilir. Bu seyir kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına ilişkin güncel görünümü tespit etmede temel bir kaynak sağlayacaktır.

1960'lı yıllardan itibaren genel olarak Anglosakson düşünce dünyası, özel olarak da Birmingham Okulu ile birlikte gündeme gelen kültürel çalışmalar işçi sınıfının gündelik yaşam görüntüleri üzerine düşünmüş ve kültürü bir eklemlenme ve mücadele alanı olarak görmüştür. Bu çalışmalarla birlikte kitle kültürü, gündelik

[10] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 26.

yaşam kültürü ve popüler kültür temel araştırma konuları haline gelmiştir. Birmingham Okulu tarafından yayınlanan araştırmalar temel olarak bu eksen üzerinde çeşitlenmiştir. Bu çalışmaları üç temel konu altında sınıflandırmak mümkündür. Okul ilk olarak, günlük/gündelik yaşamın, özellikle altkültürlerin[11] etnografik incelemeleri üzerinde durmuştur. Burada genel olarak politikanın, iktidarın ve eşitsizliğin yaşam tarzı ve modayı nasıl şekillendirdiği gibi konular üzerinde durulmuştur. İkinci olarak kitle iletişim araçlarının metinsel incelemeleri ile birlikte, kitle iletişim araçlarının hegemonya ve ideolojiyi yeniden üretmeye dönük işleyiş biçimleri ele alınmıştır. Son olarak da, Thatcherizm[12] ve ırkçı milliyetçilik çalışmaları[13] gibi siyasal ideolojilerin kültürel kodlarının ortaya çıkarılması ve geniş bir kamusal çekim yaratma nedenlerini saptama ile ilgili çalışmalar mevcuttur.[14] Kültürel çalışmalar yaklaşımı bu açıdan kapitalist toplumlardaki muhalefet, direniş ve bağımsızlık hareketlerini desteklemiş/önemsemiştir.[15] Yeni Sol düşüncesi etrafında bir araya geliş bunun bir göstergesidir. Diğer açıdan da kültürel pratiklerinin kuramsal olarak anlaşılması ve siyasal olarak aklanması gereken işçi sınıfını ayrıcalıklı bir ast sınıf olarak ele almıştır. Hall, çağdaş kültürel ilişkilerin analizinde sınıf olgusunu her zaman için önemli bir anahtar olarak görmüştür. Örneğin, Birmingham Okulu'nda 1970'lerde Hall'un başkanlığında yürütülen

[11] Altkültür kavramı "*Bütünlük arz ettiği düşünülen bir kültür sistemi içinde, sistemin bütünlüğünü tehdit etmeyen ama sistemin bütünüyle tamamen örtüşmeyen ayırıcı özelliklere sahip kültürel varoluş biçimlerini ya da bir kültür sistemi içinde etnik, dinsel ya da yaşam biçimi bakımından farklılık arzeden gruplara ait kültürleri tanımlamak için kullanılan terim.*" olarak tanımlanmaktadır. Bkz.: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 38-39. Kültürel çalışmalarda araştırma biçimi farklılıklara dayalı vurgusu ile toplumsal yapının bütüncül unsurları yerine marj-dışı olanı merkeze çekmektedir

[12] *New Left Review* özellikle *Marxism Today* gibi dergilerde sağ siyasetin dönüşümü/neo-muhafazakârlık üzerine Thatcher politikaları üzerinden eleştiriler getirilmiştir. Kültürel çalışmalarda, özellikle Hall dönemin siyasi dönüşümleri konusundaki kaygılarıyla pek çok yazısında bu eleştiri biçimini önemsemiştir. Örneğin Bkz.: Stuart Hall, "*The Great Moving Right Show*", **Marxism Today**, January 1979.; Stuart Hall, **The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left**, London, Verso, 1988.; Stuart Hall, "*The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists*", Edt.: Cary Nelson, Lawrence Grossberg, **Marxism and the Interpretation of Culture**, USA, University of Illinois, 1988.; Stuart Hall, Martin Jaques, **The Politics of Thatcherism**, London, Lawrence and Wishart, 1983.

[13] Başlıcaları için Bkz.: Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS, **The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain**, London, Hutchinson, 1982.; Stuart Hall et. al., **Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order**, London, Macmilllan, 1978.

[14] Turner, **British Cultural Studies An Introduction**, 1990'dan yorumlayan, Smith, **a. g. e.**, s. 213.

[15] Real, **a. g. e.**, s. 333.

"*Ritüeller Yoluyla Direnç*" projesi[16], İngiltere'deki genç çalışanlara yöneliktir.[17] Bu açıdan kültürel çalışmalar dönemin gelişmelerinden -örneğin çeşitli yeni feminist akımlar, cinsiyet araştırmaları, çokkültürcülük, etnisite tartışmaları, eleştirel pedagoji ve eleştirel medya okuryazarlığı içinde yeni metotlar ve bakış açıları geliştiren farklı grupların çoğulculuğuyla oluşan çatışmalarla birlikte- bir parça sorumlu duruma gelmiştir. Böylece, İngiliz kültürel çalışmalarının merkezi dayanağı günün politik çerçevesi içindeki çatışmalarla belirlenmiştir. İdeoloji, hâkimiyet ve direnç çalışmaları ve kültür politikaları, Birmingham Okulu'nu, var olan güç ağı içerisindeki yapay kültürel ürünleri, pratikleri ve kurumları incelemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda, kültürün ne şekilde hem hâkim kuvvetleri ve araçlarını sağladığını hem de direnç ve çatışma için gerekli kaynakları ortaya koyduğunu tespit etme yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu politik bakış daha ileride kültürün etkileri ve alıcıların yapay kültürel ürünleri kullanımını araştırma yönünde etkili olmuştur. Daha önce pek çok metin merkezli kültür yakınlaşmalarında ihmal edildiği düşünülen bu konular kültürel çalışmalarda merkeze çekilmiştir. Ancak günümüz kültürel araştırmalar alanındaki gelişmeler Birmingham Okulu'nda mevcut politik kaygıları apolitik hale getirmiştir.[18] Kültürel yapıların analizi, yorumu ve eleştirisi için eleştirel metotların bir karışımını içeren Birmingham Okulu, dönemin iç tartışmalarından, 1960 ve 1970'lerdeki toplumsal mücadelelerden etkilenmiştir. Dolayısıyla Okul kültürel metinlerdeki sınıf, cinsiyet, ırk, etnisite ve milliyetçilik düşüncelerinin karşılıklı etkileşimine odaklanmış ve medya kültürünü de buna dâhil etmiştir. Gazeteler, radyo, televizyon, film ve diğer popüler kültürel formların izleyici, dinleyici ve okuyucularının üzerindeki etkilerinin araştırılmasında ilkelerin arasındadırlar.[19]

Bir başka açıdan Hoggart 1966 yılında İngiliz kültürel çalışmalarının dayandığı temel öncülleri şu şekilde ortaya koymuştur: İlk olarak iyi/kaliteli edebiyat eserlerini takdir etme ya da beğenme yetisine sahip olmayanların, toplumun doğasını

[16] Proje yayına dönüşmüştür. Bkz.: Stuart Hall, Tony Jefferson, **Resistance Through Rituals Youth Subcultures in Post-War Britain**, London, Hutchinson, 1976.
[17] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 377.
[18] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".
[19] Douglas Kellner, "*Kültürel Araştırmalar, Çokkültürlülük ve Medya Kültürü*", Çev.: Eylem Çamuroğlu, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerha.html, 12 Aralık 2008.

anlamalarının da mümkün olmayacağıdır. İkincisi ise, eleştirel edebiyat analizinin, saygın akademik çevrelerin edebiyat anlayışının dışındaki -kitle iletişimi ve popüler sanat gibi- belirli sosyal olgulara uygulanabileceğidir. Böylelikle bu olgular içerdikleri anlamları bireylere ve bu bireylerin oluşturdukları toplumlara yansıtabileceklerdir.[20] Hall'a göre kültürel çalışmalarda; kültür, dil, metinsellik ve anlamlandırma ile ilişkili olarak, diğer yapılarla doğrudan bağlantılı olma bakımından *merkezsizleşmiş* bir yapı söz konusudur. Dolayısıyla kültürel çalışmalardan metinlerin/metinlerarasılığın, temsil ve direniş alanı olarak metinselliğin etkisi ve izleri silinemez. Gerek metinler, metinlerarasılık ve bağlamlar arasındaki gerek kültürel pratiklerin içine yerleştiği tarihsel formasyonlara göre anlaşılmış olsun kültürel çalışmalar teorik alanında kültürün ilişkileri ve etkilerine dair yeterli teorik açıklamalar her zaman için imkânsız olmuştur. Ancak kültürel çalışmalar bir proje ve bir müdahale olarak bu gerilimle birlikte var olmayı başarmalıdır.[21] Çoğu İngiliz edebiyatı kökenli kültürel çalışmacılar, edebiyat metinlerinin çözümlenmesinde kullanılan yöntemleri, medya metinlerine uyarlamışlardır. Burada bir metin/text olarak görünen yalnızca yazılı metinler değil, televizyon ekranlarındaki görüntüler, bedenler daha da ileride gündelik yaşamın görüntülerinin veya kent yaşamının kendisidir. Daha sonra ise bu yaklaşım, sunulan metinlerin içeriği, bu metinleri alımlayan kişilerin tepkilerini anlamaya yönelik olarak iletişim bilimlerinde izleyici araştırmalarına yeni açılımlar kazandırmıştır. Birmingham Okulu özellikle İngiliz işçi sınıfının boş zaman alışkanlıkları, gençlik altkültürlerinin simgeler aracılığıyla kendilerini ifade etme biçimleri, ev kadınlarına yönelik radyo yayınları, ucuz aşk romanları, göçmen şiirleri, hastalık ve yaşlılık, terör ve savaş haberciliği gibi pozitivist toplumbilimin boş bıraktığını düşündüğü konularda araştırmalar yapmış ve yeni eleştirel inceleme yöntemleri geliştirmişlerdir. Medya ise, bu tür toplumsal konuların ne ölçüde görünür kılındığı, taşındığı ve biçimlendirildiği açısından önemli bir araç olarak kullanılmıştır.[22] Böylece kültürel formları çözümlemede edebiyat teorilerini kullanmaya veya birincil/yegâne ilgilerini, yüksek kültürün yapıtlarına yöneltmeye eğilimli eski kültür yaklaşımlarının

[20] Richard Hoggart, "*Literature and Society*", **American Scholar**, Spring, 1966'dan aktaran, Hebdige, **Subculture the Meaning of Style**, p. 8.
[21] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 284.
[22] Türkoğlu, **a. g. e.**, s. 183.

ilgilenmediği film televizyon ve popüler müziğe yönlendirmişlerdir.[23] Birmingham Okulu ile başlayan kültür tartışmaları geleneğinin özgünlüğü de medya çalışmaları, dil ve öznellik kuramları, yazın ve toplum gibi değişik araştırma alanlarında çalışma grupları oluşturmasında, çalışmalarını toplumsal hareketlerle birleştirmesinde yatmaktadır.[24] Bu zemin kültürel üretimin ve simgesel biçimlerin toplumsal koşullanması, yaşantılanan kültürel deneyim -gündelik yaşam- ve bu deneyimin sınıf, yaş, cinsiyet ve etnik ilişkilerce biçimlenmesi, ekonomik ve siyasal kurumlar ve süreçlerle kültürel biçimler arasındaki ilişkiler üzerinde kurulmuştur.[25] 1960'lar ve 1970'ler döneminin toplumsal/siyasi koşulları Birmingham Okulu'nu kültürü metinler bağlamında cinsiyet, ırk, sınıf, alt gruplar ve etnik köken incelemelerine yöneltmiştir. Birmingham Okulu tarafından yönlendirilen bu temaların inceleme aracı ise kitle iletişim teknolojileridir -radyo, televizyon, sinema, gazete-. Dolayısıyla Okul, kültüre -iletişim bilim diliyle- alıcılar'ın anlamlandırma süreçleri üzerinden odaklanan kendine özgün bir yaklaşım biçimi olma özelliği taşımaktadır.

Erken dönem kültürel çalışmaların temel yönelimi, yerel gereksinimleri ve politik talepleri dikkate alarak kurumsal çalışmalar için politik gerekliliğin temel alınması üzerine kuruludur.[26] Politik gerekliliğe yaklaşımlarının farklığı ise kültür alanını yüksek/alçak/elit gibi ayrımlara bağlı işleyen bakış açısını eleştirmiş olmalarıdır. İngiliz kültürel çalışmaları yüksek/alçak/elit/alt/üst tüm kültürel biçimlerin araştırmaya ve eleştiriye değer olduğunu ortaya koyan bir yaklaşım sunmuştur. Williams ve Birmingham Okulu'nun üyeleri yığın kültürü terimini reddetmiş, alt ile üst arasında, yığınlar ve kültürlerini eleştiren bir yaklaşım oluşturmuşlardır. Çünkü Birmingham Okulu'na göre yığın kültürü kavramı homojen bir kavramdır. Ancak çağdaş toplumlar kültürel aykırılık, karşıt ve eleştirel pratik/eylem ve grupları ihtiva etmektedir.[27] Bu aşamada kültürel çalışmaların sınıf olgusuna yaklaşımın kökenleri önemli olmuştur. Örneğin Williams Marxist teorinin merkezinden gelen bir kaynağa sahip olduklarını belirtmektedir. Ancak bu Williams'ın yaklaşımında yeni bir sınıf

[23] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".
[24] Mattelart, **a. g. e.**, s. 87.
[25] Mutlu, **a. g. e.**, ss. 233-234.
[26] Grossberg, "*Kültürel Çalışmalar ve Yeni Dünyalar*", s. 245.
[27] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".

bilincinden gelen yeni bir sınıf anlayışıdır. Bu oluşum sürecinin ifade biçimleri altyapı ve üstyapı gibi belirlenimler içerisinde belli güçlüklerle karşılaşacaktır. Williams bu yetersizliğin burjuva ve proletarya bağı içerisinde Gramsci'nin hegemonya kavramı ile de aşılabileceğini düşünmemektedir. Bu durumda Williams'ın Marxist altyapı üstyapı önermelerinin kullanımı yönünde net bir tutumu yoktur. Williams Marxist önermelerin kullanımı yerine toplumsal bütünlük kavramını tercih etmiştir ve temel kaynaklarının yeni sınıfın oluşturduğu yeni pratikler olduğunu belirtmektedir. Ancak toplumsal bütünlük kavramının kullanımında sınıf vurgusunu dile getirmede yetersiz kalabilmektedir. Williams'ın vurgusu bu aşamada hâkim sınıf ve hâkim kültür üzerine kurulu kültürel pratikler ve insan pratiğine ilişkindir. Williams teorik belirlenimlerin sıkıntılarının *insan pratiğine* -ki bu bağ insan pratiğinin muazzam genişliği içerisinde kültürel çalışmaların konuları bakımından gittikçe mikro düzeylere ulaşacaktır- yapılacak vurgu ile aşılabileceğini düşünmektedir.[28]

Kültürel çalışmalar geleneğinin kültür tanımına yönelik düşünsel köklerini bulduğu Arnold'a göre kültür toplumsal sınıfları ortadan kaldırma amacında/temennisindedir ve kültür fikirlerin -ideolojilerin- tesiri altına girmeden fikirleri kendisini beslemek için kullanmaktadır.[29] Günümüz kültürel çalışmaların sınıf bağlamından kopuşunun kökleri ve erken dönem kültürel çalışmaların sınıf kavramını esnetmedeki tutumu bir başka açıdan Williams'ın "*İşçi sınıfı hareketinde, -sıkılmış- yumruk gerekli bir sembolken, bu yumruk asla yeni keşifler için ve yeni bir gerçekliğin oluşturulması için ellerin açılmasını ve kolların uzatılmasını engelleyecek kadar sıkı olmamalıdır.*"[30] ifadelerinde izlenebilir. Kitle iletişiminin gelişimi, aile, okul ve iş gibi kurumlardaki değişiklikler, çalışma ve boş zamanın göreceli statüsündeki kaymalar gibi konular bu dönemde sınıf deneyiminin geniş sınırları içerisinde marjinal bir söylem haline gelerek işçi sınıfının olgusal olarak bölünmesine neden olmuştur. Hebdige bahsi geçen nedenleri sınıfın yaşanma biçimleri yani sınıf deneyiminin, kültürde dışa vurulduğu biçimlerin dramatik bir biçimde değişmesine

[28] Raymond Williams, **Culture and Materialism**, London, Verso, 2005, pp. 42-44.
[29] Arnold, **op. cit.**, p. 52.
[30] Williams, **Culture and Society 1780-1950**, p. 335.

bağlamakta ve özellikle gençlik altkültürünün gelişiminin bu bölünme sürecinin yalnızca bir boyutu olduğunu belirtmektedir.[31] Hebdige'a göre "*Altkültürler, kesinlikle imtiyazlı biçimler değillerdir; toplumsal bütünlüğün farklı ve bölünmüş parçalarını, sembolik bir düzeyde de olsa, birbirine bağlayan düşünümsel üretim ve yeniden üretim döngüsünün dışına çıkmazlar. Altkültürler, en azından kısmen, bu temsillerin temsilidirler ve işçi sınıfı (ve genellikle bütün toplumsal oluşumun) yaşantısının "resmi"nden alınan öğeler, farklı altkültürlerin anlamlandırma pratiklerinde yansımasını bulur.*"[32] Bu aşamada Hebdige sınıf kavramını, soyut dış tepkiler bütünü olarak sunmaktansa, deneyimle tamamlanan ve tarz'da sergilenmiş bir pratik işleyişi olarak göstermektedir. Hebdige'a göre tarihin hammaddesi, sınıf ve cinselliğe ilişkin endişeler, topluma uyum ve ondan sapma, okul ve aile, iş ve boş vakit arasındaki gerginliklerin içinde görülebilir, işlenebilir ve bedene bürünebilir.[33] Hebdige'ın yaklaşımı ile tarihin bütünselliği cinselliğe, uyum ve sapmaya, boş vakte indirgenmiştir. Bu biçim iyimser bir yaklaşımla tarihin hammaddesini arama eğilimi ile ilgili olarak görülebilir. Ancak tarihin hammaddesini bahsi geçen kavramlarda aramak pek çok kuramsal soruna neden olacaktır ki ilerleyen düzeylerde araştırma konusunun tarih-dışı bir bağ üzerinden kurulması kaçınılmazdır. Bu açıdan kültürel pratikte üretilen her unsurun oluşturulmasında kullanılan malzemenin geçmişte hazırlandığı gerçeği, kültürün tarihlilik özelliğini göstermektedir. Kültürdeki temel değerler tarihsellik kökeninden meydan gelmektedir. Bu süreç, tarihliliğin bir göstergesidir ve tarih, kültürün temel kategorilerinden biridir. Kültür alanındaki sorunları kavramak ve çözümlemek andına girişilecek bir araştırma biçimi tarih kategorisinden yoksun bir paradigma ile ele alınamaz.[34] Dolayısıyla ilk elden kültürel çalışmaların alanları ve alt dalları bakımından ele aldığı konularda gündelik yaşam temeline dayalı tarih-dışı -daha da ilerde tarihin reddine dayalı- bir tutum sergilediği tespit edilebilir. Kültürel çalışmaların tarih-dışı, toplum-dışı yaklaşımı bireysel deneyime/pratiğe, anlamlandırma süreçlerine, haz'a, fark'a, biçim'e yaptığı vurgu ile kendisini göstermektedir. Clarke ve Hall bu süreci "*Biz anladık ki, kültür kelimesi*

[31] Dick Hebdige, **Altkültür Tarzın Anlamı**, Çev.: Sinan Nişancı, İstanbul, Babil Yayınları, 2004, s. 72.
[32] **A. e.**, s. 81.
[33] Hebdige, **Altkültür Tarzın Anlamı**, s. 75.
[34] Bıçak**, Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, s. 34.

hakkında konuşmak farklı yaşam formları geliştiren toplumsal grupların düzeyleri ve onların toplumsal ve maddi yaşam deneyimlerine dışavurumcu formlarla eğilmektir... Kültür bu toplumsal ve maddi yaşam organizasyonun kendisini içinde ifade ettiği farklı biçimlerdir."[35] İşçi sınıfının gündelik yaşamının kültürünü başat alacak bir yaklaşımda, sınıf teorisi bu şekilde çözülmeye/çözümlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla sınıf, fark'a dayalı olarak bileşenlerine ayrılmış ve yaklaşım ilerleyen süreçte fark'ın mutlaklaştırılmasına dönüşmüştür.

Moderniteye Karşı Postmodernite: Gündelik Yaşama ve Kimliğe Ait Farklılaşmalar ve İdeoloji

Kültürel çalışmalar Marx'ın kurduğu bağı 1960'larda göreceli olarak tartışmaya açmıştır. Ardından dilin, düşüncenin, değerlerin ve kültürün bağımsızlığı, başatlığı, belirleyiciliği öne sürülmüş ve kültürel çalışmaların kuramsal gerekçeleri giderek bu bağı önce ihmal etmeye sonra da reddetmeye başlamışlardır. İlerleyen süreçlerde ise kültürel çalışmalar yaklaşımları Marxist kuramsal yapıdan uzaklaşmıştır.[36] Bu açıdan 1970'lerle birlikte kültürel çalışmaları yapısalcı paradigmanın içine yerleştiren Althusseryen hareket kültürel çalışmalarda, özellikle Hall'da temel kimliğini kazanmıştır.[37] Hall'un kuramındaki Althusser etkisi "*Althusser'in sunduğu ... genel ilerleme benim faklılık içinde ve farklılıkla birlikte yaşamama olanak sağlamasıdır.*"[38] sözlerinde görülebilir. Hall Althusser'in argümanındaki vurgunun tersine ideolojinin işlevini yalnızca toplumsal üretim ilişkilerini yeniden üretmek olmadığını düşünmektedir. Hall'a göre ideoloji tahakkümcü bir toplumun kendisini kolayca, düzgün ve işlevsel bir şekilde yeniden üretebilme derecesinin sınırlarını da belirtmektedir.[39] Althusser'in ideoloji kavramı ile birlikte kültürel çalışmalar temel karakteristiği yapısalcı bir içeriğe bürünmüştür. Hall'a göre yapısalcılık parametresi -özellikle medya çalışmalarında- ideoloji kavramının yeniden keşfedilmesi, dilin

[35] John Clarke, Stuart Hall et. al., "*Subcultures, Cultures anda Class*", p. 10.
[36] Erdoğan ve Alemdar, **a. g. e.**, s. 395.
[37] Lawrence Grossberg, Jennifer Daryl Slack, "*An Introduction to Stuart Hall's Essay*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 2, Issue: 2, 1985, p. 88.
[38] Stuart Hall, "*Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 360.
[39] **A. e.**, s. 393.

sosyal ve politik göstergeleri, işaret ve söylemlerin politikalarının anlaşılmasında teorik bir devrim yaratmıştır.[40] Dolayısıyla erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımında yönlendirilen ana tema Hall'un düşüncesinde biçimlenmiştir. Hall'a göre, toplum içinde bulunan farklılıklar/çeşitliliklerle toplumların anlaşılmasını sağlayabilmek adına kültürel çalışmaların yapması gereken entelektüel kaynaklar ve imkânları en verimli şekilde kullanmaktır. Kültürel çalışmaların üstlendiği misyon da başkaca disipliner sistemlerin üzerinde durmadığı şekliyle toplumlarda bulunan çeşitlilikler üzerine düşünmek ve tartışmaktır. Kültürel çalışmalar bu aşamada toplumsal farklılıklara dayanan bir tartışma argümanı belirlemiştir. Kültürel çalışmalar hem akademi içinde hem de akademi dışındaki entelektüellere ve de konuyla ilgili pek çok faklı kişiye de bir mesaj vermektedir. Hall burada "*Irk, Kültür ve İletişim: Kültürel Çalışmalarda Geçmişe ve Geleceğe Bakmak*"[41] adlı makalesinde, XXI. yüzyılın eşiğinde hiçbir üniversite veya entelektüelin, dünyanın ırk ve etnik sorunlarla kuşatılmış olan sorunlarına kayıtsız kalamayacağını belirtir.[42] Hall'a göre, ırk, sınıf ilişkileri içerisinde tecrübe edilmektedir ve sınıf/ilişkileri ile ırk/ilişkileri birbirinden ayrılamaz. Bu aşamada kültürel çalışmalar merkezi için sınıf ve ırk'ı oluşturan karmaşık ilişkiler ve işçi sınıfı düşüncesi yeniden tartışılmıştır.[43] Hall etnik köken derken "*dünyadaki tikel cemaatler, yöreler, toprak parçaları, diller, dinler ya da kültürlerle bağlantılı olsun olmasın, bir "yer" ve konum duygusu kazandıran bütün tutunma noktalarının politik gündeme şaşırtıcı geri dönüşlerini*" [44] kastetmektedir. Hall buna "*İdeolojinin Yeniden Keşfi; Medya Çalışmalarında Bastırılmışın Dönüşü*"[45] adlı makalesinde *ideolojinin yeniden keşfi* der ve bu keşif

[40] Stuart Hall, "*The rediscovery of 'Ideology'; Return of the Repressed in Media Studies*", Edt.: Michael Gurevitch, Tony Bennet et. al., **Culture, Society and the Media**, London and New York, Routledge, 1982, p. 84.
[41] Stuart Hall, "*Race, Culture, and Communications: Looking Backward and Forward at Cultural Studies*", **Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society**, Volume: 5, Issue: 1, Spring 1992.
[42] Hall, "*Race, Culture, and Communications: Looking Bakcward and Forward at Cultural Studies*", 1996, p. 343.
[43] Stuart Hall et al., **Policing the Crisis Mugging, The State and Law and Order**, London and Basingstoke, The Macmillan Press, 1982, p. 394.
[44] Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", s. 123.
[45] Stuart Hall, "*The rediscovery of 'Ideology'; Return of the Repressed in Media Studies*", (52-86) Edt.: Michael Gurevitch, Tony Bennet et. al., **Culture, Society and the Media**, London and New York, Routledge, 1982.

"*bastırılmışın dönüşü*"[46] üzerine kuramsallaşmıştır. Bastırılmışın geri dönüşü ırk, etnisite ve nihayet yeni toplumsal hareketler incelemelerine yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Örneğin Gilroy, Toruaine'nin görüşlerine referansla, üretim ilişkilerine dayalı sınıf mücadelesinin toplumsal süreçlerdeki yerini artık kadın hareketleri, gençlik hareketleri, anti nükleer hareketler, ekolojik hareketler ve daha pek çoklarının aldığını belirtmektedir.[47] Yeni toplumsal hareketlerde artık toplumsal süreçlerin kaynağı üretim ilişkileri değil ırka, etnisiteye, toplumsal cinsiyete dayalı yeni toplumsal hareketlerdir. Gilroy -siyahîdir- yeni toplumsal hareketlere ve ırk'a yaptığı vurgu ile dikkat çekmiştir. Erken dönem kültürel çalışmalarda özellikle Gilroy'un çalışmaları ırk kavramına yoğunlaşma konusunda önemli olmuştur. Irk ve etnisite tartışmaları ile başlayan bastırılmışın geri dönüşü süreci -Hall'a göre de böyledir- erken dönem kültürel çalışmaların temel kırılma noktalarından biridir.

Kültürel çalışmalar toplumu, alt sınıf, cinsiyet, ırk, etnik ve ulusal tabakaların baskısıyla karakterize olan karşıt ve hiyerarşik toplumsal ilişkiler yumağı olarak incelemektedir. Gramsci'nin hegemonik modelini kullanarak egemenliğin hegemonik, kültürel güçlerini, direnç ve çatışmalarını incelemeye çalışmıştır. Erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımı politik çatışma sürecine katkıda bulunacak hâkimiyet, direniş ve güç odaklarını içinde barındıran toplumsal dönüşümün siyasi tasarısını yapmayı amaçlamıştır.[48] Erken dönem kültürel çalışmalarda sınıf, ırk, etnik köken olguları teorik zeminden tümüyle koparılmamıştır. Örneğin McRobbie: "*CCCS'in ürettiği altkültürel kuram başlangıçta, gençlik kültürü ile pop kültürü arasında bir çizgi çekmeye; ve ilkine sembolik kültür otantikliğinin bir biçimini, ikincisine de tüketici kültürün tüm işaretlerini yakıştırmaya önem veriyordu; ama aslında bunların ikisi her zaman iç içe olmuşlardı ve sürekli bir ilişkiye dâhildiler.*"[49] der. Bir başka açıdan Hall ise yazısında "*Ücretli iş alanında, emek gücünün "feminizasyonu" ve "etnisizasyonu" ile katlanmış halde...*"[50] demiştir. Dolayısıyla

[46] Meral Özbek kavramı "*mazlumlara dönüş*" şeklinde tercüme etmiştir. Bkz.: Meral Özbek, **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 28.
[47] Gilroy, **op. cit.**, pp. 223-225.
[48] Kellner, "*İletişim veya Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*".
[49] Angela McRobbie, **Postmodernizm ve Popüler Kültür**, Çev.: Almıla Özdek, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999, s. 229.
[50] Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", s. 108.

günümüz kültürel çalışmalarında sınıf bağlamından bağımsız daha da öte tümüyle ayrı birer tartışma alanı haline gelecek olan feminizm ve etnisite gibi kavramlar Hall'da henüz emek gücü gibi kavramlarla birlikte anılmaktadır. Miles'a göre Birmingham Okulu araştırmacıları analitik bir geçerlilik olarak sınıf/ırk olgusunun kavramsal geçerliliğini kabul etmiş ancak üretim ilişkileri ve ırkçılığın maddi ve politik temellerinin aksine kültürün önemine odaklanmışlardır.[51] Miles'a göre "*sınıf-ırk dikotomisi, sahte bir inşa*"[52]dır ve sınıf ve ırk aynı düzlemde yer alan kategoriler değildir. Garnham'a göre de, İngiliz kültürel incelemeler geleneğinde ortaya konulan çalışmalar ideoloji konusuna ilgi göstermiş ancak ele alınan konular tarihsel bağlamından ve sınıflarla olan ilişkisinden koparılmıştır. Dolayısıyla İngiliz kültürel incelemelerin zayıf yönünü edebiyat eleştirisine dayanması ve metin analizine fazla vurgu yapması oluşturmaktadır.[53] Kültürü temel tartışma konusu yapan İngiliz kültürel çalışmalar geleneği bir yönüyle, ırk ayrımı ve etnik çalışmalar sorunu üzerinde yoğunlaşma gereğinden hareket etmiştir. Daha çok eleştirel yorum pratiğinden -bir metin, bir anlam ve bir politik konum arasında var olan ilişkiye açıklık getirme girişiminden- hareket etmektedirler. Grossberg'e göre bu da kültürel çalışmaların kendi arabuluculuğunu ve bağlamsalcılığını yeniden yorumlamalarına öncülük etmektedir. Bu yöndeki açıklamaları kültürel çalışmaları; üretim, metin, tüketim, kodlama, kod açımlama gibi bir iletişim modelinden bir bağlamlar kuramına doğru götürmektedir.[54]

Frankfurt Okulu ve erken dönem İngiliz kültürel araştırmaları modelleri, kültür ve toplum arasındaki ilişkiyi analizlerin merkezi haline getirmiştir. İki akım da kültürün özerkliğine son derece bağımlıdır. Sosyal teori metotlarını ve daha edebi ve kültürel olan analizleri kullanarak; üretim, dağıtım ve kültür tüketimini bağlamlaştırmış ve kültürel metinleri eleştirel biçimde analiz etmiştir. İngiliz kültürel araştırmaları geliştikçe ve proje küreselleştikçe teori ile arasındaki bağlantı giderek incelmiştir. Kültürel çalışmaların postmodern formları içersinde bağlam; metin ve günlük

[51] Robert Miles, "*Marxism Versus The Sociology of 'Race Relations'?*", **Ethnic and Racial Studies**, Volume 7, Issue 2, 1984, pp. 228-230.
[52] Miles, **op. cit.**, p. 233.
[53] Nicholas Garnham, "*Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru*", **Praksis**, Sayı: 4, 2001, s. 129.
[54] Grossberg, "*Kültürel Çalışmalar ve Yeni Dünyalar*", s. 247.

yaşamın kısıtlamaları, tüketici alışkanlıklarının tanımlaması ya da metinlerin yüzeyi içersinde kaybolmuştur. 1980'lerde, İngiliz kültürel çalışmalarında bir dönüş yaşanmıştır. Popüler, tüketim zevkleri, postmodern küresel kültürün çoğulculuk ve fark düşüncesi, gelenek içinde eleştirel bir gözle değerlendirilmeden coşkuyla karşılanmış ve onaylanmıştır.[55] Bu dönemde McRobbie'nin ifadeleriyle "*Sınıf kavramı, kültürel çözümlemenin eleştirel projesini üstlenmiyor artık; ve ideoloji, hem çok monolitik bir kategori olarak görünüyor hem de tartışma ve çekişmenin daha mikrolojik düzeyine duyarlı olamayacak kadar sosyal edilgenlik ve konformite üzerinde odaklanmış durumda; bu yüzden çalışma alanını biraz daraltıp birlik ve bütünlük iddialarını bir tarafa*"[56] bırakmıştır. 1980'lerden sonra yaygınlaşan -Amerikanlaşan- İngiliz kültürel çalışmaları; feminizmi, ırk teorisini, cinsiyet teorilerini, postmodern teoriyi ve diğer teorik moda olmuş biçimleri kendine mal etmiştir. Bu perspektifler, toplum ve kültürün cinsiyetçilik, ırkçılık ve baskı formlarını kışkırtma yollarını ya da bu fenomenlere karşı direnç ve araştırma üretme biçimlerini incelemek için kullanılmıştır.[57] Kültürel çalışmalar özellikle 1990'larla birlikte, yeni toplumsal hareketler ve özellikle feminizm, Marxizm'in bunalımı, postmodernizm, yapısökümcü dönüş gibi etkenlerle postmarxist denilebilecek bir döneme girmiştir. Günümüz kültürel çalışmaları, öncesindeki teorik tartışmaları karakterize eden sınıf, belirlenim, ideoloji ve hegemonya sorunlarının büyük ölçüde bir kenara bırakıldığı bir dönem olmuştur.[58] XIX. yüzyılın kapitalizm, sosyalizm ve liberalizm gibi ideoloji bağlamlı *izm*'lerin eleştirel yerini yeni dönemde, eleştirisiz bir ön kabul ve kutsama ile postmodernizm, postfeminizm, postmarxizm gibi kavramlar almıştır. Kültürel çalışmalar öncelikle XIX. yüzyılda ortaya çıkan konu ve sorunlardan kopmayı belirtmektedir. Bu paradigma/yöntem değişimini bir tablo/çizelgede vererek karşılaştırmak mümkündür.

[55] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahele*".
[56] McRobbie, **Postmodernizm ve Popüler Kültür**, s. 233.
[57] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".
[58] Necmi Erdoğan, "*Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji(si) ve Akademya*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 97, Güz 2003, ss. 45-46.

Modern Toplumbilim Anlayışı	Kültürel Çalışmalar
Homojenlik/Mutlaklık/ Belirlenmişlik/Süreklilik	Farklılık-marjinallik/Müphemlik/ Kaos/Geçicilik
Tümellik/Makro/Bütünleşme/Sentez	Tikellik(ler)/Mikro/Parçalanma/Antitez
Didaktik/ Çözümleyici	Popülist/Betimsel
Hiyerarşi/Otorite	Anarşi/Meşrulaştırma
Belirlenmiş mekân	Mekânın belirsizleşmesi
Pozitif bilim anlayışı	Postmodern bilim anlayışı
Disipliner -Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Felsefe v.d.-	Çokdisiplinli, Disiplinlerarası, Postdisipliner Disiplinerötesi, Antidisipliner, Disiplindışı
Sınıf	Yeni Toplumsal Hareketler, Din, Dil, Etnisite, Toplumsal Cinsiyet
Toplumsal Yapı	Yapıbozum
Yapısalcılık	Postyapısalcılık
Kolonyal	Postkolonyal
'Nesne'ye dışarıdan bakma	'Nesne'nin içinden dışarıya bakma
Toplumsal tarihi gerçekçilik ideali	Metin/Metinlerarasılık/Metin(sel)leşme
Metin'de anlam	Metinlerarasılık içerisinde çoklu anlam
Toplum bilimlerinde yöntem ve araştırma/Alan araştırmaları	Projecilik
Determinizme dayalı metodolojik kes(k)inlik	Paraloji/paradoksa dayalı metodolojik çoğulluk/belirsizlik
Bilimsel bilginin örgütlenme-kurumsallaşma alanı olarak üniversiteler	Üniversitelere ek olarak, 'birim'ler, 'merkez'ler, STK'lar, dernekler, araştırma şirketleri, yayınevleri
Belirli bir kuram ve disiplin etrafında uzmanlaşmış akademisyen/bilim adamı tipi	Disiplinlerarasılığa bağlı kuramsal belirsizlik ve çeşitliliğe dayalı akademisyen/bilim adamı tipi

***Tablo 2*:** Modern Toplumbilim Anlayışından Kültürel Çalışmalara I: Temel Yönelimler

Kültürel çalışmalar, Hoggart, Williams ve İngiliz sol düşüncesinin ötesinde bir gerilemeye girmiştir. Kültürel çalışmaları edebiyat çalışmalarından ayıran tek unsur ise ilkinin içinden seçim yapılacak daha geniş bir metin yelpazesine sahip olmasıdır. Bu da Sparks'a göre temelde geriletici bir adımdır.[59] Özellikle 1990'lardan sonra anglofon ve Amerikan üniversiteleri içinde kültürel çalışmalar adına bir patlama yaşanmıştır. During'e göre toplumbilimleri ve beşeri bilimlerdeki kültüre dönüş ya da kültürel dönüş ve kültürel çalışmaların yaygınlaşması ayrı bir analiz modu olarak tasavvur edilmeli ve birbirinden ayrılmalıdır. Beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin

[59] Sparks, **op. cit.**, p. 99.

çoğu giderek bir kültür vurgusu üzerine odaklanmıştır. Örneğin kültürel tarih, tarihte en sıcak alan haline gelmiş, coğrafyada alan'ın kültürel inşası önemli konular olmuştur.[60] Ancak bu süreçleri birbirinden bağımsız ve ayrı değerlendirmek yerine kültürel dönüş-kültüre dönüş ve kültürel çalışmaları birbirine paralel ilerleyen, birbirlerini neden sonuç ilişkisi süreçlerinde etkileyen gelişmeler olarak görmek gerekmektedir. Kültürel çalışmaların zemini ve yönüyle ilgili tartışmalar 2000'li yıllarda akademik çevreler için güncelliğini korumaktadır. "*Küreselleşme tartışmalarının canlandırdığı postkolonyalizm kuramları ise bir yandan kültürel emperyalizm alanına geri dönülmesine yol açarken; belli alanlara ait olan kavramlar; örneğin, psikanalizin kullandığı 'öteki', edebiyat çözümlemelerinde kullanılan 'metin', 'alt kod-üst kod', 'retorik', 'söylem' vb. kavramalar, imge-simge-ikon gibi göstergebilim kavramları, Marxizm'in eleştirellik anlayışına ait 'meta değişim değeri', çevrecilik hareketinin 'sürdürülebilir çevre', feminist çalışmalardaki 'ev içi-ev dışı', 'beden politikaları', sinema ve psikanalizle ilişkilendirilen 'görsel zevk' gibi kavramlar toplumsal ve siyasal yaşamımızdaki sorunların iç içe girmesi gibi, akademik alanların da iç içe girmesiyle dolaşımda olan kavramlar haline gelmişlerdir.*"[61] Özellikle 1970'ler ve 1980'lerin yarısına kadar İngiliz kültürel çalışmaları sınıf, iktidar, ideoloji ve kültür arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerinde çalışmışken, bu çalışmalar daha sonra feminist, postmodernist ve postyapısalcı bakış açıları ile bölünmüş ve dağılma sürecine girmiştir. Bu süreçte kültürel çalışmaların ABD'de yaygınlaşması oldukça etkilidir. ABD'de dönemin koşullarında, toplumsal açıdan baskın olmayan etnik yapılar, ırklar ya da toplumsal cinsiyetler seslerini benzeri görülmemiş bir patlama ile duyurmaya başlamışlar ve kültürel çalışmalar bu konuda entelektüel bir yuva olmuştur.[62] Kültürel çalışmaların ABD süreci ile birlikte dağılma ve bölünme, hızlı kurumsallaşma sürecine girmesi kültürel çalışmaların yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Feminizmin gündeme gelişi kültürel çalışmalar alanında hızlı bir kırılmaya neden olurken, postmodernist anlayış temel parametrelerin gittikçe parçalarına ayrılmasına neden olmuştur. Yapının bütünlüğünü esas alan yaklaşım ise yerini temel yapının kültürel

[60] During, **op. cit.**, p. 24.
[61] Türkoğlu, **a. g. e.**, s. 192.
[62] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 376.

metinin anlamını belirlediğini görüşünü reddeden postyapısalcı yaklaşıma bırakmıştır. Bu yönüyle postyapısalcılık üretilen her türlü anlamın daima süreç içinde ve olasılıkların akışı içinde an'lık bir duruş eylemiyle üretildiği üzerinde durmaktadır. Postyapısalcı yaklaşımda anlam daima hem varlık hem de yokluk bağlamında istikrarsızdır.[63] Kültürel analizin istikrarsızlığı, parçalılığı, tarih-dışılığı, toplum-dışılığı, bilim-dışılığı *post an*'ın getirdiği yaklaşım biçiminde içerilmiş ve mutlaklaştırılmıştır. Örneğin Hall disiplinin tanımını yaparken, kültürel, simgesel ve söylemsel pratiklere sosyolojide olduğundan çok daha fazla önem verildiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımla kültüre örfi olandan daha açıklayıcı bir statü verilmektedir ve kültür modern dünyanın biçimlendirilmesinde yansıtıcı olarak değil, kültürel ve ideolojik koşulların dışında işlev göremeyecek olan ekonomik, siyasal ya da toplumsal süreçler adına kurucu olarak görülmektedir. Bu ekonomi ya da politika gibi materyal süreçler belli bir etki oluşturabilmek ve varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan gerekli ideolojik ya da kültürel koşullara sahip olabilmek için "*anlama*" bağımlıdır.[64] Kültürel çalışmalar yapısalcı yaklaşımla birlikte sorunu anlamlandırma süreçleri üzerine dönüşmüştür. Hall'a göre dünya yapıdan anlama odaklanmak zorundadır. Anlam toplumsal bir üretim ve pratiktir ve dolayısıyla klasik yapısalcılığın dil anlayışı terk edilmelidir.[65] Hall'un yaklaşımında yansımasını bulan yapısalcılıktan dönüş ve ardından postyapısalcılık anlayışı ile kültürel çalışmalar özelinde ancak toplumbilimleri genelinde olgunun bağlamı anlam(landırma) üzerine kurulmuştur.

Erken dönem kültürel çalışmalar tarafından yönlendirilen temalarla, kültürel çalışmalar özellikle 1980 sonrası temel bir eksen kaymasına uğramıştır. Bu eksen kaymasında sınıf argümanı içinden çıkmış olan ırk, etnisite ve toplumsal cinsiyet/feminizm gibi temel parametreler özellikle etkili olmuştur. Hall'a göre kültürel çalışmaların temel dönüşüm uğraklarından biri feminizmdir. Feminizm, kültürel çalışmaları oldukça somut yöntemlerle yeniden organize etmiş, kültürel çalışmalardaki uğraşının hedefini teorik ve pratik açıdan devrimsel olarak bütünüyle

[63] Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, s. 72.
[64] Stuart Hall, "*Introduction*", Edt.: Start Hall, Bram Gieben, **Formations of Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1992, p. 13.
[65] Hall, "*The rediscovery of 'Ideology'; Return of the Repressed in Media Studies*", p. 63.

değişime uğratmıştır. Özellikle toplumsal cinsiyeti gündeme getirmesi bakımından, öznellik ve özneye ilişkin unsurları kültürel çalışmaların merkezine yerleştirmiştir. Feminizm, kültürel çalışmalarda sosyal teori ve bilinçdışı teorisi -psikanaliz- arasındaki kapalı sınırın yeniden açılmasına neden olmuştur. Hall'a göre feminizm tartışmalarının kültürel çalışmaların içine ilk defa ne şekilde ve ne zaman yerleştiğini tespit etmek güçtür ve feminizm *"geceleyin tıpkı bir hırsız gibi… uygunsuz bir gürültü çıkarmış*"tır. Dolayısıyla feminizm kültürel çalışmalar içinde iktidarın cinsiyetçi yapılarının tartışmaya açılmasına neden olmuştur.[66] Hall'un *Yeni Zamanlar* olarak adlandırdığı sürecin kökenleri 1968 dönemi itibariyle "*kişisel olanın politik olduğunda*" ısrar eden feminizmde, özenliğin bilinçdışı kökenlerini yeniden keşfeden psikanalize karşı canlanan ilgi, dil-söylem-temsil ile ilgilenen 1960-70'lerin teorik devrimleri, semiyotik, yapısalcılık, yapısalcılık sonrası oluşumlarda aranabilir.[67]

Kültürel çalışmalar cins, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve benzeri alanların işlevlerini analiz edebilmek için çeşitli yaklaşımlardan faydalanmışlardır. Bu açıdan kültürel çalışmalar feminizm ve çokkültürlük teorilerden faydalanmıştır. Bu alanlar -kültürel çalışmaların temel argümanlarından biri olan- metinleri kullanan ve benimseyen alıcılar için kurucudur. Kültürel çalışmalar ilerici şekilde feminist bir boyut benimsemiştir. Bu boyut, yeni toplumsal hareketlerde kendini tepki biçiminde gösteren ırk, etnik köken ve milliyete büyük dikkat göstermiş, cinselliğe ve çeşitli ırk, cinsiyet, milliyet vs. söylemlerine odaklanmıştır. Kültürel çalışmalar en son teorik söylemleri devamlılıkla benimsemiş ve varsayım, program ve söylemlerini önceki çalışmaların eleştirisi ve çalışmalarını yeni teorik ve tarihsel gelişmelere cevap olarak sürekli modifiye etmiştir. Dolayısıyla toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketler olarak, yeni bir eleştirel söylem ilhamı olasılığıyla gündeme gelmiştir.[68] Michel de Certeau, Roland Barthes ve Mihail Bakhtin etkisi ile kültürel çalışmalarda kendine mal etme, zevk ve eğlenceye yönelik yeni keşfedilmiş bir ilgi ortaya çıkmıştır ve metinler, sızdıran, bir anlam fazlasını içeren şeyler olarak görülmeye başlamıştır. Bu açıdan Ferdinand de Saussure'ün dil(bilim) merkezli

[66] Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", pp. 282-283.
[67] Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", s. 110.
[68] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".

yapısalcılık anlayışı Hall eleştirisi ile anlamlandırma merkezli yapısalcılık anlayışına oradan Mihail Bakhtin, Roland Barthes[69] -göstergebilim-[70], Derrida -yapıbozum- gibi isimlerle postyapısalcılığa doğru evrilmiştir.[71] Yahut kültür kavramına ilişkin olarak tanımlar geliştirme girişimleri yerini kültür uygarlık ayrımına, ardından kültür endüstrisi/kitle toplumu eleştirisine, bütün bir yaşam tarzı olarak kültür tanımına, bu arada kültürde -ırk, etnik köken, cinsiyet vb.- ayrışmalarla birlikte kolonyalizm, postkolonyalizm tartışmalarına, alt-üst-popüler-kitle-yığın kültürü tartışmalarına ve nihayet çokkültürlülük tartışmalarına bırakmıştır. Bu aşamada kültür kavramı nihayetinde gittikçe çoğullaşmış ve çokkültürlülük tartışmaları altında bir yandan yerel marjinalleştirilirken, mutlaklaştırılırken bir yandan da egemen düzene uyumu sağlaması bakımından şemsiye bir olgu olarak kullanılmıştır.

Kültürel çalışmalar; ırk, cinsiyet ve sınıf temsiline odaklandığı ve onların çeşitli formlarını desteklediği için; ırkçılığın, cinsel ayrımcılığın ve ikincil sınıfların, alt grupların veya alternatif yaşam biçimlerinin üyelerine duyulan önyargıların nasıl

---

[69] Jameson, Barthes'ten II. Dünya Savaşı sonrasındaki bütün önemli düşünce ve eleştiri eğilimlerinin tam bir panoramasını yansıtan kişi olarak bahseder. Jameson, Barthes'in bir teorisyen olarak görülmektense, birçok farklı yöntemin sezgili ve nevi şahsına münhasır bir uygulayıcısı olarak okunmasının daha verimli olacağı düşüncesindedir. Bkz.: Fredric Jameson, **Modernizm İdeolojisi Edebiyat Yazıları**, Hazırlayanlar: Orhan Koçak, Tuncay Birkan, Çev.: Kemal Atakay, Tuncay Birkan, İstanbul Metis Yayınları, 2005, s. 104.

[70] Göstergebilim -semiyoloji- kurgusu Roland Barthes'in düşüncelerinde biçimlenmiştir. Barthes, yapısal dilbilimin bir anlambilim üretemediğinden yola çıkarak, yapısal çözümlemenin teorik bir metodoloji olamayacağını ve metni yorumlayamayacağını belirtmektedir. Barthes'in yaklaşımı kültürel çalışmalar açısından postyapısalcılık durağı olmuştur. Barthes kültürel çalışmalar yaklaşımının temel çözümleme biçimi "*metin okuma*" sürecini ve temsilcisi olduğu göstergebilimi şu şekilde tanımlamaktadır. "*Bir giysi, bir otomobil, hazırlanmış bir yemek, bir el kol baş hareketi, bir film, bir müzik, bir reklam görüntüsü, bir döşeme takımı, bir gazete başlığı: İşte görünüşte birbirinden iyice farklı nesneler. Ortak yanları ne olabilir bunları? En azından şu olabilir: Hepsi birer göstergedir. Sokakta dolaşırken -ya da yaşamımı sürdürürken- bu nesnelere rastladığımda, gerektiğinde hiç de farkında olmadan, her birine aynı etkinlikle yaklaşırım. Belli bir okuma etkinliğidir bu: Modern insan, kentlerin insanı yaşamını okumakla geçirir. Öncelikle ve de özellikle görüntüleri, el kol baş hareketlerini, davranışları okur: Şu otomobil bana sahibinin toplumsal statüsünü, şu giysi bana şaşmaz biçimde onu giyenin … yaşam tarzını belirtir… Bütün bu "okumalar" yaşamımızda öylesine önemlidir, toplumsal, ahlaksal, ideolojik açıdan öylesine değerler içerir ki, zorunlu olarak sistematik bir düşünce tarafından üstlenilmeye çalışmaları gerekir: En azından şimdilik göstergebilim diye adlandırdığımız da işte bu düşüncedir… Kazandığı pek çok yan anlamla birlikte göstergebilimsel/anlamalar bilimi tasarıda temel çabanın toplum içindeki göstergelerin yaşamını incelemek ve dolayısıyla nesnelerin -giysiler, yiyecekler, görüntüler, toplumsal kural ve alışkanlıklar, protokoller, müzikler vb.- anlamsal dizgelerini yeniden oluşturmaktır.*" Roland Barthes, **Göstergebilimsel Serüven**, Çev.: Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul, Kaf Yayıncılık, 1999, ss. 235-237.

[71] Smith, **a. g. e.**, s. 223.

yeniden üretildiğini gösteren çokültürlü yaklaşıma yakın durmaktadır. Çokkültürlülük, kültür ve kültürel grupların fark değerini -örneğin siyah, Latin, Asyalı, Amerikan yerlisi, queer ve diğer bastırılmış ve marjinal sesleri- onaylamaktadır.[72] Çokkültürlülük tartışmalarına oldukça eleştirel yaklaşan Žižek'in görüşleri kültürel çalışmalar yaklaşımı ile çokkültürlülük arasında kurduğu bağ ile de ilintili olarak dikkat çekicidir. Žižek'e göre çokkültürcülük küresel kapitalizmin ideal ideoloji formudur. "*Yani geleneksel emperyalist sömürgecilik ile küresel kapitalist kendi kendini sömürgeleştirme arasındaki ilişki, Batı kültürel emperyalizmi ile çokkültürcülük arasındaki ilişkinin aynısıdır: Küresel kapitalizm, nasıl Ulus-Devlet metropolünü sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme paradoksunu içeriyorsa, çokkültürcülük de kendi tikel kültüründe kök salmadan yerel kültürlere karşı tepeden bakan Avrupamerkezci mesafe ve/veya saygı tavrını içerir… çokkültürcünün Öteki'nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam da kendi üstünlüğünü beyan etme biçimidir*."[73] Bu aşamada Žižek çokkültürlülüğün yapısal sorunlarına değinerek çokkültürlülüğü "*Gökkuşağı koalisyonu*" kavramı üzerinden tartışmaktadır. Gökkuşağı koalisyonu ise -kültürel çalışmaların da alt dalları olması bakımından- queer türlerin hakları, etnik ve dini azınlıkların hakları için verilen mücadelelerin, ekolojik mücadelenin, feminist mücadelenin, vs. gibi -kinayeli bir üslupla- *bütün "ilerici" mücadelelerin* ortak bir "eşdeğerlikler zinciri" içinde birleşecekleri fikrini ütopik bulmaktadır.[74] Çokkültürcülük sorunsalı -çeşitli kültürel yaşam dünyalarının melez biraradalığının-, eleştirel enerji, kapitalist dünya sisteminin temeldeki homojenlik yerine, kültürel farklılıklar adına savaşmayı ikame eden bir görüş sunmuştur.[75] Böylece etnik azınlıkların, farklı hayat tarzlarının vs. hakları adına politik doğrucu yaklaşımlar geliştirilmektedir. Žižek'e göre "-*"kültürel çalışmalar" kılığına bürünmüş günümüz eleştirel teorisi, kapitalizmin ağır mevcudiyetini görünmezleştirmeye yönelik ideolojik çabaya aktif bir biçimde*"[76] katılmaktadır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların diğer pek çok konu ile birlikte en dikkat çekici teorik kırılma noktası kültür tartışmasının geldiği çokkültürlülük aşamasıdır. Çokkültürlülük yaklaşımı; kültürel

[72] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar, Çokkültürlülük ve Medya Kültürü*".
[73] Žižek, **Kırılgan Temas**, s. 282.
[74] **A. e.**, s. 286.
[75] **A. e.**, s. 284.
[76] **A. e.**, s. 285.

çoğulculuk, melezleşme, fark, öteki, üçüncü kültür gibi kavramların kültürel çalışmalar başlığı altında kullanımını mümkün kılmaktadır. Ulus-devlet ile birlikte ortaya çıkan güçlü, bütüncül kültür fikri yerini yeni dönemde çokkültürlülüğe bırakmıştır. Yeni toplumsal hareketler, feminizm ve toplumsal cinsiyet tartışmaları, postkolonyal tartışmalarla gündeme gelen etnisite ve her türlü azınlık -alt gruplar, marjinal cinsel yönelimler, çocuk, etnik gruplar, dinsel gruplar vb- bu süreçte belirleyici olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen gelişmelerle birlikte modernizm eleştirisi, küreyerelleşme ve yeni dünya düzeni gibi tartışmalar ön plana çıkarılırken bir yandan bütünlük kültürlerin çoğulluğu üzerinden yakalanmaya çalışılmış, bir yandan da yaşam *tarz*'larına dayalı farklılıklar vurgulanmıştır. Tartışmalar bünyesinde bir yandan küresellşeme diğer yandan ulus-altı birimlerin ulusal bütünlükler karşısında canlanması olarak yerelleşme ulusal kültür anlayışı -yahut ulus-devlet- karşısında yeni somut karşıtlıklar olarak ortaya çıkmıştır.[77] Yeni dönemde ABD egemenliği ile ve ABD egemenliğinin dünya/toplum görüşü doğrultusunda çatışma temelinde değil uy(u)m(a) temelinde bütünleşme arayışlarına gidilmiştir. XX. yüzyıl ile birlikte Batı içi çatışmaların ikiye inmesi -S.B./ABD-, Batı-dışı toplumlarda Batı açıklama ve öğretilerine karşı eleştirel bir yaklaşımın gündeme gelmesi, bu eleştirilerin yalnızca Batı-dışı ülkelerde değil Batı ülkelerinde de yapılmaya başlanması ve nihayet ABD egemenliği ile birlikte Batı'nın artık kendi toplum modelini evrensel olarak tanımlamaktan vazgeçmesi ile birlikte modernizm eleştirisi temel paradigma haline gelmiştir. Bu paradigmanın toplumbilimsel alanda en görünür yüzü ise kültürel çalışmaları olmuştur. Kültür kavramı gittikçe kültürlerin çoğulluğuna dayalı olarak, hem marjinal olanı merkeze çekme hem de fark'ın yaratacağı çatışmayı önleyecek çoğulculuk yaklaşımı ile bütünleşme temelleri üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Kültürel fark toplumsal olana ait marjinal'in saptanmasında temel paradigma haline gelirken, kültürel bir mercii olarak kimlik -ve farkları- kutsanmaktadır. Bu fark(lılık)'ların yaratacağı/yaratabileceği çatışma çokkültürcülük şemsiyesi altında yatıştırılırken, uyum ise fark'ın kutsanması ile gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla erken dönem

[77] Ufuk Özcan, "*Küresel-Yerel Tartışmaları Karşısında Ziya Gökalp'in Evrensel-Ulusal Sentezini Yeniden Değerlendirmenin Gerekliliği*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 375.

kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde yeşeren bütün bir yaşam tarzı anlayışı ile çokkültürlülük gerekli hale gelmiştir. Kültürel çalışmalar özelinde kültürde gerçekleşen temel müdahalelerden biri çokkültürcülük anlayışıdır ve bu anlayış kültürel çalışmaların serüveninde de -bu süreç feminizm, ırk, etniste tartışmalarına göre daha güncel bir kırılmayı işaret etmektedir- temel kırılmalara neden olmuştur.

Kültürel çalışmaların bir diğer dönüşüm uğrağı ise öznenin dönüşü olarak adlandırılın sürecin toplumbilimsel alana sızmış olmasıdır. 1980'lerle birlikte başlayan bu süreç 1990'larda doruk noktasına ulaşmıştır. Hall, 1990'ları Britanya, ABD ve Avrupa'nın bazı ülkelerinde Yeni Sağ'ın yükselişi ile birlikte gündeme gelen tüm *post an*'ları Yeni Zamanlar olarak nitelendirmektedir. Thatcherizm, sol, Yeni Sağ ve *post an*'lar etrafında Yeni Zamanlar'ı tartıştığı yazısında, yeni zamanların değişimin nesnel ve öznel boyutları arasındaki sınırı yerinden ettiğini belirtmektedir. Sınırların kalkması ise "*öznenin devrimi*" olarak anılmaktadır. Kolektif toplumsal özneler, sınıf, ulus ya da etnik grup gibi kategorileri içinde çoğullaşmış ve birey/özne daha çok önem kazanmıştır. Özne farklı söylemler ve pratikler tarafından farklı bir biçimde yerleştirilmiş ve konumlandırılmıştır. Toplumbilimciler ise ideolojilerin gerçekte nasıl işlev gördüklerini yahut karmaşık toplum süreçlerini anlamak adına bu süreçlerin öznesine yönelmişlerdir.[78] Toplumbilimleri disiplinlerin çoğu 1960'lı yıllarda yaşanan büyük makro yaklaşımlardan, 1980'li yıllarla birlikte son derece küçük, *-nano-sosyolojik-* yaklaşımlara geçmişlerdir.[79] Dolayısıyla geçmiş tartışmaların toplumsal bağ'ı ve toplumsal bilinci esas alan yapısal analizi yerini, bireysel bağ ve bilinç'e dolayısıyla tümüyle aktör/özne/fail/eyleyici olarak bireyin gündelik yaşamının pratiklerine/anlamlandırma süreçlerine bırakmıştır. Bu eksen bütüncül toplumsal yapıların; fark'ın mutlaklaştırıldığı, öteki'nin kutsandığı bir dönüşüme girmesine neden olmuştur. Bu dönemde yapısal tarih anlayışı yerini sözlü/anlatı tarihine bırakmış, sanat, edebiyat, din gibi başat konular sonlarına aldıkları *-çalışmaları* eki ile birlikte karşılaştırmalı olarak tartışılmaya açılmış ve toplumsal-tarihsel boyutundan göreceli olarak koparılmıştır. Bu tartışmalar ile birlikte

[78] Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", s. 109.
[79] Desjeux**, a. g. e.**, s. 14.

toplumbilimlerinde *class* -sınıf-, *substructure* -altyapı-, *subculture* -altkültür- ve nihayet *subaltern studies*[80] ile postkolonyal çalışmalara geçilmiştir. Yahut belirlenmiş cinsiyetlerden, feminizme, postfeminizme, kadınlık, erkeklik, cinsiyet, cins, cinsellik ve nihayet *Queer Theory*'e[81] geçilmiştir. Bu yönelmede ve teorinin gittikçe daha küçük parçalara bölünmesinde postmodern anlayışın etkisi oldukça

[80] *Subaltern* tercümesiyle alt, ast, ikincil, madun anlamlarına gelmektedir. *Subaltern Studies* ise maduniyet çalışmaları tercümesi ile literatüre kazandırılmıştır. Kavramın temelleri Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Esasında subaltern studies, kültürel çalışmaların Güney Asya -özelde Hindistan-'da yaygınlaşmasının bir ayağıdır. Dışlanan, öteki, sessiz/tabi olan anlamlarını içermekte ve hegemonik güç ilişkileri içerisindeki -kültürel, ekonomik ve toplumsal açıdan dezavantajlı, kurumlar ve pratikler tarafından temsil edilmeyen- grupları işaret etmektedir. *Subaltern Studies*'in oluşumunda Gramsci'nin etkisi hegemonik süreçlere yönelik paradigması ve kavramdan söz etmesiyle oldukça önemlidir. Dolayısıyla *subaltern* fikri Gramsci'nin politik açıdan örgütsüz popüler kitleler olarak "*subaltern classes*" -madun sınıflarından- söz etmesinin etkisi ile kültürel çalışmalar içinde ortaya çıkmıştır. Ancak kelime günümüzde postkolonyal teori ile daha büyük oranda ilgilidir. Bunda Ranajit Guha'nın, ancak özellikle Gayatri Chakravorty Spivak'ın ve Hindistan'da toplanan Hindistanlı yazarların bu çalışmaları "subaltern studies" olarak adlandırmasının büyük etkisi vardır. Chris Barker, **The SAGE Dictionary of Cultural Studies**, London, SAGE Publications, 2004, p. 193. Spivak'ın yaklaşımında maduniyet sürekli olarak bir arada/eşikte olma durumuna işaret etmektedir. Hiyerarşik ve hegemonik ilişkiler karşısında ne tam anlamıyla kabul edilen ne de reddedilen madun, parçalı bir bilinç yapısına sahiptir. Spivak madun'un bu bilinç düzeyini "*negatif bilinç*" olarak tanımlamıştır. Spivak yapıbozum, Marxizm ve feminizm üzerine sorulan sorulara benzer bir soru olarak "*Can the Subaltern Speak?*"sorusunu sorar. Bkz.: Gayatri Chakravorty Spivak, "*Can the Subaltern Speak? Revised Edition, From the "History" Chapter of Critique of Postcolonial Reason*", Edt.: Rosalind C. Morris, **Reflections on the History of an Idea Can the Subaltern Speak?**, New York, Columbia University Press, 1983.; Gayatri Chakravorty Spivak, "*Scattered Speculations on the Subaltern and the Popular*", Postcolonial **Studies**, Volume: 8, No.: 4, 2005.; Rnajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak, **Selected Subaltern Studies**, Oxford University Press, 1988. Ayrıca Bkz.: John Beverley, **Subalternity and Representation Arguments in Cultural Theory**, USA,, Duke University Press, 2004. *Subaltern Studies* günümüzde oldukça yaygınlaşmış bir tartışma alanıdır ve daha öte alan akademik olarak kurumsallaşma düzeyleri bakımından da disipliner bir duruş olarak tartışılmaktadır. Dolayısıyla alana ilişkin çok sayıda çalışma meydana getirilmiştir. Kültürel çalışmaların içinden çıkan pek çok diğer konu başlığı gibi *subaltern studies* de tartışma alanı bakımından kendi adına bağımsızlaşmaktadır. Türkiye'de ise kavramın maduniyet teorisi biçiminde gündeme gelmesinde Necmi Erdoğan'ın yazıları etkilidir. Örneğin Bkz.: Necmi Erdoğan, **Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.; Necmi Erdoğan, "*Gündelikçi Kadınlar, Emir Erleri ve Benzerlerine Dair "Aşağı" Sınıflar, "Yüksek" Tahayyüller*", **Birikim**, Sayı: 132, Nisan 2000.; Necmi Erdoğan, "*"Neyin Feryadı" yahut "Dertli Kaval": Hikayeler, Sırlar ve Madunlar*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 111, 2008.

[81] *Queer* tercümesiyle acayip, garip, tuhaf anlamlarına gelmektedir. Feminizm, postfeminizm tartışmaları ve 1990'lardan sonra *Queer*'in teorisi gündeme gelmiştir. *Queer Theory* farklı cinsel yönelimlerin -gay, lezbiyen gibi- tanımlarını yapmaya yönelmiş, bu yönelimlerin kültürel/psikolojik analizlerini bireysel tercihler doğrultusunda, birey üzerinden yapmaktadır. *Queer* teori ile marjinal cinsel eğilimlerin normalliği kanıtlanmaya çalışılmakta ve dolayısıyla bu eğilimler marjinalleştirilmektedir. *Queer Studies* olarak da geçen, *Queer* teori oluşumu ABD merkezlidir ve üzerine oldukça fazla sayıda kitap ve yazı yazılmıştır. Queer teori ve Sosyoloji, Deleuze ve Queer teori, Queer teori ve sosyal değişme, Marxizm/Queer teori/toplumsal cinsiyet bunlardan en ilginç olanlarıdır. Bkz.: Steven Seidman, **Queer Theory/Sociology**, USA, Blackwell, 1996.; Chrysanthi Nigianni, Merl Storr, **Deleuze and Queer Theory**, Edinburg, Edinburg University Press, 2009.; Max H. Kirsch, **Queer Theory and Social Change**, USA, Routledge, 2000.; Mas'ud Zavarzadeh et. al., **Marxism, Queer Theory, Gender**, Red Factory, 2001.

belirleyici olmuştur. Postmodern anlayış ile birilikte teori ve unsurları post bir an'a taşınmış ve *büyük anlatıların reddi* şiarı da toplumbilimsel alanda teorinin bütüncül unsurlarını -gittikçe- parçalarına ayırmıştır. Modern toplumbilimlerin inceleme konuları, yöntemleri ve ontolojik temelleri sorgulanır hale gelmiş bundan öte modern toplumbilim anlayışı temel yönelimleri değişime uğramıştır. Toplumbilimleri alanında gözlenen bu temel değişim kendisini kültürel çalışmalar anlayışı ile birlikte net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumbilimleri ve kültürel çalışmaların teorik halef ve seleflerini ana hatlarıyla oluşturulmaya çalışılmış bir tablo ile birlikte izlemek mümkündür.

Modern Toplumbilim Anlayışı	**Kültürel Çalışmalar**
Modern toplum	Postmodern toplum/Tüketim-Bilgi-Risk toplumu
"Toplumsal" bağ ve toplumsal bilinç	"Bireysel" bağ ve bireysel bilinç -Eyleyici aktör
Toplumsal tabakalaşma/Sınıf	Etnisite/Kimlik/Din/Dil
Toplumsal dayanışma/bütünleşme	Toplumsal cinsiyet -Gender-/Feminizm
Belirlenmiş cinsiyetler	Çoklu cinsiyetler/Queer Teori/ Cinsiyetçilik
Bütünsel insan ve toplum	Farklılaşmanın mutlaklaşması/Öteki
Özcü kimlik nosyonu	Melezlik
Evrensel insan hakları	Kadın/Çocuk Hakları-Etnik/Dinsel Haklar
Toplumsal Statü	İmaj
Toplumsal hareketler ve toplumsal dönüşüm -Sendikacılık-İşçi Sınıfı-Sınıf Politikası-Sınıf Mücadelesi-	Yeni Toplumsal Hareketler
Sanat, Edebiyat, Din	Karşılaştırmalı Sanat, Edebiyat, Din Çalışmaları
Endüstri toplumu ve Köy-Kent çalışmaları	Küre-yerel kent ve kentsel yenilenme/dönüşüm
Sınıf -işçi-burjuva- tartışmaları	Maduniyet çalışmaları -Subaltern studies-
Siyasal/Belgesel/Resmi Tarih	Gündelik Yaşam
Tarihi gelişme ve değişme	Bellek Çalışmaları -Sözlü/Yazılı Tarih-
Yapısal Tarih	Anlatı Tarihi
Tarihsel bağlam içerisinde süreklilik	An'a dayalı olarak zaman
Olgusal/Teorik/Bütüncül (Toplumsal ve Siyasal) kültür yaklaşımı	Popüler -kültür- ve kültüralist/formalist kültür yaklaşımı
Kültür ve Kültür Tarihi	Kültür*ler* ve Kültürel Durumlar
Ulus-Devlet	Çokkültür(cü)lülük -Çoklu kültürler/Kimlik*ler*/Dünya Vatandaşlığı-

***Tablo 3*:** Modern Toplumbilim Anlayışından Kültürel Çalışmalara II: Parçalanma'nın Durakları

Toplumbilimsel alanda toplumsal olgu ve olayları mevcut denge ve gündelik kaygıların sınırları içinde tutma eğilimi nedeniyle kültürel çalışmaların ötesinde genel olarak bilim marjinalleşmiştir. Gündeme getirilen konular ve sorunların çözümü gündelik ilişkilere dayalı olarak, yine gündelik konu ve sorunlar etrafında biçimlenmektedir. Toplumsala ilişkin konu ve sorunlar bütünden -tarihten, sınıftan, bilimden- koparıldığı için elde edilen bilgilerin paylaşımı da marjinalleşmiş, geniş halk kitlelerinden koparak dar uzmanlıklarla sınırlandırılmıştır. Bu açıdan günümüz toplumbilimlerinde sorunlar, konu ve problemler iç içe geçmiş durumdadır ve günümüz toplum düşüncesinde bütünsel kuramlardan uzaklaşılmıştır.[82] Kültürel çalışmalar yaklaşımı bunun en belirgin göstergelerindendir. Geçmiş dönemde akademik eleştirinin gündeme getirmediği çeşitli metin ve pratikler dizisine büyük bir ilgi duyulmaya başlanmıştır. Erken dönem kültürel çalışmaların önderliğini izleyen günümüz kültürel çalışmaları konularında spor, moda, saç stilleri, alışveriş, oyun ve toplumsal ritüeller gibi pek çok farklı konuyu ele almaya başlamışlar ve teorik incelik derecelerini bu alanlara taşımışlardır. Connor'a göre bir anlamda bu durumun kendisi bile postmodern bir fenomendir ve *kültür alanındaki patlamanın* bir sonucu olarak hiyerarşilerin törpülenmesinin ve sınırlarının bulanıklaşmasının işaretidir."[83] Kültürel çalışmaların önemli bir sacayağını oluşturduğu varsayılan postmodern çözümlemelerde kültür, toplumun maddi üretim temeli dışında bilinci biçimlendiren/dönüştüren ideolojik süreçlerin işlediği ayrı ve özerk bir alan olarak kavramsallaştırılmaktadır.[84] Eagleton'a göre kültür tartışmalarının tarihsel doğuşu, yükselişi ve düşüşüne dair yapılacak uzun muhasebede 1965'ten 1980'e kadar olan süreç oldukça belirleyici olmuştur. Kültür tartışması bu tarihlerde II. Dünya Savaşı sonrası etkileriyle birlikte yaşanan süreçten tümüyle etkilenmiştir. Bu dönem yeni kültürel düşüncelerin derin kökleri, sivil hak hareketlerinin, öğrenci isyanlarının, ulusal kurtuluş cephelerinin, savaş karşıtı kampanyaların yoğunlaştığı, kadın hareketinin ortaya çıktığı ve kültürel özgürleşmenin en yoğun yaşandığı dönemi

[82] Ertan Eğribel, "*Türk Sosyolojisini ve Toplumu Birlikte Özgürleştirmenin Gereği Üzerine*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Bilim Sosyolojisi - Bilim Tarihi ve Yöntem-**, Sosyoloji Yıllığı 16, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007, ss. 49-50.
[83] Steven Connor, **Post-Modernist Kültür**, Çev.: Doğan Şahiner, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 270.
[84] Barış Çakmur, "*Kültürel Üretimin Ekonomi Politiği Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler*", **Kültür ve İletişim (Culture & Communication)**, Yaz 1 (2), 1998, s. 114.

işaret etmektedir. Yaşanan dönüşümlerle birlikte tüketim toplumu uç vermeye başlamış; medya, popüler kültür, altkültürler ve gençlik kültürünün dikkate alınması gereken toplumsal güçler olarak belirmiş; toplumsal hiyerarşiler ve geleneksel köklere karşı bir eleştirel tartışmaya girişilmiştir.[85] II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplumbilimleri içindeki en önemli entelektüel müdahalelerden birinin -İngiltere'de ortaya çıkan- kültürel çalışmaların yükselişi olduğuna şüphe yoktur. Kültürel çalışmalar geleneği temelde anlamın nasıl inşa edildiği, belirli anlatım formları içinde ve onlar aracılığıyla nasıl üretildiği ve gündelik yaşam pratikleri yoluyla sürekli olarak nasıl oluşturulduğu ve yapıbozuma uğratıldığı ile ilgilidir.[86] Bundan dolayı kültürel çalışmalarda marjinal ve güçsüz bırakılmış grupların direniş ve buluşma alanı olarak popüler kültür başat konulardan biri olmuştur. 1980'lerden sonra ise poplüler kültür gerek gerek tartışmalarla gerekse çeşitli yayınlarla temel ilgi odağı haline gelmiş özellikle popüler kültür konusunda bir yayın enflasyonu gerçekleşmiştir.

Gündelik Yaşam Pratiği Üzerinden Kurulan Toplumsal İlişkiler ve İletişim Araçlarının Rolü

Kültürel çalışmalar egemen veya elit kültür pratiklerinin analizinden, popüler kültür analizine doğru evrilmiştir. Bu dönüşte işçi sınıfı mücadelesine yönelik olarak deneyim ve değerlerin önemli olduğunu vurgulayan kültürel çalışmalar yaklaşımının gündelik yaşama yaptığı yoğun vurgunun akabinde kolonyalizm, ırk kavramının bağlamları ve feminizm tartışmalarının gündeme gelmesi etkili olmuştur.[87] Kültürel çalışmalardaki kültürün konusu, nesnesi dar anlamıyla estetik mükemmeliyet veya estetik, düşünsel ve ruhsal gelişim süreci olarak ifade edilen kültür değil; günlük yaşamın konusu ve uygulaması olarak anlaşılan kültürdür. Bu kültür anlayışı, hem kültür tanımını kapsar hem de popüler kültür incelemelerini içine alacak şekilde tanım darlıklarının ötesine geçmektedir. Dolayısıyla popüler incelemelerinin kültürel

[85] Terry Eagleton, **Kuramdan Sonra**, Çev.: Uygar Abacı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004, s. 24.
[86] Graham Murdock, "*Cultural Studies: Missing Links*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 6, Issue: 4, 1989, p. 436.
[87] Nicholas Garnham, "*Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?*".

çalışmalar tasarımının merkezinde durduğu söylenebilir.[88] Popüler kültüre yönelik olan ilgideki artış, postmodern anlayış ile özdeşleşmiştir. Kökenini kültürel çalışmalar yaklaşımında bulan popüler kültür tartışmaları bir diğer açıdan da kültürel çalışmaların dönüşümünde temel bir parametre haline gelmiştir. Birmingham Okulu bünyesinde çalışmalarına başlayan ve popüler kültür çalışmalarının tanınmış ismi Amerikalı iletişim profesörü Fiske'ye göre halk sabit bir sosyolojik kategori değildir ve belirlenemez, görgül araştırmaya tabi tutulamaz. Çünkü nesnel gerçeklikte halk diye bir şey yoktur. Popüler kültür tartışması bağlamında Fiske'ye göre halk "*sınıf, ırk, yaş, din ya da benzeri dışsal sosyolojik etkenlerden çok hissedilen kolektiflik doğrultusunda daha iyi betimlenen… durmadan değişen toplumsal dayanışmalar dizisidir.*"[89] Fiske'nin yaklaşımında popüler kültür kutsanmakla kalmamış, sınıf, ırk, yaş, din gibi belirlenimler popüler kültürde içerilerek sosyolojik yaklaşım tümden yok sayılmıştır.

Bu açıdan Hall'a göre de popüler kültür dönüşümlerin üzerinde işlediği zeminin kendisidir. İşçi sınıfı kültürünün ise ayrı, özerk, özgün bir katmanı bulunmamaktadır. Örneğin, popüler eğlencenin en belirgin biçimleri popüler emperyalizm/kültür emperyalizmi tarafından emilmiştir. XIX. yüzyıl ortalarının liberal orta sınıf basını, yerli/radikal/işçi sınıfı basınının etkin bir şekilde tahribi ve marjinalleştirilmesi üzerinden inşa edilmiştir. Ancak bu süreçte XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında bu alanda niteliksel olarak yeni gelişmeler yaşanmıştır. Gelişmiş ve olgunlaşmış işçi sınıfı izleyicisi, yeni bir tür popülerlik taşıyan ticari basına, kitlesel olarak ve etkin biçimde girmiştir. Bunun da derin sonuçları olmuştur.[90] Yeni kültür modeli içinde yeni bir sınıf-kültür ilişkisi baskın hale gelmiştir ve her şeyden önce bu dönemde özgürlük yeniden tanımlanmıştır. Buna göre özgürlük, artık tiranlıktan ya da siyasal otoriteden uzak olmak anlamına gelmemekte, bundan çok fikirlerin serbest pazar ve pazar yasaları tarafından denetlenmesi anlamına gelmektedir.[91] Popüler ve

[88] Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, s. 9.
[89] John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev.: Süleyman İrvan, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 36.
[90] Stuart Hall, "*Popüler Olanın Yapıbozumu Üzerine Notlar*", Çev.: Vahide Pekel, **Mürekkep**, Sayı: 8, 1997, ss. 15-17.
[91] Stuart Hall, "*Popüler Kültür ve Devlet*", **Popüler Kültür ve İktidar,** Derleyen: Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 115-116.

sınıf terimleri derinden ilişkili olmalarına karşılık tamamen birbirlerinin yerine geçmezler ve birbirleriyle oldukça karmaşık bir ilişkiye sahiptirler. Bunun nedeni ise -farklı sınıfsal kültürel oluşumlar varsa da- belirli bir sınıfın bütününe, tarihsel bir sabitlik ilişkisi içinde paradigmatik olarak bağlanmış olan tümüyle ayrı kültürler olmayışıdır. Farklı sınıf kültürleri aynı mücadele alanında birbirleriyle kesilme ve çakışma eğilimindedirler. Popüler terimi, kültür ve sınıflar arasındaki bu yerinden çıkma ilişkisini göstermektedir.[92] Başkaca konularda olduğu gibi popüler kültürde de postmodern durum, sosyolojik ve metinsel olarak ortada duran bir bedende basitçe var olan bir dizi belirti değil, toplumsal pratikle bu pratiğin biçimlerini düzenleyen, yorumlayan ve meşrulaştıran teori arasındaki ilişkinin karmaşık bir sonucudur.[93] Hall popüler kültürü şu şekilde tanımlar: "*popüler kültür bir rıza ve direnç alanıdır. Kısmen de olsa hegemonyanın ortaya çıktığı ve güvence altına alındığı yerdir. Popüler kültür sosyalizm ve sosyalist kültürün yalnızca basit bir şekilde ifade edileceği bir alan değil, aynı zamanda üzerine inşa edileceği yerlerden biridir. Popüler kültürün neden önemli olduğu da burada aranmalıdır.*"[94] Hall devamında kültürel iktidar ve tahakküm ilişkilerinin güç alanı dışında yer alan tam, özgün, özerk hiçbir popüler kültürün bulunamayacağını belirtir. Ancak popüler kültür çalışmaları saf özerklik ya da bütünüyle içerimleme uçları arasında gidip gelmektedir. Örneğin popüler'in en temel çağrışımında halk kavramına dayalı olarak, güvercinseverlikten, pul toplayıcılığı, atasözleri ya da horoz dövüşüne kadar neyin popüler olarak düşünüleceği, tartışılacağı ya da inceleneceği konusunda kaygılıdır. Hall -popüler-kültür tartışmalarının eğlence, dinlenme, dans ve popüler şarkılar ile olduğu kadar sermayenin yeniden yapılandırılması, kolektivizmlerin ortaya çıkışı gibi konulardan söz etmek gerektiğini vurgular.[95] Hall popüler kültür gelişim seyrini "*Boş zaman geçirme alışkanlıklarının içsel evrimini, yaban domuzu avlamaktan, bahçe bitkileri koleksiyonuna kadar bir evrim zinciri içerisinde ele alırken bir şeylerin yavaş yavaş başka şeylere dönüşmesini inceleyecek kadar da saçmaladı.*"[96] şeklinde ifade etmektedir. Kültürel çalışmalar akademik ve entelektüel alanların gündeme

[92] Hall, "*Popüler Olanın Yapıbozumu Üzerine Notlar*", s. 21.
[93] Connor, **a. g. e.**, s. 270-271.
[94] Stuart Hall, "*Notes on Deconstructing 'the Popular'*", Edt.: Raiford Guins, Omayra Zaragoza Cruz, **Popular Culture A Reader**, London, Sage Publications, 2005, p. 71.
[95] Hall, "*Popüler Olanın Yapıbozumu Üzerine Notlar*", ss. 17-19.
[96] Stuart Hall, "*Popüler Kültür ve Devlet*", s. 99.

getirmedikleri konuları -kitle iletişim araçlarından, spora, dans'a kadar- popüler kültür aracılığı ile gündeme getirmiştir. Popüler kültür ise gündelik hayatın yapısında incelenebilecek bir alandır.[97] Dolayısıyla günümüz kültürel çalışmalar yaklaşımı popüler kültür incelemeleri aracılığı ile eğlenceye, modaya daha da öte metinsel okuma ile saç stilleri gibi konulara odaklanmıştır. Gündelik yaşam tarzlarına/temeline dayalı popüler kültür odaklanması kültürel çalışmalara temel kimliğini kazandıran yaklaşımlardandır. Teorinin kendisini oluşturan unsurlarına ayrılması, gittikçe parçalı hale getirilmesi -yapısal çatallanma- daha ileride de yapının reddine kadar varan günümüz kültürel çalışmalarının gündelik yaşamın ayrıntılarına ve sayısız detayına girmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Bu aşamada kültürel çalışmalar gündelik yaşamı, bilgi alanına -epistemelojik olana- tercih etmiştir. Teorik bağlamın parçalarına ayrıldığı yaklaşım gündelik yaşamın an'lık görüntülerine odaklanırken tarihten, toplumdan ve bilimden göreceli olarak kopmuştur.

Kültürel çalışmalar gündelik yaşama ilişkin kuramsal bir çağrı yapmıştır. Bu çağrıyı Hall'un televizyon ve kültür ilişkisini tartıştığı yazısında yer alan "*Televizyonun bizi, kültürün geleneksel lezzetlerine daha etkin bir biçimde hizmet etmeye değil, 1968 Mayıs'ında Sorbonne Üniversitesi'nin duvarını süsleyen "Sanat öldü. Gündelik yaşamı yaratalım" şeklindeki ütopik sloganı gerçek kılmaya davet etmektedir.*"[98] ifadelerinde takip etmek mümkündür. Kültürel çalışmalar geleneğinin kökleri, gündelik yaşamın pratikleri ve anlamları üzerine odaklanan bir yaklaşım biçimi ile kurulmuştur. İşçi sınıfının ve çeşitli altkültürlerin gündelik yaşam pratikleri üzerinden başlayan analiz, gündelik yaşamın tüm an'lık görünümlerini -yemek yemek, televizyon izlemek, müzik dinlemek, alışveriş yapmak, çocuk yetiştirmek ve daha pek çokları- içeren bir eksene kaymıştır. Geçmişte tartışma-dışı olarak görülen konular gündelik yaşam tartışmaları ile günümüzde temel ilgi konuları haline gelmiştir. Bu ilgi "*Gündelik hayatın görünürdeki yoksulluğu altında gizli olan zenginliği ortaya koymak, kabalığın altındaki derinliği açığa çıkartmak, olağanlığın*

[97] Turner**, British Cultural Studies An Introduction**, p. 2.
[98] Stuart Hall, "*Television as a Medium and Its Relation to Culture*", CCCS stenciled paper, No, 34, p. 113'den aktaran, Turner**, British Cultural Studies An Introduction**, p. 75.

olağanüstülüğüne ulaşmak..."[99] ve marjinal olanı devamlılıkla keşfetmek adına sürmektedir. Fiske kültürel çalışmalar içinde gündelik yaşama yönelik farklı ancak birbiriyle ilişki üç ilgi odağının bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar kültürel pratikler bağlamı içinde kullanılan etnografya, bedenin kültürel politikasının kuramlaştırılması ve belirli bir tarihsel konjonktürde mekânın ve çevrenin anlamlarını analiz etmek üzere bir kültürel coğrafyanın geliştirilmesidir.[100] Lefebvre'nin oldukça ilgi uyandırmış "*Modern Dünyada Gündelik Hayat*" adlı kitabında ise gündelik yaşam şu şekilde tanımlanmaktadır. Gündelik yaşam; mütevazi ve sağlamdır, doğal olandır, paradokstur, teknik veya dünyevilik tarafından damgalanmış olandır, geçicidir, kendini ilan eden mecradır, göstergeden ve anlamdan yoksun olan şeylerin toplamıdır. Gündelik yaşam beslenmedir, giyinmedir, eşyadır, barınma gibi faaliyetlerdir ve bu faaliyetler bütün bir biçimde toplumun maddi kültürünü oluşturmaktadırlar.[101] Lefebvre gündelik yaşamı bireyin günlük faaliyetleri üzerinden tanımlamaktadır. Certau ise gündelik yaşam dolayısıyla kurduğu ilgiyi, bu aksiyoma, sosyolojik, ekonomik, antropolojik ve psikanalitik araştırma biçimleri tarafından yüzyılı aşkın bir süredir meydan okunmuş olmasına bağlamaktadır. Certau gündelik yaşama; okumak, konuşmak, yürümek, yemek pişirmek gibi gündelik yaşam pratikleri -işleri yapma biçimi- üzerinden yaklaşmaktadır ve gündelik yaşam pratiklerinin incelemesi basit bir biçimde bireyselliğe dönüş anlamına gelmemektedir. Bireyin gündelik yaşam pratikleri içinde kurduğu toplumsal ilişkiler bunun temel yansımasıdır.[102] Lefebvre ile Certau'un yaklaşımlarında gündelik yaşam -gerek bireyin gündelik faaliyetleri biçiminde oluşturulsun gerekse işleri yapma biçimi üzerinden kurulsun- birey ve bireyin özel yaşamı temel analiz nesnesi olmaktadır. Fiske'ye göre ise gündelik yaşam popüler kültür pratikleri tarafından oluşturulur ve gündelik yaşam içinde oluşan toplumsal çıkar çatışmaları özünde haz tarafından güdülenirler.[103] Ancak gündelik yaşamın yerel pratikleri büyük ekonomik

---

[99] Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev.: Işın Gürbüz, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 43.
[100] John Fiske, "*Cultural Studies and the Culture of Everyday Life*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992, p. 165.
[101] Lefebvre, **a. g. e.**, ss. 28-33.
[102] Michel de Certeau, **The Practice of Everyday Life**, Berkeley, University of California Press, 1988, pp. xi-xviii.
[103] Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, s. 64.

ve politik olguların dışına çıkarılamaz. Kültürel pratikler ve sorunlar etik ve politik olan belli boyutları ve kararları içermektedir. Ancak ilişkileri, bağlantıları ve farklılıkları bir "alan" olarak kültürün kompleks yapısı[104] gündelik yaşamın haz'a yahut an'a dayalı toplum-dışı, tarih-dışı analizine indirgenmektedir.

Günümüzde kültür, temel olarak gündelik yaşam içinde üretilen dinamik/pratik bir olgu olarak ele alınmaktadır. 1960'larda ve 1970'lerdeki toplumsal hareketlerin parçalı alanlarda boy göstermesi, yeni özgürlük arayışlarına ait iddialarla birlikte, gündelik yaşama ilişkin akademik çalışmalar artmıştır.[105] Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra çözülmeye bağlı bir yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu çözülme ilk elden kültür yaklaşımlarında parçalanmayı getirmiştir. 1960'lardan itibaren ise gündelik yaşam "*artık yüzüstü bırakılmış, yoksun bırakılmış bir alan, uzmanlaşmış faaliyetlerin ortak mekanı, nötr bir alan değildir*." ve artık incelenmesi gereken gündelik yaşamın akılcı birliği değil düzey farklılıklarıdır.[106] Gündelik yaşamın sorunlarını karmaşık ve gelişmiş bir toplumsal yapı içinde tartışma zorunluluğu bu zorunluluğu sorgulayarak yeniden kuran göçebe öznellikler üretmiştir.[107] Lefebvre, XIX. yüzyıla, rekabetçi kapitalizm ve meta dünyasının yayılmasına kadar gündelikliğin gündemde olmadığını belirtir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçle birlikte gündelik olan ile gündelik olmayan -din, sanat, felsefe- arasında, yapıt ve ürün arasında, özel alan ile kamusal alan arasında, insan ile doğa arasında yavaş ve derinden bir kopuş yaşanmıştır. Bu dönem ile birlikte dram, trajedi ve zamansallık çökmüş, toplumsal yapı dağılmış, bireycilik yükselişe geçmiş[108] ve bilime karşı bilimcilik, akla karşı akılcılık, kesinliğe karşı kesinlikçilik, yapıya karşı yapısalcılık gündeme gelmiştir.[109] Gündelik yaşam içindeki teorik olarak birbirine zor bağlanabilecek unsurlar ve kavramlar düzeyinde, kısmilik düzeyinde kalan gündelik yaşam eleştirisi toplumsal bütün ölçeğinde kavrayışlara ve değerlendirmelere bağlı olmalıdır. Ancak gündelik yaşam eleştirisi bilimselliğin özgül niteliği olarak görülen "ciddiyet" sınırları içinde bir varlık gösterememektedir.

[104] Paul Bowman, "*Reading Rey Chow*", **Postcolonial Studies**, Volume: 13, No: 3, 2010, p. 239.
[105] Türkoğlu, **a. g. e.**, s. 183.
[106] Lefebvre, **a. g. e.**, ss. 62-63.
[107] Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, s. 36.
[108] Lefebvre, **a. g. e.**, ss. 44-45.
[109] **A. e.**, s. 73.

Yerinde bir gündelik yaşam eleştirisi toplum ve yapı gibi kavramların eleştiriye nüfuz etmesi ile mümkündür.[110] Gündelik yaşam artık özenle incelenen bir nesne olmuştur. Gündeliklik ise tüketimi yönlendirilmiş toplumun ve onun dekorunun temel ürünü olmuştur.[111] Bu değişim, pozitivist toplumbilim anlayışının kırılmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Böylece gündelik yaşam, bir yandan hegemonik iktidar ilişkilerinin 'normalleşerek', görünmez hale geldiği, diğer yandan da farklı olanların -ötekiler- dışlanması yoluyla kendini yeniden ürettiği bir alan olarak önem kazanmıştır.[112] Ancak Lefebvre'ye göre "*Ne olursa olsun, gündeliklikle ilgili herhangi bir şeyi tartışma konusu yapmak kaygı vericidir, endişelendiricidir.*"[113]

Kültürel çalışmalar yaklaşımının öncü olduğu gelenekle gündelik yaşam yaklaşımının temel ilgi konusu olması, genel olarak toplumbilimlerinde bireyin merkeze çekilmesine neden olmuştur. Gündelik yaşam yaklaşımı ile gündelik yaşamın içinde saklı olan özel yaşam da bu yönüyle tartışmanın merkezine yerleşmiştir. Özel yaşam ise tarihe ilişkin oluşum süreçlerini içinde barındırmamakta, güncelin anlık görünümlerini yansıtmaktadır. Lefebvre'nin deyişiyle "*Gündelik hayat tarih taşımaz.*"[114] Dolayısıyla gündelik yaşam incelemesi tarih kategorisinden bağımsızlaşmıştır. Gündelik yaşam belli kategoriler ile tartışılmaz değildir ancak temel konu ve sorunların fark'a dayalı olarak parçalarına ayrılması gündelik yaşam temelinde marj-dışı olanın tartışma konusu bakımından merkeze çekilmesine neden olmuştur. Bu marj-dışı konular yeni tartışma, araştırma, inceleme, çalışma ve daha da ilerde disiplin alanları haline gelmiştir. Kültür tartışmasına gündelik yaşam üzerinden ve marj-dışı olanın mutlaklaştırılması üzerinden yaklaşılması kültür kavramını bütünsellik bağlamından uzaklaştırmaktadır. Ne var ki kültürlerin yapıları, o kültürü üreten toplumun nasıl düşündüğü ve nasıl yaşadığı, hangi değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Kültürel yapıda ontolojik olarak var olan unsurlar tarihsel olarak gerçekleşmektedir. Kültür dolayısıyla toplum tarihlilik temeline dayanmaktadır.[115] Gerek kültürel çalışmalar geleneğinde gerekse toplumbilimleri geleneğinde gündelik

[110] **A. e.**, ss. 34-35.
[111] **A. e.**, s. 77.
[112] Ayşe Öncü, **a. g. e.**, ss. 8-9.
[113] Lefebvre, **a. g. e.**, s. 188.
[114] A**. e.**, s. 31.
[115] Bıçak**, Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, s. 14.

yaşamın temel tartışma konusu olması ise konuların tarih-dışı bir yaklaşımla araştırılması sürecini beraberinde getirmiştir. Gündelik yaşamın anlık görünümleri üzerine yapılacak bir tartışma tarih-dışı olduğu kadar, gündelik olanın anlık görünümlerine odaklandığından aynı zamanda toplum-dışı ve bilim-dışıdır. Gündelik yaşamda yalnızca özel olan ve birey saklı değildir. Gündelik yaşamda ilk bakışta saklı olan bir başka kavram -en çok etkilenen olması bakımından- kadındır. Bu açıdan konu kadınların gündelik yaşamı, ev içi pratikler üzerinden genel durumları ve benzeri pek çok konu gündelik yaşam tartışması içinde yapılmaktadır. Bunun ötesinde gençlik, beden, cinsellik, çocuk ve benzeri özel yaşam içinde içerimlenen pek çok konu araştırma nesnesi haline gelmiştir. "*Bir ürünün bileşenlerine değil, bir pratiğin koşullarına bakmamız gerekir*"[116] anlayışından hareket eden kültürel çalışmalar yaklaşımının işçi sınıfının-altkültürlerin gündelik yaşamını kültürel pratikler üzerinden analiz etme geleneğinden gündelik yaşamın çoğulculuğuna vurgu yapan yeni alt başlıklar çıkmıştır. Kültürel çalışmalar genelinde bu araştırma konuları temel yönelimlerini kazanmış ve kültürel çalışmaların alt dalları bakımından gittikçe farklılaşmıştır.

Kültürel çalışmalar, popüler kültür, bölgesel kültür çalışmaları, kültürlerarası etkileşim, altkültür ve marjinal olana yönelik çalışmalar, toplumsal cinsiyet, etnisite, kimlik çalışmaları, teknoloji, küreselleşme, sanallaştırmanın farklı yönlerini ve etkilerini ele alan çalışmalar, edebiyat, film, TV, medya üretim ve tüketimini ele alan çalışmalar, eğitim paradigmaları, mevzuat, hukuk, hükümet politikasının kültürel etkileri, ve nihayet çoğunluğunda gündelik yaşamın sayısız ayrıntısına odaklanan çalışmaları altında gizleyen şemsiye bir terimdir. Bu çeşitlilik ve heterojenlik baş döndürücü/dikkat çekici bir etki yaratmıştır. Bir taraftan bu farklı farklı çalışma konularının hepsi tamamen bağlantısız veya ilgisiz olduğu fark edilerek kültürel çalışmalar teriminin özel olarak bir şeyi ya da belirlenebilir/sınırlandırılabilir alanları ifade etmesine gerek yoktur denilmektedir. Bu gerekçe ile kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığının meşruiyeti sağlanmaktadır. Ancak diğer taraftan ise bu yaygın terimlerin çoğu farklı farklı parametreler olarak kaçınılmaz bir biçimde birbirleriyle

[116] Williams, **Culture and Materialism**, p. 48.

bağlantılıdırlar. Bu heterojen fenomen -kültürel çalışmalar- çok farklı ve bir bütünden ayrılmış olmasına dolayısıyla meydana gelmiş kuramsal sorularını henüz çözebilmiş değildir.[117] Kültürel çalışmaların temel zaaflarından biri kendi ontolojik temeline ilişkin tartışmaların bir yandan devam ederken, bir yandan alanları ve alt dallarının bu tartışmalar oranında çeşitlenmesi/farklılaşmasıdır. Daha da öte gittikçe kültürel çalışmaların içinden çıkmış ve farklılaşan bu alanlar kendi başlarına birer tartışma konusu olmakta ve gerek kurumsallaşma düzeyleri gerekse yaygınlaşmaları açısından yeni bir *çalışma* biçimi olarak kültürel çalışmalardan görece bağımsızlaşmaktadır.

Modern Toplumbilim Anlayışı	**Kültürel Çalışmalar**
Kitle iletişimi	Medya Teknolojileri
Üretim temelli teknoloji ve otomasyon	Kitle iletişim araçları, t.v., Internet vb.
Endüstriye bağlı boş zaman etkinlikleri	Kültüre bağlı boş zaman etkinlikleri
Sanatta gerçeklik	Sanatta sanal gerçeklik/simülasyon/temsil
Sanat eserinde orijinallik/biriciklik	Sanat eserinde mekanik yeniden üretim -reprodüksiyon-
Sanat eserini özümseme/içselleştirme Sanat eserinde belirlenmişlik	Sanat eserine sahip olma/tüketme/haz Sanat eserinde kendiliğindenlik -spontane-
Tanınma -Sanatçı-	Şöhret/Popüler olma /Yıldız
Tanıtım	Reklam
Üretim -Toplumsal kalkınma/refah/Ekonomi/ Sermaye Birikim Süreci-	Tüketim, Haz
Endüstriyel Mekanik Enerji	Toplumsal Kültürel Sinerji
Tarihsel ve sanatsal bağlamında müze(cilik) ve galeri(cilik)	Tüketim ve eğlenceyi "deneyimleme" aracı olarak müzeler ve sanat galerileri
Uzmanlaşmaya Dayalı Meslekler -Mavi-Beyaz Yakalılar-	'Kariyer' hedefli parçalanmış, çoklu, mikro meslekler
Hiyerarşiye bağlı, rutin, somut, izole edilmiş iş süreci	Piyasa merkezli rutin olmayan, soyut iş süreci/interaktif çalışma
Kamusal hizmet	Özelleştirilmiş ve yerelleştirilmiş hizmet sektörü, bakım hizmetleri, turizm ve otelcilik
Bilim adamı	Araştırmacı-yazar, uzman, danışman, sosyal hizmetler uzmanı, uygulamacı

***Tablo 4*:** Modern Toplumbilim Anlayışından Kültürel Çalışmalara III: İletişim=Kültür=İletişim

[117] Bowman, **op. cit.**, p. 239.

Kültürel çalışmalar geleneğinin başlattığı tartışma biçimi ile kültür, 1970'lerden sonra artık, film, imge, moda, yaşam tarzı, pazarlama, reklamcılık, medya iletişimi gibi anlamlara da gelmeye başlamıştır.[118] Örneğin Raymond Williams kültürel çalışmaların medya çalışmaları, toplum sosyolojisi, popüler roman ya da popüler müzik olarak tanımlanabileceğini ve kültürel çalışmaların bu alanlarla yakından ilgili olduğunu belirtir.[119] Erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımında iletişim, medya çalışmaları ve iletişim teknolojisi temel çalışma konularından biridir. Ancak günümüzde iletişim bağlamı kültür tartışmalarında başat bir konuma yerleşmiştir. Öyle ki yaklaşımın yönelimi yer yer kültürün iletişime indirgenmesine yahut iletişimin kültüre indirgenmesine dönüşmüştür. Grossberg'e göre kültür ve iletişim, kültürel çalışmalar ve iletişim çalışmaları arasındaki ilişki bağlamında sıklıkla birbirine indirgenmiştir. Kültürel çalışmaların öncülleri kültürel çalışmaları iletişimsel kültürel çalışmalar olarak yapılandırmıştır. Bu durum Grossberg'e göre kültürel çalışmalar projesini bir iletişim modeli haline getirmektedir. Oysa kültürel çalışmalar alternatif bir model olarak düşünülmemeli önemli bir dönüşüm projesi olarak değerlendirilmelidir. Grossberg'e göre iletişim bilimleri her şeyden önce kültürel çalışmalara bir alan sağlamıştır ve kültürel çalışmaların meşruiyetini garanti altına almıştır. Farklı paradigmalar ya da uygulayıcıları arasında düşmanlıklar günümüzde de vardır. Ancak bu disiplinler tarihine baktığımızda göreli olarak kayda değer değildir. Günümüzde pozitivist anlayışın ötesine geçilmesi bu anlamda bir tolerans ortamı sağlamıştır.[120] Grossberg ABD'de kültürel çalışmaların tarihi ile ilgili olarak iletişim bilimlerinin de önemine vurgu yapılması gerektiğini belirtir. Grossberg ABD'deki kültürel çalışmaların gelişiminde iletişim disiplinin önemini vurgulamakta ve iletişim çalışmalarının ABD'nin kültürel çalışmalarının yapılanması için anahtar kaynaklar sağladığını söylemektedir.[121] Kültürel çalışmalar ABD'deki konumu içerisinde iletişim teorisinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Grossberg'in yaklaşımına göre bu indirgemeciliğe kültürel çalışmaların öncüllerinin -hâlâ günümüz uygulayıcılarının da- iletişimi kültürle eşitleyen tanımları neden

[118] Eagleton, **Kuramdan Sonra**, s. 25.
[119] Raymond Williams, "*The Future of Cultural Studies*", Raymod Williams, **The Politics of Modernism Against the New Conformists**, Edt. And Introduced: Tony Pinkney, London and New York, 1989, p. 158.
[120] Grossberg, "*Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication?*", pp. 90-91.
[121] **Ibid.**, p. 89.

olmaktadır. Kültürel çalışmaların öncülleri kültürel çalışmaların kendisini iletişim teorisi içinde ve esasen iletişimsel kültürel çalışmalar olarak inşa etmişlerdir. Bu yaklaşım kültürel çalışmaların alternatif bir paradigma yerine iletişim teorisi içinde var olmasına neden olmuştur.[122] Kültürel çalışmalar yaklaşımı, kurumsallaşmış iktidarın düzenlemelerini ve egemen kodlar yönünde baskı uygulayan yapının analizi yerine; izleyicinin, mesajın ve medya kurumlarının egemen koda nasıl eğilimli olduğunu tespit etmeye çalışmaktadır.[123] Kültürel çalışmalar analizinde iletişim ve medya; sosyal ilişkilerin ve siyasal sorunların tanımlandığı ve popüler ideolojilerin alıcı konumundaki kişiler yoluyla üretiminin ve dönüşümünün sağlandığı, egemen konumda bulunan önemli bir kültürel ve ideolojik güç olarak ele alınmaktadır.[124] 1960'lar ve 1970'lerdeki sosyal çatışma ve hareketlere verilen tepkilerden sonra, erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımı özellikle medya kültürü ekseninde, kültürel metinlerdeki sınıf, cins, ırk, etnik ve milliyet ideolojileri ve temsilcilerinin karşılıklı etkisine odaklanmaya başlamıştır. Erken dönem kültürel çalışmalar öncülleri gazete, radyo, televizyon, film ve diğer popüler kültür formlarının alıcılar üzerindeki etkileri üzerinde çalışan ilkler arasındadır. Alıcıların medya metinlerine farklı tepkiler vermesini sağlayan çeşitli faktörleri çözümleyerek, farklı türde seyircilerin medya kültürünü değişik biçimlerde nasıl anlamlandırıp kullandıklarına dikkat çekmişlerdir.[125] İletişim kuramı ve günümüzde kurumsallaşsan yapısı ile iletişim biliminin kendi özgün serüveni başkaca kanallarla birlikte -özellikle ABD kökenli- düşünülebilir ve tartışılabilir. Örneğin Turner Birmingham Okulu'nda Amerikan iletişim araştırmalarının etkisinin görülmekle olduğunu ancak zaman içinde Amerikan etkisinden sıyrılarak, medyanın ideolojik işlevinin analizine yöneldiklerini belirtmiştir.[126] Dolayısıyla iletişim kuramı ve kültürel çalışmalar geleneği karşılıklı bir etki üzerinden incelenmelidir ve iletişim tartışması kültürel çalışmalar bağlamından kopuk ele alınamaz. Örneğin günümüzde çoğu iletişim bilimci kültürel çalışmalar yapmaktadır ve çoğu kültürel çalışmacı iletişim

[122] **Ibid.**, p. 91.
[123] Real, **a. g. e.**, s. 331.
[124] Stuart Hall, "*Introduction to Media Studies at the Centre*", Edt.: Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980, p. 104.
[125] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*".
[126] Turner**, British Cultural Studies An Introduction**, 2003, p. 64.

formasyonuna sahiptir. Bir başka açıdan ise kültürün ekonomiden görece bağımsızlığı kültürel çalışmalar aracılığı ile vurgulanarak iletişim alanı kültürle eşitlenme noktasına gelmiştir. İletişim bir şemsiye başlık olarak düşünülecek olursa bu başlığın alt başlıkları kültürel çalışmalara ilişkin olarak oldukça çeşitlidir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar yaklaşımında kitle iletişim araçları ve analizi başat bir konuma gelmiştir.

Hall'a göre iletişim kuramı, temelini oluşturan genel toplumsal kuramı nadiren açığa vurmuştur ve kültürün üretimi ve dönüştürülmesi bağlamında kurduğu ilişki görece olarak zayıftır. İletişim kuramı, kendisinin ve iletişim sistemlerinin gelişiminin tarihsel olarak gerçekleştirdiği gelişkin kapitalist demokrasilerle ilgili bir modeli hiçbir zaman inşa etmemiş/sorunsallaştırmamıştır. Hall'a göre iletişim paradigması bu nedenle, bir iktidar kuramı olmadan; Amerikan kapitalizminin toplumsal-ekonomik yapılarının/ilişkilerinin bir kavramsallaştırması olmadan; bir kültürel oluşumlar kuramı olmadan; sınıf savaşımı ve dönüşümü konusunda bir anlayışa sahip olmadan ilerleyemeyecektir. Ancak günümüz iletişim tartışması tam da bu eksende ilerlemektedir. İletişimin toplumsal kuramı, Amerikan toplumuyla özdeştir, Amerikan toplum biliminin kuramsal ideolojisi olan liberal çoğulculukla sınırdaştır ve kültürel kuramı kapitalist liberal demokrasinin kuramıdır. Hall'a göre "*İletişim araştırma ve kuramındaki başat paradigma, entelektüel sömürgeci tavrının bir parçası olarak, bu daha geniş kuramsal-ideolojik oluşum içinde kuramsal bir sığınak işlevi görmüştür.*" İletişim kuramsal düzeyde küresel iktidarını ve üstünlüğünü yaşatmış ve dünyanın her yanına yayılmış, diğer entelektüel kurumları/gelenekleri etkisi altına almıştır.[127] Hall, iletişim araştırmalarının taşıdığı kuramsal bagajı dolayısıyla -iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiler içinde gömülü olması-, küresel misyonunun, ihraç etme işlevinin ve sömürgeleştirici boyutunun doğal bir parçası olduğunu da ekler. Hall'a göre iletişim araştırması sürekli bölünmelere uğramakta ve yolun sonuna yaklaşmaktadır.[128] Anlamın toplumsal inşasında üstlendiği ideolojik

[127] Hall, "*İdeoloji ve İletişim Kuramı*", ss. 84-85.
[128] **A. e.**, s. 88.

işlev dolayısıyla iletişim, bağımsız bir disiplin olma yolundaki yönelimin önerdiği gibi özerk değildir; kaçınılmaz olarak "görece bir özerkliğe" sahiptir.[129]

İletişimin bir kültürel alan olarak kuramlaştırılmasıyla ilgili farklı boyutta sorunlar bulunmaktadır. İlk olarak başat paradigmanın epistemolojik ve kuramsal zayıflıkları bulunmaktadır. Bu paradigma katı bir bireycilik doğalcılığına düşmesine neden olan sürekli bir eğilime sahiptir ve düşünce, söylem, pratik ve yapı arasındaki karmaşık ilişkiler konusunda oldukça sık biçimde basit ve indirgemeci açıklamalara yönelmiştir. Hall bu aşamada şöyle ekler "*Bu, bana göre, onun bir paradigma olarak acınacak derecede yetersiz kuramsal statüsünü yansıtmaktadır. Her şeyden öte, bu paradigmanın anlamlandırma, anlam, dil ve simgeleştirmeyle ilgili konuları sürekli olarak sözde bir "bilimcilik" adına haklılaştırarak kabasaba davranışçı göstergelere dönüştüren bir tür sistemli davranışsal indirgemecilik eğiliminden söz ediyorum. Bunlar, iletişim çalışmalarındaki başat paradigmanın Amerikan anadamar toplumbilimleriyle (veya toplumbilimlerinde 1950'ler ve 1960'larda yüceltilen paradigmayla) paylaştığı ortak özelliklerdir. Ve bu noktada, başat paradigmanın "bunalımı" toplumbilimlerindeki daha genel bir bunalımla örtüşmektedir.*" İletişimin bir kültürel paradigma olarak kuramsallaşmasının bir diğer boyutunu ise Hall iletişimin, kuramsal temeli son derece derecede zayıf durumdayken, disipliner bir uzmanlık alanı olarak inşa etme yönündeki *tümüyle yanlış* çabalara bağlamaktadır. Bir iletişim disiplini yaratma çabası, onun kuram ve pratiğini toplumbilimlerindeki genel gelişmeden öldürücü bir biçimde ayırmıştır. İletişimin kültürel bir paradigma olarak kuramsallaşmasının son boyutu Hall'a göre disiplinleşme ve kurumsallaşmanın kuramsal boyutlarıdır. Bu boyut iletişime atfedilen süreçlerin, iletişim sistemlerinin ayrılmaz derecede gömülü olduğu toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapılardan ayırarak tanımlama yönündeki kuramsal çabaların ortaya çıkardığı boyuttur. Hall burada iletişim alanının özgüllüğünü inkâr etmemektedir. Ancak bağımsız bir çalışma disiplinin özerkliği oluşturma ile kuram geliştirme arasındaki farka dikkat etmek gerektiğini belirtmektedir. Hall devamında şöyle ekler "*benim görüşüme göre, iletişim kendi*

[129] **A. e.**, s. 92.

başına ayaklarının üzerinde duran bir disiplin değildir. Bir bölgesel kuramdır… Dahası, benim görüşüme göre, iletişim alanını tarihsel gelişimi içinde özerk bir "disiplin" olarak inşa etme çabası belirli bir zayıflığı göstermektedir."[130] Hall'a göre günümüzde iletişim kuramları ve ilişkileri toplumsal alanı tanımlamakta ve inşa etmektedir. Endüstriyel sistemler içinde *maddi bir güç* haline gelen iletişim bizatihi teknolojik olanı tanımlamakta ve kültürel olana hükmetmekte, kültürel-toplumsal dünyaya ilişkin deneyimleri inşa etmektedir. İçinde işledikleri toplumsal alan bütünü içindeki ilişkilerin dışında değillerdir fakat bu ilişkileri tümüyle de yansıtmamaktadırlar. Bu ilişkilerin inşasına yardım etmekte ve onların işleyişine içsel bir yapı sergilemektedirler. Hall'a göre hepsinden önemlisi iletişimdeki başat paradigma kendisini, ilk olarak genel bir toplumsal kuramdan, ikinci olarak gelişkin bir kültürel kuramdan ve en önemlisi uygun bir biçimde tarihselleştirilmiş toplumsal oluşumlar modelinden ayrı ve bağımsız yaşama yeteneğine sahip bir paradigma olarak sunmaktadır.[131] İletişim kuramı ve bilimi üzerinden sürdürülen tartışma Hall'un görüşleri aracılığı ile farklı bir boyuttan izlenebilir. İletişim kuramı başkaca kuramsallaşma ve kurumsallaşma serüveni üzerinden işlenebilir. Ancak bir açıdan iletişimin, bir kültürel paradigma geliştirme çabası ve kültür tartışması biçimine gelmesi bakımından kültürel çalışmalar alanı ile kurduğu bağ tartışmaya açılmalıdır. Örneğin Hall bu tartışma biçimine yaklaşım tarzı ile ilgili olarak aldığı bir eleştiriyi ve kendi konumunu "*beni bağlı olduğum paradigma nedeniyle bir tür kurumsal partizanlıkla suçluyordu.*"[132] şeklinde ifade etmektedir. Kültürel çalışmaların temel figürü Hall giriştiği iletişim kuramı yaklaşımı ile belli eleştiriler almıştır. Ancak ilginçtir ki, iletişim kuramı ile ilgili olarak keskin bir eleştirel tutuma sahip olan Hall, kültürel çalışmalar yaklaşımını benimseyenlerin ötesinde iletişim kuramcılar tarafından fazlaca referans gösterilen bir isim olmuştur. Kültürel çalışmalar yaklaşımının kurucu ismi Hall'un iletişim kuramına içkin eleştirel yaklaşımı, kültürel çalışmaların tartışma alanlarının kurumsal ve teorik yönelimlerini tespit etmek açısından oldukça önemlidir. İletişim teknolojileri, kitle iletişim araçlarının kültürel analizi kültürel çalışmaların temel teorik uğraklarından biridir. Dolayısıyla kitle

[130] **A. e.**, ss. 81-83.
[131] **A. e.**, s. 84.
[132] **A. e.**, s. 87.

iletişimi yaklaşımının ve yansımalarının dönüşümünü toplumbilimleri anlayışı ve kültürel çalışmalar üzerinden takip etmek mümkündür.

Kültürel çalışmalar iletişim araştırmalarında medya kültürünün kitleleri nasıl manipüle ettiği üzerinde odaklanmıştır. Analiz yöntemi bir yandan bireyleri medya kültürünün baskı altına alma süreci ile ilgili iken bir yandan da bu egemen kodlanmış anlamlara ve baskı süreçlerine direnme biçimleri üzerine odaklıdır.[133] Kültürel çalışmalar medya formlarına ise kültürel metinlerin çözümlenmesi yoluyla yaklaşmaktadır. Dolayısıyla kültürel metinlerin sınırsızlığı içinde kültürel çalışmaların oluşturduğu iletişim bağlamından kültürel çalışmaların alanları ve alt dalları adına pek çok farklı konu -televizyon, internet, cep telefonu, bilgisayar vb.- çıkmıştır. Öncelikli olarak kitle iletişim araçları/teknolojilerinin çeşitliliği içinde araştırma konuları gittikçe farklılaşmıştır. Buna paralel olarak ise bu farklılaşan konuların ele alınış biçimleri teorik bağlamları değişime uğratmıştır. Kültürel çalışmaların yaygınlaşması ve akademik olarak kurumsallaşması ile de bu bağlamlar toplumbilimleri içerisinde paradigmal dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönüşümde kültürel çalışmaların kültür kavrayışı ile toplumbilimleri alanında yaygınlaşması ve popülerleşmesi oldukça etkilidir. Bu açıdan kültürel çalışmalar yaklaşımında kültür; sınıf, cinsiyet, ırk ve diğer eşitsizliklerin ekonomik, politik eşitsizliklerle olan bağlantısından olabildiğince koparılarak doğallaştırıldığı ve sunulduğu alan olarak görülmektedir.[134] Hardt'a göre bu aşamada iletişim araştırmaları ile kitle iletişimini bir dizi özgül, yalıtık toplumsal fenomen olarak değerlendirmiş ve iletişim ve kültüre dair dar bir kavrayışla ve tarihsellikten yoksun bir medya çalışmaları yaratmıştır.[135] Dolayısıyla ilk aşamada ekonomik ve politik alandan bağımsızlaşan kültür, ardından sınıfın, cinsiyetin, ırkın ve diğer eşitsizliklerin de parçalarına bölünmesiyle gittikçe özerk bir alan haline gelmiştir. Kültürel çalışmalar bu özerkliğin gerek akademi içi gerekse akademi dışı tartışma boyutları ile temel bir temsilcisi olmuştur. Kültür kavramında ve kültür tartışmalarında gündeme gelen çoğullaşma, parçalanma, mikrolaşma ile birlikte kurumsal düzeylerde yaygınlaşma paralel ilerlemiş ve

[133] Kellner, "*Kültürel Araştırmalar, Çokkültürlülük ve Medya Kültürü*".
[134] Türkoğlu, **a. g. e.**, ss. 180-181.
[135] Hardt, **a. g. e.**, s. 46.

kültürel çalışmalar günümüzde gerek yayın düzeyinde gerekse tartışma düzeyinde ve kurumsallaşma düzeyinde muazzam boyutlara ulaşmıştır.

Kültürel çalışmalar pek çok derleme kitaplarla birlikte kaynakçasını oluşturmuş ve bir yönüyle de bu kaynakça kendi içerisinde tekrar edilir hale gelmiştir. Bu derlemelere bir örnek olması ve alan-alt dallarına ilişkin olarak çeşitliliği yansıtması bakımından örneğin Ryan'ın edite ettiği "*Kültürel Çalışmalar Bir Antoloji*"[136] adlı çalışma ilgi çekicidir. Bu derlemede kültürel çalışmalar alanında yer alan ve daha önce yayınlanmış temel metinler tekrar yer almış ve bölümler kültürel çalışmaların alan ve alt dallarının çeşitliliğini yansıtacak biçimde geliştirilmiştir. Bölümlerin başlıkları genel bir bakışla; yer, zaman, coğrafya, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, retorik ve söylem, etnisite, kimlik, yaşam tarzları, altkültür, tüketim kültürü ve moda çalışmaları, müzik, medya çalışmaları, görsel kültür, izleyici, küreselleşme, postkolonyalizm kavramları arasında şekillenmektedir. Bu temel biçim kültürel çalışmaların çeşitliliğini ve konu, alan-alt dallarına ilişkin genişliğini göstermektedir. Kültürel çalışmaların yaygınlaşması ve akademik olarak popülerleşmesi ile birlikte pek çok derleme, kitap, ansiklopedik yayın ve alana ilişkin sözlük çalışmaları oluşturulmaya başlanmıştır. Oluşturulan sözlük çalışmalarında kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarının çeşitliliği/parçalılığı izlenebilir. Örneğin *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*[137], *Keywords for Amerikan Cultural Studies*[138] ve *New Keywords A Revised Vocabulary of Culture and Society*[139] adlı sözlük çalışmalarında kültürel çalışmalar alanına ilişkin pek çok kavram başlıklar şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sözlük çalışmalarında ilk elden tespit edilebilecek ve herhangi bir şematik sıralama gözetilmeksizin oluşturulabilecek kavramlar şu şekildedir. İletişim, Medya, Kodlama Kodaçımlama, İletişim Ağı, Teknoloji, İzleyici, Aktif İzleyici, Reklamcılık, Televizyon, Pembe Dizi, Pornografi, Moda/Biçim/Tarz, Beğeni, Estetik, Sanat, İmge, Simge, Tüketim, Sanal, Arkeoloji, Terapi, Bellek, Aile, Evlilik, Turizm, Çevre, Göç, Eklemleme, Ütopya, Değer, Gözetim/Denetim, Refah, Alt

[136] Michael Ryan, **Cultural Studies An Anthology**, Oxford, Blackwell Publishing, 2008.
[137] Chris Barker, **The SAGE Dictionary of Cultural Studies**, London, SAGE Publications, 2004.
[138] Bruce Burgett, Glenn Hendler, **Keywords for Amerikan Cultural Studies**, New York and London, New York University Press, 2007.
[139] Tony Bennet, Lawrence Grossberg, Meaghan Morris, **New Keywords A Revised Vocabulary of Culture and Society**, USA, Blackwell, 2005.

kültür, Gençlik Kültürü, Karşı Kültür, Popüler Kültür, Kitle, Kitle Kültürü, Kültürel Sermaye, Kültürel Emperyalizm, Kültürel Materyalizm, Kültürel Politika, Kültürel Popülizm, Kültürel Etkileşim, Kültüralizm, Kültür Endüstrisi, Eleştirel Teori, İndirgemecilik, Uygarlık, Duygu/His, Uzay ve Zaman, Din, İçsellik, Görecelik, Yurttaşlık, Sivil Toplum, Direnç/Direnme, İdeoloji, Metalaştırma, Disiplin, Bilim, Yapıbozum, Diaspora, Egemenlik, Laiklik, Liberalleşme/Kuralsızlaştırma, Melezlik, Difference/Fark, Tür, Söylem/Analizi, Bürokrasi, Aydınlanma, Epistemoloji, Metodoloji, Hermeneutik, Hümanizm, Yabancılaşma, Kölelik, Etnisite, Radikal, Marjinal, Yerli, Öteki, Irk, Etnografya, Beden, Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Cinsellik, Erkeklik, Kadınlık, Queer Teori, Gay ve Lezbiyen, Küreselleşme, Küreyerelleşme, Otantiklik, Efsane/Mit, Anlatı, Büyük Anlatı, Habitus, Hegemonya, Savaş, Devletin İdeolojik Aygıtları, Biyoloji, Hayali Cemaat, İroni, Liberalizm, Marxizm, Oryantalizm, Kapitalizm, Örgütsüz Kapitalizm, Determinizm, Etnosentirizm, Modernizm, Modernite, Kolonyalizm, Muhafazakârlık, Özgürlük, Fundamentalizm, Pragmatizm, Birey, Bireysel, Kimlik, Kimlik Politikaları, Çoklu Kimlikler, Ulusal Kimlik, Ulus-Devlet, Anlam, Çokanlamlılık, Çokkültürlülük, İktidar, Politika, Pazar, Ekonomi, Politik Ekonomi, Kamusal Alan, Yönetim, Adalet, Yapısalcılık, Mobilite, Postkolonyal Teori, Eğitim, Reform ve Devrim, Görecilik, Deneyim, Dil, Edebiyat, Göstergebilim, Metin, Metinlerarasılık, Risk, Gündelik Yaşam, Postfeminizm, Postfordizm, Posthümanizm, Postmarxizm, Postmateryalizm, Postyapısalcılık, Postmodernizm, Mekân, Kent, Kentleşme, Yeni Zamanlar, Yeni Toplumsal Hareketler.[140] Kültürel çalışmalar üzerine yapılmış bu sözlük çalışmalarında kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarının çeşitliliğine ilişkin bir önizleme yapmak mümkündür. Kültürel çalışmalar alanları ve alt dalları bakımından burada ele alınan sözlük çalışmalarında ilk elden göze çarpan kavarmlardan da öte

[140] Bu sözlük çalışmalarında kültürel çalışmalarla ilgisi olması bakımından gerek başlıklar halinde isimleri açıklanarak, gerekse sözlüklerin hazırlanmasında katkısı olan isimler ise ana hatlarıyla şu şekildedir: Theodor Adorno, Ian Ang, Louis Althusser, Mikhail Bakhtin, Roland Barthes, Jean Baudrillard, Zygmunt Bauman, Tony Bennett, Homi K Bhabha, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Michel De Certeau, John Clarke, Gilles and Guattari Deleuze, Jacques Derrida, John Fiske, Simon Frith, John Frow, Michel Foucault, Paulo Freire, Sigmund Freud, Paul du Gay, Clifford Geertz, Anthony Giddens, Paul Gilroy, Antonio Gramsci, Lawrence Grossberg, Jürgen Habermas, Stuart Hall, Donna Haraway, John Hartley, David Harvey, Dick Hebdige, Richard Hoggart, Frederic Jameson, Richard Johnson, Douglas Kellner, Jacques Lacan, Ernesto Laclau, Jean-Françcois Lyotard, Angela McRobbie, David Morley, Meaaghan Morris, Janice Radway, Kevin Robins, Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, John Storey, Raymond Williams, Paul Willis, Bryan Turner, Graeme Turner.

bir çeşitliliğe ulaşmıştır.[141] Ancak bu sözlük çalışmalarında bir araya getirilen kavramlar aracılığı ile konuların çeşitliliği, farklılığı ve teorik alana ilişkin sınırsızlığını gözlemlemek mümkündür. Aynı gözlemi günümüzde kültürel çalışmalar başlığı altında düzenlenen konferans, sempozyum ve çalışma toplantılarında ele alınan konular için de yapmak mümkündür. Bu açıdan kültürel çalışmalar girişimi ile çok da bir araya gelmez görünen kavramlar bir araya getirilmiştir. Kültürel çalışmalar hem ideolojiyi, ekonomiyi, bilimi hem marjinal'i, kadınlığı, erkekliği, queer olanı, ırkı hem de iletişimi, pembe diziyi, melezliği, modayı, sanatı, arkeolojiyi, gündelik yaşamı, kenti ve daha pek çok konuyu aynı potada eritmiştir. Bu açıdan kültürel çalışmaların hangi konuyu ele aldığını ve hangi alanlar/alt dalları kapsadığını ilk elden -kabaca- tespit etmek dahi güç görünmektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar temelde birden -çok daha- fazla şeyi ifade etmektedir.

Amerikan kültürel çalışmacılardan Grossberg'e göre kültürel çalışmaların bu niteliği- açık olma hali çoğulculuk olarak düşünülmemelidir. Bunun yerine kültürel çalışmalardaki "açıklık" değişen tarihsel ihtiyaçları karşısında kendi vaatlerini gerçekleştirmek ve belli bir teori oluşturmak adına gerekli bir koşul olarak düşünülmedir. Ancak elbette kültürel çalışmaların bugünkü görünümü geçmişteki görünümlerine tam olarak benzememektedir. Bu dönüşüm bir nedeni kültürel çalışmaların *kendi başarısından* etkilenmiş olmasıdır. Kültürel çalışmaların bu *başarısı* hem entelektüel hem de ulusal olarak farklı ülkelerde farklılıklar göstermiştir. Grossberg'e göre kültürel çalışmalar bu farklılığı mevcut elitin eleştirel pratiğine dayalı bir geleneğe de dayanarak kurmuştur. Etkileri ve yakınlık dereceleri

[141] Bu çeşitlenme günümüzde de çoğalarak artmaktadır. Kültürel çalışmaların öncüllerinin başlattığı bu tartışma ekseninin giderek genişlemesinin bir göstergesi olması bakımından bu sözlük çalışmaları önemlidir. Kültürel çalışmaların kurucularından Williams'ın *Anahtar Sözcükler* adlı kitabı ise erken dönem kültürel çalışmalar yaklaşımının bir sözlüğü sayılabilir. Williams'ın incelediği kavramlar erken dönem kültürel çalışmalar ile günümüz kültürel çalışmalar anlayışının temel argümanlarının değişimini ve yer yer benzerlikleri ile birlikte temel yörüngesini göstermektedir. Bu kavramlar örneğin; yabancılaşma, anarşizm, antropoloji, sanat, davranış, burjuva, bürokrasi, kapitalizm, kent, uygarlık, sınıf, iletişim, komünizm, tüketici, eleştiri, kültür, demokrasi, gelişme, diyalektik, ekoloji, etnik, evrim, deneyim, sömürü, aile, kurgu, halk, genetik, hegemonya, tarih, insanlık, idealizm, ideoloji, imaj, emperyalizm, birey, kurum, endüstri, izmler, emek, liberal, edebiyat, özgürleş(tir)me, kitleler, materyalizm, medya, milliyetçi, doğa, orjinallik, kişilik, felsefe, popüler, pozitivist, özel, psikolojik, ırksal, realizm, reform, devrim, bilim, duyarlılık, cinsiyet, sosyoloji, statü, yapısal, teknoloji, teori, gelenek, bilinçdışı, şiddet, refah, çalışma, batılı gibi kavramlardır. Bkz.: Raymond Williams, **Anahtar Sözcükler**, Çev.: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

açısından bu konumların arasındaki bağlantılar son derece çeşitli ve genellikle görünmez olmaktadırlar. Bu başarıdaki dönüşümü sağlayan şey ne idi? Bunu kültürel çalışmaların yaygınlaşması ve çeşitlenmesi ile açıklanabilir. Bu aşamada kültürel çalışma alanlarının dağılım kategorileri belki de etnisite-uluslar ve gelenekler-disiplinler arasında konumlanmaktadır. Ancak Grossberg'e göre bundan daha da fazlası bu kategorilerin yoğunluğu ve görünürlüğü değişmektedir. Bu belirsizlik içinde kültürel çalışmalara nasıl başlanmalıdır? Bu belirsiz ve yoğun sınırlar içerisinde kültürel çalışmalar nasıl konumlanmalıdır? Yine Grossberg "*kuşkusuz kültürel çalışmalar, küresel bir fikri emtia haline gelmiştir*" demektedir ve bundan en azından prensipte hoşlanılmasa bile bu durum kültürel çalışmaların "*kullanım değerini*" ortadan kaldırmayacaktır. Ancak bundan da tehlikelisi kültürel çalışmalar *küresel bir fantezinin kesiti* haline gelmiştir. Böylece kültürel çalışmaların kendisi daha çok konuşulmakta iken kültürel çalışmalar hakkında daha az net olunabilmektedir. Bu aşamada bir tehlike oluşmaktadır ki, kültürel çalışmalar idealize edilmektedir. Kültürel çalışmalar bu haliyle içi boş politik ve/veya teorik bir vizyon, entelektüel pratik haline dönüşmektedir. Bu boşluk devam etmektedir ve aslında kültürel çalışmaların içinde bulunduğu herhangi bir spesifik bağlamın ne olduğu önemli değildir.[142] Grossberg'e göre kültürel çalışmalar yapmak riskli bir uğraştır. Pek çok kişi kültürel çalışmalar yapmak isterken, kültürel çalışmaların hızlı başarısından rahatsız olan diğerleri kültürel çalışmalara saldırmaktadır.[143] Böylelikle kültürel çalışmalar yaklaşımının ortaya koyduğu tutum çeşitli şekillerde eleştiriye uğramıştır. Bu eleştiri en çok da kültürel çalışmalara içkin bir yaklaşım geliştiren Grossberg ve Hall gibi isimlerden gelmiştir. Örneğin Hall, "*kültürel çalışmalar bize neyi söylemektedir?*" şeklinde sorulabilecek bir soruya "*Kültürel çalışmalardaki çalışmaların büyük bir bölümü ile ilgili olarak benim temel problemim, bizlere yeni bir şey söylememeleridir.*"[144] cevabını vermektedir. Dolayısıyla disiplinlerarasılık argümanını benimsemiş -daha da öte antidisipliner bir tutum sergileyen- kültürel çalışmalar bu argüman ile alanları ve alt dallarına ilişkin muazzam genişlemeyi/parçalanmayı sürdürmektedir.

---

[142] Lawrence Grossberg, "*Cultural Studies and/in New Worlds*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 10, 1993, pp. 1-2.
[143] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 25.
[144] Stuart Hall, "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", p. 289.

Kültürel çalışmaların akademik/entelektüel koordinatlarını tespit etmek güç görünmektedir. Kültürel çalışmaları tanıtmaya, tanımlamaya yönelik her türlü girişim, başka türlü açmazları/çıkmazları beraberinde getirmektedir. Kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarını tespit etmeye tümüyle girişmek ise sonu gelmez bir uğraşıya girişmek demektir. Ancak kültürel çalışmaları tanımlamak ve tanıtmak güç olsa da, kültürel çalışmaların toplumbilimleri içindeki serüveni ve temel teorik yönelimleri, teorik uğrakları üzerinde çeşitli tespitlerde bulunmak mümkündür. Erken dönem kültürel çalışmaların kültürü ele alış biçimi ve yönlendirdiği temalarla günümüz kültürel çalışmalara öncü olmuştur. Erken dönem kültürel çalışmaların toplum, tarih, sınıf, ekonomi ile kurduğu *zayıf bağ* 1980'lerle birlikte tümden kopmuştur. Dolayısıyla kültürel çalışmalar 1980 sonrası tarihin reddi, bilimin reddi, toplumun reddi, yapı'nın reddi üzerine gündeme gelmiştir. Bu düşünsel akış üzerine temel kimliğini kazanan kültürel çalışmalar 1980'lerle birlikte her yönüyle bir eksen kaymasına uğramıştır. Kültürel çalışmalar alanları ve alt dalları bakımından feminizm ve ırk/etnisite tartışmalarının ivme kazanması ile gittikçe çoğullaşan, parçalanan bir yapıya bürünmüştür. Geçmişte bir anlamıyla evrensellik veya modernlik temel biçimde yüceltilirken artık bu anlamda evrensel kültür veya ulusallıktan, ulusal kültürden söz etmeden yeni toplumsal hareketlere temel olacak kültür tartışmaları ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmalar bu açıdan geçmişte marj-dışı görülen hareketlerin kendini ifade etmesine izin veren, marj-dışı konuları merkeze çeken daha da öte marj-dışı olanı mutlaklaştıran/kutsayan bir tartışma biçimi haline gelmiştir. Altkültür unsurları başta olmak üzere bütün alanlarda farklılaştırıcılık vurgusu ile parçalı/mikro/tekil yapıların bir şekilde kendisini ifadesine izin vermektedir. Özellikle 1990 sonrasında Batı içindeki çelişki ve çatışmaların sona ermesi ve buna bağlı olarak da Batı'da düzen tartışmalarının artık bitmesi, bu tartışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Batı bu dönemde artık temel tartışmalardan vazgeçmiş, çelişki ve çatışmaya dayalı anlayışlar ortadan kalkmıştır. XIX. yüzyıl Batı'da modern bilimlerin gelişmesiyle birlikte, Batı dünya egemenliği ile ilişkili çelişki ve çatışma görüşleri önemli bir rol oynamıştır. Ancak ardından gelişen bilime yönelik şüphe, tarih-dışı, toplum-dşı yaklaşım biçimini gündeme getirmiştir. Geçmişte temel tartışma biçimi olan Marxizm, sosyalizm, kapitalizm ve

liberalizm ya da bilimsel alanda pozitivizm gibi olgular artık yeni dönemle birlikte tartışma-dışı olmuştur. Bu nedenler toplumbilimleri alanında yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

ABD toplum düşüncesi ile birlikte entelektüel düşünce bir anlamda tarihin reddi, bilimin reddi, toplumun reddi, ideolojilerin reddi üzerine kurulmuş olacaktır. Batı'da düzen tartışmalarının bitmesi ile artık genel kuramlara ihtiyaç duyulmayacak, onun yerine gündelik yaşam temelinde toplumun tanımlanmasına geçilecektir. Olgular geçmişte çelişki ve çatışmalar üzerinden tanımlanmıştır ve bu tanımlamalara bağlı olarak toplumbilimleri belli konular/konumlar edinmiştir. Bu çelişki ve çatışmalar sona erdiğinde ise tarihin sonu gibi tartışmalar başlamış, konular gündelik yaşam - zihniyetler, bilinç de dâhil olmak üzere- çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Artık toplumbilimleri kendini temel çatışma ve çelişkiler üzerine tanımlamak yerine, gündelik yaşam temelinde alt-disiplinlere bölüştürecektir. İletişim, kültür, feminizm gibi konular giderek bağımsız birer alan haline dönüşecektir. Bir anlamda bilimlerin sonu anlayışıyla birlikte gündelik yaşam temelinde alt disiplinlerin kuruluşu kültürel çalışmalar tarafından ifşa edilecektir. Bu da temel tartışmalardan vazgeçildiğinin bir göstergesidir. Kültürel çalışmalar nezdinde toplumsala ait temel unsurların, kültürün, gündelik yaşam temelinde tanınması, tanımlanması ve bilgilerin bu düzeyde edinilmesi söz konusu olacaktır. Gündelik yaşam temelinde toplumların tanımlanmasında kültürel çalışmalar bu yaklaşımın temelini oluşturmuştur ve temel tartışmaların bırakılmasıyla birlikte çeşitli alt disiplinler temel konu haline getirilmiştir. Gündelik yaşama ilişkin konuların ön plana çıkmasıyla birlikte toplumlar artık tüketim toplumu, gösteri toplumu, gözetim toplumu, bilgi toplumu, risk toplumu gibi kavramlarla tanınmaya/tanımlanmaya başlayacaktır. Batı içinde çeşitli sınıflar geçmişte çatışma içersinde kendilerini ifade etmekte iken veya Batı içinde milliyetçilik, sınıf çatışmaları ile kendilerini tanımlamakta iken artık bu tartışmalar terk edilmiştir. Batı içi çelişki ve çatışmaların sona ermesi ile Batı artık kendisini çelişki ve çatışmalar içinde tanımlamak yerine, gündelik yaşam temelinde tanımlamıştır. Gündelik yaşam içinde ortaya çıkan sorunlar birer uzmanlık alanı halinde tartışılmaya başlanmıştır. Radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları ve diğer pek çok konu bu çerçevede ele

alınmaya başlanmıştır. Bu açıdan artık yeni dönemde tartışmaların gündelik yaşam üzerinden temel alınması söz konusu olmuştur. Başta sosyoloji olmak üzere XIX. yüzyılda ortaya çıkmış toplumbilimler artık yeni konumu ile tartışılır hale gelmiştir. Bir yönüyle tarihin sonu tartışmaları ile yeni bir dünya görüşü gündeme getirilmiştir. Diğer yönüyle de bilimin sonu gibi tartışmalarla, sosyolojinin sonu, toplumbilimlerinin sonu gibi tartışmalar ön plana/gündeme getirilmiştir. Postmodern anlayış, bir dünya görüşü olarak yeni dönemde, toplumbilimlerini kapsayan yeni bir açıklama biçimi olarak yaygınlık kazanmıştır. Kültürel çalışmaların gelecekte alacağı biçimi, konumu tahmin etmek ise oldukça güç görünmesine rağmen giderek bir tükenme içinde gireceği söylenebilir. Bu kültürel çalışmaların teorik anlamda bir metodolojisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Kültürel çalışmaların bilimsel bir yöntemden yoksun oluşu bir taraftan -kolaylıkla- genişlemeyi sağlarken diğer taraftan toplumsal'a ilişkin temel değişim yönünü bilimsel parametrelerle açıklamayı -çok da- gerekli olmayan bir hale getirmektedir. Batı'da başlangıçta yapılan bu çalışmalar ilgi çekici olurken giderek bu çalışmaların kendisini ve birbirini tekrarlayan ve Batı-dışı ülkelerde de yaygınlaşması ile birlikte birbirinin uzantısı ve taklidi çalışmalar haline dönüşmüştür. Bu çalışmalar birbirlerini aşağıya doğru çekmekte ve giderek karikatürleşmektedir. Günümüzde kültürel çalışmalar giderek birbirinin tekrarı çalışmalar şekline gelerek niçin/neden yapıldığı belli olmayan çalışmalara dönüşmektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların bir açmaza ve yığınsal düzeyde bir birikime dönüşmesi kaçınılmaz olmuş, ancak popülerliği ve disiplinlerarasılık iddiası ile toplumbilimsel yaklaşımın temel kavşağı haline gelmiştir.

B - Kültürel Çalışmalar ve Disiplinlerarasılık Sorunu: Toplumbilimleri Açın Tartışması

Kültürel çalışmalar günümüzde oldukça yaygınlaşan bir çalışma biçimi haline gelmiştir. Kültürel çalışmaların yaygınlaşması bir taraftan akademi içi ve akademi dışı kurumsallaşma düzeyleri ile gerçekleşirken bir taraftan da alanları ve alt dalları adına gittikçe farklılaşan, çoğullaşan bir görünüm sergilemektedir. Kültürel çalışmalar akademik ve entelektüel düşünce dünyasının tartışma-dışı olarak gördüğü konuları tartışmak iddiası ile gündeme gelmiştir. Bu konular gündelik yaşamın en ince ayrıntılarına kadar görüntülerinin, kitle iletişim araçlarının anlamlandırma süreçlerindeki detaycı etkilerinin yahut ırk'ın, etnisitenin, toplumsal cinsiyetin ve daha pek çoklarının kültür parametresi başat alınarak tartışılması üzerinden şekillenmiştir. Erken dönem kültürel çalışmaların bu konular üzerinden kurduğu zayıf Marxist, toplumsal ve sınıfsal bağ giderek bulanıklaşmış, son aşamada ise kültürel çalışmalar tarih-dışı, toplum-dışı, metne dayalı ve kültürel unsurları birer metin gibi yorumlayan bir analiz biçimine doğru yönelmiştir. 1950'lerin sonları ile birlikte kültürün ekonomiden görece bağımsızlığını işleyen ve kültürü bütün bir yaşam tarzı şeklinde tanımlayan kültürel çalışmalar, kuramsal olarak gündelik yaşam kültürünün çağrısını yapmıştır. Gündelik yaşamın kültürel incelemesi üzerine inşa edilmiş kültürel çalışmalar gündelik yaşamın sınırsızlığı içinden kendi sınırsız konularını ve alt dallarını yaratmıştır. Dolayısıyla geçmişte marj-dışı olarak görülen konular kültürel çalışmaların yaygınlaşması ile birlikte merkeze çekilmiş ve marjinal(likler) giderek mutlaklaştırılmıştır. Marj-dışı, tartışma-dışı konuları üstlenen kültürel çalışmaların akademik ve entelektüel meşruiyeti ise disiplinlerarasılık argümanı üzerinden kurulmuştur. Kültürel çalışmaların bilimsel bir tartışma/bilme alanı olarak tanımı yapılmış/yapılabilmiş değildir. Kültürel çalışmaların öncülleri ve kurucu metinleri kültür kavramının tanımına yönelik olarak konum belirleme girişimlerinde bulunmuş, bu konumu Gramsci ve Althusser'in yaklaşımları üzerinden kurmaya çalışmışlardır. Bu düzlemde ve diğer parametreler üzerinden girişilen teorik hesaplaşmadan, Arnold ve Leavis gibi İngiliz edebiyatçılarının "*mükemmellik ölçüsü*" olarak kültür tanımı ile "*bütün bir yaşam biçimi*" olarak kültürü tanımlayan

betimleyici/antropolojik tanımı birleştiren ikili kültür kavrayışı çıkmıştır. İkili kültür kavrayışında kültür artık "*bütün bir yaşam tarzı*"dır. Bütün bir yaşam tarzına dayalı kültür yaklaşımının inceleme nesnesi gündelik yaşamdır. Gündelik yaşamın sınırsızlığı karşısında alınacak kuramsal konum ise disiplinlerarasılık yaklaşımı ile meşrulaştırılacaktır. Kültürel çalışmaları tanımlamaya yönelik girişimler öncelikle kültürel çalışmaların disiplinlerarası bir girişim olduğu yönünde şekillenmiştir. Geçmişte marj-dışı olarak görülen konular akademik ve entelektüel tartışma biçimi olarak disiplinlerarasılık meşruiyeti ile kültürel çalışmalar tarafından merkeze çekilmiştir.

Kültürel çalışmalarda kültür iki temel, birbiriyle örtüşen biçim içerisinde ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmalar bir yandan simgesel ifade, metin, retorik, söylem gibi konular üzerinde yoğunlaştığı için diğer yandan, kültür düşüncesini, insan yaşamının hemen bütün yönlerini kapsayacak şekilde kullanmaya eğilimli olduğu için de kültüreldirler. Bu açıdan kültürel çalışmalar metinsel anlamda hem *indirgemeci* hem de kültür her şeydir anlayışı ile *yayılmacı* bir eğilime sahiptir. Robertson'a göre her türlü farklılığın veya çeşitli alt grupların temsili yalnızca kültürel çalışmalara ait bir alan değildir ancak kültürel çalışmalar, temsile dayalı uzamın yaratılmasında disipliner bir konum olarak giderek daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Hem karşı koyma olarak hem de temsil olarak kültür üzerine yoğunlaşan ilgilerin disipliner düzeyde oturmamışlılığı, yayılmacılık ve disiplin karşıtlığı bu düzeyde kültürün ele alınış biçimini ve kullanılışını farklılaştırmıştır.[145] Ancak Robertson'a göre kültürün bilimsel değerini meşrulaştırmaya yönelik bu tür çabalar bir bakıma kültür karşıtıdır.[146] Kültürü, kültür her şeydir şeklinde geniş antropolojik anlamada ele alan, toplumsal -alt- grupların üzerine odaklanan analiz biçimi ile kültürel çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrasında özgün bir girişim olarak gündeme gelmiştir. Başlangıçta Birmingham Üniversitesi'nde kurulan marjinal bir Merkez olarak gündeme gelen kültürel çalışmalar, 1980'lerden sonra hızlı bir yayılma göstermiştir. çalışmalar tür'e, etnik kökene, tüketim pratiklerine ve marjinal görünümlerin kültürel bağlamda

[145] Roland Robertson**, Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 83.
[146] **A. e.**, s. 80.

incelenmesini kademeli olarak kapsar hale gelmiştir. Öznenin yükselişi süreci, medya/iletişim ürünlerinin tüketilmesine bağlı zevklerin değer kazanması, neoliberal vizyonların yükselmesi, kültür ürünlerinin dünya çapında dolaşımının yaygınlaşması bir paradigma olarak kültürel çalışmaların yükselişinde ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Kültürel çalışmalarla tüketicilerin rolü öne çıkarılmakta ve toplumsal sınıfın temel rolünün yerini yaş, tür, toplumsal cinsiyet, etnik kimlikler almaktadır.[147]

Kültürel çalışmalar için kültür, ittifaklar oluşturma, farkındalık oluşturma, kendini ifade etme, politik ve ahlaki seçenekler adına var olmak için mücadele etme süreçleri tarafından meydana getirilir. Kültür politik bağlılıkların kazanıldığı ve kaybedildiği her yer olarak düşünülmüştür.[148] Ancak kültürel çalışmalar gittikçe -sıklıkla- tarihsel perspektiften yoksun bir şekilde tartışılmakta[149] ve toplumsala ilişkin temel teorik bağlamları göz ardı etmektedir. Kültürel çalışmalar ve kültürel çalışmaların disiplinlerarası karakteri, üniversitelerin postmodern ve postdisipliner üniversiteye doğru evrilmesi sürecinde önemli kavşakta durmaktadır.[150] Kültürel çalışmalar üniversiteler, çeşitli bilimsel kuruluşlar ve yayıncılık sektörü içinde hızla yaygınlaşmış ve tartışma konuları politik ekonomik gerçekliklerin sınırları ötesinde depolitize olmuştur. Öncelikle disiplinlerarası yahut transdisipliner olmak belirli sınırlar içerisinde anlaşılmaz olma riskini de beraberinde getirmektedir. Buna yanıt olarak kültürel çalışmalar profesörleri iyi tanımlanmış, belirli kürsüler edinmiş, giderek daha profesyonel akademik kimlikler benimsemişleridir. Kültürel çalışmalar bu gelişmelerle birlikte parçalanmış, politik bağlam ile daha az meşgul olurken giderek artan bir şekilde muhafazakâr siyasete ile bir duyarlılık ilişkisi oluşturmaya başlamıştır. Kurulan bölümlerle birlikte kültürel çalışmaların radikal toplumsal teori ve kapitalizmin eleştirisi seyreltilmiştir. Daha ileride kültürel çalışmalar, piyasa etkileri ve muhafazakâr ideolojilerin etkisi ile resmi politik itici gücünü yitirmiştir. Bu aşamada da feminizm, ırkın eleştirel analizi, yapısalcılık, postyapısalcılığı da

[147] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, ss. 2-4.
[148] Richard Maxwell, "*Cultural Studies*", Edt.: Gary Browning et. al., **Understanding Contemporary Society: Theories of The Present**, London, Sage Publications, 2000, p. 291.
[149] Maton, **op. cit.**, p. 35.
[150] Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies - Interdisciplinarity and Translation*", p. 3.

içeren çok sayıda eleştirel, entelektüel, bilimsel girişimi kucaklar hale gelmiştir.[151] Kültürel çalışmalarla birlikte yapısalcılığın postyapısalcılığa ve diğer temel unsurların yer yer terk edilmesi yahut bir başka post an'a taşınması kültür ve toplumsal yapı kavramlarının boyutlarında temel odak noktalarının belirsizleşmesine neden olmuştur.

Kültürel çalışmaların disipliner konumuna ilişkin olarak çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar, kültürel çalışmaların akademi içinde giderek daha fazla kurumsallaşması ile birlikte alanın disiplinerliğine yönelik olumlu atıfları da beraberinde getirmiştir. Örneğin McEwan kültürel çalışmaların bir eğitim pratiği olarak gizli bir disiplin haline geldiğini belirtmektedir.[152] Kültürel çalışmaların kurumsal potansiyeline ilişkin olarak oluşturulan kıyamet senaryolarının yoğunluğu ile kültürel çalışmaların açıklayıcılığının olmadığı yönündeki eleştiriler arasında doğru bir orantı vardır. Kültürel çalışmalar *kültürün akademileştirilmesi* girişimi ile gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmalar bu girişimi ile direnç gösterilmeksizin, beşeri bilimlerin tüm alanını işgal etmiştir. Kültürel çalışmalar üniversitelerin bilme arzusunun nesnesi olarak kültürü ele almanın yerine üniversitelerin ürettiği nesne biçimi olarak kültürü ele almaktadır.[153] Kültürel çalışmacılar ise disipliner sınırlara ve metodolojilere aldırmaksızın kendi güçlü sınırlarını sınırsızlık bağlamı içinde çizmektedirler.[154] Örneğin Hall, eğer birisi kültürel çalışmalar alanında yapılabilecek ilgi çekici bir proje ne olabilir şeklinde kendisinden bir öneride bulunmasını isterse, o kişinin kültürel çalışmalar alanı için iyi bir aday olamayacağını belirtmiştir. Hall'a göre o adaya kendisinin ne ile ilgilendiğinin, kültür ve toplum hakkındaki ve bu ikisinin bağlantıları arasındaki hangi sorunun kendisini gerçekten rahatsız ettiğinin, postkolonyal ve posthegonomik süreçler hakkında ne düşündüğünün/deneyimlerinin neler olduğunun sorulması gerekmektedir. Ancak o zaman ciddi bir çalışma için bir yol bulunabilecektir.[155] Bu açıdan kültürel çalışmalar konuları, sorunları, alanları ve disipliner düzeyde teorik bağlamı tümüyle -yer yer formasyonu da önemli/gerekli

[151] Maxwell, **op. cit.**, pp. 291-293.
[152] Paul McEwan, "*Cultural Studies as a Hidden Discipline*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume: 5(4), 2002, p. 427.
[153] Bill Readings, **The University in Ruins**, Cambridge, Harvard University Press, 1999, p. 99.
[154] Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies - Interdisciplinarity and Translation*", p. 1.
[155] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", p. 17.

olmaksızın- araştırmacının kurduğu ilgiye bırakmıştır. Bir araştırma biçimi olarak kültürel çalışmalarda araştırmacı tarafından ilgi duyulan her şey yine her şey olan kültür üzerinden ele alınabilir hale gelmiştir. Readings'a göre eğer kültürel çalışmaların iddia ettiği gibi kültür *her şey* ise o halde kültür'ün bir merkezi yoktur.[156] Kültürel çalışmalar yaklaşımı ise kültürün özerkliğine ontolojik bir bağlılık geliştirmiş ve kültürü çalışmalarının merkezine almıştır.

Kültürel çalışmaların fiili problemi temel olarak belirli bir disipline ait epistemolojik, metodolojik ve ontolojik becerilerden yoksun olmasıdır. Örneğin bir edebiyat eleştirmeni yeterli bir felsefe bilgisi olmaksızın Hegel'in görüşlerini yeren yorumlar yazabilmektedir. Yahut bir İngiliz dili edebiyatı profesörü kentleşme, göç, toplumsal cinsiyet ve daha pek çokları hakkında yazılar yazabilmektedir. Bu nedenle kültürel çalışmalar geleneksel felsefi evrenselciliğin tüm eleştirileri ile birlikte fiilen yapay bir felsefe gibi işlemektedir. Kültürel çalışmacıların kavrayışları ise postkolonyal çalışmalarda sömürgeleştirmeyi, toplumsal cinsiyet çalışmalarında cinsiyeti ya da üst sınıf-alt sınıf tartışmalarında parçalılığı/çoğulluğu evrensel bir paradigma gibi işlemesine neden olmaktadır.[157] Entelektüel dünya günümüzde özel bir biçimlenme dönemindedir ve disiplinler şimdiye kadar farklı dönüşümlere uğramışlardır. Abbott'a göre bu dönüşüm hızlı ve sınırsız bir biçimde devam etmekte iken İngiliz dili ve edebiyat profesörleri antropoloji yapmakta ve onu kültürel çalışmalar olarak adlandırmakta, ekonomistler sosyoloji yapmakta ve onu aile ekonomisi olarak adlandırmaktadırlar. Disiplinlerin bu geçişken yaklaşımlarına itiraz edecek olan sosyologlar disipliner konumlarla ilgili yeni öneriler sunmaktadır.[158] Toplumbilimlerinde gözlenen bu sınırların belirsizleşmesinin en görünür yüzü hızlı yaygınlaşması, disipliner alanları konu, sorun ve yaklaşım biçimleri açısından işgal etmiş olması bakımından kültürel çalışmalardır. Kültürel çalışmaların yaygınlaşması ve alanları/alt dallarına yönelik olarak hızla çoğullaşması ile kültürel çalışmalar araştırmacısı sık sık yön duygusunu da yitirmektedir. Bu aşamada da kültürel çalışmalar disipliner düzeyde belli bir karmaşıklığı beraberinde taşımıştır. Bir yandan

[156] Readings, **op. cit.**, p. 118.
[157] Žižek, "*Cultural Studies Versus the Third Culture*", p. 29.
[158] Andrew Abbott, **Chaos of Disciplines**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2001, p. 121.

araştırmacı kültürel çalışmaları teorik düzlemde aklamaya ve inceleme alanını savunmaya, meşrulaştırmaya çalışırken bir taraftan da çelişkileri ile birlikte eleştiriye açık hale gelmektedir.[159] Kültürel çalışmalar akademi içinde hızla kurumsallaşmakta ve formelleşmektedir. Kültürel çalışmaların bu yayılma ve büyüme kapasitesi -Hall'un da belirttiği- açık uçlu olma haline dayanmaktadır. Striphas bu açık uçluluğu *üretken açıklık* olarak da açıklamaktadır.[160] Dolayısıyla kültürel çalışmaların temel çalışma konusu kültür daha da öte *her şey* olan kültür olduğu için çokanlamlılık ve sınırsızlık niteliği taşımaktadır.

Kültürel çalışmaların önde gelen uygulayıcıları tarafından, alanın '*açık ve deneysel*' doğasının tekrarlayan ve süreklilik taşıyan bir şekilde vurgulanması, problemli olmayan bir liberal çoğulculuğa işaret etmemektedir. Açık uçluluk şiarı, söylemsel bir yapı ve düşünsel bir uygulama olarak kültürel çalışmalardaki farklılığı/çoğulculuğu ortaya koymak için geliştirmiştir. Kültürel çalışmalar disiplinlerarası, hatta disiplinlere karşı ya da disiplinler üstü bir girişimdir.[161] Bir başka açıdan da kültürel çalışmalar disiplinlerarası bir alan olarak tanıtılmaktadır. Fakat Herbrechter'a göre pratikte disipliner sınırlara düşman olmaya devam eden yahut disiplinlerarası bir duruşa sahip olduğunu iddia eden kültürel çalışmaların, akademi içindeki durumu ve geleneksel disiplinlerle kurduğu ilişki de oldukça istikrarsız yüzeysel olması kaçınılmazdır. Kültürel çalışmaların kimlik ve kimliğin inşası konularına neden bu denli kilitlendiği de kültürel çalışmaların kimlikten yoksun oluşunun bir sonucu olarak açıklanabilir.[162] Kültürel çalışmaların nasıl meşrulaştırıldığını ve kültürel çalışmalar bilgisinin nasıl üretilebildiği çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Kültürel çalışmaların meşrulaşmasının merkez teması ise çoğu kere disiplin-dışı olması üzerine vurgulanmaktadır. Kültürel çalışmalar *multi-, inter-, post-, cross-, trans-, anti-, non-, pluri- disipliner*[163] gibi kavramlarla

[159] Maton, **op. cit.**, p. 34.
[160] Ted Striphas, "*Introduction the Long March: Cultural Studies and its Institutionalization*", **Cultural Studies**, Volume: 12, Number: 4, October 1998, p. 459.
[161] Stratton and Ang, **op. cit.**, p. 360.
[162] Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies-Interdisciplinarity and Translation*", p. 2.
[163] Batı literatüründe '*multi-disciplinary*', '*inter-disciplinary*', '*post-disciplinary*', '*cross-disciplinary*', '*trans-disciplinary*', '*anti-disciplinary*', '*non-disciplinary*', '*pluri-disciplinary*', '*counter-disciplinary*' olarak geçen kavramların Türkçe tercümeleri de olgusal ve etimolojik anlamda kendi içerisinde sorunlu ve tercih meselesidir. Örneğin '*anti-disciplinary*' ile '*non-disciplinary*' arasındaki -ki bu

tanımlanmaktadır. Bunu akademik hiyerarşileri ve disiplinler sınırlar, meşru bilgi ve gündelik yaşam, yüksek ve düşük kültür vb. arasındaki ilişkileri zayıflatmak için geniş bir bağlılık izlemiştir. Disiplinsiz -*undisciplined*- olarak kültürel çalışmalar, spesifik çalışma esaslarından doğan bilginin boğucu ve sınırlandırılmış alanlarından azat ilan edilmiştir. Tekrar tekrar tanımlanmaya açık olan '*kültür*' ve '*çalışmalar*'ın her ikisi de tanımsız bırakılmış olmakla birlikte metodolojik ve ontolojik çoğulculuğun kültürel çalışmaların niteliklerini meşrulaştırdığı söylenebilir. Kültürel çalışmalar bu açıdan kanonik geleneğin sınırlandırmalarından bağımsız olmak bir yana, yeni oluşan kendi gelenekleri de dâhil, yerleşik kanonların bilfiil altını oymaktadır.[164]

Kültür kavramını ele alma biçimi ile kültür kavramının pek çok anlamına dayalı çoğulluk ve belirsizlik kültürel çalışmalar biçimlerini disipliner düzeyde sınırsızlaştırmaktadır. Bu sınırsızlık ise kültür alanının çoğulluğuna ve her zaman değişmekte oluşuna ilişkin olarak gittikçe genişlemektedir. Kültürün anlam belirsizliğine, çoğulluğuna bağlı olarak geliştirilen yaklaşım biçimi kültürel çalışmalar yapmanın bizzat kendisidir. Giderek küresel ve transdisipliner bir bağlama yerleşen kültürel çalışmalar bu belirsizliğe çeşitli şekillerde ifade etmektedir. İlk olarak bu ifade biçimi sadece ulusal kültür tasarımı ve/ya da tüm yaşam biçimi değil aynı zamanda bir kültür alanının tekil ve sınırlı bir inşasının mümkün olabilirliğine yönelik çok sayıda yaklaşımı içermektedir.[165] Özellikle çeşitli dergiler ve kitaplarla bir yayın enflasyonu içinde olan ve giderek daha çok ülkede bölümler düzeyinde kurumsallaşan ve elde ettiği başarının rüzgârına kapılan kültürel çalışmalar yeni yönelimlere tanık olmuştur. Bu temel yönelimlerle birlikte geçmişte geleneksel disiplinlerin marj-dışı olarak gördüğü konuları gündeme getiren kültürel çalışmalar günümüzde beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin tartıştığı konuları kapsayan,

---

kavramların Batı literatüründe yer alan metinlerdeki konumları da tartışılmalıdır- farkı tercüme ile ortaya koymak yahut '*multi-disciplinary*' ve '*pluri-disciplinary*' arasındaki benzerliği aşmak adına bir tercüme girişiminde bulunmak güç görünmektedir. Dolayısıyla kavramlar sırasıyla, 'çok disiplinli', 'disiplinlerarası', 'post-disipliner', 'cross-disipliner', 'disiplinlerötesi', 'antidisipliner', 'disiplindışı', 'disipliner çoğulluk', 'kontr disipliner' olarak kimi tercüme hatasına düşme pahasına tercümesiyle, kimi de aynıyla kullanılacaktır.

[164] Maton, **op. cit.**, pp. 41-42.

[165] Lawrence Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 30.

alanlarını gittikçe genişleten bir görünüm sergilemektedir. Bu alanın en köktenci savunucuları artık disiplinlerarasılıktan öte disiplin karşıtı bir statü talep etmektedir. Bu terim disiplinlerarasılıktaki bölümlenmelerin, uzmanlaşmaların reddini ve melezleşmiş bilgilerden kaynaklanan sorgulamaları içermektedir.[166] 1980'lerden sonra kültürel çalışmalar çok geniş bir disiplin yelpazesi içinde görünür hale gelmiştir. Grossberg'e göre kültürel çalışmalar eleştirel ya da kültürel sosyolojiye karşılık gelmemektedir. Grossberg kültürel çalışmaların; antropoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat eleştirisi, kadın çalışmaları, etnik çalışmalar, iletişim, eğitim gibi pek çok alan kültürel çalışmalara coşku katmış ve kültürel çalışmaları değişim ve dönüşümlerin içine sokmuştur.[167] Ancak kültürel çalışmalar geleneksel disipline edici sorgulama yöntemlerine karşı koyarak bu yöntemleri her türden bağımsız sayıtlı ve tercihin nüfuz ettiği uzlaşımlar olarak ilan etmiştir. Küresellik/postmodernite üzerine artan odaklanma -iletişim çalışmaları da dâhil olmak üzere- kültürel çalışmalar ile yeniden diriltilmiştir. Bu kültürel açıdan da duyarlı sosyoloji arasındaki ilişkileri özellikle sorunlu hale getirmiştir.[168] Kültürel çalışmalar; toplumsal olguları kültürü başat alan bir paradigma ile analiz etme amacıyla; sosyoloji, edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, kültürel antropoloji, etnografya, iletişim, psikoloji, sanat tarihi, tüm bu alanların alt dalları ve toplumbilimleri ve beşeri bilimleri de içerecek bir biçimde gelişen disiplinlerarası ve ötesi bir çalışma alanıdır.

Frow'a göre kültürel çalışmalar kendisini daima antidisipliner olarak tanımlamıştır ve kuşku ile karşılansa da kendi kendisini doğrulama iddiasına sahiptir. Ancak şu da bir gerçektir ki kültürel çalışmalar, doğru ya da yanlış olsun geçerli bilgileri kontrol etmek, temel olarak taleplerini üretmek, tematik tutarlılık ve en köklü disiplinlerde görülen bilginin ilerici birikimi anlamında kendi nesnelerinin güvenli bir tanımına sahip değildir. Kültürel çalışmalar bir disiplin olarak kendi konumu hakkında belirsizlik üreten bir yapıya sahiptir. Esasında kültürel çalışmalar, kültürel çalışmaların teorik yansımasının yoksulluğu tarafından karakterize edilmiştir.

[166] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, ss. 3-4.
[167] Grossberg, "*What's in a Name (One More Time)*", p. 25. Grossberg bu yazıyı 1990'larda yazmıştır.
[168] Robertson**, a. g. e.**, ss. 266-267.

Günümüzde kültürel çalışmaların sürekli gelişen kurumsal yapısı, sorunlar ve kültürel çalışmaların hangi kategoriler ile işlediği hakkında dikkatli düşünmenin gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, kültürel çalışmaların kültürel antropoloji ve etnografyadaki teorik ve metodolojik yansıma geleneği ile ilişkisi ciddi bir şekilde başarısız olduğu için, kültür kavramının merkezi 'antropolojik' versiyonu ciddi bir sıkıntıdır.[169] Kültürel çalışmaların kurumsallaşması olasılığı gündeme geldiği zaman, kültürel çalışmalara yönelik olarak "disiplinerlik direnci" şeklinde eleştiriler gündeme gelmiştir. Striphas'a göre ayrık ve tanımlanabilir kuramsal düzenlemelerinin eksikliğinden dolayı kültürel çalışmalar antidisiplinerdir.[170] Kültürel çalışmaların mevcut durumunu çelişkili doğası üzerinden analiz eden Maton'a göre, kültürel çalışmalar *kendisine karşı* kurumsallaşmış bir antidisipliner yaklaşımdır ve bu şekilde kültürel çalışmaların canlılık ve kargaşa içindeki iki yüzü iç içe geçirilmeye çalışılmaktadır.[171] Baldwin'e göre ise kültürel çalışmalar yaklaşımının merkezi önemi temel konuların saptanmasını kolaylaştırması ve tek tek disiplinlerin kendi basına çözemeyecekleri problemler üzerinde durmasından kaynaklanmaktadır.[172] Baldwin kültürel çalışmaları *"...disiplinler denizindeki bir ada değil, yeni ve değişken oluşumlar yaratmak için diğer disiplinlerin kıyılarında yıkanan bir akımdır."*[173] şekline betimlemektedir. Kültürel çalışmalar disipliner bir tutumu tartışma düzeyinde temel bir uzlaşmayı sağlayacak aşamada dahi geliştirememiştir. Kültürel çalışmaları tanımlamaya yönelik girişimlerin çoğunda vurgulanan disiplinlerarası kavramını oluşturan anlam bütünü, kavramsal bir tartışmayı mümkün ve gerekli kılan bir yapıya tam olarak sabitlememektedir. Dolayısıyla disiplinlerarası kavramı çok çeşitli anlamlar içerebilir. Bu yapısökümcü kavramsal alanlar iyi ya da kötü bir değişimi, onaylanmayı, sağlamlaşmayı olduğu kadar yıkım, tasfiye, dağılma vb. beraberlerinde taşımaktadırlar. Disiplinlerarasılık sınırlarında kurulan kültürel çalışmalar için didaktik, kuralcı, sınırları belirli bir metodoloji geliştirmek son derece zor görünmektedir. Disiplinlerarasılık dolayısıyla

---

[169] John Frow, **Cultural Studies and Cultural Value**, Oxford, Clarendon Press, 1995, pp. 7-8.
[170] Striphas, **op. cit.**, pp. 459-460.
[171] Karl Maton, "*Popes, Kings & Cultural Studies: Placing the Commitment to Non-Disciplinarity in Historical Context",* **Cultural Studies Interdisciplinarity and Translation**, Edt.: Stefan Herbrechter, New York, Rodopi, 2002.
[172] Elaine Baldwin et. al., **Introducing Cultural Studies**, Harlow, Prentice Hall, 1999, p. 7.
[173] **Ibid.**, p. 42.

kültürel çalışmalar mevcut olmaktan çok, kökten farklı bir şeyin her zamanki sonucu olarak, radikal tekilliğin bilimsel etkinlikleri ve projelerinde görünmektedir. Yine kültürel çalışmalar fikri hazır kavramsal çerçevelerden çok genellikle spesifik konuların analizi ve tanımlamaları üzerinde durmaktadır.[174] Mevcut disiplinlerin yanında, kıyılarında, üstünde, ötesinde, dışında yahut arasında olma haliyle kültürel çalışmalar alana ilişkin soru işaretlerini taşımaktadır.

Yöntem veya Kurumsallaşma Açısından İlk Tartışmalar: Sosyolojiye Karşı Kültürel Çalışmalar

XIX. yüzyıl ile birlikte romantik hümanizmin etkisiyle kültür kavramı adına yeni bir düşünce geleneği ortaya çıkmıştır. Bu kurucu metinlerin ortak özelliği çağcıl uygarlık'ın etkisi altındaki makineleşmiş yaşamın hasarlarını duyurmak ve kınamaktır. Böylece ulusal kimlik rant getirmeyen bir süs olarak gördüğü için sanata sırt çeviren orta sınıfın zaferiyle, soya dayalı aristokrasinin etkisini yitirmesiyle ve halk sınıflarının ortaya çıkmasıyla karşı karşıya gelmiş, kültür kavramı siyaset ve ahlak felsefesinin denk taşı olmuştur. Yazın/edebiyat ise bunun simgesi ve itici gücü olarak önem kazanmıştır. Buradan ise *English Studies* üzerine bir inceleme alanı meydana gelmiştir. Bu inceleme alanının içeriği üzerine yapılan tartışmalar ise kültürel çalışmalar alanının doğuşuna yol açacak kültür düşüncesinin ortaya çıkışı izlemiştir.[175] Frankfurt Okulu'ndan başlayan ve temel itici gücünü Birmingham Okulu bünyesinde oluşturulmuş girişim ile kazanmış olan kültürel çalışmalar, öncülleri ile birlikte beşeri bilimler ve toplumbilimleri kavşağında konumlanmıştır. Bu açıdan kültürel çalışmalar, öncelikle sosyoloji ve antropoloji olmak üzere geleneksel disiplinler ile alanlar, konular ve sınırlar üzerine bir hesaplaşmaya girişmiştir. Örneğin Hoggart edebiyat ve toplumun ilişkiselliği üzerinde durmuş, toplumbilimler ve beşeri bilimleri -geleneksel metin eleştirmenlerini- iki ana düşmanı olarak tanımlamıştır. Hoggart'a göre bazı disiplinler içinde sanki tüm bilgi bilimsel olarak incelenebilir ve tanımlanabilir gibi hareket edilmek zorunda gibidir. Ancak toplum incelemesinde bu mümkün değildir ve sosyolojik/sosyo-psikolojik

[174] Herbrechter, "*Introduction: Cultural Studies - Interdisciplinarity and Translation*", p. 2.
[175] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 25.

teknikler şimdiden son derece karışıktır dahası karışıklık gittikçe büyümektedir. Hoggart'ta belirginleşen disipliner karşıtlık yine Hoggart'ta belirginliğini yitirmiş ve ardından toplumbilimleri ile olan yakın ilişki vurgulanmıştır.[176] İşçi sınıfının gündelik yaşamına yönelen Hoggart'ın çalışmaları toplumbilimsel alanın yansımalarını taşımaktadır. Örneğin Hoggart'ın işçi sınıfının gündelik yaşamını derinlemesine bir oto-etnografya çalışması içinde ele alması ile kültürel çalışmalar bir anlamda da etnografya çalışmalarını bu düzeyde başlatmıştır. Özellikle Hoggart'ın *The Uses of Literacy* adlı kitabı okuryazarlığın okula ve kültüre ilişkin yetkinliklerin yeni biçimlerinin de incelenmesidir.[177] Kültürel çalışmaların gelişimi açısından özellikle 1980'li yıllar "etnografik dönemeç" olarak adlandırılabilir. Etnografik dönemeç, medya araçlarının, özellikle televizyon -programlarının- alanının incelenmesine doğru bir kaymayı ifade etmektedir. Hoggart ile 1957'de başlayan popüler kültür incelemeleri kültürel çalışmaları belli bir etnografik tarafgirliğe yönlendirmiştir.[178] Etnografik dönemeç kimliğe ilişkin ayrışmaların, kültürel tüketimlerin, yeniden oluşma süreçlerinin, medyatik zevklerin anlaşılması, çözümlenmesi ve aralarındaki sürekliliğin ayrıt edilmesi için en etkili araçlardan biri olmuştur.[179] Örneğin 1970'li yıllarda Birmingham Okulu'nun çalışmalarının derlendiği bir kitapta bölüm başlıkları *etnografya*, *medya çalışmaları*, *dil* ve *İngiliz çalışmaları* şeklindedir.[180] Bu açıdan kültürel çalışmaların ele aldığı konular bakımından disiplinlerarası bir kavşakta durması şaşırtıcı değildir. Kültürel çalışmaların ele aldığı konuların itici gücünü kültürel biçimler, pratikler, tarzlar, kurumlar ve bu unsurların kültürel bileşenleri üzerinden oluşmuştur. Bu bileşenler gittikçe farklılaşması ile birlikte altkültür, etnik gruplar/kökenler, dil, toplumsal cinsiyet olmuştur. Çeşitli altkültürel unsurları ve işçi sınıfının gündelik yaşamını kültürel açıdan etnografik süreçlerle incelemesi ile antropolojik alana, toplumsala ilişkin vurgusu ile sosyolojik alana, edebiyat kökeni ile beşeri bilimlere yakındır.

---

[176] C. W. E. Bigsby, "*Popüler Kültür Politikaları*", Derleyen: Nazife Güngör, **Popüler Kültür ve İktidar,** Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 94-95.
[177] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, ss. 36-37.
[178] **A. e.**, ss.59-60.
[179] **A. e.**, s. 69.
[180] Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980.

İletişim, popüler kültür, kitle iletişim araçlarının incelemesi ise kültürel çalışmalara temel görünümünü kazandırmıştır.

Kültürel çalışmalar ve iletişim bilimleri arasındaki ilişkileri tartışan Grossberg, kültürel çalışmaların varlığının disipliner ilişkileri rahatsız etmiş olduğunu belirtir. Grossberg'e göre kültürel çalışmaların varlığı bize disiplin sınırları içinde sorularımıza yanıt bulamayacağımızı her zaman hatırlatmaktadır. Grossberg yaklaşımında esasen temel soru ve sorunların disipliner sınırlar içine sıkıştırılarak çözülemeyeceğini savunmaktadır. Grossberg burada disipliner anlamda belirli bir konum edinmenin önemini vurgulamaktadır fakat bunun kültürel çalışmaların belli bir disiplin içine sıkışması anlamına gelmediğini, önerisinin iletişim bilimleri alanını tümüyle terk etmek anlamına gelmediğini belirtmektedir. Bu aşamada bir proje olarak kültürel çalışmalar özgül bir bağlam içinde kültürün fiili etkisi hakkındaki soruları sormaktadır ve kültürel pratikleri, modern dünyadaki güç dağılımlarını daha iyi anlamak adına bir katkı olarak anlaşılmalıdır. Örneğin Grossberg, hem teknolojik olarak hem de bir konsept olarak iletişimin modern düşünce ve modern toplum yapılanmalarında önemli bir figür olduğunu kültürel çalışmaların da iletişimi kendi tartışma sınırları içinde tartışabileceğini, tartışması gerektiğini belirtmektedir.[181] İletişim bilimleri ve kültürel çalışmaların tartıştıkları/ele aldıkları konulardaki bu geçişkenlik iki alanı birbirine yaklaştırmaktadır. Ancak her iki alanın da kurumsallaşma, kuramsallaşma ya da metodolojik süreçlerine ilişkin soru ve sorunlarını tam anlamıyla açıklığa kavuşturamamış olması bir yana ele aldıkları konular üzerinden kurulan ilişkisel niteliklerinin/sınırlarının belirlenmesi de güç görünmektedir. İletişim tartışması XIX. yüzyıl itibariyle kitle kültürü, kitle iletişimi araçlarının tartışması üzerinden hâlihazırda yapılmıştır. Ancak yeni dönemle birlikte bu çalışmalar ön plana çıkmıştır. Her ne kadar bu tartışmalar kültür endüstrisi ve kitle iletişim araçlarının bünyesinde yapılsa da bunu temellendirme postmodern anlayış içinde mümkün olacaktır. Gerek kitle iletişim araçları incelemesinin popülerliği gerekse bu popülerlikle birlikte toplumbilimsel alanda bir araştırma konusu/biçimi olarak yaygınlaşmış olması nedeniyle kitle iletişim araçları toplumsal

[181] Grossberg, "*Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication?*", pp. 95-97

olanın önüne geçmiş ve bir şekliyle toplumun kaderini belirlediği anlayışına varmıştır. Bunu bütünüyle savunmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu dönemde kitle iletişim araçlarının kendi doğası üzerinden bir tartışma yürütülmemekte, kitle iletişim araçlarının özellikleri betimsel/metinsel düzeylerde tanımlanmaktadır.

Erken dönem öncülleri ile birlikte kültürel çalışmalar iktidarın bir organizasyon olarak nasıl inşa edildiği, güç yapılarının karmaşık dengesini ve kültür, toplum, politika ve özellikle gündelik yaşam gibi konuları kültürü başlangıç noktası alarak anlamaya çalışmaktadır. İlk olarak -temel ilgisi iktidar ve güç ilişkileri eşitsizliği bağlamında kurulduğu için- kültürel pratiklerle ilgilidir. Ancak kültürel çalışmalar bu bağlamda kültürel pratikler ve iktidar ilişkilerini teorik düzlemde kendisi üzerinden ayıramamıştır. Bu da kültürel çalışmaların en görünür yönünü ortaya çıkarmaktadır. Kültürel pratikler bağlamında kurulan teorik çerçeve kültürel çalışmaların uygulamada disiplinlerarası olmasını gerekli kılmıştır. Kültürel çalışmalar disiplinlerarası ve ötesi olmak zorundadır. Çünkü kültürel çalışmalara göre bağlamlar -hatta kültür bile- salt kültürel terimlerle ele alınamaz. Bağlamları ve bağlamların içeriklerini, belirli kültürel oluşumları anlamak, kültürlerin 'her şey' ile kurduğu ilişkiyi anlamayı zorunlu hale getirmektedir. Grossberg burada disiplinlerarasılığın kültürel çalışmalar için nerede, nasıl ve ne kadar gerekli olduğu sorusunu sormaktadır. Cevap ise bağlamsal ve uygulamalı olmalıdır. Kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığı bağlamın stratejik olanakları tarafından sınırlandırılırken bile kullanışlı bilgi üretme gerekliliği tarafından şekillenmelidir.[182] Örneğin Williams bir proje ve oluşum olarak kültürel çalışmaların merkezi teorik vurgusunun -ve hatta kültürel çalışmaların kalbinin- yalnızca sanat ve toplum arasındaki ilişkide değil yaratıcı ya da eleştirel bir türün toplumsal biçimlerinde farklı materyal biçimlerde yer alan süreçler ya da diğer bir deyişle sanatsal ve entelektüel çalışmanın fiili biçimleri içerisinde bulunduğunu belirtmektedir.[183] Hall ise kültürel çalışmaların oluşumunda etkili olan teorileştirme ve analiz biçimlerini şu şekilde açıklamaktadır: Metinsel

[182] Lawrence Grossberg, **Cultural Studies in the Future Tense**, USA, Duke University Press, 2010, p. 24.
[183] Williams, "*The Future of Cultural Studies*", pp. 151-152.

analiz, edebiyat eleştirisi, sanat tarih ve tür çalışmaları, dilbilim ve dil teorisi, beşeri bilimler, toplumbilimleri, sosyolojinin daha çok etkileşimci ve kültüralist bakış açısı, farklılık çalışmaları ve antropoloji, eleştirel teori -Frankfurt Okulu, postyapısalcı teorisyenler- film medya ve iletişim çalışmaları, popüler kültür çalışmaları.[184] Kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığın bağlamının sınırsızlığı Williams'ın ve Hall'un yaklaşımında gözlenebilir. Bu anlamda kültürel çalışmaların ilk elden tanımı "*kültürel çalışmalar disiplinlerarası bir yaklaşımla…*" şeklinde yapılmaya çalışılmaktadır. Ele aldığı konular bu denli geniş ve belli kategorilere ayrılamaz bir alanın disiplinlerarasılık argümanını benimsemesi şaşırtıcı değildir. Bu açıdan kültürel çalışmalarda disiplinlerarasılığın temel tutkalı ise metinlerarasılık ve eleştirel edebiyat analizine dayalı metodolojidir. Metinsellik ve metinlerarasılık kültürel çalışmalarla birlikte kültürel nesnelerin şifrelerinin çözümüne yönelik olarak önerilen ve sahiplenilen bir metodolojik biçim olmuştur. Edebi eleştiri analizine dayalı yaklaşım kültürel çalışmaların öncüllerinin de edebiyat kökenli olmaları dolayısıyla önemli olmuştur. Metin okuma odaklı bu yaklaşım günümüz kültürel çalışmalarını, toplumsal/kültürel olanı tarihten ve toplumdan bağımsız bir metin olarak analiz etmeye taşıyacaktır.

Kültürel çalışmalar disiplinlerarası bir yaklaşım biçimi olmaya yönelik temel bir iddia ile ortaya çıkmıştır. Hoggart'ın 1964'te bir konferansla açıkladığı kültürel çalışmalar merkezi kurma projesinde Leavis'in mirasına açıkça sahip çıkılmıştır. Hoggart, metinsel ve yazınsal eleştirinin yöntem ve araçlarını kitle kültürü ürünlerine, popüler kültür davranışları dünyasına yönelterek kullanmak istemiştir. Ancak merkez kurumsal düzeyde İngiliz üniversitelerinin içinde marjinal bir etki yaratmıştır. Girişimin hedefi ise üniversite çevrelerinde kabul edilmektir. Toplumbilimciler kaçak avlanan bu yeni gelenleri kuşku ile karşılamışlardır. Edebiyat uzmanları ise kendi bilgilerini ikincil önemdeki konulara kaydırdıklarını düşündükleri bu girişim karşısında sosyologlardan daha az kuşkucu değillerdir. Hoggart'ın karşılaştığı ilk güçlük kültüre vakfedilmiş orijinal bir süreci akademik

[184] Stuart Hall, "*The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time*", Edt.: Kenneth Thompson, **Media and Cultural Regulation**, London and Thousand Oaks, Sage, 1997, p. 224.

olarak meşrulaştırmak ve kuşkucu meslektaşları yatıştırmaktır.[185] Örneğin Williams kültürel çalışmaları; İngiliz dili ve edebiyatı, sosyoloji, iletişim teorisi kavşağında ele aldığı yazısında, kültürel çalışmaların üniversite içinde kurumsallaşma sürecinde diğer disiplinlerden ve diğer rekabetçi bölümlerden baskı gördüğünü belirtir.[186] Hall da, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin açılış gününde İngilizce Bölümü'nden ve sosyologlardan mektuplar aldıklarını ve mektuplarda merkezin kuruluşundan rahatsız olunduğunu aktarmaktadır. Hall'a göre Merkez her iki taraftan da ateş altında kalmış ve çok da misafirperver karşılanmamışlardır. Merkez, İngiliz edebiyatı bölümü ve sosyoloji bölümü tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. İngilizce Bölümü mektupta, çalışma alanları itibariyle "*yollarına çıkmamaları gerektiğini*" dile getirirken, sosyologlardan aldıkları oldukça keskin ifadelerin yer aldığı mektupta sosyologlar Hoggart'ın kitabını -*The Uses of Literacy*- okuduklarını belirtmiş ve "*umarız ki sosyoloji yaptığınızı düşünmüyorsunuz, çünkü sizin yaptığınız sosyoloji değil.*" demişlerdir. Kültürel çalışmalar girişiminin bu şartlar içinde kendi marjinal durumları hakkında hiçbir şüphesi kalmamıştır. Hall'a göre bu durum -oldukça küçük bu alana yerleşmeye çalışmak- kültürel çalışmaların kendisini nasıl adlandıracağı ve kurumsallaşma adına bir gelişim gösterip gösteremeyeceği konusunda çeşitli soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Bu şartlar altında Hall kurumsallaşmanın ve disipliner düzeyde adlar geliştirmenin mümkün olmayacağını belirtir. Hall bu şartların kendilerini akademik alanda biraz daha fazla etkileyici kılabilecek bir *merkez* oluşturma fikrine yönelttiğini ifade etmiştir.[187]

Williams *The Long Revolution*'da kültür ve toplumun arasındaki ilişkiselliğin nasıl kurulduğu soruları ile ilgili bir akademik çalışma alanı olmadığını belirtmiştir.[188] Kültürel çalışmalar geleneğinin bahsedilen bu boşluktan ortaya çıktığı söylenebilir. Bu aşamada sosyolojinin disipliner bir kaynak olarak kültürel çalışmalar adına kullanıldığını söylemek mümkündür. Couldry'a göre kültürel çalışmaların dayanıklılığının ve mümkün olabilecek başarısının kaynağı sosyoloji ile kurduğu ilişkiye bağlıdır. Kültürel çalışmaların sosyoloji ile kurduğu ilişkide sosyoloji,

[185] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 34.
[186] Raymond Williams, "*The Future of Cultural Studies*", p. 158.
[187] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", p. 13.
[188] Williams, **The Long Revolution**, p. 10.

kültürün makro bir model olarak ele alındığı kültür sosyolojisi ve kültürel üretim ve tüketime yönelik çeşitli bakış açılarının ele alındığı bir sosyolojik yaklaşım olan kültürel sosyoloji olarak ikiye ayrılmaktadır. Kültürel sosyoloji ve kültürel çalışmalar arasında ilişki hiçbir zaman mevcut olmada ve belki de geçmişte hiç uygulanmadı. Bu aşamada bir yandan kültürel çalışmaların sosyolojiye yeniden entegre edilebileceği düşünülmüş bir yandan da resmi kültür sosyolojisi güç dengesine dayalı bir analiz çerçevesini açıkça reddetmiş ve kültürel çalışmaların tüm yaygın kavramsal vurgularına yüz çevirmiştir.[189] Ancak kültürel çalışmalar oluşumundan itibaren özelde sosyoloji/antropoloji olmak üzere toplumbilimleri ve beşeri bilimler arasında daha da öte yer yer bu disiplinlere karşı konumlanmıştır. Real'a göre kültürel çalışmalar yaklaşımının gücü de, toplumbilimleri ile sanat ve beşeri bilimler arasındaki köprüyü kurmasında yatmaktadır.[190] Bir Merkez olarak kurumsallaşma girişiminde aldıkları tepkiler öncelikli olarak toplumbilimleri ve beşeri bilimlerden gelmiştir. Bu tepkilere kültürel çalışmaların cevabı ise yer yer tümüyle reddediş biçiminde olmuştur. Sözgelişi Hall'a göre *kültürel çalışmalar, sosyolojik soruları -ideoloji gibi- sosyolojiye karşı ortaya atmayı* içermektedir. Uzun vadede son derece özgürleştirici, entelektüel bir etkiye sahiptir.[191] Hall'a göre XX. yüzyıl kültür fikri etrafında insan düşüncesinde bir devrimin meydana gelen yüzyıldır ve Hall bu süreci "*kültürel devrim*" olarak adlandırmaktadır. Hall kültürel çalışmaların yaklaşımının kültüre, beşeri bilimler ve toplumbilimlerinden daha büyük bir önem verdiğini ve daha açıklayıcı bir ağırlıkla kültürün üzerinde durduklarını belirtmektedir.[192] Hall'a göre kültürel çalışmalar beşeri bilimlerin mevcut krizi içinde ortaya çıkmıştır. Ancak kültürel çalışmalar ciddi akademik çalışmalar yapmak için beşeri bilimlerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Kültürel çalışmalar öncüllerinin çoğunluğu beşeri bilimler formasyonuna sahiptir. Hall ise sosyoloji formasyonuna sahiptir ve sosyolojinin artık bir bilim olmadığını ve bunu ikrar etmekten de mutlu olduğunu belirtir.[193] Hall kültürün maddi süreçlerinin genişlemesini, kültürün; kimlikler ve

[189] Nick Couldry, "*Sociology and Cultural Studies an Interrupted Dialogue*", Edt.: John R. Hall et. al., **Handbook of Cultural Sociology**, USA and Canada, Routledge, 2010, p. 77.
[190] M. R. Real, **Mass-Mediated Culture**, NJ, Prentice Hall, 1977, p. 235'ten aktaran Özbek, **a. g. e.**, s. 77.
[191] Hall, "*Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems*", p. 14.
[192] Hall, "*The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time*", p. 220.
[193] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", pp. 11-12.

öznelliklerin oluşumundaki kurucu rolü, gündelik yaşamın ve yerelin detaylarına nüfuz edişi, oluşum ve değişimin küresel süreçlerindeki merkezi yaygınlaşması olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir. Böylelikle kültürel çalışmalar, kültürün beşeri bilimler ve toplumbilimleri içindeki kurucu pozisyonu, teorileştirmedeki kayma ve kültürel dönüş ile ilişkilendirilmiş analiz biçimi ile birlikte kültürün epistemolojik merkeziliğine dönmüştür.[194] Hall kültürdeki epistemolojik süreçleri merkezi almanın gerekçesini kültürel dönüş'deki paradigmal kayma üzerine açıklamaktadır.

Hall'a göre 1960'larda ve 1970'lerde yaşanan kültürel kriz beşeri bilimler nosyonunu baştan sona sarsmıştır. Bu kriz en çok da İngiliz üniversitelerinde sanat ve beşeri bilimler bölümlerinde gözlenmiştir.[195] Kültürel çalışmalar projesi gündeme geldiğinde beşeri bilimler, kültürel çalışmaların yaklaşımına ilişkin olarak muhalif bir duruş geliştirmiş, kültürel çalışmalardan derinden şüphelenmiş ve kültürel çalışmaların varlığından kaygı duymuştur. Hall bu düşmanca/muhalif tavır hakkında çeşitli sorular içerisindedir. Bunun nedeni ise İngiltere'de kültürel çalışmaların tümüyle akademik bir disiplin olarak kavramsallaştırılmamış olmasıdır. Hall bu aşamada beşeri bilimlerin kültürel çalışmalar için artık bir oluşum olamayacağını belirtmiştir. Hall için kültürel çalışmalar savaş sonrası İngiltere'sinde meydana gelen sosyal ve kültürel değişimlerin doğası hakkında yapılan tartışmalarla gerçekten başlamıştır. Geleneksel kültürün özellikle geleneksel sınıf kültürünün parçalanması durumunu tespit etmeye çalışmak, refah ve tüketim toplumunun oluşturduğu yeni formlarının İngiliz toplumunun oldukça hiyerarşik ve piramitsel yapısı üzerindeki etkisini kaydetmeye girişmektir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar kültürel değişim sorununu merkez alan bir yaklaşım ile gündeme gelmiş ve Arnold ve Leavis gibi isimlerin yaklaşımlarıyla birlikte beşeri bilimlerin üzerinde durmadığı konuları ele almaya çalışmıştır. Böylelikle kültürel çalışmalar İngiliz akademik yaşamının merkezi yapısına tümüyle marjinal duran bir gelenekten doğmuştur. [196] Kültürel çalışmalar akademiye müdahale etme girişimi ve sosyoloji yahut diğer

[194] Hall, "*The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time*", p. 236.
[195] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", p. 22.
[196] **Ibid.**, p. 12.

toplumbilimlerinin genel tutumlarının çoğunu reddetme eğilimi ile gündeme gelmiştir.[197] Kültürel çalışmaların bu duruşu ile ne beşeri bilimlerde ne de toplumbilimleri içinde ciddi bir kültür teorisi girişimini gerçekleştirebileceği ve kurumsallaşma düzeyinde varlığını ilan edebileceği bir alan yoktur. Çağdaş kültürel biçimler akademik dünya içinde ciddi bir araştırma nesnesi olarak düşünülmemektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmaların temel stratejisi, hem çağdaş kültür oluşumları üzerine pratik çalışmalar geliştirerek hem de çağdaş kültür alanında ne olup bittiğini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacak teorik modelleri tasarlayarak diğer disipliner alanlara bir dizi baskın düzenlemektir. Hall'a göre bu soruları ne sosyoloji yapan sosyologlar ne de beşeri bilimler geleneği yapmıştı. Kültürel çalışmalar, sosyolojinin ve beşeri bilimlerin üzerinde durmadığı konuları gündeme getirerek sosyoloji ve beşeri bilimlere bir çeşit düşünsel bir baskın düzenlemiştir. Bu yaklaşımı ile kültürel çalışmalar antropolojiye yakın bir tutum izler ancak tümüyle antropolojik değildir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar disiplinler arasında bir tur düzenlemiştir. Hall bu aşamada kültürel çalışmaların disiplinlerarası çalışmayı keşfettiğini ve her biri farklı bölümlerden kişilerle akademik çeşitliliği oluşturacak özellikli bir alan oluşturduklarını belirtmektedir.[198]

Kültürel çalışmalar statik bir bilgi oluşumu olmamakla birlikte sürgit bir istikrarsızlık ve hızlı bir dönüşüm içerisindedir.[199] Kültürel çalışmalar popüler kültürü, gündelik yaşam kültürünü ve daha pek çoklarını gündeme getirerek beşeri bilimler ve toplumbilimleri adına epistemolojik bir meydan okumada bulunmuştur. Mattelart ve Neveu bunu "*toplumbilim için pahalı bir uzaklaşma*" şeklinde ifade etmişlerdir.[200] Ancak Morley'e göre kültürel çalışmalar sosyolojik alanın bizatihi kendi argümanlarına değil baskın pozitivist geleneğine karşıdır.[201] Grossberg'e göre ise kültürel çalışmalar için dünya bir mücadele alanıdır, entelektüel çalışma ise bu mücadele alanını meydan okuma süreçleri ile anlamaya çalışmalıdır ve dolayısıyla kültürel çalışmalar disiplinler arasındaki sınırlara meydan okuma iddiasına

[197] Robertson**, a. g. e.**, s. 82.
[198] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", pp. 15-16.
[199] Maton, **op. cit.**, p. 43.
[200] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 51.
[201] David Morley, "*So-Called Cultural Studies: Dead Ends and Reinvented Wheels*", **Cultural Studies**, Volume: 12, Number: 4, October 1998, p. 479.

sahiptir.[202] Dolayısıyla kültürel çalışmalar mevcut disipliner oluşumlara karşı bir meydan okuma girişimi olarak algılanabilir. Ne var ki temel konu kültürel çalışmaların mevcut disipliner oluşumların kuramsal bir tartışma konusu yapmadığı marj-dışı konuları gündeme getirme girişiminden kaynaklanmıştır. Kültürel çalışmaların bu girişim ile konu ve alana yönelik bir tehdit olarak algılanması ve dışlanması yahut karşılık olarak da bir meydan okuma girişimi olarak tartışılması süreci doğallıkla gelişmiştir. Bu sürece kültürel çalışmalar öncülleri çeşitli şekillerde katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin Thompson şöyle belirtmiştir. "*Tüm çalışmalarımda beni en çok meşgul eden konu Marks'ta olduğunu düşündüğüm gerçek sessizliği işlemektedir. Antropologların 'değerler sistemi' dedikleri alandaki bir sessizlik (...) Kültürel ve manevi tipteki arabuluculuklara göre bir sessizlik.*"[203] Ana akım araştırmacıları tarafından kültürel çalışmaların disipliner konumu sorgulanmıştır. Williams da alan adına sosyoloji ve edebiyat çalışmalarında belli paradokslar yaşadıklarını belirmektedir.[204] Hall ise disipliner alana yönelik olarak sorgulayıcı değil daha reddedici bir tutum içerisindedir. Hall teorinin daima çok daha önemli bir şeye doğru giden dolambaçlı bir yol olduğunu belirtir.[205] Kültürel çalışmaların disiplinlearasılığı bağlamında teorinin önemini vurgularken teorik aidiyetlerin reddedildiği söylenebilir. Kültürel çalışmalar disipliner aidiyetlerin yerine kendi çağdaş kuramsal söylemi içinde kültürel pratiğin eleştirelliğine dayanmaktadır. Dolayısıyla kültürel çalışmaların çokdisiplinli karakteri bu düzeyde korunmaktadır ve yaklaşımını en iyi sosyolojik perspektif de dâhil olmak üzere bu anlayış üzerine kurmaktadır.[206]

Birmingham Okulu ile başlayan kültürel çalışmalar geleneği günümüzde çalışma konuları bakımından oldukça yaygınlaşmış ve toplumbilimlerini; reklamdan, rock müziklerine kadar çeşitlenen konularda harekete geçiren oluşumlardan biri

[202] Lawrence Grossberg, "*The Sins of Cultural Studies*", Edt.: Joris Wlasselaers et. al., **The Future of Cultural Studies,** Leuven, Leuven University Press, 2000, pp. 26-31.
[203] E. P. Thompson, **William Morris. Romantic to Revolutionary**, London, Merlin, 1955-1976.'den aktaran Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 25.
[204] Williams, **Culture and Materialism**, p. 14.
[205] Hall, "*Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*", s. 64.
[206] Morley, **op.cit.**, p. 481.

olmuştur.[207] Kültürel çalışmaların gelecekteki yönü ve disipliner haritayı değiştirebilme yeteneği sadece belirli taahhütlere ve çabaya değil aynı zamanda, kültürel çalışmaların kendisini nasıl tanımladığı, sahip olduğu kurumsal ve entelektüel durumların gerçek etkileri ve neler elde edebileceğinin sorgulanmasında yatmaktadır.[208] Kültürel çalışmaların durumu, yaygınlaşma ve parçalanma sürecinin etkileri üzerine tartışan Maton, bu durumun kültürel çalışmaları bir açıdan son derece istikrarsız bir kurumsal ve entelektüel konum içinde bıraktığını ifade etmektedir. Bir başka açıdan ise kültürel çalışmalar diğer bilgi biçimleri tarafından eleştirilmekle kalmayacak, çalışma alanı bakımından yön duygusunu kaybederek kırılgan hale gelecektir. Kaldı ki Maton'a göre disipliner harita kültürel çalışmalar projesini sindirmeksizin bütünüyle yutma ihtimalini de beraberinde taşımaktadır. Diğer bir açıdan ise tartışılabilir ki, kültürel çalışmalar bu yolla diğer disiplinler içinde kök salabilir -ki kültür, şimdilerde akademi tarafından ciddiye alınan bir konudur-. Ancak Maton'a göre kültürel çalışmalar ne şekilde adlandırılırsa adlandırılsın bu özellikleri ile aynı kalmaya devam edecektir.[209] Kültürel çalışmalara çok daha radikal bir eleştiri Readings'ten gelmiştir. Readings'e göre toplumbilimleri kültürle istediklerini yapabilirler, -kültürel çalışmalar yapabilirler- çünkü kültür artık kurumlar -üniversiteler/akademi- için artık bir "*fikir*" değildir.[210] Temel teorik tanımlamaları reddeden kültürel çalışmalar ise artık bir fikir olmayan kültürü çalışmaktadır ve dolayısıyla kültürel çalışmalar artık tükenme noktasına gelmiştir.[211] Bütün bu eleştirilerle birlikte kültürel çalışmalar günümüzde özellikle İngiliz -edebiyat-çalışmaları, sosyoloji, medya ve iletişim çalışmaları, dilbilim ve tarih gibi akademik disiplinler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.[212] Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bir açıdan da propagandanın etkisinin araştırılması ile başlayan kitle iletişim araştırmaları 1960'lar ve 1970'lerde sosyoloji alanındaki kitle iletişim çalışmalarının yahut 1980'lerle birlikte ivme kazanan popüler kültür çalışmalarının artışı bunun bir göstergesidir. Bu açıdan kültürel çalışmaların toplumbilimleri ve

[207] Mattelart ve Neveu, **a. g. e.**, s. 41.
[208] Maton, **op. cit.**, p. 50.
[209] **Ibid.**, p. 49.
[210] Readings, **op. cit.**, p. 91.
[211] **Ibid.**, p. 17.
[212] Richard Johnson, "*What is Cultural Studies Anyway?*", **Social Text**, No. 16, Winter 1986-1987, p. 1.

beşeri bilimler ile kurduğu ilişki yeniden biçimlenme düzleminde karşılıklı olarak tartışmaya açılmalıdır.

Bilimsel/akademik bir bilme biçiminin hangi sınırlar ya da koşullar içerisinde bir disiplin olacağı epistemolojik, metodolojik yahut felsefi açıdan tartışması yapılan bir konudur. Disiplinlerin akademik ve ontolojik anlamda ortaya çıkışı modernite ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu süreç disiplinlere ilişkin belli bir uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Modernite ile birlikte ortaya çıkan uzmanlaşma disiplinlere, hangi soru ya da sorunları hangi yöntemler ve sınırlar içerisinde tartışacaklarına yönelik yanıtları sağlamıştır. Ancak günümüzde disiplinlerin kendi öz varoluşlarına yönelik soru ve tartışmalar gündeme gelmemektedir. Özellikle, hiçbiri bütünüyle doyurucu olmayan, "*Her biri nereye gitmekte olduğumuzdan çok neyi geride bıraktığımızı*"[213] ifade eden postmodernizm ve postyapısalcılık gibi '*sonracı tartışmalar*'[214] ile birlikte disiplinlerin ontolojik temelleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulama yine özellikle toplumbilimlerinde disiplinlerin tümden reddine kadar gitmiştir. Postmodernizm yahut postyapısalcılık kavramları bağlamında disiplinler duruma ilişkin ortaya çıkan bu sorgulama disiplinlerin, disiplinlerarası, çok disiplinlilik, post disipliner, disiplinler ötesi, anti disiplinler gibi kavramlar altında tartışmasına kadar ulaşmıştır. 'Disiplin'in kavramsal olarak aldığı ön ekler, yeni dönemle birlikte pek çok kavramın aldığı gibi *multi-*, *inter-*, *post-*, *cross-*, *trans-*, *anti-*, *non-*, *pluri-* disipliner olarak pek çok çeşit içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Toplumbilimlerinin disipliner konumlarına yönelik girişilen bu tartışma biçimleri açısından, disiplinlerarasılık argümanı ile oluşan kültürel çalışmaların, toplumbilimleri içinde bulunduğu kavşağı tartışmaya açmak gerekmektedir.

Toplumbilimlerde gündeme gelmiş olan disiplinlerarasılık çerçevesi kimi akademisyenler ya da konu ile ilgili kişiler tarafından toplumbilimleri adına bir öneri

[213] Hall, "*Yeni Zamanların Anlamı*", s. 106.
[214] Kavram Sahlins tarafından Jacqueline Mraz referans gösterilerek kullanılmıştır. İngilizce karşılığı '*afterological studies*' olarak geçmektedir. Sahlins postmodernizm, postyapısalcılık, postkolonyalizm v.b. kavramları '*afterological*' olarak adlandırmaktadır. Bkz.: Marshall Sahlins, **Foucault'u Beklerken**, Çev.: Kıvanç Güney, Ankara, Periferi Yayınları, 2008, s. 68.; Marshall Sahlins, "*Two or Three Things That I Know About Culture*", **The Journal of the Royal Anthropological Institute**, Volume: 5, No.: 3, September 1999, p. 404.

olarak gündeme getirilerek takdir edilirken kimileri tarafından konuya kuşku ile yaklaşılmıştır. Disiplinlerarasılık üzerine yapılan kuramsal tartışmaların farklı farklı biçimler alması ve akademisyenler ya da konu ile ilgili kişiler tarafından uygulamada farklı şekillerde yorumlanması konuyu daha da açık uçlu bir hale getirmektedir. Kavramsal olarak disiplinlerarasılığa ilişkin açık uçluluk belli sorunları da gündeme taşımaktadır. Disiplinlerarası çalışma biçiminin toplumbilimlerine ilişkin teorik, metodolojik ya da uygulamada pratik bir ilke olarak benimsenmesi konuyu tartışanlar açısından yeni bir şema oluşturmayı da gerektirmiştir. Bu gereklilik seçilecek parametreler, kategorik öncüller, her bir özgül disipliner unsurun oluşturulacak yapısal şemada alacağı konum, sınırlar/sınırsızlıklar[215] ya da olgulara/kavramlara yönelik temel ilkeler üzerine yapılacak çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Postmodern anlayış ile birlikte sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi gibi pek çok disipliner yaklaşım uzmanlaşma, formalist yapılanma ve belirgin sınırları dolayısıyla tartışmaya açılmıştır. Modern dönemin koşulları içinde toplumların sorunlarına belli çözümler getirme çabası ile gündeme gelen toplumbilimleri postmodern anlayış ile birlikte belli açmazlara girmiştir.

Bütünsel/Modern Toplum Eleştirisi ve Disiplinler/arası/ötesi/dışı Yeni Yöntem Anlayışının Tartışma Temelleri

Toplum gibi toplumbilimlerinin biçimlenişi ve özellikleri de tarih içinde oluşmaktadır.[216] Toplumbilimleri modernliğin ürünüdür, modernliği anlama çabası üzerine kuruludur ve temel disiplinler isimlerini ve terminolojilerini modernlikle inşa etmişlerdir. Toplumbilimleri modernliğin inşa ettiği yapıları anlama, açmazlarını kavrama sorunlarına çözüm üretme girişiminin bilimsel bir yansımasıdır ve Batı'da modernliğe kaynaklık eden temel dönüşümler sonrasında ortaya çıkmışlardır.[217] XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyıl başlarında bilim ile felsefe arasındaki kopukluk tayin edici bir biçim almış, toplumbilim kendisinin bir felsefe değil bir

[215] Disiplinlerarasılığın temel argümanı olan disiplinler arasındaki sınırların kalkması gerektiği anlayışı sınırsızlığın sınırlarını ya da biçimini de çeşitli şekilleriyle tartışmayı gerektirmiştir.
[216] Baykan Sezer, Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, "*Toplum Bilimleri ve Sosyolojinin Sonu Görüşleri Üzerine*", Edt.: M. Çağatay Özdemir, **Sorgulanan Sosyoloji**, Ankara, Eylül Yayınları, t. y., s. 23.
[217] Sezgin Kızılçelik, **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2004, s. 1.

bilim olduğunu iddia etmiştir. Böylelikle bilim kendisine gerçeği arayış içinde ampirik bir tavır edinmiş, felsefe ise metafizik/spekülatif bir tavır edinmiştir.[218] Bilim ile felsefe arasındaki -doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasındaki- üçüncü bir akademik alan olarak oluşan toplumbilim XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi başlayan bu ayrıma giden yolda akademi ancak 1950'ler ve 1960'larda fakültelere ve bölümlere tam olarak ayrılmıştır.[219] XIX. yüzyılda Batı'da siyasal ve toplumsal dönüşümlerin yarattığı krizleri anlamak adına toplumbilimlerine ihtiyaç duyulmuştur. XIX. yüzyılda ekonomi, sosyoloji, politika bilimi ve tarih dışında, öteki dünyanın nasıl uygarlaştırılabileceğinin anlaşılmasını sağlayacak antropoloji ve oryantalizm gibi yeni toplumbilim disiplinleri ortaya çıkmıştır. Antropoloji ve oryantalizm, Batı'nın Batı-dışı toplumların tarihseline, yapılarına ve işleyişlerine ilişkin veri ve bilgi edinme amacıyla inşa edilen yeni toplumbilim formasyonlarıdır. Antropoloji, yazılı kültüre sahip olmayan ilkel toplumları, oryantalizm ise Çin ve Hindistan gibi yazılı kültüre sahip toplumları inceleme konusu olarak seçmiştir.[220] Toplumbilim tutumunun kendisi bile, toplumsal bir kurgu olarak sınıflandırıldığında, gerçekliğin doğasına ilişkin tarafsız bir araştırmadan çok siyasi bir müzakere halini almaktadır. Bunun nedeni toplumsal kurgu nosyonunun çoğunlukla ve özellikle belirsiz bir terim olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyolojinin ve genel olarak toplumbilimin uygun zihinsel disiplinler olmadığını ileri sürmek için toplumsal gerçekliğin tartışmalı doğası çeşitli açılardan kullanılmış, tartışmaya açılmıştır. Temel anlaşmazlık yalnızca, bilimi bir tahmin ve toplumlar üzerindeki kontrol arayışı olarak görenlerle, anlam ve yorumun öneminden bahsedenler arasında gerçekleşmemiş, pozitivizm ve hermenuitik arasındaki tarihsel bölünmeden de kaynaklanmıştır. Dolayısıyla toplumun bireysel bir eylem yığını olmasının ötesinde bir anlam taşıyıp taşımadığı konusunda bir fikir ayrılığı gündeme gelmiştir.[221] Wallerstein'a göre "*modern bilim kapitalizmin evladıdır ve ona bağımlı olmuştur.*"[222]

---

[218] Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 171.
[219] **A. e.**, ss. 174-175.
[220] Kızılçelik, **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, ss. 47-49.
[221] Roger Trigg, **Sosyal Bilimleri Anlamak Sosyal Bilimlere Felsefi Bir Bakış,** Çev.: Beyza Sümer, Filiz Ülgüt, İstanbul, Babil Yayınları, 2005, ss. 292-293.
[222] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 156.

ve toplumbilimleri "*liberal ideolojinin eklentisi olarak*"[223] doğmuştur. XIX. yüzyılda yeni üretim tarzları, toplum yapıları, devlet sistemleri, politik söylemler, toplumsal hareketler, ideolojiler, felsefi yönelimler ve toplumbilimleri ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda pozitivist epistemoloji ve metodolojiyi referans alan sosyoloji, antropoloji, politika bilimi, ekonomi ve oryantalizm ekseninde yeni toplumbilim geleneği inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda toplumbilimlerinin mantığını biçimlendiren temel eğilim pozitivist paradigma olmuştur.[224] Yeni toplumbilim anlayışı ile yorumsamacı yaklaşım pozitivizme galip gelmiş, dil ve metin merkezli araştırma biçimi kendisini tartışmanın odağına yerleştiriliştir.[225] Kültürel çalışmalar ise metin/metinlerarasılık merkezli kültürel okuma biçimi ile bu yaklaşımın temel görüntüsü haline gelmiştir. Ancak pozitivizm kavramı toplumbilim adına bir değişken değilken, bilim felsefesi kavramı bir değişkendir ve pozitivizm bilim felsefesine ait bir başlıktır. Aynı şekilde kültür kavramı toplumbilimleri adına bir değişken değildir ancak 'belirli bir kültüre ait olmak' kavramı bir değişkendir. Bu kavramlar bu şekliyle ileride toplumbilimleri eleştirisine yol açmıştır. Dolayısıyla toplumbilimlerindeki değişkenlerden ilgi çekenlerin çoğunluğu kavramlarken toplumbilimlerinin en önemli kavramları değişken değildir.[226] Wallerstein'a göre toplumbilim zorunlu olarak toplumsal değişimin incelenmesidir ve başka bir konusu yoktur.[227] Modern toplumbilimlerine yönelecek temel eleştiri pozitivizm ve kültür parametreleri üzerinden işlemiştir.

Toplumbilim modern dünyaya ait bir girişimdir.[228] XIX. yüzyılın entelektüel tarihine her şeyden önce, bilginin çeşitli disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi üzerine devamlılık gösteren kurumsal yapıların oluşması süreci damgasını vurmuştur. XIX. yüzyıl boyunca farklı disiplinler değişik epistemolojik tavırlardan oluşan bir biçimde sınırlarını ve temellerini atmışlardır. Toplumbilimler içindeki bölünmeler XIX. yüzyılın ikinci yarısında giderek billurlaşmış olsa da, günümüzde bilinen şekliyle

[223] **A. e.**, s. 171.
[224] Kızılçelik, **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, ss. 29-30.
[225] Immanuel Wallerstein ve diğerleri, **Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çev.: Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, ss. 63-65.
[226] H. Russell Bernard, **Research Methods in Anthropology Qualitative and Quantitative Approaches**, USA, AltaMira Press, 2006, p. 37.
[227] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 136.
[228] Wallerstein v. d., **a. g. e.**, s. 12.

disiplinlere ayrışan entelektüel çeşitlilik belli üniversitelere ancak 1850-1914 döneminde yansımıştır.[229] II. Dünya Savaşı'na kadar da ayrı bir bilgi alanı oluşturduğu kabul edilen bu disiplinler toplumbilim olarak adlandırılmıştır. Bu gelişme ile üniversiteler önce kürsüler ardından diplomaya yönelik ders programları oluşturmuşlar ve toplumbilimlerinin kurumsallaşma süreci başlamıştır.[230] XIX. yüzyıl sonundan itibaren başlıca altı isim geçerliliğini korumuş ve bunların çoğu disiplinler halinde istikrar kazanmışlardır. Bu disiplinler yalnızca üniversite sisteminde kurumsallaşmakta kalmamışlar aynı zamanda ulusal bilimsel kurumlar ve XX. yüzyılda da uluslar arası bilimsel kurumlar haline gelmişlerdir. Bu disiplinler devleti inceleyen politika bilimi, piyasayı inceleyen ekonomi, toplumu inceleyen sosyoloji ve tarih olarak adlandırılmıştır. Ancak bu bilimlerin XIX. yüzyıldaki kabulü, değişimin yalnızca uygarlaşmış uluslar için normal olduğu, dolayısıyla değişmemekte olan öteki dünyaya bu değişimi empoze etme uygarlaşmış toplumlara düşmektedir. Toplumbilim böylelikle değişmeyen geleneklerin betimlenmesi ve öteki dünyanın nasıl uygarlaştırılabileceğinin anlaşılması için temel bir rol oynamıştır. Bu rolden ise ilk dört disipline ilave olarak XIX. yüzyılda iki disiplin daha çıkmıştır. Bu aşamada antropoloji yazılı kültüre sahip olmayan ilkel toplumların incelenmesi görevini üstlenecek, oryantalizm ise yazılı kültürü olan donmuş/hareketsizleşmiş -Çin, Hindistan, Arap gibi- toplumları inceleyecektir. Bu biçimiyle akademik inceleme her bir alan için değişmeyen öğeleri vurgulamış ve akademik incelemeye uygulamalı, büyük ölçüde akademi-dışı bir toplumsal mühendislik alanı eşlik etmiştir.[231] "*Uygar dünyanın krallığının ötesinde yer alan - uzak ve iletişim kurulması güç- halklar... bu halkların incelenmesi özel kuralları ve özel eğitimi içerdi ve biraz polemiksel bir isim olan antropoloji ismini aldı.*"[232] Tarih, iktisat, politik bilimler ve sosyoloji yalnızca uygarlığın dünyası olduğu düşünülen Batı toplumlarını analiz etmektedir. Bu bilimlerin evrenselcilik anlayışı Batı-dışı toplumların analizini ayrı disiplinlere havale etmiştir. Tarihi olmayan barbar halklar için antropoloji, modernite yönünde ilerlemeye muktedir olmayan Batı-dışı

[229] **A. e.**, ss. 16-20.
[230] **A. e.**, ss. 34-35.
[231] Immanuel Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, Çev.: Taylan Doğan, İstanbul, Avesta Yayınları, 1997, ss. 31-33.
[232] Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, ss. 335-336.

uygarlıklar için oryantalizm Batı toplumbiliminin evrenselcilik anlayışı içinde ortaya çıkacaktır. Etnografi kabilelerin tarihselliğini özellikle reddedecek, oryantalizm Batı-dışı toplumların tarihini donmuş olarak kabul edecektir. Toplumbilimsel alanda Batı-dışı dünya geleneği temsil ederken Batı toplumları modernliği temsil etmektedir. Batı toplum düşüncesi Batı modern dünyasının özelliklerini belirtmesi için bir değil iktisat, politik bilimler ve sosyoloji olmak üzere üç disiplin ortaya çıkarmıştır. Batı-dışı dünyayı analiz etmek için ise tarihe ihtiyaç duyulmamasının yanında Batı toplumları için gereken yaklaşım üçlemesine de ihtiyaç duyulmamıştır.[233] Toplumbilim kurumsal tarihi boyunca -akademi içinde toplumbilim bölümleri kurulduğundan beri- Avrupa merkezci olmuştur. Toplumbilim modern dönemin ürünüdür ve Batı-merkezcilik modern dünyanın kurucu unsurlarından birisidir. Toplumbilimleri II. Dünya Savaşı'na kadar ağırlıklı olarak Fransa, Britanya, Almanya, İtalya ve ABD'de yerleşmiş durumdadırlar. Günümüzde de toplumbilim bir pratik olarak uluslar arası yaygınlık kazanmış olmasına karşın dünyadaki toplumbilimlerinin büyük çoğunluğu Avrupalıdır. Toplumbilim Batı'nın sorunlarına cevap olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplumbilim konu seçimi, teorisi, metodolojisi ve epistemolojisine ilişkin olarak formüle edildiği Batı toplumlarının kısıtlamalarını yansıtmaktadır. Toplumbilimlerinin Batı-merkezliliği kendisini tarihyazımında, evrenselciliğin dar görüşlülüğünde, medeniyet hakkındaki varsayımlarında, oryantalistliğinde ve ilerleme teorisini dayatma girişimlerinde ifade ettiği ileri sürülmüştür.[234] Batı-merkezli toplumbilimleri Batı'nın tarihsel kalıplarını ve toplum görüşünü tarihyazımında ve evrenselcilik iddiası ile Batı-dışı toplumlara evrenselmiş gibi sunmuştur. Dolayısıyla bir yönüyle de toplumbilimleri evrenselciliği Batı toplumlarına hizmet etmiştir. Medeniyet varsayımı ile ilkel/barbar ayrımı yapılmış, medeni olan Batı toplumları üzerine inşa edilirken medeni olmayan ilkel barbar ise Batı-dışı toplumları işaret etmiştir. İlerleme anlayışı ile de Batı-dışı toplumlara Batı medeniyeti işaret edilmiş, oryantalist yazın da bunu toplumbilimleri adına desteklemiştir.

---

[233] Immanuel Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, Çev.: Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005, ss. 142-143.
[234] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, ss. 184-185.

1945'te toplumbilimleri bir yandan insana dayalı olmayan sistemleri inceleyen doğa bilimlerinden diğer yandan uygar insan toplumlarının kültürel, zihinsel ve manevi yapılarını inceleyen beşeri bilimlerden kesin olarak ayrışmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası toplumbilimlerinin kurumsal yapısı toplumbilimcilerin uygulamaları nedeniyle değişmeye başlamıştır.[235] II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dünya egemenliğini ele geçirmesi, Batı-dışı ülkelerde Batı toplum düşüncesine karşı eleştirilerin gündeme gelmesi, dünya ekonomisinin ve üniversite sisteminin genişlemesi, toplumbilimlerinin disipliner oluşumlarının Batı toplumları lehine geliştirilen ayırım mantığını tahrip etmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise sınırlar pratikte bulanıklaşmaya başlamıştır. Bu bulanıklaşma ile toplumbilimlerinin disipliner oluşumlarının disiplin olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu disiplinler tümden ortadan kalkmamıştır. Çünkü bu disiplinler uzun süreler boyunca üniversite bölümleri, eğitim programları, diplomalar, akademik dergiler, ulusal ve uluslar arası dernekler ve hatta kütüphane sınıflamaları biçiminde ayrı tüze organizasyonlar olarak kurumsallaşmış durumdadırlar.[236] XIX. yüzyıl boyunca ve II. Dünya Savaşı'na kadar toplumsal bilgiye dair en çarpıcı olan şey toplumbilimin ırkçılık meselesi ile doğrudan yüzleşmemiş olmasıdır ve dolaylı olarak yüzleştiği durumda ise sicili oldukça kabarıktır.[237] II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplumbilimleri alanında ırk kavramının anlamsızlığı, güncel herhangi bir sosyal ölçümde oraya çıkarılan toplumsal gruplar arasındaki farklılıkların doğuştan gelen genetik karakteristiklere dayandığının varsayılmasının gayri meşruluğunu ilan etmek üzere sayısız kitap yayınlandı. Irk ayrımcılığı ABD'de kanunen yasaklayan 1954 tarihli mahkeme kararı ve Avrupa'da da ırkçılığa yönelik başlayan eleştiriler Batı egemenlik düşüncesinin teorik biçimlerine yönelik yeni ihtiyaçlara yol açmıştır. Bu aşamada ırkçılığın yumuşatılmış işlevinin yeniden tesis edilmesine ihtiyaç duyulmuştur.[238] II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplumbilimlerinin kurumsallaşması üniversitelerde ve çeşitli yayınlarla gerçekleşmiş, bu süreç içinde de özellikle Avrupa ve ABD'de yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılda toplumlar ulus-devlet düzeyinde örgütlenmişler ve toplumbilimleri birbirlerinden farklı konuların entelektüel olarak

[235] Wallerstein v. d., **a. g. e.**, s. 36.
[236] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, ss. 239-240.
[237] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, s. 139.
[238] **A. e.**, ss. 130-131.

tutarlı gruplandırmaları olan bir dizi disipliner sistemler meydana getirmişlerdir.[239] II. Dünya Savaşı'ndan sonra disiplinler arasındaki sınırları onaylamamak yahut disiplinlerarası araştırmanın veya öğretimin gerekli olduğunu desteklemek yönünde giderek büyüyen bir ilgi mevcuttur. Bu iki değerlendirmeye dayanılarak ileri sürülmüştür. İlk olarak, bazı sorun alanlarının birçok disiplinin perspektiflerini bir araya getiren bir yaklaşımdan yarar sağlanabileceği ileri sürülmüştür. İkinci olarak, kolektif araştırma konularının bazıları iki ya da daha fazla disiplinin sınırlarında olduğunun açıkça ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Örneğin dilbilim incelemesinde özerk bir disiplinin gelişmesinde bulunmuştur.[240] Toplumbilimlerinin sonu görüşleri ile özellikle bilime ve disipliner sistemler anlayışına yönelik karşı çıkışlar söz konusudur. Bilim ve bilimsel yaklaşımın özellikleri, nedensellik, akılcılık/rasyonalizm, evrensellik/genel geçerlilik, bütünsel kuramlar, toplum ve toplumsal olaylar hakkında bilgi edinme ve toplum olaylarının belli yasalara bağlı olduğu görüşü eleştiri konusu yapılmaktadır. Bilimsel yaklaşımın bu özellikleri her türlü baskı ve otoriterliğin kaynağı olarak görülmektedir. Bilimsel düşünce sistemlerinin kurumsal düzeyleri de bu eleştiriden payını almaktadır. Eleştirilen bilim anlayışı yerine ise akıl-dışılık, kısmilik, bilinmezlik, kaos ve kargaşa öne çıkarılmaktadır. Bilim karşıtı bu eleştiri biçimi ile toplum ve düşünce üzerinde her türlü otoriterliğin ortadan kalkacağı ve bilimsel düşünce adına özgür düşüncenin gerçekleşeceğinden söz edilmektedir. Ancak bu biçim ile giderek toplumun ve toplumsalın temelinden uzaklaşılmaktadır. Toplumsal olaylarla ilgili açıklamalar için bilim-dışı çeşitli bilgi biçimleri ve yöntemler geçerli olurken marjinal konular temel araştırma alanı haline gelmektedir.[241] II. Dünya Savaşı'ndan sonra disiplinlerin karmaşık ve düzensiz çizgiler içeren tarihinde meydana gelen değişimlerle birlikte bilimler ilkel, uygar, politik ve ekonomik arasındaki temas çizgisi bulanıklaştıkça "*Akademik kaçak avlanma sıradanlaştı. Kaçak avlananlar, her şeye karşın çitleri kırmadan, çitlerin yerini değiştirmeyi sürdürdüler.*"[242] Wallerstein'a göre XXI.

[239] Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, ss. 306-307.
[240] **A. e.**, ss. 332-333.
[241] Sezer, Eğribel, Özcan, **a. g. e.**, ss. 23-24.
[242] Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, s. 336.

yüzyıldaki toplumbilimin görünümü ise "*entelektüel olarak heyecan verici, toplumsal olarak önemli ve şüphesiz oldukça çekişmeli bir alan*"[243] olacaktır.

Wallerstein'ın *akademik kaçak avlanma* olarak nitelendirdiği yaklaşım *Sosyal Bilimleri Açın*[244] tartışmasını Gulbenkian Komisyonu olarak bilinen girişim ile başlatmasına neden olmuştur. Gulbenkian komisyonu 1993 yılında[245] toplumbilimlerinin rolünü ele almak, bir yandan mevcut disiplinlerini diğer yandan da insan ve doğa bilimleri ile olan ilişkilerini incelemek ve toplumbilimlerinin var olan disiplinlere bölünmüş yapısını aşma gereği üzerine bir araya gelmiştir. Wallerstein bu gereği bir açıdan da "*19. Yüzyıl sosyal bilimini "düşünmemeye" ihtiyacımız olduğuna inanıyorum. Çünkü, bizi yanlış bir biçimde yönlendirdiğine ve daralttığına inandığım ön-varsayımlarından birçoğu düşünme biçimlerimiz üzerinde hâlâ çok güçlü bir etkiye sahiptirler. Bir zamanlar zihni özgürleştirdiği düşünülen bu ön-varsayımlar, bugün toplumsal dünyanın yararlı ve uygun bir analizinin önünde merkezi entelektüel engeller olarak işlev görmektedirler.*"[246] şeklinde ifade etmektedir. Bu temel düşüncelerle bir araya gelen komisyon toplumbilimlerinin XIX. yüzyıldan itibaren günümüze kadar uzanan tarihini ele almış ve temel bir tartışmayı başlatmıştır. Gulbenkian komisyonuna göre toplumbilimleri Batı toplumlarının sorunlarını inceleyen sosyoloji, iktisat, siyaset bilimi, tarih ve Batı-dışı toplumları inceleyen antropoloji ve oryantalizmden oluşmaktadır. Coğrafya ve psikoloji ise bu kategorilerin dışında ele alınmaktadır. Bu sınıflamalar farklı farklı şekillerde tartışılmıştır/tartışılmaktadır. Gulbenkian raporunun önemi ele aldıkları disipliner sınıflama/tasnif biçiminden değil toplumbilimlerinin girdiği krizi aşma girişiminden kaynaklanmıştır. Bu eksende bir araya gelen komisyonun oluşturduğu rapor şu önerilerle gündeme gelmiştir. İlk olarak üniversitelerin içinde veya onlarla işbirliği yapan ve aciliyeti olan belirli temalar etrafında bir yıl süreyle çalışmak üzere bilim

[243] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, s. 87.
[244] Immanuel Wallerstein ve diğerleri, **Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çev.: Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.
[245] Gulbenkian Komisyonu, bir araya geldiği 1993 yılından itibaren iki yıl süreyle çalışmalarını devam ettirtmiş, ilkini 1994 ve son ikincisi 1995 yılında düzenledikleri üç toplantı ile Sosyal Bilimlerini Açın tartışmasını başlatmışlardır.
[246] Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, s. 7.

adamlarını bir araya getiren kurumların yaygınlaştırılması; ikinci olarak, üniversite yapıları içinde, geleneksel disiplin sınırlarını aşan, belirli entelektüel hedefleri ve belirli bir zaman dilimi için kendi fonları bulunan birleşik araştırma programları oluşturulması; üçüncü olarak, profesörlerin birden çok bölüme atanması zorunluluğunun ve son olarak doktora öğrencileri için birden çok alanda çalışma zorunluluğu getirilmesi önerilmiştir.[247] Gulbenkian raporu bu şekliyle kurumsallaştırılmış bir disiplinlerarasılık yaklaşımını kurgulamayı hedeflemiştir. Komisyonun getirdiği bu öneriler toplumbilimcilerin hâlihazırdaki şekli ile pratikte sınır çizgilerini fiilen ihmal -ya da ihlal- etmelerinden ve dolayısıyla sınırların olup olmadığına ilişkin sorulacak dolaysız sorunun yanıtını arama girişiminden doğmuştur.[248] Bu girişimin temel önerisi ile birlikte toplumbilimlerinde disiplinlerarasılık tartışması ivme kazanmış ve akademik bir çalışma biçimi olarak önerilir hale gelmiştir. Wallerstein'a göre toplumbilimleri günümüzde kurumsallaşmasını güçlü bir şekilde sürdürse de "*"Disiplinlerarasılık" teriminin pembe ışıltıları herkesin gözlerini*" kamaştırmaktadır. Wallerstein'a göre disiplinlerarasılık, her bir disiplinin pratik bir sorunu çözmek için başka bazı özel bilgilerle birleştirilmesinde fayda olan özel bilgilerin olduğunu varsayarak, hâlihazırdaki disiplinler listesine verilebilecek en büyük desteği vermektedir. Ancak sosyoloji, iktisat ya da siyaset bilimi alanlarında, tarihsel olmayan hiçbir makul önermede bulunulamaz. Wallerstein'a göre bu aşamada "*farklı işlerle uğraşıyormuşuz gibi*"[249] yapmaya gerek yoktur. Wallerstein'ın öncülüğünü yaptığı bu tartışma farklı şekillerde yankılanmıştır. Bu tartışma ile birlikte giderek tarih temelli, toplum temelli açıklamalardan kpmak veya toplumbilimleri anlayışından vazgeçmeye dönüşerek kültürel çalışmaların önünü açmıştır.

Gulbenkian komisyonunun 1993 yılında yaptığı tartışma Türkiye'de de yankı bulmuştur. 1998 yılının şubat ayında, İstanbul'da, "*Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri Ortak Çalışma Grubu*", "*Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Yeni Bir*

[247] Wallerstein v. d., **a. g. e.**, ss. 95-97.
[248] **A. e.**, s. 73.
[249] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 275.

Kavrayışa Doğru"[250] adlı bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumun kitaplaştırılmış şekli yine *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*[251] adıyla yayınlanmıştır. Sempozyumun beşeri bilimlerin yöntemsel ve ontolojik sorunlarını çözmek değil bu sorunların altını çizmek ve bu kapsamda bir tartışma başlatmak olmuştur. Bu şekliyle toplumbilimler alanındaki iletişim ortamını geliştirme çabasına dönük bir amaçla bir araya gelinmiştir. Sempozyumun temel fikri Gulbenkian komisyonunun düzenlediği rapor üzerine doğmuştur ve sempozyumun hedefi toplumbilim çevrelerinde yürütülmekte olan tartışmaları bir araya ve yan yana getirme niyetinden doğmuştur. Sempozyuma çok sayıda isim[252] yazıları ve düşünceleriyle katılmıştır. Ele alınan konular ise toplumbilimlerinin farklı ön kabulleri üzerine toplumbilimlerine içkin yürütülen tartışmalar, toplumbilimlerinin konu-dışı olarak gördüğü alanlara yönelik tartışmalar, toplumbilimlerinin akademik/bilimsel ve pratik/kurumsal işlevleri, disiplinlerarasılık sorunu ve Türkiye'de toplumbilimlerinin durumu/konumu/konuları üzerine şekillenmiştir. Örneğin disiplinlerarasılığı ve çokkültürlülüğü birlikte nasıl düşünebiliriz sorusu üzerinden yola çıkan Yeğenoğlu, disiplinlerarasılık kavramı ile çokkültürlülük kavramını birbirleri üzerinden tartışmaya açmıştır. Yeğenoğlu'na göre her iki kavram da ya tartışmasız bir biçimde, eleştiri süzgecinden geçirilmeden yüceltildiğini ya da doktriner bir politikanın akademik bir kılıfa bürünmesi şeklinde değerlendirilerek tutucu bir tavırla reddedildiğini belirtmektedir. Yeğenoğlu bu iki uç arasında bir analoji aracılığıyla, çokkültürcülüğü kolayca kucaklayan liberal pozisyon ile azınlıkların kimlik politikasına dayanan çokkültürcülük söyleminin problemlerini

[250] Toplumbilimlerini yeniden düşünmek üzere Defter ve Toplum ve Bilim dergileri konuyu çeşitli şekillerde tartışmayı sürdürmüştür. Yapılan toplantı metinleri bu dergilerde yayınlanmıştır. Bkz.: Doğan Özlem, "*Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayrımın Dünü ve Bugünü Üzerine*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 76, Bahar 1998.; Asena Günal, "*Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu Üzerine*", Toplum ve Bilim, Sayı: 76, Bahar 1998.; Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri, "*"Sosyal Bilimleri Açın!" Ankara Tartışma Toplantısı Tutanaklar 24 Mayıs 1997*", **Defter**, Sayı: 31, Yıl: 1997.; Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Komisyonu, "*Sosyal Bilimlerde Alternatif Bir Paradigma Gerekli mi Mümkün mü?*", Konuşmacılar: Yağmur Denizhan, İlkay Sunar, Gürol Irzık, Zafer Toprak, Tartışma Toplantısı Tutanakları 22-23 Mayıs 1997, **Defter**, Sayı: 31, Yıl: 1997.

[251] Toplum ve Bilim, Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Toplum ve Bilim/Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.

[252] Sempozyuma İlhan Tekeli, Gürol Irzık, Ayşe Buğra, Fatih Köksal, Ayşe Öncü, Doğan Özlem, Zeynep Direk, Aynur İlyasoğlu, Ayşe Durakbaşa, Adnan Ekşigil, Gökhan Çetinsaya, Oktay Özel, Tayfun Atay, Süleyman Seyfi Öğün, Nuray Mert, İ. Merih Baş, Duygu Köksal, Ali Akay, Ferda Keskin, Kaya Şahin, Tanıl Bora, Ömer Laçiner, Ahmet Çiğdem, Necdet Teymur, Meyda Yeğenoğlu, Mahmut Mutman, Nilüfer Göle katılmışlardır.

tartışmaya açmıştır. Yeğenoğlu'nun oluşturduğu analoji çokkültürcülük adına disiplinlerarasılığın önemine yapılan vurgu ile ulus-devletlerin sınırlarını zorlamaya yönelik girişimler arasında kurulan bir eleştiriye dayanmaktadır. Eleştiri ulus-devletlerin sınırlarının ortadan kaldırılmasının global sermayenin çıkarları doğrultusunda gelişebildiğine, aynı şekilde disiplinlerarasılığın da kendi meşruluğunu kurmaya çabalayan, karını maksimize etmeye çalışan ya da belli bir direnci içinde eriterek pazara yönelik nesneleştiren akademi'ye yöneliktir. Ulus devletlerin varoluşu oluşturdukları sınırlarla yakından ilgili olmakla birlikte, disiplinlerin de varoluşu da oluşturdukları sınırlara bağlıdır. Her iki durumda da çekilen sınırların benzer işlevleri olduğu söylenebilir. Konuşma nesnelerinin neler olacağını, kimlerin-nelerin-hangi konulara aidiyet verileceği ya da verilmeyeceğinin, kimlerin ya da hangi ilgilerin dışarıda bırakılacağının polisiye edilmesini, yabancı olanın veya kabul edilmez olanın düzenlenmesini sağlayan bu yapay olarak oluşturulmuş ancak etkileri gerçek olan sınırlardır. Disiplinler de ulus-devletlerle benzer şekilde hemen hemen modernite ile birlikte ortaya çıkmış oluşumlardır. Disipliner oluşumların beraberinde taşıdığı sınırlar uzmanlaşmayı yahut sınırların dışında addettiği iddia, ilgi, çalışma nesnesi ya da yöntemini marj-dışına itebilmesini mümkün kılmıştır.[253] Yeğenoğlu disiplinlerarasılığı gerek liberal gerekse kimlik politikalarına dayanan söylemler gibi verili bir nesne üzerine başkaca görüşleri bir araya getiren bir yaklaşım ya da dışlanmış ilgilerin, nesnelerin ve kimliklerin var olan disiplinlere dâhil edilmesi olarak anlaşılmasına yönelik bir eleştiri getirmektedir. Yeğenoğlu'na göre böylesi bir anlayışın üniter disipliner pratiği basit bir şekilde çoğullaştırmaktan öteye gidemeyecektir. Disiplinlerin oluşturduğu bütünselliğin bozulması açısından disipliner sınırların çokdisiplinlilik ile aşılabileceği düşüncesi aldatıcıdır. Homojen ve tekil olana yeni ekler yaparak onu çoğullaştırmak bizzat disiplinlerin içine yerleşerek içeriden onların sınırlarını zorlamak olarak anlaşılmalıdır. Disiplinlerarasılık bu anlamda disiplinlerin sınırlarının zorlanması ve kör noktalarının deşifre edilmesi, kurulmuş olanı terk edip yeni bir şey kurmak değil, kurulanın içinden onu yapıbozuma uğratacak bir strateji

[253] Meyda Yeğenoğlu, "*Çokkültürlülük Disiplinlerarasılık mıdır?*", **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Toplum ve Bilim/Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001, ss. 287-288.

olarak düşünülmelidir.[254] Gulbenkian komisyonunun çalışmaları ile birlikte ivme kazanan toplumbilimlerinde disiplinler arası geçişlerde disiplinlerarasılık yahut çokdisiplinlilik Wallerstein'a göre, disiplinleri aşmaya çalışma görüntüsü vermektedir. Ancak pratikte yalnızca disiplinleri pekiştiren, ayrı ayrı disiplinler kategorilerin meşruluğunu ve anlamlı olduklarını varsayan bir yaklaşımı işaret etmektedir.[255] Örneğin disiplinlerarasılık temelinde oluşan geçişkenliğe tarih ve sosyoloji içinde önemi artan toplumsal cinsiyet çalışmaları örnek gösterilebilir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları bu açıdan tarihsel sosyolojinin kimi zaman içinde yer alır kimi zaman tarihsel sosyolojinin dışında kendisini gösterir.[256] Dolayısıyla toplumbilimleri açın tartışması içerisinde toplumbilimlerini yeniden düşünme üzerinden bir çağrı yapılmıştır.

Gulbenkian komisyonunun başlattığı toplumbilimleri açın tartışması bu şekliyle farklı farklı tartışmaları ve yansımaları beraberinde getirmiştir. Wallerstein başkanlığında bir araya gelen Gulbenkian komisyonunun toplumbilimsel krizin kökenlerine ilişkin yaptıkları analiz ilgi çekicidir. Bu analiz doğa bilimlerinden gelen karmaşıklık çalışmaları ile beşeri bilimlerden gelen kültürel çalışmalar üzerinden yapılmaktadır. Toplumbilimleri XIX. yüzyıldan itibaren doğa bilimleri ve beşeri bilimler arasında net bir yer edinmiştir. Toplumbilimleri Batılı uygar dünyayı inceleyen tarih -geçmiş- ve iktisat, sosyoloji, siyasal bilimler -bugün- ile Batı-dışı toplumları inceleyen antropoloji -ilkel halkları inceleyen- ve oryantalizm'den -Batı-dışı daha yüksek uygarlıklar- oluşmaktadır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu net yapı çeşitli nedenlerden dolayı yıkılmaya başlamıştır. Bunda bu süreçte alan araştırmalarının yükselişi etkilidir. Batı yönelimli disiplinler dünyanın geri kalanı üzerinde çalışmaya yönelmiş ve oryantalizm/antropoloji araştırmaları önemli ölçüde yükselişe geçmiştir. 1970'lerle birlikte ise kadınlar, çeşitli azınlıklar ve geçmişte tartışma-dışı olarak görülen konular akademik alana dâhil olmuşlardır. Toplumbilimlerinin sınırlarının sarsılmasında iki temel bilgi hareketi etkilidir ve ikisi de toplumbilimlerinden kaynaklanmamaktadır. İlk olarak doğa bilimlerinden

[254] **A. e.**, ss. 296-297.
[255] Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, s. 314.
[256] Abbott, **op. cit.**, p. 110.

kaynaklanan "karmaşıklık incelemeleri" ve diğeri ise beşeri bilimlerden kaynaklanan kültürel çalışmalardır. Gerçekte oldukça farklı bakış açılarından etki etmelerine karşılık her ikisinin de temellerini sarstığı hedef bilim formu'dur. Kültürel çalışmalar bu açıdan determinizm ve toplumsal gerçeklik adına yapılmış iddiaların aslında evrensel olmadığı temelinde evrenselciliğe saldırmışlardır.[257] Her iki hareket de bilimlerin disipliner ayrılığına ve bilgi üretiminde değer ayrılıklarına dayanan birbirini dışlayıcı epistemolojilere meydan okumuştur.[258] Günümüzde de kültürel çalışmaların ötesinde toplumbilimcilerin çoğu toplumbilimlerinin kuruluşundan itibaren var olan evrenselcilik-yerelcilik/tekilcilik gerilimini aşmada çoğulcu evrenselcilik anlayışını ileri sürmüşlerdir. Çoğulcu evrenselcilik ise evrensel ile yerel, farklı toplumlar, kültürler ve mevcut disiplinler arasındaki ilişkileri ayırıcı şekilde vurgular hale gelmiştir.[259]

Kültürel çalışmalar, iyi ve güzelin alanında evrensel değerler ileri sürmüş olan ve metinleri bu evrensel değerlendirmeleri kendi içinde analiz eden geleneksel beşeri bilim/akademisyenlik tarzına bir eleştiri ile gündeme gelmiştir. Bu aşamada kültürel çalışmalar metinlerin toplumsal fenomenler olduğu, belirli bir bağlamda yaratıldığı ve belirli bir bağlamda değerlendirilmesi/okunması gerektiği konusunda ısrar etmektedir.[260] Kültürel çalışmalar, determinizm, toplumsal gerçeklik hakkında evrenselcilik adına bulunulan iddiaların aslında evrensel olmadıkları gerekçesiyle evrenselcilik ve iyi/güzel alanında evrensel değerler olduğunu ileri sürmüş, metinleri bu evrensel değerleri cisimleştiren şeyler olarak içsel biçimde analiz etmiş olan geleneksel beşeri bilim tarzına karşı bir saldırıdır. Kültürel çalışmalar her türlü metnin, her türlü iletişimin içinde yapıldığı ve alımlandığı toplumsal bağlamı vurgulamaktadır. Bu şekliyle de kültürel çalışmalar toplumbilimleri içinde her zaman merkezi bir rol oynamış olan toplumsal gerçekliğin birörnek olmadığı ve öteki'nin gerçekliğini değerlendirmenin zorunlu olduğu temasını kullanmışlardır. Dolayısıyla kültürel çalışmalar metinlerin belli bir bağlamda yaratılmış ve belli bir bağlamda

[257] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, ss. 75-77.
[258] Richard E. Lee, "*Cultural Studies, Complexity Studies and the Transformation of the Structures of Knowledge*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume 10 (1), 2007, p. 11.
[259] Kızılçelik, **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, ss. 58-59.
[260] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, ss. 75-77.

okunan ya da değerlendirilen toplumsal olgular olduğunda ısrar etmiştir. Her iki hareket de doğa bilimleri ve beşeri bilimlerdeki geleneksel görüşlere karşı çıkarak, bilgi alanını bilim ile felsefe arasında XIX. yüzyılda oluşan kopukluk yüzünden kapatılmış olan yeni imkânlara açmaya çalışmışlardır. Wallerstein'a göre her iki hareket toplumbilime ikincil ve bölünmüş karakterini aşma ve toplumsal gerçekliğin incelenmesini her türlü maddi gerçekliğin incelenmesine ilişkin bütünlüklü bir görüşün içine yerleştirme girişimdir. Toplumbilim de her iki hareketin ilerlediği yönde yatmaktadır. Bu ise her türlü bilginin "toplumbilimleşmesi" anlamına gelmektedir.[261] Doğa bilimcilerin toplumbilimler yönünde hareket etmesi ile -karmaşıklık çalışmaları- ve beşeri bilimler alanındaki araştırmacıların toplumbilim yönünde hareket etmesi ile -kültürel çalışmalar- gerek doğa bilimleri gerekse beşeri bilimler toplumbilimleri içine taşınmıştır.[262]

Beşeri bilimler içinde gündeme gelen kültürel çalışmalar kendisini mevcut epistemolojilerin radikal bir eleştirisi olarak sunmuş ve bilimciliğe saldırmıştır. Wallerstein'a göre[263] kültürel çalışmacıların söylediği şey şudur: "*her şey bağlamsaldır, metinler spesifik bağlamlarda yazılır ve aynı şekilde özgül bağlamlarda okunur. Dolayısıyla herhangi bir metnin kesin bir anlamı yoktur ve metin bir yazarın değiştirilemez mülkü değildir kesinlikle.*" Wallerstein bu noktada ekler "*Ama bu tür iddiaların sonu nereye varır? Elbette metnin bir toplumsal anlamı, değişen toplumsal durumlarla evrilen bir anlamı olduğuna*." Wallerstein'e göre buradan dünyanın ancak analizcinin tasavvur ettiği kadarıyla var olduğu görüşü çıkar ki buradan hareketle kültürel çalışmaların varacağı yer akademisyenlik/akademinin

[261] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, ss. 206-208.
[262] **A. e.**, s. 234.
[263] Wallerstein 1997 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda kültürel çalışmalar hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. "*Son otuz yılda "kültürel çalışmalar" diye bir şeyden bahsedebiliyoruz. Çünkü kendilerini bu alan içinde tanımlayan insanlar var. Büyük bir grup insandan söz ediyoruz. İnsanlar çok değişik şekillerde kültürel çalışma yapıyor. Yapılan bazı şeylerin inanılmaz olumlu olduğuna inanıyorum, bazılarını saçmalık olarak görüyorum, bazıları da bu ikisinin arasında bir yerde. Kesinlikle kültür çalışılmamalıdır demiyorum… Tabii ki kültürün çalışılması lazım, … Ama ben, "kültürel çalışmalar" terimini sevmiyorum. Çünkü bu terim, "kültür" diye her şeyden özel ve farklı bir şey olduğu iddiasını barındırıyor kendi içinde.*" Bkz.: Immanuel Wallerstein, "*Dünya Sistemi Analizi ve Kültürel Çalışmalar*", Söyleşi: Linda Skates, Radyo Yeni Zellanda, 1997, (Çevrimiçi) http://www.metiskitap.com/Metis/Catalog/Interview/2894, 11 Aralık 2009.

tamamen anlamsız olduğu yönündedir.[264] Wallerstein "*kültürel çalışmaların aslında kültürle ilgili çalışmalar değil, kültürel ürünlerle ilgili çalışmalar*" olduklarını belirtir. Bu kültürel çalışmaların köklerinin beşeri bilimlerde olmasının bir sonucudur. Kültürel çalışmalar bir işçi kültürü arayışı ile yola çıkmışlardır. Ancak sonraları dilsel bir eğilim ya da yorumbilgisel bir eğilim adı verilen ama Wallerstein'ın 1968 eğilimi dediği bir eğilim sergilemişlerdir. Kültürel ürünlerle ilgili çalışmalar böylelikle yalnızca kültürel ürünleri muhafazakâr, geleneksel estetik normlara göre inceleyen değil aynı zamanda kültürel ürünleri politik iktisat alanındaki açıklamaları açısından analiz edenlerin de düşmanı haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bun ise her şeyin yapıbozuma tabi tutulduğu bir süreç izlemiştir. Ardından kültürel çalışmalar -kültürel ürünlerle ilgili çalışmalar- beşeri bilimlerin geleneksel alanından çıkıp gerçekliğin inşa edilmiş bir gerçeklik olarak açıklandığı toplumbilim alanına girmiştir.[265] Kültür kuşkusuz pek çok bilim dalı tarafından kullanılagelmekte olan bir kavram olmuştur. Ancak kültürel çalışmalar, programlar, dergiler, dernekler ve kütüphane koleksiyonları yoluyla neredeye ayrı bir disiplin haline gelecek bir patlama yapmıştır. Bu meydan okuma Wallerstein'a göre belli başlı üç temaya sahiptir ve bu temaların hiç birisi yeni olmamakla birlikte yeni olan şey bu üç temanın bir araya gelmesi, birlikte kullanılmasıdır. Bu birlikte kullanım ile kültürel çalışmalar, bilginin kurumsal arenalarında ilk kez önemli bir etki yapacak gücü elde etmiştir. İlk olarak kültürel çalışmalarla, toplumsal cinsiyet araştırmaları ve Batı-merkezci olmayan bütün araştırmaların önemi vurgulanmıştır. İkinci olarak, yerel somut analizler yorumsamacı dönüş ile önem kazanmıştır. Üçüncü olarak da teknolojik gelişmelerle ilişkilendirilen değerler başka değerlere göre tartışılmaya başlanmıştır. Kültürel çalışmalar hemen her disiplinden araştırmacıları çekmiş olsa da özellikle üç grup arasında popüler olmuştur. Kültürel çalışmalar alanının kurumsallaşması ile birlikte toplumsal ve siyasal sahneye duyduğu ilgiyi meşrulaştırma fırsatını yakalayan her tür edebiyat araştırmacısı bu alana yönelmiştir. Bunun dışında, disiplin içindeki yönlendirici rolünü yitirmiş olan etnografyanın yerine konulabilecek -onunla rekabet edebilecek- yeni bir alan bulduğunu düşünen antropologlar ve farklılık'ı işlemek için teorik -postmodern- bir çerçeve sunduğu,

[264] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, ss. 51-52.
[265] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, ss. 232-233.

modernliğin unutmuş olduğu -neredeyse her biri ayrı bir disiplin haline gelen- alanlarda araştırma yapanlar kültürel çalışmalar alanında kendilerini bulmuşlardır. Postmodern kuşkuculuğun modern eleştirinin yerini almasıyla oldukça soyut ve zayıf teorileşme kültürelciliğin etkisi ile çoğu disipline yerleşmiştir.[266] Modernliğe karşı gelişen postmodern kuşkuculuk ile toplumbilimlerin ontolojik ve epistemolojik temelleri tartışmaya açılmış, tartışma postmodern anlayışın kültüre/özneye dönüş yaklaşımı ile toplumbilimlerinin disipliner duruşlarını reddetmeye kadar varmıştır.

Modernlikle birlikte dünya ölçeğinde çıkan sorunlar, modernliğin yoğun bir biçimde eleştirilmesine kaynaklık etmiştir.[267] Adair'in söyleriyle "*Modern Hareket, bir seri gittikçe marjinalleşen avant-garde sancılar çekmeye başlayıp, aynı zamanda sürekli içine çekildiği kültürel-ticari ana akıma karşı verdiği sahte direniş artık inandırıcılığını, iyiden iyiye yitirtince… bu çıkmaz sokaktan bir kurtuluş aranmaya başlandı. Bu çıkış yolu ise, geçmişin yeniden istila edilmesinde bulundu, sanatçılar eski bir kuşağın taklitlerinin hem parodisini yapıyor, hem de onları yeniden güçlendiriyorlardı. Bu taktikler, tırnak işaretleri arasına alınarak, bir ikinci kez işlevsel kılınıyorlardı (buna postmodernci kapıyı iki kere çalar da diyebilirsiniz) bu tırnak işaretleri ironikti ama tamamen de değil*"[268] Modern dönemde kültür eleştirisi belli bir akıl-dışılık çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Frankfurt Okulu'na göre modernliğin temel sorunsalı akılcılaşmadır ve modern kapitalist sistemde başat toplumsal problem ekonomik sömürünün yerine akılcılaşmanın geçmesidir. Frankfurt Okulu'na göre modern dünya akıldışılıkla yüklüdür. Aydınlanma ile öne çıkan akıl'ın araçsal bir forma dönüşmesi, araçsal/teknokratik/teknolojik akılcılığın belirginleşmesi ve bireyi bütün içinde etkisiz, tek boyutlu -Marcuse- hale getiren teknolojinin belirleyici bir rolünün bulunduğunu iddia etmişlerdir.[269] Ancak örneğin postmodernizmi neomarxist bir çerçevede olumlayan Jameson'a göre postmodern anlayış, toplumsala ilişkin kötümser karamsar yaklaşımların yerini ideolojinin, sınıfın, sanatın ya da diğer temel

[266] Wallerstein v. d., **a. g. e.**, ss. 63-65.
[267] Kızılçelik, **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, s. 21.
[268] Gilbert Adair, **Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar**, Çev.: Nazım Dikbaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 25.
[269] Kızılçelik, **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, ss. 205-206.

olguların sona erdiğine yönelik görüşlerin aldığı tersine çevrilmiş bir dönemdir. 1950'lerin sonu ile 1960'ların başlarında ortaya çıktığı kabul edilen postmodern anlayış modern anlayışın ortadan kaybolduğu ya da silindiğine ilişkin nosyonlar ile ilişkilidir.[270] Jameson'ın yaklaşımında kültürün her yerde olduğuna ilişkin kültürelci anlayış sermayenin hükmettiği bir dünyadan edinilebilecek tüm hazları kurtarma çabasına işaret etmektedir.[271] Bu açıdan postmodern anlayış ile birlikte toplumsal bağ, bireysel bağa, sınıf yerini etnisite, kimlik, din, dil ve daha pek çoklarına, bütüncül yaklaşımlar ise yerini yerele, tikele, ötekine, farklı ve marjinal olana bırakmıştır. Bu açıdan Özbudun'un ifadelerine başvurulacak olursa "*"Küçük güzeldir" şiarından kalkınan ve toplumbilimlerinin eklektisizme, kolaja, söyleme, dil oyunlarına, (öz)düşünümselliğe), yazınsal tekniklere, muğlaklığa, kuralsızlığa, deformasyona, tikelciliğe/yerelliğe dayalı bir yeniden inşasını (daha doğrusu 'yapıbozumu'nu) hedefleyen post-modernist eğitimler, ciddiye alındıkları takdirde, iddialarının tam tersi sonuçlara yol açma riskiyle yüklüdürler. Ve en azından, bu yönleriyle ele alınıp eleştirilmeleri gerekmektedir."*[272] Postmodern anlayış toplumbilimlerinde, bilimin reddi, tarihin reddi, toplumun reddine dayalı yaklaşımla birlikte temel bir dönüşüme neden olmuştur. Bu anlamda toplumbilimlerinin temel argümanlarına dayalı reddiyecilik yine toplumbilimlerinde bir temsil sorunu yaratmıştır. Toplumbilimleri içinde örneğin örtük olarak toplum kavramına göndermede bulunarak hem entegrasyon hem de marjinalleşme kavramları bir arada kullanılmaktadır ve toplumbilim girişimi için günümüzde merkezi bir önem taşımaktadır. Toplumbilimleri içindeki tartışmanın temel sorunu toplum kavramının analizi çalışmalarının merkezini oluşturduğu halde entegrasyon ve marjinalleşme kavramlarının aynı tartışmanın iki yüzü olarak yapılmasıdır.[273] Postmodern anlayış bu yönüyle dil'e, etnisteye, cinsiyete ve daha pek çok parçalı görünüme yaptığı vurgu ile toplumsal analize ilişkin bütüncü yaklaşımları çoğullaştırmış, tarihsizleştirmiştir. Oluşan postmodern toplumbilim literatürü ise felsefeyi, edebiyat eleştirisini, kültürel çalışmaları, sosyolojiyi, kadın çalışmalarını, queer çalışmaları,

[270] Fredric Jameson, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, Çev.: Nuri Plümer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, ss. 9-10.
[271] Timothy Bewes, **Şeyleşme Geç Kapitalizmde Endişe**, Çev.: Deniz Soysal, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 56.
[272] Özbudun, "*Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın!...*", s. 123.
[273] Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, s. 119.

postkolonyal çalışmaları, maduniyet -subaltern- çalışmalarını, antropolojiyi, iletişim çalışmalarını, psikolojizmi ve daha pek çokları ile birilikte bütün bunların çeşitli kombinasyonlarını kuşatır hale gelmiştir.

XX. yüzyılın son döneminden itibaren modern toplumbilim anlayışına yönelik getirilen eleştirilerle toplumbilimleri toplumsalı anlamaya dönük olarak parçacı, tarih-dışı, yorumsamacı, öznel görünümler kazanmıştır. Disiplinler arası geçişkenlikler konu, sorun ve inceleme alanları bakımından gittikçe belirsizleşmiştir. Bu belirsizliğin ortaya koyduğu temel sorun disiplinler arasında hâlihazırda olması gereken bilimsel iletişim/diyalog/alış-verişi mümkün kılması değil, disipliner gerekirliği toplumsal inceleme biçimi adına yönsüz, yöntemsiz, tarih-dışı bir yaklaşıma yönlendirmesidir. Toplumbilimleri açın ve disiplinlerarasılık tartışmaları içerisinde yalnızca bilgi-bilim anlayışı düzeyinde değil bilimin yeniden örgütlenmesi yönünde de belli girişimler söz konusudur. ABD'nin Batı içinde öncülüğü ele geçirdiği II. Dünya Savaşı sonrasında ve 1980'lerde fiili olarak Sovyetler Birliği'nin tasfiyesiyle birlikte bilimlerin, özellikle toplumbilimlerinin ve üniversitelerin yeniden yapılanması gerektiği yönündeki tartışmalar gündeme gelmiştir.[274] Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın üstünlüğüne, tarihe, bilme duyulan inancın zayıflaması, ileri kapitalizmin krizi, Marxist açıklamalara karşı oluşan güvensizlik kültüre dönüşü gündeme getirmiştir. Eagelton'un ifadeleriyle "*...Batı'nın, kendi yaşam biçimi hakkında kulağa ikna edici gelen bir takım meşrulaştırma savları bulması gerekebilirdi; ama Batı bunu, tam da kültür düşünürlerinin, onu, böyle meşrulaştırmaların ne olanaklı, ne de gerekli olduğu konusunda temin etmekte olduğu sırada yapmalıydı. Kendi varoluşunun hakikati ve gerçekliği üzerine, postmodern düşüncenin hakikat ve gerçekliğe dair ciddi şüpheler beslediği bir anda, düşünmeye zorlanacaktı. Kısacası, ilerledikçe sığlaşan bir çağda, kulağa derinlikli gelen şeyler söylemesi gerekecekti. Buradan çıkarılabilecek kaçınılmaz sonuç; kültür kuramının yeniden tutkulu düşünmeye başlamak zorunda olduğudur; Batı'ya ihtiyaç duyduğu meşrulaştırma argümanlarını verebilmesi için değil, artık içinden*

[274] Ertan Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Bilim Sosyolojisi - Bilim Tarihi ve Yöntem-**, Sosyoloji Yıllığı 16, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007, s. 323.

çıkamadığı büyük anlatılardan bir anlam çıkarmanın yollarını arayabilmesi için."[275] Bu aşamada Batı toplumbilimleri disiplinlerarasılık sorununu gündeme getirmiştir. Modern bilim eleştirileri nedeniyle artık disiplinlerarasılık sorunu tartışılmak zorunda kalınmıştır. Geçmişte çeşitli şekillerde değişmiş olsa da belli bir sınıflama içinde gelişen toplumbilimleri artık bilimin sonu tartışmaları içinde gittikçe önemini yitirmektedir. Yeni tartışmalarla birlikte geçmiş çalışmalar da reddedilmekte ve postmodern anlayışın kültüre dönüş hareketi ile kültürel çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Farklılıklar, marjinallikler kültürel unsurlar düzeyinde kültürel çalışmalarla birlikte gündeme getirilmektedir. Kültür, birçok disipliner alanın temel tartışma konularından biri olmuştur. Toplumbilimleri alanında sosyoloji, antropoloji ve felsefe gibi disiplinler kültür kavramına yönelik çeşitli tanımlamalarda ve tartışmalarda bulunmuşlardır. Ancak kültürel çalışmalar yaklaşımı toplumbilimsel alanda hızla yaygınlaşan biçimiyle kültürü ontolojik temeline almış, kültürü kendi alanlarına yönelik özgün bir tartışma konusu olarak görmüş ve gerek kuramsal düzeyde gerekse akademi içi-dışı kurumsallaşma düzeyinde adeta sahiplenmiştir. Kültürel çalışmaları, entelektüel koordinatları üzerinden, disipliner sınırlar içerisinde konumlandırma çabaları hâlihazırda yapılmaktadır. Ancak kültürel çalışmaları disiplinlerin bir alt dalı haline getirmek de kültürel çalışmaları disiplinlerin ötesine, dışına, sınırlarına taşımak da yanlış olacaktır. Kültürel çalışmalar günümüzde disipliner konumu açısından koordinatları tespit edilemeyecek kadar yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlaşmanın nedenleri tespit etmek ve çalışma konuları bakımından kültürel çalışmaların toplumbilimleri ile kurduğu yeniden yapılanma süreçlerini tartışmak gerekmektedir. Bu açıdan kültürel çalışmalar ekseninde kültürel olgular/unsurlar/olaylar/değişkenler/tikellikler toplumbilimlerinde yer alan disipliner alanların merkezine kaymıştır.

[275] Eagleton, **Kuramdan Sonra**, s. 74.

C - Antropoloji, Sosyoloji, Kültürel Çalışmalar Yöntemi ve Gündelik Yaşam Kültürü

XIX. yüzyıl Batı düşüncesine dayanan toplumbilimleri, disipliner sınırları belirgin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik uzmanlaşma süreçlerinin ardından XX. yüzyılla birlikte yapısal bir çatallanmaya doğru gitmiştir. Bu çatallanmanın kökenleri toplumun sonu, tarihin sonu, ideolojilerin sonu anlayışlarında bulunabilir. Temelde bu anlayış toplumbilimleri adına yeni tartışma biçimlerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Tartışmanın biçimi ise modern toplumbilimlerinin epistemolojik ve hatta ontolojik kökenlerine ilişkin olarak bir sorgulamaya yönelik olmuştur. Toplumbilimlerinin üzerine inşa edildiği pozitivist anlayışın tek boyutluluğuna ilişkin getirilen eleştiri ile birlikte modern yaklaşım bilimsel bilme biçiminin metodolojisi olarak gözden düşmüştür. Oluşan boşluğu ise belirsiz disiplinlerarasılık yaklaşımı doldurmuştur. Disiplinlerarasılık tartışması Batı'da ve ardından Batı-dışı ülkelerde çeşitli boyutlarıyla ele alınmış ve disipliner sınırlar tartışmaya açılmıştır. Bu biçim yalnızca toplumbilimlerine içkin bir tartışma olmamış, beşeri bilimler ve doğa bilimlerini de içermiştir. Toplumbilimlerinde modern yöntem eleştirisi ile birlikte başlayan tartışma displiner sorgulama süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bu süreç yeni toplumbilimleri modelleri oluşturmaya ve yeni disipliner oluşumlara yol açmıştır. Kültürel çalışmalar alanı bu eleştirel kavşakta kendi adına bir disiplin, disipliner ötesi veya dışı bir yaklaşım olarak gündeme gelmiştir. XX. yüzyılın sonunda başlayan ancak yüzyılın sonunda son biçimini alan kültüre dönüş -failsiz özneye dönüş- anlayışları ve kültürün gözde bir tartışma konusu haline gelmesi ile birlikte kültürel çalışmalar toplumbilimleri adına temel çalışma alanlarından biri olmuştur. Toplumbilimlerinin yeni bir yol ayrımı sürecinde çıkan kültürel çalışmalar alanı bu süreçle birlikte kendisine temel bir yer edinmiştir. Kültürel çalışmaların yapısal özellikleri, entelektüel koordinatları, alanları, alt dalları toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçlerine ilişkin oldukça önemli ipuçları vermektedir.

Kültür kavramı XIX. yüzyıldan itibaren oldukça çeşitli biçimlerde gerek akademik/disipliner düzeyde gerekse entelektüel düzeyde temel tartışma

konularından biri olmuştur. Temelde kıta Avrupası geleneği ile birlikte gündeme gelen kültür kavramı tartışması ardından Anglosakson bir eksene yerleşmiş, XX. yüzyıl ile birlikte Amerikanlaşmış ve toplumbilimlerinin başat konusu olmuştur. Kültürel çalışmalar ise şemsiye bir kavram olarak bu son sürecin temel bir alanını temsil eder hale gelmiştir. Kültürel çalışmaların kültürü çalışma konusu bakımından tekeline alması, hâlihazırda başta antropoloji olmak üzere kültürü temel disipliner konusu edinmiş toplumbilimsel yaklaşımları tedirgin etmiştir. Toplumbilimsel yeniden biçimlenme süreçleri, her bir disipliner oluşumun ontolojik temellerini tartışmaya açması ile kalmamış, yeni dönemde gündeme gelen yeni disipliner girişimler, alanlar ve alt dallar mevcut disiplinler tarafından yer yer tehdit olarak görülmüş yer yer bilimsel alışveriş adına disiplinler içerisinde süzülmüştür. Kültürel çalışmaların akademi içi-dışı kurumsallaşması ve hızla yaygınlaşması mevcut disiplinleri hâlihazırda yapılan disiplinlerarasılık tartışmalarına paralel olarak belli bir tartışmaya yönlendirmiştir. Kültürel çalışmaların gündeme gelişi toplumbilimleri içerisinde özellikle ve başta antropoloji olmak üzere sosyolojiyi etkilemiştir. Kültürel çalışmalar bir yandan alana ilişkin teorik ve kurumsallaşma süreçlerini tartışmayı sürdürürken bir yandan da antropoloji ve sosyoloji ile kültürü çalışma konusunda bir hesaplaşma içine girmiştir. Kültürel çalışmaların hızla yaygınlaşması ise antropoloji ve sosyoloji gibi disipliner oluşumları, devam eden ontolojik temellere ilişkin tartışma süreçlerinin yanında kültürü çalışma biçimi adına bir sorgulamaya yönlendirmiştir. Bu sorgulamanın işleyişi tutucu/geleneksel/muhafazakâr duruşlarla yer yer kültürel çalışmaların bir yüzleşmesi/eklemlenmesi biçimi olarak disiplin içerisinde eritilmesi çabalarına karşılık gelmiştir. Tartışmanın sonuçları ise kültürel çalışmaların eleştirilerek dışlanması, yok sayılması ve antropoloji/sosyolojinin kültürel çalışmalardan faydalanması gerektiği yönünde iki eksende biçimlenmiştir.

Kültürel çalışmalar entelektüel çalışmaların disipline edilmiş meşruiyetine meydan okuyan bir girişim olmuştur.[276] Bu meydan okuma girişiminin mevcut disiplinler

[276] Lawrence Grossberg, **Bringing it All Back Home Essay on Cultural Studies**, Durham, Duke University Press, 1997, p. 5.

düzeyinde karşılığı olmuştur. Örneğin "*antropoloji öldü*"[277] yahut "*kültürel çalışmalar antropolojiyi öldürecek*"[278] şeklinde gelişen tartışmalar yapılmaya başlanmış ve muhtemel sanık olarak kültürel çalışmalar, antropoloji ile ilişkisi düzeyinde tartışmaya açılmıştır. Amerikan akademisinde kültürel çalışmaların büyüyen ünü ile karşı karşıya kalan antropologlar oldukça farklı iki reaksiyon sergilemiştir. İlk reaksiyon -deve kuşunun kafasını kuma gömmesi gibi- kültürel çalışmaların sona ereceğini umarak kültürel çalışmaları görmezden gelmek olmuştur. İkinci reaksiyon ise teorik bir eklektizm yaklaşımı ile çoğunluğun görüşüne uymakta, çoğunluğa katılmaktadır. Bir anlamda bu yaklaşım kültürel çalışmaları kapsayarak etkili olma çabasını da yansıtmaktadır. Handler edebiyat bölümlerinin kendi disiplinlerinin bir özelliği olarak kültür kavramını sahiplenmeye çalıştıklarını şaşkınlık içinde izlediklerini ve bu taktiği reddetmek için artan sayıda bir tepkinin oluştuğunu ifade etmektedir. Handler'a göre mevcut antropolojik jargonda bir tarama yapıldığında antropolojinin kültürel çalışmalar çekimli bir yörüngede ilerlediğini yahut en azından her iki yaklaşımın da hegemonya, direnç, ırk, toplumsal cinsiyet, farklılık gibi aynı terimler ve kavramlar üzerinde odaklandığını söylemek mümkündür.[279] Kültürel çalışmalar iki eğilimle, kültür anlayışının hem daha dar hümanistik bir tanımı ve geniş bir antropolojik tanımı arasındaki gerilimi görünümüne dönüşmüştür. Ancak kültürel çalışmalar geleneksel antropolojinin aksine modern toplumları ve gündelik yaşamı incelemektedir. Kültürel çalışmaların metodolojisi genellikle yorumlayıcı ve değerlendiricidir. Ancak geleneksel humanizmin aksine yüksek kültür ile kültürün seçkinci tanımını reddeder ve kültürel üretimin bütün biçimlerinin farklı kültürel pratiklerle ilişki içinde tartışılması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle kültürel çalışmalar toplumun alışkanlıklarını, kurumlarını ve iletişimsel pratiklerinin bütün çeşitliliğini tartışmayı taahhüt etmektedir.[280]

---

[277] Richard Handler, "*Anthropology is Dead! Long Live Anthropology*", **American Anthropologist**, Volume: 95, Number: 4, December 1993.

[278] Peter Wade, **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group for Debates in Anthropological Theory**, UK, University of Manchester, 1996.

[279] Handler, "*Anthropology is Dead! Long Live Anthropology*", p. 991.

[280] Cary Nelson, Paula A. Treichler, Lawrence Grossberg, "*Cultural Studies: An Introduction*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992, p. 4.

Antropolojinin kendi nesnesi öteki nihai anlamda başkalarıdır. Antropolojinin ortaya çıkışını, gelişimini ve farklılaşmasını etkileyen tarihsel koşullar ise, kapitalizmin yükselişi ve inceleme nesnesi olan toplumlara sömürgeci emperyalist yayılma girişimidir. Antropoloji, amacı ister tarihsel -düşünbetimci- ister genelleştirme -yasakoyucu- olsun, araştırma yoluyla bilgisini belli gruplara veya toplumlara dayandırma eğilimindedir. Aksi takdirde artık antropoloji değil, ampirik bir bilim kisvesi altındaki metafizik bir spekülasyon olacaktır. Dolayısıyla inceleyenlerle incelenenler arasındaki ilişki gibi, antropoloji ile nesnesi arasındaki ilişki de kaçınılmaz olarak politiktir.[281] Wade'e göre ise antropoloji eleştiri yerine toplumların incelenmesi gibi bir girişim etrafında kurulmuştur. Bu aşamada Wade antropolojinin modern kapitalist toplumların eleştirisi ile bir ilişkiye bütünüyle girmesi gerektiğini düşünmemektedir. Ne var ki kültürel çalışmaların merkezi projesinde mevcut modern kapitalist toplumun eleştirisi girişimi kültürel çalışmaların başarısını açıklamaya yardımcı olacaktır.[282] Antropoloji ise bu açıdan günümüzde, birbiriyle çelişkili iki meydan okumayla karşı karşıyadır. Bunlardan ilki, kentleşme, ulaşım ve iletişim şebekelerinin çoğalması, bilgilendirmenin ve görüntünün dünya yüzeyine yayılması gibi süreçlerinin doğasını antropolojinin disipliner dönüşüme uğratıp uğratamayacağı ile ilgilidir. Ancak tersinden bakılırsa bu antropolojik yöntemin toplumsal uygulamasına da imkân tanımıştır. Alan araştırmaları bunun bir örneğidir. Bununla bağlantılı olan bir diğeri ise etnolojinin geleneksel olarak bağlandığı, yeri belirlenmiş ve simgeselleşmiş gerçekliklerin silinmesi ve bu süreçlerin antropolojiyi yalnızca katılaştırma değil, düşünülmez, simgeleştirilmez kılma eğilimi gösterme potansiyeli dolayısıyla antropolojinin yeniden oluşumuna ilişkindir.[283] Ancak Wade modern kapitalist toplumun eleştirisini antropolojide bulmanın çok zor olduğunu düşünmektedir. Çünkü antropoloji kolonyal bağlamda kurulmuştur ve daha az eleştirel bir moda sahiptir. Antropoloji, hem sınırlı birimleri ile işlevselci bir endişeyi

[281] Johannes Fabian, **Zaman ve Öteki Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur**, Çev.: Selçuk Budak, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, ss. 181-182.
[282] Peter Wade, "*Introduction*", Edt.: Peter Wade, **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group for Debates in Anthropological Theory**, UK, University of Manchester, 1996, p. 8.
[283] Marc Augé, **Çağdaş Dünyaların Antropolojisi**, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Kesit Yayıncılık, ss. 113-114.

taşımaktadır hem de tarih-dışı bir eğilimi vardır.[284] Wade'e göre antropoloji egzotikleşme süreçleri ve kültürün şeyleşmesi ile gücünü kaybedecektir. Wade bu aşamada antropolojinin Batı-dışı toplumları inceleyen bilim olma temel özelliğini her geçen yıl belirsizleştiğini belirtmektedir.[285] Ancak bu zaten yeni bir eğilim değildir. Bu nedenle antropolojinin kültürel çalışmalarla anlaşması sorun teşkil etmemektedir.

Ortaya çıkış koşulları ve gereği itibariyle antropoloji XIX. yüzyıl Batı yayılmacılığının ve bilim anlayışının billurlaşmış bir örneğidir. Antropolojinin bir bilim olarak kurumsallaşması ile Batı yayılmacılığının sıkı bir bağ vardır. Bu düşüncenin sistematik bir hal alması bilim görüntüsüne kavuşması XIX. yüzyılda antropolojinin disipliner düzeyde kurulması ile olmuştur. Bu çalışma biçimiyle bir yandan Batı'nın dikkati Asya, Okyanusya ve Afrika'ya yönelirken diğer yandan bu kıtalardaki yüzyıllar boyunca oluşturulmuş Batı varlığının korunması gündeme gelmiştir.[286] Antropoloji toplumu konu alan sosyolojiden kendisini ayırmak için '*insan bilimi*' olarak kendisini tanımlamış ve XIX. yüzyıl sonunda ortaya çıkmıştır. Batı merkezli bir bakış açısının bir ürünü olan antropoloji başlangıçta daha çok maceracıların, kâşiflerin, seyyahların, misyonerlerin, sömürge idarelerindeki görevli memurların çalışmaları ile gündeme gelmiş bu çalışmalar giderek sistemleştirilerek disipliner düzeyde geçerlilik kazanmaya başlamıştır.[287] Antropoloji ve antropolojiye ilişkin dallar, *Batı'nın çocuğudur* ve bir akademik disiplin olarak kökleri üç Batılı gelenekten beslenmektedir. İlk olarak antropoloji, Britanya'nın sömürgeciliğinin, sömürge halkları yönetme sorunlarıyla ilişkili olarak biçimlenen bir *idari bilim* gereksiniminden doğmuştur. İkinci olarak antropoloji, ABD'de, yerli halkların kültürlerine ilişkin araştırmalar yapmak üzere gündeme gelmiştir. Son olarak antropoloji, Almanya'nın geç uluslaşma sürecini destekleyecek biçimde gelişen halk kültürü araştırmaları üzerinden gelişmiştir. Dolayısıyla Batı bilimi olarak antropolojinin kökleri ve söz konusu yöneliş farklılıkları -kısmen hatta büyük ölçüde- Batılı düşünce geleneği içerisine yerleşen ayrılıklardan

[284] Wade, "*Introduction*", p. 7.
[285] **Ibid.**, p. 9.
[286] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", ss. 399-400.
[287] **A. e.**, s. 401.

kaynaklanmaktadır.[288] Uzakta bulunan öteki'nin kuşatılmışlığı ve Viktorya devri '*beyaz adamın*' konumuna[289] dayanan antropolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışı yaşayan ilkel toplumları insanlığın evriminin geri evrelerinin kalıntıları olarak değerlendirme eğilimi üzerine kuruludur. Bu durumda en ileri standart temsil ise Batı toplumu temsilidir.[290] Antropoloji başlangıçta esas dikkatini Batı'nın yayılmacılığı sırasında karşılaştığı tarih-dışı halklara, ilkel toplumlara çevirmiştir ve antropolojinin esas konusu ve ilgisi toplumsal farklılıklar olmuştur. Bu farklılıkların tanımlanması Batı toplumları ile diğer toplumlar arasındaki bir karşılaştırmaya dayanmaktadır ve burada toplum yapısından çok kültürel özellikler öne çıkarılmaktadır. Bu anlayışa ek olarak kültürel çalışmalar alanı da tasvire dayalı belli değerlendirmeler için daha elverişli olanaklar sunmuştur. Bu yaklaşım biçiminde pratik bir kolaylık da vardır. Giderek toplumsal yapı ile kültür arasındaki farklılıklar da belirsiz hale gelmiş ve farklar birbiriyle özdeşleştirilmiştir. Toplumsal yapı değişmeleri ile kültür değişmeleri birbirine karşıt kullanıldığı gibi birbiri yerine de kullanılmış, toplumsal yapı ile ilgili problemlerin yerine, kültürel problemlerin konulması ise açıklamada da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[291] Bu yönüyle antropoloji sosyoloji ile ortak kuramlara sahip olmuştur.

Antropoloji bilimsel bir gelenek olarak gündeme gelmesinden, XIX. yüzyılın sonlarında üniversitelerde bilimsel bir gelenek haline dönüşmesinden önce, sömürgeci ve emperyalist bir yükle yola çıkmıştır ve disiplinin bilimsel anlamda oluşmasındaki itici temel güç bu olmuştur. Antropoloji pek çok ilişkin dalla birlikte temelde, fiziksel antropoloji, toplumsal ya da kültürel antropoloji, arkeoloji ve dilbilim olarak dört alt bölüme ayrılmıştır. Bu dalların ayrı birer alanlar/disiplinler haline gelmesi bir doktrinden çok bir pratiktir. Dolayısıyla antropoloji gerçekleşmesini tamamlamamış bir disiplindir. Simgeler ya da simge sistemleri ve iletişim antropolojinin ağırlıklı olarak ilgisini çektiğinden ve dil kültürün temel aktarım aracı olduğundan linguistik ya da dilbilim antropoloji ile yakın ilişki içinde

[288] Sibel Özbudun v.d., **Antropoloji Kuramlar/Kuramcılar**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s. 11.
[289] Hande Birkalan Gedik, "*Özgün ve Özgür Bir Antropolojiye Doğru*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, s. 75.
[290] Emiroğlu ve Aydın, **a. g. e.**, s. 49.
[291] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", s. 399.

olan bir bilim alanı olmuştur. Gerek antropoloji, gerekse linguistik antropoloji, fiziksel/biyolojik antropoloji, sosyal/kültürel antropoloji, etnoloji, etnografya gibi antropolojiye ilişkin dallar öteki'nin incelenmesi, anlaşılması, yorumlanması, temsil edilmesi üzerine yerleşen bilim alanlarıdır. Günümüzde antropoloji terimi, ABD'de arkeoloji, kültürel antropoloji, linguistik ve fiziksel/biyolojik antropoloji alanlarını kapsayan genel bir yaklaşıma karşılık gelmektedir ve temelde kültürel antropoloji yönelimine sahiptir. ABD antropolojisi, Boas'a bağlanan geleneği ve pratik olarak kıtadaki yerli kültürlerin kayıt altına alınmasıyla ilgilidir. ABD antropolojisi daha çok paylaşılan inanç sistemleri, değerler, fikirler, gelenekler, toplumsal örüntüler gibi zihinsel görüngüleri kapsayacak tarzda tanımlanan kültür üzerine odaklanmıştır. ABD'de, Amerikan antropolojisinin Amerika Bürosu'nun kuruluşu, ulusal politika amacıyla XIX. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Amerika yerlileri hakkında yapılan çok sayıda araştırmalar, o zamanki mevcut üniversitelerin eğitim ve araştırma programlarında ağırlıklı olarak yer almıştır ve bu eğilim bugün de sürmektedir. İngiltere'de toplum ve toplumsal yapıları inceleme konusu olarak gören, dolayısıyla da sosyolojiye yakın olan sosyal antropolojiyi ön plandadır ve temelde sosyal-kültürel sistemlere ilişkin, toplumsal örgütlenme biçimi üzerine yürütülen araştırmaları içeren yöntemsel antropolojik yönelim olarak gelişmiştir. İngiltere antropoloji geleneği, ABD antropoloji geleneğine dayanan kültür kavramının işaret ettiği fark ve benzerlikler yerine, Batı-dışı toplumların toplumsal örgütlenme biçimlerini ve bu örgütlenme tarzlarının ortaya koyduğu özgül yapıların karşılaştırmasından hareket etmektedir. Sömürgecilikten kaynaklanan pratik gereksinimlere dayanan Britanya antropolojisi, toplum, toplumsal yapı/sistem/örgütleniş üzerinde durmaktadır. Bu nedenle, sosyal antropoloji araştırması, büyük ölçüde yapısal-işlevselci modellerle işlemektedir. Toplumun işleyişini sağlayan toplumsal yapı, yapıyı kuran öğelerin işlevsel bütünlüğünden oluşmuştur ve antropolojik çalışma bu yapının öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkileri izleyerek bir toplumsal yapı kuramına ulaşmaya çalışmaktadır. İngiltere'de ilk antropoloji bölümlerinin kurulmaları, sömürge yöneticilerinin daha iyi yöneticilik yapabilmelerini amaçlayan eğitim programlarına duyulan gereksinmeler sonucunda gündeme gelmiştir. 1906 yılında Cambridge Üniversitesi'nde bu türden bir eğitim programı tanıtımı için yayımlanmış makalede uygulamalı antropoloji deyimi

kullanılmıştır. Alman geleneği ise ağırlıklı olarak etnolojiyi kullanmaktadır[292] ve kültür kavramına aşkın-özsel düzeyde ayırıcı ve tarihsel bir anlam yüklemiştir. Alman romantik felsefecisi Herder'de tanımını bulan bu yaklaşım kültürü, bir halkı diğerlerinden ayırt eden ve çevrilebilir olmayan, herhangi bir ortak-değer göndermesi olmayan bir manevi alan olarak tanımlamaktadır. Kültür özgül ve paylaşılamayan bir olgu olarak tanımlandığı için, Alman antropoloji geleneği kendisini bir etnoloji formunda tanımlamıştır.[293] Etnolojinin görevi, insanları ırksal ve kültürel özellikler temelinde sınıflandırıp, ardından günümüzde veya geçmişteki dağılımlarını insanların hareket ve bir birleriyle karışmaları ve kültürlerin yayılımıyla açıklanmaktadır.[294] Irk da sonuçta kültürel bir yorumdur, kültürel farklılık yaratır ve ırk yerine kültür kurulsa da farklılaşma esastır.

Antropolojinin temel görevi ve gereği, etnografik araştırma süreçleri aracılığıyla Batı'nın yerli kültürler üzerinde -Batılılaşma argümanı ile- yaygınlaşma süreçlerinin kültürel temas ve değişim olguları adı altında saptanmasına yönelik betimleyici işlevselliği olmuştur. Böylece Batı adetlerini öğrenen yerlinin/ilkelin/ötekinin kültürleştiği söylenir.[295] Antropolojinin temel çalışma biçimi olan alan/saha çalışmasında öğütlenen '*hem içinde bulunduğun topluluğu anlamaya çalışacaksın - içinde olacaksın- ama hem de esas kökenini, Batılı olduğunu unutmayacaksın - aynılaşmayacaksın*-' ilkesi bu nedenledir. Bu anlamda antropolojinin sömürgecilik ve ırkçılıkla özdeşleşmesi rastlantı değil yönteminin gereğidir.[296] Irk temelli çalışmaların antropoloji düzeyinde kuramsal kaynağı Batı'dır ve Batı bilim anlayışının bir gereği olarak ortaya konan bu çalışmalar belli bir döneme damgasını

---

[292] Ali Reza Balaman, "*Uygulamalı Antropoloji: Ülkemizdeki Gereksinimi ve G. Kore Açık Hava Halk Müzesi (Slaydlarla)*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, s. 38.; Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, "*Gelenekten Geleceğe Antropoloji: Değişen Konular, Bakış Açıları ve Yaklaşımlar*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, ss. 19-20.; Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, s. 335.; Özbudun v.d., **a. g. e.**, s. 10.; **a. e.**, s. 18.; Emiroğlu ve Aydın, **a. g. e.**, s. 740.; **a. e.**, s. 51.

[293] Emiroğlu ve Aydın, **a. g. e.**, ss. 36-37.

[294] E. E. Evans Pritchard, **Sosyal Antropoloji**, Çev: Fuat Aydın v.d., İstanbul, Birey Yayıncılık, 1998, s. 12.

[295] Kottak, **a. g. e.**, s. 589.

[296] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", ss. 397-398.

vurmuştur.[297] Antropoloji, XIX. yüzyıl sonlarındaki ortaya çıkışında, evrimci bir bakış açısıyla tanımlanmış ve toplumların ilkelden gelişmişe, basitten karmaşığa doğru zaman içinde bir evrimleşme geçirdiklerini, mevcut ilkel toplumların da bu evrensel evrimin belirli evrelerini temsil ettiği ön kabulünden hareket etmiştir. Antropoloji alanında bu fikirlere ilk itirazlar, Almanya'dan ABD'ne göç ettikten sonra Columbia Üniversitesi'nde çevresine topladığı göçmen öğrencileriyle evrim-karşıtı cepheyi açan Franz Boas'tan gelmiştir.[298]

Pritchard'a göre, dikkatinin büyük bölümünü ilkel toplumların kültürlerine yöneltmiş olan *antropolojinin kendini bütünüyle bu ilkel toplumlarla sınırlayan müstakil bir disiplin olamayacağı aşikârdır*.[299] Antropolojide ırkçılık, toplumsal yapı farklılığı tanımlamanın en kolay, en yaygın, en *bilimsel* yolu olmuştur. Toplumların veya kültürlerin karşılaştırılması ve sınıflandırılması sonucunda bütün toplumlar giderek çeşitli betimlemelerle yalnızca Batı-dışı olmakla kalmayacak aynı zamanda Batı'ya göre '*aşağıda'*, '*ilkel*' ve '*öteki*' olacaklardır. Karşılaştırmalı -alan- çalışmalar(ın)da karşılaştırılan, toplumların yahut kültürün bütünlüğü değil toplumların betimlemeye dayalı belli özellikleridir ve bu yöntemle benzerlikler değil, farklılıklar ortaya konulmaktadır.[300] Medeniyetten uzak olan bu ilkel, öteki halklar antropoloji aracılığı ile Batı'nın eriştiği yüksek uygarlıkla tanıştırılması gereği olarak Batı'nın ilkel diye tanımladıkları insan gruplarını ve onların yaşadıkları toprakların kaynaklarını sömürme süreci ile başlamıştır. Sürecin sorunsuz yürümesi için bu insanların sahip oldukları değerlerin, gösterecekleri tepkilerin bilinmesi gerekmektedir. Kısacası bu toplulukları ve onların kültürlerini tanıyan insanlara ihtiyaç vardır ve antropoloji bir bilim dalı olarak bu gerekçeler üzerinde yükselmiştir.[301] Ancak örneğin Benedict'e göre "*Biz ve ilkeller, biz ve barbarlar, biz ve paganlar ayırımı insanların zihnine egemen olduğu sürece, tanımı gereği antropoloji de olanaksızlaşır.*"[302] Ne var ki

---

[297] Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, "*Türkiye'de Antropoloji: Sosyoloji ve Antropolojinin Karşıtlık ve Ortaklığı*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 31.
[298] Özbudun, "*Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın!...*", s. 125.
[299] Pritchard, **a. g. e.,** s. 19.
[300] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", ss. 399-400.
[301] Emiroğlu ve Aydın, **a. g. e.**, s. 150.
[302] Ruth Benedict, **Patterns of Culture**, New York, Mentor Books, 1949, p. 3.

Desjeux'a göre kültürel faklılıkların analizi, ister makro-kültürel isterse mikro-kültürel düzeyde olsun, hem antropolojik değişmezleri kültürel aracın ikircim ve gerilimine bağlamaksızın hem de öteki kavrayışı ile onu yadsımanın bir aracı olmaksızın daha iyi çalışmanın bir anahtarı olabilir.[303] Antropoloji, *kültürel temas* ya da *egemenlik* gibi kavramlardan hareketle sömürge türünden durumlardaki tezahürlerini incelerken, çağdaşlığı bütünüyle etkisi altına almış görünen bu anlam eksikliklerini inceleme gerekliliğine ve antropologun bu yenidünya şartlarına uyum sağlaması gerektiğine yönelik bir tartışmayı başlatmıştır.[304] Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen süreç antropoloji çalışmalara zorunlu bir ara vermiştir.[305] II. Dünya Savaşı sonrasında kronikleşmiş ırksal açıklamanın gözden düşmesine koşut olarak, antropoloji *betimlemek* ve *sınıflandırmaktan* ziyade, nedenleri açıklamaya yönelen bir bilim kimliğine doğru dönüşüm geçirmiştir. Antropologların nezdinde artık insan grupları arasında gözlenen çeşitliliğin nereden kaynaklandığı sorusu gerekli hale gelmiştir. Bu dönem ırk kavramının sorgulandığı ve biyolojik bir anlamının olup olmadığının masaya yatırıldığı dönem olmuş ve bu tartışmalar ırk kavramının sınıflandırmalar açısından muğlâk olduğu, dolayısıyla biyolojik olarak kullanımının pek çok problemi barındırdığı ırk kavramının terk edilmesi gerektiğini ifade eden görüşün yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır.[306] Antropolojinin görevi toplumları ırksal ve kültürel özelliklere göre sınıflandırarak, toplumların karışmalarını kültür yayılmacılığı ile açıklamak olarak da tanımlanmıştır. Toplumsal yapı veya kültür, tarih-dışı kalmış bu topluluklardan ampirik olarak elde edilen toplumsal ilişkilerin toplamını belirtecektir.[307] Dolayısıyla antropolojik süreç özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kesintiye uğramış ırk yaklaşımının da gözden düşmesi ile birlikte antropoloji ontolojik zeminini sorgulama gereğine yönelmiştir. Antropoloji XIX. yüzyıl itibariyle ortaya çıkış koşulları ve hedefi II. Dünya Savaşı sürecinden sonra belirsizleşmiş ve işlevsizleşmiştir. Dolayısıyla antropoloji bu süreç ile birlikte epistemik bir sorgu sürecine girmiş ve araştırma nesnesine yönelik olarak

[303] Desjeux**, a. g. e.**, s. 66.
[304] Augé, **a. g. e.**, s. 114.
[305] Emiroğlu ve Aydın, **a. g. e.**, s. 888.
[306] **A. e.**, s. 151.
[307] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", s. 400.

oluşan boşluğu konu, yöntem ve alana ilişkin olarak tartışmaya açmıştır. Bu süreç içerisinde antropolojinin dönüşümü kaçınılmaz olmuştur.

Günümüzde antropolojinin tüm geçerliliği ve zorluğu çağdaş sıfatının içerdiği tekil ile nitelediği dünyaların çoğulluğunun bir arada var olmasından kaynaklanmaktadır ve hatta dünyaların çoğulluğu da birçok anlamda kavranmalıdır.[308] Dolayısıyla antropoloji/antropologlar artık "*uzak, egzotik mekânlarda yaşayan 'tecrit' halkların yaşamlarına katılarak onlar hakkında bilgi toplayıp bunları kendi 'modern' toplumlarına aktaran araştırmacılar olmaktan çıkmıştır*".[309] Augé, antropolojinin genel geçer düşüncelerde "*ilkel*" toplumları inceleyen, buradan hareketle insanı irdelemeyi hedefleyen bir bilim dalı olduğunu, "*onları*" inceleyerek kendimizi düşünebildiğimizi belirtmiştir. Ancak Augé antropolojinin alnının gezegenin bütünüyle çakıştığını ve postmodern durumda, artık farklı dünyaların aynı çağı paylaştığını belirtmektedir. Antropoloji şimdi çağdaş dünyaları ele almalı, böylelikle de "*öteki*" ve "*ben*" ayrımına, anlam sorununa yeni bir bakış açısıyla yaklaşmalıdır.[310] Augé eğer antropolojinin nesnesinin/konusunun, öncelikle öteki ve ben arasındaki bağıntıya ilişkin sahip oldukları fikir olduğu kabul edilse bile ötekiliğin zorunlu olarak etnik ya da ulusal olanı işaret etmediğini ve toplumsal, mesleksel ya da ikamet yerine ilişkin olabileceğini belirtmiştir. Öteki kavramını antropoloji lehine iyileştirmiş görünmesine rağmen Augé yaklaşımında öteki'nin sınırlarını yalnızca yaygınlaştırmıştır. Bu aşamada Augé'ye göre ötekilik hâlen mevcuttur fakat yabancılığın itibarı silinmiş ve artık öteki'yle ilişki gerçek ya da sanal yakınlık dâhilinde kurulmaktadır.[311] Dolayısıyla Augé antropolojinin, güncel çağdaşlığın birliği ve çeşitliliği dâhilinde yalnızca mümkün değil aynı zamanda zorunlu olduğunu göstermeye çalışmıştır ve "*Yeryüzünün bütününde genelleşmiş bir antropolojinin vakti gelmiştir*."[312] demiştir.

[308] Augé, **a. g. e.**, s. 111.
[309] Özbudun v.d., **a. g. e.**, s. 380.
[310] Augé, **a. g. e.**, Arka Kapak.
[311] **A. e.**, s. 24.
[312] **A. e.**, s. 151.

Bu çağrı antropolojinin disipliner değişim yörüngesinin değiştirilmesi gerektiğine yöneliktir. Antropoloji yeni dönem ile birlikte; zaman, mekân, toplumsal yapı, kültür gibi eski sabit kavramlarını hızla yitirmiş, daha esnek ve muğlâk kendiliklerle baş etmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Eleştirel antropoloji, kültür incelemeleri/kültürel çalışmalar gibi yeni adlar üstlenen yeni antropolojik durum, bir yandan antropolojinin kendi konumu ve rolünü, bir yandan da değişim, etkileşim, yerelsizleşme, zaman mekân sıkışması, etkisiz güç ilişkileri, toplumsal cinsiyet vb. bir dizi sorunsalı kapsamına dâhil etmek durumunda kalmıştır. Buna göre antropoloji, yazınsal eleştiri ya da onun kültürel çalışmalar varyantına dönüşmüş ve çoğu görüşe göre, kültürün örtük ya da açık bir biçimde metne benzetilmesinin dışında büyük ya da üst kuram ya da analojilere yer kalmamıştır.[313] Wallerstein'a göre edebiyat/yazınsal olan üzerinden kurduğu ilişki dolayısıyla antropoloji -oryantalizm ve tarih gibi- günümüzde beşeri bilimlere meyletmektedirler.[314] Günümüzde ise temel yönelim sanat/edebiyata, beşeri bilimlere doğrudur.[315] Boas'cı geleneğe göre her kültür, kendi tarihinin eşsiz bir ürünüdür ve kültürler arasındaki kimi benzerlikler arızidir. Bu süreç kültürlerin evrensel bir evrim aşamasının aynı basamaklarında yer almalarıyla değil, aralarındaki temaslar, benzer ekolojik koşullar ya da tarihsel rastlantılarla açıklanabilecektir. Boas'ın tikelci, kültüre-özgü'cü ve göreci duruşu, ABD'de Kroeber ve Benedict, İngiltere'de Evans-Pritchard gibi ardıllarının antropolojiyi toplumbilimlerdense beşeri bilimlere, giderek de sanat ve edebiyat alanına yaklaştırmıştır. Bir başka açıdan ise toplumbilimlerinde gözlemlenen disiplinlerarasılık yaklaşımı tüm toplumbilimleri olduğu gibi antropoloji de etkilemiştir. Antropoloji kendi toplumsal ve kültürel bağlamını, toplumbilimlerindeki postmodern yaklaşımların odağı olan kitle/popüler kültüre, yerel yaratıcı dışavurumlara kaydırmakta ve uyarlamaktadır. Bu açıdan antropoloji genel olarak toplumbilimlerinde de gözlemlenen kültürel dışavurumları örüntülü metinler olarak değerlendirmeye doğru evrilmiştir. Böylelikle, "yazılı olmayan davranış, konuşma, inançlar, sözlü gelenek ve ayin" tikel bir kültürel bağlam içindeki

[313] Özbudun v.d., **a. g. e.**, ss. 381-382.
[314] Wallerstein, **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, s. 139.
[315] Özbudun v.d., **a. g. e.**, s. 19.

anlamlarına ilişkin olarak yorumlanmaktadır.[316] Antropolojik dönüşümün kanalları bu şekilde bir disipliner sorgulamaya tabi tutulabilecekken, buna paralel olarak disipliner süreçlerin yeniden biçimlenmesi düzeyinde bir etkileyen etkilenen sorgulamasına gidilmiştir. Antropolojik anlayışın gelişim/değişim süreçleri bir yandan kendine içkin süreçlerle ilerlerken bir yandan da özellikle kültürel çalışmalar yaklaşımı düzeyinde bir hesaplaşmaya gidilmiştir. Özellikle toplumbilimsel yaklaşımın genelinde ancak antropoloji ve kültürel çalışmaların özelinde gözlemlenen metne dönüş süreçleri gelişim kanalları farklı olsa da her iki oluşum için de ortak seyretmiştir.

Wade antropoloji ve kültürel çalışmaların pratiğinde ve kurumsal geçmişinde farklı sorunlar olduğunu belirtmektedir. Bu önemlidir çünkü her iki disiplinin mevcut durum ve geleceği veya birliktelikleri kendi geçmişlerinin dışında gelişebilir. Wade her şeyden önce kültürel çalışmalar ve sosyal antropoloji arasında bazı temel benzerlikleri saptamaktadır.[317] Antropoloji de kültürel çalışmalar gibi kendi yörüngesinde ilerlemekte iken küreselleşen kapitalist ekonominin etkileri ile değişmeye başlamıştır.[318] "Beyaz akademisyen" ırk araştırmalarından, oryantalizmden sonra postmodern dönem ile birlikte kültürel çalışmalarda farklı ve marjinal olanı keşfetmiş ve bir bakıma kültürel çalışmaların postkolonyal durağına yerleşmiştir. Kültür bu aşamada daima bir öteki düşüncesidir. Jameson bunu kendisi için bile bu şekilde farz ettiğini itiraf etmekten çekinmemektedir.[319] Antropoloji kültürel çalışmalar karşıtlığı çokkültürlülük, kimlik ve postkolonyal teori gibi konularda çapraşık bir ilişki göstermiştir.[320] Antropoloji ve kültürel çalışmaların önceki akademik kısıtlamalar dışında bir girişimi başlatmışlardır. Bu aşamada antropoloji ve kültürel çalışmaların yaklaşan birliği ilan edilmiş ve son yıllarda postmodernizm, postyapısalcılık ve postkolonyalizm ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Her iki yaklaşım üzerindeki bu tür süreçlerin etkisini inkâr etmek mümkün değildir. Bir başka açıdan ise antropoloji ve kültürel çalışmalar oldukça

[316] Kottak, **a. g. e.**, s. 21.
[317] Wade, "*Introduction*", pp. 1-2.
[318] **Ibid.**, p. 7.
[319] Jameson, "*On Cultural Studies*", p. 34.
[320] Stephen Nugent, "*Introduction: Brother, Can You Share a Paradigm?*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, p. 5.

farklı kavramları, olguları, yapıları ve süreçleri tanımlamak için aynı terimler gibi kullanılmaktadır. Yine her iki alan da etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi konuları tamamlayıcı şekilde değer atfetme süreçlerine girişmiştir. Antropoloji -az ya da çok- sosyoloji ya da tarih ile ilişkilendirilirken, kültürel çalışmalar edebiyat teorisi, sosyoloji, tarih, antropoloji ile ilişkilendirilmiştir.[321] Bu biçim ise yapısalcılık -daha ilerde ise postyapısalcılık, postkolonyalizm vb. kavramlar- ve fonksiyonalizm teorik düzeyi ile oluşturulmuş ve etnografik araştırma süreçleri ile de temellendirilmiştir.[322] Bu açıdan hem antropoloji hem de kültürel çalışmalar postyapısalcı ve postmodernist anlayışlar tarafından teşvik edilen kendine dönüşlü eleştiri bir eleştiri sürecine dâhildir. Ancak aynıymış gibi görünse de antropolojinin kendini sorgulaması kültürel çalışmaların disipline açılması süreci ile aynı değildir.[323] Örneğin kültürel çalışmaların önde gelen isimleri Anglosakson geleneğinden beslenirken, antropoloji tümüyle imparatorluğun -sömürgeciliğe dayalı- baskıcı yapıları içinde ortaya çıkmıştır.[324] Bu şekliyle antropoloji diğer dünyaların, diğer yaşamların inceleme bilimi iken, kültürel çalışmalar edebiyat eleştirisine, etnografya ve söylem analizi süreçleri üzerinden gelişmiştir ve postyapısalcılık/postmodernizm gibi süreçlerin yükselen değerler olmasında etkili olmuştur.[325] Antropoloji işlevsellik ve yapısalcılık ile yüzleşmek zorunda kalırken, kültürel çalışmalar Frankfurt Okulu teorisyenleri, Gramsci, Leavis, Hoggart ve Williams tarafından kendine verilen teorik mirası yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu dönüşümün, antropolojinin kültürel çalışmalarla daha fazla ilişki kurmasının nedeni elbette metinselliğe duyulan ortak ilgidir. Ancak bu dönüşümü, kültürel çalışmalara kaymayı yalnızca antropolojide meydana gelen değişimler olarak görmek yanlış olur.[326] Bu değişim daha çok farklılaştırma, belirsizleştirme ve gündelik ilişkiler üzerinden kurulmaktadır. Bu nedenle bir bütünlük görüntüsü vermemektedir. Gerçekte, bu erken açılma hali,

---

[321] **Ibid.**, p. 2.
[322] Baykan Sezer, "*Etnik Gruplara Duyulan İlgi*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 36-39.
[323] Wade, "*Introduction*", pp. 1-2.
[324] Gareth Stantion, "*In Defence of Savage Civilisation: Tom Harrisson, Cultural Studies and Anthropology*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, p. 11.
[325] Nugent, **op. cit.**, p. 5.
[326] Wade, "*Introduction*", p. 3.

yalnız antropoloji için değil, tüm toplumbilimleri için söz konusudur. Dilthey ve Husserl gibi neo-Kant'çı düşünürlerin XIX. yüzyıl sonlarında dile getirmeye başladığı ve ardıllarına devrettiği hermeneutik okuma, toplumbilimlerini temel bir değişime sürüklemiştir. Pozitivizm eleştirisi ile birlikte gündeme gelen hermeneutik okuma toplumsal süreçleri birer metin, toplumbilim araştırmacılarını da birer metin okuru/yorumcusu olarak görülmesini beraberinde getirmiş, bu süreçte metinlerin çok sesliliğini vurgulanarak toplumbilim araştırması metinlerarası bir diyalog olarak tanımlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla toplumbilimlerinde postmodern anlayışla birlikte Alman Romantisizminin ve neo-Kant akımının temel fikirlerinin yerini post-endüstriyel çağda Derrida, Lacan, Bourdieu ve Foucault gibi postyapısalcılar almıştır.[327] Sosyoloji ve antropoloji gibi disipliner oluşumlar bu aşamada yeniden biçimlenme sürecine girmiştir. Bu durumda antropoloji ve kültürel çalışmalar arasında teori ve pratikteki farklılık nedir? Bu soruyu soran Werbner'a göre kültürel çalışmaların ayırıcı özelliklerinin biri; hem genellikle çağdaş romancılar tarafından yazılan edebiyat metinleri, -tercihen üçüncü dünya üzerine ve siyah ya da kadın yazarlar tarafından kaleme alınan- hem de medyanın tüm diğer biçimleri ile -sinema, televizyon, popüler müzik ve alışveriş merkezleri ve süpermarketler gibi tüketim alanları, gençlik pratikleri kadar, göçmenlik, queer gibi marjinalize olmuş diğer altkültürler ile ilgili metinlerle meşgul olmasıdır.[328] Ancak her iki yaklaşım da tarihsel ve entelektüel kök(en)leri görmezden gelmiştir.[329] Antropoloji yalnızca kültürel farklılığı temalaştırmakla kalmamış, modernliğin ve modernizmin tam anlamıyla irdelenmeksizin bırakılan merkezi sorunlarını da temalaştırmıştır.[330] Antropolojik katı nosyonların yayılması; toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ırk gibi konuların toplumsal ve tarihsel inşanın kanıtı olduğu görüşünün kültürel çalışmalar içinde eridiğini söylemeye yol açmıştır.[331] Örneğin antropolojinin cins ve cinsiyet rollerine ilişkin farklılığa vurgu yapan bakışı 1980'lere kadar devam etmiş, 1980

[327] Özbudun, "*Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın!...*", s. 126.
[328] Pnina Werbner, "*The Lion of Lahore Anthropology, Cultural Performance and Imran Khan*", Edt.: Stephan Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, p. 39.
[329] Stantion, **op. cit.**, p. 11.
[330] Robertson**, a. g. e.**, s. 73.
[331] Renato Rosaldo, "*Whose Cultural Studies*", **American Antropologist**, New Series, Vol.: 96, No.: 3, September 1994, p. 526.

sonrası antropolojik çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerine yönelik araştırmaları artmış ve daha sonraları da toplumsal cinsiyet kategorisinin de ötesine geçerek feminist bir antropolojiye doğru bir değişimin gözlendiği bir sürece girilmiştir.[332]

Antropoloji, Etnografya, Kültürel Çalışmalar

Antropoloji ve kültürel çalışmalar arasındaki mevcut farklar tarihleri içinde bıraktıkları mirastan kaynaklanmaktadır ve Wade'e göre oluşturulacak sınırlar için hiçbir teorik gerekçe yoktur. Wade antropolojinin akademik bir disiplin olarak etkili bir şekilde rekabet etmesi için modern kapitalist toplumların daha etkili bir eleştirisini yapmak üzere -antropologlar hâlihazırda bu yöne doğru gitmektedirler- yörüngesini değiştirmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Wade'e göre eğer antropoloji kültürel çalışmalardan alacağı daha keskin bir eleştirel pratikle etkileşime geçebilirse o zaman bu sıfır toplamlı rekabet ortadan kalkacaktır.[333] Batı tarihinin entelektüel ve politik döneminin bir parçası olmuş olan antropoloji ve antropolojik alan uzun zaman önce kültürel çalışmalar tarafından işgal edilmiştir. Özellikle bir alternatif olarak sunulan kültürel çalışmalar karşısında, antropoloji giderek postdisipliner dünyaya yakışmayan bir hal almıştır.[334] Aynı şekilde Rosaldo'ya göre antropoloji yükselen değerler olan ırk, feminizm, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi konular tarafından bypass edilmiştir.[335] Kültürel çalışmalar edebiyat, popüler kültür, çokkültürlülük, toplumsal cinsiyet, ırk, cinsellik, feminizm, queer ve daha pek çokları üzerine oluşan bir yaklaşım biçimi ile gündeme gelmiştir. Bu açıdan bazı antropologlar kültürel çalışmaların edebiyat çalışmalarının bir başka adı olduğunu düşünmektedirler. Kültürel çalışmaları bir disiplin olarak adlandırmak konusunda tereddütlü olmasına rağmen Wade kültürel çalışmaların entelektüel bir yüksek zemin kazanmış gibi göründüğünü antropologların ise kendi fildişi kulelerinde çürüdüğünü

[332] Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, "*Gelenekten Geleceğe Antropoloji: Değişen Konular, Bakış Açıları ve Yaklaşımlar*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, s. 26.
[333] Wade, "*Introduction*", p. 10.
[334] Mark Hobart, "*The Presentations*", Edt.: Peter Wade, **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group for Debates in Anthropological Theory**, UK, University of Manchester, 1996, p. 11.
[335] **Ibid.**, p. 15.

düşünmektedir.[336] Antropolojinin konusu, tek kelime ile kültürdür.[337] Antropolojinin en temel kavramlarından biri olan kültür konusu, sadece antropologları ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmıştır. Kültürel çalışmalar, kültürü farklı olarak tanımlasalar da antropolojinin bahçesine yan yollardan girmektedir.[338] Dolayısıyla antropoloji/antropologlar kültür kavramı üzerinde oluşturdukları akademik tekeli kaybetmişlerdir. Kültür kavramı süreç içerisinde dönüşmüştür ve kavramı artık nesnelleştirilmiş, kendine kapalı, tutarlı bir şekilde çalışmak mümkün görünmemektedir.[339] Bu açıdan kültürel çalışmalar ve antropoloji aynı anda hem yapısal olarak çatallanmış hem de bu çatallanmaya bağlı olarak yakınlaşmaya başlamıştır. Antropolojide örneğin keyfilik ve sınırlamalara dayanan analiz nesnesinin klasik formülasyonları karmaşık modern dünyayı anlamaya yönelik olarak değişmeye başlamıştır.[340] Çalışmada artık kültürün yerini dünyadaki bir nesne almıştır. Toplumsal analiz araştırması süreçlerinin arabuluculuğunu ise edebiyat teorisi yapmaktadır.[341] Ancak kültürel çalışmalar projesi muhtemelen ırk, toplumsal cinsiyet, çokkültürlülük, etnisite ve daha pek çok konu hakkında konuşabilmeyi mümkün kılacaktır. Rosaldo'ya göre kültürel çalışmalar bir taraftan çok sayıda antropologun bir endişe içine girmesine neden olmuş, diğer taraftan antropoloji için yaratıcı bir iç yapılanma fırsatı yaratmıştır. Antropoloji kendini teorik düzeyde, ayrı odalardaki ayrı kültürleri çalışmak için değil aynı odadaki çoklu kültürleri çalışmak için yeniden yapılandırmalıdır. Pratik düzeyde ise kendini toplumsal cinsiyet, ırk, cinsel tercihler ve diğer araştırma konuları yönünde giderek çeşitlendirmelidir.[342] Dolayısıyla Howell'a göre de antropolojik bakış açısı kültürel çalışmalar paradigması ile yakından ilgili olmalıdır.[343]

---

[336] Wade, "*Introduction*", pp. 1-2.
[337] Mahmut Tezcan, **Kültürel Antropoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1997, s. 4.
[338] Gedik, **a. g. e.**, ss. 84-85.
[339] Rosaldo, "*Whose Cultural Studies*", p. 526.
[340] Nugent, **op. cit.**, p. 1.
[341] Rosaldo, "*Whose Cultural Studies*", p. 527.
[342] **Ibid.**, p. 529.
[343] Signe Howell, *"Cultural Studies and Social Anthropology: Contesting or Coomplementary Discourses?*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, p. 122.

Toplumbilimlerin farklı akademik yapılanmaları içinde antropoloji, üniversite dışında yer alan kâşiflerin, seyyahların ve Avrupa güçlerinin sömürge idarelerinde görevli memurların çalışmalarıyla Batı'nın "karşıtı"nı başka deyişle Batı-dışı toplumları araştırmaya yönelmiştir. Daha sonra üniversite disiplini olarak kurumlaşmıştır. Ancak antropoloji diğer toplumbilimlerden daima farklı bir konum almıştır. Wallerstein burada ilk antropologlardan bazılarının insanlığın evrensel doğal tarihine ilgi duymalarına rağmen "*dış dünyadan gelen baskılar*"ın antropologları belli halkların -Batı toplumlarının sömürgelerinin- etnografı olmaya yönelttiğini belirtmektedir. Wallerstein'a göre bu yönelim antropolojinin diğer disiplinlerden farklı olarak -katılımcı gözlem gibi- çok özel bir metodoloji geliştirdiğini belirtmektedir. Ancak bu metodoloji antropologların Batı toplumlarının sömürgelerinde bir Batılı olarak araştırma yapmaları dolayısıyla 'misyonerlik' gibi yeni bir sorunu da gündeme getirmiştir. Örneğin İngiliz antropologlar doğu ve güney Afrika'da, Fransız antropologlar batı Afrika'da, Amerikalı antropologlar Amerika yerlileri, İtalyan antropologlar Libya'da araştırma yapmışlardır. Antropoloji disipline ilişkin örtülü bir misyonerlik sorunu ile karşı karşıya kalırken, açıktan yürüttüğü bilimin normatif esaslarına dayalı etnografik çalışmaları ile üniversite bünyesinde disipliner bir yapı kazanmıştır.[344] XIX. yüzyılda ortaya çıkmış olan antropoloji ya da etnografya, sosyoloji ile birbirlerinin elde ettikleri bulgulardan ve geliştirdikleri kuramlardan en geniş biçimde yararlanmışlardır. Ancak Batı toplumlarını kendisine konu alan sosyolojiden farklı bir bilim dalı Batı adına bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu da sosyal antropoloji ya da etnografya olmuştur. Bu durumda sosyoloji Batı toplumlarının bilimi, etnografya Batı-dışı toplumların bilimi haline gelmiştir. Batı-dışı toplumlar böylece ilkel toplumlar olarak nitelendirilmekte ve etnografya söz konusu ilkel toplumları, sosyoloji ise uygar toplumları ele almaktadır. Bu nedenle tarih öncesi toplumların incelenmesi de antropolojinin alanı içinde sayılmıştır.[345]

Antropoloji ve toplumbilimleri arasındaki yahut antropoloji ve kültürel çalışmalar arasındaki en önemli bağlantı etnografik anlatıların bir yazı biçimi olarak

[344] Wallerstein v. d., **a. g. e.**, ss. 27-28.
[345] Sezer, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, ss. 52-53.

incelenmesidir.[346] Antropolojinin temel araştırma yöntemi olan etnolojik süreçlerin belirsizleşmesi ve metne dayalı hale gelmesi oraya çıkış anından itibaren sahada olan antropologu da etkilemiştir. Antropoloji geleneği, saha çalışmasının ve '*orada olmanın*' önemimi vurgulamıştır. Ancak bunun tam aksine kültürel çalışmalar, kültürü dışarıdan ve uzaktan bakış açısıyla çalışmaktadır. Bu anlamda kültürel çalışmalar, modern toplumların kültüre öğe, süreç ve olgularını inceleyen geleneksel antropolojinin ilk evrelerindeki masa başı yaklaşımları andırmaktadır. Antropoloji geleneği, kültürel çalışmalara oranla daha eleştirel bir saha çalışanı üretmektedir.[347] Günümüzde antropolojinin saha çalışmalarına yönelik biçimlenişinde değişimler söz konusudur ve yönelim çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Örneğin Herzfeld bu süreçte antropolojinin masa başı antropolojisine dönüşmesine eleştirel bakar ve bu haliyle antropolojinin postmodernin eşiti olarak kabul ettiği kültürel çalışmalar biçimine dönüşeceğini ileri sürer.[348] Dolayısıyla kültürel çalışmaların antropolojileşmesi yahut antropolojinin kültürel çalışmalara dönüşmesi süreci etnografik metnin kendisini temel bir sorunsal olarak gündeme getirmiştir.[349] Bu aşamada Sahlins'in sözleri ilgi çekicidir. "*Antropologlar Kültürel Çalışmalar hareketinin işçi sınıfı haline gelmiş durumda. Akademik iş bölümünde etnografik emekçiler statüsüne sürgün edilerek, uzun günler, haftalar, aylar boyunca pis ve rahatsız (saha) çalışmaları yapmaya mahkûm edilmiş durumdalar. İnatçı kültürel gerçeklikler üstüne emek vermekten uyuşmuş beyinleriyle, daha yüksek kuramları İngilizce profesörlerine bırakıyorlar. Bu cult stud'lar düşünen sınıf, özgür kılınmış (ve özgür kılan) aydınlar iken, antropologlar da onların hegemonyacı söylemlerinin alt sınıftan müşterileri olmaktan memnun. Dünyanın bütün antropologları, birleşin...*"[350] Antropolog Sahlins'in çağrısı disipliner bir özeleştiriyi içermekte ve bir tehdit unsuru olarak görülen kültürel çalışmaların antropolojik alanı ele geçirmeye yönelik gücünü göstermektedir. Bu aşamada "*...gelecek antropolojinin yakın kuzeni kültürel çalışmaların mı olacaktır?*"[351] sorusu antropolojinin geleceği konusunda gündeme

[346] Kottak, **a. g. e.**, s. 21.
[347] Kümbetoğlu ve Gedik, **a. g. e.**, s. 29.
[348] Michael Herzfeld, **Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society**, Oxford, Wiley-Blackwell, 2006, p. 8.
[349] Özbudun v.d., **a. g. e.**, ss. 381-382.
[350] Sahlins, **Foucault'u Beklerken**, s. 84.
[351] Kümbetoğlu ve Gedik, **a. g. e.**, s. 27.

getirilen tartışmalarda karşılığını bulmuştur. Bu süreç esasında Batı-dışı toplumları incelemeye yönelik olarak gelişen etnografik araştırma süreçlerinin yeni dönemle birlikte antropoloji aleyhine işlevsizleşmesi ile ilişkilidir. Meydana gelen boşluğu, kültürü betimsel açıklamalarla metin üzerinden okuyan kültürel çalışmalar doldurmuştur. Dolayısıyla kültürel çalışmalar metodolojik bir devşirme hamlesiyle betimsel/metinsel etnografiyi çalışma alanına yerleştirmiştir. Etnografik araştırma süreçleri ile ilgili olarak biçim farklılıkları olsa da temelde kültürel çalışmalar antropolojinin metodolojisini bir yönüyle de sahiplenmiş ve metinsel/betimleyici etnografik çalışmaların uygulayıcısı haline gelmişlerdir.

Kültürel antropologlar etnograf olarak Batı-dışı toplumları incelemekte ve betimlemektedir. Etnolog olarak ise, betimlemenin ötesine geçerek alandan ya da başka yerden toplanan verileri yorumlamaya ya da açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda etnoloji, toplumsal davranışı yöneten genel örüntü ve kuralların ortaya çıkartılmasıdır.[352] Ancak genel olarak toplumbilimleri ve özel olarak antropoloji demografik büyüme, kentlerin yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının rolü üzerinden kaçınılmaz biçimde gündeme gelen güncel değişimleri dikkate almak zorunda kalmışlardır. Augé'e göre, hem farklı süreçlerle birlikte güncellik antropolojiyi çağırmaktadır ve hem de ilk saha çalışmalarıyla birlikte antropoloji tüm geriye dönük özeleştiri olanaklarını tüketmiştir. Bundan dolayı, işin öncüllüğüne soyunmanın ve hem bugün, hem de yarın için, ileriye yönelik bir eleştirinin öğelerini önermenin vakti gelmiştir.[353] Yeni dönemde gündeme gelen iletişim çağı, bilgisayar çağı ya da ileri teknoloji çağı gibi çeşitli adlandırmalara antropolojik bakış açısı kayıtsız kalamamıştır ve Bates'e göre yeni antropolojik anlayışta ilginç olan giderek artan bir hızla gerçekleştiği görülen değişim sürecidir.[354] Antropolojik anlayışta gündeme gelen yeni eğilimler, bir taraftan klasik antropologların, tecrit toplumlarının aslında *etnografik icatlar* olduğunu vurgulamasına, bir taraftan da iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, göç hareketleri ve benzeri küreselleşme süreçlerinin her zamankinden yoğun bir biçimde etkilediği Batı-dışı toplulukların yeni durumunu

[352] Bates, **a. g. e.**, s. 11.
[353] Augé, **a. g. e.**, s. 70.
[354] Bates, **a. g. e.**, s. 473.

incelemeye yönelmektedir.[355] Antropolojik alan araştırmasının Batı ile öteki arasında belli bir ilişki türünü sürdürme çabasının bir parçası olabileceği antropoloji adına her zaman ihtimal dâhilinde tutulmuştur. Bu ilişkilerin sürdürülmesi/yenilenmesi her zaman için gücün ve bilginin nesnesi olarak ötekinin zamandaş olarak tanınmasını gerekli kılmıştır. En rutin eleştirel yorumunda dahi alan çalışması/etnografya/antropoloji, politik ilişkilerin nesnel bir refleksi olmaktan çıkamamış ve bu aynı nedenle antropolojinin radikal bir eleştirisi için başlangıç noktası olmuştur.[356] Toplumbilimsel zincir reaksiyonunun devamı karşısında, antropoloji birbiriyle çelişik gibi görünen iki karşıt eğilimi bağdaştırmak zorunda kalmıştır. İlk olarak antropoloji kapsam eksiklerini tamamlamak, kurumsal konu ve sorunları sınırlamak gereğine yönelmiştir. İkinci olarak modern, büyük ve karmaşık kültürlerin incelenmesine yönelik olarak girişilen tartışma gündeme gelmiştir.[357] Dolayısıyla yeni güncel gelişmeler karşısında antropolojinin şu soruya cevap bulma çabasında olduğu söylenebilir. Batı-dışı, ilkel, öteki toplumlarda yapılan alan çalışmalarında geliştirilen yöntem ve kuramlar, büyük-karmaşık toplumlar için de geçerli olabilecek midir?[358] Yahut barbar/ilkel/ötekinin araştırılması gereği üzerine kurulmuş etnografik araştırmanın gereğini yitirip yitirmediği, bu gereğin güncel gelişmeler ve toplumlar için dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği tartışma konusu olmuştur.

Kültürel çalışmalar ve antropoloji arasındaki temel fark ise etnografyanın araştırma süreçlerindeki rolüdür. Bu açıdan antropolojik çalışmalarda kültür, belirli bir sabit bir mekân içinde -uygulamalı- olarak düşünülürken; kültürel çalışmalar kültürü uzaktan da çalışılabilir bir kavram olarak ele alınmıştır.[359] Etnografya araştırması elbette aynı bilimsel süreçler izlendiği sürece disipliner tarafından uygulanabilir. Ancak etnografik süreç teknik olarak yalnızca antropolojinin kuruculuğunda işlenmiştir ve Wade'e göre etnografik araştırma süreci basit bir süreç değildir.[360] Sahlins'e göre bazı kültürel çalışma türleri, antropolojinin etnografiden başka bir şey olmadığını

[355] Özbudun v.d., **a. g. e.**, s. 380.
[356] Fabian, **a. g. e.**, s. 189.
[357] Güvenç, **Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir İnceleme**, ss. 101-103.
[358] **A. e.**, s. 7.
[359] Kümbetoğlu ve Gedik, **a. g. e.**, s. 28.
[360] Wade, "*Introduction*", p. 9.

düşünme eğilimindedirler. Ancak etnografi antropolojidir ve aksi durumda antropoloji hiç bir şey olmayacaktır.[361] Etnografya bu durumda Handler'a göre antropologların metodolojik kozudur. Kültürel çalışmalarda izlenen yöntem çoğu zaman metinsel analiz olarak kalmaktadır. Ancak kültürel çalışmacılar antropolojinin temel metodolojik kozunu kullanmayı ve bu yöntem ile çalışmayı istemektedirler.[362] Etnografik kültürel çalışmaların en tanınmışı Paul Willis'tir. Willis'e göre antropoloji ve kültürel çalışmaların birbirine ihtiyacı vardır ve her ikisi de devam eden karşılıklı bir eleştiriyi oluşturmaktadırlar. Etnografik çalışma ise yapılacak temel bir kısaltma ile bağlam'ı işaret etmektedir. Bu nedenle antropoloji ve kültürel çalışmalar karşılıklı eleştiri yolu ile birbirine bağlıdır. Bu bağın en önemli göstergesi ise etnografik çalışmadır.[363] Willis antropoloji ile kültürel çalışmalar arasında kurulan katil ve maktul ilişkisine yönelik olarak cinayeti şu şekilde çözmüş, yazısını şu şekilde bitirmiştir. "*Antropoloji öldü. Çok yaşa 'BAĞLAM' teorik olarak bilgi ile donatılmış etnografik çalışma*"[364] Handler kültürel çalışmalar üzerine yapılmış geniş kapsamlı derlemelerden biri olan *Cultural Studies*[365] üzerine bir inceleme yazısı kaleme almış ve kültürel çalışmalar ile antropoloji arasındaki ilişkisel bağı yazısında tartışmaya açmıştır. Handler yazısında "eğer kültürel çalışmalar kültürel üretimin bütün biçimlerini, kültürel pratikler ilişkisi içinde inceleyen bir biçimse kültürel çalışmaları antropolojiden ayıracak olan şey nedir?" sorusunu sormuştur. Handler'a göre bu durumda uygulama biçimi dışında hiçbir şey bu iki alanı birbirinden farklı kılmamaktadır. Bu iki alanda teori ve metodoloji üzerinden kullanışlı bir karşılaştırmaya girmek gerekmektedir. Teorik olarak antropoloji kültürel çalışmalardan modern sistemlerin analizi üzerine çok şey öğrenecektir.[366]

---

[361] Sahlins, **Foucault'u Beklerken**, s. 21.
[362] Handler, "*Anthropology is Dead! Long Live Anthropology*", p. 993.
[363] Paul Willis, "*Ties: Theoretically Informed Ethnographic Study*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, p. 183.
[364] **Ibid.**, p. 191.
[365] Derleme 730 sayfa ve 40 makaleden oluşmaktadır. Kültürel çalışmalar alanında önemli yazarlar tarafından yazılan makaleler kültürel çalışmaları çeşitli yönleriyle tartışmaya açmıştır. Bkz.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992.
[366] Handler, "*Anthropology is Dead! Long Live Anthropology*", p. 992.

Kültürel çalışmaların oluşum süreci ile birlikte antropolojide alan ve konularına ilişkin gündeme gelen tartışma biçimlerinde ne katil ne de maktul tespit edilebilmiştir. Antropolojinin II. Dünya Savaşı sonrası temel bir dönüşüme uğraması ile birlikte bir yönüyle de araştırma nesnesine ilişkin boşluk meydana gelmiştir. Bu değişim antropolojiyi öteki/ilkel olanın araştırılmasından koparmış ve oluşan boşluk modern dünyaları araştırmaya yönelik olarak doldurulmaya çalışılmıştır. Bu yönelim temelde kültüre dönüş süreçleri ve kültürel çalışmalar alanının oluşum aşamaları ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla alan, konu ve sınırlara yönelik olarak antropoloji ve kültürel çalışmalar çeşitli boyutlarıyla temel bir hesaplaşma içine girmiştir. Buradaki ilişki disipliner süreçlere ilişkin bir belirsizlik, geçişkenlik ve karşılıklı etkileşim ile ilgilidir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar hem yola çıktığı antropolojik kültür tanımı ile hem metodolojik olarak etnolojik süreçleri kavrayışı ile ve hem de betimleyici, tanımlayıcı, metne dayalı kültür tanımı ile antropolojileşmiştir. Antropoloji ise hem II. Dünya Savaşı sonrası araştırma nesnesinin geçerliliğini yitirmesi ile kültüre dönüş hareketine katılmış hem kültür kavramı üzerindeki tekelini kaybetmesi ile birlikte kültürlerin çoğulluğuna yönelmiş ve hem de 'orada olmaya' dayalı etnolojik araştırma biçimini metne dayalı etnografik okuma süreçlerine dönüştürmüştür. Kültürel çalışmalar başta antropoloji ve sosyoloji olmak üzere toplumbilimlerinin yeniden biçimlenmesi sürecinde etkili olmuştur.

Kültürel çalışmalar yaklaşımının öncüllerinden Williams'a göre kültür sosyolojisi hem görünüşte hem de fiilen azgelişmiş bir alandır. Bu alan uzmanlaşma alanı gibi görülebilir ve marjinal gibi görülmesi mümkün olan iletişim, dil ve sanat konularından türemiş, genel toplumsal/sosyolojik fikirlere yönelik bir ilginin yeniden işlenmesi çabasıdır. Bu haliyle kültür sosyolojisi alanın yeniden ele alınması işi olmaktan çıkmış ve toplumbilimlerinin genel etkinliği içinde yeni sorular ve yeni yanıtlar getiren bir disiplin olmaktadır. Williams bu disiplini kültürel çalışmalar olarak ilan eder. Kültürel çalışmalar yaklaşımı ile kültürün ele alınış biçiminde o zaman kadar süren ayrılığın giderilmesi ve bu sürecin bilinçli olarak genişletilmesiyle genel sosyolojinin bir dalı haline gelmiştir. Ancak bu dal belli bir dar alana hapsedilmiş ya da uzmanlaşmış bir alana dönük olmaktan daha çok, genel sosyolojik kuram içine kadar giren başka bir şekle doğru yönelmiştir. Kültür

sosyolojisindeki bütün yakınlaşmalar özellikle kültür kurumları ve formasyonlarının yeni toplumsal çözümleme biçimlerine bunlar arasındaki gerçek ilişkilerin araştırılmasına, bir yandan kültürün maddi üretim araçlarına diğer yandan da somut kültür formlarına ihtiyaç duymaktadır. Williams'a göre bu araçları sağlayan sosyolojidir ama yakınlaşma kavramı çerçevesinde *yeni bir sosyoloji*dir.[367] Dolayısıyla Williams'ın yaklaşımında kültürel çalışmalar öncelikle kültür sosyolojisi alanını konu ve yaklaşım olarak sahiplenmekte ardından da sosyolojiye -disipliner süreçlerine bir sızıntı yapılması girişimine yönelik olarak izin istemenin ötesinde- yenilenmesi salık verilmektedir. Williams'ın yaklaşımında yer alan kültür sosyolojisini yetersiz bulma eğilimi Long tarafından da başka bir şekilde dile getirilmiştir. Long'a göre bazı sosyologlar sosyoloji geleneğini kültürü anlamlandırma süreçlerindeki metodolojik araçlar ve kavramsal hükümler açısından yoksun bulabilir. Bu nedenle bu sosyologlar alışıldık disiplin sınırlarının ötesine uzanan bir şekilde, geçmişe yönelik olarak bir kazı çalışmasında bulunmakta ve kültürel çalışmaların nispeten sınırsız alanlarında daha rahat hissetmektedirler. Yeni bir alternatif yeni bir ev olarak sunulan disiplinlerarasılık oldukça heyecan verici bir yönelimi ve aynı zamanda toplumbilimleri ve beşeri bilimlerde yer alan araştırmacılara kültürü çalışmanın çok geniş ve çok zengin bir dizi olanağını sunmuştur. Ancak bu durum bazı sosyologlar nazarında ve sosyolojik nosyonda tedirgin edici eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler netlik, temel ilgi ve kriterler üzerine ortaya çıkmıştır.[368]

Sosyoloji ve kültürel çalışmalar hesaplaşmasına ilişkin radikal bir eleştiri biçimi olarak Hall'un sözlerini tekrar hatırlamakta yarar vardır. Hall'a göre *kültürel çalışmalar, sosyolojik soruları -ideoloji gibi- sosyolojiye karşı ortaya atmayı* içermektedir ve kültürel çalışmalar uzun vadede son derece özgürleştirici, entelektüel bir etkiye sahiptir.[369] Kültürel çalışmalar kültürü başat bir araştırma konusu edinmesi ile birlikte başta antropoloji olmak üzere sosyoloji ile de tümden redde varan yahut

[367] Raymond Williams, **Kültür**, Çev.: Suavi Aydın, Ankara, İmge Yayınları, 1993, ss. 7-13.
[368] Elizabeth Long, "*Engaging Sociology and Cultural Studies: Disciplinarity and Social Change*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, p. 24.
[369] Hall, "*Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems*", p. 14.

kendilerine de disipliner bir alan talep eden bir girişim olmuştur. Bu açıdan örneğin Seidman'a göre sosyoloji, kültürel çalışmalardan gelen bakış açısını birleştirerek daha dönüşümsel hale gelebilir ve kültürel çalışmalar sosyolojiyi zenginleştirecektir. Sosyoloji toplumsal analiz üzerindeki tekeline rağmen kültürel çalışmaların meydan okuma süreçlerine karşı çeşitli cevaplar geliştirmiştir. Bu cevaplar Foucault tarzına yahut toplumdan metne semiyotik dönüş, psikanaliz yahut postmodern bağlamların geliştirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Ancak temelde metinsel dönüş çağdaş toplum yaşamının medya, bilgi teknolojileri, gündelik yaşamın metalaştırılması gibi oldukça çeşitli ve önemli yönlerini aydınlatabilir. Kültürel çalışmalar içinde konuşlandırılmış psikanalitik teoriler ise öznelliğin, toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin toplumsal oluşumlarının bir tanımını sunmaları açısından oldukça yararlı olacaktır.[370] Goodwin ve Wolf'a göre ise sosyoloji, kültürel çalışmaları zenginleştirecektir. Sosyoloji hem çağdaş eleştirel teoriye hem de kültürel çalışmaların kültür sosyolojisi yapmasını önlemek adına bir direnç içindedir. Kültürel çalışmalar gündelik yaşam pratikleri gibi konularla metinsel düzeyde ilgilidir ve sosyoloji içinde sağlam temellere oturacaktır.[371]

Sosyoloji disipliner kapanmanın baştan çıkarıcılığına direnç göstermeye ihtiyaç duymaktadır ve kültürel çalışmalar gibi bir girişiminin disipliner eşlik talebini kolaylıkla reddetme eğilimindedir. Ancak Webster'a göre sosyoloji hatırlamalıdır ki konular her zaman değişebilir ve bu olasılıklar her zaman mümkün olduğunca açık tutulmalıdır. Sosyoloji günümüzde bilgi toplumu, toplumsal içerme/dışlama, küreselleşme, kimlik, çokkültürlülük gibi konuları tartışmalarının merkezine almıştır. Dolayısıyla sosyoloji kültüre dönüş sürecini dikkate almalıdır ve kültürel çalışmaların ortaya çıkışına direnç göstermektense onu misafirperver bir şekilde karşılamalıdır. Webster sosyolojinin kültürel çalışmalara sırtını dönmemesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü kültürel çalışmalar sosyolojik düşünceye pek çok katkıda bulunmuştur ve daha fazlasını hak etmek için katkıda bulunmaya devam edecektir. Ayrıca kültürel çalışmalar da popüler kutsama süreçlerini aşmak adına

[370] Steven Seidman, "*Relativizing Sociology: The Challenge of Cultural Studies*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997.
[371] Andrew Goodwin, Janet Wolff, "*Conserving Cultural Studies*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, p. 142.

kanıtların güvenilirliği ve soruların geçerliliği yönünde eleştirel bir adres olarak sosyolojiden çok şey öğrenecektir.[372] Bu açıdan kültüre dönüş anlayışı sonucu hem kültürel çalışmalar hem de sosyoloji popüler kültür konusuna oldukça fazla önem atfetmiştir. Sosyoloji popüler kültür ürünlerinin kurumsallaşma süreçleri ile daha çok ilgili görünmüş olmakla birlikte konuyu farklı boyutlarıyla ele almıştır. Kültürel çalışmaların ise Gramsci'nin hegemonya kavramı, tahakküm ve direnç üzerinden kurduğu ilgi zamanla popüler kültür ürünlerinin analizine dönüşmüştür. Bu süreç karşılıklı gelişim ve etkileşim içinde tartışılabilirken bir diğer açıdan da taraflar birbirlerini tehdit unsuru olarak göremeye yahut bilimsel alışveriş anlayışı içinde disipliner düzeyde içeri almaya eğilimli olmuşlardır.

Martin'e göre kültürel çalışmalar sosyolojiye doğru süzülmektedir. Böyle olduğu için toplum ve kültür arasında kuruduğu bağlamsal ilişki derinleşmiştir.[373] Ancak diğer taraftan Schudson'a göre kültürel çalışmalar kültürel yapıların gerçekliğini toplumsalın dışında ele almaktadır. Bu ise analizin biçimi ile araştırma kültürel nesneleri okuma yahut metin gibi görme eğilimine yol açacaktır. Kültürel çalışmaların temel dürtüsü sosyolojik olarak zenginleştirilmiş bir kültürel nesne analizi yapmaya yönelik verdiği söz gibi görünmektedir. Schudson'a göre kültürel çalışmaların özünde tartıştığı nosyon sosyolojiktir ancak kültürel çalışmalar politik ve toplumsal eylem ilgisi açısından oldukça fakir/yetersiz görünmektedir.[374] Storey'e göre de kültürel çalışmalar politik bir hareket değildir ve teorik, araştırma ve pedagojik pratiklerin hepsinin üstünde kendisini tanımalıdır. Storey'e göre kültürel çalışmaların potansiyel politik gücü edebiyat çalışmalarından, sosyolojiden ya da tarihten daha çok değildir. Ancak kültürel çalışmaların politik bağı kuruluşuna ve pedagojik pratik ve kurumsal alan dışındaki mevcudiyetine bağlanmaktadır. Kültürel çalışmaların politik bir hareket olarak görünümü eğitim kurumlarının dışındaki görünümüne bağlanmaktadır. Ancak kültürel çalışmalar üzerinden kurulan bu politik

[372] Frank Webster, "*Sociology, Cultural Studies, and Disciplinary Boundaries*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, pp. 95-96.
[373] Randy Martin, "*The Renewal of the Cultural in Sociology*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, p. 73.
[374] Michael Schudson, "*Cultural Studies and the Social Construction of "Social Construction": Notes on "Teddy Bear Patriarchy"*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 379-380.

bağa karşı kültürel çalışmalar her zaman ve her şeyden önce pedagojik bir proje ve akademik pratiğin önemini kavramalıdır.[375] Kültürel çalışmaların üniversite içinde kurumsallaşması ile birlikte kültürel çalışmalar formasyonu ile ilgili çok sayıda tartışma ve öneri getirilmiştir. Bu öneri ve tartışmalar kültürel çalışmaların yapısal sorunlarına içkin olarak gelişmiştir.[376] Kültürel çalışmaların önemli isimlerinden Johnson'a göre kültürel çalışmalar akademi içinde yer almak zorunda kalmıştır. Ancak akademi kültürel çalışmalar hiçbir zaman için yeterli bir *ev* olmamıştır. Kültürel çalışmaların en iyi model/versiyonunun akademik bir disiplin olarak değil, eleştirel bir süreç olarak düşünülebileceğini belirtmektedir. Johnson bu nedenle kültürel çalışmaların disipliner düzeyde bu kadar yaygınlaşmamış olan kuruluş yıllarını önemsemiştir. Johnson'a göre ne edebiyat eleştirisi, sosyoloji ne de diğer akademik disiplinler bunu yapabilmiştir.[377] Kültürel çalışmaların akademik kurumsallaşmasını önemli görmekle birlikte sürece eleştirel yaklaşan Johnson kültürel çalışmaların eleştirel bir girişim olarak gündeme geldiği şeklini önemsemektedir. Johnson, kültürel çalışmaların araştırma ilgisinin medya sektörünün profesyonel düzeyleri, sanat merkezleri, yerel "workshop"lar ve diğer gönüllü kuruluşlar ile medya çalışmaları, kültürel çalışmalardan gelen çok sayıdaki öğrenci ile işbirliği, kişisel arkadaşlık, entelektüel diyalog düzeyinde kurulması gerektiğini düşünmektedir.[378] Kültürel çalışmaların akademik kurumsallaşma özellikleri toplumbilimsel yeniden biçimlenme için temel bir ipucudur. Kültürel çalışmaların toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçlerinde hem bir belirleyici hem de bu yeninden biçimlenme sürecinin bir sonucu ve temelde aynası olmuştur. Günümüzde gittikçe yaygınlaşan düzeyiyle kültürel çalışmalar toplumbilimleri ile sürdürdüğü mücadeleyi bir yönüyle devam ettirmekte iken bir yönüyle de kurumsallaşma düzeyleri ile kendi disipliner bağımsızlığını ilan etmiş gibidir. Kültürel çalışmalar

---

[375] John Storey, "*Cultural Studies: The Politics of an Academic Practice; an Academic Practice as Politics*", Edt.: Joris Wlasselaers et. al., **The Future of Cultural Studies,** Leuven, Leuven University Press, 2000, pp. 67-68.

[376] Örneğin Bkz.: Henry A. Giroux et. al., "*The Need for Cultural Studies*", Edt.: Henry A. Giroux, **Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning**, USA, Bergin & Garvey Publishers, 1988.

[377] Richard Johnson, "*Reinventing Cultural Studies: Remembering for the Best Version*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 452-453.

[378] **Ibid.**, pp. 475-480.

başta antropoloji ve sosyoloji olmak üzere toplumbilimleri ile girdiği hesaplaşmaya paralel olarak günümüzde pek çok alana ve alt dala ayrılmıştır. Bu alan ve alt dallar toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçleri ile ilgili olduğu kadar kültürel çalışmaların oluşum süreçleri ile de ilgilidir. Kültürel çalışmalara ilişkin bir tarihçe sunmak ve toplumbilimleri düzeyinde disipliner bir tartışmaya girişmek mümkün görünse de kültürel çalışmaların bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Ancak örneğin kültürel çalışmalar nedir ve ne değildir sorusunu soran Bennet'a göre kültürel çalışmalar; etnografyadır fakat fiziksel antropoloji değildir; medyanın metinsel analizidir fakat edebi biçimcilik ve kanon oluşumu değildir; bilim ve teknoloji çalışmalarıdır fakat matematik, jeoloji ve kimya değildir; eleştirel coğrafyadır fakat planlama değildir; psikanalizdir fakat bilişsel psikoloji değildir; postmodern sanattır fakat sanat tarihi değildir; eleştirel mimaridir fakat mühendislik değildir; çevreciliktir fakat endüstriyel gelişme değildir; feminizmdir fakat insan biyolojisi değildir; küreselleşmedir fakat milliyetçilik değildir; postkolonyalizmdir fakat dünya edebiyatı değildir; popüler müziktir fakat müzikoloji değildir; modadır fakat teknik tasarım değildir; eleştirel halk sağlığıdır fakat tıp eğitimi değildir.[379] Kültürel çalışmalar toplumbilimsel alanları ve alt dalları itibariyle tüm toplumbilimsel alana sızmış görünmektedir. Antropolojide öne çıkan konular bakımından giderek kültürel çalışmalar geleneği ile ilişki kurulmaktadır. Bu gelişmelerden hem kaygı duyulması hem de ortaklık kurulması söz konusudur. Kültürel çalışmalar, antropoloji ve sosyoloji arasında hem ortaklık hem de bir karşıtlık ilişkisi söz konusudur. Bu süreç kültürel çalışmaların gelişim seyri ve toplumbilimleri alanında görülen postmodern anlayışlarla birlikte kültüre dönüş yaklaşımı ile yankından ilgilidir. Kültüre dönüş yaklaşımı gerek antropoloji gerek sosyolojik ve gerekse tarihsel açıdan kültürü çeşitli düzeylerde tartışma konusu yapmış toplumbilimleri konu ve alanlara yönelik olarak belli bir yeniden biçimlenmeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla kültürü temel konusu yapmış antropoloji, toplumu ve toplumun kültürünü temel konusu yapmış sosyoloji ve diğer toplumbilimleri bu süreçlerden farklı farklı şekillerde etkilenmiştir. Kültür temel bir konu olarak toplumbilimlerinin birincil alanı haline gelmiştir.

---

[379] Toby Miller, "*What it is and What it isn't: Introducing ... Cultural Studies*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, p. 8.

Küreselleşme İdeolojisi Olarak Postmodernizm ve Kültürel Çalışmalar Yöntemi Arasındaki İlişki

Kültür kavramı bütün geçişkenlikleriyle birlikte aynı anda hem yerel/tikel'e, hem de tümel/evrensel'e gönderme yapmaktadır.[380] Kültür çok çeşitli nedenlerden dolayı modern çağın yaşamsal uğraşlarından biri haline gelmiştir. Modern dönemle birlikte ticari olarak örgütlenmiş bir kitle kültürü ilk kez ortaya çıkmıştır. Farklı yaşam tarzlarına ilişkin olarak kolonyalizm tarafından bir teselli sürecine girilmiştir. Batılı yaşantının üstünlüğü kolonyalist süreçlerle ve farklı kanallarla sürdürülmüştür.[381] Ancak Batı ile Batı-dışı olan sırasıyla modern ile gelenek ve ben ile öteki kavramları üzerinden biçimlendirilmiştir. Postmodern anlayış ile birlikte ise kültür kavramı daha da çoğullaşmış adeta "*folklorik zenginlik*"[382] kazanmış popüler kültür, kitle kültürü, tüketim kültürü gibi daha pek çokları ile birlikte çeşitlenmiş ve bir kültür enflasyonu[383] gündeme gelmiştir. XX. yüzyılın gündemine en kararlı biçimde yerleşen kültür postmodern anlayışın popüler kavramlarından biri olduğu halde en önemli kaynakları hâlâ modern öncesinden gelmektedir. Modern kültür kavramının kökleri büyük ölçüde milliyetçilik, sömürgecilik ve bununla birlikte sömürgecilik süreçlerinin disipliner simgesi haline gelmiş olan antropoloji içinde gelişmiştir. Aynı süreçte Batı'da kitle kültürü -eleştirisinin- oraya çıkması ile birlikte kültür kavramı ilgi bakımından önemli bir aciliyet kazanmıştır. Bir başka açıdan kültür siyasi olarak dikkate alınması gereken bir güç haline geldiğinde düşünsel olarak da dikkat çekmeye başlamıştır.[384] Bu aşamada kültür "*başka bir anlamda da kendi yıkımını hazırlıyordu. Onu sanayi kapitalizminin eleştirisi haline getiren bütünlüğü, simetriyi, insan yetilerinin çok yönlü gelişimini doğrulamasıydı.*"[385] Bauman bunu kültürel çeşitlilik ve kültürlerin çeşitliliği -kültürel çoğulculuk ve kültürlerin çoğulluğu- ve çokkültürel ve çoktoplulukçu şeklinde açıklamaktadır. Bauman'a göre bu ilkeler

[380] Sibel Özbudun, **Kültür Halleri Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003, s. 7.
[381] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 151.
[382] Sezer, "*Etnik Gruplara Duyulan İlgi*", s. 41.
[383] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 53.
[384] **A. e.**, s. 36.
[385] **A. e.**, s. 26.

arasındaki seçenekler oldukça ufuk açıcıdır.[386] "*XX. yüzyılın sonlarına doğru, Batı bütün insanlığın savunucusu olarak ileri doğru cesur bir adım atmıştır. Kültür, denilebilir ki, artık kültürlerin savunucusudur. Tikel, Hegelci jargonda, evrensele yükseltilmiştir -tikeli hem güçlendiren hem de çökertmekle tehdit eden bir hareket.*"[387] Kültürel çoğulculuk ve kültürlerin çoğulluğu isimleri Bauman'ın deyişiyle "liquid modernity"nin -akıcı modernite- meydan okuyuşuna karşılık alternatif politik cevaplardır.[388] Bu açıdan "*kültür siyasi açıdan tarafsız bir kavram gibi görünür. Ancak, çok taraflılığa duyduğu... formel bağlılık tam da en açık şekliyle partizan olduğu noktadır.*"[389] Eagleton burada kültürden çok kültürel değerler seçkisinden söz etmektedir ve kültür ile kültürün ete kemiğe bürünmesi arasında temel bir uçurum olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kültür, tarihsel ve felsefi bir göndermeye sahip olduğu kadar siyasi bir çatışma alanıdır.[390] Kültürle kültür arasındaki çatışma artık basit bir tanım savaşı değil, küresel bir savaştır ve yalnızca akademik süreçlerle değil gerçek politikalarla ilgilidir.[391] "*Tarihselliğin krizi şimdi, yeni bir yolla, genelde postmodern güç alanındaki zamansal örgütlenme sorununa ve elbette giderek uzam ve uzamsal mantığın başatlığının altına giren bir kültür içinde zamanın, zamansalın ve sentagramatiğin alacağı biçim sorusuna doğru dönüş yapar. Gerçekten de eğer özne ön gerilimlerini ve yeniden gerilimlerini etkin biçimde zamansal çoğulluğun ötesinde uzatabilme ve geçmişini ve geleceğini tutarlı bir deneyim içinde örgütleyebilme yetisini yitirdiyse, bu tür bir öznenin kültürel üretimlerinin, "fragman yığınlarının" dışında, rastgele heterojenliğin, parçalanmışın ve rastlantısalın pratiğinin ötesinde ne verebileceğini tahmin etmek zor oluyor.*"[392] Küreselleşme öncesi modern ilişkilerin, toplumların, farklılıkların, çelişmelerin ve çatışmaların ifadesi olan resmi devlet örgütlenmesi ve egemenliği parçalanmış, açık-gizli-belli-belirsiz bir biçimde var olan kimlik yapıları birbiriyle çelişik biçimde bu ayrımları aşma söz konusu olmadan zorunlu olarak

[386] Bauman, "*Cultural Variety or Variety of Cultures?*", p. 326.
[387] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 88.
[388] Bauman, "*Cultural Variety or Variety of Cultures?*", p. 329.
[389] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 27.
[390] **A. e.**, ss. 28-29.
[391] **A. e.**, s. 65.
[392] Jameson, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, s. 55.

geliştirilmiştir.[393] Modern dönemin marj-dışı gördüğü konular yeni dönemle birlikte merkeze çekilmiş ve modernleşmenin marjinalleştirdiği unsurlar dini, etnik ve alt gruplar toplumsal yapının asli ve birincil unsuru haline gelirken modern toplum anlayışının esası olarak gösterilen üretim ilişkileri ve işçi sınıfı marjinalleşmiştir.[394]

Baudrillard'a göre yeni dönemde tarihsel olanla gündelik olan ve kamusal olanla kişisel dünya arasında bir çekişme mevcuttur. 1960'lı yıllara kadar tarih, kişiye özel ve gündelik olana galip gelmiştir. Baudrillard'a göre "*Tarih'in günümüzde sesi kesilmiş soluğu çıkmaz olmuştur"*. Çünkü artık gündelik olaylar ve gündelik yaşam sesini çıkartmaya başlamıştır. Özel yaşamın kendi üstüne kapanması politikaya bir meydan okuma anlamına gelebilir. Depolitize edilmiş kitleler ise politikanın gerisinde değil ilerisindedir ve özel/gündelik yaşam ismi konulmayan şeyler, gündelik olaylar, anlamsızlıklar temsil'in önündedirler.[395] 1960'lardan itibaren kültür kavramı ekseninden sapmaya başlamış, özgül bir kimliğin -ulusal, cinsel, etnik- aşkınlığından çok olumlaması anlamındadır ve tamamen zıddına yönelmiştir. Bu kimlik unsurlarının bastırıldığı düşünüldüklerinden geçmişte uzlaşma zemini olarak görülen yapı ardından çatışma alanına dönüşmüş ve "*çözümün bir parçası olan kültür, sorunun bir parçası haline gelmiştir.*"[396] Postmodern anlayışta kültürün temel hale gelmesiyle, siyaset gösterileşmiş, yaşam tarzı tüketicileştirilmiş, imaj merkezileştirilmiştir. Yaşamına gündelik algısal deneyim için kullanılan kavramlardan biri olarak başlayan kültür artık döngüsünü tamamlamış ve gündelik kökenleriyle yeniden birleşmiştir.[397] Postmodernist Jameson'un yorumuyla Baudrillard'a göre kültür tüm toplumsal düzlemde, toplumsal yaşamda yer alan her şeyin özgün, ancak henüz resmedilmemiş bir anlamda kültürel bir nitelik kazandığı noktaya ulaşacak şekilde yoğun bir yaygınlaşması şeklinde ele alınmalıdır.[398] Bu

---

[393] Ertan Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", **Sosyologca**, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012, s. 294.
[394] **A. e.**, ss. 299.
[395] Jean Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev.: Oğuz Adanır, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1991, ss. 29-30.
[396] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 51.
[397] **A. e.**, s. 41.
[398] Jameson, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, s. 79.

açıdan postmodern kültür bir tür evrenselleştirilmiş tikelciliktir.[399] Kültür kavramı yeni dönemle birlikte içine tikeli, bireyi, tür'ü almıştır. Kültür söylemi bireysel ve evrenseli, tikelin dolayımı olmaksızın birleştirmektedir. *Evrensel, bireyselin yalnızca karşıtı değil, paradigmasıdır da*.[400] Çokkültürcülük küresel kapitalizmine evrenselcilik söylemi ile iliştirilmiştir.[401] Farklılık, özgüllük ve özgünlüklerin ana-akıma eklemlenmesine neden olan çoğulcu söylem, kimlikler arasındaki farklılıkları keskinleşmiş ve düzene eklemlenme söz konusu olmuştur. Bütün eleştirel görünümüne karşı, mevcut düzeni aşan yeni bir dünya, yeni bir gelişme görülmemektedir. Postmodernizm ve yeni toplumsal hareketlerle birlikte artık farklılıklar mutlaklaştırılmaktadır. Farklılıklar mutlaklaştırılırken, marjinal kimlikler ve görünümler açığa çıkmakta, "otonom" ve "kendiliğinden" karşı çıkışlar gündeme gelmektedir.[402] Yerelliklerin, çeşitli kimlik yapılarının kendini kabul ettirmesi ve birbirine eklemlenmesi, tikelliklerin evrenselleşmesi biçiminde, küreselleşme çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan küreselleşme ile birlikte ulus-devlete dayalı milliyetçiliğin eleştirisi ön plana çıkmış post-milliyetçilik anlayışı geçerli hale gelmiştir.[403] Batı, kültürün postmodern şüphecilik ile içeriden zayıf düştüğü noktada evrensellik ile kendi kültürünü evrenselleştirmek zorundadır. Bu noktada postmodernizm çelişkili bir güvenirlik kazanmıştır.[404] Küresel dünya düzeninde çeşitli ulus-üstü, ulusal, yerel, bölgesel, etnik, dini veya cinse dayalı yapılar, sonsuz tekillikler, '*birlik*' içinde '*çokluk/çeşitlilik/farklılık*' biçiminde alt sistemler olarak gösterilmiştir.[405] Postmodern anlayışla birlikte kültürelcilik evrensel rasyonelliğe karşı bir tepki olarak kültürel görecelikçilik halini almıştır.[406] Postmodernizm yaşam tarzı düzeyinde hem kültürün en kötü özelliklerinden kaçınırken hem de bunların daha cazip niteliklerini korumayı vaat etmektedir. Postmodern anlayış yüksek kültürün kozmopolitliğine sahipken, kozmopolit seçkinciliği ve yaşama biçimi olarak

---

[399] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 99.
[400] **A. e.**, s. 69.
[401] Žižek, **Kırılgan Temas**, s. 276.
[402] Eğribel, "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", ss. 287-298.
[403] Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", s. 303.
[404] Eagleton, **Kültür Yorumları**, ss. 89-90.
[405] Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", s. 293.
[406] Terry Eagleton, **Postmodernizm Yanılsamaları**, Çev.: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 146.

kültürün popülizmine sahipken, organizmacı nostaljiyi reddetmektedir. Yüksek kültür gibi postmodern de estetik olana değer verir ancak postmodernin estetiği daha çok tarz ve haz ile ve kasetler, kitaplar, modaevleri, mimari, alışveriş merkezlerini de içeren antropolojik bir kültürdür. Postmodern yaşam tarzı olarak kültür gibi tikeli övmektedir ve bu tikel kalıcı olmaktan çok geçici, tek parçadan çok melezdir.[407] Bu aşamada "*postmodernizm ... sorunun çözümünden ziyade bir parçasıdır ancak*"[408]

Hall'a göre sonsuz edimsellik postmodernizmin kutlayıcı çeşitliliği içinde gelişmiştir ve açıklama biçimi etnik, ırksal yahut kültürel kimliğin ulusal kabullerinin anti-özcü açıklamaları içinde yer almıştır. Hall bunu kimlik kavramı üzerinden tartışmaktadır ve Hall'a göre kimlik nosyonu özcü değil, stratejik ve durumsaldır.[409] Kültürel çalışmalar postmodern anlayış içinde yer alan unsurlara yönelik olarak anti-özcü bir tutum geliştirmiştir ve bu anti-özcü tutum modernliğin unsurları ile hesaplaşmaya, bu unsurların reddine yönelik gelişmiştir. Bu açıdan modern dönemin eleştirisi giderek marjinalliğe odaklı/yönelen bir eleştiri biçimini almış, temel toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümler artık düşünülmüş olmadıkları izlenimi vermeye başlamıştır.[410] Modernleşmenin ulus temelinde belli bir değişim dinamiği oluşturmuş olmasına benzer bir biçimde küreselleşme de yeni kimlik kalıpları/açıklamaları yaratmış, geleneği taşralaştırmış, yerelleştirmiştir. Küreyerel kimliklerin oluşumu/anlayışı da etnisite din, cins, toplumsal cinsiyet ve gündelik yaşam tarzı temelinde hem genişletilmesine hem de marjinalleştirilmesine çatışmayı engelleyecek bir uyum düzeyinde mümkün kılmıştır. Dolayısıyla devlet-toplum, toplum-birey, toplum-toplum ilişkileri küreyerel bağlamda yeni bir biçim kazanmıştır.[411] "*Ulus-devletin temelini oluşturan kültür, şimdi onun mahvının habercisidir. Kültür'ün korumaya*

[407] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 93.
[408] Eagleton, **Postmodernizm Yanılsamaları**, s. 158.
[409] Stuart Hall, "*Introduction Who Needs 'Identity'?*", Edt.: Stuart Hall, Paul Du Gay, **Questions of Cultural Identity**, London, SAGE Publications, 2003, pp. 1-3.
[410] Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 172.
[411] Eğribel, "*ABD Merkezli Küresel İmparatorluk Örgütlenmesi ve Devlete Karşı Demokratik Toplum Dayatması: Yönetici Devlet-Yönetilen Toplum İkiliğinden Küre-Yerel Doğrudan Yerinden Yönetim Modeline*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, s. 16.

aldığı ulusal birlik, kültür tarafından parçalanmaktadır."[412] Küreselleşme anlayışı ile birlikte siyaset biliminde ve sosyolojide devlet olgusu temel bir çalışma alanı olarak önemini giderek yitirmiş çoğulcu ve davranışsal teorik modeller önemli hale gelmiştir. Devletin önemi, işleyiş biçiminin belirsizleşmesi ile toplumun açıklanmasının ve etkinliğinin belirsizleşmesi süreçleri ise paralel ilerlemiştir. Yeni küreyerel açıklamalarla birlikte toplum merkez dışı çok merkezli unsurlarla tartışılmaya başlanmıştır.[413] Özellikle postkolonyal açıklamalar bu tartışmanın belirleyicisi olmuştur. Küreyerelleşme tartışmaları melez(lik)/melezleşme kavramlarını gündeme getirmiş, tikellikler melezleşme ve evrensellik etrafında tartışılmaya başlamıştır. Bütünsel dünya görüşlerinin reddedilmesinin veya tarihin sonu görüşlerinin gündeme getirilmesi Batı dünya egemenlik düzenini/eşitsiz dengeyi farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Küreselleşme, küreyerelleşme, post-sosyalizm, post-milliyetçilik veya modernleşme eleştirilerine bu açıdan bakmak gerekmektedir. Günümüzde Batı toplum düşüncesinin egemenlik anlayışı yeniden oluşmaya yönelik olarak gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bu yeniden biçimlendirme modern toplum örgütlenmesine yönelik belli eleştirilerin ortaya çıkmasına izin verdiği gibi küreselleşme olarak ifade edilen yeni bir toplumsal değişme anlayışının da geçerlilik kazanmasına neden olmuştur.[414] Küreyerel yaklaşımlarla toplumlar hem tek bir kültür halinde bütünleşirken, hem de şimdiye dek marjinal kalmış, seslerini duyuramamış kültürler daha görünür hale gelmektedir.[415] Küreselleşme ve yerelleşme kavramları arasındaki ilişki yeni dönemle birlikte evrensel ile ulusal arasında kurulan zorunlu-gönüllü, asimetrik-gerilimli ilişki üzerine inşa edilmiştir. Küreselleşme kavramı tüm toplumların gittiği yönü belirten zorunlu bir değişim süreci olarak ifade edilmektedir. Değişimin yönü ise Batı toplumları ve temelde ABD toplum düşüncesinin anlayışına paraleldir. Everensel ve ulusal arasındaki modernleşme ekseni ile kurulmuş olan ilişki küreselleşme ile birlikte ABD

---

[412] Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 77.
[413] Eğribel, "*ABD Merkezli Küresel İmparatorluk Örgütlenmesi ve Devlete Karşı Demokratik Toplum Dayatması: Yönetici Devlet-Yönetilen Toplum İkiliğinden Küre-Yerel Doğrudan Yerinden Yönetim Modeline*", s. 19.
[414] Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", s. 287.
[415] Sibel Özbudun, "*Kültür Üzerine...*", Edt.: Sibel Özbudun v.d., **Yeni Düzen(sizlik)den Başkaldırıya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 122.

egemenlik düzeyine ve toplum düşüncesine bağlanma anlamında *Amerikanlaşma* ve anlık, bireysel, gündelik yaşam tarzı düzeyinde Amerikan yaşam tarzına uyum olarak tanımlanmaktadır.[416] Evrensellik anlayışını yeni ve modern bir anlayış olarak tanımlamak ve Batı ile özdeşleştirmek eksik olacaktır. Geçmiş dönemde de evrensellik çeşitli şekillerde var olmuştur. Ancak modernleşme XIX. yüzyılda oraya çıkan Batı üstünlüğü/dünya egemenliği temelinde iktisada dayalı yeni bir evrensellik anlayışını belirtmektedir. Bu dönemde toplumlar arasındaki çelişkiler, toplum içi çıkar farklılıkları ve çatışmalar milliyetçilik, sosyalizm gibi temel tartışmalarla geçerlilik kazanmıştır. Küreyerel bağlamda gündeme gele eleştiri ve değişimler geçmiş tartışmaların birbirine yakınlaşarak daha da ileride görünmez hale gelmesine neden olmuştur.[417] Sosyoloji toplumsal değişme anlayışı aracılığı ile geleneksel düşünce biçiminden koparak yeni dünya görüşünün oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu anlamda sosyolojide toplumsalın açıklaması Batı toplum ilişkilerinin ve yapısının/düzeninin açıklaması olmuştur. Bu nedenle toplumsal değişme yaklaşımı modern bilim anlayışının bütünlüğünü ve ortaklığını sağlayan bir kavram olarak önem kazanmıştır. Toplumsal değişme yaklaşımında değiştiren aktör/özne ise temel belirleyici olmuştur. Sosyolojide toplumsal değişmenin yönünü değiştiren ve değişen öznenin rolü belirlemiştir.[418] Günümüzde ise tarih temel aktörlerini kaybederken toplumsal değişmenin temel aktörü mevcut koşulları kutsayan -gündelik yaşam alanlarında kendine bağlı değişiklikler yaratan- enformasyon ve iletişim teknolojileri ile serbest piyasa güçleri olarak tanıtılmaktadır.[419]

Akılcılaştırmaya dayalı modern dönem XX. yüzyıl ile birlikte anlamsızlık ve tarihsel edimcilerin yok oluşuna anlayışına yönelik olarak değişime girmiştir. XIX. yüzyılda temel fikirlerin belirleyiciliği yerini mutlak iktidarın ya da devlet kapitalizminin

---

[416] Eğribel, "*ABD Merkezli Küresel İmparatorluk Örgütlenmesi ve Devlete Karşı Demokratik Toplum Dayatması: Yönetici Devlet-Yönetilen Toplum İkiliğinden Küre-Yerel Doğrudan Yerinden Yönetim Modeline*", s. 15.

[417] Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", ss. 285-286.

[418] Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, "*Sosyoloji ve Toplumsal Değişme: Türkiye Çözülürken? Yeni Bir Dönemin Başlangıcında Nereye?*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 3-5.

[419] Eğribel ve Özcan, "*Sosyoloji ve Toplumsal Değişme: Türkiye Çözülürken? Yeni Bir Dönemin Başlangıcında Nereye?*", s. 6.

yükselişine bırakmıştır.[420] Yeni dönemle birlikte özneye ilişkin belirleyici süreçler -öznenin dönüşü- ile birlikte toplumsalın sonu tartışmaları da yapılmaya başlanmıştır. Baudrillard'a göre toplumsal artık nesnel bir şekilde açıklanamaz yahut temsil edilemez. Çünkü kendisini açıklamaya çalışan herkesi ortadan kaldırmaktadır.[421] Toplumsalı üretenler olarak kitle iletişim araçları aynı zamanda toplumsalı yıkmakta ve ürettiği kitleler tarafından emilmektedir. Dolayısıyla toplumsal anlamsız bir tanıma dönüşmektedir. Toplumbilimleri ise toplumsal ilişkiyi, toplumsalın sonsuzluğunu araştırmaya çalışmışlardır ve toplumbilimlerdeki laf kalabalığı o kaybolduktan sonra daha uzun bir süre devam edecektir.[422] Baudrillard'a göre "*kitle "sosyolojik" bir tanımlamanın tam tersidir. Çünkü sosyoloji toplumsalın ve aşamalarının yaygınlaşmasını betimlemekten başka bir şey yapmaz. Çünkü yalnızca olumlu ve kesinleşmiş bir toplumsallık varsayımı aracılığıyla yaşayabilmektedir. Toplumsalın emilip dağılmasını ve içten dinamitlenmesini anlayamamaktadır. Çünkü toplumsalın ölümü gibi bir varsayım kendi ölümünün varsayımıdır.*"[423] Baudrillard'ın toplumsalın sonu olarak ifade ettiği süreçte artık marjinallik güç sahibi bir alan haline gelmiştir. ortaya çıkan yeni özneler, yeni toplumsal cinsiyetler, yeni etniklikler, yeni bölgeler, yeni cemaatler marjinal yollarla temel ifade biçimi olmaya başlamıştır. Kültürel temsilin başlıca biçimleri, toplumdaki iktidar söylemleri marjinalin ve yerelin bu merkezsiz kültürel güçlenişi ile tehdit edilir hale gelmiştir. Bu postmodern yeni biçimlerin karakteristiği ise türdeşleştirme ve içte eritme ardından da çoğulculuk ve farklılıklara dayalı olmuştur.[424] Kitleler sınıf ya da halk gibi daha önce kendilerine başvurulan bütünlere benzememektedirler ve içine çekildikleri sessizlik aracılığı ile artık tarihin de ilgi alnı dışına çıkmışlardır. Dolayısıyla kitleler konusunda konuşulamaz ve birbirlerine eklemlenemezler.[425] Kitlenin sosyolojik bir gerçekliği yoktur.[426] Toplumsal artık anonimleşmiştir ve artık kitledir, kitlelerdir.[427] Bu aşamada küreyerel bölünmeler ve karşıtlıklarla modern

[420] Touraine, **a. g. e.**, s. 172.
[421] Baudrillard, **a. g. e.**, s. 25.
[422] **A. e.**, ss. 45-46.
[423] **A. e.**, s. 9.
[424] Hall, "*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*", ss. 55-56.
[425] Baudrillard, **a. g. e.**, s. 20.
[426] **A. e.**, s. 10.
[427] **A. e.**, s. 18.

toplum örgütlenmesinin egemen ilişkilere göre belli toplumsal farklılıklar yaratması gibi küresel egemenlik ilişkileri de kendisine bağlı farklı düzeylerde yeni eşitsizlik kalıpları bölünme ve karşıtlıklar yaratmıştır. Bu durum küreselleşmenin modern toplum örgütlenmesine karşıt olarak yaygınlaşmasını sağlarken diğer yandan da yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada tarihin sonu, toplumsalın sonu, ulus-devletin sonu, sosyalizmin sonu, devlete karşı toplum, postmodernizm, postsosyalizm, küreyerelleşme, yeni dünya düzeni, ekolojik uygarlık gibi tarihi ve siyaseti/devleti dışlayan tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu anlayışın temelinde ise "*Batılı bilgi!*" bulunmaktadır. Batı-merkezci örgütlenme ile Batı üstünlüğüne dayalı belli bir toplumsal değişme açıklaması zorunlu hale getirilmiştir. Ancak Batı-dışı toplumlar Batı evrenselliğini, modernleşmeyi, Batı-merkezli tarih anlayışını ve uygulamalarına karşı hem bir direnç göstermiş hem de bu açıklamalara ilişkin eleştirel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Tarihin sonu toplumun sonu tartışmaları ile modern toplum örgütlenmesine, modern kimlik kalıplarına, ulus-devlete bir eleştiri getirilmiş devlet-toplum, toplum-toplum, toplum-birey ilişkilerine yönelik yeni açılımlarla gönüllü-zorunlu bir ilişki kurulmak istenmiştir. Bu anlayışla toplum-birey ilişkileri uyum temelinde değil, karşıtlık temelinde etnik, dini, cinse dayalı yeni kimlik kalıplarıyla toplum-birey özgürleşmesi olarak tanıtılmaktadır.[428] Modern bilim anlayışı gereği sosyoloji ve antropoloji toplumu belli bir toplumsal ilerleme ve değişme anlayışı içinde ele alırken artık gündelik yaşam temelli açıklamalar egemenlik kazanmıştır. Toplumbilim anlayışı gündelik yaşamın sınırsız sıradan konularını, sorunlarını açıklamaya ve çözmeye çalışmaktadır. Bu nedenle iletişim, iletişim araçları, müzik, televizyon, yeme-içme alışkanlıkları gibi konular başlıca çalışma alanı haline gelmiştir. Bu konu ve sorun değişikliğiyle birlikte antropoloji ve sosyoloji arasındaki ilişkilerin yanında toplumbilimleri temel bir değişime uğramıştır. Bu dönemde sosyolojiden/modern bilim anlayışından vazgeçilirken kültürel çalışmalar temel hale gelmiştir.[429] Bu anlamda eleştirel entelektüel bir pratik ve bir araştırma alanı olarak kültürel çalışmaların genişlemesi ilk önce İngiltere'de

[428] Eğribel, "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz Demokrasi/Egemenlik Anlayışı*", ss. 288-290.

[429] Ertan Eğribel, "*Sosyolojide Yöntem Tartışmaları ve Aktarmacılık Üzerine: Antropolojinin ve Kültürel Çalışmaların Öne Çıkması veya Toplum Bilimlerinin Oryantalistleşmesi*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 187-188.

başlamış ve ardından uluslar arası bir hal almıştır. Hall bu süreci beşeri bilimlerdeki pek çok farklı disiplinde gözlenen "*kültüre dönüş*" etkisine bağlamaktadır. Hall'a göre içinde olgunlaştığı anti-kurumsal ve anti-özcü teorik ethos düşünüldüğünde kültürel çalışmaların "büyük anlatıları" eleştirme yapısökümeye yönelik içgüdüsel eğilimi şaşırtıcı değildir.[430] Kültürel çalışmalar ve postmodern teori radikal olarak bağlamsaldır ve anti-özcüdür. Her ikisi de tüm sabit durum ve anlamların reddine ve yapısökümüne dayalıdır.[431] Yeni açıklamaların toplumbilimsel karşılığı da yeni konularla birlikte bilimlerin disiplinlerarasılığı üzerine kurulmuştur. Tarih ve toplum postmodern anlayışla birlikte gözden düştükçe içe kapanma, yerelleşme bu sürecin ardından gelmiş ve bu kapanma/darlık görüntüsü içinde gündelik yaşam antropolojik gözle temel konu haline getirilmiştir. Konular giderek darlaşmış, zorunlu olarak tarih ortadan kalkmış ve kültürel özellikler, yerel özellikler biçiminde gözlemlerden, betimleyici tespitlerden oluşmaya başlamıştır. Antropolojik yöntemler olan, değerlendirme, yorum, notlar, fotoğraflar temel çalışma biçimleri haline gelmiştir. Metin okuma antropoloji çalışmalarına geçmişte de uzak olmamış ancak bir metodoloji olarak metinsel etnografik okuma kültürel çalışmalar adı altında cisimleşmiştir. Kültür tartışmaları üzerine modern dönem ile birlikte antropolojinin kapıları dar gelmeye başlamış ve kültürel çalışmalar ile gündelik yaşamın üzerinden belli değerlendirmelere doğru gidilmiştir. İletişim ile ilgili tanımlamalar ortaya çıkmış ve bir anlamda toplumun sonu anlayışı iletişim temelli kültürel çalışmaların baskın hale gelmesinin hem açıklayıcısı hem de nedeni olmuştur. İletişim, dil ve çeşitli farklılaşmalara kadar toplum bu yöntemler yoluyla anlaşılmaya, tartışılmaya çalışılmaktadır. Bütünüyle bu çalışmaları basit bir entelektüel ilgi olarak görememek gerekmektedir. Bu açıdan bilimin giderek gündelik yaşamın sınırsız konuları ile sınırlı bir uzmanlık alanı haline gelmesi söz konusudur.[432] Gündelik yaşamın en ince detaylarına kadar temel bilimsel araştırma nesnesi haline gelmesi ile birlikte toplumbilimleri analizi toplum-dışı, tarih-dşı bir anlayışa doğru evrilmiştir. Bu süreç temelde toplumbilimlerinin dönüşümü açısından *epistemolojinin bunalımı* sürecine

[430] Stuart Hall, "*Preface*", Edt.: Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007, pp. ix-x.
[431] Grossberg, **Bringing it All Back Home Essay on Cultural Studies**, pp 187-189.
[432] Eğribel, "*Sosyolojide Yöntem Tartışmaları ve Aktarmacılık Üzerine: Antropolojinin ve Kültürel Çalışmaların Öne Çıkması veya Toplum Bilimlerinin Oryantalistleşmesi*", s. 197.

işaret etmektedir. Toplumsalın sonu anlayışı ile birlikte toplum düzeyinde bir çözüm olmayınca bireysel düzeyde çözümler ortaya çıkmıştır. Bireysel düzeyde aranan çözümler bir taraftan da gündelik yaşam temelinde gündeme getirilmiştir. Kültürel çalışmalar da giderek gündelik yaşam kültürü yaklaşımını temsil eder hale gelmiştir. Kültürel çalışmaların egemenlik kazandığı kitlesel insanın çöküşü, toplumun sonu, tüketim toplumu gibi tartışmalar adına iletişim araçlarının temelinde bir birliktelik sağlanabildiği için bilgi toplumu, teknoloji toplumu, enformasyon toplumu gibi çeşitli açıklamalar gelmiştir. Bu çabalarla gündelik yaşamın çeşitliliğine uygun olarak büyük bir çeşitlilik ve alan genişliği sağlamış olmasına rağmen bu alan genişlemesi kendini disiplin olarak temellendirmeye yetmemiştir. Bu nedenle disiplinlerarasılık tartışmaları ile başlayan mevcut modern yönteme karşı çıkış giderek disiplinler -dışı, -ötesi, -karşıtı gibi bir anlama evrilecektir.

Kültürel çalışmalar modern bilimler yöntemini kapsayan veya eleştiren yeni bir yöntem(sizlik) anlayışı veya disiplinlerarasılık/ötesilik/dışılık olarak ortaya çıkmıştır. Sosyoloji de bundan etkilenmiştir. Antropoloji kültürel çalışmalara karşı çıktığında kendini gelişmelerin dışında görmektedir. Aynı şey sosyoloji için de söylenebilir. Modernizme ilişkin olan ve modernizmin yöntem anlayışına uygun olarak gelişen sosyoloji ve antropoloji gelişmelerin dışında kalmamak ve kendi varlıklarını koruyabilmek için kültürel çalışmalar ile belli bir ilişki kuracaklardır. Bu nedenle yeni koşullarda ve yeni gereksinimlere uygun olarak ortaya çıkan ve bir anlamda da kendisini modernliğin eleştirisi olarak belirten kültürel çalışmalarla çeşitli düzeylerde ilişki kurulmuştur. Sosyoloji ve antropoloji yeni koşullarda hem kendisine bir dayanak oluşturmuş ve varlığını böylelikle sürdürebilmiştir hem de gelişmelerin içerisinde yer alarak ileride kültürel çalışmaları etkilemeye veya en azından temsil etme umuduyla konuya yaklaşacaklardır. Antropoloji esasen etnografya çalışmalarıyla bu bağlantıyı kurmakta zorlanmamıştır. Sosyoloji de hem antropoloji ile ilişkisi nedeniyle edindiği deneyimlerden faydalanarak kültürel çalışmalar ile bağlantı kurmuş ve kültürel sosyoloji adı altında yeni bir kültürel çalışmalar başlatmıştır. Bu bile sosyolojinin kendi kimliğini dönüştürerek olaylar üzerinde etkili veya toplumbilimleri tartışması üzerinde etkili olma girişiminin bir göstergesidir. XIX. yüzyıl sonrası biçimlenmiş toplumbilimsel gelişmeler/farklar aynı olayın farklı

yönleri olarak ortaya çıkmaktadır. Belli sosyolojik kuramlar, görüşler antropolojide de kullanılırken antropolojik yöntemler sosyoloji ile yakından ilgili olmuştur. Her iki disiplin de bir yöntem anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Antropoloji ve sosyoloji bu anlamda birbirleri ile çok iç içe girmiş durumdadır. Özellikle ABD'de bunu anlamak mümkündür. Bu dönemde tarihten kopuk çalışmalar, alan çalışmaları, araştırmaları ortaya çıkmıştır. Giderek II. Dünya Savaşından sonra ABD'nin dünya egemenliğinde etkinliğini arttırması ile bu çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Kültürel çalışmalar serüveni ile de bu çalışmalar bütünleşmiştir. ABD'nin tarih-dışı bir anlayışla gündelik yaşam temelinde meseleyi ele alması söz konusu olmuştur. Artık dönem tartışması olmaktan çıkmış postmodernizm biçimini almıştır. Bu sürecin ortaya çıkmasında özellikle 1980 sonrası modernizme karşı postmodern tartışmaların ağırlık kazanması, Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında da tek merkezli dünya egemenliğinin getirdiği yeni yapılanma etkili olmuştur. Küreyerelleşme olarak ifade edilen bu yapılanmada mevcut ilişkiler tartışılmamasına karşın sonsuz yerellikler ve tikellikler ortaya çıktığı için ve gündelik yaşam temelinde tanımlandığı için yerelleşme bağlamı ve kültürel çalışmalar egemenlik kazanacaktır. Kültürel çalışmaların egemenliği ile artık temel açıklama biçimleri gündelik yaşam düzeyinde gerçekleşmiş ve kültürel çalışmaların yaygınlığı ile bu açıklama biçimi başat hale gelmiştir. Kurumsallaşma düzeyiyle, alanlar ve alt dallara ilişkin gittikçe parçalı hale gelen yaygınlaşması ile kültürel çalışmalar artık uluslar arası bir hal almıştır. Bu şekliyle kültürel çalışmalar akademi içi süreçlerde temel bir alan haline gelmiş, yayın faaliyetleri ile gittikçe popülerleşen bir yapıya bürünmüştür. Bu popülerleşmeyi uluslar arası düzeylerde gözlemlemek mümkündür. Türkiye akademisi ve toplumbilimleri de uluslar arası bir hal alan kültürel çalışmalar alanının bu yaygınlaşma/popülerleşmesi sürecine çeşitli düzeylerde katılmıştır.

III. BÖLÜM:

Türkiye'de Kültürel Çalışmaların Biçimlenmesi

A - Türkiye'de Kültürel Çalışmaların Kurumsallaşması: İlk Örnekler

Kültürel çalışmalar postmodern anlayış ile birlikte gündeme gelen kültüre dönüş, failsiz özneye dönüş tartışmalarının temel çatısı haline gelmiştir. Kültürel çalışmaların öncülleri ve kurucu metinleri tarafından kurulan tarih, toplum, sınıf temelli görece zayıf bağ giderek belirsizleşmiş ve ardından gündelik yaşam temeline dayalı tarih-dışı, toplum-dışı bir biçim almıştır. Kültürel çalışmaların gündelik yaşamın sınırsız konularını kültürü temel alan bir yaklaşımla tartışması alanları ve alt dallarına ilişkin bir yaygınlaşmayı da beraberinde getirmiş, bu yaklaşım özellikle postmodern anlayışla birlikte toplumbilimlerine çalışma yöntemi açısından yansımıştır. Geçmişte kültürü disipliner düzeyde kendine temel almış başta antropoloji ve sosyoloji gibi oluşumlar gerek II. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen toplumbilimlerinin krizi ve gerekse bu bunalımdan çıkmış kültürel çalışmaların kültür tartışmasını tekeline alması durumundan önemli boyutlarda etkilenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünya görüşü ve toplum örgütlemesi düzeyinde meydana gelen değişimler ve buna uygun olarak değişen temel paradigma toplumbilimlerini etkilemiştir. Toplumbilimlerinin II. Dünya Savaşı sonrası içinde düştüğü kriz/bunalım kavşağında kültürel çalışmalar yer almıştır. Öncelikli olarak akademi içi yapılanmalarla -lisans, lisansüstü, araştırma kurumları/merkezleri- kurumsallaşan kültürel çalışmalar ardından ve buna paralel olarak dernek, yayın faaliyetleri, sempozyum, konferans ve toplantılarla muazzam ölçüde yaygınlaşmıştır. Günümüzde ise kültürel çalışmalar alanı akademi içi-dışı kurumsallaşma düzeyleri ile oldukça görünür hale gelmiş, akademik çalışma biçimi bakımından da oldukça popülerlik kazanmıştır. Türkiye'de kültürel çalışmalar alanının örgütlenmesi de bu şemaya uygundur.

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüveni, Batı kültür ve uygarlığının kültürel çalışmalara ilişkin öğretim ve teori pratiği ile paralel ilerlemiştir. Bu paralellik tarihsel olarak bir eşzamanlılığı işaret etmemekte, kültürel çalışmalar pratiği Türkiye'de Batı pratiğine göre geriden takip edilmektedir. Bu açıdan

Türkiye'de kültürel çalışmalar pratiği, gerek kurumsallaşma ve gerekse teorik/disipliner bir sorgulamaya yönelme anlamında Batı takipçiliği ile belli bir yön kazanmıştır. Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması tarihsel açıdan Batı'dan farklı olarak 1990'lardan sonrasına denk düşer ve kendisine Batı dilleri/filoloji özellikle İngiliz dili ve edebiyatı bölümleri içinden bir çıkış bulmuştur. Gerek kurumsallaşma gerekse literatür açısından kaynaklar Batı dillerini/filolojiyi işaret etmektedir. Bu açıdan filolojilerin kültürel çalışmaların temel odağı içerisinde olduğu ve daha çok İngiliz-Amerikan kültürleri literatürünün aktarılması biçiminde geliştiği söylenebilir. Bu aktarımın da yapısı ve yöntemi tartışmalıdır. İlk süreçte Batı dilleri kökenli akademisyenler tarafından meydana getirilen yayınlar çoğunlukla Batı aktarmacılığı şeklinde gelişmiştir. Oluşan literatür ise genellikle kitap biçiminde değil, filoloji dergileri yahut sempozyum/çeşitli toplantılar sonucunda çıkan yayınlar şeklindedir. Daha sonraki dönemde bu yazılar hem bir yandan çeviri dergileri ve faaliyetleri ile hem de Türkiye ile ilgili belli çalışmaların aktarılması şeklinde devam etmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmalar bugün -özellikle de kurumsallaşma ilgili olarak geldiği aşama söz konusu edilirse- filoloji bölümlerinin kurumsal gelişimine zorunlu bir biçimde bağlanmaksızın ele alınabilir. Ancak Batı'dan belli bilgilerin aktarılması yönünde bu bağın korunduğu söylenmelidir. Bu nedenle kültürel çalışmalarda filoloji kökenli araştırmacı/akademisyenler ağırlıklı konumda bulunmaktadırlar. İlk örnek olarak edebi kişiliği ve Batı yazınına ait eserlerin çevirileri ile tanınmış, İstanbul Üniversitesi -İ.Ü.- İngiliz Filolojisi kürsü başkanlığı yapan -1940'tan itibaren 10 yıl- Halide Edip Adıvar verilebilir. Halide Edip Adıvar Darülfünun'da Batı edebiyatı dersleri vermesi ile buna bir örnektir. İkinci olarak ise, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu ve hâlen Bilgi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölüm başkanı olan, yine Bilgi Üniversitesi, Kültürel İncelemeler yüksek lisans programında dersler veren ve Murat Belge gösterilebilir. Özellikle Murat Belge'nin çalışmaları ve yayın faaliyetleri bu alana bir örnek teşkil etmiştir. Kültürel çalışmalar Türkiye'ye özgü bir biçimde oluşurken ve dönüşürken bu isimlerin yayın faaliyetleri önemli olmuştur. Dolayısıyla kültürel çalışmalar Türkiye'de İngiliz-Amerikan Dili ve Edebiyatı Bölümleri'nin etkisiyle Anglosakson ağırlıklı bir yapı kazanmıştır. Bu etkiyi günümüzde de ancak kurumsallaşma sürecinin başlangıç yıllarında özellikle görmek mümkündür. Tüm

bunları kendisi de filoloji kökenli olan Gönül Pultar[1] "*...kültürel çalışmalar ilk olarak Batı'da başladığı için, doğaldır ki, Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması projesi Batı kültür ve uygarlığının öğretileri ile başlatılmıştır.*" şeklinde ifade etmektedir. Türkiye'de kültürel çalışmaların filolojiler içinden bir çıkış bulmasına ise Pultar kültürel çalışmalar ve Amerikan kültürü ve edebiyatı bölümleri belli bir ilgi kurmaktadır. Pultar İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatları bölümlerinin müfredatlarında sadece edebiyat derslerine yer vermediğini aynı zamanda, diğer disiplinlerde mümkün olmayan tarzda disiplinlerarası bir bakış açısı sunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Pultar'a göre Amerikan çalışmaları yeni şeyler ve sonuçta diğer disiplinler içinde kendisine yeni bir metodoloji üretecek bir alandır.[2] Ne var ki Schneider'a göre "*Türkiye'deki kültürel çalışmalar programlarının ve kültürel çalışmacıların yaptığı şey yabancı kültürlerin çalışılması gibi görünebilir. Bu anlamda Türkiye'de kültürel çalışmalar, edebiyat ve diğer beşeri bilimlerin daha geleneksel çatısı altındadır. Dolayısıyla kültürel çalışmalar alanı medya programları ve pek çok Amerikan ya da İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümleri içerisinde yer alıyor ve Türkiye'de bu şekilde ilerliyor.*"[3] Dolaysıyla Türkiye'de kültürel çalışmaların İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatları ile kurduğu ilgi hâlen devam etmektedir. Bu anlamda Pultar içeriden başka bir eleştiri ile de, "*...ilginçtir ki, kültürel çalışmaların kökeni İngiltere'ye dayansa da, Türkiye'deki Aglikanistler son paradigmal değişimleri takip etme konusunda Amerikan kültüründeki çalışma arkadaşlarının gerisinde kaldılar.*"[4] demiştir. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmalar, Batı öğreti pratiklerinin kurumsal ve teorik düzeyde *geriden* takibine ve temelde de belli bir aktarmacılığa yönelik olarak gündeme gelmiştir.

---

[1] Gönül Pultar, *Kültür Araştırmaları Derneği*'nin kurucusu ve başkanıdır.
[2] Gönül Pultar, "*The Imagined Community of American Studies in a Non-Christian, Non-"Western" Environment: American Studies Scholarship in Turkey*", **American Studies International**, 37/2, June 1999, pp. 11-13.
[3] Annedith Schneider, "*The Institutional Revolutionary Major? Questions and Contradictions on the Way to Designing a Cultural Studies Program in a New Turkish University*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume: 5 (4), 2002, pp. 396-397.
[4] Gönül Pultar, Ayşe Lahur Kırtunç, "*Cultural Studies in Turkey: Education and Practice*", **The Review of Education Pedagogy and Cultural Studies**, 26, 2004, p. 130.

Kültürel çalışmalar kavramının Türkiye'de ilk formel görünümü Ege Üniversitesi'nin, hâlen her yıl düzenlenmekte olduğu ilk kültürel çalışmalar sempozyumunun gerçekleştirildiği 1995 yılına denk düşmektedir. Hâlen Ege Üniversitesi, *Kültürel Çalışmalar Sempozyumu*[5] olarak bilinen girişim çeşitli konuları içeren tartışmaları başlatmış ve sürdürmektedir. Girişimin sempozyum sonucu oluşturulan derleme yayınları ve dergilerinin dili ve girişimin internet sitesinin dili İngilizcedir ve girişim *Ege University Cultural Studies Symposium -CSS-* şeklinde tanınmaktadır. Ege Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü ve Türk-Amerikan ortak çalışmaları yürüten *The American Studies Association of Turkey* "*The Red, Black and White*" -Kırmızı, Siyah ve Beyaz- başlıklı iki günlük toplantının ortak düzenleyicileri olmuştur. Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencilerinin ve öğretim kadrosunun katılımıyla gerçekleştirilen sempozyumda beş konuşmacı metinlerde filmlerdeki Amerikan yerlileri ve Afro-Amerikalı unsurlar hakkında sunum yapmışlardır. Sempozyumun ilk elden ilgisi yalnızca Amerikan değil aynı zamanda İngiliz olmuştur.[6] Daha sonraki yıl daha yaygın bir katılımla ve destekle "*Crossing the Boundaries: Cultural Studies in the UK and US*" -Sınırları Aşmak: İngiltere ve ABD'de Kültürel Çalışmalar- adıyla düzenlenen sempozyum Ege Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, *The United States Information Service -USIS-* (Birleşik Devletler Bilgi Servisi) ve *The British Council* desteği ile yürütülmüştür. Sempozyumun amacı "*İlk günden itibaren ... Türkiye içinde kültürel çalışmaların kurulmasına katkıda bulunmak...*" şeklinde ifade edilmektedir. Yine aynı şekilde sempozyumun Türkiye'de beşeri bilimler bölümlerinde önemli bir dönüm noktası olarak karşılandığı ve edebiyat, tarih, medya çalışmaları ve sosyoloji gibi bilimler tarafından disiplinlerarası/çok disiplini yaklaşımların keşfedildiği bir platform olduğu belirtilmektedir. Sempozyumun Türk üniversiteleri akademik müfredatı içinde kültürel çalışmaların kurulması çabaları için değerli bir katkı olduğu da ifade edilmektedir. Seçilen bildiriler *Proceedings* adlı sempozyum kitabında ilk yıllarda *The British Council* tarafından daha sonra Ege Üniversitesi tarafından basılmıştır.[7] Sempozyumun dili İngilizce olduğu gibi

[5] http://css.ege.edu.tr, (Çevirimiçi) 17 Haziran 2010.
[6] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 131.
[7] http://css.ege.edu.tr/glance.html, (Çevirimiçi) 17 Haziran 2010.

yayınları da İngilizcedir ve sempozyum bu yönüyle Türkiye'nin İngilizce konuşan ve yazan akademisyenleri için aynı zamanda da Batılı akademisyenlerle işbirliğinin yapıldığı bir buluşma noktası olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüveninde Anglosakson etkisi önemli bir ağırlık kazanmıştır ve ilk aşamalarda çoğunlukla İngiliz/Amerikan dili ve kültürüne ait temaların ele alındığı bir platform olmuştur. Ortaya çıkan süreç, kültürel çalışmaların kurumsallaşmasında bu yönüyle bir Anglosakson etkisi ortaya çıkmışken diğer yönüyle de Ege Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü'nün müfredatında aşamalı bir değişim yaratmıştır. Bir yandan, bu sempozyumlar süresince tartışılan konular, bölüm dersleri ve ders içeriklerini yıllar içinde değiştirmiş diğer taraftan da, geleneksel edebiyat temelli eğitim sistemi bünyesine medya, tarih, sanat, ekonomi ve uluslar arası ilişkileri dâhil etmiştir. Edebiyat dersleri bile kültür derslerinin tematik yaklaşımının etkisiyle geleneksel edebiyat teorilerinin ötesine geçen metodolojileri kullanmaya başlamıştır. Bir diğer açıdan da kültürel çalışmaların eklektik yaklaşımı etkisindeki öğrenciler semiyotik ve film çalışmaları gibi derslerle müfredatlarında olmayan metinler için kültürel ürünleri yapısöküm ve analiz etmeye başlamışlardır. Pultar'a göre sempozyum ve hakkındaki yayınlar Türk üniversitelerindeki akademik müfredat içinde kültürel çalışmaların kuruluşu adına değerli bir çaba ve katkıya sahiptir ve sempozyum akademideki işbirliği modelleri içinde bir model geliştirmek için önemli bir katkı sağlamıştır. Tüm bunların yanı sıra sempozyum, sayısız konserler, dans gösterileri, film ve tiyatro sunumları ile disiplinlerarası görüşü benimseyip bunları eserlerinde uygulayan uluslar arası sanatçıların fotoğraf ve sanat galerileri ziyaret edilmiştir.[8] Bu açıdan Ege Üniversitesi CSS girişimi Türkiye'de kültürel çalışmaların akademik faaliyet alanı olarak formelleşmesinin ilk örneği olmuştur. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar hâlihazırda yapılmakta olan Batı metinlerinin çevirilerinin yanı sıra İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatı içinden gelişmiştir. Bu bağ gerek CSS girişimi faaliyetleri ile hâlen korunmakta gerekse farklı akademik yapılanmalar ve İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatı formasyonlu araştırmacıların konuya gösterdikleri ilgi ile sürdürülmektedir.

[8] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 132.

Akademi içinde bir örgütlenme biçimi olarak Ege Üniversitesi'nde meydana getirilen sempozyumlarla 1990'larda başlayan Türkiye'de kültürel çalışmalar serüveni üniversitelerde lisans, yüksek lisans düzeyinde devam etmiştir. İlk olarak Sabancı Üniversitesi'nde 1999 yılında lisans ve ardından yüksek lisans düzeyinde, Bilgi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans düzeyinde son olarak Şehir Üniversitesi'nde yine yüksek lisans düzeyinde kültürel çalışmalar programları oluşturulmuştur. Bu programlar öğrencilere lisans ve yüksek lisans düzeyinde diplomalar vermektedir. Kültürel çalışmaların akademik kurumsallaşma düzeyi yeni kurulan -özel, devlet- üniversiteler tarafından da devam ettirilmektedir. Kültürel çalışmalar bunun dışında özellikle iletişim bölümleri, İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatı bölümleri ve sosyoloji, antropoloji gibi toplumbilimlerinin müfredatlarına ders olarak girmiştir. Bu kurumsallaşma düzeyi bir yönüyle de müfredatlarda yer alan derslerle sürdürülmektedir. Kültürel çalışmaların akademi içi kurumsallaşma serüveni 1996 yılında lisans düzeyinde Sabancı Üniversitesi'nde başlamıştır. Programın öğretim üyelerinden Annedith Schneider, Türk üniversitelerinde bir kültürel çalışmalar programı oluşturma yolunda ortaya çıkan gelişmelere ilişkin olarak Sabancı Üniversitesi örneğini ele aldığı yazısında Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde yer alan kültürel çalışmalar programını ana hatlarıyla tanıtmaktadır. Schneider, Sabancı Üniversitesi'nin Türkiye'de yeni bir programı uygulamaya koyduğunu iddia etmekte ve Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin Amerikan örneğine dayandığını belirtmektedir.[9] Schneider'a göre Türk üniversitelerinde beşeri bilimler ve toplumbilimleri akademik açıdan yıllarca ast-üst'e dayalı akademik bir hiyerarşi ilişkisi altında olmuştur ve genel olarak akademisyenlerden politik olanın dışında kalmaları beklenmektedir. Türkiye'de kültürel çalışmaların kaderi ise beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin aleni siyasal bağı dolayısıyla ilk bakışta parlak değildir. Ancak son zamanlarda akademik iklim birkaç özel üniversitenin kurumsal girişimleri ile değişmektedir. Sabancı Üniversitesi bu anlamda bir girişimi yansıtmaktadır. Schneider özellikle özel üniversitelerde edebiyat bölümlerinin küçüklüğü ve öğrencilerin belirgin ilgisizliğinden söz etmektedir. Schneider'a göre kültür

[9] Schneider, **op. cit.**, p. 398.

politikaları değişmiştir[10] ve artık edebiyat, antropoloji ve görsel sanatlar gibi geleneksel beşeri bilimler ve toplumbilimleri öğrencilerin kariyer hedefleri arasında değildir. Schneider'a göre bu çalışma alanları nadiren öğrencilerin ilk seçimidir ve genellikle birkaç prestijli üniversite hariç, düşük puanı olan öğrencilerin son şansıdır. Kültürel çalışmalar ise Türk öğrencileri için edebiyat veya antropolojiden daha cazip olabilir. Schneider Sabancı Üniversitesi genel yapısı ve kültürel çalışmalar programının kurulması dolayısıyla en azından kendi duvarları içerisinde beşeri bilimlerin değişimi için bir örnek teşkil edebileceğini düşünmektedir.[11] Bu açıdan bakıldığında Sabancı Üniversitesi için kültürel çalışmalar, beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin altında uygun bir şemsiye olarak görülmüştür. Schneider kültürel çalışmaların bu işbirliğinden önemli avantajlar elde ettiğini ve hem bilim adamları hem öğrencilerin disiplinlerarasılık çözümünden faydalandığını belirtmektedir. Schneider'a göre bazı edebiyat bölümleri kültürel çalışmaların bir versiyonu şeklinde kurumlaşmıştır, ancak Sabancı kültürel çalışmalar programı Türkiye'de, kültürel çalışmaların pedagojik imkânlarından tam olarak yararlanan tek lisans programıdır.[12]

Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Kültürel Çalışmalar Lisans Programı'nın amacı "*kültür, iktidar ve tarih arasındaki ilişkileri çok disiplinli, araştırmaya ağırlık veren, farklı metodolojilere açık ve eleştirel pedagojiyle şekillenmiş bir çerçevede ele alan bir program olarak tasarlanmıştır. Program, disiplinlerarası çalışmalar yapan, Türkiye'deki ve dünyanın genelindeki çağdaş kültürel dinamikleri tahlil edip bunlara dâhil olmanın yeni yollarını geliştirmeye çalışan bir grup akademisyeni bir araya getirmektedir. Geniş bir konu ve kuram yelpazesini kapsayan programımız, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, milliyetçilik, küreselleşme, şiddet ve travma, hafıza, hukuk, popüler kültür ve yeni medya teknolojileri alanları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar programı, öğrencilerin hem entelektüel anlamda kendileri*ni *geliştirmeleri hem de kamusal alandaki tartışmalara dâhil olmaları için çaba göstermektedir. Düzenlenen ders dışı etkinliklerle, hem öğretim üyeleri hem*

[10] **Ibid.**, pp. 393-394.
[11] **Ibid.**, pp. 397-399.
[12] **Ibid.**, p. 402.

öğrenciler kampus içinde ve/veya dışındaki sosyal ve politik tartışmalara katılma fırsatı bulmaktadırlar. Programın büyük önem verdiği eleştirel pedagoji pratiği, ikinci sınıftan itibaren öğrencilerin özgün araştırma projeleri geliştirmesine imkân vermektedir."[13] şeklinde belirtilmektedir. Programın amacında yer alan ve kültürel çalışmalar pratiği ile de örtüşen *disiplinlerarasılık* ve *geniş bir yelpaze* ifadeleri dikkat çekicidir. Programın akademik kadrosu[14] sosyoloji, (sosyo-kültürel) antropoloji, karşılaştırmalı edebiyat, Batı dilleri ve edebiyatları formasyonuna sahip öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla programın amacı disiplinlerarası çalışmalar yapan, Türkiye'deki ve dünyadaki çağdaş kültürel dinamikleri tartışarak bunlara dâhil olmanın yeni yollarını geliştirmeye çalışan bir grup akademisyenin bir araya gelmesine yöneliktir. Bu disipliner kavşak öğrencilerin çalışma alanlarına ilişkin olarak verilen yönlendirmede de oldukça çeşitlilik kazanmıştır. Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'ne kaydolan bütün öğrenciler matematik, fen, sosyal bilimler, tarih ve insan bilimleri gibi zorunlu dersleri içeren ortak bir müfredata tabidirler ve ikinci sınıfın sonunda temel branşlarına karar vermeden önce en az üç alanda seçmeli ders almaktadırlar. Schneider bu uygulamanın öğrencilerde uzmanlaşmanın önlediğini, mühendislik öğrencileri -diğer üniversitelerde mümkün olmayan- eğer isterlerse toplumbilimlerine geçebildiklerini ve öğretim üyelerine de büyük bir öğrenci çeşitliliği içinde ders verme imkânı yarattığını belirtmektedir. Schneider kültürel çalışmalar programının disiplinlerarsılığı da bu aşamada anlamlıdır. Programın öğrencileri disiplinleri seçme özgürlüğüne sahipler ya da belli bir yoğunlaşma alanı seçebilirler. Bu yoğunlaşma alanı bir dönemi, coğrafi bölgeyi veya örneğin modernizm, Doğu Avrupa, ulusalcılık gibi entelektüel bir meseleyi temel alabilir. Schneider'a göre bu alanda öğrencilere tam anlamıyla disiplinlerarası çalışma yapmayı öğretmek ve aynı zamanda, belli bir disiplinin metot ve yaklaşımlarının bilgisi ile mezun olmalarını sağlamak temel hedeftir. Bu aşamada Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar programının yaklaşımı kültürel çalışmalar alanında tartışıldığı üzere antidisipliner bir yaklaşım yerine disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemiştir. Programın öğretim amacı da açık

[13] http://cult.sabanciuniv.edu/tr/, (Çevrimiçi) 17 Haziran 2010.
[14] Bu öğretim üyeleri: Ayşe Gül Altınay, Ayşe Parla, Ayşe Öncü, Sibel Irzık, Annedith Schneider, Hülya Adak, Leyla Neyzi, -yarı zamanlı- Hasan Bülent Kahraman'dır.

uçluluğa dayalı kültürel çalışmaların avantajlarını öğrencilere vermektir. Schneider'a göre bir yandan kültürel çalışmaların bir ilerleme ya da metodolojiye sahip olduğu varsayılırken bir yandan da kolayca tanımlanacak bir metodoloji ile başlı başına bir disiplin olmadığı tartışılmaktadır. O halde öğrencilerin pedagojik düzeyde ne şekle yönlendireceği sorusunu soran Schneider bu anlamda Sabancı kültürel çalışmalar programının metodoloji, disiplin ya da kültürel çalışmaların anahtarı olan disiplinlerarası kavramları ile ilgili bir denge kurabilmek adına farklı yollar denediğini belirtmektedir.[15] Programa başvuran öğrencilerin mezuniyet sonrası çalışma alanları ile ilgili olarak yine geniş bir yelpaze sunulmaktadır. Program mezunlarının çalışma alanları; müzeler, kültür merkezleri, festivaller, turizm, kültür odaklı Avrupa Birliği projeleri ve diğer uluslar arası projelerde yer almak üzere *kültür sektörü*nü; reklam, pazarlama, halkla ilişkiler, medya, gazetecilik ve yayıncılık alanında yer almak üzere *özel sektörü*; çeşitli devlet kuruluşları, yerel yönetim birimlerini işaret eden *kamu sektörü*nü; kültür politikaları, sosyal politika, eğitim, insan hakları, kadın hakları, mülteciler ve göç gibi alanlarda taban çalışmaları, eylem araştırma ve diğer sivil toplum çalışmalarının yapılabileceği s*ivil toplum kuruluşları*nı ve son olarak başta antropoloji, karşılaştırmalı edebiyat, sosyoloji ve medya çalışmaları olmak üzere sosyal ve beşeri bilimlerin *her* alanında yüksek lisans ve doktora çalışmalarının devam ettirilebileceği[16] akademik bir kariyeri işaret etmektedir.

Yine Sabancı Üniversitesi'nde bulunan tezli ve tezsiz yüksek lisans programının amacı da lisans programının temel amacına paralel gelişmiştir. Programın amacı "*antropoloji, edebiyat eleştirisi ve sosyoloji alanlarından akademisyenleri bir araya getirerek beşeri ilimler ve sosyal bilimler alanlarında diyalogu ve ortak araştırmaları ilerletmek üzere tasarlanmıştır. Öğrenciler ile öğretim görevlilerinin neoliberal globalizm çağında Türkiye'deki ve dünya genelindeki kültür politikalarına dair önemli meseleler üzerine süregiden tartışmalara girişebilecekleri serbest bir entelektüel ortam sunulmaktadır. Programın çekirdek öğretim kadrosu ulusal ve uluslararası düzeyde muhtelif araştırma projelerinde ve sosyal platformlarda yer*

[15] Schneider, **op. cit.**, pp. 398-401.
[16] http://cult.sabanciuniv.edu/tr/, (Çevrimiçi) 17 Haziran 2010.

almaktadır. Programın en kuvvetli yönleri arasında etnografik ve yorumlayıcı yöntemlerin kullananımı ile disiplinler arası işbirlikleri" olarak belirtilmiştir. Bu işbirlikleri uluslar arası hareketlilik, etnik kimlikler ve vatandaşlık; toplumsal cinsiyet, cinsellik, mahremiyet; temsil ideolojileri ve politikaları; bellek çalışmaları ve sözlü tarih[17] üzerine odaklanmıştır. Programa katılan öğrencilerin çalışma konuları da program bünyesinde geliştirilen amaca yönelik olarak çeşitlenmiştir. İlgi çekici yüksek lisans araştırma konuları ise çağdaş İstanbul'da bağımsız/alternatif sanatçı inisiyatifleri; Türkiye'de asker anneliği; Türkiye'de alt-tür olarak askeri darbe anlatıları; Berlin'de göçmen Türk kadınları arasında namus anlayışı; kentlerde Kürt çocukları ve gençleri üzerine politikalar; Güneydoğu Anadolu'da turist bakışı ve turist anlatıları; Pamuk ve Rushdie'de Batı edebiyatı kanonu bağlantıları; Türkiye'de görsel sanatlara uygulanan sansür[18] şeklindedir. Program öğretim üyelerinden Adak, çokdisiplinliliği esas alan, beşeri ve sosyal bilimlerin güçlerini birleştiren bu programın temelini antropoloji, edebiyat, medya çalışmalarının oluşturduğunu ve programın kültür siyaseti, kültürel/edebi teori, popüler kültür, toplumsal cinsiyet, yer/zaman olmak üzere beş tematik alan üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir. Adak'a göre kültürel çalışmalar programının merkezi konumunda ise çokkültürlü geçmişi ve güncel yaşamının dinamizmiyle Türkiye ve Türkiye üzerine yapılan kültür çalışmaları bulunmaktadır.[19] Sabancı Üniversitesi lisans ve yüksek lisans düzeyinde oluşturduğu kültürel çalışmalar programı ile Türkiye'de kültürel çalışmaların akademik anlamda kurumsallaşmasının ilk örneği olmuştur. Bu kurumsallaşma kültürel çalışmaların Batı öğreti ve pratiklerine uygun olarak işlemiştir. Sabancı Üniversitesi'nin geneli Batı öğretim pratiğinin bir yansıması olmuşken, kültürel çalışmalar programı da kültürel çalışmaların Batı'daki birikimine uygun olarak gelişmiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmaların üniversitelerde kurumsallaşmasının bir diğer örneği Bilgi Üniversitesi'dir. Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Kültürel İncelemeler* Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 1999 yılında kurulmuştur ve

[17] http://cult.sabanciuniv.edu/tr/program/graduate, (Çevrimiçi) 19 Ocak 2011.
[18] http://cult.sabanciuniv.edu/tr/program/graduate, (Çevrimiçi) 19 Ocak 2011.
[19] Hülya Adak, "*Sabancı Üniversitesi Kültürel Etüdler Programı*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 9, Ocak 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

İngilizce-Türkçe olmak üzere çift dilli bir program olma özelliği taşımaktadır. Programın amacı "*Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı edebiyat kuramı, felsefe, film ve televizyon, tarih, iletişim incelemeleri, siyaset bilimi, sosyoloji alanlarında dersler içeren disiplinlerarası bir programdır. Program, günümüz dünyasının anlam haritalarının analizine karşılaştırmalı ve çokdisiplinli bir yaklaşım geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Çeşitli alanlarda yurtiçi ve yurtdışından uzmanlar tarafından yürütülen Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, bu anlam haritalarını yaratan ve bunlar tarafından yaratılan farklı toplumsal gruplar ve kimlikler arasındaki asimetrik ilişkileri sistemli bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Zengin bir ders çeşitliliği sunan program, sadece bir eğitim ortamı sağlamayı değil, aynı zamanda akademisyenlerle öğrencilerin araştırma yapmak üzere bir araya gelmesini hedeflemektedir.*"[20] şeklinde belirtilmektedir. Programın akademik kadrosu sosyoloji, karşılaştırmalı edebiyat, siyaset bilimi, tarih, iletişim bilimleri ve medyatik isimlerden oluşmaktadır. Bu isimler arasında Murat Belge, Mete Tunçay, Arus Yumul, Meltem Ahıska, Meyda Yeğenoğlu, Ferda Keskin - Association for Cultural Studies başkanlığı yapmıştır-, Ayhan Aktar, Levent Yılmaz, Rıdvan Akar, Berke Baş, Bülent Somay gibi isimler bulunmaktadır.

Program amacında da belirtildiği üzere program çokdisiplinli yaklaşımı iletişim çalışmaları, siyaset bilimi, sosyoloji ve edebiyat kuramı gibi geniş bir yelpaze içinde geliştirmiştir. Disipliner tutuma ilişkin Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar programı ile benzer bir tutum izleyen program, Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları tarafından disiplinlerarasılık olarak ifade edilen tutumu çokdisiplinlilik şeklinde dile getirmektedir. Kültürel çalışmaların Hall'un yaklaşımı ile belirginleşen "*anlam haritaları*" üzerinden kültürü *okuma* anlayışı programın amacına yansımış ve bu amaç *farklı toplumsal gruplar ve kimlikler arasındaki asimetrik ilişkileri karşılıklı* incelemeye yönelik olarak sistemleştirilmiştir. İnceleme biçiminin temel özelliği ise bu durumda karşılaştırmalı olması ve metin okumaya odaklanması dolayısıyla karşılaştırmalı edebiyata ve göreli olarak beşeri bilimlere yakın durmaktadır. Diğer taraftan ise iletişim bilimleri, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi toplumbilim alanları ile

[20] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.

de temel bir ilişki içindedir. Bu anlamda program kültürel çalışmaların temel argümanları ile örtüşmektedir. Özellikle belli bir ders çeşitliliği sunan program bu anlamda kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına ilişkin çeşitliliği de yansıtmaktadır.

Kültür tartışmalarının kültürel çalışmalara paralel olarak geldiği kurumsallaşma düzeyini göstermesi bakımından yine Bilgi Üniversitesi'nde İletişim Fakültesi bünyesinde 2006 yılında kurulan *Kültür Yönetimi* lisans programı ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kurulan Kültür Yönetimi Yüksek Lisans programı oldukça ilgi çekicidir. Kültür Yönetimi programının tanıtım sayfasında lisans programının amacı büyük bir hızla değişen kültürel, ekonomik ve sosyal çerçeveye uygun olarak yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde yaratıcı projelerle yenilikçi yaklaşımlar geliştirebilecek profesyoneller olarak geleceğin *kültür profesyonellerini* yetiştirmeye yönelik olarak açıklanmaktadır. Devamında ise programının "*öğrencilere her türlü kültür ürün ve etkinliğinin tasarlanması, yürütülmesi, pazarlanması ve tüketiminin yanı sıra bu süreçlerin organizasyonu ve yönetimi için gerekli donanımı*" sağlayacağı ve "*Kapsamlı ders programıyla*" öğrencilerin "*işletme bilgisi, iletişim ve yönetim becerileri kadar kültürün çok çeşitli ve zengin uygulamaları hakkında derinlemesine bilgi ve görgü*" edinecekleri ifade edilmektedir. Programa katılan öğrenciler kültür alanında çalışan çeşitli kurumlarda yöneticilik başta olmak üzere kurumsal iletişim ve sponsorluk gibi pozisyonlarda çalışabileceklerdir. Öğrencilerin çalışabilecekleri alanlar özel sektör, kamuya ait kültür kurumları, festival organizasyonları, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kültür kurumlar, kültür amaçlı sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar, film prodüksiyon ve dağıtım şirketleri, fuarlar, spor kulüpleri, yayın şirketleri, ulusal ve çokuluslu müzik şirketleri[21] olarak ifade edilmiştir. Program uluslar arası ve ulusal düzeyde ilişkide bulunduğu SantralİstanbuI, Anadolu Kültür/Diyarbakır Sanat Merkezi[22], Helsinki Yurttaşlar Derneği, ENCATC - European Network of Cultural Administration Training Centres- gibi kurumlar

[21] http://map.bilgi.edu.tr/cam.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
[22] Bu merkez de, çeşitli Avrupa Birliği kurumları ve Batı merkezli kurumlar tarafından desteklenmekle birlikte, Açık Toplum Vakfı ve yine çeşitli kitabevleri tarafından desteklenmektedir.

tarafından desteklenmektedir.[23] Bölüm bünyesinde kurulan Kültür Politikaları[24] ve Yönetimi Birimi[25] -KPY- yine Anadolu Kültür, Avrupa Kültür Vakfı -ECF- ve Boekman Vakfı ortaklığında yürütülen "*Yerel Kültür Politikaları İçin Stratejiler Projesi*" için Hollanda Dışişleri Bakanlığı fonundan alınan destekle başlamıştır. Birim "*kültür politikaları ve kültür yönetimi alanında gelişmelere ve tartışmalara odaklanan, yerel, ulusal ve uluslararası nitelikte bir araştırma, yayın ve eğitim birimi olarak, kaynak oluşturmak, ilgili resmi, özel ve sivil kuruluşlarla uluslararası işbirliği içinde yayım ve projeler yapmak ve kapasite geliştirmek amacıyla*"[26] oluşturulmuştur. KPY, Türkiye'de ve Avrupa perspektifi dâhilinde, demokratik ve katılımcı bir kültür politikası oluşturma sürecini desteklemeyi, kültür politikası alanında bilgi üretme, analiz etme, derleme, değerlendirme ve yaygınlık kazandırmayı hedef olarak belirlemiştir. Vizyon ve amaçlara ilişkin bir diğer açıklama da yerel bilgiyi ve dokümante edilmiş etkinlikleri Türkiye ve Avrupa'da kültür politikası üzerine yapılan tartışmalara katkıda bulunmak amacı ile geniş bir alana yaymak ve kültür politikası ve yönetimi alanında eğitim ve araştırma yapılabilecek bir uzman havuzu oluşturmak, teorik ve pratik temelli uzman bilgisi üretmek[27] şeklinde ifade edilmiştir.

Aynı programın yüksek lisans düzeyinde ise bu yaklaşıma paralel olarak gelişmiş ve programın amacı şu şekilde ifade edilmiştir. "*Kültür Yönetimi Yüksek Lisans*

[23] http://map.bilgi.edu.tr/camakademik.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
[24] "*Kültür Politikaları*" son yıllarda Batı'daki çeşitli üniversitelerin ilgi konusu olmuş ve bu konuda üniversite bünyesinde birimler kurulmuştur. Birimler yayıncılık faaliyetleri, lisans/yüksek lisans, sertifika programları düzeyinde eğitim faaliyetleri, konferans/sempozyum/toplantılar ve proje temelli çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Örneğin; Princeton Üniversitesi, Kültür Politikaları Çalışmaları ve Sanat Merkezi (http://www.princeton.edu/~artspol/); Hong Kong Üniversitesi, Kültür Politikaları Araştırma Merkezi (http://ccpr.hku.hk/); Glasgow Üniversitesi, Kültür Politikaları Araştırma Merkezi (http://www.gla.ac.uk/ccpr/); Chicago Üniversitesi, Kültür Politikaları Merkezi (http://culturalpolicy.uchicago.edu/); Warwick Üniversitesi, Kültür Politikaları Çalışmaları (http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_s/cp) bunlardan birkaçıdır. İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne bağlı Kültür Politikaları ve Yönetimi birimi de Batı'daki örnekleriyle yapısal olarak benzeşmektedir.
[25] Birim "*Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık*"ı da çıkartmaktadır. İlki 2009 yılında "*Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2009, Kültür Politikaları ve Kentler*" başlıklı dosya konusu ile ikincisi ise, "*Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2010, Kültürel Çeşitlilik*" dosya konusu ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Bkz.: İstanbul Bilgi Üniversitesi, **Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2009, Kültür Politikaları ve Kentler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.; İstanbul Bilgi Üniversitesi, **Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2010, Kültürel Çeşitlilik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
[26] http://map.bilgi.edu.tr/camakademik.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
[27] http://kpy.bilgi.edu.tr/tr/page/mission/, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.

Programı, öğrencilere kültür endüstrisinin bileşenlerini analiz ederek kültür yapılarını ve politikalarını sosyal, ekonomik ve siyasi çerçevede, yerel ve uluslararası etkenleri boyutunda inceleyebilecekleri, akademik ve profesyonel ağlara dâhil olmalarına fırsat veren disiplinlerarası bir eğitim sunmaktadır. Program, daha önce kültür alanında akademik veya profesyonel deneyim sahibi adayların yanı sıra, bu alanda çalışmaya veya araştırma yapmaya başlamış olanlara da yöneliktir. Kültür ve sanat altyapısı ve kurumlarıyla bu sektördeki üretim ve yönetim dinamiklerini inceleyebilmek, tartışabilmek ve yaratıcı yaklaşımlar geliştirmek için gerekli donanımı kazandırmayı hedefleyen Program, kültür işletmeciliği, kültür politikaları, yönetişim, sivil toplum, kültür sektörünün küresel ekonomideki rolü ve kültür yönetimi alanındaki çalışmalar için geniş bir perspektif sunmaktadır. Program, yaratıcı endüstriler, kamu, özel ve sivil kültür inisiyatifleri ve yatırımları, sinema ve müzik endüstrisi, müzecilik, kültür mirası ve turizmi, görsel sanatlar ve gösteri sanatları yapılanmaları üzerine yoğunlaşan dersler sunarak öğrencilerin istedikleri alanlarda uzmanlaşmalarını hedeflemektedir. Program, akademik bir kariyere yönelmek veya kültür sektöründe çalışmak isteyenlere olduğu kadar mesleki deneyimini etkileşimli proje ortamında geliştirmek isteyen profesyonellere de fırsatlar sunmaktadır."[28] Kültür Yönetimi Yüksek Lisans Programı'nda öğrencilere kültür yönetimi ve kültür işletmeciliğinin temel prensipleri, kültür ekonomisi, kültür politikaları ve analizi, kültür ve sanatın pazarlanması, kültür politikaları, Avrupa Birliği ve benzeri alanlarda dersler sunulduğu ifade edilmektedir. *Kültür Yönetimi/Kurumları/Ekonomisi/Politikaları İncelemeleri*; *Küreselleşme, Kent ve Kültür*; *Müze, Kültür Mirası ve Vatandaşlık*; *Kent Yönetiminde Kültür: Yeni Aktörler, Yeni Paradigmalar* ve *Sanat Yönetimi* gibi derslerle programın temel amacına uygun öğretim vizyonları geliştirilmiştir. Programda ve ders içeriklerinde kültür ve kültürel ürünler/oluşumlar birer işletme birimleri olarak görülmekte ve bu anlayış kültür işletmeciliği şeklinde ifade edilmektedir. Bu anlamda ders içeriklerinde Batı'da kültür politikaları ile ilgili olarak meydana gelen dönüşüm ve değişimler de takip edilmektedir. Programın temel yönelimi kültürel üretim ve pazarlama, obje ve etkinliklerin iletişimi, yaşam tarzı vaatlerinin anlaşılarak¸ tüketim dünyası konusunda

[28] http://camma.bilgi.edu.tr/tr/page/program_hakkinda/#m=program_hakkinda, (Çevrimiçi) 20 Ekim 2011.

bir farkındalık yaratma ve bu geliştirilen temel anlayışı yönetsel bakış açısından ele alma amacına yöneliktir.[29]

Kültür Yönetimi programın; *Yirminci Yüzyıl Sanat Ortamında Eleştirel ve Yaratıcı Düşünce; Kültür Kurumları Tarihi I-II*; *Sanat Ortamı ve Kültürel Analiz I-II*; *Sanat, Kültür ve Toplum*; *Yaratıcı Endüstriler*; *Kaynak Geliştirme ve Sponsorluk*; *Seyirci Geliştirme*; *Kültür Yönetimi*; *Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplum*; *Kent ve Kent Kültürü*; *Sanat ve Kültür Pratiği* gibi lisans dersleri oldukça ilgi çekicidir. Bu derslerin içeriği temelde eleştiri, yaratıcı düşünce, gözlem yapma, sanat ve kültür ortamının terimleri, kurumları, işleyişi ve aktörleri hakkında genel bir fikir edinmeye yönelik olarak belirlenmiştir. Yine bu derslerde günlük yaşamın estetiğini değerlendirme, teorik ve pratik bir yaklaşımla kültürel ortamın ürünlerinin eleştirisini, yorumunu yapmaya yönelik olarak öğretim teknikleri geliştirilmiştir. Bu derslerin amacı medyayı, sinemayı, televizyonu, radyoyu, performans sanatlarını, tasarımı, grafiği, dijital sanatları, yeni medyaları ve görsel sanatları içeren yaratıcı endüstrilere bağlı tekniklerle güncel festivaller, oyunlar, konserler, sergiler ve filmleri ele almaya ve yönetim, prodüksiyon, organizasyon açısından bir değerlendirme yapmaya yönelik olmuştur. *Kültür ve Sanatın Finansal Yönetimi* ve *Kültürün Pazarlanması* dersleri ise en ilgi çekici dersler arasındadır. Bu derslerde kâr amacı güden veya gütmeyen kültür ve sanat alanında farklı yapıdaki kurumlara eğilmeye; bütçeleme, bütçe takibi, vergi ve ilgili mevzuatın tartışılmasına; kültür piyasasının yapısı ve davranış biçiminin ele alınmasına yönelik olmuştur ve bu dersler öğrencilere temel bir muhasebe nosyonu kazandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu dersler sanat ve kültürün, *büyümekte olan uluslararası kültür piyasasında* nasıl duyurulduğunu ve *satıldığını* analiz etmeye teşvik etmektedir.[30] Kültürel çalışmalar yaklaşımının temelinde bulunan ve yine kültürel çalışmalar bölümlerinin ortak argümanı olarak dile getirilen disiplinlerarasılık yaklaşımı Kültür Yönetimi programı için de geçerlidir. Kültür Yönetimi programını, kültürü birer metin olarak okuyan ve son aşamada gündelik yaşamın sınırsız konuları içinde ele aldığı kültürü araştırma nesnesi olarak ele alan kültürel çalışmalar yaklaşımının bir uzantısı/yansıması olarak

[29] http://camma.bilgi.edu.tr/tr/page/ders_programi/, (Çevrimiçi) 11 Şubat 2011.
[30] http://www.register.bilgi.edu.tr/coursecatalog/yeni/index.asp?lang=tr, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.

değerlendirmek mümkündür. Kültür yönetimi programı ile nihai olarak nesneleşen kültür ürünlerinin ve nihayetinde kültürün; işletme bilgisi, iletişim ve yönetici becerisi kazandırılmış kişiler tarafından pazarlanması söz konusudur. Program koordinatörü Serhan Ada bunu "*Kültür, toplum hayatının en eski, en vazgeçilmez unsurudur. Ancak yirminci yüzyılın ortalarından başlayarak teknolojide gerçekleşen sıçramalar ve çalışma hayatında görülen değişikliklerle 'kültür endüstrisi', 'yaratıcı sınıflar' gibi deyimler kullanılmaya başladı. Kültür Yönetimi, işte tüm bu değişimlerin kesişme noktasında bulunan disiplinlerarası bir alandır. Aldıkları kuramsal derslerin yanı sıra, İstanbul gibi bir kültür metropolünün proje pratiği içinde deneyim kazanan Kültür Yönetimi öğrencileri bu yepyeni alanın öncüleri olacaklar.*"[31] şeklinde ifade etmektedir. Bu öncülükle birlikte kültür programın yapısında bir işletme alanı olarak değerlendirilmektedir. Giderek nesne ile simgeleşen kültürün kongre, turistik, sanatsal organizasyonlarla pazarlanma stratejileri üzerinde muhasebe, işletme, finans kavramları ile durulmaktadır. Kültürel çalışmalarla birlikte günümüzde kültürün pazarlanması ve kültür yönetimi alanlarının gelişmesi söz konusu olmuştur.

Türkiye'de kültürel çalışmaların akademi içi kurumsallaşma süreci 2002'de Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kurulan *Eleştirel ve Kültürel Çalışmalar* yüksek lisans programı ile devam etmiştir. Program Batı Dilleri ve Edebiyatları tarafından sunulan yüksek lisans programları arasında bulunmaktadır. Programın amacı, öğrencilere kültürü eleştirel bir bakışla okumalarını sağlayacak gerekli teorik ve analitik araçları sunmak olarak ifade edilmiştir. Programda öğrencilerin çeşitli kültürel metinleri ve uygulamaları çağdaş eleştiri ve kültür kuramlarını kullanarak inceleyebilmeleri için gerekli yöntem ve uygulama çalışmalarına yer verildiği ifade edilmiştir. Yine Sabancı ve Bilgi Üniversiteleri kültürel çalışmalar programlarında olduğu gibi Boğaziçi Üniversitesi kültürel çalışmaları da öğrencilere, disiplinlerarası ve bir çerçeve içinde kişisel ilgi alanlarını geliştirmelerinin sağlaması amaçlamıştır.[32]

[31] http://map.bilgi.edu.tr/cam.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
[32]http://www.boun.edu.tr/graduate/social_sciences_and_humanities/critical_and_cultural_studies.html (Çevrimiçi) 10 Ocak 2011.

Programın akademik kadrosu[33] Batı dilleri edebiyatı formasyonuna sahiptir. Boğaziçi Üniversitesi kültürel çalışmaları Batı dilleri edebiyatları programlarının içinden gelişmiştir ve hem akademik kadro düzeyinde hem de öğretim düzeyinde bu programlar yakın ilişki halindedir.

Işıl Baş'ın koordinatörlüğünü yaptığı program temel olarak Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümü bünyesinde kurulmuştur. Bununla birlikte program Sosyoloji, Psikoloji, Tarih, Uluslararası İlişkiler, Türk Dili ve Edebiyatı ve Felsefe bölümlerinin de işbirliği ile açılmış disiplinlerarası bir programdır. Eylül 2002'de ilk öğrencilerini alan programın amacı Baş'ın ifadeleriyle, öğrencilere kültürün eleştirel bir bakışla yorumlanması için gerekli kuramsal ve analitik araçları sunmak olarak belirlenmiştir. Programa katılan bütün öğrenciler *Eleştiri ve Kültür Kuramlarına Giriş I-II* derslerine ek olarak *Yöntem ve Araştırma* dersi almaktadırlar. Bunların dışında kalan derslerini ise öğrenciler, programa katkıda bulunan Sosyoloji, Tarih, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Felsefe ve Psikoloji gibi bölümlerin alana uygun derslerinin oluşturduğu *geniş bir havuzdan* seçebilmektedirler. Programda öğrencilerin çeşitli kültürel metinleri ve uygulamaları çağdaş eleştiri ve kültür kuramlarını kullanarak inceleyebilmelerine yönelik gerekli yöntem ve uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Baş'a göre programın tamamıyla esnek ve kültüre farklı yönlerden yaklaşıyor olması bir antidisiplin olarak doğan kültürel çalışmaların ruhunu yitirmemesi açısından çok önemlidir. Bu açıdan programa katılan öğrenciler bir yandan kişisel ilgi alanlarını geliştirip tezlerine yönelik araştırmalar yaparken, bir yandan da kendi seçtikleri bir alanda ortak bir proje hazırlamaktadırlar. Baş'a göre böylelikle öğrenciler akademik yöntemleri kullanarak çalışmalarını uluslararası platforma taşıyabilecek imkânlara sahip olmakta ve kültürel çalışmalar alanına Türkiye kültür*leri* bağlamında önemli bir katkıda da bulunmaktadırlar.[34] Bu açıdan Boğaziçi Üniversitesi kültürel çalışmaları kültürel çalışmalar yaklaşımının da temel dinamiğini oluşturan kültürlerin çoğulluğuna vurgu

[33] Bu öğretim üyeleri: Oya Başak, Cevza Sevgen, Aslı Tekinay, Işıl Baş, Suna Ertuğrul, Özlem Görey, Lamia Gulcur, Kim Fortuny, Özlem Öğüt, Hande Tekdemir'dir.
[34] Işıl Baş, "*Boğaziçi Üniversitesi Eleştiri ve Kültür Araştırmaları Programı*", **Kültür Araştırmaları Derneği, Bülten: 9**, Ocak 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

yapmaktadır. Bir diğer açıdan ise program Türkiye'de kültürel çalışmalar yaklaşımının, Ege Üniversitesi kültürel çalışmalar sempozyumu ile gündeme gelen girişiminin yanında, Batı dilleri ve edebiyatları içinden gelişen yapısına temel bir örnektir. Boğaziçi kültürel çalışmaları Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümünün bir alt dalı gibi işlemektedir. Diğer taraftan toplumbilimleri ile de kurduğu ilişki dolayısıyla disiplinlerarası bir tutum sergilemektedir. Program çağdaş kültürel ve eleştirel teorilere odaklanmış ve kimlik, kültür tanımlarını, kültürel anlamın üretimi gibi konuları ele almaktadır. Bu ele alış kültürel metinleri okuma süreçleri ile yakından ilgilidir. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmaların gelişimi Batı'da kültürel çalışmaların oluşum süreçleri ile benzerlik göstermektedir. Ne var ki bu benzerlik kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir akademik yapılanmadan öte Batı takipçiliği ve aktarmacılığı ile birlikte ilerlemiştir. Bu açıdan kültürel çalışmaların öğretim dili İngilizce olan Boğaziçi Üniversitesi gibi üniversitelerde ve de özellikle Batı dilleri ve edebiyatları alanı içerisinde oluşmuş olması şaşırtıcı değildir. Bu programlarda öğrencilere kültürel çalışmalara ilişkin temel amaçların ve öğretim pratiklerinin daha da öte Batı kaynaklı bilginin belli bir program dâhilinde sunulması söz konusudur.

Türkiye'de kültürel çalışmalar bir başka açıdan da özellikle iletişim bilimleri içinden gelişmiştir. Bu anlamda akademik yapılanma süreçlerine ilişkin bir başka örnek -ODTÜ- Ortadoğu Teknik Üniversitesi'dir. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilimdalı -Tezli/Tezsiz/İkinci Öğretim Tezsiz- Yüksek Lisans Programı[35] 2002 yılında açılmıştır ve diğer üniversitelerdeki kültürel çalışmalar programlarından farklı olarak yoğun bir iletişim teorisi içermektedir. Özellikle medya ve iletişim konularına odaklanan program içerisinde verilen *Gazeteciliğin Sosyolojisi* yahut *Medya ve İletişim Sosyolojisi* gibi birçok temel ders ile iletişim üzerine özel bir vurgu yapılmaktadır. Programın dili diğer kültürel çalışmalar programları gibi İngilizcedir. Program enstitü sayfasında "disiplinlerarası" başlığı altında *Orta Doğu Araştırmaları, Kadın Çalışmaları, Avrupa Çalışmaları* gibi programların arasında yer almaktadır. Medya ve Kültürel Çalışmalar yüksek

[35] http://www.sbe.metu.edu.tr/index.php/tr/programlar/disiplinlerarasi/medya-ve-kulturel-calismalar, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.

lisans programının tanıtımı programın, günümüz toplumlarının değişken ve karmaşık ortamında medya ile ilgilenenler için disiplinlerarası bir çalışma çerçevesi oluşturmak amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Programın akademik gücünün ve temel disipliner kaynağının ODTÜ'nün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Felsefe ve Sosyoloji bölümleri ile birlikte ortaya çıktığı belirtilmektedir. Programın dersleri Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları, Güzel Sanatlar ve Müzik Bölümü ile ortak derslere sahiptir. Programın akademik kadrosu[36] da yine bu bilim dallarından öğretim üyeleri ile oluşmaktadır. Ancak program temelde, çağdaş eleştirel teoriyi iletişim alanı ile ilişkilendirirken, medya ve iktidar, medya ve etki, yeni iletişim teknolojileri, medyada normatif, hukuki ve etik meseleler, kitle kültürü, popüler kültür, görsel kültür, cinsiyet ve altkültür, kültürün metalaşması, medya ekonomisi, küreselleşme gibi tartışma konularına odaklanmaktadır. Programın tanıtımında programın disiplinlerarası oluşunun öğrencilere diğer bölümlerden ders seçmelerini ve çalışmalarını yapılandırmalarını, ilgi alanlarına göre uzmanlaşmalarını sağladığı belirtilmektedir.

Türkiye'de kültürel çalışmaların akademik düzeyde kurumsallaşmasının son örneği olarak 2010 yılında eğitim faaliyetlerine başlayan İstanbul Şehir Üniversitesi gösterilebilir. İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yer alan Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı[37] tanıtım sayfasında öncelikli olarak kültürel çalışmalar alanının kapsamı, alan ve konularına ilişkin olarak temel saptamalarda bulunulmuştur. Buna göre kültürel çalışmalar kaynaklarını farklı beşeri bilimler ve toplumbilimleri disiplinlerinde bulan ve bunları kültürün her yönüyle araştırılması açısından bir araya getiren disiplinlerarası bir alandır. Disiplinlerarasılık ise medya ve iletişim çalışmaları, edebiyat eleştirisi ve film çalışmalarından, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere kadar değişik alanları kapsamaktadır. Tanıtım sayfasında kültürel çalışmaların kültürü insanlığın "en ileri ve en üstün" ürünleri biçiminde tanımlayan dar/seçkinci yaklaşımın ötesine geçen ve hemen her türlü kültürel ürünü ve kültürel pratiği ilgi

[36] Bu öğretim üyeleri: Bülent Çaplı, Raşit Kaya, Hasan Ünal Nalbantoğlu, Eyüp Özveren, Ayşe Saktanber, Necmi Erdoğan, Barış Çakmur, Can Dündar, H. Uluç Gürkan'dır.
[37] http://www.sehir.edu.tr/Default.aspx?SectionID=211, (Çevrimiçi) 11 Temmuz 2011.

alanı içine alan bir çalışma biçimi olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan tanıtımda kültürel çalışmaların kültüre sadece yüksek sanat ürünlerini değil, gündelik yaşamı da kapsayan "anlamlama", "anlam üretme" pratikleri olarak yaklaştığı ifade edilmektedir. Burada kültür, alışkanlıklar, gelenekler ve gündelik yaşam düzeyinde ele alınmaktadır ve türdeş/durağan değil, farklılık/değişim halinde bir süreç olarak kavrandığı belirtilmektedir. Kültürel çalışmaların belli başlı araştırma konuları ise bu programa göre; medya, kültür sanayi, kültür siyasaları ve popüler kültür; film, sanat ve edebiyat; görsel kültür ve görsel teknolojiler; dil, imgesel ve simgesel yapılar, ideolojiler; kültürel kimlik ve öznellik; sınıf, cinsiyet ve etnisite; kültür ve düşünce tarihi; sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası dünya; küreselleşme, küresel ve yerel kültürler; şarkiyatçılık ve Batıcılık; kültür ve iktidar; kültürel hegemonya; siyasal ve kamusal alanların kültürel oluşumu; kültürel muhalefet ve direniş tarzları, altkültürler; yeni medya ve teknolojiler, değişen zaman ve mekân nosyonlarıdır. Dolayısıyla programın akademik kadrosu[38] bu alan ve konuları yansıtacak öğretim üyelerinden oluşmaktadır.

Programın felsefesi ve yaklaşımı ise öğrenciyi kültürün değişik alanlarında ve boyutlarında araştırmaya teşvik eden disiplinlerarası bir yüksek eğitim programı olmak şeklinde ifade edilmektedir. Program İletişim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyoloji, Tarih, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinin katkılarıyla oluşturulmuştur. Program bu işbirliği dolayısıyla kültürel çalışmaların belli başlı alanlarının tümünü kapsamayı amaçlayan bir ders programına sahiptir. Programın amacı ise "*kültürel yaşamın çeşitlilik, çoğulluk ve yaratıcılığını koruma ve geliştirme ilkesine sadık, bağımsız, eleştirel ve çözümleyici düşünme yetileri kazanmış kültür araştırmacıları yetiştirmektir*." Bu anlamda program bilinen tüm yöntem ve yaklaşımları eleştirel kuram, göstergebilim, postyapısalcılık, postkolonyal çalışmalar, psikanaliz, tarih ve etnografiyi içermektedir. Programın özel vurguları "*dolaşımı gün geçtikçe artan medya aygıtlarının oluşturduğu, görsel yönü*

[38] Bu öğretim üyeleri: Mahmut Mutman, Hatice Aynur, Gökhan Çetinsaya, Mesut Yeğen, Ferhat Kentel, Medaim Yanık, Burhanettin Duran, Fahrettin Altun, Ebru Kayaalp, Didem Z. Havlioğlu, Fatih Altuğ, Abdülhamit Kırmızı, Aslı Telli Aydemir, Berat Açıl, Fırat Oruç, Canan Balan, Mustafa Bal'dır. http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/KCAkademikKadro.aspx?PageID=3&MenuID=98, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

önem arzeden, giderek ticarileşen ve sanayileşen, internet ve yeni medya gibi ileri teknolojik oluşumlarla desteklenen yeni kültürün eleştirel çözümlemesine ilişkin kuramlar, yöntemler ve tartışmalar; kültür ve öznellik ilişkileri, kültürel metinler, anlamlar, kimlikler ve farklar; küresellik ve yerellik; kültürel güç, iktidar ve direnç süreçleri"dir. Bir başka açıdan da program modern Osmanlı-Türk kültür tarihi, özellikle Türk modernliğinin kültürel düzeyde eleştirel ve analitik kavranışı; şarkiyatçılık ve Batıcılık, ulus-devlet, siyasal kültür ve modernlik tartışmaları; modern Türk kültür tarihini, edebiyat, sinema, müzik, görsel sanatlar, medya, popüler kültür, din, etnisite ve gündelik yaşam düzeylerini ele alan bir yaklaşımı[39] benimsemiştir. Bu anlamda program içerikten öte tanıtım sayfasında Osmanlı-Türk kültür tarihi, Türk modernliğinin kavranışı gibi konuları belirten tek programdır. Kültürel çalışmalar alanının temel konu ve sorunlarını tanımlayan ve açıklayan program bu yönde bir öğretim pratiği geliştirmiştir. Türkiye üniversiteleri kültürel çalışmalar programlarının genelinde olduğu gibi bu program da disiplinlerarası yaklaşımı geliştirmiş ve pek çok disiplinler oluşumla işbirliği içinde öğretim programını oluşturmuştur. Diğer kültürel çalışmalar programlarının üzerinde durduğunun aksine Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları öğrencilerin kişisel merak ve yönelimlerine vurgu yapmamıştır. Bunun yerine *kültür araştırmacıları yetiştirmek* ifadesi dikkat çekmektedir. Kültürel çalışmaların metodolojisi ise program tarafından benimsenmiş ve diğer programların yine üzerinde durmadığı biçimiyle etnografi, psikanaliz gibi yöntemler tanıtım sayfasında programın metodolojisi olarak yer almıştır.

Türkiye'de kültürel çalışmaların üniversitelerde kurumsallaşması öncelikle 1990'larda Ege Üniversitesi'nin girişimi ile başlamıştır. Ege Üniversitesi'nin kültürel çalışmalar sempozyumu -*CSS*- girişiminin ardından Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci Sabancı Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ile ve 2000'li yıllar itibariyle Boğaziçi, ODTÜ ve İstanbul Şehir üniversitelerinde lisans ve yüksek lisans düzeyinde gerçekleşmiştir. Üniversitelerde lisans ve yüksek lisans düzeyinde kurumsallaşmanın yanı sıra Türkiye'de kültürel çalışmaların bir diğer kurumsallaşma

[39] http://www.sehir.edu.tr/Default.aspx?SectionID=211, (Çevrimiçi) 11 Temmuz 2011.

örneği ise bir sivil toplum kuruluşu olan *Kültür Araştırmaları Derneği*'dir. Kültür Araştırmaları Derneği, 1999 yılında Ankara'da bir araya gelen, Türk ve Avrupalı on bir öğretim üyesinin oluşturduğu *Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu*'nun -TKAG- devamı olan bir sivil toplum kuruluşudur. Çağdaş yöntemlerle kültür araştırmaları alanında çeşitli çalışmalar yapmak ve yapılmasına önayak olmak amacıyla yola çıkan grup, 2005 yılının başında Kültür Araştırmaları Derneği -KAD- adıyla kurumsallaşmıştır.[40] TKAG'ın 1999 yılında düzenlenen toplantısında bir araya gelen isimler -ODTÜ- Bahattin Akşit, -University of Manchester- Çiğdem Balım, -Gazi Üniversitesi- Mutlu Binark, -Bilkent Üniversitesi-, Gülriz Büken, -Bilkent Üniversitesi- Talat Halman[41], -Ege Üniversitesi- Ayşe Lahur Kırtunç, -Bilkent Üniversitesi- Gönül Pultar, -Başkent Üniversitesi- Laurence Raw, -Hacettepe Üniversitesi- Himmet Umunç ve -ODTÜ- Yıldırım Yavuz'dur. Çeşitli toplumbilim ve insan bilimleri dallarından gelen isimlerin amacı, kültür konusunda çağdaş yöntemlerle çalışmalar yapmak ve yapılmasına önayak olmak olarak ifade edilmiştir. Grubun hedefi hâlen kültür konusunda yürütülen çalışmalara canlılık ve yenilik getirmek; hem her türlü ezbercilikten uzak ve her türlü siyasal gündemin dışında, bilimsel araştırmalar ortaya çıkarmak ve çıkmasını sağlamaktır. Grup disiplinlerarası bilimsel bir yaklaşımla, tarihsel ve karşılaştırmalı kültür araştırmaları yoluyla, kuram ve yöntemler geliştirmek, uygulamaya yönelik incelemeler gerçekleştirmek ve desteklemek istemiştir. Grup, eleştirel ve sorgulayıcı bir çerçevede -en geniş anlamıyla- Türk kültürünün ve Türkiye kültürlerinin modern bir değerlendirmesini yapmak; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı süreciyle öne çıkan, Türkiye'de mevcut farklı kültürler hakkında bilimsel ve önyargısız çalışmalar üstlenmek; eski Osmanlı topraklarında süregelen Türk kültürüyle ilgilenmek ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla gündeme gelen değişik Türk topluluklarının kültürlerine eğilmeyi hedeflemiştir.[42] Grup bu şekliyle Türkiye ve Türk kültürlerinin farklı yapılarına eğilen bir kültür araştırmaları girişimi olarak kurulmuştur. Grubu kültürel çalışmalar alanı ile yakından ilgili kılan yaklaşım ise grubun amaçları arasında ifade edilmiştir.

---

[40] **Kültür Araştırmaları Derneği**, Dernek Hakkında, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?dernek, 20 Aralık 2010.
[41] Talat Sait Halman, Türkiye'nin ilk kültür bakanıdır.
[42] **Kültür Araştırmaları Derneği**, Amaçlar, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?amac, 20 Aralık 2010.

Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu ilk toplantısını 16 Ekim 1999 tarihinde yapmış ve bir araya gelişlerinin nedenini "*Yüzyıllar boyunca Türkiye'de gelişmiş kültürler ile çeşitli kıta ve bölgelerde Türkler tarafından geliştirilmiş olan kültürler çok zengin bir hazine oluşturmaktadır. Ancak bugün ülkemizde kültür üzerine yapılan araştırmalar çoğu zaman belgeleri olduğu gibi aktarma ve listeleme gibi betimleyici çalışmaların ötesine gidememektedir. Eleştirel ya da çözümleyici bakış açısı getirmekten ve senteze varmaktan uzak kalan bu tür çalışmalar, hâlen Batı'da yapılan kültür araştırmalarının çok gerisinde kalmaktadır. Oysa 1964 yılında Birmingham Çağdaş Kültür Araştırmaları Merkezi'nin kurulması ile başta İngiltere'de ve arkasından ABD'de kültür araştırmaları, kültür kavramının antropolojik anlamından hareketle, yepyeni bir anlayışla ele alınmıştır. Kültür araştırmaları, kültür konusunda yerleşik yargıları sorgularken disiplinlerarası çalışmalar biçiminde geliştirilmiştir. Ayrıca, günümüzde, küreselleşmenin sonucu tek-tipleşen dünyamızda değişik kültürlerin çağdaş bir açıdan incelenmesi önem kazanmıştır.*" şeklinde açıklamıştır. Türkiye'de kültür üzerine yapılan mevcut çalışmaları betimleyici, listeleyici çalışmalar olarak eleştiren Grup, Birmingham Okulu'na verdikleri referansla yerleşik yargıları sorgulayıcı çalışmalarla mevcut çalışmaların yetersizliğinin aşılacağını belirtilmektedir. Değişik üniversitelerden ve değişik ilgi alanlarından oluşan grup bu düşünceden hareketle, Kültür Bakanlığı'nın malî desteğiyle, Ankara'da bir araya gelmiş[43] ve daha sonra dernek tüzüğünde "*disiplinlerarası bilimsel bir yaklaşımla, tarihsel ve karşılaştırmalı kültür araştırmaları yaparak kuram ve yöntemler geliştirmek, uygulamaya yönelik çalışmalar üstlenmek ve desteklemek; hâlen Türk ve Türkiye kültürleri konusunda yürütülen çalışmalara canlılık ve yenilik getirmek, bu tür çalışmaları teşvik etmek ve bu çalışmaları yapacak bilim insanlarına ve araştırmacılara gereğinde yardımcı olacak malzeme-kitap, dergi, CD, mikrofilm, vs.- sağlamak; konferans, seminer, sempozyum ve benzeri toplantılar düzenlemek; ve yayın yapmaktır. Dernek, siyasetle uğraşmaz.*"[44] ifadelerine yer vermiştir. İlk toplantının ardından düzenlenen ikinci toplantıda kurucu üyelerden Gönül Pultar grup başkanı seçilmiştir. Pultar hâlen Kültür Araştırmaları Derneği'nin başkanıdır.

[43] http://www.kulturad.org/_amaclar, (Çevrimiçi) 22 Aralık 2009.
[44] http://www.kulturad.org/images/kadtuzuk.doc, (Çevrimiçi) 22 Aralık 2009.

Grup, ilk etkinlik olarak 15 Haziran 2000 tarihinde konusu "*Türkiye'de Kültür Araştırmalarına Giriş ve Bir Uygulama: Kültürümüzde Göç*" olan bir seminer düzenlemiştir.[45]

TKAG'ın düzenlediği "*Türkiye'de Kültür Araştırmalarına Giriş ve Bir Uygulama: Kültürümüzde Göç*" seminerinin açılış konuşmasını yapan Pultar grubun oluşmasındaki amacının ayrı ayrı yürütülen ve esasında adı konmamış olsa da adı kültür araştırmaları olan çalışmaları bir araya getirmek olduğunu belirtir. Dolayısıyla grubun amacı Türkiye'de disiplinlerarası kültür araştırmalarını *formel* olarak adını koymak ve bu çalışmaları sistematize edilmiş bir şekilde geliştirmektir. Pultar'ın eleştirisi Türkiye'de yapılan araştırmaların, çoğu zaman belgeleri olduğu gibi aktarma ve listeleme gibi betimleyici çalışmaların ötesine gidemediği yönünde olmuştur. Pultar'a göre bu çalışmalar eleştirel ya da çözümleyici bakış açısı getirmekten, senteze varmaktan uzaktır ve bu tür çalışmalar, hâlen *Batı'da, kültür kavramının antropolojik anlamından hareketle, yepyeni bir anlayışla, kültür konusunda yerleşik yargıları sorgulayarak yapılan disiplinlerarası çalışmaların çok gerisinde kalmaktadır*. Dolayısıyla grup kültür kavramının antropolojik anlamından hareketle kültür araştırmalarını geliştirmek niyetindedir.[46] Yine aynı seminerde yapan grup üyelerinden Himmet Umunç[47] "*Türkiye'de Kültür Araştırmaları Nasıl Yapılabilir? Öneriler*" başlıklı bir konuşmasında geleneksel yaklaşımlarla, metinlerin salt edebi özellikleri ve yapısı üzerinde durmanın yetersiz olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla yeni metinlerarası/ötesi veya postyapısalcı çağdaş eleştiri kuramlarına dayanarak metinlerin içerdiği alt metinleri ve kültürel yansımaları ortaya koymak gerekmektedir. Günümüzde tarihçiler, edebiyatçılar, Türk dili araştırmacıları, sosyologlar ve diğer tüm beşeri bilimler ve toplumbilimleri araştırmacıları kültür araştırmalarında, Batı'da ulaşılan kuram ve araştırma düzeyini, kendi ülkelerinde

[45] http://www.kulturad.org/_amaclar, (Çevrimiçi) 22 Aralık 2009.
[46] Gönül Pultar, "*Kültür Araştırmaları: Genel Yaklaşımlar*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_gpultar_konusma.html, 20 Nisan 2010.
[47] Umunç, Pultar gibi İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörüdür ve uzun yıllar Bilkent Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmıştır. Hâlen Başkent Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölüm başkanıdır.

ortaya koymalıdır.[48] Umunç'a göre Türkiye'de ve Batı'da, geleneksel üniversite sistemi içinde, bilim alanları ve her alanın kapsamına giren konular belirlenmiş ve "disiplinizasyon" sınırları ile çevrilmiş ve alanlar-arası araştırma, eğitim-öğretim etkileşimi, çok yönlü işbirliği ve ortak kuramsal yaklaşımlar öngörülmemiştir. Ancak akademik kompartımanlaşma giderek azaltmakta ise de sanat tarihinde, edebiyatta, sosyolojide, antropolojide ve toplumbilimlerinin hemen bütün alanlarında, benzer tek yönlülük veya tek disipliner boyutluluk etkilidir. Bu bağlamda Umunç'a göre örneğin Sabancı Üniversitesi'nin uygulamaya koyduğu alanlar-arası eğitim-öğretim modeli, Türkiye'de geleneksel olarak izlenen insan kaynakları politikası ve uygulamalarında, önemli değişime ve yenileşmeye öncülük edecektir. Kültürel çalışmalar da Umunç'a göre beşeri bilimler ve toplumbilimlerinde, gerek araştırma ve uygulama, gerek kuramsal yaklaşımlar bakımından, geleneksel disiplinizasyon sınırlarını aşan, alanlar arası etkileşimi, işbirliğini ve çok boyutluluğu ortaya koyan birçok-alanlılıktır.[49] Bu aşamada Pultar'a göre de kültürel çalışmalar beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin disiplinlerarası bir yaklaşımla birbirlerine eklemlenmesini sağlamıştır. Bu sayede kalıplaşmış öğretilerin yerini yeni kuram ve yöntem arayışlar almıştır. Dolayısıyla kadın araştırmaları, toplumsal cinsiyet, etnik araştırmalar, sömürgecilik sonrası araştırmalar gibi alanların ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Böylelikle bir disiplin olmaktan çok eleştirel ve çözümleyici bir bakış açısı sunan kültürel çalışmalar, Türkiye'de gittikçe önem kazanmakta ve ilgi odağı olmaktadır.[50]

Umunç'un kültür araştırmaları olarak ifade ettiği kültürel çalışmalar Umunç'a göre, kültürün tarihsel boyutları, evreleri, eski kültürlerin ve uygarlıkların etkileşimleri gibi antropolojik konularla yahut tamamen sosyolojik bir bağlamda geliştirilecek araştırmalarla ilgili değildir. Günümüzde Batı üniversitelerinde, yalnızca kültür araştırmaları adı altında değil, karşılaştırmalı, ulusal ve etnik, bölgesel kültür araştırmaları, kadın, medya, cinsiyet araştırmaları gibi pek çok farklı tanım altında kültür araştırmaları bölümleri, programları ve enstitüleri çalışmalarını

[48] Himmet Umunç, "*Türkiye'de Kültür Araştırmaları Nasıl Yapılabilir? Öneriler*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_umunc_konusma.html, 20 Nisan 2010.
[49] Umunç, **a. g. e.**
[50] Gönül Pultar, "*Bülten İkinci Yılına Girerken*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 5, Ocak 2002, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

sürdürmektedir. Bu açıdan kültür araştırmaları; toplumsal, ekonomik, siyasal yapı içindeki farklılıkları, öznellikleri, algılamaları, söylemleri ve davranışları, eleştirel/yorumlayıcı bir yaklaşımla tartışan alandır. Bu yaklaşımda, geleneksel yüksek kültür anlayışı yerine, kitle kültürü, popüler kültür, altkültürlerin araştırılması, karşılaştırılması, yorumlanması, betimlenmesi ve kuramlaştırılması önem kazanmıştır. Umunç'a göre Batı'da uygulanan kültür araştırmaları programlarında ele alınan konular arasında medya, çokkültürlülük, gençlik kültürü, kırsal kültür, kent kültürü, aile, iletişim kültürü, boş zamanları değerlendirme kültürü, ulusal ve yöresel kimlik, tüketim kültürü, popüler kültür, kitle kültürü, ulusal ve yöresel kültürler, ekonomik yaşam ve kültür etkileşimi, kadın araştırmaları, altkültürler veya azınlık kültürleri, küreselleşme, marjinallik, cinsiyet araştırmaları, toplumsal kurumlar, kültür ve edebiyat, kültür ve din, kültür ve dil, kültür ve siyaset gibi konular ağırlık kazanmıştır.[51] Bu açıdan TKAG'ın temel yönelimi İngiliz kültürel çalışmalarından hareketle antropolojik kültür tanımını disiplinlerarası bir bağlamda benimsemek yönünde gelişmiştir. Pultar grubun çalışmalarını; Türk kültürü; Türkiye dışında yaşayan, örneğin Avrupalı Türklerin, Avustralyalı Türklerin ve Amerikalı Türklerin kültürü; Osmanlı toprakları olmuş olan yörelerde artakalmış Türk kültürü; eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da Türk topluluklarının kültürleri; İran ve Çin gibi devletlerde azınlık durumunda olan Türk topluluklarının kültürleri ve son olarak Türkiye topraklarında oluşmuş kültürler olmak üzere altı başlıkta toplamıştır. Pultar'a göre bu başlıklar çeşitli deneyimler sonucu değişebilir, çoğalabilir veya azalabilir. Kültür araştırmalarının esnekliği, disiplinlerarasılığı ve katı bir şekilde kurumlaşmamış olması dolayısıyla grup her türlü yaklaşıma açıktır. Ancak grubun tek koşulu Atatürk'ün "en hakiki mürşit"ini izlemektir.[52] Pultar'a göre Türkiye'de gelişmiş kültürler ile çeşitli kıta ve bölgelerde Türkler tarafından geliştirilmiş olan kültürler çok zengin bir hazine oluşturmaktadır. Bu konuda yapılmış önemli çalışmalar vardır. Pultar burada "*Türk kültürü konusunda en kapsamlı yapıtlardan birini yazmış olan Güvenç'in antropolog olması rastlantı değildir.*" diyerek Bozkurt Güvenç'in *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* isimli kitabına atıfta bulunmuştur. Ardından soğuk savaş yıllarında çalışmış ve *Türk*

[51] Umunç, **a. g. e.**
[52] Gönül Pultar, "*Kültür Araştırmaları: Genel Yaklaşımlar*".

Kültürü dergisini çıkarmış olan *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*'nün çalışmalarını örnek göstermiştir.[53]

Pultar'ın ifadeleriyle grubun daha ilk toplantısında Batı'da yapılan kültürel çalışmaların -bu konuda her türlü çalışma yapılmış olduğu için- artık yüksek kültür ile ilgilenmediği ancak Türkiye'ye özgü geliştirilecek bir kültür araştırması biçiminde böyle bir lüksün bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla toplantıdan çıkan temel sonuç kültürel ürünler konusunda henüz yeterli bilimsel çalışma olmadığı yönündedir. Grup da bu alanda, çağdaş bir yaklaşımla çalışmalar yapma yapılmasını sağlama gereği üzerine kurulmuştur. Bu anlamda çağdaş kültür gençlere, üniversitelerde öğrencilere öğretilmeli ve Türk kültürü dersi müfredatlara girmelidir. Bu açıdan Pultar tarafından grubun bu yaklaşıma dayalı temel görevi/işlevi kültürel mirasa sahip çıkmak ve onu çağdaş/bilimsel/disiplinlerarası yaklaşımlarla değerlendirmek olarak belirtilmiştir ve bu işlev Batı'daki kültürel çalışmalardan farklı olacaktır. Pultar'a göre Batı'da geliştirilmiş söylem ve kuramlar Türk kültürüne uymamaktadır. Bu açıdan kültürel çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'de oluşan refah toplumunun getirdiği yeni dinamikler ile toplum içinde değişen dengeleri, sorgulamak ve çözümleyebilmek için gündeme gelen bir girişimdir. Dolayısıyla Pultar'ın kültürel araştırmalar şeklinde ifade ettiği kültürel çalışmalar alanının içine gereğinde hem tarih, sosyoloji, antropoloji, hem de edebiyat ya da başka disiplinler girmiştir ve dolayısıyla alanın disiplinlerarası olması gerekmektedir. Ancak grup Pultar'ın ifadeleriyle yepyeni, kendine özgü kuramlar, metodoloji ve eleştirel yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği inancındadır. Pultar bu inancı *"Örneğin İslam'a Huntington'un gözlükleriyle değil, İslam Düşüncesi kitabında, "İslam düşüncesini, kendi içine kapanmış ayrı bir âlem değil, fakat bugün artık dünya medeniyeti haline gelmiş olan Akdeniz medeniyetinin bir halkası halinde görmek" gerek diyen Hilmi Ziya Ülken'in rehberliğinde bakmamız, oradan itibaren görüş geliştirmemiz gerekmektedir. ...yüzyıllar boyunca çeşitli kıta ve bölgelerde Türkler tarafından geliştirilmiş olan kültürler ile Türkiye topraklarında gelişmiş kültürleri kendi açımızdan incelemek, şimdiye kadar yapılmış çalışmaları…*

[53] **A. e.**

geliştirerek sürdürmek gerek."[54] şeklinde ifade etmektedir. Grup tarafından, kuruluş hedefine yönelik olarak kültür çalışmalarının Türkiye'de kökleşmesi için öncelikle Türkçe olarak uygulanması ve bir Türkçe odağı olması gerektiği düşünülmüştür. İngilizce düzenlenen ve yayınları İngilizce yayınlanan Ege Üniversitesi CCS sempozyumlarına da katılmış farklı disiplinlerden oluşan bu araştırmacılar çalışmalarında kültürel çalışmalar yaklaşımının öngördüğü yöntemleri benimsemişlerdir.[55]

TKAG, 2000 yılında düzenlediği "*Türkiye'de Kültür Araştırmalarına Giriş ve Bir Uygulama: Kültürümüzde Göç*" seminerinin ardından 2001 yılında Gönül Pultar, Emine Onaran İncirlioğlu ve Bahattin Akşit tarafından düzenlenen "*Kültür ve Modernite*" başlıklı bir sempozyum gerçekleştirmiştir. Sempozyum ve metinleri *Kültür ve Modernite*[56] başlığı ile 2003 yılında basılmıştır. Yine TKAG 2001 yılında elektronik ortamda bir bülten yayınlamaya başlamıştır. Bülten hâlen yılda iki kere olmak üzere KAD tarafından yayınlanmaya devam etmektedir. Bültende derneğin faaliyetlerinin yanı sıra konu ile ilgili çeşitli sempozyum, konferans, toplantı ve kitap, dergi gibi yayın faaliyetlerinin duyurusu ve tanıtımı yapılmaktadır. Kültür Araştırmaları Derneği hâlen Türkiye'deki kültürel çalışmaların durumunu tartışmak ve çeşitli değerlendirmelerde bulunmak için çeşitli şekillerde bir araya gelmekte, düzenli sempozyumlar düzenlemekte ve bu sempozyumlarda tartışılan konuları kitaplaştırmaktadır. Derneğin faaliyetleri, yayınları ve çeşitli duyurular web sitesinde elektronik ortamda[57] sunulmaktadır. Derneğin yaklaşık 1100 üyeye varan bir bilimsel haber e-grubu[58] bulunmaktadır. TKAG'nin ilk oluşumunda bir araya gelen on kişilik grup giderek çoğalmış ve günümüzde Derneğin üye sayısı artmıştır. Emine O. İncirlioğlu, Laurence Raw, Şule Tarakçıoğlu, Nurçay Türkoğlu, Havva Neşe Özgen, Sema Erder, Tahire Erman, Annedith Schneider, Yasemin İnceoğlu gibi öncelikli olarak İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatı ve iletişim bilim formasyonuna sahip olmak üzere toplumbilimlerinin çeşitli alanlarından gelen pek çok isim Derneğe katılmıştır.

[54] **A. e.**
[55] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 138.
[56] Gönül Pultar, Emine O. İncirlioğu ve Bahattin Akşit, **Kültür ve Modernite**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2003.
[57] http://www.cstgroup.org, (Çevrimiçi) 17 Haziran 2010.
[58] http://www.kulturad.org/index.php?e-grubu, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2011.

Dernek İngiliz kültürel çalışmalarının başlattığı geleneği önemsemiş bununla birlikte Türkiye kültürleri ile ilgili olarak tartışmayı ve Türkiye'ye özgü bir eleştirel kültürel çalışmalar biçimi geliştirmeyi önemsemiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci bu şekliyle hem akademi içi hem de akademi dışı yapılanmalarla oluşturulmuştur. Bunun dışında bu kurumsallaşmalar aracılığı ile ve de çeşitli kişisel ilgilerle yayın faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de kültürel çalışmaların evrimine göre ortaya çıkmış veya değişkenlik göstermiş dergiler ve çeşitli yayınlar mevcuttur. *Birikim* başta olmak üzere Defter dergisi bunun en iyi örneğidir. *Defter Dergisi* ile birlikte küresel kapitalizme 1980 sonrası hızlı bir şekilde giren Türkiye'de gündelik yaşamın nasıl işlediği, kültürün nasıl endüstri haline geldiği gibi konular temel olarak işlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte küreselleşme ile ulus-devletin aşınması, yeni kimlik politikalarının ortaya çıkışı ve Türk modernleşmesi yeni kuramlar eşliğinde dergi içinde işlenmektedir.[59] Türk toplumu XX. yüzyılın ikinci yarısına hâkim olan modernite eleştirisi çerçevesinde yorumlanmaya başlamıştır. Batı ile paralel olarak bu dönemde Türkiye'de de kültür vurgusu ön plana çıkmıştır. Bu açıdan dergide Türk toplumunun gündelik yaşamından yola çıkan kültürel analizlere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Türk toplumu resmi/devlet söylemi dışında kendi gündelik yaşamından yola çıkılarak analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Dergi kapsamında yer alan makaleler 1980 sonrası Türk toplumunun günlük yaşamına yönelik olarak yapılan kültür analizi örneği olan Türk modernleşmesi ve Kemalizm eleştirileri yapan, edebiyat eleştirisi içeren yazılardan seçilmiştir. Dergi tarih, edebiyat, felsefe ve politika dergisi olarak tanıtılsa da önemli ölçüde psikoanalitik ve psikolojik yazıların yer alması derginin bir kültür ve psikoloji dergisi olarak da yorumlanmasına imkân vermektedir. Bu yönelimde modernliğin büyük anlatısının ve ideolojisinin altında bireyin eritilmesine verilen tepki belirleyici olmuştur. Dolayısıyla bireyin toplumsal gerçekliğin inşasındaki güdü ve türe has özelliklerinin ihmal edilmesi tepkisine yönelik olarak bireyin psikoanalitik süreçleri

[59] Yıldız Akpolat, "*Trajik Bir Epistemik Cemaat Dergisi: Defter (1987-2002)*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 244.

vurgulanmıştır. Dergide yapısalcı ve postyapısalcı kuramların özneyi merkeze alma süreçlerini takip ederek öznenin bir kurgu olduğunu vurgulamaktadır.[60] Bu açıdan Defter dergisi Türkiye'de kültürel çalışmalar yaklaşımına paralel çalışmalar yapan ilk örneklerinden biri olma özelliği göstermektedir. Dergi bir başka açıdan *Toplum ve Bilim* dergisi ile ortaklaşa düzenledikleri Batı'da yapılmaya başlanan toplumbilimleri açın tartışmasını Türkiye'de başlatmış olması bakımından da dikkat çekicidir. Disiplinlerarasılık üzerine geliştirilen bu tartışma biçimi Defter ve Toplum ve Bilim dergilerinin içeriğine doğrudan girmiş ve kültürel çalışmalar yaklaşımının bir yansıması olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de 1980'lerle birlikte kültürel çalışmalar alanına ilişkin olarak ilk örnekler verilmeye başlamıştır.

Kültürel çalışmaların Türkiye'de kurumsallaşma süreci temelde belli bir aktarmacılık ile geriden takip etmeye yöneliktir. Örneğin Batı literatürüne kültürel çalışmalar tartışmasının başlamasıyla birlikte giren oldukça çeşitli "cultural studies" dergilerinin bir örneği 2011 yılında *KÜLT*[61] adıyla Bilgi Üniversitesi'nin bir girişimi olarak yayın hayatına başlamıştır. Derginin yazı işleri müdürü Mesut Varlık kültürel çalışmalar alanında 1990'lardan itibaren lisans, yüksek lisans düzeyinde öğrenciler mezun edildiğini, birçok kişinin bu konuda yurt dışında doktoralarını yaparak geri dönmeye başladığını ve kültürel çalışmaların Türkiye'de bir disiplin olarak ciddiye alınması için yeterli süre geçtiğini belirtmektedir. Varlık'a göre kültürel çalışmalar Türkiye'de daha çok rüştünü ispat etmeye çalışan bir atmosfer içerisindedir. Kültürel çalışmalarda çalışma yapanların çoğunluğu eserlerini öncelikle yurtdışında yayımlatmaya yönelik olarak hareket etmektedir. Ancak konuya ilgi duyan bir öğrenci kitlesi vardır ve KÜLT onların ihtiyacına yanıt vermek adına gündeme gelmiştir. Varlık, bu nedenle Türkiye'de özgün bir kültürel incelemeler eğiliminin gelişebilmesi adına oluşturulacak girişimde KÜLT dergisinin de katkısı olacağını belirtmektedir.[62]

[60] **A. e.**, ss. 202-203.
[61] **KÜLT, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı: 1, 2011.
[62] Mesut Varlık, "*Kültürel İncelemeler 'İki Kültür' Tartışmalarının Bir Sonucu*", Röportaj: Asım Öz, (Çevrimiçi) http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=189843, 27 Aralık 2011.

Türkiye'ye özgü bir kültürel çalışmalar dergisi olarak gündeme gelen KÜLT bir yandan Türkçe üzerine belli bir hassasiyet geliştirmiştir diğer yandan da dergi İngilizce yazılara da yer vermektedir. Bu açıdan dergi hem Türkçe yazıların bulunduğu hem de İngilizce yazılara yer verecek biçimde iki dillidir. Kanon dosya konusu ile yayın hayatına başlayan derginin ilk sayısında yayın kurulunun da ifade ettiği biçimiyle KÜLT Türkiye'nin ilk kültürel çalışmalar dergisidir. Yayın kurulunun ifadesine göre dergi kültürel çalışmaları savunmak ya da yermek gibi iddiaya sahip değildir. Yayın kurulu derginin Türkiye'de kültürel çalışmalar başlığı altında bir disiplinin yürütülmekte olduğunu ancak bu disiplinin Türkiye'deki toplumbilime getirmesi beklenen yeniliği getirmemiş olduğuna odaklanacağını ifade etmektedir. Yayın kurulu Türkiye'de Türkçe eğitim veren toplumbilim bölümlerindeki ilgili kişilerin Türkçe literatürün eksikliğinden kaynaklanan çeşitli sıkıntıların farkında olduklarını ve bu nedenle İngilizce makalelerin çevirilerine önem verdiklerini belirtmektedir. Yayın kurulu iddiasının temeli ise "*ne yaparsak yapalım, kültürden bahsediyor olacağız; hem de kültürden bahsederken Kült'lerle savaş-mücadele-çekişme halinde olduğumuzu/olmamız gerektiğini unutmayacağız.*" sözlerine dayanmaktadır. Bu açıdan derginin temel sloganı ise "*KÜLT, kültlere karşı!*"[63] olmuştur. Kültürel çalışmaları övmek yahut yermek gibi bir iddiaya sahip olmadığını belirten dergi ilk sayısında Murat Belge, Ferda Keskin, Gündüz Vassaf, Jale Parla, Bülent Somay gibi isimlerin yazıları ve tartışmaları ile birlikte Žižek'in[64] kültürel çalışmalara *oldukça* eleştirel yaklaşan bir yazısının tercümesine yer vermiştir. Žižek'in yazısının yanı sıra Somay'ın "*Kusura Bakmayın; Bir Açıdan Bakmak Yetmiyor…*" başlıklı eleştirel yazısı dikkat çekmektedir. Somay'a göre kültürel "*İncelemeler (Çalışmalar? Araştırmalar?) bir "bilim" değildir; elinden geldiğince bilimsel olmaya gayret eden disiplinler-ötesi (-üstü? -arası?) bir… şeydir.*" Somay'a göre kültürel çalışmalar geçmişte dilbilim, felsefe, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih, politika, ekonomi ve edebiyat eleştirisinin kesiştiği yerde durmakta iken artık içine evrimsel biyolojiyi, genetiği, çevre bilimini ve nöro-bilimi de katacak boyutlara ulaşmıştır. Kültürel çalışmalar bir süre için gerekli bir

[63] Yayın Kurulu, "*Kült Diye/n Bir Dergi…*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011, ss. 5-9.
[64] Slavoj Žižek, "*Kültürel İncelemeler "Üçüncü Kültür"e Karşı*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011.

tercümanlık görevini üstlenmiştir. Ancak kültürel çalışmalar kendi başına bir kurum değil, bilimsel disiplinlere aralarında konuşmadan gidebilecekleri bir yer kalmadığını hatırlatan bir uyarıdır. Geçmişte Marx, Foucault yahut yapısalcılık tarafından yapılan bu uyarıları günümüzde kültürel çalışmalar yapmaktadır. Dolayısıyla Somay'a göre kültürel çalışmalar artık mevcut tecrübesi ile çözüm üretmektense soruların nasıl sorulacağı konusunda yeni yaklaşımlar getirmekle sınırlı hale gelmiştir.[65] Somay'ın yaklaşımıyla kültürel çalışmalar övme yahut yermenin ötesinde soruların nasıl sorulacağı konusunda yaklaşımlar getiren -felsefi- bir tutumdur. Esasında KÜLT dergisi de tüm tartışmaların ötesinde bu felsefi tutumu benimsemiş görünmektedir.

Türkiye'de kültürel çalışmalar akademi içi-dışı kurumsallaşma süreçlerini sürdürmekle birlikte kaynakları hâlen Batı'dan gelmektedir. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar özellikle ve ilk olarak Batı dilleri edebiyatları alanında kökleşmiştir. Bu süreçte Batı metinlerinin aktarılması girişimi etkili olmuştur. Türkiye'de kültürel çalışmalar -Kültür Araştırmaları Derneği belli hassasiyetlerle bunu aşmaya çalışsa da- hâlen Batı dillerine bağımlı bir yörüngede seyretmektedir. Kültürel çalışmaların Türkiye'ye özgü bir başka yörüngesi de yine Batı pratiğine uygun olarak iletişim bilimleri içinde gelişmiştir. İletişim bilimleri kültürel çalışmalarla hem Batı'da ve hem de Türkiye'de karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içerisinde olmuştur. Gündelik yaşamın sayısız detayını metne indirgeyen kültürel çalışmalar yaklaşımı temelde bir medya ve kitle iletişim araçları okuması şeklinde gelişmiştir. Dolayısıyla iletişim bilim formasyonuna sahip pek çok araştırmacı kültürel çalışmalar yaparken, kültürel çalışmalar yapanların çoğu iletişimin temel konularına odaklanmış durumdadır. Türkiye'de de bu durum farklı gelişmemiştir. Özellikle Frankfurt Okulu ile başlayan kültür endüstrisi tartışmalarında Frankfurt Okulu'na ve ardından kültürel çalışmaların kitle iletişim araçları üzerinden kültürü başat konu olarak gündeme getirmesi ile kültürel çalışmalar yaklaşımına odaklanan iletişim bilim bu konular üzerinde hatırı sayılır derecede durmaktadır.

[65] Bülent Somay, "*Kusura Bakmayın; Bir Açıdan Bakmak Yetmiyor...*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011.

Türkiye üniversitelerinde lisans ve lisansüstü düzeyde kurumsallaşan kültürel çalışmalar alanının temel yönelimi ise kültürel çalışmalar alanının da temel özelliği olan disiplinlerarasılık yaklaşımı üzerine kuruludur. Sabancı Üniversitesi'nin genel yaklaşımı olarak belirlenen Amerikan ekolüne dayalı disiplinlerarası toplumbilim anlayışı kültürel çalışmalara da yansımıştır. Türkiye'de kültürel çalışmalara akademi içinde çeşitli düzeylerde -lisans, lisans üstü, sempozyum- yer veren üniversitelerin temel argümanı disiplinlerarasılık olmuştur. Yine bu programların bir başka ortak özelliği eğitim ve öğretim pratiğine yönelik olarak öğrencilere kişisel ilgi ve yönelimlerine ilişkin oldukça geniş bir serbestliğin sağlanması misyonudur. Bu misyon modern toplumbilimlerinin de temeli olan belli bir disipliner oluşumun epistemolojik sınırlarının yahut disipliner uzmanlaşmanın eleştirisi ile bağlantılıdır. Esasında Hall'un[66] da üzerinde durduğu kültür ve toplum arasındaki bağlantılarda hangi sorunun kendisini gerçekten rahatsız ettiğini kişisel ilgileri ve deneyimleri sonucunda keşfedecek ve bu yönde araştırma yapacak kişi en iyi kültürel çalışmalar adayıdır görüşü bu programlarda da belirginleşmiştir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar Batı'da olduğu üzere Türkiye'de de araştırmacının disipliner sınırları aşan/öteleyen/dışlayan/arasında kalan bir akademik düşünce/çalışma pratiği geliştirmesine neden olmuştur. Bu pratik kültürel çalışmalara içkin disiplinlerarasılık yaklaşımının hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Disiplinlerarasılık yaklaşımının bir diğer yansıması ise kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına ilişkin muazzam genişlemeyi/çoğullaşmayı getirmesidir. Kültürel çalışmalar günümüzde alanları ve alt dallarına ilişkin dikkat çekici bir çoğullaşma içindedir. Alanların ve alt dalların hızla çoğullaşması, daha ileride de her bir alanın günümüzde farklı birer -akademi içi-dışı kurumsallaşma düzeyleri ile- araştırma alanı haline gelmesi, kültürel çalışmalar metodolojisine ve daha da öte öğretim pratiğine ilişkin belli sorunları gündeme getirmiştir. Ancak bu sorun yine disiplinlerarasılık anlayışı ile aşılmaya çalışılmış ve disiplinlerarasılık yaklaşımı bu açıdan da hem sorunun kendisi hem de sonucu haline gelmiştir. dolayısıyla kültürel çalışmalar eğitim ve öğretimi pratiğine ilişkin üretilen çözümler yine disiplinlerarasılık meşruiyeti içinde ele alınan bir araştırmacının kişisel ilgileri/deneyimleri ve yönelimlerine sunulan bir *serbestliğe*

[66] Hall, "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", p. 17.

dayanmaktadır. Bu serbestlik Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de kültürel çalışmalar müfredatında oldukça geniş yelpazede ve muazzam genişlikte disipliner soru(n) ve konuların girmesini gündeme getirmiştir.

B - Kültürel Çalışmaların Alanları ve Alt Dallarına İlişkin Türkiye Yansımaları

Kültürel çalışmaların Türkiye'de kurumsallaşma süreci 1990'ların sonunda başlamıştır. Bu kurumsallaşma süreci kültürel çalışmaların Batı öğretim ve pratiklerine uygun bir gelişim göstermiştir. Kültürel çalışmaların Türkiye serüveni erken dönemlerinde Batı kültürel çalışmalarının belli metinlerinin çevirileri ile başlamış, 1990'ların sonu itibariyle de düzenli sempozyum, toplantılar ve özellikle üniversitede öğretim faaliyetleriyle devam etmiştir. Batı kültürel çalışmaların serüveninin geriden takip edilmesi süreci alana içkin tartışmaların da henüz yeterince yapılmamasını getirmiştir. Kültürel çalışmalara içkin bir *eleştirel* bakış açısı yerine Türkiye kültürel çalışmaları alana ilişkin metinleri aktarma, lisans, lisansüstü düzeyde kurumsallaşma, çeşitli sempozyum ve konferanslarla bu süreci takip etme eğilimdedir. Batı kültürel çalışmaları henüz kültürel çalışmalara ilişkin temel soru ve sorunların tartışmasını tamamlamış değildir ve bu yönde alana içkin yoğun bir tartışma sürmektedir. Diğer taraftan Batı kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci de hızla ve yaygınlaşarak devam etmektir. Bu kurumsallaşma süreci Batı'da yine kültürel çalışmaların eğitim ve öğretim pratiğine ilişkin tartışmaları ve belli şematik önerileri de beraberinde getirmiştir. Batı kültürel çalışmaları alana ilişkin epistemolojik tartışmaları ve kurumsallaşmaya yönelik pedagojik önerileri hâlen gündemde tutmaktadır. Türkiye'de kültürel çalışmaların üniversitede kurumsallaşma süreçleri birbirinden farklı olsa da temelde hepsinde amaç kültürel çalışmalarla ilgili olarak akademik düzeyde eğitim-öğretim faaliyeti gerçekleştirmek ve öğrenci yetiştirmektir. Programlarda üzerinde durulan temel konu disiplinlerarasılığa bağlı olarak, programa katılan öğrencilerin kişisel ilgi ve yönelimlerinin esas alınmasıdır. Bu anlamda kültürel çalışmalar programları öğrencilere muazzam bir disipliner yelpaze içinde hareket etme imkânı tanıdıklarını ifade etmektedirler. Bu yaklaşım öğrencinin düşünsel gelişimi adına disiplinlerarasılık argümanı ile olumlanmaktadır. Türkiye kültürel çalışmaları pedagojik açıdan temelde disiplinlerarasılık anlayışına dayanmış, kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına ilişkin çoğullaşmasını bünyesine almıştır. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmaların serüveninin temelde kültürel

çalışmaların eleştirel sorgulamasına girişilmeksizin başladığını ve belli bir aktarmacılık ve takipçiliğe dayandığını söylemek mümkündür.

Türkiye kültürel çalışmalarının serüvenine ilişkin ipuçlarını yine Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşmasının iç dinamiklerinde bulmak mümkündür. Batı kültürel çalışmalarının alan ve alt dallarına ilişkin yaygınlaşması/çoğullaşması Türkiye kültürel çalışmalarında kurumsal olarak içerilmiştir. Örneğin Ege Üniversitesi CSS girişimi hâlen her yıl çeşitli konu başlıkları ile sempozyumlar düzenlemektedir. Bu toplantılarda ele alınan konular Türkiye kültürel çalışmalarının alanları ve alt dallarına ilişkin yönelimini ortaya koymaktadır. 1996 yılında düzenlenen ilk toplantının ardından 1997 yılında sempozyum girişiminin ilki düzenlenmiştir. CSS sempozyumlarının ilki "*Crossing the Boundaries: Cultural Studies in the UK and the US*" -Sınırları Aşmak: İngiltere ve Amerika'da Kültürel Çalışmalar- konulu toplantıya pek çok araştırmacı[67] farklı konularla katılmıştır. Oluşturulan sempozyum kitabında[68] basılan sunumlar edebiyat, popüler kültürler, postkolonyal kültürler ve toplumsal cinsiyet ana başlıkları ile bölümlendirilmiştir. Ele alınan konular ise yüksek kültür, feminizm ve kadın dergileri üzerinden güzellik reklamlarını okuma, tiyatroda feminist dinamikler, İngiltere'de McDonaldlaşma, etnisite, Shakspeare ve çeşitli edebiyat metinlerinin üzerine incelemelerden oluşmaktadır. Sempozyum girişiminin ikincisi 1997 yılında "*The History of Culture: The Cuture of History*"[69] -Kültürün Tarihi: Tarihin Kültürü- konulu düzenlenmiş yine çeşitli edebiyat metinleri incelemelerinin yanında yapı-yapıbozum, İngiliz yemek yeme kültürü ve İngiliz sömürgeciliği, küresel kültürler, kimlik gibi pek çok

[67] Sempozyuma Himmet Umunç, Gönül Pultar, Oya Batum Menteşe, Laurence Raw, Gülriz Büken, Günseli Sönmez İşçi gibi pek çok isim yanında bazı Batılı araştırmacılar da davetli olarak katılmışlardır.

[68] Laurence Raw et. al., **Crossing the Boundaries: Cultural Studies in the UK and the US, Ege University 1st International Cultural Studies Symposium, May 1996**, İzmir, The British Council, 1996.

[69] Laurence Raw et. al., **The History of Culture: The Cuture of History, Proceedings of the Second Cultural Studies Seminar, Ege Universty İzmir, Turkey, May 1997**, İzmir, The British Council American Studies Association of Turkey Ege University, 1997.

konu işlenmiştir. Sempozyumların üçüncüsü "*Popular Culture(s)*"[70] -Popüler Kültürler- konulu olarak 1998 yılında düzenlenmiştir.

Sempozyuma popüler kültürle ilgili yazıları ile çok sayıda Batılı ve Türk araştırmacı katılmış sempozyum kitaplaştırılmıştır. 2002 yılında yedincisi düzenlenen sempozyumda ele alınan konular ise ev, yuva, gurbet, yer, yerli, yurt, sürgün, göç, göçmenlik, yuvayı arayış, diaspora ve özellikle yerel-küresel çatışması gibi kavramlar üzerinden gelişmiş ve şiirden filme, fotoğraftan romana, Rönesans tiyatrosundan modern dansa kadar pek çok alandan kuram ve örnekleme içeren bildiriler sunulmuştur.[71] 2003 yılında düzenlenen "*Inside Outside In: Emotions, Body and Society*"[72] -Duygular, Beden ve Toplum- konulu sempozyumda Chris Weedon "*The 'Othering' of Non-White & Non-Western Bodies in Postmodernity*" -Postmodernite Bağlamında Beyaz ve Batılı Olmayan Bedenlerin Ötekileştirilmesi- başlıklı bir konuşma yapmıştır. Konuşma İngiliz ve Amerikan kültüründen görsel örneklerin tartışıldığı, Batı dünyasında İslam korkusunu ve zenci bedeniyle ilgili temsil sorunsallaştırlmıştır. Sempozyumun ilk günü düzenlenen oturumlar bedenin temsiliyle ve sanata yansımasıyla ilgili olmuş ve bu bağlamda Michele Minnick ve Paula Murray Cole tiyatro çalışanları aracılığı ile duyguların da bedenin eğitildiği gibi eğitilebileceğini göstermeyi amaçlayan bir atölye çalışması sunmuşlardır. Yine aynı sempozyumda Patricia Greenspan duyguların doğuştan mı olduğu, yoksa kültür içinde mi öğrenildiğinin iki zıt görüşü oluşturduğu yelpazeyi tartışmış ve bu tartışmanın ahlak konularıyla kesiştiği noktaları saptamıştır. Bir başka konu ise bedenin politika malzemesi olarak kullanımı, estetik ve bilişim açısından beden ve duyguların irdelenmesi ve toplumsal cinsiyet tartışmalarına yönelik olmuştur.[73] Bu

---

[70] Gülriz Büken et. al., **Popular Culture(s), Proceeding of the Third Cultural Studies Seminar, Ege University İzmir, Turkey, May, 1998**, Ankara, The British Council, 1998.

[71] Ayşe Lahur Kırtunç, "*Ege Üniversitesi Yedinci Kültür İncelemeleri Sempozyumu*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 8, Ekim 2002, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

[72] Günseli Sönmez İşçi et. al., **Inside Outside in: Emotions, Body and Society, Proceedings of The 8th Annual International Ege University Cultural Studies Symposium, May 21st-23rd 2003**, İzmir, Ege University, 2005.

[73] Ayşe Lahur Kırtunç, "*Ege Üniversitesi Sekizinci Kültür İncelemeleri Sempozyumu*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 12, Ekim 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

sempozyumlar serisini her yıl düzenlenen başka sempozyumlar izlemiştir.[74] Sempozyum girişimi bu şekliyle her yıl düzenlenmektedir. Kırtunç'un ifadeleriyle sempozyumun en önemli iki özelliği disiplinlerarası araştırmaların sunulduğu bir platform olması ve genç akademisyenlere, lisansüstü öğrencilere önemli isimlerle yan yana yayın yapabilmeleri için fırsat tanınmasıdır.[75] Sempozyumlara Kevin Robins, Michael Pickering gibi çok sayıda Batılı araştırmacı konuşmaları ile katılmıştır. Bu sempozyumlarda yapılan çalışmalarda konuşmacıların çoğunluğu temel konuların yerine, küreselleşmenin etkileri ya da toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır.[76] Bu açıdan sempozyumun konuları ana hatları ile çokkültürlülük, farklılık, kimlik, kitle iletişim araçları, yerelleşme, küreselleşme, öteki, postmodernizm, duygu, beden, göç, bellek, nostalji, müzik, medya, kültürel çoğulluk, melezleşme, postkolonyalizm, kent, söylem, metin, Orhan Pamuk romanları üzerine incelemeler, Amerikan ve İngiliz edebiyatı başta olmak üzere Batı edebiyatı metinlerinin tartışması üzerine kuruludur.

Ege Üniversitesi CSS girişimi periyodik olarak düzenlenmeye devam etmiş ve uluslar arası hale gelmiştir. Pultar'a göre sempozyum ilk günden itibaren Türkiye'de kültürel çalışmaların gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır ve bu açıdan sempozyum profesyonellerin, akademisyenlerin, sanatçıların, yazarların ve öğrencilerin görüşlerini paylaşabileceği bir ortam haline dönüşmüştür. Pultar bu sempozyumların Türkiye'de, kültürel çalışmaların dönüşümünün farkında olan ve disiplinlerarası, çok disiplinli bir yaklaşımla, edebiyat, tarih, medya çalışmaları ve

[74] Bu sempozyumların devamı 1999 yılı itibariyle "*Dialogue and Difference*" -Diyalog ve Farklılık-, 2000'de "*New Cultural Perspectives in the New Millennium*" -Yeni Binyılda Yeni Kültürel Perspektifler-, 2001'de "*Globalization and Transcultural Issues in the New World Order*", -Yeni Dünya Düzeninde Küreselleşme ve Kültürlerarası Konular-, 2002'de "*Selves at Home, Selves Exile: Stories of Emplacement and Displacement*", 2003'te "*Inside Outside In: Emotions, Body and Society*" -Duygular, Beden ve Toplum-, 2004'de "*(City in (Culture) in City)*" -Kültürde Şehir-Şehirde Kültür-, 2005'te "*When 'Away' Becomes 'Home': Cultural Consequences of Migration*" Uzak Yuva Olduğunda: Göçün Kültürel Sonuçları- konulu olarak düzenlenmiştir. Sempozyumların on birincisi "*Memory and Nostalgia*" -Bellek ve Nostalji- konulu olarak 2007 yılında düzenlenmiş, on ikincisi 2009 yılında "*Redefining Modernism & Postmodernism*" -Modernizm ve Postmodernizmi Yeniden Tanımlamak- adıyla ve son olarak on üçüncü sempozyum "*Change and Challenge*" -Değişim ve Meydan Okuma- konu başlığı ile 2011 yılında düzenlenmiştir.

[75] Ayşe Lahur Kırtunç, "*Ege Üniversitesi Yedinci Kültür İncelemeleri Sempozyumu*".

[76] Laurence Raw, "*Introduction: Cultural Studies and the New Millennium*", Edt.: Ayşe Lahur Kırtunç et. al., **New Cultural Perspectives in the New Millennium Proceedings of the Fifth Cultural Studies Seminar, Ege University, İzmir, May 2000**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2001, p. 1.

sosyoloji gibi zeminlerdeki beşeri bilimler ve toplumbilimleri akademisyenleri için önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir. Pultar'a göre sempozyumun yapısı bütün kültürel çalışma alanlarına açık olmasıyla Türkiye'de kültürel çalışmalarla ilgilenen ve bu alandaki yeni gelişmelerden haberdar olmak isteyen Türk bilim adamlarına, uluslar arası alandaki meslektaşları ile tartışmaları ve bir araya gelmelerini sağlayan bir platform olmuştur.[77] Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecine çeşitli yayın ve faaliyetleri ile katılan Raw'a göre de CSS girişimi Türk olsun ya da olmasın, Türkiye'de çalışsın ya da çalışmasın akademisyenler için kültürel çalışmaların geleceğini belirlemiştir.[78] Ancak son yıllarına doğru sempozyum kitaplarında Türkçe yazılara da yer verilmiş olsa da sempozyumun dili, sempozyum kitabının dili İngilizcedir. Bu yönüyle sempozyum temel olarak Türkiye'nin İngilizce konuşan araştırmacılarına hitap etmiştir.

Ege Üniversitesi CSS girişimi düzenlediği sempozyumlarda ele aldığı konularla kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına ilişkin temel bir paralellik içinde olmuştur. Ancak bu paralellik Batı kültürel çalışmalarının takipçiliği ile ilerlemiştir. Özellikle Batı edebiyatı metinlerinin analizi CSS girişiminin ele aldığı konuların başında gelmektedir. Ege Üniversitesi İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatlarının bu girişimi başlattığı düşünülürse bu durum olağandır. Yapılan çalışmaların niteliği tartışılmaksızın, çalışmaların Batı -edebiyat- metinlerinin -Shakspeare gibi- tartışılması üzerine kurulduğunu belirtmek gerekmektedir. Diğer taraftan Türk edebiyatı bağlamında ele alınacak bir konuda araştırma kaynağı açısından Orhan Pamuk romanlarının seçilmesi de ayrıca ilgi çekicidir. Bu konuların yanı sıra tartışmalar kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına ilişkin çeşitliliği ile birlikte artmıştır. Özellikle medya üzerine okumalar, toplumsal cinsiyet konuları, postkolonyal tartışmalar daha da ilerde İngiltere yeme içme kültürü üzerine tartışmalar yapılmıştır. Dolayısıyla tartışmalar kültürel çalışmaların gündelik yaşamın kültürüne metinsel okuma süreçleri ile odaklanan yaklaşımı ile uyum içerisindedir.

[77] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 131.
[78] Laurence Raw, "*Introduction: Cultural Studies and the New Millennium*", p. 11.

Tema 1: Kültürel Kuram-Çözümleme

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecinin üniversite içinde 1999 yılı itibariyle başlamış olmasıyla benimsenen kültürel çalışmalar eğitim ve öğretim pratiği, kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına uygun bir biçimde şekillenmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmalar pedagojik açıdan Batı odaklı ve Batı modellerine uygun bir biçimle gündeme gelmiştir. Üniversitelerin müfredatlarına girmiş temel derslerde bunu görmek mümkündür. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaların zorunlu lisans dersleri olan *Kültür Kuramları* ve *Kültürel Etütlerde Kuram ve Uygulama* adlı derslerin ders içerikleri bu açıdan ilgi çekicidir. Kültür Kurumları dersinde XXI. yüzyılın başlıca düşünürlerinden bazılarının yapıtları üzerinde durulacağı, *bir disiplin olarak kültürel çalışmalar* hakkındaki tartışmalar, kültürel çözümlemelerde kullanılan çağdaş kuramsal çerçeveler ve farklı kültür tanımlarının inceleneceği belirtilmektedir. Böylelikle dersin amacı öğrencilere Marxizm, yapısalcılık, postyapısalcılık, feminizm ve psikanaliz gibi kuramsal yaklaşımlara genel bir girişin yanı sıra Benjamin, Adorno, Derrida, Foucault, Irigaray, Butler, Zizek gibi bazı önemli kültür kuramcılarının düşüncelerini eleştirel bir yaklaşımla irdeleme fırsatı sunulacağı belirtilmektedir.[79] *Kültürel Etütlerde Kuram ve Uygulama* dersinde ise kültür kavramı ile yapısalcılık, postyapısalcılık, Marxizm, feminizm, postmodernizm gibi kuramların işleneceği ve bu anlamda kültür alanındaki farklı kuramları tanıtmak dışında, derste televizyon dizilerinden popüler müziğe, polisiye romanlardan karikatürlere kadar *bir dizi kültürel ürünün* inceleneceği belirtilmektedir. Bir diğer açıdan Sabancı kültürel çalışmaları *Türkiye'de Kültür: Eleştirel Yaklaşımlar* ve *Türkiye'de Kültürel Çalışmalara İlişkin Konular* adlı lisans derslerini müfredatlarına yerleştirmiştir. Bu derslerde Türk kültürünün ne olduğu, kimleri ve neleri kapsadığı, bu tanımlamaları kimlerin yaptığı ve kültürler ve ulusal arasındaki ilişkinin ne olduğuna yöneliktir. Dersler sosyoloji antropoloji, tarih, siyaset ve edebiyat metinlerine dayanarak, Osmanlı'nın son dönemlerinden bugüne Türkiye'deki kültür tartışmalarını ele almaktadır. Bir diğer açıdan da derslerde Türkiye'de kültürel çalışmalara ilişkin güncel konuları ele alınmaktadır. Hem lisans

[79]http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=CULT&crse_numb=434&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

hem de lisansüstü dersi olan *Kültürel Çalışmalarda İleri Seçme Konular I-II* dersi ile de ileri seviyedeki tartışmaların yapıldığı dersler olarak belirtilmektedir. Yine Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları *Kültürel Çalışmaların Temel Konuları* ve *Kültürel Çalışmaların Temel Metinleri* adlı zorunlu yüksek lisans derslerinde kültürel çalışmaların temel konuları şarkiyatçılık/garbiyatçılık, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin kültürel inşası, medya ve popüler kültür, özel ve kamusal alanların değişken tanım ve sınırları gibi konular oluşturmaktadır. Öğrencilere bu derslerle lisansüstü eğitimi için gerekli kuramsal çerçeve ile birlikte kültür siyaseti ve kültür eleştirisi alanlarındaki başlıca kuramsal ve yöntemsel yaklaşımların kazandırılması, bu yaklaşımların çeşitli uygulamalarının belirli toplumsal, siyasi ve tarihsel bağlamlarda tartışılması verilmeye çalışılmaktadır. Kültürel çalışmaların temel metinleri ise XX. yüzyıl toplumsal kuramlarının toplumsal ve siyasal bağlamları, çağdaş araştırma ve eğitim hedeflerini nasıl biçimlendirdikleri, ne ölçüde başka kültürel bağlamlara taşınabilir oldukları gibi tartışmalar oluşturmaktadır. Zorunlu lisansüstü derslerinin bir diğer ikisi öğrencileri uygulamalı olarak verilecek olan yöntem dersine hazırlayacak *Kültürel Çözümlemelerin Epistemolojik Temelleri* dersi ve bu dersin uygulamalı alanını oluşturan *Kültürel Çözümleme Uygulamaları* dersidir. Bu derste öğrenciler kendi geliştirdikleri bir araştırma projesi yapmakta ve gözlem, yüz yüze görüşme, sözlü tarih, yazılı/görsel metinleri ve belgeleri inceleme gibi çeşitli kültürel çözümleme yöntemlerini öğrenmektedirler. Bir başka zorunlu lisans dersi ise *Metin Kültür Bağlam Çözümlemeleri* adlı derstir. Bu dersin içeriği gündelik yaşamın gazeteler, reklamlar, kataloglar ve romanlar gibi metinlerle çevrili olduğu tespitinin ardından dersin öğrencilere iyi bir metin okuyucusu olmalarını kolaylaştıracak becerileri vermeyi amaçladığı belirtilmektedir. Derste daha çok yazılı kültür ve edebiyat eleştirisi üzerinde durulmakla birlikte, film, video, moda ve opera gibi kültürel metinler de ele alınmaktadır ve seçilmiş metinler yoluyla bir metnin belirli bir kültürel bağlamda nasıl üretildiği, tüketildiği ve kullanıldığı incelenmektedir.[80] Bu yönüyle Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları, kültürel çalışmalar yaklaşımının da temeli olan kültürü/kültür ürünlerini birer nesne olarak metinsel okuma süreçlerinden geçirme yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşım

[80]http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=CULT&crse_numb=201&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

metodolojik olarak da benimsenmiştir. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları kültürel çalışmaların ampirik değerini proje düzeyinde araştırıcının/öğrencinin gözlem, yüz yüze görüşme, metinleri ve belgeleri incelemeye dayalı ilgisine yönlendirmiştir.

Kültürel çalışmalar metodolojisi açısından müfredatında metin okuma süreçlerine yer veren bir diğer program İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmalarıdır. Program örneğin *İdeoloji ve Söylem Çözümlemesi* dersi ile metnin toplumsal bir pratik olduğu düşüncesiyle öğrencilerin tanıştırılması amaçlanmıştır. Öğrenciler bu ders ile anlamın kuruluşu ve öznenin/kimliğin oluşumu konularında düşünmeye yönlendirilmektedir. Ders tartışması temel olarak metinsel pratikte 'gerçekliğin' nasıl temsil/yanlış temsil edildiği ve öznenin nasıl kurulduğu ve söküldüğü üzerine kurulu iki temel soru üzerinden yürütülmektedir. Derste; idol/Bacon, camera obscura/Marx, yanlış bilinç/Lukacs, hegemonya/Gramsci, adlandırma-çağırma/Althusser, göstergenin rastlantısallığı/Saussure, yapısöküm/Derrida, anlamın karar verilemezliği/Laclau, fantezi olarak ideoloji/Žižek gibi temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları metodolojik olarak metinsel okuma süreçlerine odaklanmıştır. Bir diğer açıdan İstanbul Şehir Üniversitesi *Kültürel Çalışmalar: Kuramlar ve Yöntemler* dersinde göstergebilim, etnografi, kültür tarihi, eleştirel kuram ve psikoanaliz gibi temel kuramları ve yöntemleri müfredatına almıştır. Bu yöntemler de metin ve okuyucu, hegemonya ve direniş, kültürel yeniden üretim ve kültürel değişim, cinsiyet, ırk, sınıf ve alt-kültürler gibi konuları ve tartışmaları içermektedir. Örneğin *Kültürel Psikoloji* dersi ile kültürün bireysel ve toplumsal düzeyde psikolojik süreçlerin anlaşılması ve tedavisinin etkisi üzerine odaklanılmaktadır. Dersin temel konuları ise kültürel psikoloji alanın ortaya çıkışı ve gelişim süreci, kültürün bireyin psikolojisinin şekillenmesinde etkisi, bireyin toplumsal çevresi ile etkileşim sürecinde kültürün yeridir ve ders içeriğinde ilgi çekici olan klinik psikoloji alanında kültürel özelliklere yer verilmiştir.[81] Bu açıdan İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları toplumsal analizde etnografik süreçler, metin okuma süreçleri ve özellikle psikanalist süreçlere

[81]http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

metodolojik olarak ağırlık vermektedir. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmalar programı ise *Kültürel İnceleme Yöntemleri* dersinde öğrencilere kültürel çalışmalar alanında kullanılan metodolojilerin temel ilkelerini ve kültürel çalışmalar alanındaki ana tartışmaları sunmaktadır. Bu metodolojiler ders içeriğine göre pozitivizmden postmodernizme uzanan bir çizgide ilerleyen başlıca yaklaşımları içermektedir ve araştırma yöntemleri etnografi, etnometodoloji, söylem analizi, semiyoloji, içerik analizi, sözlü tarih, feminist yöntem, görsel analiz gibi geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Yine Bilgi Üniversitesi müfredatında yer alan *Kültürde Psikanalitik Yöntem* kültürel çalışmalar metodolojisinin bir boyutuyla da psikanalitik yöntem olarak dikkat çekmektedir. Dersin amacı, psikanalizi tanımlı ve sınırları belirlenmiş bilimsel bir disiplin ya da meta-teori yerine bir yöntem olarak konumlandırmak ve edebiyat eleştirisi, film teorisi, antropoloji, postkolonyal incelemeler, toplumsal cinsiyet incelemeleri, anlambilim ve genelde kültürel çalışmalar gibi farklı bilim alanlarındaki mümkün uygulamalarını araştırmaktır. Psikanalizle Marxsizm ve feminizm gibi yöntembilimsel yapılar olarak kullanılan diğer genelleşmiş dünyaya bakış biçimleri arasındaki ilişkilere de özel vurgu yapılmaktadır. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmalar programında yer alan *Kültürel Teori I-II* derslerinde ise kültür başlığının etrafında disiplinlerin işbirliğinin kültürel çalışmaların özünü oluşturduğu görüşü hâkimdir. Bu alan ders içeriğinde "söylemlerarası alan"ın akışkanlığı şeklinde tanımlanmaktadır ve bu dersler Frankfurt Okulu, yapısalcılık, göstergebilim, postyapısalcılık, postkolonyal teori, edebiyat kuramı, psikanaliz ve postmodernizm gibi teorilerin ardından kimliklendirme stratejileri, kültürel temsiller, küresel medya, şarkiyatçılık ve postkolonyalizme değinmeyi amaçlamaktadır. *Kültürel İncelemelerde Temel Okumalar* dersi ise kültürel çalışmaların gelişim tarihini Kant ve Marx ile başlayan iki alternatif Batı geleneğindeki köklerinden başlayarak izlemektedir ve Leavis, Thompson, Hoggart, Williams, Hall gibi isimlerin metinleri üstüne odaklanmaktadır.[82] Daha çok medya ve iletişim teorisine odaklanan ODTÜ Medya ve Kültürel Çalışmalar programında yer alan *Kültürel Politikalar* dersi ise kültürel pratikler alanının kavramsallaştırımına dayanmaktadır. Ders Frankfurt Okulu, neo-Gramsciyan Marxizm, Bakhtin, de Certeau, Bourdieu, Lefebvre, Debord

[82] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.

gibi isimler tarafından geliştirilen çağdaş teorik yaklaşımlara eleştirel bir bakışa dayalıdır. Derste kültürel pratikler alanının dönüşümü, popüler kültür formları, ideoloji, kültür ve iktidarın karşılıklı rollerine özel bir önem atfedilmektedir.[83] Boğaziçi Üniversitesi kültürel çalışmalar programı ise *Eleştiri ve Kültür Kuramlarına Giriş I-II* dersleri ile postyapısalcılık, postkolanyalizm, feminizm, Marxizm ve psikoanaliz gibi teorik perspektifler ile toplumsal cinsiyet, etnisite, ırk ve sınıf ilişkilerini analiz etmektir. Kültürel anlamaların ve kimliklerin üretimi, kitle kültürü, kültürel formların rolü temaları üzerine odaklanan çağdaş eleştirel teori ışığında kültürel çalışmalar konuları ele alınmaktadır.[84] Kuram dersinin ilk ayağında klasik dönemden postmodernizme kültür ve eleştiri tarihinin temel eserleri karşılaştırmalı bir bakış ve çok yönlü değerlendirmeler ışığında ele alınırken ikinci döneminde ise öğrencilerin de aktif katılımları ile feminizm, medya, şehir, beden, globalleşme, oryantalizm, kültür ve ideoloji, bilgi ve teknoloji gibi çeşitli modüller seçilerek Kültür Araştırmalarının incelediği birçok konunun derinlemesine tartışılması amaçlanmıştır.[85] Bu açıdan Türkiye kültürel çalışmaları eğitim öğretim pratiği temel olarak -kültürel çalışmalar alanına içkin bir yaklaşımda gelişen anlayışa da paralel bir biçimde- metin okuma süreçlerini, etnolojiyi ve psikanalist açıklamaları metodolojik olarak benimsemiş görünmektedir.

Türkiye'de üniversitelerin kültürel çalışmalarla müfredat düzeyinde kurduğu ilişki kültürel çalışmaların temel yönelimleri ile uyumludur. Kültürel çalışmalar tarafından kavranan *post-* süreçler Türkiye'de de kültürel çalışmalar müfredatında yer almış ve bu süreçler disiplinlerarasılık yaklaşımı ile ele alınmıştır. Kültürel çalışmaların temel isimleri bu müfredatlarda öne çıkmış ve bu isimlerin kuramsal yaklaşımına bu müfredatlarda yer verilmiştir. Kültürel çalışmalar müfredatında yer alan temel derslerde kültürel çalışmalar metodolojisi etnografik, etnometodolojik, metin ve söylem analizi gibi bir yelpaze içinde sunulmuştur. Türkiye üniversitelerinde yer alan kültürel çalışmalar müfredatı bu açıdan etnisite, kolonyal ve postkolonyal, toplumsal

[83] http://www.mcs.metu.edu.tr/program%20ic%20sayfa.htm, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.
[84] http://www.boun.edu.tr/graduate/social_sciences_and_humanities/critical_and_cultural_studies.html, (Çevrimiçi) 10 Ocak 2011.
[85] Baş, **a. g. e.**

cinsiyet, feminizm gibi konularla birlikte daha pek çoklarını kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına uyumlu bir şekilde gelişmiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmalar eğitim ve öğretimi modernizm, postmodernizm, postkolonyal teori gibi konuları da müfredatına almıştır. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmalar programı *Modernizm/Postmodernizm* adlı derste her iki düşünce alanını da kuramsal metinler yanında bu alanları oluşturmuş fikirlere dayalı çalışmalara bakarak tartışmayı amaçlamaktadır. Dersin içeriğinde modernizm ve postmodernizm edebiyattan görsel kültüre kadar birçok alanda XX. yüzyıla damgasını vurmuş eğilimler olarak özetlenmektedir. ODTÜ Medya ve Kültürel Çalışmalar programı ise müfredatında *Modernite Kültürleri* adlı derse yer vermiştir. Bu anlamda İstanbul Şehir Üniversitesi *Karşılaştırmalı Modernitelere Tarihsel Yaklaşımlar* adlı kültürel çalışmalar programının dersinde modern-lik/leşme ulus-devletleri aşan bir tarih anlayışıyla ve karşılaştırmalı bir perspektiften incelenmektedir. Ders içeriği "*Modernlik derin ve çeşitli bağlantıların birbirilerini bütünleyerek kültürlere şekil verdiği küresel bir süreçtir. Modernliğin bu girift tarihi yanlış anlaşıldığı için geçmişe ileri-gerici gibi basit dikotomilerle bakılıyor; modernliği (ve bu terime yüklenen ilerlemeciliğin bütün olumlayıcı anlamları) bir kutba, anlaşılamayan geri kalmışlığı diğer kutba oturtan kolonyalizmin ürettiği "biz" ve "onlar" şeklindeki ideolojik ayrılık tekrarlanıp gidiyor. Modernleşmenin batılılaşmayla eş tutulduğu anlayışın sorunsallaştırılması ve karşılaştırmalı bir eksende değerlendirilmesi gerekiyor. Modernliğin köken ve dinamik bakımından esasen "Batılı" olduğunu iddia eden tarifleri sigaya çekecek olan bu derste Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının "uzun on dokuzuncu yüzyıl" tarihlerine karşılaştırmalı yaklaşımlar getirilecektir.*" şeklinde ifade edilmiştir. Anlayışına dayanan yaklaşımı ile ilgi çekicidir. Yine Sabancı Üniversitesi müfredatında yer alan *Post-Koloniyal Teori ve Sorunları* dersinde ise postkolonyal teori sömürgecilik dalgalarının arka planları, günümüzdeki etkileri irdelenmekte ve postkolonyalizmin feminist, yapısalcılık sonrası teori ile ilgileri tartışılmaktadır. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmalar programında da yer alan postkolonyalizm müfredata *Post-Kolonyal Teoriye Giriş* adlı ders ile girmiştir. Dersin içeriğinde emperyalizm, postkolonyalizm ve globalizm kavramlarının "ortadan" bir bakış

açısıyla, hem coğrafi olarak Doğu ile Batı'nın arasında, hem de tarihsel olarak ulus-devletin -tartışmalı- postkolonyal çağı ve globalizmin ulus-sonrası çağı arasında durulacağı belirtilmektedir. Dersin hedefi ise emperyalizme karşı mücadelenin ilk elden kaynakları, bu mücadeleyi inceleyen ikincil metinler ve bu konudaki sanatsal üretimlerden küçük bir seçki üzerinden, kültürel ve siyasi hegemonyaların geçmişini, bugününü ve geleceğini anlamaya yönelik sorgulama ve düşünce yolları açmaktır. İstanbul Şehir Üniversitesi de müfredatında postkolonyalizm kavramına yer vermiştir. *Post-kolonyal Çalışmalar* adlı derste sömürgecilik deneyimi ve şarkiyatçı söylem gibi Batılıların Batılı olmayan toplumlara ilişkin görüşleri üzerinde odaklanılmaktadır. Derste sömürgeciliğe karşı ulusal mücadelelerde ve bağımsızlıktan sonraki ulus inşası sürecinde edebiyat, sanat ve kültürün oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Bu görüşler, imgeler ve stereotipler, film, popüler kültür ve medyada yansıdığı ve ifade bulduğu biçimleriyle ve Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabha gibi önemli kuramsal eleştirmenlerin açısından incelenmektedir. Sabancı Üniversitesi müfredatında yer alan bir diğer ders ise *Postsosyalizm* dersidir. Derste Doğu Avrupa'da değişik bağlamlardaki komünizm tecrübelerinin nasıl yaşandığı, ne şekilde hatırlandığı ve Avrupa entegrasyonu gibi güncel süreçleri nasıl etkilediğini incelenmektedir. Ders içeriğinde kolektivizasyon ve özelleştirme; milliyetçilik, enternasyonalizm ve azınlıklar; kadınlar ve çalışma hayatı; kalkınma modelleri gibi temalar ele alınmaktadır.[86]

Bir diğer açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar müfredatlarında Cumhuriyet dönemi, Osmanlı dönemi tarihi, sözlü tarih gibi konular girmiştir. Sabancı Üniversitesi müfredatında *Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri Nasıl Okunmalı?*, *Ulusal Bellek İnşasının Metin ve Yöntemleri*; *Anılardan İzlenim ve Çıkarsamalar Türkiye'nin Yakın Dönem Siyasal ve Sosyal Tarihi* yahut *Çocukluğun ve Gençliğin Tarihi*, *Yakınçağ Avrupa'sı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim, Okuryazarlık, Matbaa* gibi derslere yer vermiştir. Örneğin *Bellek Çalışmaları* dersi ile belleğin nasıl çalıştığı konusuna

[86] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.; http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://www.sbe.metu.edu.tr/index.php/tr/programlar/disiplinlerarasi/medya-ve-kulturel-calismalar, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.

değindikten sonra, psikoloji, sosyoloji ve tarih alanlarında bellek üzerine yapılan tartışmaları irdelemektedir. Derste Türkiye'deki bellek çalışmalarının yanı sıra bellek ve mekan ilişkisi, kimlik, travma, anlatı, kutlama, medya ve beden gibi temalar üzerinde durulmaktadır. Yine Sabancı Üniversitesinde *Sözlü Tarih* dersi kültürel çalışmalar öğrencilerinin fakülte ders havuzundan seçebileceği dersler arasındadır. Aynı şekilde seçilebilen *Müzelerde Ulus, Tarih ve Kültür* adlı derste müze-modernite ilişkisi, müzenin tarih, kültür ve ulus söylemlerinin oluşmasındaki rolü incelenmektedir ve belli nesnelerin tarihi hatırlamada ve kültürü yorumlamadaki rolüne değinilmektedir. Bilgi Üniversitesi'nde de *Geçmişi Anlamlandırma: Osmanlı-Türk Tarih Yazımının Kurgulanması* adlı ders kültürel çalışmalar müfredatına girmiştir. Dersin amacı Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin hikâyesi teorik bir girişin ve Avrupa tarihiyle erken dönem modern Osmanlı tarihinden tekil örneklerin incelenmesinin ardından, daha sonraki Osmanlı-Türk tarihçi nesillerinin XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında geliştirdiği yeni tarihsel söylemleri dönemlerinin politik tartışmaları ışığında incelemektir. İstanbul Şehir Üniversitesi'nde ise *Son Dönem Osmanlı Entelektüel Tarihi* adlı dersin ana odağını XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden XX. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan bir dönemi kapsayan siyasi fikirler oluşturmaktadır. Dersin temel konuları ise Nizam-ı Cedit, Tanzimat, Osmanlıcılık, Pan-İslamcılık, İslamcılık, Türkçülük, Turancılık, Pan-Turancılık, Batıcılık ve Sosyalizm'dir. Yine İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları diğer kültürel çalışmalar programlarında temel olarak yer almayan Osmanlı-Türk düşüncesi/tarihi hassasiyetini *Modern Türk Siyasi Düşüncesi* dersi üzerinden kurmuştur. Derste Türk siyasi hayatının ekolleriyle ana siyasi konuları tartışmak amaçlanmıştır. Ders içeriğinde ilk olarak, Kemalizm'in Kadro dergisi, Yön Hareketi ve sağcı yorumları gibi çeşitli formları üzerine odaklanılacağı, ikinci olarak Yusuf Akçura, Nihal Atsız, Remzi Oğuz Arık, Erol Güngör'ün düşüncelerinde Cumhuriyet dönemi Türkçülüğün farklı temsillerinin araştırılacağı belirtilmektedir. Yine ders içeriğine göre muhafazakâr siyasal düşünce incelenirken Yahya Kemal, Mustafa Şekip Tunç, Peyami Safa, Mümtaz Turhan, Ali Fuat Başgil, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Dergâh ve Hareket gibi dergilerin fikirlerinin vurgulanacağı ve üçüncü olarak Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Ali Bulaç ve İsmet Özel'in yazılarından referansla İslamcı siyasal düşüncenin farklı tezahürlerinin inceleneceği

belirtilmektedir. Dersin içeriğinde dersin aynı zamanda Ahmet Ağaoğlu, Kazım Berzeg ve Liberal Düşünce Topluluğu gibi liberal aydınlar ve çevrelerini ele alacağı son olarak ise solcu aydınlar Kemal Tahir, Mehmet Ali Aybar, İdris Küçükömer ile Birikim dergisinin tartışılacağı ifade edilmiştir.[87]

Antropolojik kültür tanımının kültürel çalışmalar tarafından benimsenmesi ve metodolojik olarak etnografik süreçlerin metinsel okuma süreçleri ile yorumlanması sonucu kültürel çalışmalar pedagojisine antropoloji odaklı dersler yerleşmiştir. Türkiye kültürel çalışmalar eğitim öğretiminde de bunu görmek mümkündür. Sabancı Üniversitesi *Devletin Antropolojisi, Tesirin Antropolojisi, Bedenin Antropolojisi, Global Şehrin Antropolojisi, Avrupa Antropolojisi, Antropoloji ve Tarih, Antropoloji ve Film, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya Antropolojik Bakış, Hukuk ve Uyuşmazlık Üzerine Etnografik Yaklaşımlar* ve *Etnografi* gibi fakülte derslerini seçmeli olarak kültürel çalışmalar öğrencilerine açmıştır.[88]

Antropolojik açıdan bir tartışma konusu olan şiddet de Sabancı Üniversitesi müfredatında *Şiddet Temsilleri* adlı ders ile yer almıştır. Ders kuramsal çalışmaların yanı sıra şiddetin metinsel ve görsel temsillerini tartışmaktadır. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmalar lisans öğrencileri zorunlu olarak ise *Kültür Eleştirisi Olarak Antropoloji* adlı ders verilmektedir. Derste öğrencilere antropolojiyi tanıtılmaktadır. Dersin içeriğine göre antropoloji, tarihsel olarak alan araştırması yoluyla öteki kültürler hakkında bilgi üretmiştir Ancak antropolojinin coğrafi, teorik, yöntemsel ve tematik alanı genişlemektedir. Son yıllarda da antropoloji, eleştirel bir bakış açısıyla, hem kültür kavramını sorgulamaya hem de kültürlerin nasıl temsil ve ifade edilebileceklerini yeni sorularla tartışmaya başlamıştır. Bu ders de çeşitli antropoloji kuram ve yöntemleri bu güncel tartışmaların ışığında Türkiye dâhil dünyanın farklı

[87] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.; http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://www.sbe.metu.edu.tr/index.php/tr/programlar/disiplinlerarasi/medya-ve-kulturel-calismalar, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.

[88] http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

yerlerinden örneklerle incelemeye yöneliktir.[89] İstanbul Şehir Üniversitesi de yine kültürel çalışmalar müfredatında antropoloji odaklı bir derse yer vermiştir. Bu anlamda *Küresel Sorunlar Üzerine Antropolojik Perspektifler* dersinin amacı küresel sorunlara antropolojik yaklaşımları araştırmaktır ve derste özellikle küresel pazarlar, ulus-devlet, uluslararası örgütlenmeler, sivil toplum örgütleri ve ulusçuluk üzerinde durulmaktadır. Derste antropolojinin bilgi, iktidar, uzmanlar, standartlar ve otorite üzerine geliştirdiği kuramları kullanarak, günümüz dünyasında yaygın çeşitli küresel politika oluşturma alanlarını incelenmektedir.[90] Bu şekliye antropolojik yaklaşım kültürel çalışmalar alanında yer aldığı gibi müfredatında da yer almış ve antropoloji çağdaş kültür anlayışı düzeyinde kültürel çalışmalar için bir araştırma konusu, bir alt dal haline gelmiştir.

Tema 2: Edebiyat

Kültürel çalışmalar alanının temel tartışma noktalarından biri de edebiyat olmuştur. Özellikle beşeri bilimler ve toplumbilimleri kavşağında gündeme gelen kültürel çalışmalar Batı kaynaklı belli bir edebiyat teorisinin içinden çıkmıştır. Dolayısıyla kültürel çalışmalar bir araştırma alanı olarak edebiyat metinleri içinde kurulmuş ve kültür, toplumsal pratik üretim süreçleri içerisinde birer metin/text olarak ele alınmıştır. Bu nedenle edebiyat alana ilişkin tartışma biçimlerinin olduğu kadar eğitim öğretim pratiğine de hem yaklaşım olarak hem de metodoloji olarak yansımıştır. Türkiye kültürel çalışmalarında edebiyat odaklı derslere çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin Sabancı Üniversitesi'nin fakülte içi havuzdan geniş bir ders seçme yelpazesi bulunmaktadır. Bu yelpazede edebiyat kodu ile açılmış dersler kültürel çalışmalar bölümleri için de seçmeli derslerdir. *Sömürge Sonrası Teorisi ve Edebiyatı*; *Edebiyat ve Psikanaliz*; *Edebiyat ve Göçmen Kültürü*; *Türkiye Edebiyatına Eleştirel Yaklaşımlar*; *Modern Türk Edebiyatı*; *Popüler Edebiyat*; *Eleştiri Kuramı* ve *Edebiyat* gibi dersler kültürel çalışmalar lisans/lisansüstü programının seçebildiği derslerdir. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları ise edebiyat

[89]http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=ANTH&crse_numb=214&lang=tur, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.
[90]http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

odaklı konulara *Yirminci Yüzyılda Politika ve Roman I-II* ve *Türk Dilinin Kültürel Etimolojisi* gibi derslerin yanı sıra *Toplumsal Değişim ve Türk Romanı* gibi derslerle yer vermiştir. *Toplumsal Değişim ve Türk Romanı* dersinde Cumhuriyet'in kuruluş dönemi odak alınmakta ve kuruluş döneminden günümüze toplumsal değişim ve Türk romanının karşılıklı etkileşimleri incelenmektedir. Edebiyat odaklı derslere İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları da müfredatında yer vermiştir. İlk olarak *19. Yüzyıl Ermeni ve Türk Edebiyatlarının Karşılaştırmalı İncelemesi* dersi ilgi çekicidir. Ders XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul'da gelişen Türkçe ve Ermenice modern edebiyatları karşılaştırmalı inceleme amacını taşımaktadır. Ders içeriği bugüne kadar oluşmuş Tanzimat edebiyatı literatürünün Türkçe edebiyatın macerasına odaklandığı ve bu maceraya bakarak hem edebiyatın hem de Osmanlı toplumunun dönüşümünün anlaşılamayacağı iddiasına sahiptir. Dolaysıyla ders içeriğine göre, özelde Osmanlı edebiyatını genelde Osmanlı toplumsal yapısını sadece Türkçe metinlere bakarak anlamaya çalışmak imparatorluğun çoğulluğunun dikkate alınmaması gibi giderilmez bir eksikliğe neden olacaktır. Ders, Osmanlı edebiyatı çok dilli bir imparatorluk edebiyatıdır bu nedenle Ermenice metinler de sahneye getirerek çoğulluğu bir ölçüde yeniden kurma hedefine odaklanmıştır. Bir ikinci olarak *Modern Osmanlı-Türk Edebi ve Kültürel Tarihi* dersi ilgi çekicidir. Bu ders, XIX. yüzyıl erken reform çabalarından başlayarak XX. yüzyılın başına kadar özellikle gazete, roman ve tiyatro gibi yeni ifade biçimleri ve yeni bir kamusal alanın ortaya çıkışı üzerinde ve ardından Yeşilçam sineması, köy romanları, mizah dergileri ve mizah, popüler müzik, yeni sinema ve özel televizyon çağı gibi konulara odaklanmaktadır. Bu tarihsel dönüşümler ise ulusçuluk, sosyalizm ve İslamcılık gibi toplumsal hareketlerin etkisi, küreselleşmenin etkileri, kadınların kültürel olarak aktif hale gelmeleri üzerinden incelenmektedir. İkinci olarak *Modern Türk Edebiyatında İmparatorluk, Sömürgecilik ve Şarkiyatçılık* bir başka ilgi çekici derstir. Derste özellikle Osmanlı emperyal modelinin temsillerine, sömürgeci mücadelelerin edebî olarak nasıl ifade edildiğine, şarkiyatçı söylemin edebiyatın içerisinde nasıl yer aldığına odaklanılmaktadır. Melezlik, maduniyet, dişillik, taklit, ırk, egzotizm, sosyalizm, garbiyatçılık ve İslam gibi izlekler ise Edward Said, Homi Bhabha, Gayatri Spivak, Ahmet Mithat, Recaizade Ekrem, Nazım Hikmet, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah

Ataç, Cemil Meriç, Sezai Karakoç, Kemal Tahir, Latife Tekin ve Orhan Pamuk'un çalışmaları çerçevesinde tartışılmaktadır. Üçüncü olarak *Osmanlı'da Anlatı ve Anlatısallık* adlı ders Osmanlı edebî metinlerine anlatıbilim açısından yaklaşmaktadır. Son olarak ise en ilgi çekici ders *Erkekliğin Krizleri ve 20. Yüzyıl Romanı* adlı derstir. Dersin amacı bir iktidar biçimi olarak erkekliğin girdiği krizleri tartışmak ve XX. yüzyıl romanının bazı önemli örneklerini bu krizlere verilmiş farklı cevaplar olarak yeniden okumaktır. Bir iktidar pratiği olarak erkeklik, bunun toplumsal ve siyasal tezahürleri ile söz konusu erkeklik pratiğinin moderniteyle içine girdiği dönüşüm süreci incelenmektedir. Derste Türkçe edebiyattan Sabahattin Ali, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay'ın; dünya edebiyatından Cesare Pavese, Sadık Hidayet, Ferdinand Louis Celine ve J. M. Coetzee'nin metinleri üzerinde durulmaktadır.[91] Edebiyat odağı kültürel çalışmalar müfredatına hem tümüyle bir ders olarak hem de derslerin yaklaşım biçimleri açısından yansımıştır. Bunu Sabancı Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi müfredatlarında yer alan derslerde görmek mümkündür. Ancak özellikle Bilgi Üniversite'sinin ders kodlarına bakılınca seçimlik dersleri, Karşılaştırmalı Edebiyat, Felsefe ve Toplumsal Düşünce anabilim dalları ile karşılıklı yürüttükleri görülmektedir. Bu açıdan Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları yoğunluklu bir edebiyat/metin okuma odağına sahiptir.

Tema 3: Kentleşme/Kent Mekânları

Türkiye'de kültürel çalışmalar müfredatına girmiş bir başka başlık ise kenttir. Kent odaklı dersler kültürel çalışmalar programlarında çeşitli şekillerde yer almıştır. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları fakülte havuzundan *Kenti Düşlemek, Kent Sosyolojisi, İstanbul'un Oluşumu* gibi dersleri seçimlik olarak sunmaktadır. Bir diğer ders ise *Kent Mekânları ve Kültürleri* dersidir. Ders Kahire'den New York'a, İstanbul'dan Singapur'a kadar büyük kentler arasındaki farkları, benzerlikleri, ilişkileri anlayıp yorumlamaya odaklanmıştır. Derste üstünde durulan konulardan bazıları, koloni kentlerinin iktidar coğrafyaları, ulusal devletlerin modernizasyon

[91]http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

projeleri, postmodern tüketim sarayları ve açık hava müzeleri, küresel kentlerde iş gücü piyasaları, yeni göç akımları, zenginlik ve yoksulluk mekânlarıdır. Bu konuya paralel olarak yine Sabancı Üniversitesi *Göç Kültürleri* dersi göç sonucu ortaya çıkan kültür biçimlerini tartışmaktadır. Derste kimlik, vatandaşlık ve toplum sorularını araştırmak üzere, rap müzik, internet blogları, kuklacılık ve çift dilli tiyatroların yanı sıra, daha geleneksel edebiyat ve şiirde, göçmenlerin ve göçmen soyundan gelenlerin merkeze alındığı bir tartışma biçimi geliştirilmiştir.[92]

Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları ise müfredatında örneğin *Kent Deneyiminin Temsilleri* adlı bir derse yer vermiştir. Ders, kentin ne olduğunu ve nasıl değiştiğini yansıtan veya sorgulayan harita, resim, fotoğraf, edebi metin, film/belgesel, ses kayıtları ve internet gibi farklı mecralardaki temsilleriyle irdelemektedir. Dersin içeriği kentlerin evriminden küreselleşmeye, etnisiteden toplumsal cinsiyet meselelerine, göçten yabancılaşmaya, makineleşmeden dijital kültüre kadar uzanmaktadır.[93] İstanbul Şehir Üniversitesi de kent odaklı derslere kültürel çalışmalar müfredatında yer vermiştir. *Osmanlı Metinlerinde İstanbul* adlı derste Osmanlı dönemine ait çeşitli edebî ve tarihî metinlerde İstanbul'un nasıl temsil edildiği üzerinde durulmaktadır. Derste Cafer Çelebi'nin Hevesnâme, Latîfî'nin Letâif-I evsâf-ı İstanbul, Atayî'nin Hamse'si, Ayvansarayî'nin Hadîkatü'l-cevâmi'si gibi eserlerin yakın okumaları yapılmaktadır. Bir diğer ders ise *Toplum, İletişim ve Şehir*'dir. Dersin içeriği yeni elektronik iletişim biçimleri bağlamında değişen metropoliten biçimler, komünite oluşumları, yeni ortaya çıkan çalışma, eğlence ve kentsel yaşam örüntüleri üzerinden oluşturulmuştur. Dersin odak noktaları ise kent altyapısı ve teknolojisi, bir iletişim ağı olarak şehir, iş, okul, eve ve özel yaşama ilişkin olarak enformasyon çağında cemaat ve komşuluk oluşumları ve enformasyona erişim açısından bireyler üzerindeki etkileri, teknoloji siyaseti, ulusal sınırlar ve teknoloji, şehirlerin geleceği hakkında düşüncelerden[94] oluşmaktadır.

[92]http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
[93] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.
[94]http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

Tema 4: İletişim-Medya Çalışmaları

Kültürel çalışmaların öncelikli ve ağırlıklı olarak iletişim bilimleri ile girdiği ilişki önemli olmuştur. İletişim bilimleri ve kültürel çalışmalar üzerine kuramsal tartışmalar ve karşılıklı ilişkiler hâlen devam etmekle birlikte gerek kültürel çalışmaların eğitim öğretim pratiğine gerekse iletişim bilimlerinin eğitim öğretim pratiğine kültürel çalışmalar yoğunluklu olarak girmiştir. Türkiye'de de gerek iletişim bilimleri müfredatına kültürel çalışmalar konuları ve gerekse kültürel çalışmalar müfredatına iletişim bilimleri ve medya odaklı dersler yer almıştır. ODTÜ Medya ve Kültürel Çalışmalar programı bunun bir örneğidir. Program *Medya ve Toplum*; *Medya ve Politika*; *Toplumsal Cinsiyet, Medya ve Kültürel Göstergeler*; *Enformasyon Çağında Bilgi, Bilim ve Teknoloji*; *Sanat, Teknoloji ve Görsel Kültür*; *İletişimin Ekonomi Politiği*; *Video Üretimine Giriş*; *Medya ve İletişim Teorilerine Giriş* gibi dersleri içeren ağırlıklı bir iletişim ve medya odağı bulunmaktadır. Örneğin programın yine bir başka dersi olan *Görsel Düşünme* dersinin ana fikri öğrencilerin yaşadıkları kent olan Ankara'nın video grafik ikonografisini çıkarmaları yoluyla öğrencilerin görsel deneyimlerini ve algılarını geliştirmektir. Yahut *Gazetecilik Sosyolojisi* dersinde sosyo-ekonomik ve siyasi aktörlerin ilişkilerinde gazetecilik mesleği incelenmektir. Derste gazeteciliğin doğuşu tarihsel bağlam ve sosyolojik teoriler ve medya teorileri arasındaki ilişkiler içinde ele alınmakta, medya ortamı, medya sahipliğinin doğası ve sivil toplum ve gazetecilik pratiği tartışılmaktadır. Dersin ana fikri medyanın toplumların iktidar yapılarında kurucu unsur olduğu yönündedir ve ders medya çalışmalarını anlamak için sosyolojik model geliştirmek amacındadır. Bu derse paralel olarak yine *Gazetecilikte Etik Konular, Yayıncılıkta Yeni Eğilimler, Sinema Çalışmaları* gibi dersler programın müfredatına girmiştir. Bir başka ders ise *Türkiye'de İletişim Politikası* dersidir. Dersin içeriğinde hem reklam ve hem de telekomünikasyon yapılarında önemli değişiklikler yaşandığı, bu değişimlerin genellikle teknolojik gelişmelere atfedildiği ve Türkiye'nin de bu konuda bir istisna olmadığı üzerinde durulmaktadır. Dersin amacı da özelleştirme ve

liberalleşme ile "yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri" ve gerilimler gibi stratejilerin irdelenmesi üzerine kuruludur.[95]

ODTÜ kültürel çalışmalarının yaklaşımı yoğunluklu olarak iletişim ve medya odaklı iken Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları iletişim ve medya odağını bir arka plana yerleştirmiştir. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları ise yine temelde üniversite sisteminin farklılığından da kaynaklanan bir biçimde kültürel çalışmalar öğrencilerine ders havuzundan iletişim konuları ile ilgili dersleri seçmeli olarak vermektedir. Bu dersler *Medya Dünyaları*; *Medya ve Siyaset*; *Yeni Medya*; *Medya Çalışmaları Atölyesi*; *Film Çalışmalarına Giriş*; *Film Araştırmalarında Temel Yaklaşımlar*; *Türk Sinemasına Eleştirel Yaklaşımlar*; *Görüntü, Temsil ve Sinema*; *Belgesel: Bağlam ve Uygulama*; *Psikanaliz ve Sinema* ve daha pek çokları ile birlikte verilmektedir. Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları lisans öğrencilerine zorunlu ders olarak ise *Görsel Kültür* dersine müfredatında yer vermiştir. Bu ders, öğrencilere görsel kültür alanını tanıtmayı amaçlamaktadır ve derste, farklı biçimlerde üretilmiş görsel nesneler incelenmektedir. Bunlar arasında çeşitli sanat eserlerinden fotoğrafa, film, televizyon ve dijital medyaya, video ve performanstan modaya geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Derste görsel kültürün farklı biçimlerde yorumlanarak nasıl değerlendirildiği irdelenmektedir ve bu anlamda estetik kuramı ve görsel iletişim hakkında yapılmış diğer incelemeler ele alınmaktadır.[96] *Medya Çalışmalarına Giriş* dersinde günümüz medyasının işleyişi ve gündelik yaşamdaki yeri, toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ele almaktadır. Derste habercilik, reklam ve tüketim kültürünün yanı sıra sahiplik yapısı gibi konulara da yer verilmektedir ve dersin temel amacı öğrencilerin medya okuryazarlığını arttırmak, medya ile kurdukları ilişkiye dair daha bilinçli ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerini sağlamak olarak belirlenmiştir. *Medya Dünyaları* dersinde ise küresel medya çağında, ulusal ve yerel kültürlerin nasıl değiştiği, hegemonik medya metinlerinin -reklamlar, televizyon dizileri, web-siteleri vb.- farklı toplumsal ve kültürel ortamlarda yaşayan insanların günlük yaşamları ile nasıl kesiştiği ve ne tür

[95] http://www.sbe.metu.edu.tr/index.php/tr/programlar/disiplinlerarasi/medya-ve-kulturel-calismalar, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.
[96] http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=VA&crse_numb=215&lang=tur, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.

yeni anlam haritaları, sahiplenme ve direniş mekânları oluşturduğu sorularına yönelik yanıtlar aranmaktadır. Bir diğer ders olan *Reklam ve Kültür* dersinde ise kültürün bir yandan reklamcılık alanında çok önemli bir değişken olarak belirirken diğer yandan reklamcılığın da kültür ve ekonominin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Dersin işleyişi de reklamlarda toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnik ve ulusal kimlikler, din ve ırk gibi kategorilerin ne şekilde temsil edildikleri gerek Türkiye'de kullanılan reklamlar, gerekse dünyanın başka yerlerinden örneklerle tartışılmasına yöneliktir.[97]

İletişim ve medya teorisini program müfredatına yoğun olarak yerleştiren ODTÜ kültürel çalışmalarının yanında Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu açıdan İstanbul Şehir Üniversitesi de müfredatında iletişim ve medya odaklı derslere yer vermiştir. *Medya ve Toplum* dersinde özellikle Adorno, Debord, Hall, Baudrillard ve Habermas gibi kuramcılar vurgulanmakta ve öncelikle medya-kültür arasındaki ilişki üzerinde medyanın kültürel bir hegemonya kurmanın yanı sıra nasıl yeni popular kültür yarattığı ve tüketim pratiklerini nasıl etkilediği vurgulanmaktadır. *Dijital Medya ve Kültür* dersinde dijital teknolojilerin gelişimini, feminizm, kültürler arası geçişler, net aktivizm, medya felsefesi gibi aktivist ve artistik pratiklerden ve ideolojilerden yola çıkarak çeşitli sorgulamalar yapılmaktadır. Derste kimlik ve bedenin yeniden yapılanması incelenirken, cyborg kuramı, siber-feminizm, web kameraları, chat odaları, internet posta listeleri ve yeni medya sanatı önem verilen konular arasındadır. *Görsel Kültür: Teknoloji, İmge, Dil* dersinde ise öğrencilere imgenin hegemonik kültürde oynadığı rol üzerine eleştirel ve analitik bir çerçeve kazandırmak hedeflenmiştir. Derste özellikle fotoğraf, film ve televizyon gibi teknolojik görüntü üretme aygıtlarına ilişkin imge kuramları ve kuramlar incelenmektedir. Son olarak *Türkiye'de Medya ve İktidar* dersinde ise Türkiye medyasının, özellikle 1980 sonrasındaki performanslarından hareketle sosyolojisini yapmayı amaçlamaktadır.[98] İletişim bilimi ve medya kuramı Türkiye kültürel çalışmalarının müfredatlarında çeşitli biçimleriyle yer almıştır. Ancak özellikle

[97]http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
[98]http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

ODTÜ Medya ve Kültürel Çalışmalar programı yoğun bir iletişim ve medya teorisi içeriği ile sunulmaktadır.

Tema 5: Kimlik, Kültürel Çeşitlilik

Kültürel çalışmalarla birlikte yapının unsurlarına giderek parçalı bir şekilde ayrılmasıyla toplumsal cinsiyet, feminizm, kimlik, altkültürler, gençlik altkültürleri, etnisite ve din öne çıkan konulardan olmuştur. Kültürel çalışmaların alan ve alt dalları bu konularla birlikte giderek çoğullaşmış, daha öte bu konular da kültürel çalışmalar benzeri kurumsallaşmalara gitmiş ve kendi içlerinde ayrı birer araştırma alanı olarak gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmalar eğitim ve öğretim müfredatında yoğunluklu olarak yer alan bu konular kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına ilişkin ipuçlarını vermektedir. Bu konular Türkiye'de de kültürel çalışmalar eğitim öğretimi içinde yoğunluklu olarak ele alınmaktadır. Bu konular kültürel çalışmalar ders içeriklerinin geneline yansımış olmakla birlikte özel olarak oluşturulmuş derslerle programlar müfredatlarında bu konulara ağırlık vermişlerdir. Konuların ele alınışına göre ve programların yönelimlerine göre derslerin yoğunluğu da artmakta/azalmaktadır. Örneğin kimlik kavramı odaklı derslere Sabancı Üniversitesi'nden *Göç ve Vatandaşlık, 'Kişi'lik ve Kişisel Kimlik* ve *Temsiliyet ve Kimlik Politikaları* gibi dersler örnek gösterilebilir. Bir başka örnek ise İstanbul Şehir Üniversitesi'nden verilebilir. İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmalar müfredatında yer alan *Küresellik, Kültür ve Kimlik* dersi günümüz kültürel çalışmalarında kimlik, kültür ve etnisite kavramları üzerinde odaklanmayı amaçlamakta ve farklı kuramsal ve yöntemsel kaynaklarla kimlik kavramı hafıza, aidiyet, melezlik ve göçmenlik ile ilişkileri içinde tartışılmaktadır. Bir başka ders olan *Türkiye'de Kimlik, Kültür ve Etnisite* dersi de Türkiye'de Türklüğün ana biçim olarak ortaya çıkışını ve kuruluşunu incelemeyi amaçlamaktadır. Ders, Türkiye'de Türklüğü temel kolektif kimlik haline getiren sosyolojik, siyasal, diplomatik ve ekonomik süreçleri kapsamak, Türklüğün ana belirteçlerini saptamak ve Türklüğün sınırlarını çizmek, kimin/neyin içerildiğini ve kimin/neyin dışarıda bırakıldığını anlamak hedefindedir. Farklı bir açıdan da *Gençlik Kültürleri* gibi dersler etrafında bu tartışmalar sürdürülmektedir. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları ise buna

paralel olarak müfredatında *Kültürel Çeşitlilik Üzerine İncelemeler I-II* dersine yer vermiştir. Derste, Türkiye'nin çok kültürlü demografik topografyası ele alınmaktadır. Ders içeriğinde "'*Kavimler kapısı Anadolu' olarak anılan bu coğrafyada yaşamış ve yaşamakta olan etnisiteler tarihsel gelişim içinde neler yaşadı? Anadolu'nun ortak kültürel mirasına hangi katkılarda bulundu? Hangi kırılma noktalarında ne gibi sorunlar yaşandı?*" sorularına yanıt arandığı belirtilmektedir. Yine ders içeriğinde "*derse misafir olarak katılacak araştırmacı, tarihçi ve etnik gruplardan temsilcilerle "azınlıklara" içerden bir bakış ve "öteki" kavramının Türkiye'deki yorumlanışı*"nın ele alınacağı belirtilmektedir. Bilgi Üniversitesi'nde bu paralelde yer alan bir başka ders de *Kültürel Çeşitliliğin Siyasal Teorisi* dersidir. Dersin odak noktası "*pratik arka planı günümüz dünya politikasını pençesine alan şiddetli etnik-milliyetçi ve dinsel çatışkılar*"dır. Ders toplum ve siyaset teorilerinde ortaya çıkan ve kültürel çeşitlilik koşulları altında evrenselci bir adalet anlayışının olabilirliği ve arzu edilebilirliğini konu alan tartışmalara dayanmaktadır ve bu anlamda öğrenciler John Rawls, Richard Rorty, Habermas ve Hans Georg Gadamer'in düşünceleriyle tanıştırılmaktadır.[99] Yine Bilgi Üniversitesi müfredatında yer alan *Kültürel Tarih* dersinde dünya kültürleri üzerine kapsamlı ve karşılaştırmalı bir incelemenin ardından Batı medeniyetinin gelişimi İslam ve Türk kültürüne göndermeler yapılarak incelenmektedir. Bu açıdan ders dini, bilimsel, toplumsal, politik ve maddi/ekonomik alanlarda görülen değişiklikleri seçilmiş örnekler halinde ele almaktadır. Bu anlamda Sabancı Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi ve Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmalar müfredatlarında kimlik, etnisite ve kültürel çeşitlilik konuları ile dikkat çekmektedir.

Kültürel çalışmalar alanında başka bir tartışma konusu olması bakımından din, kutsal ve mit/mitoloji konusu ve kavramları dikkat çekicidir. Örneğin Sabancı Üniversitesi müfredatında yer alan *Mit, Sanat ve Siyaset* adlı dersin ders içeriğinde mit ve mitolojinin XIX. ve XX. yüzyıl sanat kuramları ve felsefelerinin vazgeçilmez

[99]http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.; http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.

referanslarından biri olduğu belirtilmektedir. Bu ders de çeşitli metinlerde mite ilişkin sorulara farklı perspektiflerden yola çıkarak modern mit kavramını incelemektedir ve mitin filolojik kurgulanılışının "etnografik" ulusların ve milliyetçiliklerin kendilerini icat edişlerine nasıl rehberlik ettiği tartışılmaktadır. Bu anlamda İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmalar müfredatında *Türkiye'de Din ve Siyaset* adlı derse yer vermiştir. Ders Cumhuriyet Türkiye'sinde siyaset ve din arasındaki etkileşimi analiz etmek için planlanmıştır. Ders ilk olarak Osmanlı'nın son döneminde devlet ve İslam arasındaki ilişkilerin entelektüel ve siyasi mirasının tartışılmasıyla başlamakta ve ayrıca dindar bilim adamları, Sufi düzenleri ve entelektüeller üzerinde yeni fikirlerin etkisi -milliyetçilik, anayasacılık, özgürlük, sekülarizm, bilim- analiz edilmektedir. Bununla birlikte derste dinin ulusal mücadeledeki rolü ve CHP'nin dine yönelik politikaları -Halifeliğinin kaldırılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması- incelenmektedir. Dersin içeriğinde dersin "*Kemalist rejimin halk nezdinde dini nasıl kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalıştığına*" odaklanacağı belirtilmektedir. Dersin bu tartışmalarla birlikte tek parti iktidarı, çok partili sistem, askeri darbe dönemleri, Özal dönemi ve sonrasında Sufi düzenleri, İslamcı entelektüeller ve çeşitli dini toplulukların dönüşümlerine yönelik tartışmaların yapılacağı ifade edilmektedir. Bir diğer açıdan da ders içeriğine göre dersin "*Türkiye'de 28 Şubat Süreci'nin İslami hareketler üzerindeki dönüştürücü ve fakirleştirici etkilerini araştırma*"ya yönelik olacağı belirtilmektedir. Ayrıca ders Alevi meselesinin etkileri ve İslami partilerin yükselişi ve düşüşünü incelemektedir. Müfredatında din konusu odaklı derslere yer veren bir diğer üniversite Bilgi Üniversitesi'dir. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları ders müfredatında yer alan *Din, Kültür ve Küreselleşme* adlı ders öğrencileri XXI. yüzyılda modernite, sekülarizm ve dinsel kimlikler hakkında düşünmeye teşvik etmek yönelimindedir. Derste İslami ilke ve değerlerin son on yılda giderek artan bir biçimde kişisel, kamusal ve siyasi yaşama uygulanışının çözümleneceği belirtilmektedir. Ders, aynı zamanda İslam'ın egemen olduğu toplumlarda toplumsal değişimin bilgisini yaratan referans, sorun, sınırlandırma ve fırsat çerçevelerini de anlamaya çalışmaktadır ve bu tartışmalar üzerinden Türkiye'de dinin tarihsel ve toplumsal görünümü ele alınmaktadır. Aynı paralelde bir başka ders ise *Kutsal, Kurban ve Modernite*'dir. Ders kutsallığın yok olduğu modern toplumlarda kurban'ın yeni bir toplumsal

kategori olarak nasıl ortaya çıktığına, dinselliğin kaybolduğu, sekülerleşmiş Batı toplumunda 'kurban' kavramının hâlen kutsallıkla bir ilişkisi varmışçasına neden hâlâ etkinliğini sürdürdüğüne, "hedonist, egoist, ve uçucu" olarak tanımlanan modern toplum bireyinin, dünyanın öteki ucundaki bir felaket kurbanının hikâyesi ve imajıyla nasıl duygulanabildiğine yönelik soruları gündeme getirmeyi hedeflemektedir.[100] Bu dersler İstanbul Şehir Üniversitesi'nde ve Bilgi Üniversitesi'nde ayrı birer ders olarak ele alınırken bir diğer yönüyle de kimlik, kültürlerin çoğulluğu, etnisite, din konulu bu dersler Türkiye kültürel çalışmalar eğitim ve öğretim müfredatına temel olarak yansımıştır.

Kültürel çalışmaların günümüze uzanan serüveninde önemli kırılma noktaları olmuştur. Bu noktalardan en önemlisi toplumsal cinsiyet/feminizm konusudur. Günümüzde tümüyle ayrı bir tartışma alanı haline de gelen bu konu yalnızca kültürel çalışmaları değil tüm toplumbilimlerini etkilemiştir. Bu etki yalnızca araştırma konuları ve metodolojileri bakımından olmamış toplumbilimleri eğitim öğretim pratiğini bir yönüyle de dönüştürmeye yönelik olmuştur. Türkiye toplumbilimleri ve kültürel çalışmaları da bu konuda bir istisna olmamıştır. Türkiye'de kültürel çalışmalar eğitim öğretim müfredatında toplumsal cinsiyet, feminizm, cinsellik anahtar kavramları yer alırken bu kavramlar kültürel çalışmalar öğrencilerine ayrı dersler olarak da sunulmaktadır. Sabancı Üniversitesi *Cinsellikler Toplumsallıklar* yahut *Cinsiyet, Savaş ve Barış Üzerine Seminer* gibi dersleri seçmeli olarak öğrencilere sunmaktadır. Örneğin bu paralelde bir ders olan *Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Barış* dersi XX. yüzyıla damgasını vurmuş olan savaş, militarizm ve barış konularını toplumsal cinsiyet ekseninde ele almaktadır. Derste savaşların, orduların ve askerliğin kadınlık/erkeklik tanımlarını/deneyimlerini nasıl şekillendirmiş olduğu incelenmekte ardından kadın ve barış konuları yörüngesinde dünyanın çeşitli yerlerinden kadınların barış alanında yaptıkları çalışmalara tarihsel olarak bakılmaktadır. Dersin bir diğer bölümü ise feminizm ve barış siyaseti, barış ve barış

[100] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.; http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.; http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

siyaseti üzerine geliştirilen feminist kuramı tartışmaya yöneliktir. Bir diğer ders ise *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik*'tir. Derste XIX. yüzyıldan itibaren feminist hareketin gelişimi, erkeklik deneyimleri ve anlatıları, kadına yönelik şiddet, bekâret tartışmaları, toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik ilişkisi, dini ve siyasi söylemlerde bedenin kurgulanışı, laiklik ve siyasi İslam bağlamında toplumsal cinsiyet tartışmaları, bu alandaki azınlık deneyim ve ürünleri ve cinsellik politikaları gibi konular üzerine durulmaktadır. Ders metodolojik açıdan Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve cinsellik konularını edebi ve siyasi metinler ile sinema ve belgesel filmler kullanarak ele almaktadır. *Cinsiyet Mitleri: Kadınlar ve Erkekler Üzerine Kültürel Kuramlar* dersi ise kadınlık ve erkeklik hakkındaki fikirlerin temelini, tarihsel ve toplumsal değişim, farklılığının nedenlerini tartışmaya yöneliktir. Dersin amacı bu yönelim aracılığı ile Türkiye'de ve dünyada toplumsal cinsiyet ve cinselliğin siyasi, iktisadi, bilimsel ve kültürel pratik ve söylemlerle ilişkisini incelemektir. İstanbul Şehir Üniversitesi de kültürel çalışmalar müfredatında bu konuya yer vermiştir. Örneğin *Toplumsal Cinsiyet Kuramı* dersinin içeriği hiç kimsenin yalnızca kadın ya da erkek olmadığı yönünde bir tespitle başlamaktadır ve ardından "*Her birimiz etnisite, ırk, sınıf ve milliyet gibi birbiriyle kesişen statü ve kimliklere sahibiz. Bu ders bu kategorilerin her birini 'toplumsal cinsiyet' çerçevesinde konumlandırıyor. Bireylerin toplumsal cinsiyet anlayışlarının ve bunun güç dengeleriyle ilişkisinin nasıl oluştuğunu, belli bağlamlarda erkek ya da kadın olmanın ne demek olduğunu inceliyor.*" açıklamaları yapılmaktadır. Bu anlamda derste feminist düşüncenin toplumsal cinsiyet kuramına evrilmesini anlatan bir kronoloji sunulmakta ve temel okumalar Virginia Woolf, Simone de Beauvoir, Hélène Cixous, Julia Kristeva, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Michel Foucault ve Judith Butler üzerinden yapılmaktadır. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları müfredatında ise *Kadınlık, Erkeklik ve 'Modernite'* adlı dersle "toplumsal cinsiyet"in tarihsel ve söylemsel ifadelerinin modernite ve milliyetçilik çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Ders toplumsal cinsiyet ve cinsellikler üstüne eleştirel bakış açılarından yararlanmakta ve öncelikle doğal kabul edilen erkeklik ve kadınlık ikiliğini ve bu ikiliğin iktidar ilişkileri ve toplumsal yaşamda ne gibi biçimler aldığını sorgulamaktadır. Dersin merkezinde ise farklı bağlamlardaki 'annelik' ve 'askerliğe dair erkeklikler' üstüne incelemeler yer almaktadır. İstanbul Şehir Üniversitesi müfredatında yer alan bir

başka ders ise *Osmanlı Kültüründe Estetik ve Cinsiyet* dersidir. Derste Osmanlı kültürü bağlamında farklı bir estetik idealinin olup olmadığını incelenmekte ve estetik ideal -örneğin mimari, minyatürler, mitolojik hikâyeler- ve cinsiyet arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Araştırma Aristo ve Eflatun'dan başlayarak klasik estetik anlayışlarının incelenerek Kant ve Lyotard'a ve oradan da tasavvufun estetik değerlerine bakmaya yöneliktir. Derste bu kuramlar ışığında, güzellik anlayışı ve edebi, görsel ve mimari çeşitli sanat eserlerinde oynadığı rol anlaşılmaya çalışılmaktadır. Ders müfredatında Osmanlı araştırmalarına odaklanan yapısı ile dikkat çeken İstanbul Şehir Üniversitesi'nin bu dersi oldukça ilgi çekicidir. Bir başka açıdan ise Batı'da tartışmaları teori olma boyutuna gelmiş "queer" araştırmaları ise Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmalarının müfredatında ders olarak yer almıştır. *Estetik İfadede Toplumsal Cinsiyet "Queer" ve Beden* adlı dersin içeriği "*Çağdaş 'queer' teorilerini, çağdaş Batı sanatsal ve sinemasal performanslarındaki bedensel dönüşü "bilmek" için metodolojik ve epistemolojik araçlar olarak kullanarak, bedenselleşmiş seyirliklerin görsel-kültürel tarzını araştırmayı ve özellikle de seks, toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerinde durmayı amaçlamaktadır.*" şeklinde ele alınmıştır. Derste temel olarak 'queer' olma hali, performans/performatiflik, çağdaş pastiş ve sinemasal-estetik pratikler arasındaki kesişme ve etkileşimler üzerinde yoğunlaşılmaktadır.[101]

Yeni toplumsal hareketler ise kültürel çalışmalar alanının bir diğer dikkat çekici tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler konusu da kültürel çalışmalar müfredatında yer almıştır. Sabancı Üniversitesi *Toplumsal Hareketlilik, Direniş ve Protesto* ve *Yeni Toplumsal Hareketler* derslerini kültürel çalışmalar öğrencilerine seçimlik olarak sunmuştur. Bilgi Üniversitesi de *Yeni Toplumsal Hareketler* dersi ile küreselleşmeyle yerelleşmenin karşı karşıya geldiği düzeyde yeni toplumsal hareketleri, moderniteyle yeni -geç, post- modernite çevresindeki bir

[101] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.; http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

tartışma yoluyla araştırma konusu yapmak amaçlanmıştır. Dersin konusu temel olarak çevreci, feminist, kültüralist, bölgeci, dinsel, milliyetçi ve etnik hareketlerden derlenmiştir ve yeni toplumsal hareketlerin, kimlikle pazar, cemaatle bireysellik, eşitlikle farklılık gibi farklı referanslarına tematik vurgu yapılmaktadır. Ayrıca derste hareketlerle yeni yapılar ve bu hareketlerin ortaya çıkardığı süreklilik-süreksizlik sorununun kavranabilmesi için dönüşlü modernite, risk toplumu ve risk kültürü üzerine tartışmalara yer verilmektedir. Temel teorik yaklaşımlar ise Anthony Giddens, Alain Touraine, Ulrich Beck, Jurgen Habermas gibi düşünürlere odaklıdır ve derste bu açıdan spesifik örnek incelemeleri kullanılmaktadır.[102]

Tema 6: Gündelik Yaşam, Popüler Kültür

Kültürel çalışmaların temel yönelimi gündelik yaşamın kültürüne metinsel okuma süreçleri üzerinden okunması yönünde olmuştur. Dolayısıyla kültürel çalışmalar çoğunlukla gündelik yaşamın sayısız detayına kültürün nesneleştirildiği bir düzlemde odaklanan bir çalışma biçimi haline gelmiştir. Bu açıdan kültürel çalışmalar müfredatı da bu yönde gelişmiştir. Bu değişim yalnızca kültürel çalışmalar müfredatında olmamış genel olarak toplumbilimleri bu değişimden etkilenmiş ve gerek gündelik yaşam konularını ve gerekse gündelik yaşamın kavramsal olarak kendisini müfredatına almıştır. Gündelik yaşamın pek çok anlık görüntüsünün tartışma konusu yapılması kültürel çalışmalar müfredatına da yansımış ve daha öte gündelik yaşam anahtar kavramlı dersler oluşturulmuştur. Örneğin Sabancı Üniversitesi *Tüketim, Yemek ve Kültür* dersinde farklı toplumsal ve tarihsel koşullar içerisinde ortaya çıkan gıda tüketim örüntülerinin nasıl şekillendiği, yeme-içme pratiklerinin farklı toplumsal ve kültürel anlamlar kazanarak, zamansal, mekânsal ve hiyerarşik olarak ne tür dönüşümler/değişimler geçirdiği üzerinde durmaktadır. Ders küresel ve tarihsel değişmelere paralel olarak yeme-içme ve pişirme pratiklerinin yayılması, dönüşmesi ve gıda tüketim örüntüleriyle toplumsal hiyerarşiler arasındaki ilişkiler olmak üzere iki ana eksen üzerinde kurulmuştur. Derste ele alınan konular

[102] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.;.http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

ise yeme-içmenin toplumsal ve kültürel önemi, yemek pratikleriyle toplumsal cinsiyet ilişkileri arasındaki etkileşim, "ulusal" ve "etnik" mutfakların tarihsel gelişimi ve dönüşümü, şeker, kahve ve kola gibi çeşitli yiyecek ve içecek maddelerinin kültürel ve toplumsal tarihi, yemekle ilgili ritüellerin ve kuralların tarihsel gelişimi, yemek pratikleri ve globalleşme konularıdır. Dersin temel amacı da yeme-içme pratikleri ile kültürel süreçler arasındaki karmaşık ve çok yönlü ilişkileri incelemektir. Aynı paralelde bir diğer ders ise *Tüketim Toplumu ve Kültürleri* dersidir. Dersin amacı tüketim pratiklerini, sembolik, sosyal ve siyasi açılardan ele alan antropoloji ve sosyoloji teorileriyle çağdaş tüketim toplumlarını anlamak, çelişkilerini tartışmaktır. Bu tartışma günlük yaşamda neyin, ne zaman, kim tarafından tüketildiği ile iktidar, eşitsizlik, dışlama gibi makro-sosyal süreçler arasındaki bağlantılar üzerinden yapılmakta ve bu amaçla, kumaş-giyim-moda konusundan, alışveriş ve yaşam tarzı temsillerine kadar geniş bir yelpaze içinde yapılmış araştırmalardan yararlanılmaktadır. Dolayısıyla Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmaları günlük yaşamın kültürel detaylarını ders müfredatına yerleştirmiş ve son aşamada farklı kültürel ürünleri popüler kültür alanındaki güncel tartışmaları örneklemek için kullanma amacına dayalı *Popüler Kültür ve Günlük Yaşam* dersi ile gündelik yaşam ve popüler kültürü tartışmaya açmıştır. Bilgi Üniversitesi kültürel çalışmaları ise müfredatında *Gündelik Hayatın Sosyolojisi* adlı derse yer vermiştir. Derse ilişkin olarak ders içeriğinde Hegel'in "alışıldık olan ille de bilindik olan değildir" düsturundan esinlenildiği ve günümüz toplumundaki gündelik yaşamın belli özelliklerinin teorik bir çerçeveden ele almaya çalışılacağı ifade edilmektedir. Türkiye üzerine özel bir vurgu yapılacağı ifade edilen ders içeriğinde dersin; mekân, gövde, sağlık, mahremiyet, tüketim, moda, hayat tarzı, boş zaman gibi konulara odaklanacağı ve gündelik yaşam ile ilgili teori ve pratikler hakkındaki eserlerin bir araya getirilerek gündelik yaşam sosyolojisi alanına dair eleştirel bir çerçeve sunmayı hedeflediği belirtilmektedir. İstanbul Şehir Üniversitesi de müfredatında aynı şekilde *Günlük Yaşam Sosyolojisi* dersine yer vermiştir. Ders içeriğinde dersin gündelik yaşamı yalnızca toplumsal yaşamın sıradan ve iyi bilinen bir yüzü olarak incelemeyi değil, aynı zamanda gündelik hayattaki yaratıcılığı, potansiyelleri ve gizli direnişi açığa çıkartmayı amaçladığı belirtilmektedir. Ders, gündelik yaşam teorisi ve pratiği üzerindeki çalışmaları bir araya getirerek, alanın eleştirel bir haritasını

sunmayı hedeflemekte ve teori-pratik arasındaki ilişkiyi kavramak üzere, Erving Goffman üzerine kısa bir girişten sonra, temel olarak Mikhail Bakhtin, Henri Lefebvre, Michel Foucault ve Michel de Certeau gibi yazarların düşüncelerine odaklanmaktadır. Dersin temel tartışmaları, iktidarın modern biçimleri, kimliklerin kurgu olarak inşası, cemaatler ve bireyselliklerin yanı sıra, kentsel mekânlarda, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, din ve gelenek gibi alanlarda farklılık ve ötekiliğin inşası çerçevesinde mekân, beden, sağlık, performans, mahremiyet, tüketim, moda, yaşam tarzları ve boş zaman gibi kavram ve pratikler etrafında çok geniş bir konu çerçevesine odaklanmaktadır.[103] Gündelik yaşam kültürü bu şekliyle kültürel çalışmalar müfredatlarında yer almışsa da temelde bir araştırma/tartışma biçimi olarak gündelik yaşam yaklaşımının müfredatların geneline yansıdığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci üniversitelerde lisans ve lisansüstü düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu kurumsallaşma süreci kültürel çalışmaların eğitim öğretim pratiğine yine kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına ilişkin bir paralellikle ilerlemiştir. Ancak kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci yalnızca kendine içkin dinamiklerle değil temelde toplumbilimlerinde gözlenen dönüşümlerle de sürdürülmüştür. Bu açıdan kültürel çalışmalar yalnızca lisans ve lisansüstü düzeylerde programlaşmamış, başta iletişim bilim olmak üzere antropoloji, sosyoloji gibi toplumbilimlerinin müfredatlarında da yer alması ile gerçekleşmiştir. Örneğin Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi lisansüstü dersler katalogunda doktora dersleri içerisinde *Kültürel Çalışmalar* dersi yer almaktadır. Dersin amacı "*iletişim çalışmaları alanında merkezi yaklaşımlardan biri olan Kültürel Çalışmalar yaklaşımını ve alanını tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla özellikle alanın kurucu isimlerinden Stuart Hall'un yazdığı makaleler ve araştırmalarını kapsayan bir okuma yapılmaktadır. Kültürel Çalışmalar alanının doğuşu, yükselişi ve bu yaklaşıma yönelik eleştirilerle birlikte, toplumsal kuramın önemli tartışma konuları*

[103] http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.; http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.; http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/SBE_KCDersIcerikler.aspx?PageID=97&MenuID=100, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.

da gözden geçirilmektedir." şeklinde ifade edilmiştir. Dersin içeri ise kültürel çalışmaların genel bir okumasına dayanmaktadır.[104] Bu dersin yanı sıra katalogda yer alan *Eleştirel Teori*, *Günlük Hayat İncelemeleri*, *Kadın Medya ve Siyaset*, *Türkiye'nin Güncel Sorunları* gibi doktora dersleri ve *Türkiye'de Modernleşme ve Popüler Kültür*, *Türkiye'de Demokrasi ve Demokratikleşme*, *Popüler Kültür ve Yeni Medyalar*, *Kültürel Kimlikler ve Medya* gibi dersler kültürel çalışmalar programlarının dersleri ile benzerlik göstermektedir. Yine Doğuş Üniversitesi, İletişim Bilimleri yüksek lisans programında *Kültürel Çalışmalar* ve *Kültür Kuramları* gibi dersler mevcuttur. Özellikle iletişim bilimleri içerisinden verilecek bu örnekleri arttırmak mümkündür. Bir diğer açıdan ise sosyoloji bölümleri kültürel çalışmalar yaklaşımına ders olarak müfredatlarında yer vermektedir. Örneğin Mimar Sinan Üniversitesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı doktora programında *Kültürel Çalışmalar I-II* dersleri dikkat çekicidir. Derslerin amaçları ilk olarak "*İngiltere'de Birmingham Kültürel Çalışmalar Merkezi'nde ortaya çıkarak yayılan Kültürel Çalışmalar yaklaşımının temsil nitelikli kaynaklarının okunması aracılığıyla, bu alana bir giriş yaparak alanı haritalamaktır. Dersin perspektifi, Birmingham merkezinde ortaya konan ilk projenin mirasını temel alır. Anılan kalkış noktasıyla ders her yıl başka boyutlar üzerinden işlenmektedir (Kamusal alan, edebiyat, gündelik hayat...).*" şeklinde ifade edilmiş ve ardından derslerin amacı Türkiye'de popüler kültür tartışmalarını ele almak ve bu konuda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak, tartışmak, dünyada genel olarak kültür ve popüler kültür konusunda geliştirilmiş ana kavram ve yaklaşımlar değerlendirilmek şeklinde

[104] Ders içeriği "*Kültürel çalışmalar nedir? Ortaya çıktığı dönemin koşulları nelerdir? Kültürel çalışmaların karakteristikleri nelerdir? Amerikan kültürel çalışmaları ve İngiliz kültürel çalışmalarının karşılaştırılması. Kültürel çalışmaların belli başlı isimleri, çalışmaları ve Stuart Hall'un yeri, eleştirel iletişim kuramları içerisinde Hall'un kültürel çalışmalara ilişkin değerlendirmesi; insani bilimlerin (humanities) krizi bağlamında kültürel çalışmaların yeri. İdeoloji kavramının yapısalcı ve post- yapısalcı yaklaşımlar bağlamında S. Hall tarafından ele alışı ve medya çalışmalarıyla bağlantılandırılması. Kültürel kimlik ve bu kimliğin oluşumunda ırk ve sınıf belirlenimlerinin, yeni sağ politikalar ve dünya sisteminin küresel ve yerel özellikleri arasındaki gerilimler çerçevesinde tartışılması. Medya çözümlemelerine ilişkin çalışmalarıyla Stuart Hall tartışılacaktır. Hall'un ve kültürel çalışmaların, "post" yaklaşımlar (marxism, modernizm, yapısalcılık) bağlamında ve onlarla ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi. Türkiye'de iletişim alanında kültürel çalışmalar yaklaşımının dünü, bugünü ve yarını üzerine değerlendirmeler.*" şeklinde ifade edilmiştir. Bkz.: http://ilef.ankara.edu.tr/fakulte/katalog_ders.php?derskatalogid=118, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

belirtilmiştir.[105] Bir başka örnek ise Muğla Üniversitesi'nden verilebilir. Muğla Üniversitesi Sosyoloji anabilim dalı yüksek lisans programında yer alan *Kültür İncelemeleri: Tarihi ve Kuramları* adlı dersin amacı kültür üzerine olan sosyolojik literatürün kısa bir tartışmasının yapılması ve ardından son zamanlarda kültürel çalışmalar olarak önem kazanan akımın incelenmesine yönelik olarak ifade edilmiştir.[106] Son bir örnek olarak ise Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplumbilimleri Bölümü müfredatında yer alan *Kültürel Çalışmalar Semineri* ve *Kültürel Çalışmalar ve Kimlik* dersleri örnek gösterilebilir. Bu dersleri kültürel çalışmalar anahtar kavramı ile daha da örneklendirmek ya da kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına uygun olarak farklı disipliner oluşumların müfredatlara girmiş dersleri örneklendirmek mümkündür. Ancak temelde kültürel çalışmalar alanının giderek popülerleşmesi, yaygınlaşması ve hızla kurumsallaşmasının toplumbilimleri alanında da bir yeniden dönüşüme neden olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de kültürel çalışmaların üniversitelerde kurumsallaşması süreci yalnızca kültürel çalışmalar başlığı altında olmamıştır. Türkiye'de kültürel çalışmaların bir pratik ve bir araştırma alanı olarak yaygınlaşması/kurumsallaşması süreci toplumbilimlerini ve toplumbilimleri müfredatını da dönüşüme uğratmıştır. Başta iletişim bilim olmak üzere antropoloji, sosyoloji ve tarih gibi toplumbilimler kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreçlerinden farklı şekillerde etkilenmiştir. Bu dönüşüm gerek araştırma biçimi düzeyinde metodolojik olarak gerekse disipliner dönüşüm düzeyinde epistemolojik olarak gerçekleşmiştir. Modern toplumbilimleri kültürel çalışmaların temel bir alan haline gelmesi dolaysıyla bir yeniden dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm esasında gerek kültürel çalışmaların yerilmesi ve gerekse disipliner süreçlerde övülerek içerilmesi biçiminde olsun karşılıklı olarak gelişmiştir. Kültürel çalışmaların popüler bir araştırma biçimi haline gelmesi, kurumsallaşması ve alan/alt dallarına ilişkin olarak çoğullaşması yaygınlaşması süreci toplumbilimlerinin de bu sürece çeşitli yönleriyle katılmasına neden olmuştur.

[105] http://www.msgsu.edu.tr/data/doc/sosyal_bil_ens/sosyodersler_tr.pdf, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
[106] http://www.mu.edu.tr/t/akademik/enstituler/sosyalbilimler/sosyoloji/dersler.html, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

Türkiye kültürel çalışmaları da bu sürece benzer boyutları ile katılmıştır. Batı kültürel çalışmalar pratiği bu yönüyle Türkiye kültürel çalışmaları tarafından takip edilmiştir. Bunu özellikle kültürel çalışmalar programlarının müfredatlarında gözlemlemek mümkündür.

Kültürel çalışmalar programlarının müfredatları -belli yoğunlaşma/ikinci plana atma eğilimlerinin ötesinde- kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına ilişkin bir uyum içerisindedir. Özellikle Sabancı Üniversitesi lisans-yüksek lisans düzeyinde başlayan kültürel çalışmalar kurumsallaşma girişimi kültürel çalışmalar eğitim öğretim pratiğine Batı modeline uygun bir giriş yapmıştır. Schneider deyişiyle eğer Batılılaşma Amerika ve Avrupa'nın ilgilendiği biçimiyle örneğin postmodernizm, postkolonyalizm, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve daha ötesi konulara işaret ediyorsa, Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmalar programı kurumsal bağlamda Batı odaklı ve Batılı modelleri kullan bir programdır. Bu anlamda Sabancı kültürel çalışmalar programı geleneklere uygun -kanonik- metinler ve Batılılaşmaya ilişkin taahhütlerde Türkiye üniversitelerindeki diğer programlardan farklı bir yol izlemektir.[107] Programların genelinde kültürel çalışmalar alanının eleştirisine dayalı bir yönelim yerine belli konulara ağırlık verme söz konusu olmuştur. Bilgi Üniversitesi özellikle karşılaştırmalı edebiyat ve metin analizine ağırlıklı olarak yönelirken, ODTÜ kültürel çalışmaları neredeyse tümüyle bir iletişim ve medya odağına dayanmaktadır. Diğer taraftan özellikle İstanbul Şehir Üniversitesi kültürel çalışmaları tarafından -içeriği farklı şekillerde tartışılabilir- dikkate değer bir Osmanlı/Türk araştırmaları hassasiyeti/odağı ve yönelimi belirlemiştir. İstanbul Şehir Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi kültürel çalışmalarının özellikle din, etnisite, kimlik, dil, kültürlerin çoğulluğu gibi konuları odağına aldığı -konulara bakış açıları farklılığı göz ardı edilerek- söylenebilir. Bir diğer ortak nokta ise *post-* süreçlerin kültürel çalışmalar programları tarafından içerilmiş olmasıdır. Kültürel çalışmalar metodolojisine ilişkin olarak programların ortak noktası ise etnografik araştırma, metin okuma, söylem analizi ve psikanalizime odaklanmış olmasıdır. Bu şekliyle Türkiye'de kültürel çalışmalar lisans-lisansüstü programları

[107] Schneider, **op. cit.**, p. 402.

benzerlikleri ve temel yönelimlerinin farklılığına rağmen kültürel çalışmalar yaklaşımının alan ve alt dallarına ilişkin bir uyum geliştirmiştir.

C - Türkiye'de Kültürel Çalışmalar, Modern Kültür Anlayışının Eleştirisi: Kuramsal-Pratik Tartışmalar

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma serüveni gerek akademi içi süreçlerde gerekse akademi dışı süreçlerde gerçekleşmiştir. Bu anlamda Türkiye'de kültürel çalışmalar lisans ve lisansüstü düzeylerde dikkat çekici bir kurumsallaşma düzeyine ulaşmıştır. Kültürel çalışmalar eğitim ve öğretimi kültürel çalışmalar pratiğine uygun olarak biçimlenmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmalar müfredatı, kültürel çalışmaların alanları ve alt dallarına uygun olarak biçimlenmiştir. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar alanının serüveni Batı kültürel çalışmalar serüveninin takibi üzerinden ilerlemiş, örgütlenmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması ve örgütlenmesi Batı kültürel çalışmalarının takibi niteliğindedir. Kültürel çalışmaların Türkiye bağlamı bir açıdan iletişim bilimleri içinden gelişmiştir. İletişim bilimleri formasyonu kültürel çalışmalar alanına her yönüyle sızmış ve yine kültürel çalışmalar iletişim bilimleri içinde temel tartışma konusu haline gelmiştir. Ortaya çıkış kaynakları açısından Türkiye'de kültürel çalışmalar İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatları içerisinde gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmaların Batı dilleri ve edebiyatları bağı kuramsal ve pratik olarak hâlen korunmaktadır ve bu alan kültürel çalışmalarda formasyon açısından hâlen ağırlıklı konumdadır.

Türkiye'de kültürel çalışmalar tartışması geçmiş tartışmalara yönelik bir kopuş ve süreklilik ilişkisi/çelişkisi içinde ele alınmıştır. Örneğin Halman'a göre de şimdiye kadar kültür tarihi bakımından bocalanmış, kapsamlı bir kültür tarihi yazılamamıştır ve kendi kültür tarihini yazmamış en büyük, en kalabalık ulus Türk ulusudur. Geçmişte bir takım çalışmalar yapılmıştır. Ancak tümüyle Türk kültür tarihi hâlâ yazılmamıştır. Çok sayıda üniversite kurulmuştur, çok sayıda araştırmacı yetiştirilmiştir ancak hiçbir üniversitede tek bir kültür tarihi dersi yoktur. Türkiye üniversitelerinde başlangıcından bugüne kadar, bu kültürün bütünlüğünü, devamlılığını ve değişmelerini tek bir ders çerçevesi içinde gözden geçiren, öğrencilere bunun bilincini veren, yeni yöntemlerle onları düşünmeye sevk eden,

özendiren tek bir ders yoktur. Örneğin Selçuklu mimarisi dersi, Cumhuriyet'te modernleşme dersi yahut Uygur dili ve edebiyatı dersi vardır ancak bunlar parçalı parçalıdır. Bir başka açıdan Halman'a göre kültüre yaklaşımlar da özgün olmadığı gibi birçok alanlarda disiplinler yaratıcı değil yalnızca aktarıcıdır.[108] Bu anlamda Raw'a göre kesin olan şudur ki Batı'da kuruluş değerlerini -özellikle gücün çeşitli tezahürlerini- sorgulayan kültürel çalışmaların birçok versiyonunun aksine Türkiye'deki kültürel çalışmalar büyük ölçüde ulusal kültürü devam ettirme aracı olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmalar, eğitim gündemini belirleyen ve toplumun hem kendine karşı hem de uluslararası alanda sunduğu imajın biçimlenmesinde önemli bir rol oynayan akademisyenler tarafından uygulanan kültür politikasının bir örneği olarak görülmelidir. Raw bu aşamada KAD girişiminin Kültür Bakanlığı ile yakın ilişkisinden ve Kültür Bakanlığı'ndan ulusal açıdan faaliyet göstermek amacıyla kurulmuş olmasından dolayı rahatlıkla destek bulabildiğini belirtmektedir ve girişimde meydana gelebilecek herhangi bir fikir zıtlaşmanın ortak bir modernleşme vaadine indirgendiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu da kültürel çalışmaların alternatif pedagojik uygulamalarının ulusal kültürü güçlendireceği inancına yönelik kurulmuştur. Raw'a göre geçmişte Atatürk tarafından Batı'nın seçkin metinlerini Batı dillerinden Türkçeye çevirme ve mümkün olduğu kadar fazla okura ulaştırma amaçlı bir Tercüme Bürosu,[109] yeni kültür merkezleri ve 'Halkevleri' kurulmuş, 1942'de "seçilmiş İngiliz klasiklerinin" Türkçeye çevrilmesi için British Council'le bir plan dâhilinde işbirliği yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörleri Halide Edip Adıvar ve Vahit Turhan'ın gözetimi altında üniversiteler de bu kültürel eğitim aşamasına katılmışlardır. Aynı dönemde Ankara Üniversitesi'nden Orhan Burian çeşitli çeviriler yapmıştır.[110]

Raw'a göre geçmişte yapılan bu çalışmalara paralel olarak gününüzde de Kültür Bakanlığı, amaçları kültürel çalışmaları Türkçe merkezli formlara çevirerek

---

[108] Talat Halman, "*Kaç/Göç Edebiyat ve Kültür Araştırmaları*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_halman_konusma.htm, 20 Nisan 2010.
[109] Laurence Raw, "*Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Pratiği*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 299-301.
[110] **A. e.**, ss. 293-294.

geleceğin akademisyen ve öğrencilerinin yerli kültürü anlayıp değerlendirmelerini teşvik etmek olan bir topluluğu desteklemektedir.[111] Bu açıdan yeni Türkiye Osmanlıdan vazgeçerken kendisine dayanak olacak belli -kültürel- dünya görüşü ve kültür kurumlarını kurmaya özellikle dikkat etmiştir. Türkçülüğün çerçevesi Ziya Gökalp tarafından çizilmiş, daha sonra yeni Türkiye'nin kendisine dayanak oluşturacak üniversiteleri, Tarih kurumu, Dil kurumu, konservatuarlar, resim-heykel müzesi, kütüphaneler, çeşitli müzeler, çeviri faaliyetleri, arşiv kurumları gibi çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Müzikten dile kadar, tarih anlayışından müzeye kadar, eğitimden üniversiteye kadar her alanda bir takım değişiklikler ortaya çıkmış, bunun için yabancı uzmanlardan yardım alınmıştır. Üniversitelerle başlayan üniversite dışında devletin dışında özel kurumlar ve vakıflar aracılığıyla sürdürülen çalışmalar yeni dönemde gündeme getirilmiştir. Kültürel çalışmalar bu anlamda geçmişteki çalışmaların bir devamı veya gelişmesi şeklinde görülmemekte tam tersine daha önce çeşitli düzeylerde ortaya çıkan belli çalışmalar mevcuttur. Bu nedenle yeni Türkiye devletinin kuruluşu ilkelerinin tartışılması, mevcut kurumların tartışmalı hale gelmesi rastlantı değildir. Geçmişte Türkçülüğün, milliyetçiliğin, ulusçuluğun, yeni Türkiye devletinin oluşturduğu kurumların eleştirisinden yola çıkarak kültürel çalışmalar yeni kurumlarla yeni kimliklere dayalı eleştiriler gündeme getirilecektir. Bu çalışmalarla farklılıkları mutlaklaştıran yeni kimlikleri gündeme getiren çalışmaların gündeme getirilmesi söz konusudur. 1980 öncesi dönemde yeni Türkiye devletinin ve buna bağlı olarak kültürel düzeyde kurumsallaşmanın bileşenleri Türkçülük, milliyetçilik, ulusçuluk gibi kavramlarken, 1980 sonrası ise buna karşıt yeni kurumsallaşmalar söz konusudur. Batı uygarlığı ilerleme yönünde tek bir uygarlık modeli olarak sunulduğunda üretim ilişkilerinde de buna bağlı bir açıklama getirilince giderek kültür özellikleri evrenselliğin önünde bir engel olarak görülüyor. Buna bağlı olarak hep değişimin yönü Batı değerleri olunca -buna evrensel uygarlık değerleri de deniliyor- geleneksel ilişkiler artık faydalanılması gereken değil aşılması gereken değerler haline dönüşmektedir.

[111] **A. e.**, ss. 299-301.

Kültürel çalışmaların modernleşme çerçevesi açısından Türkçe bağlama nasıl aktarıldığı ve bu çalışmaların var olmalı mı yoksa mevcut disipliner modelleri terk etme çabasında olduğu gerekçesiyle ret mi edilmeli gibi bazı sorulara sıklıkla tartışılmıştır. Raw, Türkiye'deki kültürel çalışmaların geleceğinin iktidarın ve kültürel politikanın maddi teknolojisiyle yakından bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Raw'a göre Türkiye'de kültürel çalışmaların gelişim serüveni 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk[112] tarafından teşvik edilen yerel geleneklerle Batı modelini kaynaştıran yeni bir ulusal kültür yaratmaya yönelik Kemalist projeyle biçimlenmiştir. Başlıca amacı modernleşme olan Kemalist projenin amacı özellikle Batılı gelişme ve ilerleme nosyonuyla birleşen bir kültürel deneyim kazanmaya yöneliktir.[113] Bu açıdan Raw, Türkiye'de kültürel çalışmalar deneyimini yalnızca bazı bölümlerin daha çok öğrenci alma çabasında olup var olan programlarını yeniden düzenlemek için kullandıkları bir terim midir? Yahut Batı modellerine dayalı yeni biçim öğrenme ve öğretme tekniklerini tanıtma amacını mı gütmektedir? gibi sorular sormaktadır.[114] Türkiye'de kültürel çalışmalar, başlangıçta estetik/elitist kültürel düşünceye katkıda bulunan edebi metin dizisi olarak anlaşılan ve bir başyapıtın yerleşik nosyonuna meydan okumaya çabalayan İngiltere'deki kültürel çalışmaların aksine, özel bir disiplinlerarası nosyona dayanmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar pedagojisi ders programında ana bir disiplini -örneğin İngiliz Edebiyatı- içermektedir ve bu disiplinin siyaset bilimi yahut sosyoloji gibi diğer disiplinlerle takviyesi fikrine dayanmaktadır. Bu pedagojik yaklaşımla birlikte Türkiye'de kültürel çalışmalar yapmak Raw'a göre Türk akademisyenlerinin

---

[112] Atatürk, "*Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür. Kültür okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, ders almak, düşünmek zekâyı terbiye etmektir.*" ve "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür olduğundan, kültür toplumumuz için büyük önem taşımaktadır.*" demiştir. Bkz.: Baykara, **a. g. e.**, s. 15. Atatürk kültürü ise şöyle tanımlar: "*Kültür dediğimiz zaman bir insan cemiyetinin devlet hayatında fikir hayatında iktisat hayatında yapabilecekleri şeylerin muhasalasını kast ediyoruz ki, medeniyet de bundan başka bir şey değildir.*" Atatürk kültür tanımının yanı sıra diğer yandan uygulamada birlik esasını sağlamaya yönelik olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile milli-laik eğitim birliğine ve Türk dil inkılâbı ile dil birliğine ve ulusal dilin bağımsızlığına yönelik olarak girişimlerde bulunmuştur. Bu anlamda Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları ile Türk dilinin ve Türk tarihinin bilimsel metotla incelenmesini hazırlanmıştır. 1935 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kurulmasıyla bu konuya verilen önemi daha açık şekilde gösterilmiştir. Halkevleri, Atatürk döneminin uygulamalarına örnektir. Yine Kültür Bakanlığı kurularak kültür politikası bir bakanlık halinde örgütlenmiştir. Bkz.: Ergün Aybars, "*Milli (Ulusal) Kültür*", **II. Milli Kültür Şurası,** Cilt: I, Ankara, Kültür bakanlığı Yayınları, 1990, ss. 35-39.

[113] Raw, "*Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Pratiği*", ss. 291-292.

[114] **A. e.**, ss. 299-301.

algıladığı biçimde Batı kültürel değerlerinin 'en iyisini' devam ettirip korumaya yardımcı olma amacıyla, özünde doğal olarak Arnoldcudur.[115]

Türkiye'de kültürel çalışmaların yerleşmesi kuramsal ve pratik tartışmalarla birlikte başlamış ve bu tartışmalar modern kültürün eleştirisi biçiminde yer yer geçmiş kültür çalışmaları/tartışmaları ile hesaplaşma yahut da bu tartışmaları yok yasayarak kurumsallaşma düzeyinde gerçekleşmiştir. Geleneksel olarak sürdürülen kültür'ün çalışılması örneğin Pultar ve Kırtunç'a göre kültürel çalışmalar uğraşısını gölgelenmekte veya bilmeden engellenmekte ya da önlenmektedir. Bu engellenme de önemli bir husustur.[116] Pultar'ın kültürel çalışmalardan kastı ise yerleşik değer yargılarına ve özellikle kültür konusunda yerleşik görüşlere sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısı getiren çalışmalardır. Örneğin kültürel çalışmalar bir taraftan Batı'nın "üstünlük"ünü sorgularken diğer taraftan da kültürlerarası ya da kültür-içi güç dengelerini incelemektedir.[117] Bu açıdan kültürel çalışmalar toplumbilimleri ile beşeri bilimlerin disiplinlerindeki gelişmelerin kendiliğinden getirdiği haliyle oluşan disiplinlerarası bir çalışma alanıdır ve klasikleşmiş, kimi yerde kemikleşmiş, "yorgun" disiplinlerin kendilerini yenilemelerinin bir aracıdır ve kültürel çalışmalar bu disiplinlerin II. Dünya Savaşı sonrası oluşan tabloyu çözümlemede ve anlam sağlamada yetersiz kalan klasik anlayışlarının, birbirlerine doğru uzanarak, birbirleriyle harmanlanması sonucu beliren yeni bir paradigmadır.[118] Pultar ve Kırtunç'a göre Türkiye'de kültürel çalışmalar araştırması yapmak kelimenin tam anlamıyla Türk kültürlerinin öğrenilmesi ve araştırılması anlamına gelmektedir. Eğer kültürel çalışmalar, iktidar ve politikanın karşılıklı etkileşimini çalışmak anlamına geliyorsa, Volga-Ural bölgesindeki Türklerin kültürlerini çalışmak kültürel çalışmalar alanıyla özellikle ilgilidir. Böylece Türkiye'de kültürel çalışmalar alanında yeni bir söylemin ortaya çıkmasını sağlanmıştır. Pultar ve Kırtunç'a göre Türkiye'de kültürel çalışmaları layıkıyla oluşturmak için yapacak çok fazla şey ve yine Türkiye'de kültürel çalışmaların yer alabilmesi için ilgi çekici yörüngeler

[115] **A. e.**, s. 295.
[116] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 146.
[117] Gönül Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", Edt.: Gönül Pultar, Tahire Erman, **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005, s. 20.
[118] **A. e.**, s. 21.

mevcuttur ve Türkiye'de bu oldukça ilgi çekici, kompleks sorunların çözümü için kültürel çalışmalara ihtiyaç vardır.[119]

Pultar ve Kırtunç'a göre kültürel çalışmalar, kuruluş, ilişki ve pratik açısından hangi ülkede olursa olsun ideolojik ve metodolojik bir mayın tarlasıdır ve Türkiye için de bu durum farklı değildir. Bilim adamları ve entelektüeller sıklıkla iki itirafta bulunurlar. Birincisi ideolojinin, bir boşlukta ve gerçek yaşamla hiç ilişkisi yokmuş gibi mi ele alınacağı ikincisi ise, gündelik yaşam konularının çözümleri ile ilişkili biçimsel ve bağlamsal saptamalara ideoloji ile birlikte yer verilip verilmeyeceği konusudur. Putlar ve Kırtunç yazılarında kültürel çalışmaların Türkiye'de canlı olduğunu ve iyi duruma gitmekte olduğunu belirtmektedirler. Türkiye'de kültürel çalışmalar verimli bir toprak üzerinde köklenmiş, zenginleşmiş, geliştirilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Pultar ve Kırtunç'a göre müfredatlarında kültürel çalışmalara yer veren kurumlar, hem derslerde oluşacak metodolojik vb. hem de eski ideolojilerden gelecek direncin oluşturacağı ileriye yönelik zorlukların farkındadırlar ve akademisyenler, entelektüeller ya da kurumsal yapılar -aslında hiç kimse- Cesur Yeni Dünya karşısında durup da kültürel çalışmaların oynadığı rolü yadsıyamaz. Bu da kısa vadeli çözümlerden uzak durmak, yaratıcılık ile eklektizmi kullanmak ve analiz ederken kültürü anlamak, kültürle empati kurmak anlamına gelir.[120] Pultar ve Kırtunç'un ifadeleriyle kültürel çalışmalar Türk toplumu ve Türkiye için keşfedilmiş olarak görülmekte ve kültürel çalışmalar alanından Türkiye'ye özgü bir kültürel çalışmalar araştırması oluşturulması yönünde faydalanılması gerektiği savunulmaktadır. Bu anlamda kültürel çalışmalar bir yönüyle de Türkiye kültürel çalışmaları oluşturmak ile Batı modeline eklemlenmiş bir kültürel çalışmalar modeli geliştirmek arasında kuramsal ve pratik olarak sürdürülmüştür. Türkiye'de kültürel çalışmalar geçmişte ve günümüzde Batı kültürel çalışmalarını takiple ve Batı dillerine bağımlılıkla belli bir yön kazanmıştır. Bu açıdan hem Türkiye'de hem de Batı'da dil ve çeviri becerilerini ya da belirli bir kültürün teorisini geliştirmek için öncelikle edebiyat bölümlerinin kurulması bir soru konusudur ve Schneider'a göre Türkiye'nin kendi kültürünü çalışmaya yöneldiği zaman Batı yaklaşımı Türk bilim

[119] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, pp. 141-143.
[120] **Ibid.**, p. 148.

adamlarının yaklaşımına hâkim olmuştur.[121] Kayalı'nın ifadeleriyle "*Şimdi ise neredeyse sadece tercüme yayınlanıyor. Bu metinler bir bakıma bizim düşünce gündemimizi tayin ediyor.*"[122] "*Türkiye'de sosyal bilim de, edebiyat da bir başka mecrada gelişiyor; kendi tarihinden, kendi sosyal kültürel ortamından bariz bir biçimde kopuyor.*"[123] Bu açıdan kültürel çalışmaların Türkiye'de gelişim vektörlerinin Batı dilleri ve edebiyatlarıdır ve bu bağ hâlen korunmaktadır.

Türkiye'de kültürel çalışmalar alanının önemli figürlerinden Kahraman'a göre ise Türkiye'de kültür tartışmaları son derece kısır bir ideolojik tartışmaya teslim ve esir edilmiştir ve geçmiş kültürel birikim, kültür, kimlik, hatta dil yalnızca bir sağ ve sol çatışmanın bir parçası olarak ele alınmıştır. Milliyetçi zorlamaların kültürel çalışmalar alanını ulusallaştırma çabası ayrı ama çok ciddi bir sorundur.[124] "*Kültür Tarihi Affetmez*" diyen Kahraman'a göre bu aşamada temel mesele de geçmiş kültürel birikimden kimin, nasıl yararlanacağı yönünde olmuştur ve burada *daima büyük harfle yazılan siyasetin ve sosyolojinin egemenliği ve tekilciliği söz konusudur.*[125] Günümüzde ise örneğin bir kitabın hem coğrafya hem sosyoloji hem beden politikaları hem mimarlık hem de kültürel çalışmalar kitabı olarak kataloglanabilmesi söz konusudur. Bu da daha başlangıçta teker teker disiplinlerin özcü yaklaşımlarından arınmasına olanak tanımaktadır.[126] Bu açıdan Kahraman bugün Batı'da en çok tartışılan konulardan birisinin sosyolojinin bu arada da antropolojinin yeniden tanımlanması, yeni metodolojilere kavuşturulması olduğunu ve birer XIX. yüzyıl bilim dalları olan bu çalışma alanlarının dönemin egemen ideolojisi pozitivizmin tek boyutluluğundan kopartılmakta olduğunu belirtmektedir. Ortaya çıkan boşluk ise geniş ölçüde farklı disiplinlerin kesişmesinden oluşan kültürel çalışmalarla doldurulmaktadır. Bu anlamda kültürel çalışmalar, psikanalizden sosyolojiye, sinema araştırmalarından kadın araştırmalarına kadar birçok alanın birleşme noktasıdır. Dolayısıyla bu alanda yer aldığı müddetçe, mesela

---

[121] Schneider, **op. cit.**, p. 394.
[122] Kurtuluş Kayalı, "*Türk Düşüncesi Çeviri Kokuyor*", Söyleşi: Alim Arlı, **Türkiye Söyleşileri 2, Kültür**, İstanbul, Küre Yayınları, 2007, s. 60.
[123] **A. e.**, s. 73.
[124] Hasan Bülent Kahraman, "*Taştan bedenler*", **Radikal Kitap Eki**, 7 Nisan 2003.
[125] Hasan Bülent Kahraman, **Kültür Tarihi Affetmez**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004, s. 163.
[126] Kahraman, "*Taştan bedenler*".

herhangi bir siyaset probleminin Lacancı psikanalizin verileriyle çözülmesinde bir sorun yoktur ve burada bir sorun olmadığı gibi, bu yaklaşım, bilinç dünyasına sınırsız katkıda bulunmaktadır. Bu itibarla da kültürel çalışmalarda hemen her şey kültürün bir parçası olarak ele alınmakta ve hiçbir şey onun dışında tutulmamaktadır. Dolayısıyla Kahraman'a göre Türkiye'nin de kendi kültür dünyasında '*geçmiş kültür*' tartışmalarının ötesine geçip aynı şeyi yapmaması için bir neden yoktur[127] ve bu anlamda kültürel çalışmalar aracılığıyla "*Entelektüel tarihimiz yeniden yazılabilir, kimliğimiz yeniden çözümlenebilir, bilinçaltımız yeniden okunabilir, cinsellikten yeme içme alışkanlıklarımıza kadar birçok alanın yeni haritası çıkarılabilir. Büyük tarih ve sosyolojiden küçük ve çoğulcu tarihlere ve sosyolojilere sıçranabilir. Tekcil ve bir tek tanımdan çoğulcu ve birçok tanıma geçilebilir.*"[128] Bu ifadelerde kültürel çalışmalar yaklaşımı tümüyle onaylanmakta ve toplumsal yapı süreçlerinin geçmiş birikimin ötesinde/dışında ve geçmiş birikim göz ardı edilerek yapısökümcü bir yaklaşımla parçalara ayrılarak/çoğullaştırarak analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir. bu açıdan toplumbilim alanında popüler hale gelen söylem analizi ve yapısökümcü yöntemlerin postmodern kullanımları toplumsal düşünceyi hegonomik olmaktan uzaklaştıran bir etkide bulunmaktadır.[129] Bu analiz biçimi kültürel çalışmalarda da olduğu üzere gündelik yaşamın sayısız detayından yola çıkarak tarihin ve kültürün yeniden yazılmasına odaklıdır. Ancak kuşkusuz "*Kültür Tarihi Affetmez*" diyen Kahraman'ın yaklaşımında bu analiz biçimi tarihten, toplumdan ve bütüncül süreçlerden uzaklaşmayı/kopmayı ve daha da öte tarihsiz/toplumsuz bir yeniden yazım sürecini beraberinde getireceği söylenebilir.

XX. yüzyıl kimlik, aidiyet gibi sorunsallar tartışılarak kapanmıştır ve Kahraman'a göre günümüzde de devam eden bu tartışma *her şeyden önce bugüne kadar yapılmış tanımların ne kadar siyasal, erkek egemen, ayrımcı, Batı söz konusu olduğunda da 'Beyaz Adam'ın denetiminde olduğunu* göstermiştir. Yine yapılan kimlik ve kültür tanımları bir kurguya dayanmaktadır ve bu kurgu ulus-devletin ve ulusal kimliğin oluşumuyla ilgilidir. Ancak sömürgecilik sonrası çalışmalarının -postkolonyal

[127] Kahraman, **Kültür Tarihi Affetmez**, s. 164.
[128] **A. e.**, s. 165.
[129] Alev Özkazanç, "*Düşüncenin Topluma Yabancılaşması ve Türkiye'de Sosyal Bilimler*", **Mürekkep**, Sayı: 12, 1999, s. 67.

çalışmalar-, söylem çözümlemelerinin, yapısalcılık sonrası eleştirinin -postyapısal eleştiri- ve Eleştirel Kuram'ın katkısıyla bu kısırlık anlaşılmış ve aşılmıştır. Dolayısıyla geriye dönük fakat yeni verilerle yapılan okuma ve değerlendirmelerle yepyeni bulgulara ulaşılmaktadır.[130] Bu açıdan Kahraman için postmodernizm çok önemli bir dönemin başlangıcıdır ve insanlık düşüncesi yeni bir evreye girmektedir. Postmodern dönemle birlikte modernizmin tekcil yaklaşımından çok daha özgürlükçü ve çoğul bir anlayışa girilmektedir. Böyle bir dönem Türkiye için bulunmaz bir fırsattır ve Türkiye bu dönemde kendisini yeniden gözden geçirebilir ve yeniden üretebilir.[131] Kahraman postmodern sürecin esas düğümünü demokrasi ve kimlik konularında attığını belirtir. Böylece çoğulcu ve çokkültürlü bir dönem başlamıştır. Kimlik, tanıma, fark politikalarının ortaya çıktığı, bunların birer felsefi anlam kazandığı bu dönem modernitenin oluşturduğu anlamların hemen hemen bütünüyle ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu anlamda, kadın araştırmaları, cinsellik/cinsiyet araştırmaları kültürel kuramın ve araştırmalarının vazgeçilmez önemini anımsatılmaktadır. Esasında postmodern dönemin kendisi de yeni çalışma alanları oluşturmasına koşut olarak gelişmiş disiplinlerarası bir süreç olarak gelişmiştir ve bu dönemde kesişim noktaları artık çok daha önemlidir.[132] Bu açıdan kültürel çalışmalar alanı içinde yer alan yaklaşımlarla dünyanın birçok yerinde Türkiye'nin yakın dönemi, deyim yerindeyse didik didik edilmektedir ve bugüne dek fark edilmemiş kültür katmanları, davranış ve bilinç modelleri keşfedilmekte, yeni tanım eşiklerine ulaşılmaktadır. Bu yaklaşımda yerleşik meselelerin anlaşılmasında ve çözülmesinde olanaklar sunulmaktadır. Kültürün sorunları sadece hâkim XIX. yüzyıl modelli kültürle çözülemeyeceğini bilmek gerekmektedir ve artık mesele onların ayırtında olmak ve daha fazlasını istemektir.[133] Kahraman'ın yaklaşımında geçmiş kültür tartışmaları kısır bulunmakta, reddedilmekte ve bu anlamda kültürel çalışmalar önemli bir yenilik olarak görülmenin ötesinde kutsanmaktadır.

---

[130] **A. e.**, s. 164.
[131] Hasan Bülent Kahraman, **Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Ötekileri**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. xiv.
[132] Hasan Bülent Kahraman, **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. x.
[133] Kahraman, **Kültür Tarihi Affetmez**, s. 165.

Türkiye'de kültürel çalışmalar yaklaşımının bir diğer ismi Murat Belge'nin 1983 yılında basılan ve hâlen çok tartışılan *Tarihten Güncelliğe*[134] adlı çalışması Türkiye'de kültürel çalışmalar tartışmasının önemli yansımalarından olmuştur. Belge'nin çalışması kültürel çalışmalarda tarihten güncel olana, gündelik olana doğru akışının bir örneğidir. Kitabın bölümleri *Kültür Üstüne, Sanat ve Edebiyat Yazıları, Entelektüel Mitler, Çağdaş Mitler, Tarih ve Zaman, Müzik -Arabesk- Fotoroman* ve *Gündelik Hayat, Magazin ve Söylemler* başlıklarından oluşmaktadır. Belge kültürü, kültürel çalışmalarla uyumlu bir biçimde "*oldukça geniş bir anlamda*" yaşam tarzı olarak kullanmakta ve yalnızca güzel sanatları değil, teorik inceleme ve araştırmaları ve bilimleri de kültür kavramının içine katmaktadır.[135] Belge, Eliot ve Williams'ın kültür tanımlarını aktarmakta ve kültürü bir yaşam tarzı olarak[136] "*toplumsal olayların en demokratik olanıdır, en kitlesel olanıdır. Tornadan kültür çıkarıp halka dağıtamazsınız.*" şeklinde ifade etmektedir ve gelecek kültürün ne olacağı sorusuna yanıt verecek olanın kitleler olduğunu belirtmektedir. 1980'lere kadar olmadığı ölçüde geniş sayıda insan artık kendi kültürüyle ilgilenmeye başlamıştır ve bu yönde bir ilginin başlaması bir zorunluluktur. Çünkü tarihin o noktasında kültürel karmaşa en yoğun derecesine ulaşmıştır ve geçmişte kendiliğinden yaşanagelen şey artık bir seçim sorunudur.[137] Bu şekliyle Belge'nin kültür yaklaşımı kültürel çalışmaların kültür yaklaşımı ve kitle algısı ile örtüşmektedir. Bir diğer açıdan ise "*Kültür, son analizde, bir kimlik sorunudur.*" Bu kimliğin darlaştırılması kültürü de daraltacaktır. Belge burada bir örnekle devam etmektedir. Dede Efendi'nin temsil ettiklerini seçen ve Beethoven'ı dışlayan bir kültürel kimlik yahut Beethoven'ın temsil ettiklerini seçen ve Dede Efendi'yi dışlayan bir kültürel kimlik de eşit derecede dar ve daraltıcıdır.[138] Burada kültürün genişliği ve çoğulluğunun ardından kimlik kültürle eşitlenmekte ve yine kimlik de kültür gibi çoğulcu yapıları ile vurgulanmaktadır. Bu yönüyle de kültürel çalışmalar tanımlamalarına yakınlaşan Belge, kültürel çalışmalar yöntemini de kitabında sıklıkla kullanmıştır. Örneğin Belge, Zeki Müren'in *Kahır*

[134] Murat Belge, **Tarihten Güncelliğe**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983.
[135] **A. e.**, ss. 33 ve 38.
[136] **A. e.**, ss. 49-51.
[137] **A. e.**, ss. 69-71.
[138] **A. e.**, s. 48.

Mektubu adlı şarkısını metin incelemesi aracılığı ile beste ve güfte çözümlemesini yapmakta, fotoromanlar üzerine tartışmaktadır.

Belge'ye göre 1970'ler öncesinde kültür tartışmaları aydınlar arasında geçen oldukça soyut ve bireysel uğraşlardır ve getirilen öneriler kişisel fantezilerle örülüdür. Bu dönemde resmi kültür kendi kalıplarının egemenliğini sürdürmektedir. 1980'lerle birlikte ise resmi kültürün kendisi de tehdit altındadır ve politikanın kültüre müdahalesi, politika ve kültür arasındaki eski uçurumu aşmaya yönelik olarak sağlıklıdır. Bu süreç Belge'ye göre eski resmi görüşün yetersizliklerini göstermektedir ve geleceğin demokratik kültür öğelerinin neler olması gerektiği bu süreçte ortaya çıkmış olacaktır. Dolayısıyla kültür sorunu Türkiye'de artık toplumun başka sorunlarıyla iç içe geçmiştir ve bunlardan ayrılmaz bir hale gelmiştir. Bu açıdan önemli olan kültürün artık Türkiye'de yalnızca seçkinleri ilgilendiren bir soyut tartışma alanı olmaktan çıkıp kitlelerin sorunu olmasıdır.[139] Bu anlamda 1980 yılı değişim sürecinin yeni bir uç gerilimidir ve Belge, Türkçülük ve İslamcılık gibi akımlarının hepsinin 1980'lerde bakıldığı şekliyle onulmaz bir mistisizm ve duygusal ütopizimle dolu olduklarını belirtir.[140] Türkiye değişik uygarlıkların kavşak noktasında yer almaktadır ve tarihi boyunca birçok farklı kültürle iç içe geçmiştir. Bu anlamda Türkiye farklı etnik kültürler, Batılı kültürel etkiler, toplumun yeniden sınıflaşması söz konusudur ve yeni toplumsal yapıdaki farklı ağırlıklar -altkültürler- kendilerini kültürel düzeyde hissettirmektedirler.[141] Bu şekliyle kültür çeşitlenmiştir ve analiz sentezinin gerisinde yatan unsurlar başlangıçta ne kadar Doğulu ve Batılı olsa da artık bunlar çok farklı biçimlerde dönüştürülerek birbirine eklemlenmiştir. Bu açıdan Belge kültür incelemesinin başlıca görevinin karmaşık fenomenleri analiz etmek olduğunu belirtmektedir. Belge, tarihin içinden güncel olana yönlendirdiği kültür tartışmasına, geleceğin kültürünün Doğu ve Batı kategorilerinden değil gerçekte yaşanandan çıkacağını ve ilk hedefin bugün yaşananın anlaşılması gerektiği yönündeki saptamalarıyla devam etmektedir.[142]

[139] **A. e.**, ss. 34-37.
[140] **A. e.**, s. 46.
[141] **A. e.**, s. 53.
[142] **A. e.**, s. 68.

Belge "*Kültür Alışverişinde Uzun Yol Sürücüsü*" başlıklı yazısında bu saptamaların yörüngesini çizmektedir. Bu anlamda kültür tartışmasında "*yeni bir "toplumsal kahraman" oldu uzun yol şoförü. Resmi bir kahraman değil, geçen yüzyılın "tulumbacı" tipi gibi, bir halk kahramanı… Halka hem uzak, hem de yakın bir kahraman olması, farkına varmadan, bir "kültür öncüsü" olmasına da yol açtı. Toplumun düpedüz fiziksel hareketi (yalnızca "toplumsal" anlamda hareketliliği değil) içinde oynadığı somut rol, yani fiili "taşıyıcı" rolü, insanlar ve malların yanı sıra kültür de taşımasına imkân verdi.*"[143] Kültür tartışması/taşıması 1980'lerle birlikte "*uzun yol şoförleri*" örneği üzerinden yapılır hale gelmiştir. Bu süreç Türkiye'de popüler kültür tartışmalarının gerek çeviri faaliyetleri ve gerekse başkaca yayınlarla çok sık yapıldığı bir sürece işaret etmektedir. Özellikle Belge ve çalışmaları yine arabesk başta olmak üzere popüler kültür alanında yapılan çalışmalara öncü ve referans olmuştur. Belge uzun yol şoförleri ile ilgili saptamalarına karayollarının gelişmesi ile ilgili birer cümlelik bir girişten sonra "*Olayın ekonomik yanını bırakalım.*"[144] der ve kültürel alanda neler ortaya çıktı sorusuna odaklanmak gerektiğini ifade eder. Bu tartışmanın biçimi uzun yol şoförlerinin dinledikleri müziklerin beste ve güfte analizleri, kamyon arkası yazılarının betimleyici metinsel analizlerine doğru uzanmıştır. Toplumsal yapı süreçlerinde yer alan hiçbir unsur bir analiz konusu yapılamaz değildir. Bu şekliyle "uzun yol şoförleri" de tartışma konusudur ve toplumsal analiz süreçleri içinde değerlendirilmelidir. Ancak sürecin toplumsal analizde metinsel okumaya indirgenmesi toplumdan, sınıftan, ekonomiden ve daha pek çok bütüncül unsurlardan soyut bir biçimde ele alınması sorunludur.

Türkiye'de kültürel çalışmalar Batı kültürel çalışmalarının serüveninin takibine ancak zamansal olarak geriden takibine dayanmaktadır. Geçmişte yapılan dergiler çerçevesindeki piyasaya yönelik çabalar, yayın faaliyetlerinin ve çeşitli çalışmaların yanı sıra Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci Ege Üniversitesi CSS girişimi ile başlamıştır. 1999 yılında açılan ilk kültürel çalışmalar lisans programı ile de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci devam etmiştir. Ege

[143] **A. e.**, s. 81.
[144] **A. e.**, s. 80.

Üniversitesi kültürel çalışmalar sempozyumları ve kültürel çalışmalar lisans-lisansüstü programları çeşitli yörüngelerde ilerlemiş ve faaliyetleri ile kültürel çalışmaların kurumsallaşma sürecini Türkiye'de başlatmıştır. Özellikle 1999 yılı Türkiye kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde üniversite içi kurumsallaşma bir yönüyle devam ederken aynı yıl önce bir grup olarak -1999'da TKAG olarak- ardından da bir Kültür Bakanlığı'nın desteklediği sivil toplum girişimi olarak Kültür Araştırmaları Derneği -2005 KAD- toplantıları ve faaliyetleri gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmaların bir sivil toplum girişimi olarak kurumsallaşması KAD aracılığı ile olmuştur. Bu açıdan girişimin çalışmaları, toplantı ve faaliyetleri ilgi çekicidir. KAD'ın çalışmalarıyla kültür ve modernite eksenli bir biçimde bir yandan geçmişe yönelik bir süreklilikten söz edilmekte bir yandan da işe modernitenin sorgulanması temel tartışmaya başlanmaktadır. Örneğin girişimin1999 yılında düzenlediği ilk toplantının ardından 2000 yılında "*Türkiye'de Kültür Araştırmalarına Giriş ve Bir Uygulama: Kültürümüzde Göç*" ve 2001 yılında "*Kültür ve Modernite*" başlıklı bir sempozyum düzenlenmiş aynı adla sempozyumda sunulan bildirilerden oluşan bir seçki kitabı yayınlanmıştır. *Kültür ve Modernite* sempozyumu Türkiye'de kültürel çalışmaların modernite eleştirisi ekseninde ele alınması açısından ilgi çekici bir örnektir. *Kültür ve Modernite* sempozyumu, moderniteyi Türk ve Türkiye kültürleri bağlamında tartışmak üzere düzenlenmiştir. Pultar v.d.'ne göre *Türk(iye)* modernleşmesi kültürel çalışmalar için zengin bir zaman-zemin bağlamı oluşturmaktadır. *Türk(iye)* modernleşmesi ise ilk olarak Türkiye coğrafyasındaki kültürlerin dönüşümü ve ikinci olarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin tarihsel bağlamındaki bir değişmeler zinciri kastedilmektedir. Son olarak ise Türklerin değişik zemin/coğrafya ve zamanlardaki/tarihsel bağlamlardaki kültürel dönüşümleri ifade edilmektedir. Pultar v.d.'ne göre bu zenginliğe karşın henüz bir Türkiye kültürel çalışmalar yaklaşımı/ekolü gelişememiştir. Farklı beşeri bilimler ve toplumbilimleri disiplinleri Türkiye'de yaşanan dönüşümler ve İslamcılık, komünizm, sosyalizm, Kürtçü hareket ve Türkçü milliyetçilik gibi toplumsal kültürel akımların geçirdiği dönüşümler ele alınıp incelenmiştir. Ancak kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığı çerçevesinde

eleştirel bir yaklaşımın ortaya çıkması çok yenidir. Pultar v.d.'ne göre *Kültür ve Modernite* buna bir örnek oluşturmak üzere ele alınmıştır.[145] Sempozyumda ele alınan konular da bu şekliyle ilgi çekicidir. Örneğin Pultar, "*Moderniteyi Sorgularken*" adlı bir yazı ile Emine Onaran İncirlioğlu, "*Sosyo-Kültürel Antropoloji, Kültür Araştırmaları ve Türkiye Kültürlerinde Göç*" adlı bir yazı ile sempozyuma katılmıştır. Sempozyumun kitaplaştırılmış şekliyle bölümler ise ilk olarak *Modernite ve Mekân*, ikinci olarak *Modernite ve Kamusal Alan*, üçüncü olarak *Modernite, Uluslaşma ve Din* son olarak *Postmodern Açılımlar* başlıklarından oluşmaktadır. İlk başlıkta ilgi çeken konular Tahire Erman'ın "*Kentin Çeperindeki "Modernlik": "Modern Başkent" Ankara'da Bir Gecekondu Mahallesi*" ve Banu Helvacıoğlu, "*Mekâna Sığmayan Ankara'da Mekân Nasıl Yaşanmakta?*" adlı yazılarıdır. İkinci başlıkta ise Bahattin Akşit, Bahar Tabakoğlu ve Ayşe Serdar'ın "*Deprem Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlet İlişkilerinin Yazılı Medyada Kuruluşu Üzerine Gözlemler*", Belma T. Akşit ve Andaç Demirtaş'ın "*Modernite ve Polis-Halk İlişkileri: Bir Niteliksel Araştırmanın Sonuçları*" ve G. Gonca Gökalp-Alpaslan'ın "*Modernleşme Eşiğinde Kültürel Değişmenin Kadın Bakış Açısından Sorgulanması*" yazıları yer almaktadır. Diğer konular ise Pınar Akçalı'nın "*Modernleşme ve Uluslaşma Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*", K. Oya Paker'in "*Gündelik Bilginin İnşası Bağlamında Sosyal Temsiller: Modernlik, Gelenek ve Din*", Necdet Subaşı'nın "*Alevi Modernleşmesi: Geleneksel Kültürün Modern Sunumları*", Rezzan Kacaöner Silkü'nün "*Bağdat Yollarında Romanında Kimlik Arayışı ya da Türk Kültüründe Diasporik Açılımlar*", S. Dilek Yalçın-Çelik'in "*1980-sonrası Dönemde Popüler Kültür Ortamında Türk Şiiri*" ve Mutlu Binark'ın "*Etnik Sohbet Odasındaki Buluşmalar ve Kimlik Oyunları*" adlı çalışmalarıdır.[146] Sempozyumda ele alınan konular bu açıdan kültürel çalışmaların alan ve alt dalları ile temel bir paralellik göstermektedir. Ele alınan konuların içeriğinden öte gündeme gelen Türkiye'ye özgü ve Türkçe kültürel çalışmaları geliştirme vurgusu dikkat çekicidir. KAD girişimi bünyesinde çalışmalar Batı modernlik eleştirisi üzerinden yola çıkmıştır. Sempozyum küçük çapta olsa da yaklaşık altmış katılımcısıyla

[145] Gönül Pultar, Emine O. İncirlioğu ve Bahattin Akşit, **Kültür ve Modernite**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2003, Arka Kapak.
[146] **A. e.**, ss. vii-ix.

Türkiye'de Türkçede ve Türkçe anlatım diliyle ulusal bir platformda biçimlenmiş ilk sempozyumdur. Bu toplantıya kadar kültürel çalışmalar ile ilgilenen araştırmacıların ilgisi Batı-merkezlidir ve araştırmacılar çalışmalarını Türkiye'de ya da yurt dışında yayınlansa da konuları Türkiye ile ilgili olsa dahi İngilizce yazmaktadırlar.[147] Modernlik Batı merkezli bir anlayış olduğu için modernlik Batı merkezcilik olarak görülmekte ve modernliğin eleştirisini yapmak için Batı eleştirisi yapılmaktadır. Temelde üstü kapalı bir Batı eleştirisinin modernliğin eleştirisine karşılık geldiğini belirtmek mümkündür. Yapılan çalışmalarda gözetilen Türkçe hassasiyeti ise mevcut söylemi ortaklık ve benimseme açısından bir faklılığa uğratmamaktadır. Yapılan çalışmaların Batı dillerinde olması yahut Türkçe ile ifade edilmesi bir yönüyle de Batı tartışmalarının benimsenmiş olması, ortaklık ve katılma açısından bir farklılık yaratmamaktadır.

Özellikle iletişim bilimciler Hall başta olmak üzere kültürel çalışmalar alanının birçok isminin söylediklerinin Türkiye'ye nasıl uyarlanabileceği konusunda bir düşünce içinde olmamışlardır. Burada söz konusu edilen bu düşüncelere direnç değil ve fakat bu düşünceler çerçevesinde bu topluma nasıl bakılacağı, nasıl bakılabileceğidir. Ancak Kayalı'ya göre aslolan gösterilecek dirençtir ve esasında bütün mesele eski düşünce geleneğine, kendi toplumumuza derinlemesine yönelmektir. Ancak zaman içinde Türk entelektüelinin metinleri içinde kendi sesinin tınısı giderek kaybolmuştur. Dolayısıyla tek eğilim olarak Batılı toplumbilimcilerin söylediklerini kavramak endişesi kendisini hissettirmektedir. Özellikle Türkiye'nin toplumsal yapısını araştırmaya dönük çalışmalar neredeyse son bulmuştur. Bir anlamda Türkiye hakkında bilgilenmeyi tetikleyen anlayış hepten yok olmuş gibi görünmektedir. Bu aşamada araştırmacılar Batılı bir antropolog gibi Türk toplumuna bakmaktadır.[148] Halman da aynı eleştiriyi "*Biz batı gelenekleri ve metodolojisi ile demlenmiş yeni oryantalistler olduk, kendi kültürümüze bir İngiliz ya da bir*

[147] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 139.
[148] Kurtuluş Kayalı, "*Türkiye'de Kültür Sosyolojisi Yapmanın Açmazları Üzerine Bazı Düşünceler*", Edt.: Köksal Alver, Necmettin Doğan, **Kültür Sosyolojisi**, Ankara, Hece Yayınları, 2007, ss. 124-126.

Amerikalı gibi bakıyoruz."[149] şeklinde yapmaktadır. Halman'a göre Türkiye kültürleri ile ilgili tartışmalara bir takım Batılı kuramlar ve değerlendirmelerle bakılarak olumsuz tahlillere ulaşılmaktadır ve genellikle Batı'nın kuramlarına mahkûm kalınmaktadır. Bu açıdan kendi değerlerimize uzun süre dışarıdan bakılmıştır. Ancak Halman'a göre Türk kültürüne oryantalistler gibi bakan insanlar olmaktan çıkarak, artık kendi kültür benliğimiz içinden değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır ve KAD girişimi Türk millî benliğini, Türk kültürünü incelemesi bakımından bir noktada verim sağlayacaktır.[150] Dolaysıyla kültürel çalışmalar Türkçe yapılmalıdır. Pultar kültürel çalışmaları "*her şeyden önce kendi dilimizde yapmalıyız*" der ve ekler "*Örneğin Tatarların ya da Kazanların konumuyla, hiç değilse Türkiye'de Türkçülüğü geliştiren Yusuf Akçura ile Sadri Maksudi Arsal'ın anısına saygı göstermek üzere ilgilenmeliyiz.*"[151] Bu anlamda Halman'a şimdi yapılması gereken "*Batı alışkanlıklarından kurtularak, ama onları çok yararlı perspektifler olarak düşünerek, kendi kültürümüze içinden yeniden bakmak, bize özgü olan şeyleri bulmaktır. Bu ne milliyetçiliktir, ne şovenliktir.*" bu Halman'a için yaşamsal denecek kadar zorunlu olan bir gerekliliktir.[152] Pultar "*inanılmaz çeşitlilik gösteren kültürel ve etnik zenginliğimizi de görmüyorsak, çok şey yitiriyoruz*" der ve bu zenginliğin kaynaklarını "*Selahattin Eyyubi'den Ziya Gökalp'e, Sokullu Mehmet Paşa'dan Ahmet Haşim'e, Pargalı İbrahim Paşa'dan Yaşar Kemal'e, Mimar Sinan'dan Şemsettin Sami'ye.*"[153] kadar uzanan bir çeşitlilikte aramak gerektiğini ifade eder. Kültür tartışması bu şekliyle yeni görüşe uygun olarak tekrar biçimlendirilmiştir. Bu biçimlendirmede anılan birbirinden farklı farklı isimlerle bütün tarihi kültürel çeşitlilik zenginlik olarak gösterilmektedir.

Yeni kültür tartışmaları yeni Türkiye ile hesaplaşma ve bu hesaplaşma üzerinden konumlanma yöneliminde olmuştur. Bu anlamda Pultar, *Kültür ve Modernite*

---

[149] Talat Halman, "*Interview With Laurence Raw*", **British Council Newsletter**, May: 21, 2000, p. 21.'den aktaran, Schneider, **op. cit.,** p. 394.
[150] Talat Halman, "*Kaç/Göç Edebiyat ve Kültür Araştırmaları*".
[151] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", s. 23.
[152] Talat Halman, "*Kaç/Göç Edebiyat ve Kültür Araştırmaları*".
[153] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", s. 23.

sempozyumunun ana hedefini "*Bizi ilgilendiren, Türk ve Türkiye kültürleri bağlamında modernite: amacımız da bu bağlamda moderniteyi tartışmak ve onunla, deyim yerindeyse, hesaplaşmak. Şimdiye kadar ortaya atılan fikirler ve yapılan yorumlar, kimi yerde disiplinlerarası bir nitelik taşısalar, ya da kültür araştırmaları perspektifi olarak tanımlanabilecek bir açıyı benimsemiş olsalar da, sonuçta, sınırları belirlenmiş siyaset bilimi, sosyoloji ya da klasik anlamda tarih alanlarının çalışmaları olarak tasarlanmışlardır.*"[154] sözleriyle ifade etmiştir. *Kültür ve Modernite* sempozyumunda Nilüfer Göle, Şerif Mardin gibi isimlere açılış konuşmasında yer verilmiştir. Pultar ve Kırtunç'a göre bu gibi isimler sadece antropolog, sosyolog değil aynı zamanda interdisipliner bir yaklaşım benimsedikleri için daha da ötesi oldukları düşünülebilir. Bu açıdan sempozyumda ele alınan konularla birlikte yeni konular ve tartışma biçimleri gündeme getirilmiştir.[155] Kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığı kurumlaştırmasından önce "*antropoloji "ilkel" toplumları, sosyoloji ise "gelişmiş" ülke toplumlarını inceler diye bilinirdi. Disiplinlerarasılık ile postmodernizmin bu tür klişeleri, kesin sınırları, "ezber"leri söküp atmalarıyla, bu ayrım ortadan*" kalkmıştır. Pultar geçmişte İngiliz işçi sınıfını sosyologun incelediğini, Jamaikalı göçmen işçileri ise antropologun incelediğini kültürel çalışmaların ise marjinallikten ana akıma geçtiğini ve Jamaikalı göçmeni de bilimin ana akımına taşıdığını belirtmektedir.[156] Kırtunç'a göre de örneğin popüler kültür incelemelerinin disiplinlerarası çalışmaya ilişkin bir genişleme sağlamaktadır. Bu anlamda pek çok geleneksel akademisyen disiplinlerarası çalışmaya kuşkuyla bakmakta, kendi alanında yetişmemiş akademisyenlerin o alanla ilgili yüzeysel de olsa bir söz söylemesine karşı çıkmaktadır. Kırtunç sözlerine "*Sanki sosyologun yazdığı bir makaleyi, müzikçi okuyup anlayamazmış gibi, sosyal bilimciler bazen çok hırçın alan savunması davranışları sergilemektedirler. Bu nedenle örneğin, bir roman çözümlemesi için, sosyoloji veya antropoloji veya göstergebilime bir referans yapıldığında, referansın özüne ve niteliğine değil, haddini bilmezliğe itirazlar yükselmektedir.*" şeklinde devam etmektedir. Kırtunç'a göre bu tutum toplumbilim

[154] Gönül Pultar, "*Moderniteyi Sorgularken*", Der.: Gönül Pultar, Emine O. İncirlioğu ve Bahattin Akşit, **Kültür ve Modernite**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2003, s. 25.
[155] Pultar, Kırtunç, **op. cit.,** p. 142.
[156] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", s. 31.

alanında ciddi bir zaaftır ve etkisi yıkıcı olmaktadır.[157] Bu şekliyle kültürel çalışmalar olumlanmakta ve disiplinlerarasılık anlayışı ile sosyoloji, siyaset bilimi yahut klasik anlamda tarih alanlarının kültürel çalışmalar ile aşılması önerilmektedir. Temel yönelim olarak ortaya çıkan Batı-merkezli eleştiri anlayışı *Kültür ve Modernite* sempozyumunun hedefinde de kendisini göstermekte ve üstü örtülü Batı merkezli eleştiri kendisini temel olarak modernite eleştirisinde göstermektedir.

Resmi görüşle hesaplaşma, yeni görüşlerin gündeme gelmesi ve bunların etkisini yaygın bir biçimde ifade etmesi açısından disiplinlerarasılık çerçevesinde yapılan açıklamalar önemli olacaktır. Bu açıdan *Kültür ve Modernite* sempozyumu ilk olarak, geleneksel devlet üniversitelerinde yer alan hiyerarşik düzenin tam tersini sunduğu için demokratik bir ortam olarak tanıtılmaktadır. İkinci olarak konferans güncel konulara yönelik konuları benimsemiş olması ile önemlidir. Pultar'a göre konferansta "*Din ve etnik aidiyet gibi politik istismar malzemesi olarak kullanılan konular, tümüyle bilimsel açıdan*" incelenmiştir. Bu sempozyum Pultar'a göre bunun olanaklı olduğunu göstermiştir ve uzun vadede "*kültür araştırmalarının ilgi alanı olan konularda, gerek inanılmaz sığlıkta "ucuz edebiyat" yapanların söylemlerinin, gerekse hiç bir şey söylenmeyen medyatik toplantıların kofluğunun sırıtmasına yol açacaktır.*" Son olarak konferans "ulusal" olması ile dikkat çekmiştir. Putlar'a göre kültürel çalışmalar, Türk ve Türkiye kültürleri üzerine oldukları zaman bile ufku Anglosakson dünyaya yönelik olan araştırmacıların, bireysel olarak ya da ait oldukları kuruluşlarla sınırlı kalarak ve daha çok İngilizce ele aldıkları ya da yayın yaptıkları bir uygulama haline dönüşmüştür. Sempozyum ise bu öğretim üyelerinin yahut kuruluşların ulusal bir platformda Türkçe sunum yapabilme imkânı olarak "*formalize*" olmasını sağlamıştır.[158] Bu anlamda Türkiye'deki kültürel çalışmalar pratiğini ve şimdiki yapısını yerel ve küresel düzleminde tartışan Pultar ve Kırtunç'a göre Türk akademisinde beşeri bilimler ve toplumbilimlerde kültürel çalışmalara direnen kemikleşmiş bir akademisyen kadrosu bulunmaktadır. Bu durum doğal olarak akademik yükseltme ve benzeri gibilerine değer veren genç araştırmacılar için

[157] Ayşe Lahur Kırtunç, "*Popüler Kültür Araştırmaları*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_kirtunc_konusma.html, 20 Nisan 2010.
[158] Gönül Pultar, "*Bülten İkinci Yılına Girerken*".

bir suskunluk durumu meydana getirmektedir. Böylece sistem kendisini yeniden üretmeye devam etmekte, kültürel çalışmaların gelişimini ve yaygınlaşmasını engellemektedir.[159] Türkiye akademisine hâkim olan gelenekçi taraf, akademik dünyadaki pozisyonlarından feragat etmek bir yana, aldıkları eğitimin de bu şekilde olması sebebiyle, tek disiplinli müfredatı ve metodolojiyi destekleyerek, yenilenmeye gönülsüzdür.[160] İlerlemeci taraf ise gelenek ve kurumlara karşı çıkma/yerleşik kuralları yıkabilme konusunda kaygılıdırlar ve akademik "*saygısızlık*" pahasına gelenekçilerin kara listesinde yer alarak akademik yükseltmelerde engellendikleri görüşüne sahiptirler. Dolayısıyla Pultar ve Kırtunç'a göre Türkiye'deki ilk "*kültür savaşı*" akademi içinde çıkmıştır ve Türkiye'deki kültürel çalışmaların öğrenim ve kuruluş yörüngesi üzerindeki bu etkiyi incelemek yine kültürel çalışmaların yapması gereken bir iştir.[161] Türkiye'de kültürel çalışmalar süreci temelde kuramsal ve pratik tartışmalar üzerinde gelişen belli biçimlere/çalışmalarla oluşmuştur. Bu dönem Türkiye'de Bozkurt Güvenç'in *Türk Kimliği*[162] çalışmasının yapıldığı dönemin bir devamı şeklinde görülebilir. Güvenç'in Türk Kimliği çalışmasında *tek bir kimlik mi? çeşitli kimlikler mi?*[163] sorusu sorulmakta, Türk kimliği çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Türk kimliğinin çoklu yapılarına ilişkin vurguyu ve din, etnik, cinsi ayrışmaları Güvenç'in çalışmasında görmek mümkündür. Bu dönemde yapılan tartışmalarla birlikte Türk kimliği tartışmalı hale gelmiştir. Bu açıdan KAD girişiminin temel yönelimi Güvenç'in çalışması olmuş, Türk Kimliği kitabı girişim için geçmiş görüşlerin tartışması biçiminde başlangıç noktası olmuştur.

Kültürel çalışmalar yaklaşımı ile birlikte geçmiş tartışmalar teni küresel döneme uyum çabaları sonucu kültür tartışması kendisini kopuş ve süreklilik ikiliğine bırakmıştır. Yeni kültür tartışmaları Batı kültür tartışmalarının yönelimi ve küresel döneme uyum ile şekillenmiştir. Örneğin kültür tartışmasına bir yönüyle de modernite eleştirisi ile başlayan KAD 2002 yılında düzenlenen sempozyumun

[159] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 144.
[160] **Ibid.**, p. 131.
[161] **Ibid.**, p. 132.
[162] Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
[163] **A. e.**, s. 12.

ardından 2003 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi ile ortaklaşa düzenledikleri "*Türk(iye) Kültürleri*" konulu sempozyumu gerçekleştirmiştir. Sempozyumda sunulan bildirilerden oluşturulmuş bir seçki kitabı *Türk(iye) Kültürleri*[164] adı ile yayınlanmıştır. Kitapta oluşturulan bölümler *Türk(iye) Kültürlerine Giriş, Resmi İdeolojiyi Yakın Okuma, Yerel Etnisiteye Yakın Plan, Etnisitenin Ulusaşırı Boyutları, "Muharrem'de Ağlar Sazım", Ataerkil Kültür ve İzdüşümleri I: Kamusal Alanda Ataerkil Çerçeve, Ataerkil Kültür ve İzdüşümleri II: Özel Alan ve İmgelem, Tarih Ekseninde Doğu-Batı Karşılaşması ve Kültürel Arayışlar* şeklindedir. Sempozyumun konu başlıkları ise göç, yurttaşlık, Türklük, azınlık, Türkiye Çingeneleri, İzmir zencileri, Çardak Çeçenlerinde göç, dil, Çerkez diasporası, Bulgaristan Türkleri, Alevilik, Alevilikte sazın belleksel ve iletişimsel boyutları, Alevi modernleşmesi, kültürel kimliğin melezleşmesi, Alevi-Sünni ilişkileri, orta Asya şamanlığı, kadın ve spor, namus kavramı, ev-eksenli çalışma ve yerel atölyeler örneği, kimlik ve erillik: simgesel bir okuma aracı olarak Deli Yürek dizisi, Anadolu masallarında kocakarı imgesi, evlenme biçimlerinde değişmeler, antik çağda küreyerelleşme: Urfa'da temsil ve bellek tasarımı, ulusal sinema gibi pek çok farklı konu etrafında oluşmaktadır. Pultar ve Kırtunç'a göre sempozyuma olan talebin çok yoğun olması sempozyumun geleneksel disiplinlerin rekabetinden öte bilim adamlarının çalışmalarını sunabilecekleri bir platform olduğunu göstermiş olmasıdır.[165] Bu çalışmaların aslında Türk Kimliği çalışmasının paralelinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu kitap kişisel bir çalışma iken KAD girişimi ile bu yaklaşımın disiplinlerarasılık çerçevesinde ele alınması söz konusudur. Türk Kimliği kimlik tartışmalarını ilk defa gündeme getiren kitaptır. Güvenç bu çalışması ile birlikte cumhurbaşkanlığı baş danışmanlığı, Türk Sosyal Bilim Derneği Başkanlığı ve Başbakanlık kültür müsteşarlığı yapmış ve pek çok toplantının onur konuğu olmuştur.

Güvenç'in Türk Kimliği çalışmasının ana tezi kimlik konusunun kültür tarihi sorunu olduğu yönündedir. Güvenç'e göre kültür tarihi yeterince bilinmediği için kimlik bunalımına düşülmüştür, kimlik bunalımı olarak tanımlanan sorun kültür ciddi kültür

[164] Gönül Pultar, Tahire Erman, **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005.
[165] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 139.

tarihleriyle çözümlenebilir ve kim olduğumuz sorusunun yanıtı kültür tarihimizde bulunacaktır. Güvenç'e göre Müslümanlık, Türklük, Osmanlılık kısaca bunlardan yalnızca bir ya da ikisi değil hepsi biziz'dir ve bizim kültür tarihimizin sakınılacak ya da saklanacak bir yanı olmadığı gibi övünülecek, insanlığa örnek olacak başarıları da bulunmaktadır. Esasen kimlik sorunu ya da bunalımı bu gerçeklerden yalnızca birisini doğru kabul edip ötekileri yanlış saymaktan, kültür tarihimizi tek bir tarih görüşüne indirgemekten kaynaklanmaktadır. Türk Kimliği çalışmasında kim bu Türkler? sorusunun yanıtını arayan Güvenç'e göre bu soruya verilen bütün yanıtlar doğrudur.[166] Bu anlamda Pultar ve Erman'ın sempozyum kitabının girişinde kaleme aldıkları sempozyumun oluşumundaki temel fikirlere yönelik ifadeler dikkat çekicidir. Pultar ve Erman'a göre ulus-devlet kategorisi içindeki farklı etnik, dinsel ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin kamusal alanda görünürlük kazanmaya başladığı, kültürel kimlik üzerinden örgütlenmelerin hızla arttığı günümüzde, kültür giderek önem kazanmakta ve gerek akademik çalışmalarda, gerekse siyasal söylemlerde kendine önemli bir yer açmaktadır. Göç, toplumsal değişmeler ve kültürel çeşitlenmelerin sonuçları bir yandan bireylere ulusaşırılık boyutu getirirken, diğer yandan devletlerin kültür üzerinden politikalar üretmelerine yol açmıştır. Geçmişte kendilerini özel alan içinde sınırlayan, görünmez olan kimi kimlikler, kültür üzerinden kendilerini tanımlayarak kamusal alanda görünür olmaya, devletle "müzakere" içine girmeye başlamışlardır. Pultar ve Kırtunç'a göre günümüzde ulus-devlet altında türdeşleştirilen vatandaş kategorisi içindeki kültürel çeşitlilik ortaya çıkmakta, vatandaşlık kavramı sorgulanmaktadır.[167] KAD başkanı Pultar'ın nezdinde sık sık referans verilen Güvenç ve çalışmalarında yer alan kimlik tartışması ile paralel bir tartışma yürütülmektedir. Dolayısıyla Pultar ve Kırtunç'a göre KAD da Türkiye'de, Avrupa'da ve genel olarak Batı'da, Balkanlardaki eski Osmanlı bölgelerinde, Orta Doğu'da, eski Sovyetlerdeki Orta Asya'da, Kafkaslar, İran ve Çin'deki Türkler ve Türkiye'deki Türk, Yahudi, Yunan, Ermeni, Hıristiyan, Laz, Kürt ve Roman'lar gibi bütün kültürler için uyarlanabilecek yeni bir kültürel teori ve metodoloji oluşturabilmek adına çalışmalarını başlatmıştır. Pultar buna paralel olarak

[166] Güvenç, **Türk Kimliği**, ss. 49-50.
[167] Gönül Pultar, Tahire Erman, "*Giriş*", **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005, s. 1.

KAD girişiminin amacını "*Konumuz en geniş anlamda Türk ve Türkiye Kültürleridir. Sadece Türkiye içindeki Türk kültürü değil, ya da buna ilaveten sadece Türkiye'den göç etmiş Batı'da yaşayan Türk insanının kültürü değil, Balkanlar'da olsun, "Ortadoğu" diye nitelenen yörede olsun, eski Osmanlı topraklarında Türk kültürünün izlerini, ilgi alanımız içinde sayıyoruz.*" şeklinde açıklamaktadır. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar yapmak her şeyden önce, Türkiye'nin çoklu kültürel yapısı içerisinde kültürlerin çalışılması anlamına gelmektedir. Esasında Türkiye'nin pek çok bölgesinde çeşitli etnik yapılar birlikte yaşamaktadır. Diğer yandan bu çeşitlilik çok fazla zorluk barındırır ve yüzyıllar boyunca gerek maddi kültür gerekse toplumsal hafıza açısından -gerekse de kan yoluyla- birbirine karışmıştır. Pultar ve Kırtunç'a göre geçen uzun yıllar boyunca kültürlerin kaynaştığı ve karıştığı düşünüldüğünde maddi ya da toplu kültür kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü bir kapta eritilmiş toplumun yeniden ayrılması oldukça zor olacaktır. Artık kültürler kan yoluyla da birleştiklerinden dolayı yüzde yüz Türk, Kürt, Ermeni, Yunan vs demek mümkün değildir.[168] Pultar'ın en geniş anlamda ele aldığı kültür yaklaşımı ise "*Söz konusu kültür kavramı, Itri'nin ya da Kodallı'nın müziği anlamına yüksek kültürü, ya da Süleymaniye Camii gibi maddi kültürü kastetmiyor, bu tür konuları kendi açısından incelemeye alacak olsa bile. Daha çok kültürün antropolojik anlamından hareket ediliyor.*"[169] şeklinde karşılığını bulmaktadır. Burada kültür kavramını en geniş anlamda kültür olarak kullanılış biçimi pratik anlamda kültürel çalışmalarla uyumlu görünmektedir. Bir diğer yönüyle de Güvenç'in Türk kimliği tartışmasına paralel bir tartışma biçimi geliştirilmiştir. Türk kimliğine ilişkin çoklu unsurlara yönelik vurgu Türk kimliğinin bütünlüğünü gündem dışına itmiş, tartışmalı hale getirmiştir.

Pultar ve Kırtunç'a göre kültürel çalışmaların, iktidar ve toplumsal farklılık konularının incelenmesine odaklanmış olması, kültürel çalışmaları Türk toplumunun -tartışmasız- hiyerarşik ve ataerkil karakterini incelemek ve eleştirmek için son derece uygun bir yaklaşım haline/durumuna getirmektedir. Dolayısıyla Pultar ve

[168] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", s. 2.; Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 140.
[169] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", s. 20.

Kırtunç'a göre kültürel çalışmalar bu eğilimi ile bilhassa Türk toplumu için keşfedilmiş gibi görünmektedir. Bu açıdan küreselleşme ve translokasyon çağında özne/konu olarak Türklerin küresel köy içindeki konumu -hem etkin rol oynayan hem de etkilenen olarak- çok yönlü ve disiplinlerarası kültürel çalışmalar söylemi aracılığıyla ortaya konulabilecektir. Bir toplumbilim öğrencisi, kültürel çalışmalar alanında farklı disiplinde ulaşamayacağı çözümlemelere ulaşabilmektedir yahut bir edebiyat çalışmaları öğrencisi, geleneksel edebiyat analizlerinin gözünden kaçan göçün ve etnik kimlik oluşumlarının *muhteşem* anlatımını kültürel çalışmalar aracılığı ile yakalayabilecektir.[170] Bu anlamda Pultar'a göre Türkiye kültürleri konusunda kültürel çalışmalar yaklaşımıyla gerçekleştirilecek çalışmalarda araştırmacılara üç görev düşmektedir. Kültürel çalışmalar kuramları bu görevleri yerine getirirken oluşacaktır. Bu görevlerin ilki Edward Said'in Oryantalizm'de genelde Doğu toplumları konusunda gerçekleştirdiğini, Türk ve Türkiye kültürleri için yapmaktır. İkinci görev ise doğrudan birincisiyle ilgilidir. Bu görev "Türk"ü ve "Türkiye"yi her türlü üzerlerini örtmüş "genel" tanımlamalardan kurtarmaktır. Türk ve Türkiye kültürleri, yükseğiyle, popüleriyle, her türlü veçhesiyle, yok olmakta ve uygarlık'a katkıda bulunmamış duruma düşmektedir. Üçüncü görev de ikinci göreve hem paralel, hem de onun uzantısıdır. Üçüncü görev dezenformasyonu "geriye çevirmek"tir. Bu geriye çevirme görevi Pultar "*İster "Türk" adı için olsun, ister bugün Türkî yaftası yapıştırılmış, bir zamanlar Çarlık Rusyası'ndaki bütün Türkler için kullanılmış olan "Tatar" adı için olsun uygulanmış olan karalamayı, üzerimize giydirilmiş olumsuz imgeyi söküp atmak gerekmektedir. Bunun için, karalamanın ve imge-yapıcılığının oluşma süreçlerini çok iyi çözümlemek, yapısöküm uygulayarak, sürecin foyasını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Batılı kendisine uygulandığı takdirde kusurlu bulduğu, faşistlik saydığı tözselliği "Türk" ve "Türkiye" için geçerli*" bulmaktadır. Batı bu anlamda Derrida'nın bütün uyarılarına rağmen kendi "söz"ünün merkezliliğini sorgulamamaktadır. Türkiye ise bu anlamda Batı merkezli olmayan bir yapısökümcü epistemoloji geliştirmelidir. Batılı kendisi, kendi toplumu, kendi ontolojik evreni için üretmiş olduğu ölçütleri evrensel olarak almakta ve kendi söyleminin dışına çıkmamaktadır. Pultar'a göre Türk ve Türkiye kültürleri

[170] Pultar, Kırtunç, **op. cit.**, p. 129.

bağlamında kültürel çalışmaların çalışmalarını gerçekleştirme safhasında ortaya çok önemli iki sorun çıkmaktadır. Biri, Batı'da üretilmiş ve gelişmiş olan kültürel çalışmalar kuramlarının, Türk ve/veya Türkiye kültürlerine -tam olarak- uygulanamayışı gerçeği; ikincisi ise postmodernizm ve küreselleşme sonucu, kimi ezberlerlerin bozulmuş dolayısıyla, yeni durumun çözümlenmesi ve perspektife oturtulması gerekliliğidir. Bu iki sorunun çözümü ancak yeni kuramlar üretilerek yeni bir kuramsal çerçevenin inşa edilmesi sayesinde olabilecektir.[171] Yeni kültür tartışmaları biçimi ile yapısökümcü ve metin analizi gibi kavramlarla kültürel çalışmalar yaklaşımına da uygun bir biçimde tarihi gerçekliklerden/süreçlerden kopulmaktadır.

Raw göre ise Türkiye kültürel çalışmaları adına "Türk Kültürel Çalışmaları" Türkiye'ye odaklanmış çalışmalar mı Batı modellerine güvenen çalışmalar mı olmalı sorusu arasında ilişki kurmak en iyi yoldur. Kültürel çalışmalar gündelik yaşam, popüler kültür, müzik, televizyon ve film çalışmalarına odaklanmalıdır. Burada kültürel çalışmaların teori ve pratiği arasında bir ayırım ortaya çıkmakta ve genç akademisyenler ve yaşça daha büyük akademisyenler arasında çatışma ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ege Üniversitesi CSS girişimi 1996'da başladığından bu yana, yapılan sunumların -özellikle Türk kültürüne yoğunlaşmış çalışmalarda- teorik bir çerçeveden yoksun oluşu ve popüler ve gündelik oluşu ile eleştirilmiştir. Dolayısıyla genç akademisyenler, kültürel çalışmaların akademik saygınlık elde edebilmesini sağlamak için Batı teorileri ile ilişki kurmuşlardır. Raw'a göre Türkiye'de kültürel çalışmalar gerek akademik standartları oluşturmuş dış etkenler gerekse uygunluk kıstaslarını belirleyen iç etkenler tarafından yaratıcı olmaktan çok taklit edici olması yönüyle eleştirilmiştir. Örneğin bir çalışma, İngiltere ya da Amerika'daki çalışmalarla paralel yapıldıysa kabul edilebilir hale gelmiştir. Türk üniversitelerindeki çatışma alanlarından birisi de teori ve pratik arasındaki karşıtlıktır. Ancak kültürel çalışmaların bakışında teorik ve pratik arasında bir ayırım yoktur. Yine Raw'a göre kültürel çalışmalar Türkiye'de, Türkleri ve Türk olmayanları içeren çeşitli konuları çevreleyen geniş bir kapsamdan hareket etmelidir.

[171] Pultar, "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", ss. 24-27.

Raw bu aşamada birkaç öneride bulunarak bazı sonuçlara varmıştır. İlk olarak, kültürel çalışmalar ile ilgilenen herkes için kendi akademik geçmişlerini düşünmeden anti-özcü bir fikri benimsemek önemlidir.[172] Raw'un anti-özcü yaklaşımı ile Türkiye'de kültürel çalışmalar bu açıdan alternatif bir fikir olarak değil tarihsellikten ve bütünsellikten uzak gündelik yaşam temelli bir anti-özcü fikre odaklıdır. Yeni dönemle birlikte bütünsel, tarihsel anlamda temellendirme yapmak bütüncü görüşleri savunmak yerine anti-özcü bir fikirle kültürel çalışmalar sahiplenilmektedir. Bu nedenle kültürel çalışmalar da kendini anti-özcü çalışmalar olarak ortaya koymaktadır. Bu açıdan bir anlamda da genel olarak toplumbilimleri örgütlenirken anti-özcü bir şekilde yeniden yapılanmaktadır. Disiplinlerarasılık argümanının meşruiyeti içinde tarihsel bütünlük göz ardı edilerek gündelik yaşam temelinde buluşulmaktadır. Bir diğer açıdan Raw'a göre eğer Türkçe bağlamda bir disiplin olarak gelişecekse, bu Batı dilleri ve edebiyatı, sosyoloji ya da antropolojinin bir başka biçimi dışında olamaz. Bu disiplinler arasında akademisyenlerin kendi entelektüel durumlarını yeniden tanımlamalarını gerektiren bir ilişki vardır. Bütün bunlar için CSS konferansları ve KAD'ın düzenlediği konferanslarla birlikte umut verici işaretler vardır.[173] İkinci olarak, farklı alanlarda çalışmalar yapılmalıdır. Üçüncü ve en önemlisi ise, kültürel çalışmalar gelecekte Batı/Doğu, Türk/yabancı, yerel/küresel ve benzerleri gibi ikilikleri daha az çağrıştıracaktır. Raw'un önerisi ise farklılığı korumaktansa diyalogu sürdürmektir ve Raw Türk akademisinin bu yapıyı barındırmak için yeterli derecede güçlü ve esnek olduğunu düşünmektedir.[174] Schneider'a göre de dünyanın farklı yerlerindeki kültürel çalışmalar bölümlerinde kurumsallaşma ile paralel olarak, kültürel çalışmalar ile eleştirel sınırın uyuşması ile ilgili olarak endişe duyulmaktadır ve aslında Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması özellikle edebiyat olmak üzere, beşeri bilimler ve toplumbilimlerinin eleştirel çalışmalara yönelik ilgisini canlı tutmak için bir anahtar olabilir.[175]

[172] Laurence Raw, "*Introduction: Cultural Studies and the New Millennium*", pp. 5-11.
[173] **Ibid.**, pp. 5-11.
[174] **Ibid.**, p. 12.
[175] Schneider, **op. cit.**, p. 394.

Geçmişte Ünsal Oskay, Meral Özbek, Murat Belge, Hasan Bülent Kahraman gibi isimlerin tartıştığı kültürel çalışmalar günümüzde gerek Batı'da gerekse Türkiye'de Erdoğan'ın ifadeleriyle "*akademik moda*" haline gelmiş durumdadır. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmaların yükselişi kültürel çalışmaların Batı akademileri içindeki yükselişi ve kurumsallaşmasının takibine dayanmaktadır.[176] Erdoğan'a göre kendi pratiğine dönük bir eleştirelliği canlı tutan kültürel çalışmalar Türkiye'de hem önemli imkânlar sunmakta hem de ciddi tehlikeler içermektedir. Türkiye'de kültürel çalışmalar, Türkiye'nin yaşadığı karmaşık dönüşüm ve organik bunalımın anlaşılması ve ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerden dışlananların bunlarla mücadele etmenin yollarını bulmaları açısından önemli bir tarihsel misyon yüklenebilir. Ancak Türkiye'de kültürel çalışmaların izleyeceği yol akademinin ve ideolojik-politik konjonktürün ortaya koyacağı engellerle doludur. Erdoğan'a göre Türkiye'de kültürel alana ilişkin yapılan çalışmalar "*folklore yavan arşivciliğin, edebiyat çalışmalarına düz betimleyiciliğin ve iletişim araştırmalarına da sığ bir ampirizmin ve profesyonelliğin*" hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Erdoğan'a göre kültürel çalışmaları "*bir şıklık olarak gören*" hâkim akademik referans ekonomisi, atama yükseltme ölçütleri ve "*konferans turizmi*"nin gereklerine biçimlenen araştırma biçiminin kültürel çalışmaların meta üretiminin ve mübadelesinin bir alanı haline gelmesi Türkiye'de kültürel çalışmalar açısından Anglosakson dünyasından çok daha tahripkâr olacaktır.[177] Erdoğan'a göre metnin ampirizmine dayalı kültürel çalışmalar yeni bir tür pozitivizm üretir hale gelmiştir ve kültürel çalışmalara hâkim olan metinsel formalizm ile kültürel çalışmaların siyasetsizleşmesi arasında yakın bir bağ vardır.[178] Sorun kültürel çalışmaların akademi içinde yer alması değil burada aldığı konumdur. Bu konum ise temelde işleyiş tarzlarına ve hegemonik kodlara sorunsuz bir şekilde dâhil olma ile ilgilidir. Bu açıdan Erdoğan kültürel çalışmaların sosyoloji ve edebiyat gibi geleneksel disiplinleri sömürgeleştirdiğini düşünmektedir. Mevcut iktidar ilişkilerini radikal bir şekilde sorgulamak iddiası ile gündeme gelen kültürel çalışmalar, bu ilişkilerin yeniden üretimine karşı herhangi bir ciddi tehdit oluşturmadığı gibi, bizzat kendisinin

[176] Erdoğan, "*Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji(si) ve Akademya*", ss. 43-44.
[177] **A. e.**, ss. 57-58.
[178] **A. e.**, ss. 55-56.

akademik ve kültürel sermayenin bir parçası haline gelmesi, profesyonelleşmesi, metalaşması, siyasetsizleşmesi ve bu ilişkilere dâhil olması söz konusudur.[179] Erdoğan'ın *akademik moda* olarak nitelendirdiği kültürel çalışmalar, akademik süreçlerde daha da ilgi çekici ve rağbet gören bir alan haline gelmiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmalar pratiği kurumsal açıdan Erdoğan'ın şirket olarak üniversite dediği özel üniversiteler veya devlet üniversitelerinin içinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan Erdoğan'a göre akademinin belli politik hassasiyetleri taşıması gerektiği kaygısı ile şirket olarak üniversitenin pazarlama kaygısı arasındaki muhtemel gerilim -ya da böylesi bir gerilimin yaşanıp yaşanmaması- kültürel çalışmaların akademi içindeki/dışındaki seyrinde önemli bir etkisi olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmaların gelişim seyri ve ufku açısından, akademinin toplumsal süreçlerdeki konumu ve kültürel çalışmaların ideolojik-politik pratikler ile kuracağı bağ olmak üzere tayin edici olabilecek iki vektörden söz edilebilir. Vektörlerden ilki açısından mevcut haliyle akademinin devlet aksiyomları ile sermayenin aksiyomlarını maddileştiren bir kurum söylenebilir. Bu açıdan iki vektör, ilkinin üniversiteye geleneksel olarak milli bir fikri, kültürü, terbiyeyi inşa etme işlevini otoriter bir tarzda dayatmasına karşılık, ikincisinin üniversiteyi kendisi dışında tüm referanslarından arınmış, fikri içeriği ile değil de, mübadele değeri ile bir meta olarak bilgi üreten bir şirket şeklinde görmesi açısından içsel olarak çelişkili bulunabilir. Erdoğan'ın vurgusu bir yönüyle de akademi içindeki gelenekçi eğilim ile yenilikçi eğilim arasındaki konumlanmaya yöneliktir. Kültürel çalışmaların Türkiye'deki seyri de söz konusu bu iki eğilim arasındaki gerilim arasında bir yön bulup bulamayacağına ilişkindir. Kültürel çalışmaların popüler kültür ürünleri arasında aradıkları şey de susturulmuşların seslerine kulak vermedir. Dolayısıyla akademi içinde konumlanmış kültürel çalışmaların bu yönelimi ürettiği bilgiyi akademik sermayeye tahvil etmek yerine, bu bilginin nesnesi konumundakilerle -ezilmiş, susturulmuş, dışlanmış, madun kesimlerle- etkileşime sokan, kendini toplumsal-siyasal alana yönelik bir eleştirel teorik-politik müdahale ile tanımlayan

[179] **A. e.**, ss. 45-46.

bir kültürel çalışmalar yönünde olmalıdır.[180] Gerek Erdoğan'ın yönelimi gerekse kültürel çalışmaların Türkiye'de karşılanış biçimi açısından kültürel çalışmalar Türkiye için belli imkânları beraberinde taşıyan bir *akademik yenilik* olarak görülmüş ve akademi içi-dışı gelişecek olası direnç alanları/biçimleri ile -ilerlemeci/muhafazakar tutum- belli bir tartışma içine girilmiştir. Bu tartışma çeşitli boyutları ile sürdürülmüştür.

Resmi görüş yeni dönüşümlere kendini uydururken sol anlayış/yaklaşım da bu yeni gelişmelere eklemlenme çabası içine girerek kültürel çalışmaların destekçisi konumuna gelmiştir. Bu anlamda Birkan "*Solun Son Sözü "Kültürel Çalışmalar" mı?*" sorusunu sorduğu yazısına Fazıl Say'dan verdiği bir örnekle başlamaktadır. Say'ın katıldığı bir radyo programında en çok Anadolu'da verdiği konserlerde manevi bir haz duyduğunu belirtmiş ve bu insanlara kaliteli müzik götürmeyi bir görev saydığını ifade etmiş, sunucu da halkı bu şekilde eğitebileceğinizi mi sanıyorsunuz demiştir. Birkan bu örneği yüksek kültür ve kitle kültürü ikiliği ile kurmuş ve çeşitlendirmiştir. Birkan'a göre kültürel çalışmalar Arnold, Eliot, Leavis, Frankfurt Okulu ve daha pek çokları tarafından geçmişte üzerine önemli anlamlar ve görevler yüklenen yüksek kültür karşısında, kapitalist metalaşma süreçlerini eleştirmek yerine temel olarak tüketiciliğe sürükleyen kitle kültürünü azat etmektedir. Postmodernizm koşullarında yüksek kültür ile kitle kültürü arasındaki ayırım ortadan kalkmıştır ve esasında kitlelerin kitle kültürüyle manipüle edildiğini belirtmek, bir ürünün üretilmesini belirleyen üretim süreçleri ile o ürünü tüketenlerin alılmama tarzların arasında birebir özdeşlik olduğunu iddia eden, üretim anını şeyleştiren/mutlaklaştıran ve aradaki ilişkiyi tek yönlü bir şekilde açıklayan yanlış bir anlayışın sonucudur. Bir başka açıdan da edebiyat başta olmak üzere tüm sanatlar tam bir yapıbozuma uğratılmıştır. Birkan'a göre reklamlar, filmler, ucuz romanlar, televizyon dizileri, pop şarkıları, video klipler, futbol ve gündelik yaşamın çeşitli somut süreçleri toplumun hayatında daha çok karşılık buldukları için onları analiz etmek, siyasi bakımdan, çok küçük bir azınlığın ilgi alanına giren yüksek edebiyat metinlerini analiz etmekten çok daha anlamlı hale gelmiştir. Değerli kabul edilen

[180] **A. e.**, ss. 59-60.

edebiyat ve düşünce ürünleri analiz edildiğinde ise daha çok, içerdikleri cinsiyetçi, ırkçı, seçkinci ve tahakkümcü unsurların teşhiri üzerine odaklanmaktadır.[181]

Birkan'a göre Batılı akademik çevrelerde önemli bir hareketliliğe yol açmış, politik bir müdahaleyi temsil eden Birmingham Okulu'nun ve bu müdahalenin davranış kılavuzu halini almış "siyaseten doğruluk" ilkeciliğinin günümüzde artık hegemonik bir konum kazandığını, hayatiyetini ve ilham vericiliğini yitirdiğini, kendi dogmalarını oluşturduğunu belirtmektedir. Birkan kültürel çalışmaların sol politikayı Hollywood filmleri, pop şarkıları, televizyon dizileri, reklamlar gibi konularla siyasetsen hiçbir ilgisi olmayan akademi-içi bir yarışmaya çeviren dogmalarının aşılması gerektiğini düşünmektedir.[182] Erdoğan'a göre Birkan kültürel çalışmalarda cisimleşen metin çözümlemesinin siyaseti ikame etmesini eleştirmekte haklıdır.[183] Birkan kültürel çalışmaların başarısının ve etkisinin hakkını karmaşık ve çok-katmanlı hegemonya mücadelesi içinde belirlenen ve insanların gündelik yaşamında yapıp ettikleriyle sıkı sıkıya bağlantılı kültürel süreçlerin analizlerini ulaşmak büyük bir başarıdır sözleriyle teslim etmektedir. Birkan'a göre popüler kültür ürünlerinin ciddi analiz nesneleri haline gelmesi, gündelik yaşam üzerindeki vurgunun güçlenmesi, yüksek kültür ile emperyalizm ilişkisinin hep gündemde tutulması gibi kazanımlardan artık geriye dönüş yoktur. Ancak eleştirel enerji, popüler kültür ürünlerinin hem ideolojik hem de ütopik yanlarını serimleyen derin analizler içinde tükenip gitmektedir. Bu açıdan geçmişte akademik araştırma biçimi olarak konu-dışı görülen tartışmalar merkeze çekilmiştir ve "*solcu akademisyenler de bu ürünlere yetişip ideolojik analizlerini yaparak hem işlerini hem de siyasi sorumluluklarını yerine*" getirmektedirler. Günümüzde pop kültürü eleştirisinin kendisi bir seçkincilik haline gelmiş ve kültürel sermayenin en önemli bileşeni haline gelmiştir. Birkan'ın eleştirisi bu yönüyle temelde kitle ürünlerinin kitlelerle bir şekilde buluşması ancak kitle kültürü eleştirisinin kitlelerin farkındalığından uzak yapılmasıdır.[184]

---

[181] Tuncay Birkan, "*Solun Son Sözü "Kültürel Çalışmalar" mı?*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 94, Güz 2002, ss. 6-9.
[182] **A. e.**, ss. 7-8.
[183] Erdoğan, "*Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji(si) ve Akademya*", ss. 61-62.
[184] Birkan, **a. g. e.**, ss. 10-11.

Birkan'a göre sol, yüksek kültür karşısında şüpheci bir tavır takınmak ve kültürün iktidarla suç ortaklığını vurgulamaya dayalı negatif yorumbilgisi kutbunda kalamaz. Bu açıdan sol, pozitif yorumbilgisi kutbuna geçmek ve özgürleşmeyle Aydınlanma'nın bağını tekrar tekrar işlemelidir. Kitle kültürü olarak adlandırılan pratiklere yöneltilebilecek çok sayıda eleştiri vardır. Bu noktada kültürel çalışmaların yüksek kültüre haklı bir şekilde göstermediği hoşgörüyü, popüler kültüre, farklı yaşam tarzlarına, gündelik yaşama fazlasıyla göstermektedir. Dolayısıyla sol entelektüeller kültür endüstrisinin sahte mutluluk ve hazlarını analiz etmeye ayırdıkları çaba kadar bu endüstri içinde ve dışında eğlence, sanat ve düşünce üretmeye çalışmalılar ve kültürel sahneye yalnızca yorumcu sıfatıyla değil üretici-yaratıcı sıfatıyla da daha fazla çıkmalıdırlar. Bir kültürel ürünü eleştirmenin en iyi yolu onunla aynı mecrada ona alternatif, ondan daha iyi bir ürün sunmaktır.[185] Kültürün kitlelere yayılmasını yahut yüksek kültür olarak bilinen özerk alanın demokratikleştirilmesini sağlayacak bir pedagojinin nasıl geliştirilebileceği sorusunu soran Birkan temelde kültürel çalışmaların eleştirelliğini yitirmesi üzerinde durmaktadır. Erdoğan'a göre ise Birkan kültürel alanın çözümlemesinde sık sık söz konusu olan ve kültürel çalışmalar içinde de ortaya çıkan elitizm-popülizm, itaat-itiraz, manipülasyon-direniş gibi ikiliklerin içinden düşünmektedir ve sonuç olarak Adorno benzeri bir kültür endüstrisi eleştirisini tekrar etmektedir.[186]

Kültürel çalışmaların Türkiye'de yerleşmesi modernliğin ve geçmiş tartışmaların eleştirisi biçiminde gerçekleşmiştir. Modernlik eleştirisi yer yer kendisini bir Batı eleştirisi gibi gösterse de temelde eleştiri Batı'ya ve Batı değerlerine karşı değil Batı anlayışına uygun bir biçimde modernliğe karşı yürütülmüştür. Bu biçim anti-özcülük yaklaşımı ile modernlik eleştirileri ve beraberinde gelen belirsizlik ile birlikte gelişmiştir. Raw'a göre Batı, kendi dünya görüşlerinin geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman açısından devamını güvence altına almak için, neyin "sabit," "yararlı" veya "modern" olduğunu tanımlayarak, başka kültürleri susturmaktadır. Batı-dışı kültürler, yalnızca Batı'ya direnmekle yetinmeyip, kendi kültürlerini direniş kültürlerine dönüştürmelidirler ve Türkiye'de bu açıdan kültürel çalışmaların

[185] **A. e.**, ss. 13-15.
[186] Erdoğan, "*Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji(si) ve Akademya*", ss. 61-62.

geleceği açısından bu yaklaşım biçimi önemlidir. Kültürel çalışmalar artık üniversitelerin akademik müfredatlarında büyük yer edinmiştir ve böylece öğrencilerin popüler kültürü öğrenmeye fırsatları vardır. Batı'da öğrenim görmüş kültürel çalışmalar uygulayıcıları, ister Raw gibi yabancılar olsun, ister Türkler, hâlen buradaki üniversitelerde çalışmaktalar. Öğrenci ilgisini kültürel çalışmalar adına sürdürebilmek için öğretim üyeleri özellikle popüler kültür ve/veya çağdaş sinema ile televizyon üzerine odaklanarak, yaklaşımlarında gündelik yaşamla ilişkili ve "güncel" olmaya teşvik edilmişlerdir. Bu anlamda Raw'un yaklaşımında bir disiplin olan kültürel çalışmaların siyasal veçhesi yitirilmiş, kültürel çalışmaların tek varoluş nedeni, "müşteri" çekme potansiyelinde yatar olmuştur. Raw'a göre eğer bu, İngiliz kültürel çalışmaların bir karakteristiği olarak, modernist/Marxist paradigmanın bir başka versiyonu ise doğrusu özellikle anlamsız bir versiyonu gibi görünmektedir. Kültürel çalışmalar Batı'da bu hale geldiyse kültürel çalışmaların Türk versiyonunun tümüyle farklı olması gerektiği açıktır. Kültürel çalışmalar Türkiye'de öncelikle, hâlen üniversitelerdeki oturmuş perspektiflere alternatifler sunan, *keskin uçlu bir disiplin* olmalıdır ve bu yalnızca ortaya yeni disiplinlerarası yaklaşımlar çıkarmaktan ibaret değildir. Bu süreç ABD ve İngiliz üniversitelerinde zaten denenmiş ve sınanmıştır. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar bir düzeyde özgül Türk-merkezci vizyonlar çerçevesinde şekillenmelidir. Bu da disiplinin Kemalizm gelenekleriyle; modernleşme ve modernite anlayışlarıyla; dinsel, toplumsal ve tarihsel geleneklerle ve en önemlisi, *eğitim* ve *pedagoji* gelenekleriyle nasıl ilişkilendirilebileceği üzerinde durmayı getirmektedir.[187]

Raw'a göre Türkiye'de kültürel çalışmalar için riskli olan durum iki terim birbirinin yerine geçtiği için Batılılaşma ile modernleşme arasındaki ilişkiyi esas olarak sorgulamaktır. Batı üniversitelerinde pratikte uygulanan biçim Türk kurumları için izlenecek en iyi örnek olarak alınmıştır. Raw bu aşamada kültürel çalışmalar böyle bir düzene nasıl uygulanabilir? sorusunu sormaktadır. Kültürel çalışmalar modernleşme ve batılılaşma arasındaki ilişki üzerine tartışmak ve aynı zamanda da Kemalist projeyi yeniden düşünmek için akademisyenler ve öğrencilere ideal bir

[187] Laurence Raw, "*Ülke Dışındaki Kültür Araştırmaları- Kriz İçindeki Bir Bilim Dalı*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_laurence_konusma.htm, 20 Nisan 2010.

fırsat sağlayabilirdi. Ancak Raw'a göre bunun olması için konuyu inceleme ve ele alma yönteminde özlü bir fikir değişikliği gerekmektedir ve öncelikle temel vurgu Batı kültüründen çok yerli kültür üzerine olmalıdır. İkinci olarak, temel iletişim/araştırma dili İngilizce yerine Türkçe olmalıdır.[188] Kültürel etkileşimin önemiyle bağlantılı olan Batılı değerlere saygının geri planına aykırı olsa da kültürel çalışmaların Türkçe bağlamına nasıl tercüme edileceğini göz önüne alınmalıdır. Ancak görünüşte, kültürel çalışmalar disiplininin temel çekim noktası Orhan Burian gibi akademisyenler tarafından başlatılan entelektüel çabaları devam ettirebilen disiplinlerarası inceleme biçimi olarak görünmektedir.[189] Üçüncü olarak ise Raw, kültürel politika yapıcılarının çoğulculuğun varlığını, kolaylıkla modernleşme/Batılılaşma modeline uyarlanamayacak bir çoğulculuğu kabul etmelerini önermektedir. Raw'a göre çoğulculuğun önemi ve kültürel çalışmaların burada oynayacağı hayati rol göz ardı edilmemelidir.[190] Eğer kültürel çalışmalar ülke bağlamında bir geçerlilik elde edecekse bunu ancak Batı bağlamında değil Türk bağlamında kendi yaklaşımlarını geliştirerek, bu yaklaşımlara yalnızca etnik-merkezci terimlerle değil, küresel terimlerle de bakarak sağlayacaktır.[191] Bu durumda etnik, dini yahut kimlik temelli ortaklıkların yetersiz kaldığı aşamalarda küreselleşme ön plana çıkarılmaktadır. Raw'a göre Türkiye'de hükümet temsilcileri ve siyaset yapıcıları için aynı olmak üzere 'kültür' nosyonunun, içinde herkese ırk, cinsiyet, sınıf farkı gözetmeksizin eşit haklar verildiği laiklik, demokrasi ve modernliğe dayalı bölünmez Kemalist toplum fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Raw'a göre bu kültürü koruma kaygısı 'ortak çıkar' yararına, ancak bireyselliğin ve çoğulculuğun reddedilmesine yol açmaktadır. Bu açıdan ideal bir kültürel çalışmalar programı ise öğrencilere bahsi geçen değerleri pekiştiren ve dolayısıyla Cumhuriyet'in gelişiminin sürekliliğini sağlayan Batı'nın 'en iyi' kültürel ürünlerini -edebi metinler, tarihi belgeler, gazeteler, medya vs.- tanıtmalıdır.[192]

[188] Raw, "*Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Pratiği*", ss. 302-303.
[189] **A. e.**, s. 294.
[190] **A. e.**, ss. 302-303.
[191] Raw, "*Ülke Dışındaki Kültür Araştırmaları- Kriz İçindeki Bir Bilim Dalı*".
[192] Raw, "*Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Pratiği*", s. 292.

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci kurumsal ve pratik belli temel tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu açıdan kültürel çalışmalar alanı üzerine konumlanan yaklaşım biçimleri kültürel çalışmaları savunarak, akademik araştırma biçimi olarak kültürel çalışmalardan kurumsal ve pratik olarak faydalanmaya yönelik olarak hareket etmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşım biçimi tarafından kültürel çalışmaların akademiye getireceği yenilik ilerlemecilik olarak tartışma biçimine girmiş, akademi içindeki direnç ise gelenekçilik olarak nitelendirilmiştir. Ancak kültürel çalışmalar Türkiye'de özellikle kurumsallaşma süreçleri açısından hızla yaygınlaşmaktadır. Disiplinlerarası geşişkenlik yalnızca kültürel çalışmaların söylemine özgü gelişmiş olmakla birlikte toplumbilimlerine içkin bir şekilde de disipliner süreçleri etkilemiştir. Özgen'e göre toplumbilimleri alanında gerek bölümler gerek bölüm dışındaki akademik çevreler büyük değişiklikler içindedirler. Hızla yeni çalışma alanları açılmakta, geleneksel çalışma konularının yanında, hem daha '*moda olan alanlar*'a hem de dünyada son çalışılan konulara da ilgiler hızla çeşitlenmekte ve artmaktadır. Toplumbilim alanında yeni zamanların diğer değişikliği, akademinin dışa açılma eğilimlerinin güçlenmekte olmasıdır. Özgen tarafından, bu sayılan değişmelerin niteliklerinin ve niceliklerinin de tartışılabilmesi, Türkiye'de toplumbilimin metodolojik ve epistemolojik çeşitlenmelerini açıklamak için toplumbilimleri alanlarındaki çeşitli konuların ele alınma sıklığı ve irdelenme biçimlerinin önemli bir veri olduğunu düşünüldüğü ifade edilmektedir.[193] Türkiye üniversitelerinde bulunan Sosyoloji, Antropoloji, Halk Bilimi, Kültürel Çalışmalar gibi bölümlerin çoğunun programları ve yapılan çalışmalar üzerinden yürütülen çalışmada bu bölümlerin hepsinde ortak olan dersler, en sık verilen dersleri tespit edilmiş ve bazı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin Endüstri Sosyolojisi yalnızca beş bölümün müfredatında yer alırken, Demografi ve Değişme Sosyolojisi çok azalmıştır. Antropoloji dersinin bu bölümlerde neredeyse yok denecek kadar az olduğu bunun yanında feminist araştırmalar, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar gibi toplumsal cinsiyet alanına ait dersler hemen her bölüme girmiştir.[194] Toplumbilimleri içinde tarih, iktisat, sosyoloji ve siyaset bilim gibi bilimler yerini ağırlıklı olarak

[193] H. Neşe Özgen, "*Türkiye'de Sosyoloji, Antropoloji ve Kültür Araştırmaları Alanlarındaki Mevcut Durum: Akademik Araştırmaların İçerdikleri*", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 17, Yıl: 2007, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss. 10-11.
[194] **A. e.**, s. 19.

kültür tartışmalarına bırakmıştır ve popüler ve prestijli çalışmalar disiplinlerin kendi içinden değil, postmodern yönelimleri kendi disiplinine uyarlayanlar arasından çıkmaktadır. Postmodern yaklaşım biçiminin topluma yabancılaştırıcı bir etkisi bulunmaktadır ve bu durum toplumbilimleri olumsuz etkilemektedir.[195] Kültürel çalışmalar toplumbilimlerinde gözlenen kültüre dönüş düşüncesinin temel yansıması olmuş ve bu şekliyle Türkiye'de kültürel çalışmalar akademik söylemin kabullenilen bir parçası haline gelmiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmalar tartışması geçmiş kültür tartışmalarından bir kopuşa ve sürekliliğe işaret etmektedir. Kültür tartışmalarında kültürel çalışmaların yerleşikleşmesine ilişkin girişimler kopuş ve sürekliliği geçmiş kültür tartışmaları ile belli düzeylerde hesaplaşma biçiminde gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda geçmiş tartışmalar bir yandan tümden reddedilirken bir yandan da belli bir süreklilik ilişkisi içinde görünerek yeni bir biçim almıştır. Devletin kendi dünya görüşüne yeni bir dayanak oluşturma çabası da söz konusu olmayınca Batı'daki yeni düzenlemeye bağlı olarak kendini tanımlama çabasına girince hem siyaset hem de dünya görüşü düzeyinde süreklilik içinde bir kopuş gündeme gelmiştir. Bu nedenle bu kültürel çalışmaların gündeme gelmesinin geçmişteki kültür tartışmalarından hem bir kopuş hem de bir süreklilik olarak tanımlanması ve biçimlendirilmesi de gerekmiştir. Bu anlamda KAD girişimi bir kopuş ve süreklilik örneğidir. Geçmişte muhalefet biçiminde ortaya çıkan resmi görüş eleştirilerine yeni dönemde sahip çıkılmıştır. Bu açıdan Türkiye'deki yeni solun yeni gelişmeleri desteklemesi de bir rastlantı değildir. Kopuş ve süreklilik ilişkisi çeşitli yansımaları olmuştur. Resmi görüşten kopuş olmuş olsa bile mevcut dünya egemenliğinden kopma söz konusu olmadığından aynı zamanda bir süreklilik de söz konusudur. Bu nedenle küreselleşmeye bağlı kalınırken geçmiş görüşe belli eleştiriler yöneltilmiştir. Ancak mevcut dünya egemenliğinden bir kopuş olmadığından belli bir süreklilikten söz edilmesi gerekecektir. Bu süreklilik toplum ve tarih düzeyinde değil her yönüyle çoğullaşmış kimlik, etnik, dini, cinsi temellerde belli bağlantılar üzerinden sürdürülecektir. Batı ile farklılıklar geçmişte kültür-uygarlık, Türkçülük-Batıcılaşma arasındaki gerilimle bir ilişki ortaya

[195] Özkazanç, **a. g. e.**, s. 60.

çıkarırken yeni dönemde artık bunun yerine küreselleşmenin bir dayanağı olarak ortaya çıkan toplum yerine bireysel düzeyde tikelliklerin temellendirilmesi açısından kullanılacaktır. Yapılan çalışmalarla söylem birbirine örtüşmemektedir. Süreklilik egemen ilişkilere bağlanma düzeyinde gündeme gelmekte ve bu nedenle yeni/çoğullaşmış konular öne çıkmaktadır.

Türkiye kültürel çalışmalar tartışması içinde görünürde yer almış Batı merkezlilik eleştirisi, Batı egemenliği eleştirisine değil, doğrudan doğruya modernliğin eleştirisine dönüşmüştür. Bundan dolayı da Türkiye'de kültürel çalışmalar küreyerelllik tartışma biçimlerine uygun bir mecrada gelişmiştir. bu açıdan bir yandan toplumsal yapı tartışmaları ortadan kalkarken giderek toplum tarihi önemli olmaktan çıkmaktadır. Diğer taraftan ise gündelik ilişkilerin sıradanlığı ön plana çıkmakta, sınırlı gündelik dünya görüşleri çerçevesinde açıklamalar getirilmektedir. Modernleşme eleştirileri giderek temel olgularla hesaplaşmaya ve özellikle yakın tarihin hesaplaşmasına dönüşmektedir. Tartışma biçimi giderek kuruluş temelleri üzerinden yapılırken bu tartışmanın yapılış biçimi de bütünsel dünya görüşlerini ortaya koyma biçiminde gelişmemektedir. Söz gelişi uzun süredir Türkiye'de yaşayan Raw'a göre esas önemli olan anti-özcülük yaklaşımının belirtilmesidir. Kültürel çalışmaların Türkiye bağlamında temelde aktarılan da bu anlayıştır. Türkiye'de kültürel çalışmalar alanı üzerine farklı farklı söylemler söz konusudur. Bu durum kimi zaman popülizmin eleştirisi kimi zaman da popülizmin yüceltilerek geçmiş kültürün eleştirisi yapılarak gündeme gelmektedir. Bir başka açıdan da kimi zaman popüler kültür yüceltilerek, kimi zaman da yerilerek yapılmaktadır. Popüler kültür çalışmanın tek amacı haline gelecek kültürel çalışmaların bu çeşit bir tutarlılık oluşturması söz konusu değildir. Kültürel çalışmalar anti-özcü bir temelde kendini daha çok tanıtma eğilimindedir. Bu nedenle tarihten, toplumdan kopuş ve belirsizlik eğilimin bunun en önemli örneğidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, kültürel çalışmalar alanını ele aldık ve kültürel çalışmalar alanının toplumbilimlerindeki yerini tartışarak belli sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Kültürel çalışmalar günümüzde, konferans, sempozyum, panellerle, çeşitli dergilerle, kitaplarla, derneklerle, üniversitelerde kurulan lisans ve lisansüstü düzeyindeki kurumsallaşmalarla gittikçe artan bir yaygınlık kazanmıştır. Bu yaygınlık ABD, Kanada, Avustralya, İngiltere başta olmak üzere uluslar arası bir görünürlük sergilemektedir. Kültürel çalışmalar alanının bu denli yaygınlık kazanması ve popüler bir akademik çalışma biçimi haline gelmesi ilgi çekicidir. Kültürel çalışmaların günümüzde hızla yaygınlaşmanın sebepleri çalışmamızda belli bir çerçeve içinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmamız bu çerçeve temel olarak kültürel çalışmaların kurucu metinleri ve öncülleri üzerinden oluşturulmuştur. Kültürel çalışmalar alanının yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan yayın enflasyonu meselenin esasının kaybedilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla alan ve alt dallarına ilişkin muazzam ölçüde yaygınlaşması ile de kültürel çalışmalar, sınırları temel şekillerde tespit edilemeyecek derecede genişlemiştir. Bütünsel bir bakış açısı veya yöntem olmadan bu genişlemenin kendisi temel bir soru konusudur. Çalışmamızda kültürel çalışmalara hâkim olan temel eğilim tartışmaya açılmış ve ele alınan kaynakça bu sorunlar etrafında değerlendirilmiştir.

Kültür kavramının serüveni XIX. yüzyıl itibariyle belli tanımlara ulaşma çabalarının serüveni olmuştur. XIX. yüzyıl bu yönüyle kültür tarihi için belli kuramların etrafında gelişmiştir. XX. yüzyılda bu açıdan özellikle II. Dünya Savaşı sonrası temel bir bakış açısı değişikliği söz konusudur. Frankfurt Okulu'ndan gelen gelenek bağlamında kültür endüstrileri hâlen toplumbilimleri alanında sıkça tartışılan konulardandır. Ancak günümüzde Frankfurt Okulu'nun temelde kapitalizm eleştirisini ve egemen kapitalist sistemin kültürel unsurlarını eleştirmeyi hedefleyen kültür endüstrisi tartışması tümüyle iletişim tartışmasına indirgenmiş durumdadır. Frankfurt Okulu ile birlikte belli bir otoritelik eleştirisi bağlamında yapılan kültür eleştirisi, toplum örgütlenmesi ve dünya görüşü düzeyinde meydana gelen değişimlerle birlikte temel bir yöntem değişimine uğramıştır. Eleştiri yeni dönemle

birlikte disipliner sınırların dışına/ötesine/karşısına geçmiş ve bütünsel dünya görüşüne karşı belli bir kötümserlik ve akıl dışılık ile açıklanmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Batı toplumbilimlerinde yaşanan *post-* süreçler ve Marxizm'e yöneltilen eleştirilerle birlikte kültürel çalışmalar gündeme gelmiştir. Bu anlamda kültürel çalışmalar yeni dönemle birlikte bir açıklama biçimi olarak tüm *post-* süreçleri kapsar hale gelmiştir. Özellikle yapısal unsurların çözülmesi anlayışı ile postyapısal yaklaşım ve yapının kendisini oluşturan unsurlarına ayrılması/parçalanması, yapının sökümü kültürel çalışmalar yaklaşımı ile cisimleşmiştir. XIX. yüzyıl Kıta Avrupa'sı geleneğinden beslenen kültür tartışmalarını, XX. yüzyılla birlikte Anglosakson bir eksene yerleşen kültürel çalışmalar geleneği izlemiştir. Kültür nedir sorusunu Batı toplum modeli temelinde açıklayan dönemin ardından postmodern dönem ile aynı soruya kültür her şeydir cevabı verilmiştir. XX. yüzyıl kültür tartışmaları bu yönüyle popüler/kitle/halk/alt/üst kültür gibi kültür kavramının çoğul görünümleri altında, birbiriyle uzlaşması söz konusu olmadan çokkimliklilik savunusu, çokkültürlülük tartışmaları ile şekillenmiştir. Postmodern dönem ile birlikte gündelik yaşamın anlık görünümlerini belirten yaşam tarzlarına dayalı açıklamalar kültürel çalışmalarda vücut bulmuştur. Yapılan tartışmanın biçimi bütünsellikten uzak, yaşam tarzlarına ilişkin farklılıkları vurgulayan ve mutlaklaştıran, bireysel yaşantının an'lık pratiklerine dayalı, tarih-dışı, toplum-dışı bir alana kaymıştır. Küreselleşme aracılığı ile bütün bir yaşam tarzı evrenselleştirilmekte, yerelleşme aracılığı ile tarzların farklılıkları vurgulanmakta ve bu iki yönelim küreyerelleşme açıklamalarında sentezlenmektedir. Küreselleşme, küreyerelleşme, postmodernizm ve tüm *post-* süreçlerle birlikte gündeme gelen kültüre ilişkin yeni analiz biçimleri toplumbilimleri için toplum temelli analiz süreçlerini giderek bulanıklaştırmıştır. Kültürel çalışmaların kültürü bütün bir yaşam tarzı biçiminde tanımlamasının ardından kültürel süreçleri anlam haritaları olarak tanımlama ve kültürel açıklamanın bireyin deneyimlerini önceleyen bir düzleme indirgemesi söz konusudur. Kültürel çalışmalar kültürü toplumların gündelik ilişkilerinin/biçimlerinin temsil pratikleri üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Bu aşamada gündelik yaşama ilişkin deneyim/yaşantı/tecrübe kültür kavramsallaştırmasında öncelikli hale gelmiştir ve gündelik yaşam pratikleri, araştırma konusu olarak merkeze alınmıştır. Bu durumda da kültürel çalışmalar

toplum açıklaması yapmaktan çok toplum içinde görülen olayların kendiliğindenliğinin tanımlaması olarak karşımıza çıkmıştır.

Kültürel çalışmalar sınırlarının belirlenmesine yönelik olarak çeşitli güçlükleri içinde taşımaktadır ve bu yaygınlaşmaya bağlı sınırsızlık kültürel çalışmalara ilişkin bir belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Belirsizlik ise bir anlamda başka bir tek yönlülüğe dönüşmüştür. Bir akademik çalışma biçimi olarak kültürel çalışmalar bütün bilimleri, bütün teorileri, eğilimleri kapsama iddiasındadır. Kültürel çalışmalar kültür kavramını temeline almıştır ve temelde gündelik yaşam kültürünü bilim-dışı ilgilerle kayıt altına alma ilgisi üzerine kuruludur. Bu ilginin akademik bağlamda meşruiyeti ise disiplinlerarasılık kavramı ile kurulmuştur. Kültürel çalışmalar başta disiplinlerarası olmak üzere disiplinler/dışı/ötesi/karşıtı gibi kavramlarla gündeme gelmiştir. Toplumbilimleri açısından disiplinlerarasılık kavramı sınırları ve gerekliliği açısından çeşitli şekillerde tartışmaya açılmıştır. Tartışma kimilerince disiplinlerarasılığın toplumbilimlerinin krizi açısından gerekli olduğu yönünde sürdürülürken kimilerince disipliner meşruiyetleri ve sınırları sarstığı iddiasıyla disiplinlerarasılığa yönelik eleştirel yaklaşım geliştirilmiştir. Disipliner ilişki ve diyaloglar kuşkusuz çeşitli şekillerde kurulmuştur. Ancak toplumbilimlerinin krizi ile gündeme getirilen disiplinler arasında geçişler ve bu geçişlere dayalı yeni disipliner kategorilerle bilimsel bilme biçimleri metodolojik ve epistemolojik olarak sorgulanır hale gelmiştir. Dolayısıyla disiplinlerarası çalışmaya dayalı yaklaşımın kültürel çalışmalar nezdinde temellenmiş ve kültürel çalışmalar özelinde bütüncül kuramlardan uzak bir çerçeve içinde ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmaların kültürü temel/başat alan yaklaşımı dolayısıyla ortaya çıkan kültüralist tutumu, kültürün özerkliğine bağlılığı ve toplumsal yapıya ilişkin indirgeyici metodolojisi disiplinlerarasılık yaklaşımı ile temellendirilmiştir. Ancak kültürel çalışmalar disiplinlerarası/ötesi/dışı/karşıtı ve daha pek çoklarıyla kültür tartışmalarını, toplumbilimlerinin mevcut birikiminin ötesinde tekeline alan bir yapı sergilemektedir.

Kültürel çalışmaların serüvenini ve toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçlerini ele alan çalışmamız üç bölümden oluşturulmuştur. Bu anlamda birinci

bölümde öncelikle kültürel çalışmalar alanında ele alınan yapı ile ilgisi bakımından kültür kavramının XIX. yüzyıla dayanan serüveni takip edilmiştir. Kültür kavramının serüveni bir yerde kültürel çalışmaların geldiği yerin bir serüvenidir. Kültür kavramı XIX. yüzyıldan itibaren çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Kültür, maddi kültür-manevi kültür, kültür-uygarlık ayrımı, antropolojik yahut özcü kültür tanımları ile çeşitli akımlar/ekoller ve isimler tarafından sayısız şekilde tanımlanmaya çalışılmış ve daha da öte bu kadar çok tanımı olan bir kavram tanımlanamaz denilmiştir. XIX. yüzyıl Kıta Avrupası düşüncesinden doğan kültür tartışmaları XX. yüzyılla birlikte Anglosakson bir eksene yerleşmiş ve ardından tümüyle Amerikan bir hal almıştır. XIX. yüzyıl Kıta Avrupa'sı geleneğinden doğan kültür tartışmaları yoğun bir serüveni miras bırakmıştır ve bu miras Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi merkezli/temelli kültür eleştirisi dolayısıyla eksen değiştirmiştir. Bu açıdan kültürel çalışmaların serüveni Frankfurt Okulu'nun kültür analizi içerisinde köklenmiştir. Frankfurt Okulu'nun başlattığı kültür endüstrisi ve kitle toplumu eleştirisi ardından halk/folk/popüler kültür daha da ilerde alt/üst/çok kültür şeklinde çeşitlenmiştir. Kültürel çalışmalar kurumsallaşma süreci ve temel kaynakları açısından 1960'larda kurulan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kurulması ile yeni bir mecraya girmiştir. Merkez'in çalışmaları günümüz kültürel çalışmaları için bir referans noktası olmuştur ve kültürel çalışmaların günümüzdeki biçimiyle tartışılmasına kaynaklık etmiştir. Bu anlamda birinci bölüm Merkez'de öne çıkan isimler ve kurucu metinler üzerinden kültürel çalışmaların ele alınması ve temel olarak kültürel çalışmaların serüveni, kendini temellendirme çabaları ve kaynaklarının tespit edilmesi ile tamamlanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, kültürel çalışmaların toplumbilimleri ile ilişkisi temelinde alan ve alt dalları açıklanmıştır. Kültürel çalışmalar alan ve alt dallarına ilişkin çoğullaşma ve yaygınlaşma içerisindedir. Ancak bu yaygınlaşmanın yönelimi belli açılardan çoğullaşma/parçalanmaya yönelik olarak konu başlıkları ile birlikte tespit edilmiştir. Bu alan ve alt dallar mevcut toplumbilimsel alanlar ile ilişkisi bakımından ele alınmış ve kültürel çalışmalar alanı ile birlikte gündeme gelen araştırma biçiminin değişim yörüngeleri temel kavramlarla birlikte ortaya konulmuştur. Toplumbilimlerinde II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan

bunalım/kriz ise alana yönelik çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların bütünüyle Amerikanlaşması ve egemen hale gelmesi 1980 sonrasıdır. Sosyal Bilimleri Açın tartışması bu anlamda yeni disipliner kategoriler oluşturma ve disiplinlerarasılık söylemini gündeme getiren bir manifesto niteliğinde yankı bulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan toplumbilimlerinin krizinden yeniden yapılanma süreçlerinden doğan boşlukta kültürel çalışmalar gündeme gelmiştir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar disiplinlerarası/ötesi/dışı/karşıtı duruşu ile toplumbilimsel alanın temel araştırma biçimi haline gelmiştir. Bu açıdan konu disiplinlerarasılık bağlamında kültürel çalışmalar ve toplumbilimleri ilişkisi içerisinde ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise kültürel çalışmaların Türkiye bağlamında kurumsallaşması üzerinde durulmuştur. Türkiye'de kültürel çalışmaların serüveni ve akademi içi-dışı kurumsallaşma süreçleri ele alınmıştır. Bu kurumsallaşma sürecinde kültürel çalışmaların alanları ve alt dalları birbirine paralel olarak gelişmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmalar lisans ve lisansüstü düzeylerde kurumsallaşmıştır. Bunun dışında akademi dışı sivil toplum kuruluşu düzeyinde örgütlenmeler ve dergi, kitap ve çeşitli toplantılarla örgütlenmeler de söz konusudur. Kültürel çalışmaların Türkiye'de kurumsallaşma serüveni 1990'ların sonlarına denk düşmektedir ve bu anlamda Batı kültürel çalışmalarına eklemlenme özelliği göstermektedir. Dolayısıyla gerek kültürel çalışmalar eğitim ve öğretim müfredatında yer alan derslerle gerekse toplantı, sempozyum, dergi ve kitaplarda ele alınan konu başlıklarıyla kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına ilişkin olarak bir uyum söz konusudur. Kültürel çalışmaların Türkiye bağlamında kurumsallaşma süreci belli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar kuramsal ve pratik olarak biçimlenmiş ve kültürel çalışmalar alanı yer yer geçmiş kültür tartışmalarının tümden reddine varan bir biçimde bir yenilik olarak görülmüş yer yer de kültürel çalışmalar geçmişte yapılan çalışmaların yetersizliğini aşmaya yönelik olarak geleneksel disiplinlerin sınırlılıklarını aşacak bir akademik çalışma biçimi olarak kutsanmıştır. Bu anlamda üçüncü bölüm Türkiye kültürel çalışmalarının biçimlenmesi ve serüveni üzerine oluşturulmuş belli açıklamalarla tamamlanmıştır.

Kültürel çalışmalar hızlı kurumsallaşma ve akademik çalışma biçimi bakımından yaygınlaşma süreçlerine bağlı olarak alan ve alt dallarına ilişkin olarak da çoğullaşmış ve bu alan ve alt dallar da kendi başlarına birer *çalışma* biçimi haline gelmiştir. Kültürel çalışmaların kültürü ele alış biçimi bakımından *kültür herşey'dir* vurgusu alanın içine de *herşey*'in girmesine neden olmuştur. Kültür *herşey'dir* vurgusunun sınırsızlığı ise gündelik yaşamın sayısız detayı içinde oluşturulmuştur. Kültürel çalışmalarda kültür artık bir araştırma nesnesidir. Kültürel çalışmalarda kültür nesneleşmiştir ve bu araştırma biçimi saç stillerinden otomobil kullanma alışkanlıklarına, televizyon dizilerinden cinsel tercihlerin psikanalitik süreçlerine, yeme içme alışkanlıklarından çatal bıçak kullanma biçimlerine kadar çeşitlenmektedir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar tüm akademi içi-dışı kurumsallaşma süreçlerine rağmen disiplin olma yönünde özgün ve bütünlüklü bir yapıya sahip değildir. Alan ve alt dallarına ilişkin olarak giderek sınırsızlaşması, gündelik yaşamın sayısız detayına odaklanması ile kültürel çalışmalarda her türlü gündelik deneyim bir bütünsellik söz konusu olmadan akademik ilgi alanına girmiştir.

Kültürel çalışmalar temelde akademik araştırma biçimine ilişkin olarak geçmişte konu-dışı olarak görülen tartışma biçimlerini tartışmaya açmış ve bir gündelik yaşam çağrısı yapmıştır. Kültürel çalışmaların konusu ve nesnesi gündelik yaşamın konusu ve uygulaması olarak anlaşılan kültürdür. Kültürel çalışmalarda kültür ve toplum ilişkisi bütüncül düzeyde bir yansıma ilişkisi değil bir eklemlenme ilişkisidir. Bu açıdan erken dönem kültürel çalışmaların toplum, sınıf, ekonomi ile kurduğu görece *zayıf bağ* 1980'lerde kültürel çalışmaların Amerikanlaşması süreciyle tümden kopmuştur. Kültürel çalışmalar Anglosakson bir gelenek içinde köklenmiştir. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasında gücünü ABD'ye bırakmış olmasına rağmen ABD ile ilişkisi kültürel çalışmaları İngiltere ile sınırlı çalışmalar olmaktan çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin üstünlüğü artık tartışmalı olmasına rağmen, kendi sorunlarına yaklaşım biçimi ve bu sorunları ABD ile ilişkili olarak çözme çabası sonucu kültürel çalışmalar, İngiltere ile sınırlı bir kültür yaklaşımı olmaktan çıkarak yaygınlaşmasını, genelleşmesini sağlamıştır. Kültürel çalışmaların 1980'lerden sonra ABD'de yayılması ile birlikte erken dönem kültürel çalışmaların teori ile kurduğu görece zayıf bağ görece olarak kopmuştur. ABD'de kültürel

çalışmalar güçlü bir patlama yaratmış, hızla profesyonelleşmiş ve kurumsallaşmıştır. ABD'de kültürel çalışmaların yaygınlaşması ile birlikte kültürel çalışmalar mevcut akademik müfredatlara hızla dâhil edilmiştir. Daha ileride kültürel çalışmalarla birlikte feminizm, toplumsal hareketler, kimlik, medya çalışmaları, popüler kültür, gündelik yaşam gibi konulara odaklı dersler sosyoloji, antropoloji gibi disipliner toplumbilimleri alanları ile kültürel çalışmalar ve iletişim bilimleri alanlarında ortak dersler haline gelmiştir. ABD'de kültürel çalışmalar yalnızca akademik müfredatta yer almasıyla değil hızla profesyonelleşmesi ile de dikkat çekmektedir. Kültürel çalışmalar ABD'nin liberal disipliner genişliği içinde rahatlıkla organize olmuş ve akademik meslek haline gelmiştir. Bu açıdan kültürel çalışmalar 1980 sonrası tarihin reddi, bilimin reddi, toplumun reddi, yapı'nın reddi anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu süreçte tümüyle Amerikanlaşan kültürel çalışmalar giderek teoriye ilişkin tüm unsurları parçalarına/bileşenlerine yeniden ayırarak çoğullaşmıştır. Çoğullaşma ile birlikte fark'ın marjinalleştirilmesi ve marj-dışı olanın teorinin ötesinde merkeze çekilmesi ve her aşamada *post-* bir durağa taşınması söz konusu olmuştur. Kültürel çalışmalar günümüzde toplumsal analize ilişkin üst belirlenimleri göz ardı etmektedir. Gerek analiz biçimleri gerekse metodolojik duruşları açısından kültürel çalışmaların genel görünümü tarih, uygarlık, ideoloji, sınıf, toplumsal yapı parametrelerinden uzaktır. Disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak kültürel çalışmalar analizi, tarih-dışı, parçalı, toplumsal yapı bağlamından kopuk bireyin gündelik ilişki biçimlerini ve alanlarını ele almaktadır.

Postmodern anlayışla birlikte otorite nosyonlarına karşı çıkılmaya bunların yerine metinler ve durumların çoğulluğu vurgulanmaya başlanmıştır. Kimlik nosyonu yerini mutlaklığa veya melezliğe dayalı kimliklerin parçalılığına, çoğulluğuna, durum tanımlamalarına bırakmıştır. Postmodern anlayış ile birlikte çoğullaşan, gittikçe kendini oluşturan unsurlarına ayrışan kimlik yapıları tartışma biçiminde tümüyle mikro düzeylerde ele alınır hale gelmiştir. Postyapısal, postkolonyal süreç ve söylem çözümlemeleri, metin analizleri bu süreci desteklemiştir. Modernizmin toplumsal sürece ilişkin bütüncül ve tümel nosyonları postmodern anlayış ile birlikte parçalı ve tekil nosyonların mutlaklaştırılması üzerine aşınmıştır. Bu süreç ile birlikte kültüre ilişkin çoğulcu söylem çokkültürlülük ile cisimleşmiş, kültürlerin çoğulluğu fark'a

ilişkin olarak mutlaklaştırılmıştır. 1980 sonrası yeni gelişmeler çoklu, parçalı kimlik tartışmaların öne çıkması söz konusudur. Postmodern anlayışla birlikte gündeme gelen öznenin dönüşü süreci kültürel çalışmalarda içerilmiş ve bu süreç toplumbilim alanına sızmıştır. Kültürel çalışmaların failsiz özne vurgusu geçmiş tartışmaları dışlayan bir yaklaşımla an'a dayalı olarak gelişmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası reel sosyalizmin çöküşü, -izmler arasındaki temel çatışmaların gerilemesi ve dünya konjonktüründe meydana gelen değişimlerle birlikte ırk, etnisite, din, cinsiyet gibi konular etrafında şekillenen bir tartışma biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Kültürel çalışmalar alanı da bu tartışma biçiminden doğmuş, temel tartışmaların/çatışmaların gerilemesi kültürel çalışmalar için bir fırsat haline gelmiştir. Kültürel çalışmalarla birlikte kültür; toplum, ekonomi, sınıf, ideoloji, tarih, siyaset gibi temel olguların karşısında tümüyle özerk bir alan haline gelmiştir. Sınıf mücadelesinin yerini ırk, cinsiyet ve kimlik belirlenimleri/farklılıkları almış; toplumun bütünlüğü yerini alt-üst kültüre, çokkültürcülüğe, fark'ın marjinalliğine bırakmış; tarih temelli, ekonomi temelli, siyaset bağlamlı açıklamalar yerini betimleyici metinsel analizlere terk etmiştir. Kültürel çalışmalarla birlikte toplumsal eylemin açıklayıcılığı/bütünlüğü yerini kültürel çalışmalar görünümünde yazılı ya da görsel metine dayalı tematik okumaya bırakmıştır. Kültürel çalışmaların metinselciliği/metinlerarasılığı içinde tartışmalar, sınıf tartışmaları yerine bireyin günlük yaşamına ilişkin eylemlerinin an'lık görünümlerine bırakmıştır. Erken dönem kültürel çalışmalarda Marxizm ile verilen hesaplaşmadan yola çıkan kültürel çalışmalar toplumu ve sınıf analizini aşan parçalanmış kimlikleri temel alan bir kültür analizine yönelmiştir. Kültürel çalışmalar kültürel alanı açıklamaktan çok izlenimci bir şekilde betimlemekte, kültürel farkları ve bunların çoğulluğunu vurgulamaktadır.

Kültürel çalışmalar kendini temellendirmekte güçlük çekmektedir. Kültürel çalışmalar sosyolojik, antropolojik ya da toplumbilime ilişkin soru ve konuları tüm bunlara rağmen/karşı tüm bunların dışında ortaya atmaktadır. Bu açıdan kültürel çalışmalar toplumbilimlerinin mevcut disiplinlerinin yöntemini verimli bir ilişkiyle aşmak yerine bu argümanları aşındırma eğilimi göstermektedir. Kültürel çalışmaların merkezi ve bütüncül bir kuramsal yaklaşımdan yoksun olduğunu söylemek

mümkündür. Dolayısıyla tarihsel ve toplumsal gerçekliği belli bir bütünlük içerisinde açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan kültürel çalışmalar durum ve koşullara göre mevcut disiplinlerin her hangi birinin, hepsinin yahut bir kaçının içine metodolojik olarak sızarken yine durum ve koşullara göre mevcut disiplinlerin karşısında, mevcut disiplinlere rağmen bir tartışma biçimi geliştirebilmektedir. Kültürel çalışmaların bu disipliner sınırlar karşısında gösterdiği esnekliğe dayalı mobil hali bir yönüyle de konu ve sorunlarına ilişkin açık uçluluğuna dayanmaktadır. Açık uçluluk kültürel çalışmalara disipliner süreçlerde bir mobilite kazandırmıştır. Ancak bu açık uçluluk alanın içine ilk elden her şey'in girmesine ve dolayısıyla disiplin olma çabasına karşı disipliner süreçlere ilişkin anlamlı bir argüman geliştirememesine neden olmuştur. Bu anlamda kültürel çalışmalar disipliner gereklere uygun temel sosyal teoriden ve metodolojiden yoksundur. Kültürel çalışmaların belli bir bilimsel metodolojiden yoksun oluşu bir taraftan rahatlıkla genişlemeyi sağlamış diğer taraftan toplumsala ilişkin temel değişim yönünü bilimsel model veya dönemselleştirmelerle açıklamayı gerekli olmayan bir hale getirmiştir. Kültürel çalışmalar metodolojik temellerden yoksun olduğu gibi mevcut metodolojik varsayımları aşındırmaktadır. Kültürel çalışmaların metin okumaya dayalı betimleyici analiz biçimi ve etnografik araştırma biçimlerini metin okuma odaklı dönüştürmesi toplumbilimleri alanına bir akademik araştırma biçimi olarak sızmıştır.

Kültürel çalışmalar kendi epistemolojik sorun(sal)larını yine kendi içinde taşımaktadır. Bir yandan disiplinlerarasılık argümanı ile kültürel araştırma süreçlerine belli bir özerklik tanınırken diğer yandan da kurumsallaşma süreçleri ile disipline olma ve belli bir kültürel çalışmalar yöntem(sizliği) geliştirme eğilimleri söz konusudur. Ancak bu durumda kültürel çalışmaların disiplinlerarasılığı kültürel çalışmalar adına hem sorunun kendisi hem sonucu haline gelmiştir. Bir başka açıdan kültürel çalışmalar alanına içkin geliştirilen açık uçluluk şiarı kültürel çalışmalara hem tartışılır bir *sınırsız araştırma özgürlüğü* yaratmışken hem de tüm disipline olma çabalarına karşın alana ilişkin bütüncül bir epistemolojinin gelişememesine neden olmuştur. Bu anlamda da açık uçluluk kültürel çalışmalar adına sorunun hem kendisi hem de sonucu haline gelmiştir. Dolayısıyla kültürel çalışmalar alanının sorunsalları ve bu sorunsalların sonuçları yine kültürel çalışmalar alanının kendine içkin süreçler

içerisinde gelişmiş ve sonuçlanmıştır. Kültürel çalışmalar tarafından yönlendirilen temalar pratik, anlık, geçici süreçleri işaret etmektedir. Bu açından kültürel çalışmalar temelde birden -çok daha fazla şeydir ve tüm kurumsallaşma ve yaygınlaşma süreçlerine rağmen kendini temellendirmekte güçlük çekmektedir. Kültürel çalışmaların temel zaaflarından bir diğeri kendi ontolojik temeline ilişkin tartışmalar bir yandan devam ederken, diğer yandan da alanları ve alt dallarının bu tartışmalar oranında çeşitlenmesi/farklılaşmasıdır. Bu alan ve alt dallar daha öte gittikçe kendi başlarına birer tartışma konusu yeni bir *çalışma* biçimi olmuştur.

Kültürel çalışmalar başlığı altında toplumbilimleri içerisinde geçmişte marj-dışı olarak görülen konular ve sorunlar giderek merkeze çekilmektedir. Tartışmanın şekli artık altkültür unsurları başta olmak üzere bütün alanlarda farklılaştırıcılık vurgusu ile parçalı/mikro/tekil yapılara yönelik olarak biçimlenmiştir. Bu biçim toplumbilimleri alanında yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına toplumbilimlerinin yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Toplumbilimleri yeniden biçimlenme sürecinde gündelik yaşamın mikro düzeydeki sorunlarına odaklı pragmatik bir toplumbilimleri pratiği geliştirmiştir. Toplumbilimleri alnında yapılan mikro düzeydeki çalışmaların artışı bunun bir göstergesidir. Kültürel çalışmalar tikel pratiğin kültürel anlamlandırma düzeyleriyle ilgilidir ve kültürel çalışmaların vurgusu bütüncü bir yaklaşım yerine tikel olana ve tikelliğe yöneliktir. Kültürel çalışmalar kültürel ürünleri bağlı oldukları kültürel süreçlerden görece bağımsız bir perspektifte ele almaktadır. Bu yönüyle kültürel çalışmaların tartışma alanını tarih-dışı, toplum-dışı, öznel, pratik ve geçici/belirsiz süreçlerde toplumsal bütünlükten uzak bir şekilde popüler olana doğru yöneltmiştir. Toplumbilimlerinin tartışma alanı da kültürel çalışmalarla birlikte toplumsal, tarihi, ekonomik, bilimsel bütünlükten kültürel belirsizliğe, çoğulculuğa doğru evrilmiştir. XIX. yüzyılın pozitivist anlayışı tek boyutlulukla eleştirilmiş ve pozitivizm yerine kültürel çalışmalarla birlikte yeni bir yöntem(sizlik) biçimi ikame edilmiştir. Kültürel çalışmaların ortaya koyduğu çerçeve içinde konular, toplumbilim araştırması adına psikanalizden metin okumaya, sosyolojiden etnisite, din, toplumsal cinsiyet ve kimlik araştırmalarına kadar çeşitlenmiştir. Kültürel çalışmalar bu konu çeşitliliğinin, parçalılığının ve dağınıklığının kesişim alanı haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet araştırmaları,

iletişim, feminizm, etnisite gibi konular giderek bağımsız birer alan haline dönüşmüştür. Sosyolojide, antropolojide ve toplumbilimlerinde Batı ile Batı-dışı toplumlar arasındaki farklılıkları uygarlıklar düzeyinde tanımlamaya yönelik yapılan çeşitli kültür tanımları artık önemli olmaktan çıkmış, kültürel çalışmalarla birlikte kültürün çoğulluğuna, fark'ına ilişkin vurgu ile toplumlararası farklılaşma tarihten koparılmıştır. Bu süreçte kültürel çalışmaların kültürel bağlamı pragmatik, anlık ve geçici süreçlerle güncel/gündelik yaşamın görüntülerine odaklayan anlayışı temel olmuştur. Kültürel çalışmalarla birlikte kültür; tarih ve toplumdan özerk bağımsız bir alan olarak belirsizleşmiş ve kültürel çalışmaların belirsizliği içinde nesneleşmiştir. Gündelik yaşama ilişkin vurguların ön plana çıkmasıyla birlikte toplumlar artık tüketim toplumu, gösteri toplumu, gözetim toplumu, bilgi toplumu, risk toplumu gibi kavramlarla tanınmaya/tanımlanmaya başlanmıştır. Gündelik yaşamın sınırsızlığı ve mikro görüntüleri içinde kültür yoksullaşmış, niteliksizleşmiştir. Kültürel çalışmalar araştırma süreçlerine ilişkin bir gündelik yaşam çağrısı yapmış ve gündelik yaşam süreçleri epistemolojik olana tercih edilmiştir. Kültürel çalışmalar ise bu yaklaşım biçiminin temelidir. Gündelik yaşamın temel konu haline gelmesi giderek toplumbilimlerinde bireyin ve bireyin gündelik yaşamına ilişkin anlık görüntülerin merkeze çekilmesine neden olmuştur. Gündelik yaşam özel ve bireysel süreçleri içinde taşımaktadır ve gündelik yaşamın anlık görünümleri üzerine yapılacak bir tartışma tarih-dışı, toplum-dışı ve giderek bilim-dışı olacaktır.

Kültürel çalışmaların Türkiye bağlamı ise Batı kültürel çalışmalar deneyimine eklemlenme ile birlikte şekillenmiştir. Bu anlamda Türkiye'de kültürel çalışmalarla geçmiş tartışmalardan, cumhuriyet dönemi kültür çalışmalarından, Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan'dan milliyetçilik tartışmalarından veya sosyalist kültür tartışmalarından kopuş söz konusudur. 1980'ler sonrası yenidünya düzeni ile birlikte yeni kültür tartışması ve açılım tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu anlamda geçmişten kopmayı belirtecek yeni yönelimin kaynakları ve özelliklerini belirtmesi açısından kültürel çalışmalar gündeme gelmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma ve biçimlenme süreçleri Batı dilleri ve edebiyatları içerisinden gelişmiştir. Türkiye'de kültürel çalışmalar Batı dilleri ve Batı kültürel çalışmalar deneyimi odaklıdır. Kültürel çalışmalar Türkiye'de kültür tartışmalarının geçmiş

birikiminden belli bir uzak duruşla daha öte yer yer reddedişle birlikte gündeme gelmiştir. Özellikle Batı dilleri ve edebiyatları içinde gelişmesi bakımından aktarmacılık ve Batı metinlerinin çevirileri gündeme gelmiştir. Kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci ise 1990'ların sonu ile birlikte lisans ve lisansüstü düzeylerde gerçekleşmiştir. Bunun dışında akademi içi örgütlenmeler de söz konusu olmuştur. Bu oluşumlar Batı kültürel çalışmalarının alan ve alt dallarına, tartışma konularına ve temel yönelimlerine uygun olarak gelişmiştir. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmaların bağlamı Batı odaklıdır.

Türkiye'de kültürel çalışmalar ile ilgili yapılan çalışmalar Batı'daki çalışmalara eklemlenme özelliği taşımaktadır. Bu açıdan Türkiye'de kültürel çalışmalar Batı'da yapılan çalışmaların devamı veya gelişmesi şeklinde değil Batı'daki yeniden biçimlenmeye uygun olarak örgütlenmiştir. Kültür tartışması geçmişte de yapılmaya çalışılmıştır ve kültür toplumbilimlerinin/sosyolojinin başlangıcından itibaren temel tartışma konusu olmuştur. Kültürel çalışmalar ise geçmişte yapılan çalışmaların bir devamı şeklinde değil bir kopma şeklinde gündeme gelmiştir. Yapılan çalışmalar geçmişi yok sayan, geçmiş çalışmalara karşıt çalışmalar yahut geçmişte yapılan kültür-uygarlık ayrımını yeni çalışmalara eklemleme biçimindedir. Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşması ve örgütlenmesi temelde geçmişte yapılan kültür tartışmaların geliş(tiril)mesi şeklinde değil Batı kültürel çalışmalarının takibi niteliğindedir. Özellikle ortaya çıkış kaynakları açısından Türkiye'de kültürel çalışmalar İngiliz/Amerikan dili ve edebiyatları içerisinden oluşmuştur. Burada da temel yönelimin Batı kaynaklarının aktarılması biçimindedir. Batı'dan belli bilgilerin aktarılması yönünde filolojilerin kurduğu bağ kültürel çalışmalar için de bir köprü olmuştur. Türkiye'de kültürel çalışmaların filolojiler içinden gelişmesi bir diğer yönüyle de Türkiye kültürel çalışmalarının Anglosakson ve Amerikan bir yapı kazanmasına neden olmuştur. Bir diğer açıdan da kültürel çalışmalar iletişim bilimleri içinden bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim bir yandan farklı boyutlarla kurumsal düzeyde gerçekleşirken, bir yandan iletişim bilim araştırmacıları tarafından alan -uygunluğu dolayısıyla- sahiplenilirken diğer yandan da temel tartışma biçiminin oluşturulmasında iletişim bilimleri kültürel çalışmalarla karşılıklı ilişki içinde olmuştur. Bu anlamda kültürel çalışmaların konuları ele alış biçimi ve

içerikleri önemlidir. Kültürel çalışmalar programları kültürel çalışmalar alanına paralel bir biçimde gelişmiş ve programlarda sunulan dersler kültürel çalışmaların alan ve alt dallarına uygun olarak oluşturulmuştur. Yeni kültür tartışmaları yapısöküm kavramı ve metin analizi gibi kavramlarla yapı'nın sökümünü ve toplumsal sürecin metne indirgenmesini getirmiş, toplumsalın açıklanmasına ilişkin olarak getirilen belirsizlik, yöntem(sizlik) önerisi ile kültürel çalışmalar çatısı altında tarihi gerçeklikler ve süreçlerden uzaklaşılmıştır.

Türkiye'de kültürel çalışmaların gündeme gelmesi, ön plana çıkması ile akademik anlamda atama kriterlerinin de değişmesi birbirleriyle ilişkili bir süreçtir. Bu açıdan yeni konulara katılmada konferanslar ve sempozyumlar önemli hale gelmiştir. *Akademik moda* haline gelen kültürel çalışmalar, üniversitelerin yeni dönemle birlikte yeniden yapılanma süreçlerine girmesi ile daha da ilgi çekici olmuştur. Kültürü birer inceleme nesnesi olarak tartışan kültürel çalışmaların akademik kurumsallaşma süreçlerinde kültürel çalışmalar alanı -özellikle özel üniversitelerin- reklam yüzü haline gelmiştir. Medyada çeşitli konular etrafında görünür hale gelen akademisyen ve araştırmacıların kültürel çalışmalar bölümlerine öğrenci çekme yönünde önemli etkileri olmuştur. Özel üniversiteler ve fiilen şirketleşme yolundaki kimi devlet üniversiteleri Türkiye'de kültürel çalışmalar pratiğinin içinde gerçekleştiği kurumsal çerçevenin temel dinamiğini oluşturmaktadır. Türkiye'de kültürel çalışmalar yeni dönemle uyumlu bir yapı sergilemektedir. Geçmiş yapıların direnci nedeniyle belli şekillerde eleştiri söz konusudur. Kültürel çalışmalar mevcut düzenin yapıları ile uyumsuz olduğu için engellerden bahsedilmektedir. Bu açıdan *kültürel çalışmalar açılımı* geçmişte yapılan açıklamaları ve bu açıklamalara göre oluşmuş kurumları kendine bir engel olarak görmektedir. Engel olarak bahsedilen süreç geçmişten kurtulmak ve yeni gelişmelere ayak uydurmak anlamında kurulmaktadır. Bu şekliyle kültürel çalışmalarla birlikte tarihten güncelliğe akan kültür tartışması, toplumdan, tarihten ve bütüncül tartışmalardan gündelik olanın sıradanlığına yerleştirilmiştir. 1980'lerle birlikte sol aydının sınıf, toplum, ekonomi ve siyaset odaklı açıklamaları sistem hesaplaşmasında yerini gündelik olanın, mikro olanın öne çıkarılması sürecine bırakmıştır. Toplumsal olgu analizinin bütüncül

süreçlerden uzak ele alınışı ile birlikte tarih, toplum, ekonomi ve siyaset gibi temel süreçler toplumsal analizin dışına itilmiştir.

Türkiye'de kültürel çalışmaların kurumsallaşma süreci temelde kuramsal ve pratik yaklaşımlar üzerinde gelişen belli tartışmalara bağlanmıştır. Bu tip çalışmaların yapıldığı dönemin Türkiye'de Bozkurt Güvenç'in *Türk Kimliği* çalışmasının yapıldığı dönemin bir devamı şeklindedir. Bu dönemde Türk kimliği belli şekillerde tartışmaya açılmıştır. Güvenç'in çalışmasında *tek bir kimlik mi? çeşitli kimlikler mi?* sorusu sorulmakta, Türk kimliğinin çoklu yapıları vurgulanmaktadır. Bu vurguyu etnik, dini ve cinsi ayrışmaları Güvenç'in çalışmasında ve bu dönemle birlikte yapılan tartışmalarda görmek mümkündür. Yeni dönemde yeni tartışma biçimi ile Türk kimliği tartışmalı hale gelmiştir. Bu tartışmalarla tarihi anlamdaki kimlik, Türk kimliği gündem dışına itilmektedir. Kültürlere ve kimliklere ilişkin çeşitlilikler vurgusu Türk kimliğini bir yönüyle de tanımlanamaz yahut varlığını tartışmalı hale getirmektedir. Yeni dönemle birlikte kimlik*ler* yeni anlayışa ve kültürel çalışmalar yaklaşımına uygun olarak küreselleşme ve postmodernizm kavramları ile birlikte ele alınır hale gelmiştir. Bu anlamda kültürel çalışmaları Türkiye odaklı konumlandırma çabaları belli kaygı ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Türkiye kültürel çalışmalar bağlamı Türkiye'nin çoklu kültürel yapısı içindeki unsurların çalışılması üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de kültürel çalışmalar yapmanın karşılığı Türkiye'nin kültürlerinin çoklu unsurlarının araştırılması veya ayrıştırılması anlamına gelmektedir. Türkçe bağlamda Türkiye kültürel çalışmaları geliştirme çabası yine -özellikle kültürel çalışmaların dilinin İngilizce olduğu düşünülürse- Batı dillerinin hâkimiyetinin gölgesinde/gerisinde kalmaktadır. Bu çabalar çeşitli şekillerde dillendirilse de kültürel çalışmacıların yayınlarını yurt dışında yahut ülke içinde Batı dillerinde yayınlama eğilimi ağırlıktadır. Bir başka açıdan Türkiye kültürel çalışmalarının Türkiye kültür*lerini* araştırması gerektiğine yönelik oluşturulan bağlam, içerikten öte kültürel çalışmaların araştırmaya yönelik metodolojik/epistemolojik sorunsallarının tartışılmadan önerilmesine yönelik geliştirilmiştir. Bu aşamada kültürel çalışmalar önemli bir akademik yenilik olarak kabullenilmiş ancak araştırma biçimine yönelik yapısal sorun(sal)lar eleştirel süreçlerden geçirilmemiş görünmektedir. Kültür tartışmaları geçmişte de yapılmıştır.

Geçmiş birikim gündeme gelen bu akademik yenilikle birlikte göz ardı edilmekte, kısır bulunmakta, bir kopuş ile birlikte reddedilmekte ve kültürel çalışmalara ilişkin süreçler coşkuyla karşılanmaktadır. Türkiye kültürel çalışmaları süreci toplumsal yapının/bütüncül süreçlerin ve geçmiş birikimin aleyhine ve yer yer tümden reddine yönelik olarak kabul etmiştir. Bu eleştiri dönemin dünya koşullarıyla uyumludur.

1980 sonrasından başlayan süreç içerisinde Batı içi çekişmelerin ortadan kalkmasıyla hem sosyalizm eleştirisi hem de milliyetçilik eleştirisi rahatlıkla yapılmaya başlanmıştır. Batı'da ortaya çıkan sosyalizmin sonu, toplumbilimlerinin sonu, Marxizm'in sonu, milliyetçiliğin sonu gibi yeni temel değerlendirmeler geçmişin de rahatlıkla eleştirisini yapmayı kolaylaştıracak, yeni bir aşama söz konusu olmadığı için, yeni bir dünya görüşü söz konusu olmadan veya bütünsel bir bakış açısı olmadan gündelik yaşam düzeyinde kültürel çalışmalar ortaya çıkacaktır. Sosyoloji veya diğer toplumbilimlerinde aynı eğilim bu nedenle yaygınlaşacaktır. Modern anlamdaki farklılıklar ortadan kalkarken tek merkezli yeni dünya düzeni kendine bağlı etnik, dini, cinsi temelde farklılıklar yaratacak geçmiş konuların aşılması amaçlanmadığından temel bir eleştiri söz konusu olmadan bunların doğrulanması yönünde belli çalışmalar yapılacaktır. Söz gelişi geçmişte kültür-uygarlık temelinde ortaya çıkan çalışmalardan artık söz edilmeyecektir. Uygarlık tartışması yerine yalnızca kültür çalışılır hale gelecek ancak uygarlıktan söz edilmeyecektir. Burada küreselleşme devreye girecektir. Yeni bir açılım söz konusu olmadan farklılıkları mutlaklaştıran açıklamalar öne çıkacaktır. Geçmişte resmi görüşün eleştirisi gibi görünen bu çalışmalar giderek düzene eklemlendiğinde yahut düzen kendisini belli yönlerde değiştirdiğinde ve geçmişte savunulan temel dünya görüşleri savunulamaz hale geldiğinde bu girişimlerin gündelik yaşam temelinde kültürel çalışmalarla bütünleştirilmesi söz konusu olmuştur. Resmi düzeyde de aynı çabanın ortaya çıkması ile -sosyalizm ve milliyetçilik eleştirileriyle de- birlikte bu görüşlerin kurumsallaştırılması gündeme gelmiştir. Resmi sosyalizm ve resmi milliyetçilik eleştirileri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Hem resmi sosyalizme hem de resmi milliyetçilik anlayışına eleştiri biçiminde yeni tartışma biçimleri ortaya çıkmış ve tartışma biçimi yeni bir anlayış olmadan bu gelişmelere kendisini uyumlandırmaya çalışmış ve kültürel çalışmalar da bu çabanın bir yansıması olmuştur. Resmi görüş

kendini yeni koşullara bağlı olarak değiştirmiş ve bu geçmiş dünya görüşünden ya kopuş biçiminde gündeme gelmiştir ya da tam bir kopuş olmadan belli bir süreklilik biçiminde kendini ifade etmeye çalışmaktadır. Yeni kültür tartışmaları resmi kültür ile hesaplaşma üzerinden konumlanma yöneliminde olmuştur. Bu yönelim temel olarak Batı'nın kendisi ile değil devletin kendisi ile hesaplaşmaya, Türkiye'nin kuruluş temelleri ile hesaplaşmaya dönüşmüştür. Bu nedenle Türkçülük, İslamcılık yahut sosyalizm çalışmalarıyla da bu yönde bir bağlantı kurulmuştur.

Toplumun kendi tarihinden, kimliğinden koptukça kültürel çalışmalar giderek ne geçmişi anlamaya çalışan ne de günümüzü açıklayan bir perspektif ortaya koymayan bir öngörünüşle sınırlı kalmaktadır. Bu şekliyle kültürel çalışmalar bir anlamda kültür tartışmalarının içini boşaltmak yönünde bir çabadır. Bilimin amacı öngörüşün ötesinde toplumların kendi sorunları ve çözümleri üzerinde etkili olmaktır. Toplumlar arası ilişkilerin genişliği, zenginliği, çeşitliliğine rağmen bir bütün olarak ele alınması ve değerlendirilmesi mümkündür. Kültürel çalışmalar ise başlangıçta bu bütünlüğü reddetmekte ve gündelik yaşamın öngörünüşünde kalmaktadır. Kültürel çalışmaların önerdiği disiplinlerarasılık ise kültürel çalışmaların, herkesin başının çaresine bakması, yöntem olarak yönsüzleşmesi yahut başka biçimde söylenirse toplum/toplum tarihi üzerinde bütünsel bir görüş söz konusu olmadan yapılan bir çalışma biçimi haline gelmesine neden olmaktadır. Kültürel çalışmalar bu haliyle bir "*akademik şenlik*"e dönüşmüştür. Bu akademik şenlik kendisini yayın enflasyonuyla, sınırsız konu ve içeriği ile düzenlenen sayısız kongre/sempozyum turizmi ile göstermektedir. Bu yönelim genel olarak toplumbilimlerine sızmış durumdadır.

Kültürel çalışmalar bir anlamda günümüz küreyerel açıklamalarla kendini temellendirmektedir. Günümüzde tek merkezli ABD dünya egemenliğinden söz edilmesine karşılık bütünsel dünya görüşünde kendini temellendirmekte güçlükle karşılaşılmaktadır. Bu nedenle açıklamalar gündelik ilişkiler düzeyinde ve anti-özcü temelde getirilmeye çalışılmaktadır. Kültürel çalışmalar da bu anlamda toplumbilimlerinin yeniden biçimlenmesi açısından bütünsel dünya görüşlerinin, modernizm eleştirilerine dayalı olarak kendini/kendi geçerliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Tek merkezli ABD egemenlik düzeni ile birlikte toplumbiliminin de

Amerikanlaşması birbirini destekleyen bir süreç olarak gelişmiştir. Kültürel çalışmalar küreyerelleşme ve postmodernizm tartışmaları ve yaklaşımları ile temel bir ilişki içerisindedir. Bu ilişki tartışılmadığında ve anlaşılmadığında toplumbilimlerinin yeniden biçimlenme süreçleri ve kültürel çalışmalar ilişkisi anlaşılamayacaktır. Bu anlamda kültürel çalışmaların serüveni bir anlamda da toplumbilimlerinin Amerikanlaşma serüvenidir. Türkiye'de de küreyerelleşme çabasına uygun olarak hem mevcut düzende belli değişiklikler gündeme gelmiştir hem de sosyoloji anlayışı değişmiştir. Kültürel çalışmalar da toplumbilimlerine ikame edilmektedir. Türkiye'de modernleşme eleştirileri günümüz küreyerelleşme anlayışının ötesine geçmemektedir. Geçmişte modernleşme ile ulus-devlet arasında veya kültür ile uygarlık arasında kurulan ilişki yeni dönemde küreselleşme ile yerelleşme arasındaki farklılıklara dayalı olarak temellendirilmektedir. Bu nedenle geçmişte sosyolojide egemen olmuş modernleşme anlayışlarına karşı belli bir eleştiri söz konusudur. Bu eleştiriyi Batı merkezci bir eleştiri olarak ele almak mümkün değildir. Tam tersine mevcut düşünce ve egemenlik ilişkilerine uygundur.

Bu çalışmada kültürel çalışmalar alanını konu olarak ele aldık. Kültürel çalışmaları ele almaktaki amacımız kültürel çalışmaların artık örneğin özellikle sosyoloji açısından yeni bir yöntem(sizlik), yeni bir tartışma biçimi getirmiş olmasıdır. Temel sorun ise bu yöntem(sizlik)'in yeni bakış açısının Türkiye'nin ve dünyanın sorunlarının çözümü üzerinde etkin olup olmadığına, bu sorunların çözümüne izin verip vermediğine ilişkindir. Bize göre kültürel çalışmalar anti-özcü tutumu ile ve gündelik yaşam düzeyinde kendiliğinden belirsizliği öne çıkarması ile toplum sorunlarının çözümü yönünde bilinçli bir rol oynamayı amaçlamamaktadır. Bu nedenle kültürel çalışmalar; tarih-dışı, toplum-dışı, bilimsel dünya görüşlerinin dışında yeni bir yöntem(sizlik) biçimidir. Sosyoloji XIX. yüzyıl bilimidir ve Batı'da belli koşullarda ortaya çıkmıştır. Günümüzde de kültürel çalışmalar adı altında hem sosyolojinin hem de toplumbilimlerinin kuruluş temellerine karşı yeni bir anlayış getirilmektedir. Esas tartışılması gereken konu da budur. Bu nedenle yakın tarihe yönelik belli eleştiriler gündeme getirilmekte ve bu anlayış çokkültürlülük adı altında savunulmaktadır. Günümüzde küreyerelleşme anlayışı etnik, dini, cinsiyet temelli unsurları gündeme getirmekte ve bu unsurları mutlaklaştırmaktadır. Bu unsurların

giderek daha da parçalılığı ile ilişkili olarak toplum sorunlarının çözümü de amaçlanmamaktadır.

Toplumbilimleri/sosyoloji her şeyden evvel -sıklıkla belirtilmelidir ki- toplumların kendi üzerine bilinçlenmesidir. Bilinçlenmeden anlaşılması gereken de toplumbilimlerinin toplum sorunları üzerinde etkili olmasıdır. Toplum sorunları üzerinde etkili olmayı amaçlamayan, mevcut dünya düzenini pekiştiren, çokkülürlülük veya çokkimliklilik adına gündelik yaşam düzeyinde ortaklığı amaçlayan kültürel çalışmalar sonuçta etnik, dini, cinsi ve kimlik üzerindeki farklılıkları mutlaklaştırarak bireysel ve gündelik yaşam düzeyinde ortaklığı önermekten öteye gidememektedir. Bu çalışmadan çıkaracağımız sonuç, mevcut düzeni aşmaya izin vermeyen ve tartışmayan, konulara tarihi, ekonomik, siyasi ve toplumsal temellerde yaklaşmayan görüşlere ne farklı toplumbilimleri açısından ne de kendi uğraşı alanımız açısından katılmanın mümkün olmadığı yönündedir. Bu tartışma biçimi toplumbilimleri düzeyinde ne dünya açısından ne de kendi sorunlarımızın çözümü açısından bir geçerlilik taşımamaktadır. Kültürel çalışmalar tam tersine bu sorunların tartışılmasına değil reddine dayalıdır ve bütünsel dünya görüşünden, tarihten ve toplumdan kopuk bir biçimde gündelik yaşam tarzını öne çıkartmaktadır. Sosyolojinin temelinde toplum sorunlarını anlama/açıklama çabası varıdır. Bütünsel dünya görüşlerine ve tarihe olan ilgisi de bu bilinçlenmeyi sağlama üzerinedir. Kültürel çalışmalar bir anlamda sosyolojiden vazgeçilmesini istemekte veya sosyolojiyi darlaştırmaktadır. Toplum sorunlarını anlamaktan, bu süreçleri bütüncül süreçlerle açıklamaktan vazgeçmemizi öneren bu görüşe sosyoloji adına katılmamız mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Abbott, Andrew: **Chaos of Disciplines**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2001.

Adair, Gilbert: **Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar**, Çev.: Nazım Dikbaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Adak, Hülya: "*Sabancı Üniversitesi Kültürel Etüdler Programı*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 9, Ocak 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

Adorno, Theodor W.: "*Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*", **Cogito**, Sayı: 36, Yaz 2003, ss. 76-78.

Adorno, Theodor W.: "*Kültür Eleştirisi ve Toplum*", Theodor W. Adorno, **Edebiyat Yazıları**, Çev.: Sabir Yücesoy, Orhan Koçak, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, ss. 159-179.

Adorno, Theodor W.: "*Kültür ve Yönetim*", Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, Sunuş: J. M. Bernstein, Çev.: Nihat Ülner v. d., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, ss. 121-149.

Akay, Ali: "*Önsöz*", **Toplumbilim**, Sayı: 14, Ekim 2001, ss. 5-8.

Akpolat, Yıldız: "*Trajik Bir Epistemik Cemaat Dergisi: Defter (1987-2002)*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009. ss. 201-248.

Alemdar, Korkmaz Erdoğan, İrfan: **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994.

Erdoğan, İrfan Alemdar, Korkmaz: **Öteki Kuram Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Pozitif Matbaacılık, 2002.

Kabaağaç, Sina, Alova, Erdal: **Latince-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1995.

Anderson, Perry: **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Çev.: Bülent Aksoy, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004.

Ansiklopedik Kültür Sözlüğü: "Kültür", Çev.-Düzenleyen: Aziz Çalışlar, Yayın Yeri Yok, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Arendt, Hannah: **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

Arnold, Matthew: **Culture and Anarchy**, Edt.: Jane Garnett, New York, Oxford University Press, 2006.

Atiker, Erhan: **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.

Augé, Marc: **Çağdaş Dünyaların Antropolojisi**, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1995.

Aybars, Ergün: "*Milli (Ulusal) Kültür*", **II. Milli Kültür Şurası**, Cilt: I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, ss. 35-39.

Aydın, Suavi: "*Bir Kavramın Bunalımına Dair Düşünceler: Tarih Karşısında Kültür Kavramı*", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 94, Güz 2002, ss. 16-49.

Ali Reza Balaman, "*Uygulamalı Antropoloji: Ülkemizdeki Gereksinimi ve G. Kore Açık Hava Halk Müzesi (Slaydlarla)*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, ss. 37-42.

Baldwin, Elaine -et. al.: **Introducing Cultural Studies**, Harlow, Prentice Hall, 1999.

Bates, Daniel G.: **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, Çev.: Suavi Aydın v. d., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Barker, Chris: **The SAGE Dictionary of Cultural Studies**, London, SAGE Publications, 2004.

Barthes, Roland: **Göstergebilimsel Serüven**, Çev.: Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul, Kaf Yayıncılık, 1999.

Baş, Işıl: "*Boğaziçi Üniversitesi Eleştiri ve Kültür Araştırmaları Programı*", **Kültür Araştırmaları Derneği, Bülten: 9**, Ocak 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

Baykara, Tuncer: **Türk Kültürü**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Belge, Murat: **Tarihten Güncelliğe**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983.

Benedict, Ruth: **Patterns of Culture**, New York, Mentor Books, 1949.

Benjamin, Walter: "*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı*", Walter Benjamin, **Pasajlar**, Çev.: Ahmet Cemal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, ss. 50-86.

Bennet, Tony
Grossberg, Lawrence
Morris, Meaghan: **New Keywords A Revised Vocabulary of Culture and Society**, USA, Blackwell, 2005.

Bernard, H. Russell: **Research Methods in Anthropology Qualitative and Quantitative Approaches**, USA, AltaMira Press, 2006.

Bernstein, J. M.: "*Sunuş*", Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, Sunuş: J. M. Bernstein, Çev.: Nihat Ülner v.d., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007. ss. 9-43.

Beverley, John: **Subalternity and Representation Arguments in Cultural Theory**, USA,, Duke University Press, 2004.

Bewes, Timothy: **Şeyleşme Geç Kapitalizmde Endişe**, Çev.: Deniz Soysal, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.

Bıçak, Ayhan: "*Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü*", **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XL, Ankara, 1999, ss. 205-213.

Bıçak, Ayhan: **Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2004.

Bigsby, C. W. E.: "*Popüler Kültür Politikaları*", **Popüler Kültür ve İktidar,** Derleyen: Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 73-96.

Birkan, Tuncay: "*Solun Son Sözü "Kültürel Çalışmalar" mı?*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 94, Güz 2002, ss. 6-15.

Bloch, Maurice: **Marxism and Anthropology**, New York, Oxford University Press, 1987.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Komisyonu: "*Sosyal Bilimlerde Alternatif Bir Paradigma Gerekli mi Mümkün mü?*", Konuşmacılar: Yağmur Denizhan, İlkay Sunar, Gürol Irzık, Zafer Toprak, Tartışma Toplantısı Tutanakları 22-23 Mayıs 1997, **Defter**, Sayı: 31, Yıl: 1997. ss. 142-181.

Bottomore, Tom: **Toplumbilim**, Çev.: Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınları, 1977.

Bottomore, Tom: **Frankfurt Okulu,** Çev.: Ahmet Çiğdem, Ankara, Vadi Yayınları, 1997.

Bottomore, Tom: "*Yeni Sol*", Edt.: William Outhwaite, **Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 875-876.

Baudrillard, Jean: **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev.: Oğuz Adanır, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1991.

Bowman, Paul: "*Reading Rey Chow*", **Postcolonial Studies**, Volume: 13, No: 3, 2010, pp. 239-253.

Burgett, Bruce Glenn, Hendler: **Keywords for Amerikan Cultural Studies**, New York and London, New York University Press, 2007.

Burke, Peter: **Tarih ve Toplumsal Kuram**, Çev.: Mete Tunçay, İstnabul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Büken, Gülriz -et. al.: **Popular Culture(s), Proceeding of the Third Cultural Studies Seminar, Ege University İzmir, Turkey, May, 1998**, Ankara, The British Council, 1998.

Callinicos, Alex: **Marxism and Philosopsy**, New York, Oxford University Press, 1987.

Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS: **On Ideology**, Hutchinson, London, 1978.

Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS: **Women Take Issue**, Hutchinson, London, 1978.

Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS: **Unpopular Education: Schooling and Social Democracy in England Since 1994**, London, Hutchinson, 1981.

Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS: **The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain**, London, Hutchinson, 1982.

Centre for Contemporary Cultural Studies –CCCS: **Making Histories: Studies in History - Writing and Politics**, London, Hutchinson, 1982.

Certeau, Michel de: **The Practice of Everyday Life**, Berkeley, University of California Press, 1988.

Cevizci, Ahmet: **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2000.

Clarke, John -et. al.: **Working Class Culture**, London, Hutchinson, 1979.

Clarke, John
Hall, Stuart -et. al.: "*Subcultures, Cultures anda Class*", Edt.: Stuart Hall, Tony Jefferson, **Resistance Through Rituals Youth Subcultures in Post-War Britain**, London, Hutchinson, 1976, pp. 9-74.

Collins, Hugh: **Marxism and Law**, New York, Oxford University Press, 1987.

Connor, Steven: **Post-Modernist Kültür**, Çev.: Doğan Şahiner, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Couldry, Nick: "*Sociology and Cultural Studies an Interrupted Dialogue*", Edt.: John R. Hall et. al., **Handbook of Cultural Sociology**, USA and Canada, Routledge, 2010, pp. 77-86.

Çakmur, Barış: "*Kültürel Üretimin Ekonomi Politiği Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler*", **Kültür ve İletişim (Culture & Communication)**, Yaz 1 (2), 1998, ss. 111-148.

Davis, Helen: **Understanding Stuart Hall**, London, Sage Publications, 2004.

Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri: *"Sosyal Bilimleri Açın!" Ankara Tartışma Toplantısı Tutanaklar 24 Mayıs 1997*", **Defter**, Sayı: 31, Yıl: 1997. ss. 182-208.

Dellaloğlu, Besim F.: **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, İstanbul, Say Yayınları, 2007.

Dellaloğlu, Besim F.: **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995.

Denning, Michael: "*Culture and the Crisis the Political and Intellectual Origins of Cultural Studies in the United States*", Edt.: Cary Nelson, Dilip Gaonkar Parameshwar: **Disciplinarity and Dissent in Cultural Studies**, New York, Routledge, 1996, pp. 265-288.

Desjeux, Dominique**:** **Sosyal Bilimler**, Çev.: Kemal İnal, Ankara, Dost Kitabevi, 2005.

Doğan, Özlem: "*Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayrımın Dünü ve Bugünü Üzerine*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 76, Bahar 1998, pp. 7-40.

During, Simon: "*Introduction*", Edt.: Simon During, **The Cultural Studies Reader**, London and New York, Routledge, 1999, pp. 1-28.

Eagleton, Terry: **Eleştiri ve İdeoloji**, Çev.: Esen Tarım, Serhat Öztopbaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Eagleton, Terry: **Postmodernizm Yanılsamaları**, Çev.: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

Eagleton, Terry: **Kuramdan Sonra**, Çev.: Uygar Abacı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004.

Eagleton, Terry: **Kültür Yorumları**, Çev.: Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.

Edgar, Andre Sedwick, Peter: **Key Concepts ın Cultural Theory**, London/New York, Routluge, 1999.

Eğribel, Ertan: "*Türk Sosyolojisini ve Toplumu Birlikte Özgürleştirmenin Gereği Üzerine*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Bilim Sosyolojisi - Bilim Tarihi ve Yöntem-**, Sosyoloji Yıllığı 16, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007, ss. 47-55.

Eğribel, Ertan: "*Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi*", Edt: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Bilim Sosyolojisi - Bilim Tarihi ve Yöntem-**, Sosyoloji Yıllığı 16, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007. ss. 279-491.

Eğribel, Ertan: "*Küresel İmparatorluk Düzeni ve Post-Sosyalizmin Post-milliyetçilik Olarak Sefaleti: Küre-Yerel Toplumsal Değişme Anlayışı ve Devletsiz*

Demokrasi/Egemenlik Anlayışı", **Sosyologca**, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012, ss. 285-304.

Eğribel, Ertan: "*Türk Sosyolojisi ve Coğrafya: Prens Sabahattin ve Anglo-Saksonların Üstünlüğü Savunuculuğu*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Sosyoloji ve Coğrafya Sosyoloji Yıllığı Kitap 15 Süha Güney ve Sebahattin Güllülü'ye Saygı**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006, ss. 236-249.

Eğribel, Ertan: "*ABD Merkezli Küresel İmparatorluk Örgütlenmesi ve Devlete Karşı Demokratik Toplum Dayatması: Yönetici Devlet-Yönetilen Toplum İkiliğinden Küre-Yerel Doğrudan Yerinden Yönetim Modeline*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 15-24.

Eğribel, Ertan: "*Sosyolojide Yöntem Tartışmaları ve Aktarmacılık Üzerine: Antropolojinin ve Kültürel Çalışmaların Öne Çıkması veya Toplum Bilimlerinin Oryantalistleşmesi*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 183-200.

Eğribel Ertan Özcan, Ufuk: "*Türkiye'de Antropoloji: Sosyoloji ve Antropolojinin Karşıtlık ve Ortaklığı*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 24-40.

Eğribel, Ertan Özcan, Ufuk: "*Sosyoloji ve Toplumsal Değişme: Türkiye Çözülürken? Yeni Bir Dönemin Başlangıcında Nereye?*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 3-13.

Elias, Norbert: **Uygarlaşma Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çev.: Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Elias, Norbert: **Uygarlık Süreci Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 2, Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çev.: Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Eliot, Thomas Stearns: **Kültür Üzerine Düşünceler**, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Emiroğlu, Kudret
Aydın, Suavi: **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

Erdoğan, Nemci: "*Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeoloji(si) ve Akademya*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 97, Güz 2003, ss. 43-64.

Erdoğan, Nemci: **Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Erdoğan, Nemci: "*Gündelikçi Kadınlar, Emir Erleri ve Benzerlerine Dair "Aşağı" Sınıflar, "Yüksek" Tahayyüller*", **Birikim**, Sayı: 132, Nisan 2000, ss. 33-38.

Erdoğan, Nemci: "*"Neyin Feryadı" yahut "Dertli Kaval": Hikâyeler, Sırlar ve Madunlar*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 111, 2008, ss. 60-71.

Fabian, Johannes: **Zaman ve Öteki Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur**, Çev.: Selçuk Budak, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Fiske, John: **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev.: Süleyman İrvan, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Fiske, John: "*Cultural Studies and the Culture of Everyday Life*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992, pp. 154-173.

Frow, John: **Cultural Studies and Cultural Value**, Oxford, Clarendon Press, 1995.

Garnham, Nicholas: "*Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?*", Çev.: Sevilay Çelenk, **Teori ve Politika**, Sayı: 8, Güz 1997, ss. 87-104.

Garnham, Nicholas: "*Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru*", **Praksis**, Sayı: 4, 2001, ss. 126-143.

Gedik, Hande Birkalan: "*Özgün ve Özgür Bir Antropolojiye Doğru*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005, ss. 73-89.

Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Yay. Haz.: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.

Gilroy, Paul: **There Ain't No Black in the Union Jack The Cultural Politics of Race and Nation**, London, Hutchinson, 1987.

Gilroy, Paul
Lawrence, Grossberg
McRobbie, Angela: **Without Guarantees in Honour of Stuart Hall**, London, Verso, 2000.

Giroux, Henry A. -et. al.: "*The Need for Cultural Studies*", Edt.: Henry A. Giroux, **Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning**, USA, Bergin & Garvey Publishers, 1988, pp. 143-157.

Goodwin, Andrew
Wolff, Janet: "*Conserving Cultural Studies*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 123-149.

Gray, Ann -et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007.

Gray, Ann -et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 2**, London and New York, Routledge, 2007.

Gray, Ann: "*Formations of Cultural Studies*", Edt.: Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007, pp. 1-13.

Grossberg, Lawrence: "*History, Politics, Postmodernism: Stuart Hall and Cultural Studies*", **Journal of Communication Enquiry**, 10 (2) Summer, 1986, pp. 61-77.

Grossberg, Lawrence: "*On postmodernism and Articulation An Interview With Stuart Hall*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, pp. 131-150.

Grossberg, Lawrence: "*Cultural Studies and/in New Worlds*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 10, 1993, pp. 1-22.

Grossberg, Lawrence: "*The Formations of Cultural Studies An American in Birmingham*", **Relocating Cultural Studies Developments in Theory and Research**, Edt.: Valda Blundell, John Shepherd, Ian Taylor, London and New York, Routledge, 1993, pp. 21-64.

Grossberg, Lawrence: "*Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication?*", **Journal of Communication**, 43 (4), Autumn 1993, pp. 89-97.

Grossberg, Lawrence: **Bringing it All Back Home Essay on Cultural Studies**, Durham, Duke University Press, 1997.

Grossberg, Lawrence: "*Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politiğe Karşı Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı?*", **Teori ve Politika**, Sayı: 9, Kış 1998. ss. 67-85.

Grossberg, Lawrence: "*Kültürel Çalışmalar ve Yeni Dünyalar*", Der.: Nazife Güngör, **Popüler Kültür ve İktidar**, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 240-274.

Grossberg, Lawrence: "*The Sins of Cultural Studies*", Edt.: Joris Wlasselaers et. al., **The Future of Cultural Studies,** Leuven, Leuven University Press, 2000, pp. 23-35.

Grossberg, Lawrence: "*What's in a Name (One More Time)*", Edt.: Rhonda Hammer, Douglas Kellner, **Media/Cultural Studies: Critical Approaches**, USA, Peter Lang Publishing, 2009, pp. 25-48.

Grossberg, Lawrence: **Cultural Studies in the Future Tense**, USA, Duke University Press, 2010.

Grossberg, Lawrence
Nelson, Cary
Treichler Paula A.: **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992.

Grossberg, Lawrence
Slack, Jennifer Daryl: "*An Introduction to Stuart Hall's Essay*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 2, Issue: 2, 1985, pp, 87-90.

Guha, Rnajit
Spivak, Gayatri Chakravorty: **Selected Subaltern Studies**, Oxford University Press, 1988.

Günal, Asena: "*Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu Üzerine*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 76, Bahar 1998. ss. 269-273.

Güvenç, Bozkurt: **Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir İnceleme**, Şehir Yok, Hacettepe Basımevi, 1970.

Güvenç, Bozkurt: **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Güvenç, Bozkurt: **İnsan ve Kültür,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1996.

Güvenç, Bozkurt: **Kültürün ABC'si**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Hall, Stuart: "*Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems*", Edt.: Stuart Hall et. al., **Culture, Media, Language Working Papers in Cultural Studies, 1972-79**, London, Routledge, 1980, pp. 2-35.

Hall, Stuart: "*Introduction to Media Studies at the Centre*", Edt.: Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980, pp. 104-109.

Hall, Stuart: "*Cultural Studies: Two Paradigms*", **Media, Culture & Society**, Volume: 2, January 1980, pp. 57-72.

Hall, Stuart: "*The rediscovery of 'Ideology'; Return of the Repressed in Media Studies*", Edt.: Michael Gurevitch, Tony Bennet et. al., **Culture, Society and the Media**, London and New York, Routledge, 1982, pp. 52-86.

Hall, Stuart: "*Gramsci's Relevance for the Study of Race and Ethnicity*", **Journal of Communication Inquiry**, Vol.: 10, No.: 2, June 1986, pp. 2-27.

Hall, Stuart: "*The Great Moving Right Show*", **Marxism Today**, January 1979, pp. 14-20.

Hall, Stuart: "*Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 359-394.

Hall, Stuart: **The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left**, London, Verso, 1988.

Hall, Stuart: "*The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists*", Edt.: Cary Nelson, Lawrence Grossberg, **Marxism and the Interpretation of Culture**, USA, University of Illinois, 1988.

Hall, Stuart: "*The Emergence of Cultural Studies and the Crisis of the Humanities*", **The Humanities as Social**

Technology, October, Volume: 53, Summer 1990, pp. 11-13.

Hall, Stuart: "*Cultural Studies and its Theoretical Legacies*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992, pp. 277-294.

Hall, Stuart: "*Introduction*", Edt.: Start Hall, Bram Gieben, **Formations of Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1992, p. 1-16.

Hall, Stuart: "*Yeni Zamanların Anlamı*", Der.: Stuart Hall, Martin Jacques, **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995. ss. 105-124.

Hall, Stuart: "*The Problem of Ideology Marxism Without Guarantees*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996. pp. 24-45.

Hall, Stuart: "*Race, Culture, and Communications: Looking Backward and Forward at Cultural Studies*", **Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society**, Volume: 5, Issue: 1, Spring 1992, pp. 10-18.

Hall, Stuart: "*Race, Culture, and Communications: Looking Bakcward and Forward at Cultural Studies*", Edt.: John Storey, **What is Cultural Studies A Reader**, London & New York, Arnold, 1996, pp. 336-343.

Hall, Stuart: "*Popüler Olanın Yapıbozumu Üzerine Notlar*", Çev.: Vahide Pekel, **Mürekkep**, Sayı: 8, 1997, ss. 15-22.

Hall, Stuart: "*The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time*", Edt.: Kenneth Thompson, **Media and Cultural Regulation**, London and Thousand Oaks, Sage, 1997, pp. 207-238.

Hall, Stuart: "*İdeoloji ve İletişim Kuramı*", Der.: Süleyman İrvan, **Medya, Kültür, Siyaset**, Ankara, Ark Yayınları, 1997, ss. 79-97.

Hall, Stuart: "*Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*", Der.: Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Çev.: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998. ss. 63-96.

Hall, Stuart: "*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*", Der.: Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Çev.: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998. ss. 39-61.

Hall, Stuart: "*Popüler Kültür ve Devlet*", **Popüler Kültür ve İktidar,** Derleyen: Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 97-132.

Hall, Stuart: "*Introduction*", Edt.: Stuart Hall, **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**, London, Sage Publications, 2003, pp. 1-11.

Hall, Stuart: "*Introduction Who Needs 'Identity'?*", Edt.: Stuart Hall, Paul Du Gay, **Questions of Cultural Identity**, London, SAGE Publications, 2003, pp. 1-17.

Hall, Stuart: "*Notes on Deconstructing 'the Popular'*", Edt.: Raiford Guins, Omayra Zaragoza Cruz, **Popular Culture A Reader**, London, Sage Publications, 2005, pp. 64-71.

Hall, Stuart: "*Kodlama, Kodaçımlama*", Çev.: Yiğit Yavuz, Der.: Şahinde Yavuz, **Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma**, Ankara, Vadi Yayınları, 2005, ss. 85-97.

Hall, Stuart: "*Preface*", Edt.: Ann Gray et. al., **CCCS Selected Working Papers Volume 1**, London and New York, Routledge, 2007, pp. ix-xiv.

Hall, Stuart -et. al.: **Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order**, London, Macmilllan, 1978.

Hall, Stuart -et al.: **Policing the Crisis Mugging, The State and Law and Order**, London and Basingstoke, The Macmillan Press, 1982.

Hall, Stuart
Hobson, Dorothy -et. al.: **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980.

Hall, Stuart
Hobson Dorothy -et. al.: "*Preface*", Edt.: Stuart Hall, Dorothy Hobson et. al., **Culture, Media, Language (Working Papers in Cultural Studies 1972-79)**, New York , Routledge, 1980, pp. vi-vii.

Hall, Stuart
Jefferson, Tony: **Resistance Through Rituals Youth Subcultures in Post-War Britain**, London, Hutchinson, 1976.

Hall, Stuart
Jacques, Martin: "*Giriş*", Der.: Stuart Hall, Martin Jacques, **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çev.:Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, pp. 15-25.

Hall, Stuart
Martin, Wishart: **The Politics of Thatcherism**, London, Lawrence and Jaques, 1983.

Halman, Talat: "*Kaç/Göç Edebiyat ve Kültür Araştırmaları*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_halman_konusma.htm, 20 Nisan 2010.

Hamilton, Peter: "*Önsöz*", Tom Bottomore, **Frankfurt Okulu Eleştirel Kuram**, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1989, ss. 4-6.

Hardt, Hanno: "*Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması*", Der.-Çev.: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ankara, Ark Yayınevi, 1994, ss. 1-55.

Handler, Richard: "*Anthropology is Dead! Long Live Anthropology*", **American Anthropologist**, Volume: 95, Number: 4, December 1993. ss. 991-995.

Hartley, John: **A Short History of Cultural Studies**, London, Sage Publications, 2003.

Heath, Stephen
Skirrow, Gillian: "*Raymond Williams ile Söyleşi*", Edt.: Tania Modleski, **Eğlenceİncelemeleri Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Çev.: Nurdan Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998. pp. 23-39.

Hebdige, Dick: **Subculture the Meaning of Style**, London and New York, Routledge, 1979.

Hebdige, Dick: **Altkültür Tarzın Anlamı**, Çev.: Sinan Nişancı, İstanbul, Babil Yayınları, 2004.

Held, David: **Introduction to Critical Theory Horkheimer to Habermas**, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1980.

Held, David: "*Frankfurt Okulu (Eleştirel Kuram)*", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, Çev.: Meral Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 246-252.

Herbrechter, Stefan: "*Introduction: Cultural Studies - Interdisciplinarity and Translation*", Edt.: Stefan Herbrechter, **Critical Studies Cultural Studies Interdisciplinarity and Translation**, Amsterdam and New York, Rodopi, 2002, pp. 1-16.

Herzfeld, Michael: **Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society**, Oxford, Wiley-Blackwell, 2006.

Higgins, John: **The Raymond Williams Reader**, Oxford, Balckwell Publishers, 2001.

Hobart, Mark: "*The Presentations*", Edt.: Peter Wade, **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group**

for Debates in Anthropological Theory, UK, University of Manchester, 1996, pp. 11-19.

Hoggart, Richard: **The Uses of Literacy**, New York, Oxford University Press, 1970.

Hoggart, Richard: **Everyday Language and Everyday Life**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2003.

Horkheimer, Max: **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**, Çev.: Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Horkheimer, Max: "*Toplumsal Felsefenin Bugünkü Durumu ve Bir Toplumsal Araştırma Enstitüsünün Görevleri*", Çev.: Alber Nahum, **Lapsus**, Sayı: 1, Bahar 2006, ss. 159-170.

Horkheimer, Max
Adorno, Theodor W.: **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar II**, Çev.: Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996.

Howell, Signe: *"Cultural Studies and Social Anthropology: Contesting or Coomplementary Discourses?*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997. ss. 103-125.

Hsing, Kuan
Hall, Stuart: "*Cultural Studies and the Politics of Internationalization An Interview with Stuart Hall by Kuan-Hsing Chen*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, pp. 393-409.

İrvan, Süleyman
Binark, Mutlu: **Kadın ve Popüler Kültür**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995.

İstanbul Bilgi Üniversitesi: **Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2009, Kültür Politikaları ve Kentler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

İstanbul Bilgi Üniversitesi: **Kültür Politikaları ve Yönetimi KPY Yıllık 2010, Kültürel Çeşitlilik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

İşçi, Sönmez Günseli -et. al.,: **Inside Outside in: Emotions, Body and Society, Proceedings of The 8th Annual International Ege University Cultural Studies Symposium, May 21st-23rd 2003**, İzmir, Ege University, 2005.

Jacoby, Russel: "*Batı Marksizmi*", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, Çev.: İrfan Cüre, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 66-69.

Jameson, Fredric: "*On Cultural Studies*", **Social Text**, No.: 34, 1993, pp. 17-52.

Jameson, Fredric: **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, Çev.: Nuri Plümer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.

Jameson, Fredric: **Modernizm İdeolojisi Edebiyat Yazıları**, Hazırlayanlar: Orhan Koçak, Tuncay Birkan, Çev.: Kemal Atakay, Tuncay Birkan, İstanbul Metis Yayınları, 2005.

Jameson, Fredric: "*Kitle Kültüründe Şeyleşme ve Ütopya*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 250-284.

Jay, Martin: **Diyalektik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün Tarihi 1923-1950**, Çev.: Ünsal Oskay, İstanbul, Belge Yayınları, 2005.

Johnson, Richard: "*What is Cultural Studies Anyway?*", **Social Text**, No. 16, Winter 1986-1987, pp. 38-80.

Johnson, Richard: "*Reinventing Cultural Studies: Remembering for the Best Version*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 452-488.

Kahraman, Hasan Bülent: **Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Ötekileri**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.

Kahraman, Hasan Bülent: **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.

Kahraman, Hasan Bülent: "*Taştan bedenler*", **Radikal Kitap Eki**, 7 Nisan 2003.

Kahraman, Hasan Bülent: **Kültür Tarihi Affetmez**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.

Kayalı, Kurtuluş: "*Türk Düşüncesi Çeviri Kokuyor*", Söyleşi: Alim Arlı, **Türkiye Söyleşileri 2, Kültür**, İstanbul, Küre Yayınları, 2007, ss. 59-75.

Kayalı, Kurtuluş: "*Türkiye'de Kültür Sosyolojisi Yapmanın Açmazları Üzerine Bazı Düşünceler*", Edt.: Köksal Alver, Necmettin Doğan, **Kültür Sosyolojisi**, Ankara, Hece Yayınları, 2007, ss. 119-127.

Kejanlıoğlu, D. Beybin: **Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

Kellner, Douglas: "*Cultural Studies and Philosophy: An Intervention*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, pp. 139-153.

Kellner, Douglas: "*Kültür Endüstrileri*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 223-239.

Kellner, Douglas: "*Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*", Çev: Ünsal Çığ, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerunsal.html, 12 Aralık 2008.

Kellner, Douglas: "*İletişim ve Kültürel Çalışmalar: Bölünmenin Üstesinden Gelmek*", Çev.: Hediyetullah Aydeniz, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerha.html,

12 Aralık 2008.

Kellner, Douglas: "*Kültürel Araştırmalar, Çokkültürlülük ve Medya Kültürü*", Çev.: Eylem Çamuroğlu, (Çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/kellnerha.html, 12 Aralık 2008.

Kırtunç, Ayşe Lahur: "*Popüler Kültür Araştırmaları*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_kirtunc_konusma.html, 20 Nisan 2010.

Kırtunç, Ayşe Lahur: "*Ege Üniversitesi Yedinci Kültür İncelemeleri Sempozyumu*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 8, Ekim 2002, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

Kırtunç, Ayşe Lahur: "*Ege Üniversitesi Sekizinci Kültür İncelemeleri Sempozyumu*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 12, Ekim 2003, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

Kızılçelik, Sezgin: **Frankfurt Okulu Eleştirel Teori**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2000.

Kızılçelik, Sezgin: **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2004.

Kirsch, Max H.: **Queer Theory and Social Change**, USA, Routledge, 2000.

Koçak, Orhan: "*Önsöz: Horkheimer ve Frankfurt Okulu, Max Horkheimer*", Max Horkheimer, **Akıl Tutulması**, Çev. Orhan Koçak, İstanbul, Metis Yayınları, 2005. ss. 7-52.

Kottak, Conrad Phillip: **Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2001.

Kroeber, A. L. Kluckhohn, Clyde: **Culture A Critical Review of Concepts and Definitions**, Cambridge, The Harward University Printing, 1952.

Köktürk, Milay: **Kültürün Dünyası Kültür Felsefesine Giriş**, Hece Yayınları, Ankara, 2006.

Kuper, Adam: **Anthtopology and Anthropologist The Modern British School**, London and New York, Routledge, 1995.

KÜLT: **İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı: 1, 2011.

Kültür Araştırmaları Derneği: Dernek Hakkında, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?dernek, 20 Aralık 2010.

Kültür Araştırmaları Derneği: Amaçlar, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?amac, 20 Aralık 2010.

Kümbetoğlu, Belkıs Gedik, Hande Birkalan: "*Gelenekten Geleceğe Antropoloji: Değişen Konular, Bakış Açıları ve Yaklaşımlar*", Der.: Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, 2005. ss. 17-36.

Lang, Kurt: "*İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi*", Der.: Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 27-41.

Lee, Richard E.: "*Cultural Studies, Complexity Studies and the Transformation of the Structures of Knowledge*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume 10 (1), 2007, pp. 11-20.

Lefebvre, Henri: **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev.: Işın Gürbüz, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Long, Elizabeth: "*Engaging Sociology and Cultural Studies: Disciplinarity and Social Change*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 1-32.

Marcuse, Herbert: **Tek-Boyutlu İnsan İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev.: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1990.

Martin, Randy: "*The Renewal of the Cultural in Sociology*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, pp. 63-78.

Maton, Karl: "*Popes, Kings & Cultural Studies: Placing the Commitment to Non-Disciplinarity in Historical Context"*, **Cultural Studies Interdisciplinarity and Translation**, Edt.: Stefan Herbrechter, New York, Rodopi, 2002, pp. 31-53.

Mattelart, Armand ve Michèle: **İletişim Kuramları Tarihi**, Çev: Merih Zıllıoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Mattelart, Armand Neveu, Erik: **Kültürel İncelemelere Giriş**, Çev.: Hüsnü Dilli, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Maxwell, Richard: "*Cultural Studies*", Edt.: Gary Browning et. al., **Understanding Contemporary Society: Theories of The Present**, London, Sage Publications, 2000, pp. 281-295.

McEwan, Paul: "*Cultural Studies as a Hidden Discipline*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume: 5(4), 2002, pp. 427-437.

McRobbie, Angela: **Postmodernizm ve Popüler Kültür**, Çev.: Almıla Özdek, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999.

Miles, Robert: "*Marxism Versus The Sociology of 'Race Relations'?*", **Ethnic and Racial Studies**, Volume 7, Issue 2, 1984, pp. 217-237.

Miliband, Ralph: **Marxism and Politics**, New York, Oxford University Press, 1987.

Miller, Toby: "*What it is and What it isn't: Introducing ... Cultural Studies*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, pp. 1-19.

Mitchell, Don: **Cultural Geography A Critical Introduction**, Oxford, Blackwell, 2000.

Morley, David: "*So-Called Cultural Studies: Dead Ends and Reinvented Wheels*", **Cultural Studies**, Volume: 12, Number: 4, October 1998, pp. 476-497.

Morley, David
Kuan-Hsing, Chen: **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996.

Murdock, Graham: "*Cultural Studies: Missing Links*", **Critical Studies in Mass Communication**, Volume: 6, Issue: 4, 1989, pp. 436-440.

Mutlu, Erol: **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995.

Nigianni, Chrysanthi
Storr, Merl: **Deleuze and Queer Theory**, Edinburg, Edinburg University Press, 2009.

Nelson, Cary
Paula, A.Lawrence
Grossberg, Lawrence: "*Cultural Studies: An Introduction*", Edt.: Lawrence Grossberg, Cary Nelson, Paula A. Treichler, **Cultural Studies**, New York and London, Routledge, 1992. ss. 1-22.

New Left Review
Türkiye Seçkisi: **New Left Review Türkiye Seçkisi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2004.

Nugent, Stephen: "*Introduction: Brother, Can You Share a Paradigm?*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997. pp. 1-10.

Öncü, Ayşe: "*Elias ve Medeniyetin Öyküsü*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: Bahar 84, 2000. ss. 8-16.

Özbek, Meral: **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Özbudun, Sibel: **Kültür Halleri Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003.

Özbudun, Sibel: "*Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın!...*", Edt.: Sibel Özbudun v.d., **Yeni Düzen(sizlik)den Başkaldırıya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 123-134.

Özbudun, Sibel: "*Kültür Üzerine...*", Edt.: Sibel Özbudun v.d., **Yeni Düzen(sizlik)den Başkaldırıya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, ss. 120-122.

Özbudun, Sibel -v.d.: **Antropoloji Kuramlar/Kuramcılar**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007.

Özcan,Ufuk: "*Küresel-Yerel Tartışmaları Karşısında Ziya Gökalp'in Evrensel-Ulusal Sentezini Yeniden Değerlendirmenin Gerekliliği*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**: İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 375-388.

Özgen, H. Neşe: "*Türkiye'de Sosyoloji, Antropoloji ve Kültür Araştırmaları Alanlarındaki Mevcut Durum: Akademik Araştırmaların İçerdikleri*", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 17, Yıl: 2007, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss. 9-29.

Özkazanç, Alev: "*Düşüncenin Topluma Yabancılaşması ve Türkiye'de Sosyal Bilimler*", **Mürekkep**, Sayı: 12, 1999, ss. 53-77.

Peck, Janice: "*Itinerary of a Thought: Stuart Hall, Cultural Studies, and the Unresolved Problem of the Relation of Culture to 'Not Culture'*", **Cultural Critique**, No: 48, Spring, 2001, pp. 200-249.

Pultar, Gönül: "*The İmagined Community of American Studies in a Non-Christian, Non-"Western" Environment: American Studies Scholarship in Turkey*", **American Studies International**, 37/2, June 1999, pp. 11-14.

Pultar, Gönül: "*Bülten İkinci Yılına Girerken*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 5, Ocak 2002, http://www.kulturad.org/index.php?bulten , (Çevrimiçi) 25 Nisan 2010.

Pultar, Gönül: "*Moderniteyi Sorgularken*", Der.: Gönül Pultar, Emine O. İncirlioğu ve Bahattin Akşit, **Kültür ve Modernite**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2003, ss. 25-62.

Pultar, Gönül: "*Kültür Araştırmaları: Genel Yaklaşımlar*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_gpultar_konusma.html, 20 Nisan 2010.

Pultar, Gönül: "*Bülten İkinci Yılına Girerken*", **Kültür Araştırmaları Derneği**, Bülten: 5, Ocak 2002, (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/index.php?bulten, 25 Nisan 2010.

Pultar, Gönül: "*Küreselleşme Çağında Ezberler Bozulurken: Türk(iye) Kültürleri ve Kuramsal Çerçeve Arayışları*", Edt.: Gönül Pultar, Tahire Erman, **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005, ss. 19-38.

Pultar, Gönül
İncirlioğu, Emine O.
Akşit, Bahattin: **Kültür ve Modernite**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2003.

Pultar, Gönül
Kırtunç, Ayşe Lahur: "*Cultural Studies in Turkey: Education and Practice*", **The Review of Education Pedagogy and Cultural Studies**, 26, 2004, pp. 129-153.

Pultar, Gönül
Erman, Tahire: **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005.

Pultar, Gönül
Erman, Tahire: "*Giriş*", **Türk(iye) Kültürleri**, İstanbul, Tetragon Yayınları, 2005.

Pritchard, E. E. Evans: **Sosyal Antropoloji**, Çev: Fuat Aydın v.d., İstanbul, Birey Yayıncılık, 1998.

Radcliffe-Brown, A. R.: **A Natural Science of Society**, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1957.

Radway, Janice: "*İdeolojik Çakışmaların Tanımlanması: Kitle Kültürü, Analitik Yöntem ve Siyasal Pratik*", **Kadın ve Popüler Kültür**, Der.: Süleyman İrvan, Mutlu Binark, Ankara, Ark Yayınevi, 1995, ss. 41-71.

Raw, Laurence: "*Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Pratiği*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II Anglo-Amerikan Etkisi Sosyoloji Yıllığı 18 Nilgün Çelebi'ye Armağan**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 291-305.

Raw, Laurence: "*Introduction: Cultural Studies and the New Millennium*", Edt.: Ayşe Lahur Kırtunç et. al., **New Cultural Perspectives in the New Millennium Proceedings of the Fifth Cultural Studies Seminar, Ege University, İzmir, May 2000**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2001, pp. 1-14.

Raw, Laurence: "*Ülke Dışındaki Kültür Araştırmaları- Kriz İçindeki Bir Bilim Dalı*", (Çevrimiçi) http://www.kulturad.org/images/goc_laurence_konusma.htm, 20 Nisan 2010.

Raw, Laurence -et. al.: **Crossing the Boundaries: Cultural Studies in the UK and the US, Ege University 1st International**

Cultural Studies Symposium, May 1996, İzmir, The British Council, 1996.

Raw, Laurence -et. al.,: **The History of Culture: The Cuture of History, Proceedings of the Second Cultural Studies Seminar, Ege Universty İzmir, Turkey, May 1997**, İzmir, The British Council American Studies Association of Turkey Ege University, 1997.

Readings, Bill: **The University in Ruins**, Cambridge, Harvard University Press, 1999.

Real, Michael: "*Marksizm ve Popüler Kültür: Kültürel Eleştirinin Keskin Gücü*", **Popüler Kültür ve İktidar,** Derleyen: Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, ss. 326-346.

Ringer, Fritz: **Weber'in Metodolojisi Kültür ve Toplumbilimlerinin Birleşimi**, Çev.: Mehmet Küçük, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2003.

Robertson, Roland: **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Rooney, Ellen: "*Discipline and Vanish: Feminism the Resistance to Theory and the Politics of Cultural Studies*", Edt.: John Storey, **What is Cultural Studies? A Reader**, London and New York, Arnold, 1996, pp. 208-220.

Rosaldo, Renato: "*Whose Cultural Studies*", **American Antropologist**, New Series, Vol.: 96, No.: 3, September 1994, pp. 524-529.

Ryan, Michael: **Cultural Studies An Anthology**, Oxford, Blackwell Publishing, 2008.

Sahlins, Marshall: **Foucault'u Beklerken**, Çev.: Kıvanç Güney, Ankara, Periferi Yayınları, 2008.

Sahlins, Marshall: "*Two or Three Things That I Know About Culture*", **The Journal of the Royal Anthropological Institute**, Volume: 5, No.: 3, September 1999, pp. 399-421.

Sardar, Ziauddin
Loon, Borin Van: **Introducing Cultural Studies**, Cambridge, Ican Books, 1999.

Schneider, Annedith: "*The Institutional Revolutionary Major? Questions and Contradictions on the Way to Designing a Cultural Studies Program in a New Turkish University*", **International Journal of Cultural Studies**, Volume: 5 (4), 2002, pp. 393-404.

Seidman, Steven: **Queer Theory/Sociology**, USA, Blackwell, 1996.

Seidman, Steven: "*Relativizing Sociology: The Challenge of Cultural Studies*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 37-61.

Sezer, Baykan: **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, Sosyoloji Yıllığı Kitap 13, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

Sezer, Baykan: "*Ziya Gökalp ve Alman Sosyolojisi*", Edt: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Sosyoloji ve Coğrafya Sosyoloji Yıllığı Kitap 15 Süha Güney ve Sebahattin Güllülü'ye Saygı**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

Sezer, Baykan: "*Etnik Gruplara Duyulan İlgi*", Edt.: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme, Sosyoloji Yıllığı 21**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011. ss. 35-41.

Sezer, Baykan
Eğribel, Ertan
Özcan, Ufuk**:** "*Toplum Bilimleri ve Sosyolojinin Sonu Görüşleri Üzerine*", Edt.: M. Çağatay Özdemir, **Sorgulanan Sosyoloji**, Ankara, Eylül Yayınları, t. y., ss. 19-24.

Schroeder, Ralph: **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Çev.: Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

Schudson, Michael: "*Cultural Studies and the Social Construction of "Social Construction": Notes on "Teddy Bear Patriarchy"*", Edt.: Elizabeth Long, **From Sociology to Cultural Studies New Perspectives**, UK, Blackwell Publishers, 1997, pp. 379-398.

Scott, Derek B.: "*Postmodernism and Music*", Edt. Stuart Sim, **The Routledge Companion to Postmodernism**, London and New York, Routledge, 1999, pp. 134-146.

Sivanandan, Ambalavaner: **Communities of Resistance: Writings on Black Struggles for Socialism**, London, Verso, 1990.

Slater, Phil: **Frankfurt Okulu Kökeni ve Önemi Marksist Bir Yaklaşım**, Çev.: Ahmet Özden, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1998.

Smith, Philip: **Kültürel Kuram**, Çev.: Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, İstanbul, Babil Yayınları, 2005.

Somay, Bülent: "*Kusura Bakmayın; Bir Açıdan Bakmak Yetmiyor…*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011, ss. 21-25.

Sönmez, Erdem: "*Önemli Bir Düşünce Kuruluşu Frankfurt Okulu Üzerine*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 159, Mart 2007, ss. 42-43.

Sparks, Colin: "*Stuart Hall, Cultural Studies and Marxism*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, pp. 71-102.

Spivak, Gayatri Chakravorty: "*Can the Subaltern Speak? Revised Edition, From the "History" Chapter of Critique of Postcolonial Reason*", Edt.: Rosalind C. Morris, **Reflections on the History of an Idea Can the Subaltern Speak?**, New York, Columbia University Press, 1983.

Spivak, Gayatri Chakravorty: "*Scattered Speculations on the Subaltern and the Popular*", **Postcolonial Studies**, Volume: 8, No.: 4, 2005, pp. 475-486.

Spurk, Jan: **Toplumsal Aklın Eleştirisi Frankfurt Okulu ve Toplum Teorisi**, Çev.: Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

Storey, John: **Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar**, Çev.: Koray Karaşahin, İstanbul, Babil Yayınları, 2000.

Storey, John: "*Kültür İncelemeleri*", Edt.: Stuart Sim, **Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**, Çev.: Mukadder Erkan, Ali Utku, Ankara, Babil Yayınları, 2006, ss. 317-318.

Storey, John: "*Cultural Studies: The Politics of an Academic Practice; an Academic Practice as Politics*", Edt.: Joris Wlasselaers et. al., **The Future of Cultural Studies,** Leuven, Leuven University Press, 2000, pp. 61-72.

Stantion, Gareth: "*In Defence of Savage Civilisation: Tom Harrisson, Cultural Studies and Anthropology*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997. ss. 11-33.

Stratton, Jon Ang, Ien: "*On the Impossibility of a Global Cultural Studies 'British' Cultural Studies in an 'International' Frame*", Edt.: David Morley, Kuan-Hsing Chen, **Stuart Hall Critical Dialogues in Cultural Studies**, London and New York, Routledge, 1996, pp. 360-392.

Striphas, Ted: "*Introduction the Long March: Cultural Studies and its Institutionalization*", **Cultural Studies**, Volume: 12, Number: 4, October 1998, pp. 453-475.

Swingewood, Alan: **Kitle Kültürü Efsanesi**, Çev. Aykut Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

Tezcan, Mahmut: **Kültürel Antropoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1997.

Thompson, E. P.: **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2006.

Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, Kalite Matbaası, Ankara, 1975.

Toplum ve Bilim: Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Toplum ve Bilim/Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.

Touraine, Alain: **Modernliğin Eleştirisi**, Çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Trigg, Roger: **Sosyal Bilimleri Anlamak Sosyal Bilimlere Felsefi Bir Bakış,** Çev.: Beyza Sümer, Filiz Ülgüt, İstanbul, Babil Yayınları, 2005.

Turgut, Serdar: "*Karşı Koyma'cı Geleneğin Aydını: E. P. Thompson*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 24, Kış 1984, ss. 83-111.

Turner, Graeme: **British Cultural Studies An Introduction**, Boston, Unwin Hyman, 1990.

Turner**,** Graeme: **British Cultural Studies An Introduction**, Third Edition, New York, Routledge, 2003.

Türkoğlu, Nurçay: **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim Tanımalar Kavramlar Tartışmalar**, İstanbul, Babil Yayınları, 2004.

Tylor, Edward B.: **Primitive Culture Researches into the Develepment of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**, London, John Murray, 1920.

Umunç, Himmet: "*Türkiye'de Kültür Araştırmaları Nasıl Yapılabilir? Öneriler*",(Çevrimiçi)

http://www.kulturad.org/images/goc_umunc_konusma.html, 20 Nisan 2010.

Uygur, Nermi: **Kültür Kuramı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.

Varlık, Mesut: "*Kültürel İncelemeler 'İki Kültür' Tartışmalarının Bir Sonucu*", Röportaj: Asım Öz, (Çevrimiçi) http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=189843, 27 Aralık 2011.

Webster, Frank: "*Sociology, Cultural Studies, and Disciplinary Boundaries*", Edt.: Toby Miller, **A Companion to Cultural Studies**, UK, Blackwell Publishers, 2001, pp. 79-100.

Wade, Peter: **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group for Debates in Anthropological Theory**, UK, University of Manchester, 1996.

Wade, Peter: "*Introduction*", Edt.: Peter Wade, **Cultural Studies will be the Death of Anthtopology, Group for Debates in Anthropological Theory**, UK, University of Manchester, 1996, pp. 1-10.

Wallerstein, Immanuel: **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, Çev.: Taylan Doğan, İstanbul, Avesta Yayınları, 1997.

Wallerstein, Immanuel: **Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Wallerstein, Immanuel: **Yeni Bir Sosyal Bilim İçin**, Çev.: Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005.

Wallerstein, Immanuel: "*Dünya Sistemi Analizi ve Kültürel Çalışmalar*", Söyleşi: Anand Kumar, Frank Welz, 1999, (Çevrimiçi)

http://www.metiskitap.com/Metis/Catalog/Interview/24, 11 Aralık 2009.

Wallerstein, Immanuel -v.d.: **Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çev.: Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.

Weber, Max: **The Methodology of the Social Sciences**, Translated and Edited by, Edward A. Shils, Henry A. Finch, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1949.

Weber, Max: **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev.: Zeynep Aruoba, İstanbul, Hil Yayınları, 1997.

Werbner, Pnina: "*The Lion of Lahore Anthropology, Cultural Performance and Imran Khan*", Edt: Stephan Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997, pp. 34-68.

West, David: **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev.: Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1998.

Williams, Raymond: **The Long Revolution**, England, Penguin Books, 1965.

Williams, Raymond: **Culture and Society 1780-1950**, New York, Columbia University Press, 1983.

Williams, Raymond: **Marxism and Literature**, New York, Oxford University Press, 1987.

Williams, Raymond: "*Culture is Ordinary 1958*", Raymond Williams, **Resources of Hope Culture, Democracy, Socialism**, Edt.: Robin Gable, London and New York, Verso, 1989, pp. 3-18.

Williams, Raymond: "*The Future of Cultural Studies*", Raymod Williams, **The Politics of Modernism Against the New Conformists**, Edt.: And Introduced: Tony Pinkney, London and New York, 1989, pp. 151-162.

Williams, Raymond: **İkibin'e Doğru**, Çev.: Esen Tarım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1989.

Williams, Raymond: **Marksizm ve Edebiyat**, Çev.: Esen Tarım, İstanbul, Adam Yayınları, 1990.

Williams, Raymond: **Kültür**, Çev.: Suavi Aydın, Ankara, İmge Yayınları, 1993.

Williams, Raymond: "*Ortak Bir Kültür Fikri*", Çev.: Alev Özkazanç, **Mürekkep**, Sayı: 8, 1997, ss. 11-14.

Williams, Raymond: "*Teknoloji ve Toplum*", **Doğu Batı**, Sayı: 15, 2001, ss. 227-239.

Williams, Raymond: **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev.: Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

Williams, Raymond: **Culture and Materialism**, London, Verso, 2005.

Williams, Raymond: **Anahtar Sözcükler**, Çev.: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Williams, Raymond: "*Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory*", Edt.: Meenakshi Gigi Durham, Douglas M. Kellner, **Media and Cultural Studies KeyWorks**, USA, Blackwell Publishing, 2006. pp. 130-143.

Willis, Paul: "*Ties: Theoretically Informed Ethnographic Study*", Edt.: Stephen Nugent and Cris Shore, **Anthtopology and Cultural Studies**, London, Pluto Press, 1997.pp. 182-192.

Yayın Kurulu: "*Kült Diye/n Bir Dergi…*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011, ss. 5-9.

Yeğenoğlu, Medya: "*Çokkültürlülük Disiplinlerarasılık mıdır?*", **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Toplum ve**

Bilim/Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, İstanbul, Metis Yayınları, 2001. ss. 287-298.

Zavarzadeh, Mas'ud -et. al.: **Marxism, Queer Theory, Gender**, Red Factory, 2001.

Žižek, Slavoj: **Kırılgan Temas**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.

Žižek, Slavoj: "*Cultural Studies Versus the Third Culture*", **The South Atlantic Quarterly**, Volume: 101, Number: 1, Winter 2002, pp. 19-32.

Žižek, Slavoj: "*Kültürel İncelemeler "Üçüncü Kültür"e Karşı*", **KÜLT İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Dergisi**, Sayı 1, 2011. ss. 26-38.

http://camma.bilgi.edu.tr/tr/page/ders_programi/, (Çevrimiçi) 11 Şubat 2011.
http://camma.bilgi.edu.tr/tr/page/program_hakkinda/#m=program_hakkinda, (Çevrimiçi) 20 Ekim 2011.
http://ccpr.hku.hk/, Hong Kong Üniversitesi, Kültür Politikaları Araştırma Merkezi
http://css.ege.edu.tr, (Çevirimiçi) 17 Haziran 2010.
http://css.ege.edu.tr/glance.html, (Çevirimiçi) 17 Haziran 2010.
http://cult.sabanciuniv.edu/tr/, (Çevrimiçi) 17 Haziran 2010.
http://cult.sabanciuniv.edu/tr/program/graduate, (Çevrimiçi) 19 Ocak 2011.
http://culturalpolicy.uchicago.edu/, Chicago Üniversitesi, Kültür Politikaları Merkezi
http://ilef.ankara.edu.tr/fakulte/katalog_ders.php?derskatalogid=118, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
http://kpy.bilgi.edu.tr/tr/page/mission/, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
http://map.bilgi.edu.tr/cam.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
http://map.bilgi.edu.tr/camakademik.htm, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=CULT&crse_numb=434&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/sabanci_www.p_get_courses?levl_code=UG&subj_code=VA&crse_numb=215&lang=tur, (Çevrimiçi) 11.10.2008.
http://suis.sabanciuniv.edu/HbbmInst/SU_DEGREE.p_degree_detail?P_TERM=999999&P_PROGRAM=BACULT&P_SUBMIT=&P_LANG=TR&P_LEVEL=UG, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
http://suis.sabanciuniv.edu/prod/sabanci_www.p_get_courses?coll_code=S&levl_code=UG&subj_code=CULT&lang=tur, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.

http://www.bilgi.edu.tr/pages/graduates/cultural_studies/default.htm, (Çevrimiçi) 16 Mart 2010.
http://www.boun.edu.tr/graduate/social_sciences_and_humanities/critical_and_cultural_studies.html, (Çevrimiçi) 10 Ocak 2011.
http://www.csc.bham.ac.uk/study.shtml
http://www.cstgroup.org, (Çevrimiçi) 17 Haziran 2010
http://www.gla.ac.uk/ccpr/, Glasgow Üniversitesi, Kültür Politikaları Araştırma Merkezi
http://www.kulturad.org/_amaclar, (Çevrimiçi) 22 Aralık 2009.
http://www.kulturad.org/images/kadtuzuk.doc, (Çevrimiçi) 22 Aralık 2009.
http://www.kulturad.org/index.php?e-grubu, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2011.
http://www.mcs.metu.edu.tr/program%20ic%20sayfa.htm, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.
http://www.msgsu.edu.tr/data/doc/sosyal_bil_ens/sosyodersler_tr.pdf, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
http://www.mu.edu.tr/t/akademik/enstituler/sosyalbilimler/sosyoloji/dersler.html, (Çevrimiçi) 19 Haziran 2009.
http://www.princeton.edu/~artspol/, Princeton Üniversitesi, Kültür Politikaları Çalışmaları ve Sanat Merkezi
http://www.register.bilgi.edu.tr/coursecatalog/yeni/index.asp?lang=tr, (Çevrimiçi) 15 Mayıs 2011.
http://www.sbe.metu.edu.tr/index.php/tr/programlar/disiplinlerarasi/medya-ve-kulturel-calismalar, (Çevrimiçi) 11 Ekim 2008.
http://www.sehir.edu.tr/Default.aspx?SectionID=211, (Çevrimiçi) 11 Temmuz 2011.
http://www.sehir.edu.tr/Pages/Akademik/SosyalBilimlerEnstitusu/KulturelCalismalar/KCAkademikKadro.aspx?PageID=3&MenuID=98, (Çevrimiçi) 10 Aralık 2011.
http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_s/cp, Warwick Üniversitesi, Kültür Politikaları Çalışmaları
www.amazon.com, (Çevrimiçi)18 Ekim 2010.
www.cultralstudies.net
www.theory.org.uk

ÖZGEÇMİŞ

Işılay Göktürk 1978 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Ankara ve Bursa'da tamamladı. 1997 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2001 yılında lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başladı. Yüksek Lisans tez çalışmasını, "*Türkiye'de 1980 Sonrası Kültürel Değişim ve Popüler Kültür İnşası: Popüler Müzik Örneğinde*" başlıklı teziyle 2004 yılında tamamladı. Hâlen İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. İlgi alanları arasında; kültür/kültür tartışmaları, sosyoloji tarihi, Türkiye'de toplumbilimleri gibi konular bulunmaktadır.